

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE
TARİHSEL BİR KAYNAK OLARAK
TÜRK KÖY ROMANLARINDA KÖY VE KÖYLÜ

Hasan KENDİRCİ

DOKTORA TEZİ

Mersin, 2015

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE
TARİHSEL BİR KAYNAK OLARAK
TÜRK KÖY ROMANLARINDA KÖY VE KÖYLÜ

Hasan KENDİRCİ

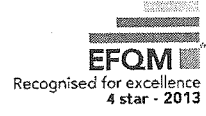
Danışman
Prof. Dr. Fevzi DEMİR

DOKTORA TEZİ

Mersin, 2015

T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “İmparatorluktan Cumhuriyete Tarihsel Bir Kaynak Olarak Türk Köy Romanlarında Köy ve Köylü” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel etik kurallara ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini onurumla doğrularım.

Tarih

10.07.2015

Hasan KENDİRCİ

(İmza)

Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Hasan KENDİRCİ tarafından hazırlanan "İmparatorluktan Cumhuriyete Tarihsel Bir Kaynak Olarak Türk Köy Romanlarında Köy ve Köylü" başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalında DOKTARA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başarılı

Başarısız

Üye

Prof. Dr. Fevzi DEMİR
(Danışman)

Üye

Prof. Dr. Ahmet ÖZER

Üye

Doç. Dr. Cemal SAKALLI

Üye

Doç. Dr. İbrahim ŞİRİN

Üye

Yrd. Doç. Dr. Doğan GÜN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

Prof. Dr. Süleyman DEĞİRMEN
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Türkiye köylülükten çıkış sürecini henüz yaşamakta olan bir ülkedir. Bu nedenle Türkiye tarihini anlamada siyasal ve ekonomik incelemeler kadar onun köylülük özelliklerini ve aydınların köylülerle ilişkisini irdeleyen çalışmalara da ihtiyaç vardır. Türkiye'deki bilimsel çalışmalarda genellikle ekonomik veya folklorik yönleriyle ele alınan köy kavramının ve köylülerin Türk düşünce dünyasındaki yansımaları ihmal edilmiştir. Saha araştırmalarına dayalı bazı çalışmalar dışında köylülerin ne düşündükleri de pek ilgi gören bir konu olmamıştır. Tezimizdeki öncelikli amacımız köy ve köylülük olgusunun Osmanlı'dan günümüze kadarki süreçte Türk düşünce tarihindeki yerini tekrar aramaktır. Ayrıca dönüşümler karşısında yeterince yansıtılmadığını düşündüğümüz köylülerin tepkileri de aranmış ve anlaşılmaya çalışılmıştır.

Köylülüğe ilişkin farklı bakış ve yorumların arayışına girmek resmi kayıtların yanında aydınların ürünlerini de birincil kaynaklar olarak değerlendirmemizi, giriş bölümünde üzerinde daha ayrıntılı duracağımız nedenlerden dolayı bir zorunluluk haline getirmiştir. Değerli hocam Prof. Dr. DEMİR'in tez konusu olarak önerdiği ve Türk edebiyatında geniş bir yer tutan köy romanlarını bu açıdan değerlendirmeye çalıştık. Resmi yayın ve belgelerden de yararlanmamıza rağmen incelememizin temel kaynağını Türk köy romanları oluşturmaktadır.

İmparatorluk döneminden günümüze kadar yayımlanmış köy romanlarının neredeyse tüm örnekleri çalışmamızın inceleme alanını oluşturmaktadır. Roman türünün yeni, köye ait örneklerinin az olduğu 19. yüzyıla dair değerlendirmelerimizde köy konulu hikayelerden de yararlanmaya çalıştık. Nadir de olsa bazı yerlerde düşüncelerimizi pekiştirmek için kasaba romanlarını da incelememize dahil ettik. Roman türünün henüz

ortaya çıkmadığı, mevcut edebi ürünlerde ise köylülere yer verilmeyen dönemlerin yorumlanmasında siyasetname türü eserlerden yararlanma yoluna gittik.

Çalışmamız, teorik çerçeveden oluşan giriş kısmı dışında iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İmparatorluk döneminden 1950'ye kadarki süreç ele alınmıştır. İkinci bölüm ise 1950'den günümüze kadarki süreci kapsamaktadır. Köy söz konusu olduğunda Türk düşünce dünyasında büyük bir kırılma yaşanmadığı için çalışmayı böylesi bir ayırımı gitmeden de tamamlamak mümkündür. Çünkü İmparatorluk döneminde köye ilişkin birçok düşünce kalıbının biraz şekil değiştirerek sonraki dönemlerde de varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Ancak bazı nedenlerden dolayı bu ayırımı, tümüyle geçersiz saymadığımız için korumaya çalıştık. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tarımsal yapılarda görülen makineleşmenin ve köyden kente göç olgusunun Türkiye'de de kendini göstermesi bu tarihlere denk gelmektedir. Ayrıca DP'nin iktidara gelmesi köylü oyları sayesinde gerçekleştiği için Türkiye'de iktidarın el değiştirmesinin, dolaylı da olsa aktörleri köylülerdir. Bu nedenle 1950 tarihi köylülerin siyasal özneye dönüşmelerinin de başlangıç noktası kabul edilebilir.

Köylü Mahmut Makal *Bizim Köy* romanını bu tarihte yayımladığı için Türk edebiyat tarihi açısından da 1950 yılı ayrı bir anlam ifade etmektedir. Makal'ın bu romanına kadarki köy edebiyatı örnekleri şehrili yazarlar tarafından verilmişti. *Bizim Köy*, Türkiye'de bir köylü yazarın yazdığı ilk roman olması nedeniyle köylülerin edebiyat ve düşünce dünyasına katılmasını temsil etmekte ve önemli bir ayırım noktası sayılmaktadır. *Bizim Köy*'ün yayımlanmasının ardından Makal gibi birçok Köy Enstitülü yazar bu tarihlerden itibaren yazdıkları köy romanlarıyla edebiyat ve düşünce dünyasında köyün 1980'lere kadar sürecek tematik egemenliğini de başlatmışlardır.

Değerli hocam Prof. Dr. Fevzi DEMİR hem bu tezin danışmanlığı sürecinde hem de lisans ve lisansüstü öğrenimim boyunca bana hep yol gösterici oldu. Öğrencisi olmakla her zaman gurur duyacağım. Tez İzleme Komitesi üyeliklerini kabul ederek teze ilişkin yardımlarını ve değerli katkılarını esirgemeyen Doç. Dr. Cemal SAKALLI'ya ve Yrd. Doç. Dr. Doğan GÜN'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Tez savunma jürimde yer alan ve kıymetli eleştirileriyle tezime güç katan Prof. Dr. Ahmet ÖZER'e ve Doç. Dr. İbrahim ŞİRİN'e ayrıca teşekkür ederim. Bu çalışmanın henüz başlarındayken Öğr. Gör. Cezmi KOCA ve Okt. Erdinç KAPLAN Türk edebiyatına ilişkin değerlendirmeleriyle kafamdaki birçok soruyu cevaplamama yardımcı oldular. Kendilerine çok teşekkür ederim. Ankara Milli Kütüphane, Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Mersin Üniversitesi Kütüphanesi çalışanlarının kaynaklara ulaşmamdaki yardımlarını ve Mersin Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu'nun desteğini de burada anmam gerekir. Tezimin her aşamasını, yanımda olarak benim için kolaylaştıran anneme, babama ve kardeşlerime ne kadar teşekkür etsem azdır. Sevgili eşim Emine ve heyecanla doğmasını beklediğim kızım varlıklarıyla bu çalışmanın tamamlanması için bana güç verdiler. İyi ki hayatımdalar.

Mersin, 2015

ÖZET

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TARİHSEL BİR KAYNAK OLARAK TÜRK KÖY ROMANLARINDA KÖY VE KÖYLÜ

Köyün ve köylülerin Türk düşünce dünyasında genellikle edilgen bir konumu bulunmaktadır. Klasik Osmanlı dönemine ait metinlerde köylüler ödedikleri vergiler yoluyla devletin bekasına hizmet eden ve bu yüzden korunması gereken bir unsur şeklinde tarif edilmişlerdir. Toplumsal dengeleri bozacağı düşünüldüğü için sınıf veya mekan açısından hareketlilikleri istenen bir durum değildi. Köylülerin 19. yüzyıl öncesi edebi metinlerinde yansımalarının görülmemesi kendilerine biçilen bu edilgen rollerinden kaynaklanmaktadır. Roman türünün görülmeye başlandığı 19. yüzyıldan itibaren karşımıza çıkmaya başlayan köy romanlarında da köylülüğün yorumlanmasında ciddi değişiklikler olmamıştır. 1908 Devrimi'nden sonra gelişen çeşitli halkçı yaklaşımların köylülere gösterdikleri ilgi devleti kurtarma amacından doğup gelişen niteliklere sahiptir. Aynı durum köylüleri milletin efendisi ilan eden cumhuriyet rejimi için de geçerlidir. Köylülerin ayaklanmaması veya dönemin popüler komünist hareketlerine bulaşmaması için cumhuriyet rejimi onları köylerinde tutmaya çalışmış ve bu amacı da gözetilen uygulamalara girişmiştir. 1950'den sonra görülen köyden kente göç hareketi de düşünsel açıdan büyük bir değişikliğe yol açmamıştır. 1950'li yıllardan itibaren Türk edebiyatında görülmeye başlanan Köy Enstitüsü romancılarının eserlerinde bile Erken Cumhuriyet Döneminin kentleşmeye kuşkulu bakışının güçlü etkileri bulunmaktaydı. 1960'lı yıllarda gelişen sol akımlar ise köylüleri yapmak istedikleri devrimin öznesi olarak görmemişlerdir. Daha çok kendilerini anlamalarını ve onaylamalarını istedikleri, eğitilmeye muhtaç bir kitle olarak tasvir etmişlerdir. Türk düşünce tarihinde köylülüğe ve kentleşmeye dair farklı

yorumlar bu egemen çizginin dışına çıkarak köylüleri özne olarak görebilen aydınlar tarafından geliştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Türk Düşünce Tarihi, Türk Aydın Tarihi, Köycülük, Köy, Kentleşme, Köy Romanı.

ABSTRACT

VILLAGE AND VILLAGER IN THE TURKISH VILLAGE NOVEL AS HISTORICAL RESOURCE FROM EMPIRE TO REPUBLIC

The village and peasants have usually a passive position in the Turkish World of Thought. The peasants were defined as the elements that serve the continuity of the state through their taxes and thus they should be protected in the texts of classical Ottoman term. Their mobility was not asked in terms of class or location since it was thought that it will unbalance the society. The reason why we could not see the reflection of peasants in pre-19 century literary texts is for their passive roles provided for them. There were no significant changes in interpretation of the peasantry in the village novel that starts to appear as of 19 century when the type of novel has started to be observed. The interest of the populist approaches to peasants after the 1908 Revolution has the characteristics of protecting the state. Same situation is applicable for the republican regime that announces the peasants as the lord of the nation. Republican regime tried to keep the peasants in their villagers for not to revolt or involve in the popular communist movements of that period. The movement of migration from village to cities observed after 1950's did not pave way for a significant change in intellectual manner. There were solid effects of skeptical perspective of novelists from the Village Institute started to be observed in the Turkish literature as of 1950's about the urbanization of the Early Republican Period. Leftist movements developed in the 1960's did not see the peasants as the subjects of the revolution that they wanted to create. They define them as a mass that requires education and understands and approves them. Different interpretations about the peasantry and urbanization in the Turkish world of thought were developed by the intellectuals that treat peasants as the subject by stepping out of the dominant line.

Key Words: Turkish World of Thought, Turkish History of Intellectual,
Peasantry, Village, Urbanization, Village Novel.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM: BAŞLANGICINDAN 1950'YE KADAR TÜRK ROMANINDA	
KÖYÜN VE KÖYLÜNÜN GÖRÜNÜMÜ.....	21
I.1. Osmanlı Edebiyatında Köy ve Köylü.....	25
I.1.1. Osmanlı Siyasetinde ve Siyasetnamelerinde Reaya.....	28
I.1.2. Osmanlı Romanında Köyün ve Köylünün Görülmeye Başlanması.....	34
I.1.2.1. Batı Medeniyetine Karşı Ahmet Mithat'ın Köyü.....	37
I.1.2.2. Nişantaşılı Nabizade'nin Köy Romanı: Karabibik.....	41
I.1.2.3. Mansur Bey: Turfanda mı Turfa mı?.....	45
I.2. Jön Türk Devrimi ve Halka Doğru.....	47
I.2.1. Düşünce ve Siyasette Halka Doğru.....	48
I.2.2. Halk İçin ama Halksız Edebiyat.....	54
I.2.2.1. Köyü Hatırlayanlar.....	56
I.3. Erken Cumhuriyet Dönemi Romanlarında Köy ve Köylü.....	63
I.3.1. Köylü Milletın Efendisi midir?.....	64
I.3.2. Köycü Söylemin Karakteri ve İşlevi.....	68
I.3.3. Türk Edebiyatçısının Köyle İmtihanı.....	76
I.3.4. Resmi Köycü Söylemin Köy Romanlarındaki Yansımaları.....	82
I.3.4.1. Eğitim Teması Etrafında Yükselen ve Yıkılan Aydın İdealleri...85	

I.3.4.2. Devletli Aydının Gözüyle Köylünün Halleri.....	94
I.3.5. Alternatif Olamayan Arayışlar.....	99
I.3.5.1. Sihirli Zannedilen Değnek: Eğitim.....	102
I.3.5.2. Muhalif Romancıların Gözüyle Köylünün Halleri ve Diğer Tekrarlar.....	104
I.3.5.3. Ekonomik Görünümler İçinde Köy ve Köylü.....	109
I.3.6. Tek Parti Rejimi Biterken Köyün ve Köylünün Durumu.....	115
I.3.6.1. Resmi Köycü Söylem ve Köy Enstitüleri Deneyimi.....	117
I.3.6.2. Toprak Davası.....	124
II. BÖLÜM: 1950'DEN GÜNÜMÜZE TÜRK ROMANINDA KÖYÜN VE KÖYLÜNÜN GÖRÜNÜMÜ.....	130
II.1. Siyasal Söylemlerde Köylünün Yeri.....	137
II.2. Edebiyata Kendi Giren Köylüler ve Tartışmalar.....	149
II.3. Köy Enstitülü Romancılar Kuşağının Köy Anlatımları.....	161
II.3.1. Aydın ve Sınıf Sorunu.....	163
II.3.2. Sihri Geçmeyen Değnek: Eğitim.....	174
II.3.3. Köylüleri Niçin Öldürmeliyiz?.....	191
II.3.4. Toplumsal Dönüşümün Yorumlanması.....	204
II.4. Enstitülü Olmayan Köy Kökenli Romancılar.....	212
II.4.1. Yaşar Kemal'in Romanlarında Köylüler.....	219
II.4.1.1. Dönüşümün ve Kaybolan Değerlerin Destanı.....	223
II.4.1.2. Sömürünün Eleştirisi ve Çözüm Yolları.....	230
II.4.1.3. Sevecenlik ve Kızgınlık Arasında.....	246
II.4.2. Bir Köylünün Uyanışı.....	250

II.4.3. Ormana Ormanın İçinden Bakmak.....	256
II.5. Şehirli Romancıların Dünyasında Köyün Yeri.....	261
II.5.1. Kemal Tahir'in Köy Yorumları.....	282
II.5.1.1. Türk Köylüsünün Kimlik Kodları.....	286
II.5.1.2. Köyün Değişmeyen Tarihi.....	289
II.5.1.3. Köylülerin Kaderi Nasıl Değişir?.....	293
II.5.2. Orhan Kemal'in Romanlarında Köylüler.....	301
II.5.2.1. Makineleşme, Kentleşme ve İşçileşme Sorunları.....	306
II.5.2.2. Toplumsal Adaletsizliğin Çözümü Olarak İşçileşme.....	312
II.6. Köyleşen Kentler, Kentlileşen Köylüler.....	315
SONUÇ.....	325
KAYNAKÇA.....	344

GİRİŞ

Sanayi Devrimi'nin Batı'da yarattığı muazzam kentleşme sürecine¹ rağmen köylüler halen dünyamızın önemli bir kesimini oluşturmaktadır. Üretim biçimlerinde ve ilişkilerinde yaşanan dönüşümler belirli toplumlarda devrimsel boyutlarda meydana gelmişse de 20. yüzyılın ikinci yarısında tamamlanan “köylülüğün ölümü”² tüm dünyaya mal olamamıştır. Sanayi Devrimi'nden itibaren kentli nüfusları durmadan artan Batılı toplumların ve benzeri süreçleri yaşayan başka ülkelerin aksine Alt-sahra Afrikası, Güney ve kıtasal Güney-doğu Asya ülkeleri ve Çin köylü toplumlar olarak kalmışlardır. Dünya nüfusunun yarısı buralarda yaşadığından³ sanayileşme süreçlerine rağmen köylüler dünya nüfusu içerisindeki ağırlığını korumuştur. 1975 itibariyle dünya genelindeki kentli nüfus oranı % 39'a⁴ ancak ulaşabilmiştir. Eğer tahminler tutarsa; 2025 yılında dünyadaki kentli nüfus oranı yüzde 63'e⁵ ulaşacak buna rağmen köylülük olgusu önemini korumaya devam edecektir.

Halen insanlığın büyük bir kesimini oluşturan köylülük bir dönüşememe durumunu, arada kalmışlığı ifade etmektedir. Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirememiş, bu konuda gecikmiş köylü toplumlar çağın gerektirdiği dönüşümlerden ve bunların nimetlerinden de mahrum kalmıştır. Eric Wolf'un köylülüğü ilkel kabile ile sanayi toplumu arasında sıkışmış bir küme kabul etmesi⁶ bu anlamda dikkat çekici bir tespittir. 14. yüzyıl düşünürlerinden İbn-i Haldun, köylülüğü ilkel yaşamı niteleyen “bedevilik” ile

¹ Leonardo Benevolo, *Avrupa Tarihinde Kentler*, (Çev. Nur Nirven), Afa Yay., İstanbul, 1995, s. 188.

² Eric Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl (1914-1991): Aşırıliklar Çağı*, (Çev. Yavuz Alogan), Sarmal Yay. İstanbul, T.Y., s. 353.

³ Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 356; Stewart Brand, “Şehirler Yoksulluğa Çare Oluyor”, *İyimser Gelecek* (Ed. John Brockman), (Çev. Ergin Bulut - Mehmet Evren Dinçer), NTV Yay., İstanbul, 2009 içinde, ss. 160-162, s. 161.

⁴ Antony Giddens, *Sosyoloji*, (Çev. Hüseyin Özel – Cemal Güzel), Ayraç Yay., Ankara, 2000, s. 22'den aktaran: Hacı Kurt, *Türkiye'de Kent-Köy Çelişkisi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003, s. 22.

⁵ Kurt, *a.g.e.*, s. 22.

⁶ Eric R. Wolf, *Köylüler*, (Çev. Abdülkerim Sönmez), İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 11.

yerleşik şehir kültürünü içeren “hazarilik” arasındaki geçiş aşaması biçiminde değerlendirmiştir.⁷ Günümüzde olduğu gibi geçmişte de köylülük değil kentlilik durumu uygarlığın işareti kabul edilmiş köylülük ara aşama olarak görülmüştür. Dolayısıyla köylülüğün veya köylülüğün çıkışın bir uygarlık sorununa da işaret ettiğini düşünebiliriz. Bu nedenle Sanayi Devrimi'nin yarattığı ve derinleştirdiği kentli toplumlar – köylü toplumlar ayırımı⁸ çağı yakalamış ve yönetmekte olan toplumlar ile bu konularda pasif kalmış toplumlar ayırımı biçiminde de okunabilir.

18. yüzyıldan itibaren çeşitli toplumlarda gözlemlenen sanayileşme deneyimlerinde Osmanlı'nın ve Türkiye'nin yer aldığı saflar dönüşemeyen, köylü kalmaya devam eden toplumların saflarıydı. Türkiye, Avrupa ve Ortadoğu'daki gelişmelerin aksine 1980'lerin ortasına kadar kırsal nüfusun mutlak bir çoğunluk olmayı sürdürdüğü bir ülke, kendi bölgesinde “köylülüğün kalesi” idi.⁹ 1927'deki nüfus sayımının sonuçlarına göre Türkiye nüfusunun % 75'inden fazlası köylerde yaşamaktaydı. Bu durum 1950'li yıllara kadar neredeyse hiç değişmemiştir.¹⁰ 1950'lerden sonra görülen tarımda makineleşme, sanayileşmenin temposunda görece yaşanan artış ve kırdan kente göç olguları köylü nüfusun sayısal direncini 1980'lerin ortalarında kırabilmiştir. 1980'de hala yüzde 56 gibi önemli bir düzeyde olan köylülerin oranı ancak aynı on yılın ortalarında yüzde 47'ye düşecektir. 2000 yılında yapılan sayımın sonuçlarına göre ise köylüler Türkiye'de toplam nüfusun % 35'ini oluşturmaya devam ediyordu.¹¹ Söz konusu azalma günümüze doğru

⁷ İbn-i Haldun, *Mukaddime*, C. 1, Dergah Yay., İstanbul, 2005, s. 104.

⁸ Karl Marx – Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, (Çev. İlhan Erman), İlk Eriş Yay., Ankara, 2008, s. 38; Karl Marx – Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi (Feuerbach)*, Eriş Yay., Ankara, 2003, s. 56.

⁹ Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 356.

¹⁰ Bkz.: “Şehir ve Köy Nüfusu”, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=39&ust_id=11, Erişim Tarihi: 6 Mart 2011.

¹¹ *2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, T.Y., s. 28; Ertuğrul Murat Özgür, “XXI. Yüzyılın Başında Türkiye Nüfusu”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, S. 1 (2003), ss. 43-53, s. 48.

düzenli biçimde devam etmiş, köylü nüfusun oranı 2013 itibariyle % 22'lere gerilemiştir.¹² Belediye sınırlarının yeniden belirlenmesi ile ilgili bir yasal düzenleme nedeniyle birçok köy mahalle olarak il ve ilçe merkezlerine bağlanınca kentli nüfusun toplam içindeki payı 2014 itibariyle % 91.3 gibi yüksek bir orana ulaşmıştır.¹³

Türkiye’de köylülerin toplam nüfus içerisindeki oranları 2013’e kadar dörtte bir seviyesinde iken yapılan yasal düzenleme nedeniyle 2014’te % 9’un altına düşmüştür. İdari açıdan anlamlı olabilecek söz konusu değişikliğin tarihsel ve sosyolojik bakımdan geçerliliği bulunmamaktadır. Çünkü Türkiye’de köylülüğün taşıdığı önem sadece nicel boyutundan kaynaklanmamaktadır. Kültürel kodlardaki varlığının halen canlı olması da köylülüğü ve bu olgu üzerine düşünmeyi önemli kılmaktadır. Çünkü köylülük kavramı kırsal alandaki faaliyetleri ifade ettiği kadar “tarımın, tarım dışı hayat üzerinde muhtelif kurumsal etkilerinin hissedildiği; bu hayat tarzının ve kültürün yansıdığı geri bir durumu” da içermektedir.¹⁴ Türkiye’de, siyasal kurum ve söylemlerden gündelik yaşamının en ince detaylarına kadar yayılan geniş bir alanda köylülüğün izlerine rastlayabiliriz. 1980’den sonra kente göç eden kitleler arasında köyüne dair anılarını hafızasında taşıyanlar çoğunluktadır. Kentte yaşayanlara köydeki yakınlarının yiyecek yollaması, tatilini köyde geçirmek, öyle değilse bile tatilin geçirildiği yere “tatil köyü” demek yukarıdaki önermeye örnek verilebilecek sosyal alışkanlıkların sadece birkaçıdır.

¹² Bkz.: “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2007 Nüfus Sayımı Sonuçları”, *T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, S. 9 (21 Ocak 2008), s. 1-2; “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2008 Nüfus Sayımı Sonuçları”, *T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, S. 14 (26 Ocak 2009), ss. 1-2, s. 1; “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Nüfus Sayımı Sonuçları 2009”, *T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, S. 15 (25 Ocak 2010), ss. 1-2, s. 1; “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2010 Yılı Sonuçları”, *T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, S. 19 (28 Ocak 2011), ss. 1-2, s. 1; “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2011 Yılı Sonuçları”, *T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı Haber Bülteni*, S. 16 (27 Ocak 2012), ss. 1-2, s. 1; “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2012”, *T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, S. 13425 (Ocak 2013), s. 1.

¹³ Bkz. “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2013”, *T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, S. 15974 (29 Ocak 2014), <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15974>, Erişim Tarihi: 20 Şubat 2014.

¹⁴ Vedat Bilgin, “Türkiye Köylülüğünden Çıkıyor: Sancısı Büyük”, *Almıla*, S. 13 (Güz 2008), ss. 22-30, s. 22.

Bütün önemlerine rağmen büyük köylü yığınlarının Türk ve dünya tarihçiliğinde ayrı bir araştırma alanı olarak yerini alması ancak 20. yüzyılda gerçekleşebilmiştir. Bu disiplin, Doğu ve Orta Avrupa'daki köylü kitlelerini etkileyen reform ve devrim hareketlerini çözümlenmeye yönelik düşünsel ve siyasal bir girişim olarak doğmuştur. Köylülere dair araştırmalar 1930'larda ve 1940'larda azalmışsa da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgelerin bağımsızlaşma ve kalkınma süreci içinde yeniden önem kazanmıştır.¹⁵

Ortadoğu ve İslam toplumlarına ilişkin köylü araştırmaları ise genellikle “üçüncü dünya”ya ve “az gelişmiş toplumlar”a duyulan ilgiyle paralel olarak gelişmiştir. Ancak araştırmaların çoğunun dönemin havasına uygun olarak güncel konular üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. 19. yüzyıl öncesine ilişkin tarih çalışmalarında köylüler üzerinde pek durulmadığı için klasik ve ortaçağ İslam tarihine ilişkin köylü araştırmaları henüz emekleme dönemindedir. Çok az yapıt köylüler üzerinde yoğunlaşmıştır; bunlar da ya tarım ve sulama hakkındaki ampirik incelemelerdir ya da feodalizm, modernleşme ve devrime ilişkin kuramsal tartışmalar çerçevesinde köylüyü konu edinmişlerdir.¹⁶

Türkiye'deki ve diğer ülkelerdeki Osmanlı arşivlerinde korunan kaynaklar sayesinde Osmanlı dönemine ilişkin köylü araştırmaları İslam tarihinin diğer dönemlerine ait köylülük incelemelerine göre daha iyi düzeydedir.¹⁷ Yine de İmparatorluğun toplumsal ve kültürel tarihi hâlâ büyük ölçüde İstanbul üzerine odaklanmış vaziyettedir.¹⁸ Türkiye'deki tarih bölümlerinin öğrenim programlarında Osmanlı ve Türkiye tarihi ile

¹⁵ Amy Singer, *Kadılar Kullar ve Kudüslü Köylüler*, (Çev. Sema Bulutsuz), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1996, s. 20.

¹⁶ Singer, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁷ Singer, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁸ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kent ve Kentliler*, (Çev. Neyyir Kalaycıoğlu), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2000, s. I.

ilgili birçok ders bulunmasına rağmen içinde *köy* kelimesi geçen bir ders bile olmaması¹⁹ bu genel tarihçilik anlayışının yansımasıdır. Köylüleri konu alan tarihçiler ve saha araştırmalarına yoğunlaşan sosyologlar da onları yukarıda değinilen sınırlı bağlamlar içerisinde ele almışlardır.²⁰

Türkiye’de aydınların köylülere bakışının sınırlarını belirleyen ve köylünün sesini bir türlü araştırmalara sokamayan düşünce yapısı özellikle kullanılan kaynaklarla ve onlara duyulan sonsuz güvenle ilgilidir. İmparatorluk dönemini kapsayan köy çalışmalarında daha çok kadı sicilleri, tahrir ve temettüat defterleri gibi köylüyü sadece devletle ilişkisi çerçevesinde veya ekonomik boyutuyla ele alan kaynaklar kullanılmaktadır.²¹ Nitelik açısından sınırlı olan bu kaynaklara ulaşmanın da güç olması, köylülerin sesini doğrudan yansıtan belgelerin yok denecek kadar az olması söz konusu çalışmaların gelişimini engellemiştir.²²

Türkiye’deki köy tarihçiliğinde sorun sadece çalışmaların azlığı ya da belgelere ulaşmanın güçlüğü de değildir. Belgelere eleştirel bir bakışın geliştirilememiş olması, onların saf gerçeği içerdiğinden şüphe duyulmaması da önemli bir sorunu oluşturmaktadır. Belgelere dayanma, tarih araştırmalarının ve yazıcılığının 19. yüzyılda bilimsel bir karakter kazanmasında olumlu katkılar yaratmışsa da “belgecilik devrimi”nin çağın pozitivist bilim anlayışıyla harmanlanması bazı yöntembilimsel sorunlara da zemin hazırlamıştır. Çünkü geliştirilen yeni yaklaşımlar, 20. yüzyılın ilk çeyreği biterken görüldü ki kanıt kavramının

¹⁹Fevzi Demir, “Türkiye’de Makro Tarih Eğitiminin Aciliyeti Üzerine Düşünceler”, *Türk Tarih Kurumu – Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yazıcılığı Sempozyumu Bildiriler (18 -20 Mart 2010)*, (Ed. Mehmet Öz), TTK Yay., Ankara 2011 içinde, ss. 731-744, s. 738, 742.

²⁰Nükhet Sirman, “Sosyal Bilimlerde Gelişmecilik ve Köy Çalışmaları”, *Toplum ve Bilim*, S. 88 (Bahar 2001), ss. 251-254, s. 251.

²¹İsmail Arslan, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye Tarihçiliğinde Köy Tarihi ve Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk Tarih Kurumu – Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yazıcılığı Sempozyumu Bildiriler (18 -20 Mart 2010)*, Ed. Mehmet Öz, TTK Yay., Ankara 2011, ss. 423-439, s. 424-425.

²²Arslan, “a.g.m.”, s. 425-426.

(çoğunlukla devlet tarafından tutulan) yazılı belgelere indirgenmesi sonucunu ve bunların da eksiksiz gerçeği içerdiği yanılgısını doğurmuştur. Belgelerin kendisinin de bir özneliği içerebileceği veya tarihçinin belgeleri seçerken bilinçli ya da bilinçsiz olarak öznel davranabileceği gerçeği göz ardı edilmişti.²³

Batı'da 19. yüzyıl tarihçiliğinin dar belgeci bakışı 20. yüzyılda çeşitli biçimlerde aşılmış, yazılı belgeler dışındaki bilgi kaynakları yeniden hesaba katılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda belgelerin farklı düzlemlerde “okunabileceği” de fark edilmiştir. Ama Türk tarihçiliği 1930'larda yakaladığı belgecilik devrimine saplanıp kalmış²⁴ ve bugün yöntembilimsel açıdan değişimler yaşasa da bu sorunu tam anlamıyla aşamamış görünmektedir.²⁵

Tarih yazarken sadece belgelere dayanmanın yarattığı temel sorun belgenin ya da onu okuyan tarihçinin olası ve doğal karşılanması gereken özneliği değildir. Asıl sorun sadece incelenen dönemin iktidar aygıtı tarafından tutulan kayıtlara bağlı kalmanın yarattığı eleştiriye kapalı düşünme evrenidir. Bir başka deyişle köylülere sadece defterlerden bakmak tarihçinin kendi iktidarını incelediği dönemin siyasal erkine terk etmesi olarak düşünülebilir. Kurtuluş Kayalı bu nedenle “belge fetişizmi tarihin kavranışını bir noktanın ötesine götürmez”²⁶ demektedir. Ona göre belgeciliğin getirdiği bir diğer açmaz da tarih araştırmalarının alanının siyasal ve askeri gelişmelerle sınırlı olmasıdır. “Tarihin ‘düşünen insanın zihniyetini’ algılamak suretiyle anlaşılabilirliği pek hesaba

²³ Halil Berktaş, “Batı ve Türk Ortaçağ Tarihçiliğinin Köylülüğe Bakışının Temel Deformasyonları”, *Toplum ve Bilim*, S. 48-49 (Kış-Bahar 1990), ss. 61-78, s. 61-62.

²⁴ Berktaş, “a.g.m.”, s. 63.

²⁵ Oktay Özel, “Bir Tarih Okuma ve Yazma Pratiği Olarak Türkiye’de Osmanlı Tarihçiliği”, *Dün Sancısı – Türkiye’de Geçmiş Algısı ve Akademik Tarihçilik*, Kitap Yay., İstanbul, 2009 içinde, ss. 25-39, s. 26, 31-33; Oktay Özel, “Modern Osmanlı Tarihçiliğinde ‘Klasik Dönem’ ”, *Dün Sancısı – Türkiye’de Geçmiş Algısı ve Akademik Tarihçilik*, Kitap Yay., İstanbul, 2009 içinde, ss. 91-116, s. 103-104.

²⁶ Kurtuluş Kayalı, *Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri*, İletişim Yay., İstanbul, 2001, s. 99.

katılmamıştır.”²⁷ Düşünen insanın zihniyetini kavramamız için belge dünyamızı alternatif kaynaklarla genişletmemiz gerektiği de bu durumda önümüzde duran önemli bir gerçektir.

Köylülere ilişkin merkezi devlet kökenli belgeler çoğunlukla ekonomiye dair kayıtlardan oluşmaktadır. Çünkü Osmanlı Devleti açısından köylü tebaaydı, bir vergi ödeyicisiydi. Devlet kayıtları köylüyü hep bu yönüyle, devlete karşı yükümlülükleriyle, devletle ilişkisinin gerektirdiği kadarıyla tasvir etmiştir.²⁸ Sadece resmi kayıtlardan hareket edildiğinde köylü, doğal olarak hep belirli temaların açıklanmasında nesne durumunda kalmakta bir türlü tarih araştırmalarının öznesi konumuna gelememektedir. Merkezi devletin aynı zamanda kenti de temsil ettiği hesaba katıldığında, özellikle köylünün tarihini yazarken resmi belgeler dışındaki kaynaklara başvurmanın zorunluluğu daha iyi anlaşılır. Çünkü devletin yansıttığı kentli bakış, 20. yüzyıla kadar büyük köylü kitleleri karşısında azınlık konumunda bulunan kentli grupların kırsal bölgelere yaklaşımını içerir. Bu çerçevede, resmi olmayan kaynaklara da başvurmak tarihçiyi dar belgencilik açmazlarından kurtaracak temel çözümlerden biri olarak görünmektedir.

Alman Tarih Okulu 19. yüzyılın bilim tartışmaları içerisinde insanî bilimlerin, doğa bilimleri karşısındaki konumunu belirlemeye çalışırken tarihin kaynak sorununa da eğilmiştir. Çözüm olarak da her çağı kendi özgüllüğüyle anlamak için o çağda kaleme alınmış dilsel yapıtların incelenmesini önermiştir. Çünkü bu ekole göre dil anlamların ve değer yargılarının ana taşıyıcısıdır.²⁹ Böylece Alman Tarih Okulu filolojik ürünleri kullanma önerisi ile bizi sadece resmi belgelere bağlı kalmaktan kurtararak kaynak dünyamızı edebi eserleri de kapsayabilecek bir genişliğe ulaştırmıştır.

Tarihin de edebi anlatı örüntülerini kullanan bir bilim olduğunu, yaşanmış geçmiş kurgulamaya çalışıyor olsa bile retorik bir boyutunun olduğunu düşündüğümüzde

²⁷ Kayalı, *a.g.e.*, s. 99.

²⁸ Berktaş, “a.g.m.”, s. 71.

²⁹ Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 95-97, 106-107, 140-141.

edebiyat ile tarih arasındaki ilişkiyi kaynak alış verişinden daha öteye taşımamız mümkündür.³⁰ Roland Barthes 1970’te yayımlanan *Historical Discourse (Tarih Söylemi)* adlı makalesinde kurgusal ürünler olan edebi eserler kadar tarihin de kurulmuş bir metin olduğuna vurgu yaparak tarih ile kurmaca arasındaki ayırımı temelden sarsmış, tarihin “nesnellik” iddiasına ağır bir darbe indirmiştir. Barthes’in bu yaklaşımı aynı zamanda edebiyat ile tarih arasındaki sınırların belirsizliğini de gözler önüne sermiştir.³¹ Tarih yazıcılığında 20. yüzyılın son çeyreğinde görülen *dilbilimsel dönüş*ün karşılığı olarak aynı dönemlerde edebiyat alanında beliren *tarihe dönüş* hem edebiyatı hem de tarih yazımını birbirini içinde irdelemeye ve kuramsal olarak iç içe tartışmaya açmıştır.³²

Tarih, edebiyat ve dilbilim alanlarında yaşanan etkileşimleri ve gelişmeleri düşündüğümüzde köy tarihi ya da genel tarih yazıcılığında edebi eserlerin kaynak olarak önemli bir potansiyel barındırdığını söyleyebiliriz. Özellikle roman eğer bir kaynak olarak kullanılabilirse ya da “kullanan olursa”³³ geniş olanaklar sunabilirler.³⁴ Çünkü çoğu zaman devletin söylemediği, söylenmesinden hoşlanmayacağı şeylere kurgusal bir metin ortaya koymanın avantajına sahip olan edebiyatçılar eserlerinde yer verebilmişlerdir. Özellikle romancılar topluma daha geniş bir perspektiften bakabilmişler ve gerek örf ve adetlerdeki, gerekse Braudel’in “maddi uygarlık” dediği karmaşık bütünlükteki evrimi daha iyi tanımamıza yardımcı olmuşlardır.³⁵ Ayrıca roman kendisinden önce üretilen metinlerle, içinde yaratıldığı zaman dilimiyle ve sosyo-ekonomik koşullarla etkileşim halinde olması

³⁰ Tarih Çalışmalarındaki dilbilimsel yönelişler hakkında bkz.: Gerog G. Iggers, *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme – Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı*, (Çev. Gül Çağalı Güven), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2000, s. 123-137.

³¹ Serpil Opperman, *Postmodern Tarih Kuramı – Tarih Yazımı, Yeni Tarihselcilik ve Roman*, Phoenix Yay., Ankara, 2006, s. 5-6. Tarihsel metinlerin “anlatısal” ürünler olduğu yönündeki başka bir görüş için bkz.: Paul Ricoeur, *Zaman ve Anlatı*, (Çev. Mehmet Rifat), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2009, s. 9.

³² Opperman, *a.g.e.*, s. 15-16.

³³ Yalçın Küçük, “Edebiyat ile Bilim Yapmak”, *Bilim ve Edebiyat*, İthaki Yay., İstanbul, 2004 içinde, ss. 166-190, s. 166.

³⁴ Tevfik Çavdar’ın romandan tarih okuma denemeleri dikkate değerdir. Bkz. Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Yüzyılına Romanın Tanıklığı*, Yazılama Yay., İstanbul, 2007.

³⁵ Taner Timur, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, AFA Yay., İstanbul, 1991, s. 8.

sebebiyle diyalojik bir üründür. Onun bu niteliği farklı temaları ve dünya görüşlerini bünyesinde toplayarak “orkestralamasından”³⁶ da ileri gelir. Edebiyatın düşünsel etkinliği devingenleştirici³⁷ özelliğini güçlü bir şekilde temsil eden roman sadece tarihçiler için değil bütün sosyal bilimciler için değerli bir kaynak türü oluşturabilir. Edebiyat eleştirmeni Ömer Türkeş, toplumların dönüşümünü anlamada edebiyata en az bilim kadar muhtaç olduğumuzdan bahseder. Çünkü yaşanan dönüşümün yarattığı ruh hallerinin; acıların, sevinçlerin, tepkilerin, umutların kaydını edebiyatın, en çok da romanın tuttuğunu söyler.³⁸ Bu nedenle Kurtuluş Kayalı’nın tarih araştırmaları için bir gereklilik olarak ileri sürdüğü “düşünen insanın zihniyetini” kavramamızda romanlar önemli bir malzeme meydana getirmektedirler. Ziya Gökalp’in “roman, tarihten daha doğru bir tarihtir”³⁹ sözünü de bu çerçevede değerlendirmemiz mümkündür.

Değişen, yeni değer yargıları oluşturmak için uğraşan toplumlarda roman önemli bir düşünsel ortam hazırlayıcısı da olmuştur. 19. yüzyıldan bu yana ün salmış büyük romancılar, Balzac ve Turgenyev’den Faulkner’e kadar, toplumlarının hem yapı hem de değer yargıları bakımından değişikliklerini sanat yolu ile anlatmışlar ve bunların içinde insanın değerini belirtmişlerdir.⁴⁰ Köylülerin edebiyata girişi de 18. yüzyılın ortalarından itibaren kentleşme temposunun artışıyla ilgilidir. Sanayileşmenin ve kentleşmenin en yoğun yaşandığı toplumlarda köy ve köylünün yaşadığı hareketlilik edebiyatta kendine hemen yer bulmuştur. 19. yüzyılda Avrupa’da ve Rusya’da tarımsal

³⁶ Mikhail Bakhtin, “Romanda Söylem”, *Karnavaldan Romana – Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar*, (Çev. Cem Soydemir), Ayrıntı Yay., İstanbul, 2001 içinde, ss. 33-79, s. 38.

³⁷ Cemal Sakallı, *Karşılaştırmalı Yazınbilim ve Yazınlararasılık / Sanatlararasılık Üzerine*, Seçkin Kitabevi, Ankara, 2006, s. 113.

³⁸ Ömer, Türkeş, “Orda Bir Taşra Var Uzakta...”, *Taşraya Bakmak*, (Ed. Tanıl Bora), İletişim Yay., İstanbul, 2005, ss. 157-212, s. 209.

³⁹ Doğan Ergun, “Bilim ve Edebiyat İlişkileri Bakımından Kemal Tahir Üzerine Bir Sosyoloji Yazısı”, *Bir Kemal Tahir Kitabı – Türkiye’nin Ruhunu Aramak*, (Ed. Kurtuluş Kayalı), İthaki Yay., İstanbul, 2010 içinde, ss. 31-40, s. 31.

⁴⁰ Kemal Karpat, *Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular*, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1971, s. 15.

yapıda yaşanan dönüşümler ve bunun köylülerin yaşamı üzerindeki etkileri edebiyatta yankısını bulmuş⁴¹ ve köy romanı⁴² diye adlandırılan yeni bir tür bile yaratmıştır.

İlk örnekleri 19. yüzyılda Batı Avrupa’da ortaya çıkan köy romanları feodal ilişkilerin sona erışı, tarımın sanayileşmesi, köylülüğün azalması gibi tarihsel deneyimleri yansıtan önemli ürünlerdir. Batıda köy romanının tarihini inceleyen R. Zellweger, bu tür eserlerin kökenini romantizme ve Rousseau’ya dayandırmakla beraber gerçek anlamıyla köy romanının 1830’larda doğduğunu ve ilk temsilcilerinin de İsviçreli Gotthelf, Alman Auerbach ve Fransız George Sand olduğunu ileri sürmüştür.⁴³

Kapitalizmin ileri aşamasını temsil eden örneklerden Fransa’da George Sand kendisinin de içinde bulunduğu aristokrasinin yaşadığı ahlakî çöküntüye karşı yarattığı ideal köylü imajında sığınak aramıştır. Toprakta feodal malikaneler çözülüp küçük köylülük yerleşirken egoizm de yoğunlaşmakta ve yeni bir sınıf toprak temerküzünü gerçekleştirmek için her türlü ahlaksızlığı meşru görmekteydi. Bu süreci Fransız romanında Sand’ın çağdaşı Balzac’ta, tarihsel olarak ondan sonra gelen Zola’da ve daha yakınlarda Marcel Pagnol’da izlemek mümkündür.⁴⁴

Kapitalizmin Batı Avrupa’ya göre geç Türkiye’ye göre ileri aşamasını temsil eden Rusya’da da çağ değiştirme sorunları en çok edebiyat çerçevesinde tartışılmış ve 19. yüzyılın ikinci yarısında mujikler edebiyatta görünmeye başlamışlardır. Bu tarihten önce de, Puşkin *Evgeni Onegin*, *Yüzbaşının Kızı* eserlerinde köylü tiplerine yer vermiştir. Gogol’ün yazdıklarında da, *Ölü Canlar* olarak tanımlansalar bile köylülerle

⁴¹ Oya Köymen, “Köylü Sorunu Araştırma ve Tartışmaları”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1999 içinde, ss. 133-140, s. 134.

⁴² “Köy romanı” diye ayrı bir roman türün olamayacağı, bu tür ayırımların yapay olduğu konusunda bazı görüşler ileri sürülmüş ve tartışılmıştır; bu konudaki bir tartışma için bkz.: Timur, *a.g.e.*, s. 89. Biz bu çalışmada “köy romanı” terimini, sözlük anlamıyla; “konusunu köyün ve kırsal hayatın özelliklerinden alan roman” olarak kullanacağız. Bkz. *Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara, 2005, s. 1240. Benzer tanımlar için bkz.: “Köy”, *Büyük Larousse*, C. 14, İnterpress Basın ve Yayıncılık, İstanbul, T.Y., 7071-7077, s. 7071.

⁴³ R. Zellweger, *Les Débuts du Roman Rustique*, Paris, 1941’den aktaran: Taner Timur, *a.g.e.*, s. 90.

⁴⁴ Timur, *a.g.e.*, s. 90-104.

karşılaşılmaktadır. Fakat 1861’de azat edildikten sonra köylüler Rus romanına daha yoğun bir biçimde girmişler ve Turgenyev’in yapıtlarında ete kemiğe bürünmüşlerdir.⁴⁵

Rusya’da Gogol, Turgenyev, Çehov, Gorki ve diğer yazarlar tarım sorunu ve köylülükle ilgili tezleri işlerken Rus toplumunun dönüşümüne tanıklık etmişler, Şolohov’a dek uzanan farklı bir edebi geleneği meydana getirmişlerdir. Eserlerinde aylak aristokratlar, kapitalistleşme yolundaki görgüsüz ağalar, serfler ya da serflikten kurtulduğuna bin pişman yoksul köylüler karşımıza en çok çıkan kırsal kahramanlar olmuşlardır.⁴⁶

Fransa ve Rusya örneklerine göre kapitalizmin geri aşamasını temsil eden ve bu sistemle tanışması da farklı olan Osmanlı’da roman türünün ortaya çıkması gecikmiş, ilk örnekleri ancak 1870’lerde doğabilmiştir. Roman türündeki ilk örneklerde de kadın, aşk, kölelik, alafrangalık–alaturkalık çekişmesi yoğunlukla işlenen temalar iken⁴⁷ köylüler ve kozmopolit Osmanlı toplumunun birçok unsuru göz ardı edilmiştir. Sanayileşme/kentleşme ile köy romanının ortaya çıkışı arasında doğru orantının varlığı Osmanlı’da da köy romanının eksikliğiyle kendisini bir kez daha göstermiştir. Çünkü köy romanının varlığı, Fransa, Rusya örnekleri hatırlanacak olursa sanayileşme ve kentleşme temposunun yüksekliğiyle mümkün hale gelmiştir. Dolayısıyla Osmanlı’da köylünün köylü kalmaya devam etmesi onun edebiyata girmesini de geciktirmiştir denilebilir.

Ahmet Mithat Efendi 1876’da *Bir Gerçek Hikâye* adlı hikâyesini yayımlayana kadar Osmanlı edebiyatında köyü anlatan bir örnek yoktur. Ahmet Mithat’ın bu eserini *Bahtiyarlık* (1885) adlı hikâyesi takip etmiştir. Ancak köylünün Osmanlı romanına

⁴⁵ Timur, *a.g.e.*, s. 107-108.

⁴⁶ Timur, *a.g.e.*, s. 108-131.

⁴⁷ Cafer Gariper, “Yenileşmenin Başlangıcı ve Öncüleri”, *Yeni Türk Edebiyatı 1839-2000*, (Ed. Ramazan Korkmaz), Grafiker Yay., Ankara, 2007 içinde, ss. 41-79, s. 57-63; Ali İhsan Kolcu, “Yenileşmenin İkinci Kuşağı: Ekrem-Hâmid-Sezaî Mektebi”, *Yeni Türk Edebiyatı 1839-2000*, (Ed. Ramazan Korkmaz), Grafiker Yay., Ankara, 2007 içinde, ss. 81-107, s. 87-88, 104-105; Ramazan Korkmaz, “Servet-i Fünun Edebiyatı”, *Yeni Türk Edebiyatı 1839-2000*, (Ed. Ramazan Korkmaz), Grafiker Yay., Ankara, 2007 içinde, ss. 121- 170, s. 146.

girebilmesi için 19. yüzyılın sonlarını beklemek gerekecektir. 1890'da yayımlanan iki örnek; Nabizâde Nazım'ın *Karabibik* ve Mizancı Mehmet Murat'ın *Turfanda mı Turfa mı?* eserleri nihayet köylüyü konuk etmiş ilk romanlardır. Köye dışarıdan ve tepeden bakışın yüzeyselliğini taşıyan bu örnekler köyü çevre olarak seçmekten başka özellikleri bulunmayan eserler sınıfına kaydedilmişlerdir.⁴⁸

Osmanlı tarımsal yapısının durgunluğu ve 19. yüzyılda yaşamakta olduğu çevreselleşme süreci göz önüne alındığında köylünün Osmanlı romanına girişinin Fransa veya Rusya örneklerinden çok daha farklı nedenlere dayandığı da açıktır. Çalışmamızın diğer bölümlerinde ayrıntılı olarak göreceğimiz gibi Osmanlı'da ve Türkiye'de köylü mülkiyet ve üretim ilişkilerinde yaşanan sarsıcı değişimlerin sonucunda değil uzunca bir dönem çoğunlukla kültürel ve siyasal bir sorun olarak ele alınıp romanlarda işlenmiştir. 1950'lere kadar yazılan köy konulu eserlere genel bir bakışla bu gözleme ulaşmak mümkündür.

Tarihsel ve toplumsal koşullar Osmanlı edebiyatında köylünün unutulması sonucunu doğurmuşsa da 1908 Devrimi'nin ilk yıllarında beliren halkçılık düşüncesi bu sorunun kısmen aşılması imkanını yaratmıştır. 20. yüzyılın ilk on yılında Rus Narodnik hareketinin etkisiyle ortaya çıkan halkçı düşünceler siyasal ve düşünsel planda köye ve köylüye ilgiyi arttırmıştır.⁴⁹ Ama aynı ilgi edebiyatta sürdürülememiş, devrimden önceki suskunluk devam etmiştir. Meşrutiyet Döneminde, Ebubekir Hazım (Tepeyran)'ın *Küçük Paşa* (1910), Ömer Seyfettin'in *Yalnız Efe* (1910) ve Refik Halit (Karay)'in *Memleket Hikâyeleri* (1919) dışında köyü konu edinen edebî eserlere rastlanmaz.⁵⁰

⁴⁸ Ramazan Kaplan, *Türk Romanında Köy*, Akçağ Yay., Ankara, 1997, s. 1-28.

⁴⁹ Arda Odabaşı, "İttihatçıların Halkçılığı ve Düşünsel Kaynaklarından Narodnizm", *Teori*, Temmuz 2008, ss. 40-49, s. 44-45.

⁵⁰ Bkz.: Kaplan, *a.g.e.*, s. 33-52.

Meşrutiyet Döneminde filizlenen halkçı/köycü söylem Tek Parti Döneminde de, korporatif halkçılık anlayışının doğal uzantısı olarak devam etmiş ve köylü “milletin efendisi” ilan edilmiştir. Bu dönemde kendilerine “köycü” diyen onlarca dergi yayımlanmış,⁵¹ Halkevlerinin köycülük kolları kırsal bölgelere birçok gezi düzenleyerek kitlelerle iletişime geçmeye çalışmıştır.⁵² Yine de bu faaliyetlerin ve söylemlerin istenilen düzeyde sonuçlar doğurduğu iddia edilemez. Başarısız toprak reformu girişimi⁵³ ve Köy Enstitüleri deneyimi dışında halkçılığın en önemli bileşenlerinden olan köycülük, Asım Karaömerlioğlu’na göre söylem düzeyini aşamadı ve seçkin bir hamle olmanın ötesine gidemedi.⁵⁴ Tek Parti Dönemi boyunca Türkiye köylü kalmaya, köy ise İmparatorluk döneminden bu yana olduğu gibi ekonomik sömürü ilişkilerinin, topraksızlığın, ilkel üretim koşullarının ve daha birçok geriliğin baskısı altında yaşamaya devam etti.⁵⁵

İmparatorluktan devralınan toplumsal yapı ve tarımdaki mülkiyet ilişkileri Erken Cumhuriyet Döneminde büyük değişmelere uğramayınca ve öncelik Batılı kurumların yerleştirilmesine verilince siyasal düzlemdeki köycü vurgulamalara rağmen köylünün edebiyattaki görüntüsü yine zayıf kalmıştır. 1950’lere kadar yazılan köy romanları, çoğunlukla ya kendilerinden önce ortaya konulan örneklerin romantik köy tasvirlerini tekrar etmiş ya da köydeki gerilik koşullarına dikkat çekerek⁵⁶ Kemalist modernleşmenin ne kadar gerekli olduğunu anlatmaya hizmet etmiştir. Sayıları yirmiye bile bulamayan bu eserlerden Reşat Nuri Güntekin’in *Çalıkıuşu* (1922) ve *Yeşil Gece* (1928),

⁵¹ 1923-1950 arasında yayımlanan köycü ve köylü ile ilgili dergiler için bkz.: Türkan Çetin, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Köylü Politikası (1923-1950)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1997, s. 63-74.

⁵² Asım Karaömerlioğlu, *Orada Bir Köy Var Uzakta – Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İletişim Yay., İstanbul, 2006, s. 60-64.

⁵³ Bu konuda bkz.: Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye’de Toprak Meselesi*, Gözlem Yay., İstanbul, 1980, s. 453-480.

⁵⁴ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s. 48-49.

⁵⁵ Bkz.: Çetin, *a.g.t.*

⁵⁶ Bkz.: Kaplan, *a.g.e.*, s. 71-131.

Halide Edib'in *Vurun Kahpeye* (1926), Yakup Kadri'nin *Yaban* (1932) ve Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf* (1937) romanları dışında ses getiren olmamıştır.⁵⁷

Tek parti döneminin sonlarına yaklaşıırken girilen Köy Enstitüleri uygulaması, sonuçsuz kalan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi deneyimlerin en büyük faydası köy sorununu canlandırmak olmuştur.⁵⁸ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yerli ve yabancı sosyal bilimcilerin kırsal yapıyı tanımaya yönelik kapsamlı saha çalışmaları yeniden canlanan ilginin ürünleridir.⁵⁹ Aynı dönemlerde Türkiye'de uluslararası konjonktürün zorlamasıyla yaşanan demokratikleşme süreci, Demokrat Parti iktidarının sürdüğü 1950'lerde başlayan kentleşme, tarımın makineleşmesi, gelişen ulaşım ağı sayesinde köyün pazarla bütünleşme oranının artışı⁶⁰ mevcut ilginin süreklilik kazanmasını sağlayacaktır. Yaşanan tüm bu tartışma ve gelişmeler sosyal bilimciler kadar edebiyatçıları da etkilemiş, köylüler 1950'den sonra daha yoğun bir şekilde edebiyata girmeye başlamışlardır. O dönemde yayımlanan kırsal saha araştırmalarının içeriği ile paralel konuları işleyen köy romanları⁶¹ dönemin önemli tartışma araçlarından biri haline gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızla gelişen köy edebiyatını karakterize eden ilk örnek Köy Enstitüsü mezunu Mahmut Makal'ın 1950'de yayımlanan *Bizim Köy*'üdür.⁶² Makal'ın doğup büyüdüğü Orta Anadolu köylerine ilişkin notlarını içeren *Bizim Köy*'ü başını bürokrasi ile belaya sokmuşsa da⁶³ edebiyat alanında yeni bir çığır açmıştır.

⁵⁷ Bkz. Kaplan, *a.g.e.*, s. 53-64; Asım Karaömerlioğlu, "The Peasants in Early Turkish Literature", *East European Quarterly*, XXXVI, No. 2 (June 2002), ss. 127-153, s. 128-143.

⁵⁸ Timur, *a.g.e.*, s. 88, 138-139.

⁵⁹ Köymen, "a.g.m.", s. 137-138.

⁶⁰ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih 1923-1950", *Türkiye Tarihi*, C. 4, (Ed. Sina Akşin), Cem Yay., İstanbul, 2002 içinde, ss. 127-224, s. 215-217.

⁶¹ Köymen, "a.g.m.", s. 140.

⁶² Mahmut Makal'ın özgeçmişi için bkz.: Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Varlık Yay., İstanbul, 2007, s. 284.

⁶³ Mahmut Makal, *Bizim Köy*, Literatür Yay., 17. Baskı, İstanbul, 2009, arka kapak yazısı.

1950'den sonra köy romanı akımının başlamasında ve bu akımı temsil eden yüze yakın⁶⁴ örneğin yayımlanmasında *Bizim Köy*'ün yarattığı etki önemli paya sahiptir.⁶⁵ İlk eserinin gördüğü ilgiden cesaret alarak hikâyemsi birçok köy notu daha yayımlayan Makal, yazdıklarıyla kendisi gibi enstitü mezunu olan Fakir Baykurt, Talip Aydın, Ümit Kaftancıoğlu vb. başka köy romancılarının yetişeceği iklimin oluşmasına önemli katkılar yapmıştır.⁶⁶

Köylülerin roman yazarak kendi kendilerine edebiyata girmeleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra köylülüğe duyulan ilginin sonucu olduğu kadar aynı ilginin devamına da katkı sağlamıştır. Kırsal saha araştırmaları 1960'lardan sonra giderek yoğunlaşmış, Devlet Planlama Teşkilatı uzmanları, ABD'li kalkınma uzmanları ile üniversite içinden Mübeccel Kıray gibi akademisyenler Türkiye'de kırsal yapıya ilişkin özgün veriler toplayarak çeşitli araştırmalar yayımlamışlardır. 1960'tan sonra yükselen sol akımların da kırsal bölgelere yönelmesi köylere duyulan ilginin başka bir boyutunu oluşturmuştur.⁶⁷ 1968 kuşağının Türkiye'deki temsilcileri bile Türkiye'de bir devrim yapabilmek için köylülerin desteğini almak istiyorlardı ve 19. yüzyılın Rus narodnikleri gibi köylere dağılıyorlardı.⁶⁸

Sol hareketlerin 1960'tan sonraki yükselişinin ve köylülere artan ilgisinin edebiyattaki karşılığı 1950'den itibaren köy romanlarında görülen sosyalist tonların giderek koyulaşmasıdır. Yeni dönemde köy romancıları yazdıkları romanlarla köydeki katlanılması zor yaşam koşullarını anlatarak düzenin eleştirisine girişmişlerdir. Bu

⁶⁴ Türk edebiyatında yer alan ve çalışmamızda yararlandığımız köy konulu romanların ve hikâyelerin listesinin oluşturulmasında şu eserlerden karşılaştırmalı olarak yararlanılmıştır: Ramazan Kaplan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997; Ömer Türkeş, "Taşra İktidarı!", *Toplum ve Bilim*, S. 88 (Bahar 2001), ss. 201-234; Osman Gündüz, "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı", *Yeni Türk Edebiyatı (1839-2000)*, (Ed. Ramazan Korkmaz), Grafiker Yay., Ankara, 2007, ss. 379-518.

⁶⁵ Bkz.: Kaplan, *a.g.e.*, s. 133-265; Gündüz, "a.g.m.", s. 440-463.

⁶⁶ Necatigil, *a.g.e.*, s. 284; Kaplan, *a.g.e.*, s. 135-137.

⁶⁷ Köymen, "a.g.m.", s. 138-139.

⁶⁸ 68 kuşağının köy eylemleri ile ilgili olarak Fikret Babuş'un kişisel deneyimlerini içeren şu esere bakılabilir: Fikret Babuş, *68 Hareketi'nin Köy Eylemleri – Devrim Havarileri*, Ozan Yay., İstanbul, 2004.

dönemdeki edebi eserlerde görülen köycü söylem Meşrutiyet Dönemi köycülüğünün acemiliğini ve Tek Parti Döneminin köy romantizmini üzerinden atarak gerçekçilik zemininde soruna yaklaşmaya çalışmıştır. Romancılardaki genel kanı; feodal ilişkilerin ve geri yaşam koşullarının çarklarında ezilen köylülerin kurtarılması gerektiği yönündeydi. Birilerinin politikacılara, sanatta bireyi feda etmek pahasına köy gerçekliğini hatırlatması gerekiyordu.⁶⁹ Çünkü İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türk siyasal hayatında yaşanan demokratikleşmenin ve 1950'de başlayan DP iktidarının yoksul köylülerin yaşamlarına somut bir katkısı görülememiştir.

Köyde doğup büyüyen ve Köy Enstitülerinden mezun olan bu isimler köylülerin dünyasını anlatmada, doğal olarak kendilerinden önceki örneklere göre daha başarılıydılar.⁷⁰ Ancak gerçekçilik ekseninde edebiyat yapmaya çalışan köy kökenli yazarların çoğu kendilerini üreten şartlardan kopmayı başaramamış, Kemalizm'in sol versiyonunu kullanarak içinden çıktığı köylü kitlelerine karşı sorumluluğunu yerine getirmeye çalışmıştır. Belli bir noktadan sonra köylüler onların gözünde amaç değil, ordu desteğiyle yapılması beklenen Kemalist – sol devrim için araç konumuna gerileyecektir. Bu ideolojik beklentilerden ötürü enstitülü romancılar kırsal kalkınmayı önceleyen ancak kısa süre sonra bunu unutan⁷¹ 27 Mayıs 1960 Darbesi'ni desteklemeyi sürdürmüşlerdir. Oysa köy hâlâ toprağı, yolu, okulu vs. olmayan, içecek suyu bile zor bulan, batıl inançların ve başka akıl dışı değerlerin, ağaların baskısı altında olan bir yerd. Hemen hemen tüm enstitülü romancılar kurguya dayalı roman türünün gereklerini ihmal etme, kaba gerçekçilik eleştirilerine uğrama⁷² pahasına eserlerinde bu problemlere yer verdikleri⁷³

⁶⁹ Fethi Naci, *Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, Gerçek Yay., İstanbul, 1981, s. 267; Gündüz, "a.g.m.", s. 442; Kaplan, *ag.e.*, s. 267-268.

⁷⁰ Necatigil, *a.g.e.*, s. 449-450; Gündüz, "a.g.m.", s. 450-451.

⁷¹ Cavit Orhan Tütengil, *Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları*, Gerçek Yay., İstanbul, 1975, s. 120-121.

⁷² Fethi Naci, *a.g.e.*, s. 267; Kaplan, *a.g.e.*, 557.

⁷³ Bkz.: Kaplan, *a.g.e.*

halde kendilerinden önceki Kemalist modernleşme deneyiminden kopamamışlar ve söylemsel düzeyde büyük bir farklılaşma gerçekleştirememişlerdir. 1960 sonrasında ordu ile dirsek teması içerisinde bulunan, “Yön”, “Milli Demokratik Devrim” gibi Kemalist sol hareketleri içerisinde enstitülü romancılara rastlanması bu anlamda tesadüf değildir. Köylüleri anlatmada ve sorunlarına çözüm üretmede asıl farklı yaklaşımlar enstitülü romancılar arasında yer almayan, aslında Kemalist modernleşmenin Köy Enstitüleri veya benzeri süreçlerinden geçmeyen isimler tarafından geliştirilebilmiştir. Örneğin sözünü ettiğimiz dönemlerde yayımladıkları köy romanlarıyla Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Kemal Tahir gibi köylü ya da şehirli bazı yazarlar bu büyük kitleleri solun gereklerine daha uygun bir biçimde ele almanın, daha özgün çıkarımlar elde etmenin peşine düşmüşlerdir.

Köy romanlarının sayısında 1950’li yıllarda yaşanan artış 1960’tan sonra köy romanının moda haline gelmesi ya da konu sıkıntısı çeken yazarlar sayesinde hızlanmış⁷⁴ artan kentleşme temposuyla da doruk noktasına ulaşmıştır. Özellikle köyden kente göç olgusuyla beraber yürüyen bu artış kentleşme ile köy romanı türü arasında bir doğru orantının varlığına işaret kabul edilebilir. Batı Avrupa ve Rusya’da da gözlemlendiği üzere, Türkiye’de köylüler, sayıları azalma eğilimine girince edebiyatta daha çok görülmeye başlanmışlardır.

Sanayileşmenin ve kentleşmenin hız kazanması 1950’lerde başlayan köyden kente göçü 1960’larda yoğunlaştırmıştır. 1980’lere yaklaşıldıkça gecekondu büyük kentlerin çevresinde her yıl biraz daha kalınlaşan halkalar oluşturarak Türkiye kentlerine damgasını vurmuştur.⁷⁵ Avrupa’nın gelişmiş ülkelerinin 20. yüzyılın başlarında ve başka coğrafyalardaki toplumların en geç İkinci Dünya Savaşı sonrasında tamamladıkları süreci Türkiye 20. yüzyılın son çeyreğinde yakalamıştır. Bu süreç yaşanırken edebiyatta

⁷⁴ Gündüz, “a.g.m.”, s. 422.

⁷⁵ Kurt, a.g.e., 69-72.

kendilerine yer bulan köylüler sürecin durulmasıyla yerlerini tekrar farklı temalara bırakmaya ⁷⁶ başlayacaklardır. 1980'den sonra köylüler, Orhan Kemal'in *Bereketli Topraklar Üzerinde* (1954),⁷⁷ *Gurbet Kuşları* (1962)⁷⁸ romanlarında çok önceden yaptığı gibi kentteki yaşamı ve tutunma mücadelesiyle, kent kültürü karşısındaki çaresizliğiyle edebiyatta yer bulabilecek, köy romanı denilen tür yavaş yavaş etkisini kaybedecektir.

Türkiye'de köylülerle ilgili çalışmalar ya ekonomik yönden onların incelenmesiyle⁷⁹ ya da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yoğunlaşan alan araştırmalarına dayalı monografik düzeydeki belirlemelerle ⁸⁰ sınırlı kalmıştır. Türkiye'deki köy politikalarını ve köycülük çalışmalarını inceleyen tezler de genellikle sayısal verilerin ve kanuni düzenlemelerin sunulmasından ibaret kalmıştır.⁸¹ İncelenen politikaların, irdelenen verilerin tarihsel ve sosyolojik anlamlarını arama kaygısı zor rastlanan bir tutumdur. Köycülüğün söylem düzeyindeki yerini ve siyasal amaçlarını belirleme bakımından Erken Cumhuriyet Dönemindeki köycü söylemleri inceleyen Asım Karaömerlioğlu'nun çalışması⁸² bu anlamda bir istisnayı oluşturmaktadır. Türkiye'de geç ortaya çıkmakla birlikte köy edebiyatı alanında meydana getirilen birikim ise sosyal bilimlerden ihmal edilmiş görünmektedir. Siyasal iktidarların köy politikalarını ya da köycülük söylemlerini inceleyen eserler, belgecilik anlayışının etkisiyle olsa gerek çoğunlukla bu

⁷⁶ Bkz.: Köymen, "a.g.m.", s. 140; Kaplan, a.g.e., s. XII, 561.

⁷⁷ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, C. 2, İletişim Yay., İstanbul, 2003, s. 47-74.

⁷⁸ Esra Karataş, "Kuşluk Treniyle Gelen 'Gurbet Kuşları' ", *Birgün Kitap Eki*, 1 Mayıs 2007, <http://www.orhankemal.org/links/321.htm>, Erişim Tarihi: 19.11.2010.

⁷⁹ Bu konuda örnek olarak bkz. Muzaffer Sencer, *Türkiye'de Köylülüğün Maddi Temelleri*, Ant Yay., İstanbul, 1971; *Türkiye'de Tarımsal Yapılar*, (Ed. Şevket Pamuk – Zafer Toprak), Yurt Yay., Ankara, 1988.

⁸⁰ Bu türden çalışmalara dair bibliyografya özeti için bkz. Gül Ergil, *Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması-II: Köy Araştırmaları İzahlı Bibliyografyası*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.

⁸¹ Bu konuda örnek olarak bkz. Şerafettin Zeyrek, *Tek Parti Dönemi Türkiye'de Köy, Köylü ve Köycülük Politikası*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1995; Türkan Çetin, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Köylü Politikası (1923-1950)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1997.

⁸² Asım Karaömerlioğlu, *Orada Bir Köy Var Uzakta – Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İletişim Yay., İstanbul, 2006. Erken Cumhuriyet Dönemindeki yayınlardan hareketle köy tartışmalarının bir özetini içermesi bakımından Recep Ertürk'ün çalışması da önemlidir. Bkz. Recep Ertürk, *Türk Sosyolojisinde ve Cumhuriyet Döneminde Köy Tartışmaları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1997.

kaynağı görmezden gelmişlerdir. Köy romanlarını tek tek veya toplu biçimde inceleyen edebiyat çalışmaları⁸³ da romana genellikle teknik bir mesele olarak yaklaştıkları için bu tür edebi eserlerin arka planındaki siyasal ve sosyolojik gerçekliği derinlemesine analiz etmemişlerdir. Çeşitli sosyal bilim dallarında genellikle bir veya birkaç köy romanından hareketle yazılan tezlerde de bu eksikliğin göze çarptığını söyleyebiliriz. Taner Timur'un Türk romanını tarihsel bir perspektiften ele aldığı ve köy romanlarına da kısmen değindiği çalışması⁸⁴ bu nedenle halen aşılamamış görünmektedir. Köy romanını ilk örneklerinin verildiği dönemlerden günümüze kadarki zaman diliminde inceleyen kapsamlı bir tarih çalışması ise bugüne kadar yapılmamıştır. Türk köy romanlarının ulaşabildiğimiz bütün örneklerine dayandırmaya çalıştığımız tezimizin bu alandaki boşluğu dolduracağını ümit etmekteyiz.

Amacımız köylülerin tarih içerisindeki çeşitli sosyo-ekonomik sorunlarını tekrar etmek değildir. Köylülüğün Türk düşünce tarihindeki yansımalarını, yorumlanış biçimlerini, devletin ve aydınların kırsal alanda yaşayan kitlelerle sınırlı kalan ve genellikle sorunlu yürüyen ilişkilerini sergilemeye çalışmaktır. Bunu yaparken doğal olarak köye ait birçok sosyal ve ekonomik sorun kendiliğinden incelememizde yer bulacaktır. Köylünün kendi sesini yakalamaya çalışmak da hedeflerimizden biridir. Tarih araştırmalarının genellikle iktidarın tuttuğu kayıtlardan hareket etmeleri köylülerin sessiz çoğunluklar şeklinde algılanmasına zemin hazırlamıştır. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren köylüler de köy romanı yazmaya başlamışlardır ve dertlerini kendileri anlatmaya

⁸³ Köy romanlarının edebi açıdan genel bir değerlendirmesi için bkz. Ramazan Kaplan, *Türk Romanında Köy*, Akçağ Yay., Ankara, 1997. Carole Rathbun tarafından yapılan incelemede Türkiye'deki köy edebiyatının 1920 – 1955 arasındaki seyri ve bu tür örneklerin analizi yer almaktadır. Bkz. Carole Rathbun, *The Village in the Turkish Novel and Story 1922 to 1955*, Mouton, Paris, 1972. Köy Enstitülü yazarları inceleyen Mehmet Bayrak'ın çalışması ise antolojik ve biyografik özelliktedir. Bkz. Mehmet Bayrak, *Köy Enstitüleri ve Köy Edebiyatı*, Özge Yay., Ankara, 2000.

⁸⁴ Bkz. Taner Timur, *Osmanlı – Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, Afa Yay., İstanbul, 1991.

çalışmışlardır. Köy romanlarını tarih araştırmalarında kullanmanın getirdiği avantajlardan biri de sessiz kabul edilen kitlelerin de duyulmasına imkan tanınmasıdır.

Çalışmamızın bu ana beklentilerimiz dışında köylülüğün incelenmesinin genel yararlarına katkı sağlayacağını da ummaktayız. Türkiye köylülükten yeni çıkmakta olan bir ülkedir. Toplumsal, siyasal ve entelektüel hayatında köylülüğün belirgin etkileri hala mevcuttur. Türkiye’de kentsel değerlerin ve yurttaşlık bilincinin azlığından, dolayısıyla demokrasinin zayıflığından, devlet destekli sanayileşmenin düşük temposuna; yaygın anti-entelektüalizmden, muhafazakâr ve dinsel ideolojilerin gücüne; tarımsal üretimin düşüklüğünden şehirleşmenin aldığı özgül biçime kadar birçok olguyu köylülük sorunlarından hareketle yeniden değerlendirmek bizi ilginç sonuçlara götürebilecektir.⁸⁵

⁸⁵ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s. 17.

I. BÖLÜM: BAŞLANGICINDAN 1950'YE KADAR TÜRK ROMANINDA KÖYÜN VE KÖYLÜNÜN GÖRÜNÜMÜ

Romanın edebi türler içinde yeni olması ve Osmanlı'da Batı toplumlarına göre geç ortaya çıkması nedeniyle köylünün edebiyattaki yansımaları ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru görülebilecektir. Osmanlı edebiyatının modernleşmenin etkilerine açılmadan önceki klasik eserlerinde tamamen unutulmuş köylüler en fazla siyasetname türündeki siyasal ve felsefi değerlendirmelerde ele alınıyordu. Osmanlı devletinin bekasını temin etmek için resmi söylemi yeniden üreten bu tip yorumlarda ise köylü, merkezde tutulan beka sorununun çözülmesinde araç olarak değerlendirilmiştir. Kentli-merkezi devletin bakışını temsil eden beka vurgusunun aynı siyasal aygıtın temsilcileri tarafından yapılmış olması bu yaklaşımın kapsayıcılığını arttırarak onu hakim söylem konumuna yükseltmiştir.

Ortaya çıktığı 19. yüzyılın son çeyreğinden 20. yüzyılın başlarına kadarki Türk romanının Osmanlı toplum yapısını ve yaşantısını tanımamıza katkısı ise sınırlı kalmıştır. Anılan zaman diliminde yayımlanan romanlar genellikle çöküş halindeki Osmanlı "kibarzade"lerini konu almış ve toplumun diğer katmanlarını romana klişeler halinde ve sınırlı bir şekilde sokabilmiştir.⁸⁶ Bazı komedi oyunlarında ve romanlarda Anadolu tiplerin şiveleriyle görünmeleri dışında köylülere de pek rastlanmaz. Taşralı, bozuk bir Türkçe ile konuşan köylü figürleri, Şinasi'nin *Şair Evlenmesi*'nde olduğu gibi, meddah, orta oyunu ve karagözde örnekleri çok görülen bir geleneğin devamı şeklindedir.⁸⁷

Osmanlı romanında köylülerin ve diğer toplumsal kesimlerin unutulmasında onu ortaya çıkaran koşulların ve ondan beklenen işlevlerin büyük etkisi vardır. Osmanlı'da

⁸⁶ Timur, *a.g.e.*, s. 9, 41.

⁸⁷ Orhan Okay, "Türk Romanına Köy Mevzuunun Girişinde Unutulan Bir İsim: Ahmed Midhat Efendi", *Birinci Millî Türkoloji Kongresi (İstanbul, 6-9 Şubat 1978) Tebliğler*, Kervan Yay., İstanbul, 1980, ss. 169-176, s. 170.

roman Batı'daki gibi kapitalizme geçişin ve gelişen bireyciliğin ürünü olmayıp devletin bekası tartışmaları içerisinde Batı romanından çeviriler ve taklitlerle başlamıştır. Romanı ilk kez deneyen yazarlar, Şemsettin Sami, Namık Kemal, Ahmet Mithat gibi isimler romanla ilgili yazılarında Avrupa edebiyatını uygarlığın bir işareti olarak kabul etmişlerdir. Bu yazarlar Osmanlı edebiyatını, özellikle anlatı türündeki örnekleri de geriliğin işareti saymışlardır. Yani Batı'nın sanayi ve kültür alanındaki üstünlüğünü bir bütün olarak değerlendiriyorlardı. Onlara göre eski hikâye türünden romana geçiş, hayalcilikten akılcılığa, çocukluktan olgunluğa, ilkelikten uygarlığa geçiştir. Roman türü aynı zamanda bizi uygarlığa götürecektir araçlardan biri olarak da kullanılacaktır. Örneğin Ahmet Mithat romanın sadece olay nakleden bir tür olarak algılanmasından yana değildi. Ona göre bir roman aynı zamanda okuruna çeşitli alanlardan bilgiler sunarak onu eğitebilmeliydi.⁸⁸

Roman Batı'dan alınan kavram ve anlayışların topluma benimsetilmesinde araç olarak kabul edilince seçilen konular da evlenme usulü, kadına karşı tutum, cariyelik kurumu, ticaret anlayışı gibi toplumsal sorunlardan seçilmiştir. Osmanlı romancıları kendilerini eğitici konumda görüyorlardı ve toplumdan soyutlanmış gibiydiler. Yöneten ve yönetilen arasında Batılılaşma sürecinden önce de var olan kopukluk İslam ideolojisi ve bunun günlük yaşamdaki pratiğinin bütünleştirici rolü sayesinde bir nebze kapatılabiliyordu. Batılılaşma bu pratiği de sarsarak mevcut kopukluğu derinleştirmiştir.⁸⁹ O yüzden en başta köylüler olmak üzere toplumu oluşturan çeşitli unsurlar ve bunların devletle, birbirleriyle ilişkileri romana geç girmiştir.

Siyasetname yazarları gibi Osmanlı romancıları da çoğunlukla bürokrasiden gelen, devlet hizmetinde bulunan kişilerdi. Hayatlarında köyü görmemiş, İstanbul'da

⁸⁸ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, C. 1, İletişim Yay., İstanbul, 2002, s. 9-19; Karpat, *a.g.e.*, s. 28-29.

⁸⁹ Moran, *a.g.e.*, s. 19-22.

doğup büyümüş⁹⁰ aydınlar arasından köyü yazan istisnalar da bunu kendi toplumsal konumlarının sorunlu bakışını yansıtarak yapacaklardır. Köy hakkındaki sınırlı bilgilerini kullanarak çizdikleri pastoral görüntü ile kırsalın gerçek tablosu arasında derin farklılıklar vardır. Batı'daki veya Rusya'daki gibi köylerdeki toplumsal ve ekonomik dönüşümü anlatan veya dileyen eserlere rastlamak ise 20. yüzyılın ortalarına kadar mümkün olamayacaktır. Romancıların edebiyat aracılığıyla anlattıkları veya yaratmak istedikleri dönüşümler ise genellikle devletin –yani kendi varlık sebeplerinin– bekasını sağlamaya yöneliktir. Köylünün araç olarak görülmesine devam edilmiştir.

Halkçılık ve köycülük söylemlerin yoğunlaştığı Meşrutiyet ve Erken Cumhuriyet dönemlerinde bile Osmanlı siyasetnamelerinde veya köy romanlarında gözlemlenen bakış açısında değişme olmadığını söyleyebiliriz. 1908 ve 1923 devrimlerini yapanların yarattıkları en belirgin fark köylülere karşı takınılan tutumun romantize edilmesidir. Edebi faaliyetler, İstanbul'da doğmuş ya da burada aldıkları eğitimle “İstanbullu” olmuş, bürokrat kimlikleri nedeniyle devletle organik bağı bulunan aydınların tekelinde kalmaya devam etmiştir. Siyasal düzlemdeki kırılmalara rağmen tarımsal yapıdaki ve mülkiyet ilişkilerindeki durağanlığın devam etmesi, toplumsal sorunların sadece kültürel değişimle çözüleceğine duyulan inancın sürdürülmesi Osmanlı'dan devralınan kentli-merkezci bakışın bu dönemlerde de korunmasına yol açmıştır.

Siyasal ve toplumsal sorunların çözümü için Batılılaşmanın referans alınması Meşrutiyet ve Erken Cumhuriyet dönemlerindeki uygulamalarla doruk noktasına ulaşmıştır. Onun için 1950'lere kadarki Türk romanının sorunsalında egemen çizgiyi Batılılaşma oluşturur. Bu ana çizginin dışında değerlendirebileceğimiz romanların temaları bile dolaylı olarak Batılılaşmayla ilgilidir.⁹¹ Köylüleri anlatanlar da genellikle Batılılaşma

⁹⁰ Kaplan, *a.g.e.*, s. 5-6.

⁹¹ Moran, *a.g.e.*, s. 23-24, 323-324.

perspektifinden onları değerlendirmişler ve yaratılmak istenen dönüşümün önündeki engellerin en büyüğü diye düşünmüşlerdir. Batılılaşma köylünün durumunun düzeltilmesi için değil daha çok devletin bekası için istenen bir olguydu. Köylülerden beklenen, devletin bekası için reformlara ve devrimlere uyum sağlamalarıydı.

Köylünün devletin varlığı uğruna bu denli araçsallaştırılması ancak Türk edebiyatçılarının devlet ile aralarındaki organik bağla açıklanabilecek bir olgudur. Osmanlı'da ve uzunca bir dönem Türkiye'de memurlar aynı zamanda kültürel eliti oluşturmaktaydı.⁹² Varlık sebepleri olan devletin onayladığı üretim ilişkilerine karşı çıkmaları, köylünün konumuna ilişkin değerlendirmelerde ve düzeltme taleplerinde bulunmaları, köylünün gündelik yaşantısına dair ayrıntıları bilmeleri ve anlatmaları beklenemezdi. Buna karşılık Rus aristokratları devletle çatışmaya girdiklerinde köylüleri kendilerine müttefik seçmişlerdir. Ülkelerindeki feodal ilişkilerin ve despotizmin eleştirisini yapan romancıların çoğu yine aristokrasiden çıkmıştır. Osmanlı'da özel mülkiyetin bulunmayışından ve aydınların ekonomik açıdan devlete bağımlı olmalarından ötürü Türk romancıları benzer koşullara sahip değillerdi. Osmanlı'nın Batı'yla din farkının olması ve karşılıklı dini bağnazlık Avrupa aristokrasisiyle yakınlaşmayı da önlemiş,⁹³ güçlü bir roman geleneği oluşamamıştır.

Rus romancıları ülkelerindeki feodal ilişkilerin eleştirisine aristokratik zümreyi konu alarak başlamış ve Puşkin'in "Onegin"inden, Gonçarov'un "Oblomov"una ve Tolstoy'un "Bezukov"una kadar asalak fakat tarımsal modernleşmeye ilgi duyan tipler yaratmışlardır. Rus aydınları arasında toplumsal reformların Rus köy cemaati (Mir)'ne mi yoksa kapitalistleşme sürecinin yarattığı güçlere mi dayanacağı konusunun tartışıldığı bir

⁹² Carter V. Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye – Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi* (Çev. Gül Çağalı Güven), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1996, s. 10-13; Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri (1895-1908)*, İletişim Yay., İstanbul, 1999, s. 292-293.

⁹³ Timur, *a.g.e.*, s. 133.

dönemde romancılar da bu tipleri kahramanlaştırmışlardır.⁹⁴ Benzer tipler, Türk romanında da tek tük yer almakla beraber yapay niteliktedirler. Çünkü Osmanlı toplumsal evrimini Rusya'da serfliğin kaldırılması (1861), Amerika'da köleliğin yasaklanması ve İç Savaş (1861-1865) gibi büyük bir olay sarsmamıştır. Bunun yerine savaşlar, Anadolu ve Balkanlar'da sürekli bir insan kaybına ve mülkiyet rejimindeki sonuçlara yol açmıştır. Bu evrim Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı sonucunda tam bir çözülmeye dönüşmüş ve ancak Kurtuluş Savaşı'ndan sonra istikrara kavuşmuştur.

Osmanlıların geniş hacimli miri toprak rejiminin özel mülkiyete doğru evrimi 19. yüzyılda başlayan ve sonuncusu ancak 1926'da Medeni Kanun adıyla gerçekleştirilen bir dizi yasal düzenlemeyle tamamlanmıştır. Türkiye'de kapitalist gelişmenin öne ekonomik sınıfların mücadelesiyle değil bizzat devlet eliyle, Batı'ya göre yumuşak yollarla açılabilmiştir.⁹⁵ Devlet eliyle yapılanlar da Osmanlı'nın 19. yüzyılında, ağalık vb. biçimlerde iyice yerleşmiş olan tarımsal mülkiyet ilişkilerinin onaylanmasından ve sürdürülmesinden ibaretti.⁹⁶ Toprağın el değiştirmesi vb. büyük bir dönüşüm söz konusu değildir. Topraksız veya az topraklı köylülerin yoğunlukta olduğu Türkiye'de toprağın adaletsiz dağıtımına ve feodal sömürü ilişkilerine itiraz edecek romancıların ortaya çıkması için 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar beklemek gerekmiştir. Osmanlı siyasal ve edebi literatüründe olduğu gibi Türkiye'de de bu döneme kadar kaleme alınan eserlerde yüksek sesli bir itirazla karşılaşmak pek mümkün değildir.

I.1. Osmanlı Edebiyatında Köy ve Köylü

Osmanlı Devletinde köylüler etnik ve dini farklılıklarının devlete karşı yükümlülüklerini değiştirmede, kentleri ve iktidarı besleyen, en geniş nüfusa sahip kesimi oluşturuyordu. Devlete ait araziler üzerinde tarımsal üretimi gerçekleştiren ve ekonominin

⁹⁴ Timur, *a.g.e.*, s. 135.

⁹⁵ Timur, *a.g.e.*, s. 138.

⁹⁶ İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yay., İstanbul, 1989, s. 256.

bel kemiği olan geniş köylü kitleleri bir çobanın güttüğü hayvanat⁹⁷ anlamına gelen *reaya* kavramıyla sınıflandırılmışlardı. Aslında *reaya* kavramı geniş anlamıyla her türlü vergiden muaf olan *askerî* sınıftan tamamıyla ayrı, üreten ve vergi veren bütün halkı ifade ediyordu.⁹⁸ Dar anlamıyla da yasal konumları kentlilerden ve göçebelerden farklı köylü halkı tanımlıyordu.⁹⁹ En kalabalık toplumsal grup olmaları nedeniyle çoban-sürü metaforu köylüleri kentlilerden daha çok ilgilendiriyordu. Klasik Osmanlı düşün ve edebiyatında da bu kitleler ya unutulmuşlardı ya da söz konusu metafor çerçevesinde ele alınmışlardır.

Klasik Osmanlı literatürü demek olan divan edebiyatı soyut ve içeriksiz bir takım kavramların değişik biçimlerde sunulmasından ibaret olup toplumsal hayattan büyük ölçüde kopuk ilerlemiştir. Muzaffer Sencer'in deyişiyle; Gerçeği yadsıyan Doğu kültürünü temsil eden divan edebiyatında değil köyü ve köylüyü, herhangi bir gerçeği yakalamak olanağı yoktur.¹⁰⁰ Divan şairleri genellikle aşk, ölüm, doğa, din, rindlik, yiğitlik gibi konuları işlemişlerdir. Toplum onlar için olsa olsa kendisine ders verilecek, kıssadan hisselerin anlatılacağı bir yapıdır.¹⁰¹ *Reaya* kavramı ise en fazla, gönüller sultanı kabul edilen sevgilinin etrafındaki aşıkları nitelemek için divan şiirine girebilmiştir. Ya da aşkı bir sultan akli da sultandan korkan bir reaya olarak tasvir etmede bu kavrama başvurulmuştur.¹⁰²

⁹⁷ Şemseddin Sami, *Kâmus-ı Türki*, Kapı Yay., İstanbul, 2004, s. 666; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. 1, (Çev. Halil Berktay), Eren Yay., İstanbul, 2000, s. 73.

⁹⁸ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2002, s. 880; İnalçık, *a.g.e.*, s. 52-53.

⁹⁹ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu – Klâsik Çağ (1300-1600)*, (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2003, s. 115.

¹⁰⁰ Muzaffer Sencer, "Türkiye'de Köye Yönelme Hareketleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, S. 17-18 (1962-1963), ss. 223-241, s. 224.

¹⁰¹ Bkz.: Ahmet Kabaklı, *Divan Edebiyatı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., İstanbul, 2008, s. 390.

¹⁰² Bkz.: Ömer Özkan, *Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2007, s. 66-67.

Yüksek çevrelerin divan edebiyatına karşılık olarak gösterilen ve halkın bağrından koptuğu ileri sürülen halk edebiyatı¹⁰³ da bütün reayaya dolayısıyla köylülere kapılarını kapatmıştır. Güzellemelerle, koçaklamalarla dolu halk şiirinde dinsel kahramanlıkları, yüce sevgileri ve dinsel olayları anlatan halk öykücülüğünde yüzyılların Anadolu serüvenini takip edemeyiz.¹⁰⁴

Anadolu, Balkanlar, Doğu Avrupa, Bereketli Hilal, Mısır ve Kuzey Afrika’da yaşayan Hıristiyan ve Müslüman milyonlarca köylü resmi vekayinamelerde de imparatorluk tarihindeki büyük kişilerin ya da olayların arka planını oluştururlar. Resmi belgelerde tahıl, yağ, et, meyve ya da gümüş para miktarlarına dönüşmüş vergi yükümlüleri listesi olarak görünürler. Köyler ve köylüler büyük kentlerle taşra kasabalarının renkleri arasında, yönetici elitin, dini ve ticari ricalin, kentlilerle göçebelerin altında ve çevresinde gri bir ton olarak dururlardı.¹⁰⁵

Osmanlı’nın ünlü siyasetnamelerinde de köylülerin mahkûm edildiği gri tonlamalar sözbirliği edilmişçesine her dönemde tekrarlanmış, resmi söylemin dışına çıkılmamıştır. Siyasetname yazarları Osmanlı düzenini oluşturan grupları tasvir edip devlet çarkının düzenli işlemesi ve toplumun ahenginin bozulmaması için gerekli önlemleri anlatmışlardır.¹⁰⁶ Köylüler bu değerlendirmelerde amaç değil çarkların düzenli işlemesi için gerekli yakıtı sağlayan araç olarak sunulmuşlardır. Edebiyatın bıraktığı açığı kapatmamıza yarayan siyasetnamelerin, hepsini değilse de bazı örneklerini daha ayrıntılı inceleyerek romanın olmadığı dönemlerde Osmanlı’da köylülüğe bakışın ne yönde olduğunu biraz daha derinleştirmemiz mümkündür.

¹⁰³ Bkz.: Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1986, s. 4; Kabaklı, *a.g.e.*, s. 14.

¹⁰⁴ Sencer, “a.g.m.”, s. 224.

¹⁰⁵ Singer, *a.g.e.*, s. 4.

¹⁰⁶ Taner Timur, *Osmanlı Kimliği*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 97.

I.1.1. Osmanlı Siyasetinde ve Siyasetnamelerinde Reaya

Osmanlı toplum yapısının ve üretim biçiminin feodal olup olmadığı ya da nasıl tanımlanacağı konusunda sosyal bilimciler her ne kadar anlaşamasa da köylünün yerleşik ekonomik hayatın temelini oluşturduğu fikrinde görüş birliğine ulaştıklarını söyleyebiliriz.¹⁰⁷ Bütün önemlerine rağmen köylüler Osmanlı devlet kayıtlarında reaya diye adlandırılarak üretici rolünden çok hukukî yönüyle ele alınan bir kitle biçiminde tasvir edilmiştir. Devlete kapılanmış gruplar ise *askerî* tabiriyle ele alınmış ve *reayanın* karşıtı sayılmıştır. Yani Osmanlı kayıtlarında bir köylü toplumunun temel sınıfları Osmanlı devleti tarafından farklı ayrıcalık ve yükümlüklere sahip kastlar biçimine sokulmuş, hukuki sınıflar olarak kalıplanarak sosyolojik varlıkları bastırılmıştır.¹⁰⁸

Osmanlı köylüsünün devletin devamında araç olarak birinci rolü vergi ödemektir. Osmanlı siyaset felsefesinin özeti niteliğindeki daire-i adaletle bakarak köylünün sistem içindeki rolünü daha iyi anlayabiliriz. 16. yüzyıl ulemasından Kınalızâde Ali Efendi'nin¹⁰⁹ *Ahlâk-ı Alâî*'de yer verdiği daire-i adalette reayanın rolü, padişahın nizam-ı âlemi sürdürmek için ihtiyaç duyduğu parayı sağlamaktır.¹¹⁰ Bu görüş 17. ve 18. yüzyıllarda, çoğu Osmanlı bürokrasisinin üst kademelerinde görev yapmış Kâtip Çelebi, Nâîma, *Hırzu'l Mülûk*'un yazarı, Defterdar Sarı Mehmet Paşa ve diğer düşünürlerce de paylaşılmıştır.¹¹¹ Her ne kadar reaya kavramıyla kast edilen şehirli ve köylü bütün tebaa ise de Osmanlıda şehirliler toprak sahibi olmadıkça birçok vergi ve mükellefiyetten muaf

¹⁰⁷ Tartışmaların ve literatürün bir özeti için bkz.: Muzaffer Sencer, *Osmanlı Toplum Yapısı – Eleştirel Bir Yaklaşım*, Sarmal Yay., İstanbul, 1999, s. 7-71.

¹⁰⁸ Berktaş, “a.g.m.”, s. 72.

¹⁰⁹ Abdülhak Adnan Adıvar, “Kınalı-Zâde Ali Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 6, MEB Yay., İstanbul, 1993, ss. 709-711, s. 709.

¹¹⁰ Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlakı (Ahlâk-ı Alâî)*, Tercüman Yay., İstanbul, tarih yok, s. 283; Daire-i adaletin tarihsel gelişimi ve İslamlaşarak Osmanlı'ya geçişi hakkında bkz.: Ejder Okumuş, “Osmanlılar'da Siyasal Bir Kurum Olarak Adalet Dairesi”, *SBArD*, S. 5 (Mart 2005), ss. 45-51.

¹¹¹ Coşkun Yılmaz, “Siyasetnameler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 4, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, ss. 69-81, s. 76.

tutulurdu.¹¹² Osmanlı nüfusunun baskın köylülük özelliğinden dolayı zaten bu tip bir yükümlülük kıyaslamasına girmeye gerek de görünmemektedir. Köylüler Osmanlı Devleti yıkılana kadar vergi deposu olarak görülmüşlerdir ve zamanla ödeme konusundaki muhatapları değişse de¹¹³ kendilerine verilen rol aynen devam etmiştir.

Osmanlı'nın 17. yüzyıl bürokrat ve düşünürlerinden Kâtip Çelebi¹¹⁴ yaptığı toplumsal yapı analizinde reayaya biçtiği rolle onun devletin gözündeki değerini açıkça ifade etmiştir. Ona göre toplum dört unsurdan; ulema, asker, tüccar ve reayadan oluşmaktadır. Bu grupları insan vücudunda bulunan çeşitli unsurlarla eşdeğer tutan Kâtip Çelebi reayayı da “sevda”ya benzetir. Sevda, midedeki gıdanın hazmedilmesinden sonra mide boş kalıp menfi durumlarla karşılaşmasın diye dalağın salgıladığı sıvıdır. Mideye benzeyen devlet hazinesine para girmediğinde reaya da mallarını ortaya döküp her defasında hazineyi boş bırakmamak için hazırlıklı olur.¹¹⁵ 18. yüzyıl Osmanlı vakanüvisi Naima'nın¹¹⁶ da Kâtip Çelebi'den aynen aktararak onayladığı¹¹⁷ bu benzetme aynı zamanda reayanın niçin Tanrının korunup kollanması gereken emanetleri¹¹⁸ olarak yorumlandığını da açıklar. Kâtip Çelebi köylülerin 17. yüzyıldaki kötü durumundan bahsederken konuyu vergi sorununa bağlayacak ve yakınmalarını bu çerçevede dile getirecektir. Kendisinin 1635'ten itibaren on iki yıl boyunca Osmanlı ülkesinde dolaştığını ve gezip gördüğü köylerin çoğunun harap olduğunu aktarır. Halbuki duraklama dönemlerinin sonlarında olan İran'da bir tek harap köy görmek mümkün olmadı diye ekler.

¹¹² Feridun M. Emecen, “Osmanlılar'da Yerleşik Hayat – Şehirliler ve Köylüler”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 4, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, ss. 91-97, s. 92.

¹¹³ Hüseyin Avni Şanda, *Reaya ve Köylü*, Habora Kitabevi, İstanbul, 1975, s. 103-116; Emecen, “a.g.m.”, s. 97.

¹¹⁴ Biyografisi ve eserleri için bkz.: Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev. Coşkun Üçok), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000, s. 214-221.

¹¹⁵ Kâtip Çelebi, *Bozuklukların Düzeltilmesinde Tutulacak Yollar (Düsturu'l – amel li islahi'l – halel)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1982, s. 23.

¹¹⁶ Biyografisi ve eserleri için bkz.: Babinger, *a.g.e.*, s.268-269.

¹¹⁷ Naima Mustafa Efendi, *Naîmâ Târihi (Ravzat el-Hüseyin fi hulâsat ahhâr el-hâfikayn)*, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1967, s. 39-44.

¹¹⁸ Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, s. 22.

Osmanlı köylüsü ise taşrada oluşmaya başlayan yerel güç odaklarının yüklediği vergiler altında eziliyordu. Eğer köylü bunların elinden kurtarılmazsa devletin ve hazinesinin sonu iyi olmayabilirdi.¹¹⁹ Naîma ve çağdaşı Defterdar Sarı Mehmet Paşa¹²⁰ da reaya zulüm ve kahr yüzünden kırılmış ve kazançtan kalmış olursa vergi veremeyeceği için hazine boş kalır demişlerdir.¹²¹ Böylece onlar da reyanın hazinenin iyiliği için korunmasını önermişlerdir.

Osmanlı siyasetinde ve siyasetnamelerinde vergi konusunun önemsenmesi sadece mali içerikli bir durum değildir. Vergi yoluyla köylünün artı ürününe el konulması aynı zamanda çeşitli toplumsal odakları hoşnut kılarak devletin meşruiyet zeminini korumaya da yarıyordu. Çünkü köylülerin artı ürünü üzerinde tımarlı sipahiler ve devlet memurları dışında dini kuruluşların vakıfları ile Osmanlı öncesi yönetim grupları da hak iddia etmekteydiler. Sonraki dönemlerde ayan ve mültezimleri de içeren bu kesim köylülerin ürettiği artı ürüne el koyarken merkezi devletin kurumsal yapısını belirleyen hukuki ve idari kurallar çerçevesinde hareket etmekteydi. Devlet, gelirler üzerinde hak iddia eden farklı grupların taleplerini ancak tarımsal üretimin bağımsız köylüler tarafından yapılması koşuluyla desteklemekteydi. Böylece devlet açısından bağımsız köylülük yalnızca devletin gelir kaynağı olmuyor aynı zamanda onun siyasi meşruiyetinin temelini oluşturuyordu. Bu çerçevede vergi toplayanlar ticarete yönelerek köylü topraklarına el koyup büyük işletmeler kurma yoluna gitmemişler ve devlet toprak üzerindeki sahipliğini sürdürebilmiştir.¹²²

¹¹⁹ Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, s. 25.

¹²⁰ Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın biyografisi için bkz.: Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *Devlet Adamlarına Öğütler (Nesâyihü'l-vüzerâ ve'l-ümerâ veya Kitab-ı Güldeste)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000, s. XXVI – XXVIII.

¹²¹ Naîma, *a.g.e.*, s. 41; Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *a.g.e.*, s. 28-30.

¹²² Huricihan İslamoğlu-İnan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İletişim Yay., İstanbul, 1991, s. 34.

Köylüler, devletin çeşitli toplumsal gruplar arasında denge kurarak varlığını sürdürmesinde de olumlu rol oynayınca Osmanlılar açısından ifade ettikleri önem daha kritik bir hal almıştır. Bu yüzden Osmanlı Devleti köylülerle onların ürünlerine ve hayvanlarına saldıran göçebeler arasında çıkan çatışma ve anlaşmazlıklarda genellikle köylülerin tarafını tutmuş, “şirret ve şekâvet” ile tanınan aşiretleri uzak yerlere sürerek köylülerin huzurunu korumaya çalışmıştır.¹²³

Osmanlı Devleti köylüleri göçebelere karşı nasıl korumuşsa askerî sınıfı da köylülerden koruyarak onların bu zümreye sızmasını engellemek istemiştir. Siyasetnamelerde yöneticilere verilen en önemli nasihatlerden biri köylüleri köyünde tutmak, şehirlere göç etmelerini ve askerî sınıfa girmelerini önlemek yönündeydi. Kınalızade Ali Efendi’ye göre toplumu oluşturan ulema, muharipler, tüccarlar ve çiftçiler arasındaki denge bozulmamalıydı. Bedenimizde bulunan uzuvlardan birinin diğerine üstün gelmesi ve tecavüzü hastalığa yol açtığı gibi birinin diğerine karışması da kurulu düzenin bozulmasına sebep olurdu. Örneğin herkes tarımla uğraşsa askerler azalırdu, bunun gibi askerler ticarete karışırsa yine bozuk düzen meydana gelirdi.¹²⁴

Sınıflar arası geçiş kuramsal düzeyde sınırlanmışsa da pratikte eğitim yoluyla köylülükten ve vergi muafiyetinden kurtularak askerî sınıfa dahil olunabiliyordu. Bir tımarı dolaylı yollardan edinmek de mümkündü. On altıncı yüzyıla doğru ordu, asker olarak hizmet veren vergiden muaf köylülerin çok çeşitli gruplarını içeriyordu; bunların askerî başarısı muhtemelen zaman zaman tımar bağışlama şeklinde ödüllendiriliyordu.¹²⁵ Bir

¹²³ Suraiya Faroqhi, “İktisat Tarihi (1500-1600)”, *Türkiye Tarihi*, C. 2, (Ed.: Sina Akşin), Cem Yay., İstanbul, 2002 içinde, ss. 145-205, s. 162. Devletin göçebelere karşı köylüleri koruduğuna dair örnek bir olay için bkz. Doğan Gün, “XVIII. Yüzyılda Antakya’da Şeyhlerin Köylerdeki İdarecilik Fonksiyonları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 37 (2005), ss. 277-288, s. 281.

¹²⁴ Kınalızade Ali Efendi, *a.g.e.*, s. 218.

¹²⁵ Bkz.: Suraiya Faroqhi, “Krizler ve Değişim-1590-1699”, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. 2, (Ed. Halil İnalçık, Donald Quataert), Eren Yay., İstanbul, 2004 içinde, (Çev. Ayşe Berktaş), ss. 543-757, s. 674; Suraiya Faroqhi, “Onaltıncı Yüzyıl Boyunca Anadolu ve Balkanlarda Kırsal Toplum-II”,

şekilde şehirli halka katılıp zenaat ve ticaretle uğraşarak raiyyetlikten kurtulmak olanağı da vardı. Bu yolun özellikle sipahiler tarafından sıkıca kontrol edilmesi gerektiği kanunnamelere kadar yansımıştır. Devşirme sistemi ile bir kısım Hıristiyan gencinin sosyal statülerinde olağanüstü değişimler de görülebilmekteydi. Çok küçük yaşlarda ailelerinden alınan bu insanlar, önce İslamlaşması sonra askeri ve idari eğitimde başarı göstermesi kaydıyla en üst katmanlara kadar çıkabiliyordu.¹²⁶ Ama hangi kanalla olursa olsun reayadan birinin askerî sınıfa dahil olması ailesinin veya akrabalarının raiyyetlik konumunu etkilemezdi. Kendisi de devşirme olan 16. yüzyıl sadrazamlarından¹²⁷ Lütfi Paşa'nın *Asafname*'sinde vurguladığı konulardan biri de buydu: "Reâyâdan biri, toptan hizmette bulunup fazla iyilikten [...] timâra hak kazanarak sipâhi olsa, akrabasını, babasını ve anasını himâyeye etmemesi gerek veyâhut dânişmend olsa, kendisi raiyyetlikten kurtulur; ama ona bağlı olanlar yine raiyettir."¹²⁸

Osmanlı klasik düzeninde 16. yüzyılda görülen değişimleri kargaşa ve çürüme diye yorumlayan¹²⁹ siyasetname yazarları açısından meydana gelen sorunların en önemli nedeni askerî-reaya dengelerindeki bozulmaydı. 17. yüzyılda yazılmış *Kitab-ı Müstetâb*'ın ismi bilinmeyen yazarı bu bozulmadan şöyle şikayet eder:

Re'âyâ olanlardan Etrâk ve Ekrâd ve Çingâne ve Tât ve A'cam el-hâsıl her isteyen ila'l-ân varub eğer seferlerde ve eğer Âsitânede akça ile dirliklere geçmek ile Kul tâ'ifesine bu sebep ile ecnebi karışub herc ü merc olmuşlardır. Bu takdirce ayruk hazinede bereket mi kalur veyâhud kul tâ'ifesine hazine kifâyet etmek ihtimal mi olur.¹³⁰

Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı, (Çev. Emine Sonnur Özcan), Doğubatı Yay., Ankara, 2006 içinde, ss. 103-155, s. 122; Gül Akyılmaz, "Osmanlı Devletinde Reaya Kavramı ve Devlet Reaya İlişkileri", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 4, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999 içinde, ss. 40-54, s. 42.

¹²⁶ Yunus Koç, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus Yapısı (1300-1900)", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 4, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, ss. 535-550, s. 544; İnalçık, *a.g.e.*, s. 115.

¹²⁷ Biyografisi ve eserleri için bkz.: Babinger, *a.g.e.*, s. 89-90.

¹²⁸ Lütfi Paşa, *Asafname (Devlet Adamlarına Öğütler)*, Yurdocağı Yay., Ankara, 1977, s. 53.

¹²⁹ Osmanlı siyasal anlayışında değişim kavramının "kargaşa, bozulma veya çürüme" olarak algılandığı ve kurulu düzenin kutsandığı hakkında bkz.: Mehmet Öz, "Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler", *İslami Araştırmalar Dergisi*, C. 12, S. 1 (1999), ss. 27-33, s. 30.

¹³⁰ *Kitâb-ı Müstetâb*, Ankara Üniversitesi DTCF Yay., Ankara, 1974, s. 4.

Osmanlı düzenindeki değişimi aynı nedenlerle ve neredeyse aynı cümlelerle açıklayan Koçi Bey ¹³¹ 1630’da kaleme aldığı meşhur risalesinde askerî–reaya dengesindeki bozulmanın bir başka “zararına” değinmiştir: “Reaya ata binüp, kılıç kuşanmaya alışırsa, o lezzet dimağında yerleşüp, tekrar raiyyet olamaz. Askerliğe de yaramaz. Sonradan eşkıya gürühuna katılıp, pek çok fitne ve fesada sebep olur.”¹³²

Askerî–reaya ayırımı o kadar önemsenmiştir ki yönetilenlere fazla yüz verilmemesi gerektiğini ileri süren Lütfi Paşa onları “elbisede, vasıtalarda, atda ve emlâkde sipâhi gibi süslendirmemek gerekir” demiştir.¹³³ 18. yüzyıl siyasetname yazarlarından Defterdar Sarı Mehmet Paşa da Lütfi Paşa’nın reayanın giyim kuşamı konusundaki görüşlerini aynen aktararak onaylamıştır.¹³⁴ İbrahim Mütefferika da, 1731’de yayımlanan *Usûlü’l Hikem fi Nizami’l Ümem* adlı eserinde aktardığı görüşleriyle sınıflar arası geçişe sıcak bakmadığını ortaya koymuştur.

Hazerde ve seferde askerî olmayan, askeriyeye karuşmayıp, ve libas-ı müşâbih ile anlara taklid ve ihtilat itmeyüp, her-halde mübâyenet ve muğâyeret şartına mürâ’at olunur. Ve askerî ile askeri olmayanların beyninde müşâbehet ve iltibas hazer ve seferde mücib-i fesâd... ihtilal ve ihtilâfa ve kahtı müzâyakaya bâis olup... [...] ¹³⁵

Osmanlı siyasetname ve tarih yazarları köylülere ilişkin resmi bakışı kurumsallaştırarak ciddi bir değişmeye uğratmadan devam etmesini sağlamışlardır. Yönetilenleri iktidar aygıtının ve sahiplerinin bekası için araçsallaştıran bu bakışın izlerini Osmanlı modernleşme hareketlerinin başladığı dönemlerde de sürmek mümkündür.

¹³¹ Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1985, s. 65. Koçi Bey’in biyografisi ve eserleri için bkz.: Babinger, *a.g.e.*, s. 203.

¹³² Koçi Bey, *a.g.e.*, s. 35.

¹³³ Lütfi Paşa, *a.g.e.*, s. 54.

¹³⁴ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *a.g.e.*, s. 98.

¹³⁵ Adil şen, *İbrahim Mütefferika Usûlü’l Hikem fi Nizami’l Ümem*, Ankara, 1995’ten aktaran: Yılmaz, “a.g.m.”, s. 78. Benzer görüşleri içeren diğer siyasetname örnekleri ve bunlar üzerinde yapılan çalışmalar için bkz. Yılmaz, “a.g.m.”

Batılılaşmanın izlendiği alanların başında gelen edebiyatta yönetilenlere ve özelde köylülere pek rastlanmaması ancak aynı etkiyle açıklanabilir.

Batı'da kapitalizmin ve gelişen bireyciliğin doğurduğu roman türü değişen toplumsal ilişki ve üretim biçimlerini anlatırken köylüleri de kapsayan anlatımlar geliştirebilmiştir. Osmanlı'da ise benzer gelişmelerin yaşanmaması, romanın uygarlığın işaretlerinden sayılması gibi nedenlerden ötürü modern edebiyat daha çok devletin bekası için yapılan reformların sonuçlarıyla ilgilenmiştir. Yeni edebiyatın da öncülüğünü yapan Batılı aydın tipi düşünsel iktidarı ele geçirmeye, cumhuriyetin kuruluşuyla kesinleştireceği üstünlüğünü hissettirmeye başlamıştır. Köylülerin, bu yeni aydın kuşağının eliyle geliştirilen romana girişi Batı Avrupa ve Rusya örneklerine göre geciktiği gibi klasik Osmanlı bakışıyla değerlendirilmeye devam edildiği de ileri sürülebilir.

I.1.2. Osmanlı Romanında Köyün ve Köylünün Görülmeye Başlanması

Osmanlı edebiyatında köy düz yazıdan önce pastoral türe ait örneklerin verilmesiyle şiirde görülmüştür. 19. yüzyıl Osmanlı aydını Batı'daki teknik gelişmelerin ve bunların sonucunda büyük şehirlerden kaçan, doğaya sığınan insanın macerasını bir arada görmüştür. Çoğu Rousseau'yu okumuş yeni aydın kuşağının Batı'dan çevirdiği romanlar arasında kalabalık şehirlerden kaçarak egzotik adalarda, doğada yaşayanların hikâyelerini anlatan *Robinson Crusoe*, *Pol ve Virjini* ilk sıralarda yer alır. Aynı etkinin sonucunda medeniyetten kaçma, doğayla iç içe olma özentisi Tanzimat Dönemi şiirine de yansımıştır. Abdülhak Hamit'in *Sahra* adlı eserinde topladığı şiirlerinde ve *Duhter-i Hindû* adlı oyununda kır hayatına dair güzellmeler bulunur. Recaizade'nin *Nağme-i Seher* ve *Zemzeme*'si, Muallim Naci'nin *Köylü Kızların Şarkısı* şiir alanında pastoral türün diğer örneklerini oluşturur.¹³⁶

¹³⁶ Okay, "a.g.m.", s. 170.

Doğaya yönelme, onunla baş başa olma isteği Tanzimat Döneminde ortaya çıkan ütopyalarda ¹³⁷ da gözlemlenen bir olgudur. 19. yüzyılın sonlarında Türk edebiyatında etkili olan Servet-i Fünunculardan Hüseyin Kazım, Hüseyin Cahit, Mehmet Rauf, Halit Ziya ve Tevfik Fikret Yeni Zelanda’da bir koloni yaşamı kurmayı düşlemişlerdir. Tevfik Fikret’in “Yeşil Yurt” adını verdiği ve üstüne şiir de yazdığı ¹³⁸ bu hayal Yeni Zelanda’ya gidilemediği için gerçekleşmemiştir. Ancak Servet-i Fünuncular pes etmeyerek kolonilerini kuracakları yeri bu defa Anadolu’dan seçme yoluna gitmişlerdir. Hüseyin Kazım’ın babasının daha önce Manisa’ya bağlı Tepecik köyünde aldığı çamlık arazi üzerine yerleşme fikri grup içinde kabul görmüş ¹³⁹ hatta Tevfik Fikret *Yeşil Yurt*’un resimlerini çizerek maketini yapmıştır ama ikinci deneme de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. ¹⁴⁰ Hüseyin Cahit’in *Hayat-ı Muhayyel* adlı öyküsünde ayrıntılı bir biçimde anlattığı “Yeşil Yurt” ütopyasında ¹⁴¹ bir köye yerleşen aydınlar ideal bir toplum kurmaya girişirler. ¹⁴² Mutlu ve müreffeh bir toplum kurmak isteyen bu aydınların başlangıç noktası olarak köye yönelmeleri ilginçtir. 1913’te *Toprak* dergisinde bazı bölümleri imzasız yayımlanan, bazılarının da altında “Ferit” imzası bulunan ama genel itibariyle Türkçü düşünürlerden Ethem Nejat’a mal edilen fikirler içeren ¹⁴³ “Mesut Köy” projesi de “Yeşil Yurt”la benzerlikler taşıyan bir diğer ütopya’dır. İkinci Meşrutiyet’in Türkçü ortamında yayımlanan bu çalışma, o günün koşullarıyla ulaşılabilecek görünmeyen ideal Türk

¹³⁷ Fevzi Demir, “Bir Türk-İslam Ütopyası: Ruşeni’nin Rüyası”, *Bilim ve Ütopya*, S. 187 (Ocak 2010), ss. 30-45, s. 31.

¹³⁸ Faruk Öztürk, “Türk Düşüncesinde Bir Ütopya: ‘Mesut Köy’ ”, *Bilim ve Ütopya*, S. 187 (Ocak 2010), ss. 46-51, s. 47.

¹³⁹ Nurettin Öztürk, “Bir Düşyaşam: Servet-i Fünun Ütopyaları ve Hüseyin Cahit Yalçın’ın Hayat-ı Muhayyel’i”, *Bilim ve Ütopya*, S. 187 (Ocak 2010), ss.20-29, s. 20, 25.

¹⁴⁰ Faruk Öztürk, “a.g.m.”, s. 47.

¹⁴¹ Bkz.: Hüseyin Cahit, “Hayat-ı Muhayyel”, *Hayat-ı Muhayyel*, İkdam Matbaası, İstanbul, 1313 içinde, ss. 3-17.

¹⁴² Faruk Öztürk, “a.g.m.”, s. 47.

¹⁴³ Faruk Öztürk, “a.g.m.”, s. 48.

köyünü tasvir ediyordu.¹⁴⁴ Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru kaleme aldığı ve muhtemelen “Mesut Köy” ütopyasının devamı olan *Bizim Köy* Ethem Nejat'ın bir diğer ütopya eseridir. Ortakçı hayatının hüküm sürdüğü bir köy ütopyası olan *Bizim Köy*'ün¹⁴⁵ yazarı Ethem Nejat burada bir eğitimci olarak öne sürdüğü fikirler dolayısıyla Köy Enstitülerinin kurucusu olan İsmail Hakkı Tonguç tarafından enstitülerin fikir babası kabul edilmiştir.¹⁴⁶ Çünkü Ethem Nejat hem “Mesut Köy” ve *Bizim Köy* ütopyalarında hem de *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları* adlı eserinde tarım ağırlıklı eğitim ve köye göre eğitim fikirlerini öne sürmüştür.¹⁴⁷

Şiirde ve ütopyalarda doğaya sığınma şeklinde de olsa kırlara yönelmenin örnekleri romanda daha geç ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılda yayımlanan ve konusu İstanbul'da geçen bazı romanlarda köy, örneğin Sami Paşazade Sezai'nin *Sergüzeşt*'inde (1888) kent hayatından sıkılan insanların bir süreliğine uğradıkları mekan olarak tasvir edilmiş ve romandaki ilk kır görüntüleri ancak böyle ortaya konabilmiştir.¹⁴⁸ Eğer Ahmet Mithat'ın *Bir Gerçek Hikâye* (1876) ve *Bahtiyarlık* (1885) öyküleri olmasaydı konusu doğrudan köyde geçen ilk düzyazı örnekleri için Nabizade Nazım'ın *Karabibik* (1890) ve Mizancı Mehmet Murat'ın *Turfanda mı Turfa mı?* (1890) romanlarını beklemek gerekecekti. Ahmet Mithat'ın da adı geçen iki öyküsünde ise köy sadece bir dekordur ve yazarın diğer eserlerinde de sıklıkla işlediği Osmanlı'nın medeniyet değiştirme sorununa dair görüşlerini güçlendirmek için kullanılmıştır.

¹⁴⁴ Faruk Öztürk, “a.g.m.”, s. 48.

¹⁴⁵ Sadık Usta, *Türk Ütopyaları*, Kaynak Yay., İstanbul, 2014, s. 143.

¹⁴⁶ İsmail Hakkı Tonguç, *Eğitim Yolu ile Canlandırılacak Köy*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1947, s. 176-188.

¹⁴⁷ Faruk Öztürk, “a.g.m.”, s. 48.

¹⁴⁸ Zeynep Kerman, *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Akçağ Yay., Ankara, 1998, s. 61-66; Osman Gündüz, *Meşrutiyet Romanında Yapı ve Tema*, C. 2, MEB Yay., İstanbul, 1997, s. 746-766.

I.1.2.1. Batı Medeniyetine Karşı Ahmet Mithat'ın Köyü

Osmanlı Devletindeki Batılılaşma hareketinin sınırları ve sorunları üzerine kafa yoran Ahmet Mithat Efendi, bu vesileyle de olsa köye uğrayan ilk edebiyatçılardan biridir. Bir dönem çağdaşı Yeni Osmanlıların fikirlerinden etkilendiği için onlarla ilişkisi olduğu varsayılarak 1873'te Rodos'a sürülmüştür.¹⁴⁹ Fakat sürgün macerasından sonra onlardan koparak rejim meseleleri yerine Osmanlı gibi eğitimsiz toplumlar için önemli kabul ettiği madde ve kültür alanındaki ilerlemelerle ilgilenmeye başlamıştır. Çağdaşı olan birçok Osmanlı aydını gibi Batı'nın maddi alanda ilerlerken manevi açıdan gerilediğini iddia eden¹⁵⁰ Ahmet Mithat, Osmanlı için Batılılaşmanın sınırlarını da çizmiştir. Ona göre, Osmanlı Devleti gibi Doğu toplumları ahlaki açıdan Batı'nın önünde oldukları için kültürel özlerini korumaları, modernleşmeyi maddi hayatla sınırlı tutmaları gerekiyordu.¹⁵¹ Ahmet Mithat, iki hikayesinde değindiği köy yaşamını ve köylülüğü de Batılılaşmanın kültürel sonuçlarına karşı bir bakıma panzehir olarak önermiştir.

Eserlerinde Batılılaşmayı ve sonuçlarını öncelediği için Ahmet Mithat'ın köyde geçen hikayelerinde buradaki yaşama, toplumsal ilişki ve çelişkilere dair ayrıntılar bulunmaz. Köy yaşamı hakkındaki bilgilerinin sınırlı olduğu dahi söylenebilir. Zaten İstanbul'da doğup burada ölen, öğretmenlik de dahil bürokrasinin çeşitli kademelerinde çalışan¹⁵² Ahmet Mithat'ın hayatında köyü görececek koşulların oluştuğunu söylemek de güçtür. Köyde geçen *Bir Gerçek Hikâye* ve *Bahtiyarlık* öykülerinde de kendisi için önemli olan köy hayatı değildir. Üzerinde durmak istediği sorun, yozlaşmaya yol açtığını düşündüğü Batılılaşma ve sonuçlarıdır.

¹⁴⁹ Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Varlık Yay., İstanbul, 2007, s. 20; Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman*, C. 1, Dünya Yay., İstanbul, 2004, s. 32.

¹⁵⁰ İbrahim Şirin, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Lotus Yay., Ankara, 2009, s. 282-294.

¹⁵¹ Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*, MEB Yay., Ankara, 1989, s. 7-9, 12, 29; İbrahim Şirin, "Osmanlı-Türk Aydınının Medeniyet Anlayışı", *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, S. 1 (Ocak 2014), ss. 105-116, s. 109.

¹⁵² Özgeçmiş için bkz. Kudret, *a.g.e.*, s. 31-32; Asım Bezirci – Refika Taner, *Seçme Romanlar*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1994, s. 22.

Bahtiyarlık'ta biri kentli öbürü köylü iki öğrencinin hayat macerası üzerinden Batılı kent kültürünün kendince olumsuz sonuçlarına dikkat çekerek kır hayatını yücelten Ahmet Mithat kahramanları için abartılı sonlar yazarak okurunu ikna etmeye çalışır. Galatasaray Sultanisinde okuyan Senai köylüdür ve babası Yamalı Musa Ağa onu okuması için şehre göndermiştir. Varlıklı babasının özlemlerine benzer biçimde Senai de şehir hayatına özenmektedir. Hatta gözü Avrupa'dadır, onun nazarında İstanbul bile büyük bir köyden ibarettir. En azından Avrupa hayali gerçekleşene kadar İstanbul'un Avrupa'yı en çok anımsatan semti Beyoğlu'nda eğlence hayatına dalar. Senai'nin sınıf arkadaşı Şinasi ise kentli olduğu halde, memur olan babası Semih Efendi'nin telkinlerinin sonucunda köy hayatına özlem duymaktadır.¹⁵³ Sonuçta okulu bitiren iki arkadaş hayallerinin peşinden gider. Senai bir süre Hariciye'de çalıştıktan sonra hukuk öğrenimi için Paris'e gider ve orada kendisini içkiye ve kumara kaptırır, babasının servetini tüketir.¹⁵⁴ Şinasi ise arkadaşı Senai'nin Bursa yakınlarındaki köyüne giderek Senai'nin babası Yamalı Musa Ağa'yla tanışır. Musa Ağa okumuş bir şehirlinin köye yerleşmek isteğine inanmakta güçlük çekse de ve eğitilmiş birinin ancak bey, paşa olabileceğini düşünse de¹⁵⁵ Şinasi oralara yerleşir. Burada toprak satın alarak özlemini duyduğu köy hayatına kısa sürede uyum sağlar. Hatta aldığı toprakların bir kısmı, Senai'ye babasından miras kalanlardır. Şinasi'nin bulunduğu yer giderek bir çiftlik halini alır ve malları artar. Şinasi Yamalı Musa Ağa'nın ikinci karısından olan Zeliha'yla, babası Semih Efendi de Zeliha'nın annesiyle evlenir ve bu evlilikler yoluyla köylülüğe iyice bağlanırlar. Şinasi, "bahtiyarlığın mutlaka köylü

¹⁵³ Ahmet Mithat Efendi, "Bahtiyarlık", *Letaiif-i Rivayat*, Çağrı Yay., İstanbul, 2001 içinde, ss. 282-337, s. 283, 288-291.

¹⁵⁴ Ahmet Mithat Efendi, *a.g.e.*, s. 304-307.

¹⁵⁵ Ahmet Mithat Efendi, *a.g.e.*, s. 304-307.

aleminde bulunduğu hakkındaki” düşüncelerinin gerçekleşmiş olmasından dolayı sevinçlidir.¹⁵⁶

Ahmet Mithat köyü beğenmeyen Senai için yazdığı sonla kent hayatını ve kentliliği küçümser. Senai köyünü terk ederek, küçümseyerek şehir hayatına özenmiş, İstanbul’da iken Beyoğlu’nda Avrupa’nın gözden düşmüş artistleriyle düşüp kalkmıştır. Avrupa’ya gidince de büsbütün batağa saplanmış. Köyü yüceltmek için Beyoğlu’nu, Paris’i bataklık gibi tasvir eden Ahmet Mithat’ın çizdiği tablo, onun Batı’nın ahlaken çöktüğü görüşüyle de uyumludur. Şinasi ise babası Semih Efendi’nin Rousseau’yu anımsatan “refah ve saadet büyük cemiyetlerden uzak yaşamaktadır”¹⁵⁷ şeklindeki telkinleri sonucunda kent hayatı yerine köyü tercih ederek oraya yerleşmiş ve bahtiyar olmuştur.

Ahmet Mithat, Batı’nın maddi ilerlemesinin kültürel sonuçlarıyla o kadar meşguldür ki bilip görmediği köy yaşamını siyasi tezlerini güçlendirmek amacıyla dekor olarak kullanmıştır. Hikayede köy yaşamına dair ayrıntılara, gerçekçi bir köy evi veya köylü tasvirine, yerel ağızlara rastlanmaz.¹⁵⁸ Şinasi’nin işleri de nasılsa hep yolunda gitmiştir; toprağın verimsizliği, sulama güçlükleri, kuraklık, işçi temini vb. engellerle karşılaşmadan tek başına koca bir çiftliğin sahibi olmuştur.¹⁵⁹ Hatta bir süre sonra Şinasi köylülere tarımsal faaliyetler konusunda bilgi vermeye başlamıştır. Köylüler hikayenin başlarında “İstanbul’unun” kendilerine akıl vermesinden rahatsız olsalar da sonradan Köse Muhtar’ın uyarıları neticesinde Şinasi’nin önerileri çerçevesinde tarımsal faaliyetlerini yürüteceklerdir.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Ahmet Mithat Efendi, *a.g.e.*, s. 298-303, 328-330.

¹⁵⁷ Ahmet Mithat Efendi, *a.g.e.*, s. 283.

¹⁵⁸ Okay, “a.g.m.”, s. 174.

¹⁵⁹ Ahmet Mithat Efendi, *a.g.e.*, s. 295-304.

¹⁶⁰ Ahmet Mithat Efendi, *a.g.e.*, s. 295.

Ahmet Mithat'ın köy hakkındaki ansiklopedik bilgileriyle yapmaya çalıştığı şey Batı medeniyetinin Osmanlı kültürel değerlerine etkisine karşı kalkanlar geliştirmektir. Kır hayatını, doğayı değindiği sorunların çözümü için araçsallaştırmış gibidir. *Fennî Bir Roman Yahut Amerikan Doktorları* eserinde de medeniyetin ilerlemesinin, makinenin insanın yerini almasının yol açtığı can sıkıntısını hicveder. *Ahmed Metin ve Şirzad* adlı romanında da medeniyete karşı tabiatın uzun bir savunmasını yapar. Batı medeniyetinin henüz girmediği yerlerin daha mutlu olduğunu belirtir.¹⁶¹ Ama onun düşüncesi Batı'nın doğaya hükmeden tekniğine mutlak bir karşı duruş değildir. Şinasi'nin modern tarım yöntemlerini Anadolu köyüne sokmaya çalışmasından da bu sonucu çıkarabiliriz.¹⁶² O daha çok tekniğin aşırı derecede ilerleyip makinenin insan emeğinin yerini aldığı Batı medeniyetine karşıdır.¹⁶³

Yeni ve dengeli bir medeniyetin ahlaken bozulmamış olan köyden doğacağına inanan¹⁶⁴ Ahmet Mithat'ın görüşleri ilerde Rus halkçılığından/köycülüğünden etkilenen İkinci Meşrutiyet aydınlarının *Halka Doğru* hareketinde de görülecektir. Ahmet Mithat'ın da aralarında yer alacağı¹⁶⁵ bu hareketin temsilcilerinden Ziya Gökalp aydınların halka (yani köye ve köylüye) gitmeleri gerektiğini anlatırken iki gerekçe öne sürecektir. Birincisi halka “medeniyet” götürmek, ikincisi de halktan “hars”ı öğrenmektir. Çünkü “hars” en saf ve bozulmamış haliyle ancak halkta mevcuttur. Gökalp'in medeniyet–hars ayırımı ve harsın bozulmamış haliyle halkta bulunabileceği fikrini Ahmet Mithat daha önceden farklı bir üslupla da olsa söylemiştir. *Gürcü Kızı* romanında eski, ilkel fakat güzel

¹⁶¹ Okay, *a.g.e.*, s. 37.

¹⁶² Ahmet Mithat Efendi, *a.g.e.*, s. 295.

¹⁶³ Okay, “a.g.m.”, s. 175-176.

¹⁶⁴ Ahmet Mithat Efendi, *Avrupa'da Bir Cevlân*, İstanbul, 1307, s. 840'tan aktaran: Okay, *a.g.e.*, s. 840.

¹⁶⁵ Bkz. Hülya Argunşah, “Milli Edebiyat”, *Yeni Türk Edebiyatı (1839-2000)*, (Ed. Ramazan Korkmaz,) Grafiker Yay., Ankara, 2007, ss. 171-222, s. 193.

adetleri olan Kafkas halkı ile medeniyetin her türlü kötülüğünü getiren Ruslar arasındaki mücadeleyi anlatırken aynı şeyleri dile getirmiştir.¹⁶⁶

Ahmet Mithat *Bahtiyarlık*'ta anlattığı köy tablosunu medeniyete dair görüşleri için kullanmakla beraber kırık bir aşk hikayesi etrafında dönen *Bir Gerçek Hikaye*'de doğrudan olmasa da köylülerin yaşamına dair ayrıntılar vermiştir. *Bahtiyarlık*'ta sezdirmediği köydeki geri kalmışlık koşulları, sömürü ilişkileri, köylünün bürokrasi karşısındaki ezikliği ve çaresizliği, bürokrasinin eşrafla işbirliği¹⁶⁷ gibi temalar *Bir Gerçek Hikâye*'de daha görünür durumdadır. *Bir Gerçek Hikaye*'deki olayların geçtiği T. adlı adada bulunan Hıristiyan köyü üzerinden kır hayatının durağanlığını, dışa kapalılığını “hemen her türlü muhâvereden mahrûm”¹⁶⁸ ifadesiyle özetleyen Ahmet Mithat'ın çizdiği köy tablosunun gerçeğe en çok yaklaştığı yerler de bu tespitlerinde saklıdır. Devlet karşısında çekingen, “usûl ve nizâmın câhili”¹⁶⁹ diye tanımladığı köylüler ileride neredeyse bütün köy romanlarında karşımıza çıkacak genel bir profilin ilk örneklerindedir. Köyü daha çok geleneklerin ve saflığın korunduğu yer olarak seven Ahmet Mithat'ın arka fonda silik bıraktığı bu yerler Nabizade Nazım'ın *Karabibik* romanında görece belirgin hale gelmeye başlayacaktır.

I.1.2.2. Nişantaşlı Nabizade'nin Köy Romanı: *Karabibik*

Türk romanında gerçekçiliğin öncüsü sayılan Nabizade Nazım da şiirde ve hikayede köye değinen öncülleri gibi buralardaki hayatı görmeden yazmaya girişmiştir. İstanbul Nişantaş'nda doğup büyüyen bir asker¹⁷⁰ olarak köy hayatına dair bilgilerinin yüzeysel kaldığını *Karabibik* (1890) adlı romanından hareketle de söyleyebiliriz. Eserinin

¹⁶⁶ Okay, *a.g.e.*, s. 38.

¹⁶⁷ Ahmet Mithat Efendi, *a.g.e.*, s. 284.

¹⁶⁸ Ahmet Mithat Efendi, “Bir Gerçek Hikâye”, *Letaif-i Rivayat*, Çağrı Yay., İstanbul, 2001 içinde, ss. 225-243, s. 226.

¹⁶⁹ Ahmet Mithat Efendi, *a.g.e.*, s. 237.

¹⁷⁰ Biyografisi için bkz.: Necat Birinci, *Nâbizâde Nâzım – Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserlerinden Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1987, s. 1-5; İhsan Işık, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, C. 2, Elvan Yay., Ankara, 2006, s. 1298-1299; Kudret, *a.g.e.*, s. 147; Necatigil, *a.g.e.*, s. 304.

önsözünde *Karabibik*'i köy yaşamı hakkında bilgisi olmayanlara fikir vermek için kaleme aldığını söylemiştir.¹⁷¹

Herhangi bir tarihsel ve siyasal arka planı olmadan köy hayatını anlatan Nabizade Nazım'ın bazı kritik noktaları yakaladığını da söyleyebiliriz. *Karabibik*'te Antalya'nın Kaş ilçesine bağlı bir köydeki toprak kavgasını, tefecilerin az topraklı köylüleri nasıl sömürdüklerini ve fakir bir Müslüman köyü ile temel uğraşı ticaret olan bir Rum köyü arasındaki refah ve zihniyet farkını romanın ana kahramanı Karabibik'in yaşadıkları üzerinden anlatmıştır.

Karabibik, karısı ölmüş, yaşı otuzu geçkin bekar ve çirkince kızı Huri ile yalnız yaşayan biridir. Hayatta iki amacı vardır: Babasından kalan toprakları Yosturoğlu'na kaptırmamak, bir de iki öküz satın alarak Koca İmam'ın öküzlerini kira karşılığında kullanmaktan kurtulmak.¹⁷² Topraklarını korumayı başaran Karabibik komşu Rum köyünden bakkal Yani'den faizle aldığı borç sayesinde öküz sahibi de olur ve hikâye mutlu biter.¹⁷³ Ancak ilerde Türk edebiyatında işlenme yoğunluğu açısından ön sırayı kapayan bu temalar arasında Nabizade Nazım bir köylü tipini de gözümüzde canlandırmaya çalışır. Karabibik'i tarif ederken pastoral şiirlerin yarattığı o tatlı hava ya da Ahmet Mithat'ın kahramanlarının; şımarık ağa çocuğu Senai'nin ve romantik kentli Şinasi'nin tüm izleri dağılır. Nabizade Nazım'ın takdim ettiği köylü Karabibik görüntüsü itici, acınacak halde bir insandır:

Ayağındaki iri, kalın pençeli, sökük yemenileri kemâl-i zahmetle sürüklemekte, lime lime, rengi cinsi belirsiz, muhtelif renkte yamalı dizliğinin deliklerinden iç donunun toprak rengine mail olan rengi görünmekte, bir eski istibdâl neferinin kim bilir kaç sene evvel hediyesi olmak üzere malik olduğu ceketi, tutar giyilir yeri kalmadığı hâlde ve bedenini ihâtadan aciz kalmakla beraber yine

¹⁷¹ Nabizade Nazım, *Karabibik*, 3F Yay., İstanbul, 2006, s. 9.

¹⁷² Nabizade Nazım, *a.g.e.*, s. 15, 25.

¹⁷³ Nabizade Nazım, *a.g.e.*, s. 75.

sırtında bulunmakta; bu ceketin altında kirli gömleğinin göğsü, yakası büsbütün açık kalarak kayış gibi sert ve siyah olan vücudunun göğüs ve bağır kısımlarını hep açıkta bırakmakta idi. [...]¹⁷⁴

Ahmet Mithat'ın karakterleri gibi İstanbul Türkçesi ile değil yerel ağızla konuşan Karabibik, okumamış, cahil kalmıştır. Andriya'ya olan borcunun miktarını dahi hesaplayamaz ve bu duruma hayıflanır.¹⁷⁵ Yaşadığı ev de kerpiç şeklinde kesilmiş çamur parçalarından oluşan dört duvardan ibaret, “ahır gibi” bir yerdir. Akşam yemekleri bulgur pilavı ve yufkadan ibarettir.¹⁷⁶ Karabibik'in gündelik hayatından yakaladığımız kesitler aslında Osmanlı'daki bütün köylülere mal edilmesi güç görünmeyen bir yaşam tarzını yansıtır. Nabizade tıpkı Ahmet Mithat gibi köyün durağanlığını, köylülerin zamanın işleyişinden ve ölçümünden habersiz oluşlarını da ekleyerek önümüze bunaltıcı, sıkıcı bir tablo koyar.¹⁷⁷

Yaşamları sıkıcı görünse de *Karabibik*'teki köylüler hallerinden memnundurlar ve köyden çıkmaktan, Kaş'a yani kente inmekten pek hazzetmezler. Çünkü kent köylülerin gözünde iktidarın cisim bulduğu, devletle ve görevlileriyle yüz yüze geldikleri sevimsiz bir yerdir. Genelde devlete işleri düşüklerinde ya da mahkemeleri olduğunda kente giderler. Örneğin Andriya Karabibik'e kendisine yüz deve odun çekmesi halinde borcundan altı çetele sileceğini söyleyip aksi durumda onu “Kaş'a çağrılmak”la tehdit etmiştir. Karabibik de Kaş'a çağrılmak yerine yüz deve odun çekmeyi kabul etmiştir. “Kaş'a çağrılmak köylüler için mezara çağrılmaktan beter gelir. Çünkü Kaş'a çağrılmak demek merkez kaza olan Kaş'ta mahkemeye davet olunmak idi.”¹⁷⁸

Nabizade Nazım köylüyü ve yaşamını, kendi deyimiyle gerçekçi biçimde sunmaya çalışırken Karabibik'i mahkemeye vermekle tehdit eden Andriya veya bakkal

¹⁷⁴ Nabizade Nazım, *a.g.e.*, s. 13.

¹⁷⁵ Nabizade Nazım, *a.g.e.*, s. 31.

¹⁷⁶ Nabizade Nazım, *a.g.e.*, s. 35, 43.

¹⁷⁷ Nabizade Nazım, *a.g.e.*, s. 47.

¹⁷⁸ Nabizade Nazım, *a.g.e.*, s. 71.

Yani gibi tefecilerin, Yosturoğlu gibi toprak gaspıyla zenginleşen ağaların türediği tarihsel koşullara bulaşmaz. Köylüyü anlatışında yer yer onları küçümseyen tavırlar bile sezilir. Karabibik'in yüz ve vücut hatlarını tarif ederken onun için "bu heyet-i acibe insanda tuhaf bir korku uyandırmakta idi"¹⁷⁹ diyebilmiştir. Huri'yi betimlerken neredeyse bir hayvana benzetmiştir: "Gayet esmer, gözleri patlak ve çipil, sağ bacağı topal, dudakları küçük, vücudu enine dolgun, ayakları hem iri hem nasırlı..."¹⁸⁰ Hele Huri'nin uyku anını tasvir edip horlamasını anlatırken onda Huri'ye karşı bir nefret duygusunun olduğu bile sezilir.¹⁸¹

Huri'nin Hüseyin ile evliliğini anlatırken Nabizade Nazım köylülerin flört yöntemlerini de iğneler. Genelde Hüseyin'in Huri'yi takip etmesi, uzaktan bakışmalar şeklinde ilerleyen flört süreci evlilikle sonuçlanır. Nabizade ise Hüseyin ile Huri'nin evlilik törenini anlattıktan sonra gerdeğe girdiklerini, başka türlü mü mümkünmüş gibi zaten köylülerin aşk hayatının böyle sonuçlandığını küçümser ifadelerle söyler.¹⁸² Nişantaşı'nda doğan ve Rezaizade Mahmut Ekrem, Sami Paşazade Sezai, Uşakizade Halit, Köprülüzade Mehmet Fuat gibi "zade"lerden olan Nabizade'nin dilinde köye dışarıdan bakışın etkileri hakimdir. Hayatında belki de hiç görmediđi¹⁸³ bir yeri anlatırken sergilediği kentlilere özgü bilmişlik bazen anlattıklarının önüne geçebilmiştir.

Köye giden kentli karakterlerin köylüler üzerinde hakimiyet kurmasının ilk örneği Ahmet Mithat'ın ideal adamı Şinasi'nin şahsında rastladığımız bir durumdur. Nabizade, Ahmet Mithat'la aynı yöntemi izlememişse de söyleminde tepeden bakışın izleri kolaylıkla sezilmektedir. Köy edebiyatının bundan sonraki örneklerinde de romancılar iki yoldan birini seçerek kendilerine vehmettikleri kentli üstünlük duygusunu doğrudan veya dolaylı hissettirmişlerdir. *Karabibik*'le aynı yıl yayımlanan Mizancı Murat'ın *Turfanda mı*

¹⁷⁹ Nabizade Nazım, *a.g.e.*, s. 13.

¹⁸⁰ Nabizade Nazım, *a.g.e.*, s. 33.

¹⁸¹ Nabizade Nazım, *a.g.e.*, s. 49.

¹⁸² Nabizade Nazım, *a.g.e.*, s. 81.

¹⁸³ Demirtaş Ceyhun, *Türk Edebiyatındaki Anadolu*, Sis Çanı Yay., İstanbul, 1996, s. 11.

Turfa mı? romanının kahramanı Mansur da eğitimli bir kentli olarak hayatının bir dönemini köylülerle geçirerek onları eğitecek ve yaşadıkları yerleri şenlendirecektir.

I.1.2.3. Mansur Bey: Turfanda mı Turfa mı?

Jön Türk hareketinin ilginç simalarından Mizancı Murat'ın¹⁸⁴ kahramanı Mansur, İslamcı ve Osmanlıcı eğilimlere sahip, Cezayir'li bir Osmanlı ailesinin Fransa'da tıp eğitimi görmüş oğludur. Fransa'dan döndükten sonra İstanbul'a amcasının yanına yerleşir. Doktorluk mesleğinin getirdiği alışkanlıkla¹⁸⁵ kendince toplumun ve devletin hastalıklarını tespiti ve onlarla mücadeleye başlar. Ancak kentteki mücadelesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Amcasının ve ailesinin başına gelen felaketlerden sonra da Manisa'daki Veliler köyünde bulunan çiftliğe yerleşerek kendini köyü geliştirmeye adanmıştır.¹⁸⁶ Zaten ona göre Osmanlı'nın ve İslam dünyasının en büyük eksikliği eğitim idi¹⁸⁷ ve bu sorunu çözmek için tabandan yani köyden başlamak gerekliydi.¹⁸⁸

Mizancı Murat başı sıkışan bu idealisti “gelişmiş medeniyetin” kucağından alarak köye yollar, “refah ve mutluluk” sunar.¹⁸⁹ Bu tavrı Ahmet Mithat'ın Şinasi'yi köye yollamasına benzer. Yaptığı doğa tasvirleriyle Ahmet Mithat'ın köye dair romantizmini bir üst dereceye çıkarır. Ahmet Mithat'ın hayatında köyü görmemiş Şinasi'yi birkaç senede çiftlik sahibi yapmasına benzer biçimde Mansur'u köylülere rehber yaparak Veliler köyünü ihya eder. Mansur işsizlere iş bulur, köylülere parasız muayene eder, tarımsal konularda eğitir, ilaçlarını verir, köylülere ezen tahsildarlarla mücadele eder. Kurduğu okullarda ders veren öğretmenlerin maaşlarını bile amcasından kalan miras sayesinde kendi öder.¹⁹⁰ Ancak Mizancı Murat Mansur'un köydeki macerasını anlatırken köylülere pek değinmez.

¹⁸⁴ Özgeçmiş için bkz. Kudret, *a.g.e.*, s. 133; Necatigil, *a.g.e.*, s. 288; Işık, *a.g.e.*, s. 1238.

¹⁸⁵ Mizancı Mehmet Murat Bey, *Turfanda mı Turfama?*, Beyaz Balina Yay., İstanbul, 2005, s. 120.

¹⁸⁶ Mizancı Mehmet Murat Bey, *a.g.e.*, s. 234-252.

¹⁸⁷ Mizancı Mehmet Murat Bey, *a.g.e.*, s. 19, 120.

¹⁸⁸ Mizancı Mehmet Murat Bey, *a.g.e.*, s. 235.

¹⁸⁹ Mizancı Mehmet Murat Bey, *a.g.e.*, s. 237.

¹⁹⁰ Mizancı Mehmet Murat Bey, *a.g.e.*, s. 234-252.

Mansur köylülere yardım edip kahramanlaşırken köylülerin tek rolü Mansur'a minnet ve hayranlık duymaktır.

Ahmet Mithat'ın ve Mizancı Murat'ın köye gönderdikleri okumuş kentlileri başarılı kılmalarını, köylüye rehberlik edecek pozisyonlara yükseltmelerini kendi sınıfsal konumlarıyla ilişkilendirmek mümkündür. Şinasi'nin babası Semih Efendi bir Osmanlı memurudur. Mansur'un ailesi İbn-i Galipler, Fransız sömürgesi olmadan önce Cezayir'i yönetiyordu. Bu tablo eğitilmiş ve bürokrasiye mensup ailelerden gelen çocukların Osmanlı yönetici zümresiyle bağlarını gösterir. Köylülere öncülük etmeleri, onları eğiterek köyü düzene sokmaları Osmanlı iktidar anlayışının, her şeyi bilen devlet mantığının tezahürü gibidir. Her iki karakterin de eğitilmiş, çok okuyan kişilikleriyle öne çıkmaları Batılı eğitim görmüş aydının günümüze dek uzanacak bir alışkanlığının edebiyattaki yansımasıdır. Bu alışkanlık, çoğunlukla köylülerden oluşan toplumun eğitime, doğru yolun gösterilmesine muhtaç olduğu fikridir. Osmanlı'nın ilerlemesi, Ahmet Mithat'ın ahlaksızlıkla, Mansur'un da cahillikle suçladığı¹⁹¹ Avrupa'nın seviyesine ulaşması için her iki yazar da toplumun eğitilmesi gerektiğini ileri sürerler. Böylece Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin düşün dünyasını belirleyen kavramlardan olan halkçılığın barındırdığı aydın-halk ikilemine erkenden düşmüş olurlar.

Aydın-halk ikiliği sorunlu bir ilişkiyi yansıtır ama bir gerçekliğin de ifadesidir. Mizancı Murat'ın bu ikiliğe dair farkındalığının yüksek olduğu öne sürülebilir. Çünkü eğitim gördüğü Rusya'da 19. yüzyıl ortalarında yeşeren Narodnizm (halkçılık/köycülük) Rus aydınlarının köylere giderek köylüyü uyandırması hareketini içeriyordu. Rus aydınları köylü gibi giyinerek köylere dağılıyor ve Sosyalizme işçi sınıfının doğmasını beklemeye gerek kalmadan köylülerin desteğiyle ulaşmaya çalışıyorlardı. Her ne kadar Rus

¹⁹¹Mizancı Mehmet Murat Bey, *a.g.e.*, s. 19.

Narodnikleri köylülerin kendilerini anlamasını beklemeden onların anlayacağı dili yakalamaya çalıştılsa da onlar da aydın–halk çelişkisinden hareket ediyorlardı. “Entelijansiya” teriminin Narodnikler Rusya’sının dünya dillerine bir hediyesi olması tesadüf değildir.¹⁹²

Dağıstan’da doğan, orta ve yüksek öğrenimini Rusya’da tamamlayan Mizancı Murat’ın Narodnizm’in Türkiye’ye taşınmasında birinci derecede rol oynadığı da bilinmektedir. 1873’te İstanbul’a geldikten sonra bile Rus basınına takip etmiş ve gazetesi *Mizan*’da köylülere ilgisini sürdürmüştür.¹⁹³ Mizancı Murat ve Rus kültürünün etkisinde yetişen diğer Türk aydınlarının Türkiye’ye taşıdığı Narodnik etkiler 1908 Devrimi’nden sonra Türkiye’ye özgü bir halkçılık/köycülük akımına dönüşecektir. Ama İkinci Meşrutiyet aydınları Narodnizmin etkisiyle gelişen halkçılığı *Türkleşmek, Muasırlaşmak, İslamlaşmak* üçgenine indirgeyerek sınıfsal perspektifinden koparmışlardır. Halkçılar halka doğru gittikçe bu akımın özünü seyrelterek bir medeniyet problemine dönüştürmüşlerdir. Türk aydınının devleti dağılmaktan kurtarma misyonu henüz yerine getirilmediğinden köylüler beklemeye devam etmekle ve beka sorununun çözümüne hizmet etmekle mükellefi. Devletin kurtarılması ve bekası sorununun önceliğini korumaya devam etmesi 1908 Devrimi’nin halkçılık düşüncesine rağmen köylülerin edebiyattaki yerinin yine sınırlı kalmasına yol açmıştır.

I.2. Jön Türk Devrimi ve Halka Doğru

Nabizade Nazım’ın ve Mizancı Murat’ın 1890’da yayımlanan romanlarından sonra yirmi yıl boyunca köyü konu edinen ya da köye uğrayan bir eser dahi verilmemiştir. Köy, 1908 Jön Türk Devrimi’ne kadar tekrar unutulmuştur. Jön Türk Devrimi birçok

¹⁹² Bkz. Arda Odabaşı, “İttihatçıların Halkçılığı ve Düşünsel Kaynaklarından Narodnizm”, *Teori*, Temmuz 2008, ss. 40-49, s. 44.

¹⁹³ Odabaşı, “a.g.m.”, s. 42.

alandaki olduğu gibi düşünce alanında da yarattığı rahatlamayla köyün yeniden hatırlanmasını sağlamıştır ama bu hatırlama edebiyatta karşılığını pek bulamamıştır.

Siyasal alanda görülen halkçı/köycü eğilimler ise başta Ziya Gökalp olmak üzere Osmanlı aydınlarının eliyle Türkçülük ideolojisine dönüştürülecektir. Birinci Dünya Savaşı'na girildiği sıralarda halkçılık Türkçülüğün bileşenlerinden biri haline gelmişti. Halkçılığın özünden uzaklaşarak yerelleşmeye başlaması muhalefetteyken köylünün maruz kaldığı sömürüyü eleştiren ancak iktidara geçince toprak sahipleriyle ve diğer yerel güçlerle işbirliği yapan İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC)'nin politikalarından da takip edilebiliyordu.

Rusya'daki 1905 Devrimi dolayısıyla eylemsel planda,¹⁹⁴ halkçılık akımından ötürü düşünsel alanda Rus etkileri taşıyan¹⁹⁵ İttihatçıların 1908 Devrimi edebiyatta aynı izleri yaratamamıştır. İkinci Meşrutiyet Döneminde, özellikle Milli Edebiyat yanlıları arasında köylüleri yoğun biçimde işleyen Rus edebiyatına bir ilgi varsa da¹⁹⁶ bunun belirlediğimiz anlamda bir sonucu olamamıştır. Meşrutiyet Döneminde halkçılık düşüncesini savunanlar arasında eserlerinde köylülere yer vermeyen edebiyatçıların olması durumu daha ilginç hale getirmektedir.

I.2.1. Düşünce ve Siyasette Halka Doğru

Meşrutiyet Döneminde yükselen halkçılık dalgası Rusya'daki gibi sosyalist bir devrimi hedeflemiyordu. Türkiye'deki aydınlar bu akımı daha çok 1908 Devrimi'nin toplumsal ayağını tamamlayacak bir harekete dönüştürmüşlerdi. İttihatçıların ideologu Ziya Gökalp'e göre siyasi devrim tek başına yeterli değildi; bunu bir de toplumsal devrimle tamamlamak gerekliydi. Dönüşümün toplumsal ayağının gerçekleştirilmesi de

¹⁹⁴ 1905 Rus Devrimi'nin Jön Türk Devrimi'ne etkisi hakkında bkz. Kudret Emiroğlu, *Anadolu'da Devrim Günleri – II. Meşrutiyet'in İlanı – Temmuz-Ağustos 1908*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s. 316-321; Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, (Çev. Ayda Erbal), İletişim Yay., İstanbul, 2006, s. XVI-XVII.

¹⁹⁵ Bu konuda bkz. Odabaşı, "a.g.m.", s. 42-43.

¹⁹⁶ Odabaşı, "a.g.m.", s. 44.

aydınların halk ile buluşmasıyla mümkündür. Bu düşünce siyasal planda, Narodniklerin şiarı olan “halka doğru” söyleminde ifadesini bulmuştur.¹⁹⁷

Halka doğru, edebiyatta halkın anlayacağı bir dille yazmak çabalarıyla kendini göstermiş, halkçı örgüt ve yayınların sayısında yaşanan enflasyonla döneme damgasını vuran bir söyleme dönüşmüştür. Selanik’te yayımlanan *Genç Kalemler* dergisi halkçılık düşüncesinin edebiyattaki ayağını, Milli Edebiyat’ı savunuyordu. Siyasal, sosyal ve ekonomik alanda ise *Türk Yurdu*, *Yeni Felsefe Mecmuası*, *Halka Doğru*, *Türk Sözü*, *Yeni Mecmua* gibi dergiler halkçılığı temsil ediyorlardı. *Türk Ocağı*, *Köylü Bilgi Cemiyeti*, *Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti*, *Halka Doğru Cemiyeti* gibi örgütler de halkçılığın pratikteki yansımalarıydı.¹⁹⁸ Halkçı yayın ve örgütlerin çoğu İTC’nin güdümündeydi. İçlerinde faaliyette bulunan Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Ömer Seyfettin, Tekin Alp, Hüseyinzade Ali, Yusuf Akçura, Doktor Nazım, Celal Bayar gibi etkili isimlerin İttihatçı örgütlenmeyle ve zihniyetle yakın bağı vardı.¹⁹⁹ Ortaya çıkan bu örgütsel ve düşünsel ağın sonucunda Meşrutiyet halkçılığı zaten uzaklaştığı sınıfsal perspektiften iyice koparak Gökalp’in elinde tesanütçülüğe yani bizzat sınıfsızlığı savunan yerel bir inanca ve Türkçülüğe dönüşmüştür.²⁰⁰

Halkçılığın Türkçülüğe dönüşmesi özellikle Trablusgarp ve Balkan yenilgilerinden sonra hızlanmıştır. Görünürde halkçı olan ama aslında Türkçülük ideolojisinin savunuculuğunu üstlenen örgüt ve yayınların neredeyse tamamı da bu yenilgilerden sonra ortaya çıkmıştır. Trablusgarp’ın ve Rumeli’nin kaybedilmesi Anadolu köylerine ve köylüsüne ilgiyi arttırmıştır. Bu ilgi devleti kurtarmak ve bekasını sağlamak

¹⁹⁷ Odabaşı, “a.g.m.”, s. 46; Tekeli – Şaylan, “a.g.m.”, s. 59.

¹⁹⁸ İkinci Meşrutiyet Dönemindeki halkçı yayınlar ve örgütler hakkında bkz. Zafer Toprak, “Osmanlı Narodnikleri: ‘Halka Doğru’ Gidenler”, *Toplum ve Bilim*, S. 24 (Kış 1984), ss. 69-79.

¹⁹⁹ Bkz. Toprak, “a.g.m.”, Odabaşı, “a.g.m.”

²⁰⁰ Bkz. Zafer Toprak, “II. Meşrutiyet’te Solidarist Düşünce: Halkçılık”, *Toplum ve Bilim*, S. 1 (Bahar 1977), ss. 99-123, s. 92-105.

arzusundan besleniyordu. Eldeki son kale olan Anadolu, içerisinde yaşayan halkıyla beraber devleti kurtaracak yeni söylem arayışları doğrultusunda yeniden değerlendiriliyordu. Osmanlı siyasetnamelerinde vergi deposu olarak sunulan reaya şimdi de Ziya Gökalp'in kuramsallaştırdığı Türkçülüğün esaslarından “halka doğru”nun nesnesi konumuna getiriliyordu. Çünkü devlet kültürel özümüze dönerek, halkı uyandırarak kurtarılabilirdi. Aydınlar halka giderek hem onlara medeniyet götürecekler hem de örfümüzü, kültürümüzü en saf, bozulmamış haliyle yaşayan halktan öğreneceklerdi.²⁰¹

Halkçılığın milliyetçi tonları koyulaştıkça İTC'nin köylük bölgelerdeki statükoyla ilişkisi de şekil değiştirmiştir. 1908 Devrimi'nden önce, köylüleri ağalardan ve eşraftan korumak gerektiğini düşünen İttihatçılar iktidara geldiklerinde yerel güçlerle işbirliğine giderek bu düşüncelerinden tamamen uzaklaşmışlardır. İTC'nin 1908 Selanik Kongresi'nde konuşulan toprak reformu, aşarın yarıya indirilmesi, köylülere modern tarım yöntemlerini öğretecek okullar açılması düşünceleri genellikle temenni düzeyinde kalmıştır.²⁰² Ülkeyi yönettiği on yıl boyunca İTC hiçbir zaman toprak ağalarının sosyal, ekonomik ve siyasi egemenliğine son vererek köylük bölgelerdeki statükoyu değiştirmeye yönelmemiştir. Köylünün üzerindeki ağır yüklerden olan aşar vergisini almaya devam etmiştir. Ayrıca köylü emeğinin sömürülmesi özellikle tarım ürünlerine olan talebin şiddetle arttığı Birinci Dünya Savaşı yıllarında sermaye birikiminin başlıca kaynağı olmuştur.²⁰³

Meşrutiyet Döneminde devletin köylerdeki etkisi veya varlığı eşraftan vergi almak şeklindeydi, onun dışında cismi hissedilmiyordu. Süren iç isyanlar, savaşlar ve

²⁰¹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Bordo Siyah Yay., İstanbul, 2005, s. 79-85.

²⁰² Feroz Ahmad, “Doğmakta Olan Bir Burjuvazinin Öncüsü: Genç Türkler'in Sosyal ve Ekonomik Politikası (1908-1918)”, *İttihatçılıktan Kemalizme*, (Çev. Fatmagül Berktaş), Kaynak Yay., İstanbul, 1999 içinde, ss. 25-60, s. 55-57.

²⁰³ Feroz Ahmad, “Genç Türkler'in Tarım Politikası (1908-1918)”, *İttihatçılıktan Kemalizme*, (Çev. Fatmagül Berktaş), Kaynak Yay., İstanbul, 1999 içinde, ss. 61-83, s. 62-63.

eşkıyalık sorunları karşısında köylüler güvenliklerini köylerini birbirine yakın kurarak ya da yerel beylerin himayesine girerek sağlıyorlardı. İttihatçılar da sağladıkları kontrolden ötürü eşrafın kendi bölgesindeki otoritesine göz yummuş hatta mecliste onlara temsil olanağı tanıyarak yerel güçlerle kurdukları ittifakı güçlendirmişlerdir.²⁰⁴ Bu sayede kırlardan gelebilecek muhalefeti baştan engelleyen İTC, bazı kurumsal reformları gerçekleştirme ve dolayısıyla devletin yapısını modernleştirme olanağı elde etmiştir.²⁰⁵

Üst yapı kurumlarının modernleştirilmesine odaklanan İttihatçıların da unuttuğu köylüler yaşadıkları yerlerdeki geriliğe ve eşrafın zorbalıklarına karşı genellikle yalnız kalmıştır. Zorlu koşullarla baş edemediğinde köylüler ya kentlere kaçıyor ya da eşkıyalık yoluna başvuruyordu.²⁰⁶ Umutla karşıladıkları 1908 Devrimi'nin beklentilerine cevap veremeyeceğini onlar da fark etmiştir. 1909'da Ahmet Şerif'in İttihatçı *Tanin* gazetesi adına Anadolu'da yapmaya başladığı ve beş yıl süren gezisindeki notlar Meşrutiyet'in köylülerin gözünde ne ifade ettiğini çok iyi özetlemektedir. Köylülere devletin kendilerine yönelik tavırlarından ve yeni rejimden hoşnut kalıp kalmadıklarını soran Ahmet Şerif'e yaşlı bir köylünün verdiği yanıt aslında kırlarda işlerin daha kötüye gittiğini yansıtmaya bakımından önemlidir:

Hürriyet, şimdiye kadar bizim işittiğimiz bir lâf değildi. Fakat bize söylenen sözlerden, bazı işlerden anlıyoruz ki, bu iyi bir şeydir... artık herşeyin düzeleceğini, vergilerin doğruluk ve kolaylıkla (yani zorlama olmaksızın) toplanacağını; köydeki kanlı, katil ve hırsızların terbiye edileceğini; askere giden çocuklarımızın senelerce aç, çıplak bekletilmeyerek vaktinde tezkerelerinin verileceğini; memurların keyiflerince iş göremeyeceklerini ve herşeyin değişeceğini zannetmiştik. Fakat hâlâ bir şey olmadı. Evvelce bazı işler daha düzgün gitmekte iken, bugün bütün bütün karıştı. Devlet dairesine gitsek amir, memur belli değil... hükümet hâlâ bizim dertlerimize bakmıyor... bir tarlanın üç-beş kişi elinde tapu senetleri vardır. Sürdüğümüz tarlanın

²⁰⁴ Eşrafın İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclis-i Mebusandaki temsil oranları için bkz. Fevzi Demir, *Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914*, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s. 338; Hasan Kendirci, *Meclis-i Mebusandan Türkiye Büyük Millet Meclisine Kopuş ve Süreklilikler*, Kitap Yay., İstanbul, 2009, s. 90.

²⁰⁵ Ahmad, "a.g.m.", s. 66.

²⁰⁶ Ahmad, "a.g.m.", s. 66-68.

bizim olduğundan şüpheliyiz. Bu yüzden her gün kavgalar oluyor, bazen ölüm olayları meydana geliyor. Devlet dairesine, mahkemeye gidiyoruz, dert anlatamıyoruz. Onlar yalnız, zamanı gelince vergi toplamayı düşünüyor... bütün sene çalışır, her sene vergilerimizi veririz, zaten vermezsek de kazanımızı, yorganımızı bile satarak zorla alırlar. Böyle iken yine borçtan kurtulamayız. Birkaç senedir, köyde ekecek tohumluk bulamayanlar çoktur. Başka hiçbir taraftan yardım olmadığından ister istemez ağalardan bir kile tohumluğu, 100-120 kuruşa, yahut üç kileye karşı alır ekeriz. Artık o ağa başımıza bela kesilir, köylüyü hep edepsizlerden olan adamlarına dövdürür, hapse attırır, bazen devlet aracılığıyla korkutur da veremeyenlerden alacağını öyle alır. Gerçi bu sene Ziraat Bankası borç veriyor ama, bize bir faydası olmuyor. Bu para, köyümüze girmeden bitiyor.²⁰⁷

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte köylüler politikada olduğu gibi kavramsal düzeyde de kaderlerine terk edilmiştir. İttihatçılar artık halk sözcüğüyle köylüleri değil orta sınıfları kast ediyorlardı. Bu ilginç değişme 1917'de İzmir'de kurulan *Halka Doğru Cemiyeti*'nin yayımlarından takip edilebiliyordu. Cemiyet İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi üyesi Doktor Nazım Bey ile İzmir Valisi İttihatçı Rahmi Bey ve İttihat ve Terakki İzmir Katib-i Mes'ulü Mahmut Celal (Bayar) Bey'in çabaları sonucunda kurulmuştu ve 1918'de İzmir'de *Halka Doğru* adında bir dergi çıkarmaya başlamıştı.²⁰⁸

İkinci *Halka Doğru* dergisinin “halk” anlayışı ilk *Halka Doğru* dergisinden epey farklıydı. Dergi yine “halk” için çıkarılıyordu ancak “halk” sözcüğü artık düşük gelir gruplarını, topraksız ya da az topraklı köylüyü, gündelikçi ve küçük esnafı dışlıyordu. *Maksat ve Meslek* başlığını taşıyan derginin ilk sayısında “halk tabirinden maksadımız milletin tahsil ve terbiye, idrak ve irfanca orta sınıfını teşkil eden tabakadır” deniyordu. “Ümmi” ve “avam” denilen mektep görmemiş ya da okuma yazma bilmeyen kesim, dergiden doğal olarak bir şey anlamayacağı gibi “havas” denilen, yüksek öğretim görmüş, yüksek tabakaların da dergiyi izlemeleri beklenmiyordu. Dergi “ancak Türk milletinin orta tabakasına milli benlik ve içtimai varlığını duyurmayı gaye edinmiş bir hars

²⁰⁷ Ahmet Şerif, *Anadolu'da Tanin*, (Ed. Çetin Börekçi), Kavram Yay., İstanbul, 1977, s. 46-47'den aktaran: Ahmad, “a.g.m.”, s. 61-62.

²⁰⁸ Zafer Toprak, “Osmanlı Narodnikleri: ‘Halka Doğru’ Gidenler”, s. 75-76.

mecmuası”ydı. Böylece “avam”, “halk” ve “havas”tan oluşan üçlü bir tabakalaşmayı öneren *Halka Doğru*, Türk ulusunun geleceğinin güvencesini oluşturacağı kanısında olduğu orta sınıfa bilinç götürmeyi amaçlıyordu. Ancak *Halka Doğru*’ya göre, *Halka Doğru Cemiyeti*, ileride, “avam” denilen, çoğunluğu köylüden oluşan sınıfa da elinden gelen yardımı esirgemeyecek, resimli dergiler bastırıp dağıtacak. Ayrıca bu kesimin ayaklarına kadar uzman ve üyelerini göndererek konferanslar verdirmeyi de vaat ediyordu.²⁰⁹

Halka doğru gidenler bu kez Narodnik eğilimlerden çok Müslüman-Türk unsurun, özellikle dış odaklara karşı, ekonomik çıkar birliğini gözetiyorlardı. Halka doğru hareketi artık bir orta sınıf hareketiydi; maddi tabanı vardı; ekonomik çıkarlarla kültürel oluşumu aynı potada eritmeyi amaçlıyordu. İttihatçılar Anadolu eşrafiyla bütünleşiyor, Anadolu’da ulusal pazar oluşturmanın gereğine inanıyorlardı. Halkçılık artık milliyetçilikle aynı anlama geliyordu ya da her iki ideoloji eşgüdümlü hale getiriliyordu. Aynı yıllarda, İstanbul’da başta Ziya Gökalp olmak üzere İttihatçı teorisyenler, *Yeni Mecmua*’da bu yeni halkçılığın kuramsal temellerini atmaya başlamışlardı.²¹⁰

İTC iktidarının bu yeni halkçılık anlayışına ve köyü unutuşuna, aralarında İTC’yle bağları bulunan edebiyatçılar da ortak olmuştur. Halkçı söylemin yaygınlığına rağmen İkinci Meşrutiyet Döneminde köyü konu edinen edebi eserlerin azlığı söz konusu ortaklığın en somut işaretidir. Milli Edebiyatı, yani halk için edebiyatı savunan Ömer Seyfettin, Mehmet Emin Yurdakul, Ali Canip Yöntem gibi edebiyatçılar en başından beri Gökalp’in ve onun halkçılık anlayışının yanında yer alıyorlardı.

²⁰⁹ Toprak, “a.g.m.”, s. 76.

²¹⁰ Toprak, “a.g.m.”, s. 78-79.

Milli Edebiyat'ın halk diliyle yazmak politikasından anlaşılana da halkı yazmak değildi. Amaç, üretilen yeni söylemleri halkın anlayacağı dille yazıp ona benimsetmektir.²¹¹ Bir bakıma halk için edebiyat yapmak isteyenler devleti kurtarmak için üretilen söylemleri halka benimseterek devletin bekasına hizmet etmek istiyorlardı. Yaratmak istedikleri halkçı edebiyat halktan ziyade kutsallaştırılan beka amacına hizmet etmekteydi. Çünkü Türk aydını için devleti kurtarmak üst yapı kurumlarının kurtarılması anlamına geliyordu. Toplumun alt yapı kurumlarıyla veya halkın durumuyla ilgili herhangi bir değerlendirmeleri veya değişim programları yoktur.²¹²

I.2.2. Halk İçin ama Halksız Edebiyat

Meşrutiyet Döneminde köy, romantik ve didaktik şiirler ile birkaç düzyazı örneği dışında edebiyatın gündemine girememiştir. Ebubekir Hazım Tepeyran'ın *Küçük Paşa'sı* (1910) halkçılığın egemen söylemlerden biri olduğu Meşrutiyet Döneminde köyde geçen tek romandır. Ömer Seyfettin'in hikâye olarak başladığı ancak sonradan yarım kalmış geniş tefrikasıyla romana yaklaşan²¹³ *Yalnız Efe* (1910) adlı eserini de dikkate alırsak roman türündeki sayı zorlamayla ancak ikiye çıkabilmektedir. Bu dönemde köyü anlatan son düzyazı eser de Refik Halit Karay'ın *Memleket Hikâyeleri* (1919) başlığı altında topladığı öyküleridir.

Bunca halkçı ve köycü söyleme rağmen Türk edebiyatçılarının köyü bir türlü romana dahil edememesinin en önemli nedeni gerçekte liberal veya sosyalist olamamalarıdır. Devletin kurtarılması ve bekası sorunuyla ilişkilendirebileceğimiz bu psikolojinin altında imparatorluk geleneğinden gelen Osmanlı'nın milliyetçi ayaklanmalardan ötürü yaşadığı travmaların etkisini aramak yanlış olmaz. Milliyetçi

²¹¹ Milli Edebiyat akımı hakkında bilgi için bkz. Argunşah, "a.g.m.", s. 181-189.

²¹² Ahmet Özer, *Osmanlıdan Cumhuriyete Siyasal Kurum ve Düşüncelerde Süreklilik ve Değişme*, Sis Yay., Ankara, 2000, s. 31, 77.

²¹³ Türkes, "a.g.m.", s. 201.

ayaklanmalarda Batı'daki hem liberal hem sosyalist çevrelerin etkisinin bulunması Osmanlı aydınını hem sosyalizmle hem liberalizmle arasına mesafe koymaya itmiştir. Aydınlar kendilerini Osmanlıcılık, İslamcılık ya da Türkçülük seçeneklerinden birini tercih etmek zorunda hissediyordu.²¹⁴ İkinci Meşrutiyet'in siyasi, düşünsel ve edebî iktidarını elinde tutan ve çoğu zaman bu üç alanda öne çıkanların aynı kişilerden oluştuğu aydın kuşağı da yaşadığı dağılma korkularına tepki olarak halkçılığı Türkçülüğe dönüştürmüş ve bu şekliyle benimsemiştir. Osmanlı aydını ne Batı'daki gibi liberalizmin tarımsal mülkiyet ilişkilerinde yarattığı bir çözülme ile karşı karşıya kalmış ne de sosyalizm hedefine varmak isteyen Rus entelektüelleri gibi köylülerle işbirliğine gitme mecburiyeti hissetmiştir. O daha çok Devlet-i Âli'nin kurtarılması gibi ciddi sorunlarla uğraşırken köylere gidememiş, buralarda yaşayan kitlelerin kendisini anlamalarını beklemiştir.

Türk aydınının devlet ile gerilimler yaşamaması, tam tersine geçimini devlet katındaki görevlerine borçlu olması da halkla yakınlaşmasını engellemiştir. Buna karşılık Rusya'da aydınların çoğunlukla devletten bağımsız yaşayabilmeleri durumu oldukça farklılaştırmıştır. Narodnik kuramcılar ve örgütler içerisinde aristokrasiden ve burjuvaziden gelenlerin çoğunluğu oluşturması²¹⁵ durumu açıklayan önemli bir veridir. Rus devletinin, özellikle modernleşme sürecine aydınları dahil etmemesi onları devlete yabancılaştırmış ve radikalleştirmiştir. Rus aydını da toplumun farklı kesimlerinden olası yandaşlar bulmaya yönelip mujiklerle yakınlaşmış, Narodnizmin ortaya çıkış koşulları daha da güçlenebilmiştir.²¹⁶

Osmanlı aydını ise asıl gerilimi, kültürel kopukluğu gideremediği için halk ile yaşıyordu. Mevcut düzeni yıkmak, kökten değiştirmek hedefine sahip değildi. Tam tersine

²¹⁴ Niyazi Berkes, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yay., Ankara, 1975, s. 63.

²¹⁵ Bu konuda sayısal veriler için bkz. "Rus Devrimci Hareketi", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi (1871-1920)*, C. 2, İletişim Yay., İstanbul, 1988, ss. 482-509, s. 497-509.

²¹⁶ Karaömerlioğlu, "a.g.m.", s. 237, 248-249.

istediği reformları bile varlık sebebi olan devletin sonsuzluğu için gerçekleştirmek niyetindeydi. Bu durum, özellikle maddi olarak devlete bağımlılığını getirdiği bir sonuçtur. Rus aydını ise maddi varlığı siyasi erke bağımlı olmayan gruplardan oluşuyordu ve bu sayede politikasının arkasında durabiliyordu. Oysa Osmanlı aydınlarının çoğu devletten aldıkları maaşlarla geçiniyorlardı ve toplumda saygınlığı olan memur kategorisinde yer alıyorlardı. Kendilerine müttefik aramak yerine zaman zaman sıkıştıklarında umutlarını iyi bir padişahın gelmesine, iyi bir sadrazamın atanmasına bağlıyorlardı. Halk ise onlara bazen saf kültürün koruyucuları olarak bazen de kendilerini anlamayan yığınlar biçiminde görünüyordu. Parvus Efendi *Türk Yurdu*'nda yazdığı yazılardan birinde Türk aydınının ulusunu tanımadığını, onu bazen kahramanlık heyulası şekline sokarak göklere çıkardığını bazen de cehalet ve muhafazakarlığından ötürü yerlere çaldığını söylerken²¹⁷ herhalde aydınlarda görülen bu çelişkiye dikkat çekmek istiyordu.

I.2.2.1. Köyü Hatırlayanlar

Meşrutiyet Döneminin ilk köy romanı olan *Küçük Paşa*'nın (1910) yazarı Ebubekir Hazım Tepeyran'ın ifadelerinde Türk aydınının kitlelerle ilişkilerinde yaşadığı ve Parvus Efendi'nin de dikkat çektiği çelişkili ruh hali hakimdir. Birçok Türk edebiyatçısı gibi “zade”lerden olan Ebubekir Hazım Bey Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa kabinelerinde bakanlık yapmış, Cumhuriyet Döneminde doğum yeri Niğde'den üç kere milletvekili seçilmiş bir bürokrattır.²¹⁸ Ona köyü yazdıran güdü çocukluk dönemindeki ve İmparatorluğun değişik coğrafyalarında bulunduğu valilik görevleri²¹⁹ sırasındaki gözlemleridir. *Küçük Paşa*'da Orta Anadolu köylerinden Selime adlı bir kadının İstanbul'daki Dilaver Paşa'nın çocuğuna sütanne olarak gidişini ve vazifesini

²¹⁷ Bkz. Berkes, *a.g.e.*, s. 70.

²¹⁸ Bkz. *Türk Parlamento Tarihi – TBMM II. Dönem (1923-1927)*, C. 3, (Ed. Kazım Öztürk), TBMM Vakfı Yay., Ankara, 1995, s. 636-637.

²¹⁹ Kudret, *a.g.e.*, s. 383; Necatigil, *a.g.e.*, s. 415; Bezirci – Taner, *a.g.e.*, s. 49.

tamamlandıktan sonra oğlu Salih'i konağa evlatlık olarak bırakıp köyüne dönmesinden sonra gelişen olayları anlatır. Oğlu, Dilaver Paşa'nın abisi Suat Paşa'nın himayesinde konağın Küçük Paşa'sı olur. Ancak Suat Paşa'nın ölümünden sonra eşi Naime Hanım kendisine kısırlığını hatırlatan bu çocuğu köyüne geri yollar. Köyüne döndüğünde yedi yaşını aşmış olan Küçük Paşa Nişantaşı'ndaki konak hayatı ile köydeki virane evde yaşadığı hayatı karşılaştırıp azap çekerken bir gün saldırısına uğradığı kurtlar tarafından parçalanır ve ölür.

Ebubekir Hazım Bey, romanın 1910'da yapılan ilk baskısında asıl derdinin saded dışındaki sözleri,²²⁰ Anadolu'nun içinde bulunduğu "fecâyinin kâffesi değil"se de "en evvel söylenmek lazım gelenlerden bazıları"ni söylemek olduğunu belirtmiştir.²²¹ Sanki Meşrutiyet Döneminde durum değişmiş gibi "Anadolu'da bir köy... Birbuçuk yıl evveline kadar müstebit hükümetin asker almak, vergi tarh ve tahsil etmek lazım geldikçe hatırladığı köylerden biri"²²² diyerek romana başlaması amacını yansıtmaktadır. Ebubekir Hazım, romanında her fırsatta istibdat dönemine eleştirel göndermelerde bulunurken yeni dönemi güzel benzetmelerde kullanarak yeni iktidar odağıyla arasını iyi tutmayı ihmal etmemiştir.²²³ Salih için köyde zamanın ne kadar yavaş aktığını anlatırken onun her gününün bir istibdat yılı kadar uzun sürdüğünü²²⁴ söyler. Köylüler için uzun süren kışın istibdat devri kadar eziyet verdiğini bahara duyulan hasretin hürriyet hasreti kadar artıp durduğunu²²⁵ anlatır. Benzetmelerini "İnkılap devri gibi ruh okşayan Nisan'ın sonları"yla sürdürür. İstibdat dönemine bu kadar saplanıp kalmasında herhalde Jön Türklerle bağlantısı olduğu yönündeki asılsız ihbarların neticesinde Abdülhamit tarafından az kalsın

²²⁰ Fethi Naci, *a.g.e.*, s. 265.

²²¹ Kudret, *a.g.e.*, s. 385.

²²² Ebubekir Hazım Tepeyran, *Küçük Paşa*, De Yay., İstanbul, 1946, s. 11.

²²³ Bkz. Tepeyran, *a.g.e.*, s. 52, 108, 206, 158.

²²⁴ Tepeyran, *a.g.e.*, s. 120.

²²⁵ Tepeyran, *a.g.e.*, s. 158.

azledilecek olmasının²²⁶ etkisi vardır. Ama romandaki benzetmelerin 1908'den sonra da bürokraside, giderek ilerleyecek biçimde tutunmasına yaradığını düşünmek de abartı sayılmaz. Bu yüzden köylünün yaşadığı sefaleti anlatırken sebeplere inmez ya da inemez. Askerlik ve vergi eğer istibdat döneminde konulmuşsa iktidar eleştirilir.²²⁷ Meşrutiyet Döneminde köylülerden asker toplanırken yapılan usulsüzlüklerden uzun askerlik sürelerine kadar devam eden eleştiriler ise iş bilmez, kanundan habersiz memurlara yöneltilir. İktidar mekanizmasına dokunmadan, bakacak kimsesi olmayan evlerden asker toplayan memurları gözümüzde giderek gaddarlaştırır.²²⁸ Köylüye yüklenen vergiler en fazla aç gözlü tahsildarların ettiği eziyet kadar kendine yer bulur.²²⁹ Memurları köye gönderenlerden bahsetmez, sanki asker toplamakla görevli memurlar ya da tahsildarlar köyde kendi şahıslarını temsil ediyorlarmış gibi anlatır.

Küçük Paşa'da asker toplama törenlerindeki dramı ve tahsildar edebiyatını çıkardığımızda geriye kalanlar Ebubekir Hazım Tepeyran'ın kendi ruh haliyle ilgili şeylerdir. Niğde'de doğmakla birlikte Ebubekir Hazım buralarda uzun süre kalmamış, küçük yaşlarda Niğde'den ayrılarak İstanbul'a yerleşmiş, zihniyet açısından İstanbullu olmuştur. *Küçük Paşa*'da çocukluk anılarından bolca yararlanmasına rağmen tipik Osmanlı aydını tavırlarını ve tepeden bakışını yinelemiştir.²³⁰

Ebubekir Hazım Bey köylü sütanne Selime'yi bazen konak halkının ağzından bazen doğrudan kendisi çeşitli hayvanlara benzetir. Selime onu konağa tavsiye eden köylüsü Kamil'in ağzından “yayla ineği” olarak tanımlanır. Hem de bütün köylüler gibi az şeyle yetinen, istenildiği kadar sağılabilecek bir inehtir. Oğlu Salih de onun “buzağısı”dır. Ebubekir Hazım Bey, Selime'nin İstanbul'daki ışıklı sokaklarla karşılaştığı andaki ruh

²²⁶ Bkz. *Türk Parlamento Tarihi – TBMM II. Dönem (1923-1927)*, C. 3, s. 637.

²²⁷ Tepeyran, *a.g.e.*, s. 11.

²²⁸ Tepeyran, *a.g.e.*, s. 132-139.

²²⁹ Tepeyran, *a.g.e.*, s. 165-166.

²³⁰ Ceyhun, *a.g.e.*, s. 15-20.

halini de mağaradaki yuvasından çıkmış “yarasa” benzetmesiyle anlatır. Konak halkının gözünde ise Selime besili bir kazdır.²³¹ Yazar, Selime’nin uykusunun derinliğini anlatmak için bile ölçüt olarak onun “cehaletinin derinliği”nden bahseder.²³² Bu yüzden Salih’in konağın küçük paşası olmasını, Selime gibi bir kadından olduğu için şaşırtıcı bulur.²³³ Bu köylü çocuğun okumak konusundaki hevessizliğini bile anne ve babasının zekasının azlığına bağlar.²³⁴ “Kadınların en akıllısında ancak iki tavuk akli kadar akıl vardır” diyen Konfüçyus’un bu sözünü Selime’den bahsederken kullanan yazar, meşhur düşünür Ali’yi görse idi “Ancak bir horoz akli kadar akıllı olan erkekler de vardır” demekte tereddüt etmeyeceğine de inanmıştır.²³⁵

Ebubekir Hazım Bey’in dediğine göre köylüler doktordan da pek hoşlanmamaktadır. “Hekim” adı köylünün kulağına insan görünümlü Azrail ismi gibi geliyordu. Çünkü “Liva merkezlerinin bazılarında bulunan belediye hekimleri köylere ancak katil ve pek ağır yaralama gibi hadiselerde müddeiumumi ve zabıta memurlarıyla birlikte geldikleri için köylüler, hekimleri ölü hayvan leşleri üzerine konan akbabalar gibi telakki ederlerdi.”²³⁶ Köylülerin devlete bakışı da aynı doğrultudadır. Devlet “köylerden vergi, asker alır, fakat kendisi gelmez; kuduz gibi zaptiyeleri saldırır, zift gibi yapışkan tahsildarlar gönderir.”²³⁷ Köylüler Salih’i bile “yeni bir müstehlik, şehirlere, bütün köylere musallat olan paşaların yalnız bu eve saldırılmış bir küçüğü, hülasa çocuk şeklinde, Küçük Paşa isminde bir büyük bela” kabul ettikleri için sevememişlerdi.²³⁸ Tepeyran romanın sonlarında köylünün gönlünü almak istercesine, zekasından şüphe duyduğu, devletten nefret eden köylülerin şehirlilerden daha yurtsever olduklarını aynı zamanda dayanışma

²³¹ Tepeyran, *a.g.e.*, s. 23, 24, 25,

²³² Tepeyran, *a.g.e.*, s. 33.

²³³ Tepeyran, *a.g.e.*, s. 39.

²³⁴ Tepeyran, *a.g.e.*, s. 53, 112.

²³⁵ Tepeyran, *a.g.e.*, s. 51.

²³⁶ Tepeyran, *a.g.e.*, s. 149.

²³⁷ Tepeyran, *a.g.e.*, s. 34.

²³⁸ Tepeyran, *a.g.e.*, s. 100.

duygularının daha güçlü olduklarını anlatır. “Üç oğlu askerden dönmeyen ak sakallı babanın ve ak saçlı ananın [...] ‘Allah, din ve devlete zeval vermesin’ diye dua ettiklerini görüp de vatan ve din sevgilerinin bu derecesine hayran olmamak mümkün mü”ydü?²³⁹ Tepeyran’ın bu son betimlemelerinde dönemin halkçılıktan evrilen Türkçülük anlayışının etkileri de görülebilmektedir.

İkinci Meşrutiyet Döneminin ünlü Türkçülerinden Ömer Seyfettin’in *Yalnız Efe* romanı Ebubekir Hazım’ın köylülere yaptıkları zulümlerden dolayı eleştirdiği memurlara ve düzenin diğer unsurlarına karşı silahlanıp dağa çıkan Kezban’ın hikayesini anlatır. Ömer Seyfettin’in bir köylüden duyduğu²⁴⁰ ve hikaye ettiği *Yalnız Efe* Türk romanındaki ilk iyi eşkıya örneğidir.²⁴¹

Kumdere köyünden Yörük Hoca’nın on altı yaşındaki kızı Kezban Tefeci Eseoğlu’nun babasını vurması ve hükümetçe tutuklanmaması nedeniyle kızgındır. Aynı adamlar tutuklanmadığı gibi üstüne kendisini dövünce Kezban da silahlanıp dağa çıkar, zulüm yapanları öldürür. Bundan sonra Yalnız Efe lakabıyla anılan Kezban sayesinde “öşürçüler, ağnamcılar, tahsildarlar, zaptiyeler köylerde kuzu gibi namuslu namuslu” dolaşmaya başlamışlar, “rüşvet değil, ikram olunan yemişi bile” almaya cesaret edememişlerdir.²⁴²

Asıl mesleği askerlik olan Ömer Seyfettin’in²⁴³ bir eşkıya tipi yaratması, onu merkezi ve yerel güçlerle çatıştırması köydeki baskı ve sömürüye karşı olmasından kaynaklanmamaktadır. Eşkıya hikayelerine, menkıbelere olan merakı onu *Yalnız Efe*’yi

²³⁹ Tepeyran, *a.g.e.*, s. 163.

²⁴⁰ Ömer Seyfettin, *Yalnız Efe, Seçme Hikâyeler-II*, MEB Yay., İstanbul, 1992 içinde, ss. 206-251, s. 206.

²⁴¹ Türkeş, “a.g.m.”, s. 201.

²⁴² Ömer Seyfettin, *a.g.e.*, s. 249.

²⁴³ Biyografisi için bkz. Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, C. 2, Dünya Yay., İstanbul, 2004, s. 17-19; Asım Bezirci – Refika Taner, *Seçme Hikâyeler*, Bilpa Yay., İstanbul, 1983, s. 25; Ömer Lekesiz, *Yeni Türk Edebiyatında Öykü*, C. 1, Kaknüs Yay., İstanbul, 1997, s. 107.

yazmaya itmiştir.²⁴⁴ Demokratik bir dünya görüşünün ürünü gibi görünmeyen *Yalnız Efe*'de Müslüman veya Türk olmayan unsurlara yönelik ötekileştirici ifadelerle²⁴⁵ rastlamamız da ancak bu doğrultuda açıklayabileceğimiz bir durumdur.

Memleket Hikayeleri'nin (1919) yazarı Refik Halit Karay, Ebubekir Hazım'da ve Ömer Seyfettin'de görülen İttihatçılık veya ona duyulan sempatiye sahip değildi. Tam tersine İTC iktidarını yeren mizahi yazılarından dolayı 1913'te Sinop'a sürülmüştü.²⁴⁶ Zıt kutuplarda olmasına rağmen İttihatçı yazarlar gibi köye dışarıdan bir gözle bakması bizi yine sınıfsal konumun belirleyici etkisine yönlendirir. İttihatçı iktidarın kendisini sürgüne yollaması sayesinde tanıyabildiği köylüleri yer yer alaycı sayılabilecek ifadelerle anlatması yetişme koşullarıyla açıklanabilecek bir durumdur. Karay'ın babası Maliye başveznedarı Karakayışoğullarından Mehmet Halil Bey olup annesi Kırım hanları soyundandı. Özgeçmişinde taşrayı sürgün cezasından önce gördüğüne dair bir işaret yakalamak zordur.²⁴⁷

Mensubu olduğu zümrenin köylülere yönelik tutarsız bakış açısı Karay'ın hikayelerine de sinmiştir. Anlattığı köylüler kurnazlıkları, hurafelere inanmaları ve bazen de saflık derecesinde iyimserlikleriyle öne çıkan tiplerdir. *Koca Öküz*'ün ana kahramanı Hacı Mustafa'nın son derece uyanık kişiliği ile sunulması, kasabadakilerle yani bürokratlarla iyi geçinmesi ve bu sayede elde ettiği haksız kazançlarını çoğaltması köylü kurnazlığı deyimine uygun bir sunum özelliği taşır.²⁴⁸ Yaşlı bir adamın ölüm döşeginde iken eşeğinin Mekke'ye vakfedilmesi vasiyeti üzerine yaşananları anlattığı *Boz Eşek* ise köylülerin inanç algılarının kendilerini düşürdükleri komik durumu anlatır. Zira köylüler

²⁴⁴ Ömer Seyfettin, *a.g.e.*, s. 207.

²⁴⁵ Ömer Seyfettin, *a.g.e.*, s. 215.

²⁴⁶ Kudret, *a.g.e.*, s. 159; Bezirci-Taner, *Seçme Romanlar*, s. 109; Bezirci-Taner, *Seçme Hikayeler*, s. 33; Lekesiz, *a.g.e.*, s. 1065-1066.

²⁴⁷ Özgeçmiş için bkz. Kudret, *a.g.e.*, s. 159; Ceyhun, *a.g.e.*, s. 27.

²⁴⁸ Refik Halit Karay, *Koca Öküz, Memleket Hikâyeleri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1976 içinde, ss. 48-56, s. 48-49.

bu vasiyet üzerine “mübarek yere bağlı”²⁴⁹ olduğu için eşeğe kutsal bir varlık muamelesi yapmaya başlamışlar, onu işe bile koşmamışlardır.²⁵⁰ Eşeğin, “kancıklara pertav ettiğini” unutarak “ahırda kendi kendine kalınca iki tarafa başını sallayıp zikre başladığını anlatıyorlar, birbirilerini kandırıyorlardı.”²⁵¹ *Cer Hocası*’nda Meşrutiyet’in ilanından sonra bürokrasideki tasfiyelerin sonucunda işinden olan genç bir memurun, Asım’ın köylerde cer hocalığı yapmasını anlatan²⁵² Karay, burada da köylülerin acımasızlığını öne çıkarır. Uğradığı köylerden birinin halkı Asım’ı yaşlı imamın yerine geçirmek isteseler de o eski imama acıdığı için bunu kabul etmez ve memuriyetten atıldıktan sonraki yoksul hayatına geri dönmek üzere köyü terk eder.²⁵³

Meşrutiyet Döneminin köy literatürü yukarıdaki örneklerle sınırlı kalmakla birlikte asıl konusunun dışına çıkarak yer yer köye uğrayan eserler de bulunmaktadır. Halide Edip’in *Yeni Turan* (1912) ve *Ateşten Gömlek* (1922) adlı eserlerinde romantik köy tasvirleri yapılarak klişeler tekrarlanmıştır.²⁵⁴ Romanlarında kentin dışına çıkamayan Hüseyin Rahmi’nin eserlerinde yer bulabilen köylü tipleri ezenler ve ezilenler genel ayırımı²⁵⁵ içerisinde ele alınmışlardır. Hüseyin Rahmi’nin köylüleri genelde kentlilere hizmet eden ve onlar tarafından sömürülen tiplerdir.²⁵⁶

İttihatçıların 1908 Devrimi köylünün siyasette, söylem düzeyinde de olsa hatırlanmasını sağlamıştır ama aynı ilgi hem uygulamalarda hem de edebiyatta sürmemiştir. Siyasal açıdan önemli dönüşümler yaratan İttihatçılar muhalefetleyen

²⁴⁹ Refik Halit Karay, *Boz Eşek, Memleket Hikâyeleri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1976 içinde, ss. 95-103, s. 102.

²⁵⁰ Karay, *a.g.e.*, s. 100, 102.

²⁵¹ Karay, *a.g.e.*, s. 103.

²⁵² Refik Halit Karay, *Cer Hocası, Memleket Hikâyeleri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1976 içinde, ss. 152-165.

²⁵³ Karay, *a.g.e.*, s. 164-165.

²⁵⁴ Bkz. İnci Enginün, *Halide Edib Adivar’ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, Dergâh Yay., İstanbul, 2007, s. 123-190.

²⁵⁵ Niyazi Berkes, “Hüseyin Rahmi’nin Sosyal Görüşleri”, *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, S. 3 (1945), ss. 3-17, s. 5.

²⁵⁶ Hüsamettin Bozok, “Hüseyin Rahmi’nin Romanlarında Köy ve Köylü”, *Yeditepe*, S. 100 (Ağustos 1964), ss. 4-9.

köylülerin hayatında vaat ettikleri değişiklikleri ise iktidara geldikten sonra unutmışlardır. Son vermek istedikleri feodal güç unsurları tam aksine, devletin ve kendi iktidarının bekasına odaklanan İttihatçıların müttefikleri konumuna gelmişlerdir. Bu nedenle İttihatçılar, varisleri olan Kemalistlere belli bir demokratik birikim bırakmakla birlikte sosyal ve ekonomik açıdan benzer bir miras bırakmamışlardır. Rusya'dan gelen Narodnik etkilerin başlardaki güçlü etkisiyle heyecan yaratan halkçılık akımı da giderek ideolojik özünden uzaklaşmıştır. İttihatçıların bu söylemsel ve pratik deneyimi Kemalist kadro tarafından da büyük oranda tekrar edilecektir.

I.3. Erken Cumhuriyet Dönemi Romanlarında Köy ve Köylü

Cumhuriyetin kurucu kadrosu nüfusun dörtte üçünün köylerde yaşadığı²⁵⁷ ekonomisi tarıma dayalı²⁵⁸ bir toplumu miras almıştır. Köylük bölgeler ulaşılması güç, onları birbirine ve merkeze bağlayacak en sıradan yollardan bile mahrum, telefon ve telgrafın oldukça lüks sayılabileceği, mektupla bile haberleşme imkanı bulunmayan kapalı bir dünyayı ifade ediyordu.²⁵⁹ Devlete ve kentlilere yabancılaşmış bu kitlelerin temel gıda maddesi bulgurdu ve çoğunun et, süt, sebze ve meyveden haberi yoktu.²⁶⁰ Anadolu köylüsü, temel hijyen kurallarından yoksun, sıtma, frengi, trahom gibi hastalıkları ve benzeri durumlardan ölümü²⁶¹ normal karşılayan koşullarda hayatını sürdürüyordu.

²⁵⁷ 1927 itibarıyla geçerli rakamlar için bkz. “Şehir ve Köy Nüfusu”, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=39&ust_id=11, Erişim Tarihi: 6 Mart 2011.

²⁵⁸ Faruk Birtek – Çağlar Keyder, “Türkiye’de Devlet-Tarım İlişkileri (1923-1950)”, (Çev. Nur İmer), *Birikim*, S. 22 (Aralık 1976), ss. 31-40, s. 32.

²⁵⁹ Nusret Kemal Köymen, “Köycülük Programına Giriş”, *Ülkü*, S. 26 (Nisan 1935), ss. 132-141, s. 132; Süreyya Serez, “Yol-Bank”, *Hep Bu Topraktan*, S. 4 (Eylül 1944), ss. 111-114; Muhittin Toköz, “Yol-Bank”, *Hep Bu Topraktan*, S. 4 (Eylül 1944), ss. 114-116.

²⁶⁰ Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır*, Kenan Basımevi, İstanbul, 1939, s. 82-86; Nusret Kemal Köymen, “Türkiye Evvela Sanayileşmeli mi Yoksa Ziraatini mi İlerletmeli?”, *Ülkü*, S. 40 (Haziran 1936), ss. 248-252, s. 249; Mediha Berkes, “Köyde Sağlık” *Yurt ve Dünya*, S. 32 (Ağustos 1943), ss. 279-284, s. 283-284; Türkan Çetin, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Köylü Politikası (1923-1950)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1997, s. 183-184.

²⁶¹ Selahattin Kandemir, “15 Cumhuriyet Yılında Köycülük Davası”, *Yarım Ay*, S. 90 (Ekim 1938), ss. 24-25, s. 24; Berkes, “a.g.m.”, s. 284-285; Çetin, *a.g.t.*, s. 189-195.

Kemalistler evlerinde tuvalet bile olmayan²⁶² bu köylü toplumunu yönetmek zorunluluğu ile karşı karşıyaydılar. İttihatçılardan devraldıkları köycü söylemi geliştirerek devam ettirdikleri halde tarımsal alandaki sömürü ilişkilerini çözmekte ve köylülerin dünyasını değiştirmekte aynı tempoyu yakalayamamışlardır.

Halkçılık/köycülük Erken Cumhuriyet Dönemi boyunca daha çok tek parti rejimini meşrulaştırma ve koruma içgüdüsüne hizmet etmiş görünmektedir. Köycülüğün teorideki ve pratikteki yansımaları yüzyıllarca kendi kaderine terk edilmiş kitlelerin gönlünü okşasa da hayatlarında büyük bir dönüşüme yol açamamıştır.

Köycülüğün edebiyattaki karşılığı da siyasal söylemlerdeki kadar güçlü olamamıştır. Kırsal nüfusun sorunları gazetelerde, dergilerde²⁶³ veya kitap çalışmalarında bolca işlendiği halde romancılar aynı duyarlılığı sergilemiş görünmemektedir. Bu dönemde yayımlanan köy romanları ise siyasal söylemleri güçlendirmekten ve onları tekrar etmekten öteye geçememiştir.

I.3.1. Köylü Milletın Efendisi midir?

Milli Mücadele Döneminde kurtarıcı-kurucu kadrolar ile köylülerin ilişkisi, askerlik ve vergi konularından ötürü²⁶⁴ sorunlu başlamıştır. Osmanlı'da, önce ordudan uzak tutulan köylüler 19. yüzyıldan itibaren başlatılan zorunlu askerlik uygulamasından sonra bu defa ordunun insan kaynağı olarak görülmeye başlanmışlardı. Ama köylüler askerliği çoğunlukla bir mecburiyet olarak görmüşler ve imkan bulduklarında kurtulmanın yollarını aramışlardır. Özellikle yirminci yüzyılın başlarında arka arkaya girilen savaşlar köylüyü iyice yormuştu ve askere alınmamak için dağa çıkmak, ordudan firar etmek sıradan olaylar haline gelmişti. Örneğin Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ordusunda

²⁶² Bkz. Daniş Remzi Korok, *Cumhuriyette Köye ve Köycülüğe Doğru (Milli ve İçtimai Tetkikler)*, Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1943, s. 24, 30-31.

²⁶³ Erken Cumhuriyet Döneminde yayımlanan köycü dergiler hakkında bilgi için bkz. Çetin, *a.g.t.*, s. 63-74.

²⁶⁴ Bkz. Türkan Çetin, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında İşgal Bölgesi Köy ve Köylüsü", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S. 3 (1993), ss. 175-190.

300 bini aşan firardan bahsedilmekteydi. Firarlar Milli Mücadele Döneminde de devam etti ve köylülerle devleti karşı karşıya getirdi.²⁶⁵ TBMM'nin askerden kaçma olayları karşısında 11 Eylül 1920'de *Firariler Hakkında Kanun*'u çıkarması sorunun ne denli büyük olduğunu gösterir. Ankara'da beliren yeni iktidar odağının vergi için de Anadolu'ya başvurması tepkileri şiddetlendirerek ayaklanmalara dahi zemin hazırlamıştır.²⁶⁶

Ankara'da toplanan kadroların, köylülerin savaşa ilgisizliğine ve ayaklanmalara cevabı sert olmakla birlikte halkçılığın özüne en yakın yorumunu da bu dönemde geliştirdiği görülür. Milli Mücadeleyi geniş bir ittifaka dayandırmak, Bolşevik Rusya'dan yardım almak ve bu devleti gücendirmeden Anadolu'da halkçılığın farklı sol çevrelerdeki yorumlarıyla mücadele etmek mecburiyeti Kemalist kadronun savaş yıllarındaki ideolojik bakışını şekillendirmiştir.²⁶⁷ Ekim Devrimi'nin etkilerinin henüz sıcak olduğu ve Türkiye'de tartışıldığı bir sırada ileride komünizmi şiddetle reddedecek kurtarıcı kadronun dengeleri iyi yönetmesi gerekiyordu.

Türkiye'deki halkçılığın esin kaynağını meydana getiren Narodnizm, Rusya'da 19. yüzyılın sonlarında yükselişe geçen Marksizm karşısında gerilemiş ve 1917 Devrimi'yle beraber tarihe karışmıştı. Narodnik aydınların çoğu köylüye dayalı sosyalizm fikrinden vazgeçerek Rusya'da artan sanayileşme sayesinde büyüyen işçi sınıfının egemenliği fikrini benimsemiştir.²⁶⁸ 20. yüzyılın sonlarına kadar köylü kalmaya devam eden Türkiye'de ise köycülük Milli Mücadele Döneminde ve sonrasında halkçılık

²⁶⁵ Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi (1838'den 1995'e)*, C. 3, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 958, 978.

²⁶⁶ Bkz. Doğu Ergil, *Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1981, s. 273.

²⁶⁷ İlhan Tekeli-Gencay Şaylan, "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi", *Toplum ve Bilim*, S. 6-7, (Yaz-Güz 1978), ss. 44-110, s. 66-72; Zafer Toprak, "Halkçılık İdeolojisinin Oluşumu", *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları Sempozyumu (1923-1938) 14-16 Ocak 1977*, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği Yay., İstanbul, 1977, ss. 13-31, s. 19-20.

²⁶⁸ George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, (Çev. Doğukan Mızrak – Egemen Ç. Mızrak), Selenge Yay., İstanbul, 2009, s. 325-327; "Rus Devrimci Hareketi", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi (1871-1920)*, C. 2, s. 510-511.

düşüncesinin ana bileşeni olmayı sürdürmüştür. Hatta Türk Ocakları çevresinden, aralarında Dr. Reşit Galip, Halide Edip gibi isimlerin de yer aldığı birtakım aydınlar Mart 1919 – Haziran 1920 arasında faaliyet gösteren bir *Köycüler Cemiyeti* de kurmuşlardır. Cemiyete üye bazı isimler Reşit Galip’in öncülüğünde Tavşanlı ve Emet köylerine giderek uygulamalar yapmış, köylülerin yaşam koşullarını iyileştirmeye dönük birtakım reform önerileri de geliştirmiştir.²⁶⁹ Milli Mücadele Döneminde taktiksel olarak sola yakın tutulan halkçılık yorumu da savaş bittikten sonra İttihatçı halkçılık yorumuna geri çekilmiş, sınıfsızlık vurgusu yapan solidarist çizgi yeniden belirginleşmeye başlamıştır.²⁷⁰

Tek parti rejiminin giderek kurumsallaştıracağı yeni halkçılık yorumu temelde aydın–halk çelişkisine dayanıyordu. Batı’dan haberdar olan aydının halka Batılılaşmayı götürmesinden bahseden yeni halkçılık yorumu²⁷¹ bu dönemde yazılan köy romanlarında neden sıklıkla eğitim meselesinin işlendiği hakkında da bize fikir verir. Okumuş aydın ile okur-yazar dahi olmayan bir köylü kitlesinin ilişkisinde beklenen aydın üstünlüğü Türkiye’nin sınıfsız, kaynaşmış bir toplum olduğu teziyle kamufle edilmiştir. Sınıfsızlık ve kaynaşmışlık vurgusu aynı zamanda “Halk” Fırkası dışında başka partilere gerek olmadığı görüşüne zemin hazırlamış ve tek parti rejimini meşrulaştırıcı bir işlev de görmüştür.²⁷²

Kemalistler de öncülleri İttihatçılar gibi köylük bölgelerdeki sömürü ilişkilerini düzeltmek özlemindeydiler. Çünkü yeni rejim kalkınma için kent ekonomisini itici güç, köy ekonomisini ise ona gerekli yakıtı sağlayan kesim olarak görüyordu. Hatta Mustafa Kemal Cumhuriyetin ilk yıllarında köylüyü “Türkiye’nin sahib-i hakikisi ve efendisi” ilan

²⁶⁹ Füsün Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yay., İstanbul, 1997, s. 111-124; Füsün Üstel, “Köycüler Cemiyeti”, *Tarih ve Toplum*, S. 72 (Aralık 1989), ss. 12-16.

²⁷⁰ Tekeli-Şaylan, “a.g.m.”, s. 72.

²⁷¹ Tekeli-Şaylan, “a.g.m.”, s. 75-81.

²⁷² Metin Heper, *Türkiye’de Devlet Geleneği*, (Çev. Nalan Soyarı), Doğu Batı Yay., Ankara, 2006, s. 95-123; Feroz Ahmad, “Kemalist Türkiye’de İdeoloji Arayışı (1919-1939)”, *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak Yay., İstanbul, 1999 içinde, ss. 160-177, s. 164-165; Toprak, “a.g.m.”, s. 20-31.

etmiştir.²⁷³ Gerçekten de ilk yıllarda köylünün durumunu düzeltmek amacını taşıyan bazı uygulamalar oldu. Köylüyü baskı altında tutan Aşar Vergisi kaldırıldı, köylere sağlık, eğitim vb. hizmetlerin götürülmesine çalışıldı.²⁷⁴ Ancak kısa süre içinde Kemalistler de toprak sahipleriyle ve diğer eşrafla ittifak kurma yoluna gitmişlerdir. Çünkü devrimlerin yapılabilmesi için kendi bölgelerinde söz sahibi olan eşrafın desteğine ihtiyaç vardı. Bu nedenle kırsal bölgelerde yapısal hiçbir değişikliğe gidilmemiş, toprak reformu yapılmamıştır. Ağalar için toprak reformu demek çalıştıracak insan bulamamak demektir. Türkiye açısından sorun toprak kıtlığından ziyade sürekli savaşlar ve azalan nüfus nedeniyle şiddetlenen emek kıtlığıydı.²⁷⁵ Toprak reformunun yapılmaması karşılığında eşraf da yeni iktidarın yaptığı devrimler karşısında en azından susarak destek vermiştir.

Türk siyasi hayatında dönüm noktası sayılan gelişmelerin köylülerin yaşamını iyileştirememesi onları devlete yabancılaştırmıştı. Çünkü köylüler, kırsal kesimdeki eşrafın baskı ve sömürüsünün sorumlusu olarak onlarla ittifak kuran devleti görüyordu. Yeni iktidar odağı da öncekiler gibi onları askere alıyor ve vergi istiyordu. Bu onları Milli Mücadeleyle de aralarına mesafe koymaya itmiştir. Köylülerin uzak durmalarından kaynaklanan boşluk ise eşrafın işine yararmış, Milli Mücadele'ye verdikleri ılımlı destek sayesinde Kemalistlerle ittifak kurabilmişlerdir.²⁷⁶

İttihatçıların yerel güçlerle kurduğu ittifakın Kemalistler tarafından da sürdürülmesi sadece eşrafın değil köylüye ulaşmak için onları aracı rolünde gören seçkinlerin de yararlı bulduğu bir durumdur. Çünkü zaten devlete yabancılaşmış olan

²⁷³ 1 Mart 1927 tarihli söyleviden aktaran: Feroz Ahmad, "Kemalizmin Ekonomi Politigi", *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak Yay., İstanbul, 1999 içinde, ss. 178-198, s. 188.

²⁷⁴ Erken Cumhuriyet Döneminde köye yönelik girişimler hakkında nicel veriler için bkz. Kadri Kemal, "Cumhuriyetten Evvel ve Sonra Köylerimiz", *Ülkü*, S. 10 (İkinci Teşrin 1933), ss. 339-343; Zeyrek, *a.g.t.*; Türkan Çetin, *a.g.t.*; Türkan Çetin, "Cumhuriyet Döneminde Köycülük Politikaları: Köye Doğru Hareketi", *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, (Ed. Oya Baydar), Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1999 içinde, ss. 213-230; Türkan Çetin, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köy Sorununa Bakış: Köy Kanunu'nun Çıkarılması", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S. 4-5 (1994-1995), ss. 29-44.

²⁷⁵ Ahmad, "a.g.m.", s. 189-190.

²⁷⁶ Ahmad, "a.g.m.", s. 191-192.

köylüler etnik ve dini açıdan Kemalist ideologların şikayet edecekleri²⁷⁷ bir bölünmüşlük de sergiliyordu. Köylülere yöresel etkinlikleri olan eşraf ve ulema aracılığıyla ulaşmak dışında başka seçenek kalmıyordu.

Kemalistler ile eşraf arasındaki anlaşmanın bedeli köylük bölgelerdeki statükonun devamı oldu. Bu ittifakın en somut tezahürleri toprak ağalarının Halk Fırkası içindeki ağırlıklarının 1920-1950 arası meclislerde % 13 ile % 22 arasında değişen oranlarda²⁷⁸ temsil edilmeleri ve 1924 Anayasası'na toprak reformunu fiilen engelleyen 74. maddenin²⁷⁹ eklenmesi oldu. Kemalistler, Türkiye'nin önündeki öncelikli sorunlarının ekonomik veya sosyal sömürden çok, Osmanlı'dan kalan cehalet ve bağınazlıktan kaynaklandığı düşüncesini sürdürmüşler ve bu yaklaşımın sonucu olarak köylülerin eğitilerek her şeyin düzelebileceğine inanmışlardır.²⁸⁰ Bu nedenle 1930'ların başlarına kadarki süreçte tek parti rejiminin köylülere yönelik entelektüel ve pratik ilgisi "köylünün milletin asıl efendisi" olduğu sloganını geçemedi.²⁸¹ 1930'lardan itibaren yükselişe geçen köycü söylem ve eylemler ise mevcut durumu değiştirmedeği gibi çelişkili biçimde rejimin seçkin yönünü güçlendirmeye yaramıştır.

I.3.2. Köycü Söylemin Karakteri ve İşlevi

Tek parti dönemi yönetici ve aydınları sanayileşme, dolayısıyla kentleşme yanlısı görünürken 1930'lardan itibaren de köye güçlü bir vurgu yapmaya başlamışlardır. 1929 krizinin sanayileşmeye ve şehirleşmeye duyulan güveni sarsması, 1930 başlarındaki kuraklık sonucu tarımsal üretim sorununun son derece acil bir gereksinim olarak kendini göstermesi köycülüğün dünya genelinde ve Türkiye'de yükselişine yol açmıştır.²⁸²

²⁷⁷ Örneğin bkz. Nusret Kemal Köymen, "Köycülük Programına Giriş", s. 133.

²⁷⁸ Kendirci, *a.g.e.*, s. 90.

²⁷⁹ Bkz. Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Seçim Kanunları (1876-1982)*, Milliyet Yay., İstanbul, 1982, s. 52.

²⁸⁰ Ahmad, "a.g.m.", s. 193-194.

²⁸¹ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s. 64.

²⁸² Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s. 52-54.

Atatürk öldüğünde Alman Nasyonal Sosyalist Partisi yayın organı *Völkischer Beobachter* “Türkiye’de ve Almanya’da kuvvetli bir köycülük milli kuvvetin tükenmez bir kudretidir. İki Milletin aynı politik gayeleri mevcuttur”²⁸³ diye yazmıştır. Yine Naziler 1930’lu yıllarda Türkiye’de Halkevlerinin düzenlediği köy gezilerine benzer biçimde gençleri köyleri ziyaret etmeleri için teşvik etmiş, yetişkin köylülerin eğitimine büyük önem vermiştir. Almanya’daki köycü çalışmalar dönemin Türk basınında ilgiyle takip ediliyor ve karşılık buluyordu.²⁸⁴ Bulgaristan’da da hem aydınların hem hükümetin kırsal kesimin ve tarımın geliştirilmesine ilişkin arayışları, Türkiye’de tek parti döneminde aydınlar ve yöneticiler arasında büyük ilgi görmüştür. Bulgar köycülüğünün sanayileşme karşıtlığı, liberalizm ile komünizm arasında üçüncü yol arayışı Türkiye’nin de köycülük deneyiminde karşımıza çıkan temel özelliklerdir. 1930’lar boyunca İngiliz sömürge planlarında küçük köylü çoğu zaman milletin temeli olarak idealize edilmekteydi. Doğu Avrupa ve Balkanlarda ise iki savaş arası dönemde birçok köylü partisi kurulmuş, toprak reformları yapılmış, köylüler siyasal hayatta etkinlik kazanmışlardı.²⁸⁵

Köycülük sanayileşmiş ülkelerde daha çok sanayileşmenin ve şehirleşmenin getirdiği sorunlara bir tepki olarak gündeme gelmiştir. Avrupa’da birçok entelektüel köylülüğü geleneksel ve milli değerlerin korunduğu kaynak olarak görüyordu. Az gelişmiş ülkelerde ise köycülük daha çok kırsal yaşamın modernleştirilmesi ve köylü nüfusun siyasal iktidarlar için önemli bir kitle tabanı haline getirilmesini hedefledi. Türkiye’nin köycülük deneyimi ise her iki dünyadan bazı özellikleri taşıyordu: Türkiye’de köycülüğün

²⁸³ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s. 58.

²⁸⁴ Bkz. Ahmet Asker, *Yeni Türkiye’den Nazi Almanya’sına Karşılaştırmalı Bakışlar ve Algular (1929-1939)*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mersin, 2012, s. 124, 172.

²⁸⁵ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s. 58, 194-214.

hem bir modernleşme perspektifi hem de köyde bulunduğu düşünülen milli muhafazakârlığı koruma kaygısı vardı.²⁸⁶

Dünya genelindeki konjonktürel değişimin yanında halktan rejime yeterli desteğin gelmemesi ve Serbest Fırka deneyimi de tek parti yönetimini köylülerle yakınlaşmaya itmiştir. Köylülere ulaşmak amaçları da bulunan Halkevleri aynı dönemde kurulmaya başlanmıştır. Halkevleri, aydınlarla halkın, şehirlilerle köylülerin buluşup kaynaştığı ve aralarındaki uçurumun kapatıldığı yerler olarak düşünülmüştü. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın yan örgütü niteliğindeki bu kurumların köycülük kollarına bu nedenle özel bir önem veriliyordu. Ancak köycülük kollarının çoğunlukla en büyük faaliyeti köylere gezi düzenlemektir. 1939'da kurulan ve Halkevlerinin köy ayağını oluşturan Halkodaları da şehirlilerle köylüler arasındaki uçurumun kapanmasına yetmemiştir.²⁸⁷ Kentlerden gelen aydınların köylülere yaklaşımında sergiledikleri aşırı bürokratik ve kontrolcü tavır sağlıklı bir iletişimin kurulmasını baştan engellemiş, köylülerin şehirlilere karşı duyduğu kuşkuyu arttırmıştır. Köy gezileri "bir Afrika seferine çıkar gibi"²⁸⁸ fazla hazırlıklı ve kontrollü oluyordu. "Bilinmeyen bir anakarayı keşfe çıkan bir kabileye yetecek kadar konserve yiyecek"²⁸⁹ stokuyla köylere gidiliyordu. Sorunların sosyal ve ekonomik arka planını görmeden köylülerin eğitim yoluyla aydınlatılmasının tüm sorunları çözeceğine duyulan inanç ise fazla iyimser kalıyordu ve bu yönüyle bile başarılı sayılamazdı. Söz konusu gezilerin dışı dokunur tek faydası aydınların bir kerelik de olsa köyü görmelerini sağlamış olmasıdır.²⁹⁰

²⁸⁶ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s. 58.

²⁸⁷ Asım Karaömerlioğlu, "Tek Parti Döneminde Halkevleri ve Halkçılık", *Toplum ve Bilim*, S. 88 (Bahar 2001), ss.163-187, s. 167-170.

²⁸⁸ Fay Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, (Çev. Niyazi Berkes), Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 104.

²⁸⁹ Kirby, *a.g.e.*, s. 104.

²⁹⁰ Kirby, *a.g.e.*, s. 103-107; Tütengil, *a.g.e.*, s. 118.

Köycülerin pratikteki başarısızlıkları söylemlerindeki güçlü vurguların yanında daha belirgin hale geliyordu. Köycü dergi ve gazete sayısında önemli artışların yaşandığı 1930'larda, Ankara Halkevinin yayın organı olan ve resmi bir nitelik taşıyan *Ülkü* dergisinde köycü düşünce birçok siyasetçi ve akademisyen tarafından²⁹¹ yoğun bir biçimde işleniyordu. Hem *Ülkü*'de hem de diğer köycü yayınlarda başka ülkelerin köycülük deneyimleri incelenerek²⁹² Türkiye'ye özgü bir model yaratılmasına çalışılıyordu. Türkiye'deki köycülük pratiğinin zayıflığına benzer biçimde teorisi de çeşitli zaaf lar barındırıyordu ve eylemsel zaaf ların ana nedenini oluşturuyordu.

Dünyadaki köycülük deneyimlerinin karakteristik özelliklerinden biri şehirleşmeye karşı oluşuydu. Hitler Almanyası gibi ülkelerde bu eğilimin, köycülüğün daha çok sanayileşmenin sonuçlarından ve özellikle de işçi sınıfının hareketlerinden duyulan korku üzerine temellendiği görülür. Hitler Almanyasındaki köycülük deneyiminin kendini yakın hissettiği²⁹³ Türk köycü hareketi içinde de şehirleşmeye karşı bir korku ve tepki vardır. Her ne kadar köycülerin çoğu sanayileşmeye karşı kuşku lu bir tavra sahip idiyse de ulusal sanayinin gerekliliği hemen herkes tarafından kabul ediliyordu. Türkiye'nin ekonomik gelişmeye ihtiyacı vardı ancak sanayi köylüler için olmalıydı. Türk köycüleri için şehirleşme sınıf çatışmaları, işsizlik, ekonomik buhranlar, işçi grevleri, devletin toplumsal kontrolünün zayıflaması kısacası her türlü yozlaşmanın nedeniydi.

²⁹¹ Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Şükrü Kaya, Recep Peker, Celal Bayar, Ali Çetinkaya, Fuat Köprülü, Niyazi Berkes, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Ömer Lütfi Barkan, Pertev Boratav, Şevket Kansu, Nafi Kansu, Paul Wittek, V. V. Barthold, Nusret Kemal Köymen, İsmail Hakkı Tonguç, Sait Aydoslu, M. Saffet dergide yazan siyasetçi ve akademisyenlerdendir. Bkz. Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s. 65.

²⁹² Katrene M. Cook, "Meksika'da Köy Terbiyesi – Köy Mektepleri", (Çev. Nusret Kemal Köymen), *Ülkü*, S. 14 (Nisan 1934), ss. 140-152; Nusret Kemal Köymen, "Meksika'da Yeni Köycülük Programı", *Ülkü*, S. 17 (Temmuz 1934), ss. 387-393; Nusret Kemal Köymen, "Büyük Kurultaydan Dilekler ve Kanadada Köycülük", *Ülkü*, S. 27 (Mayıs 1935), ss. 225-229; Nusret Kemal Köymen – Sigurd Svesson, "İsveç'te Köylü Gençler Birliği", *Ülkü*, S. 33 (Kasım 1935), ss. 234-237; Michael Scully, "Meksika'da Köy Sağlığı Seferberliği", *Yurt ve Dünya*, S. 32 (Ağustos 1943), ss. 302-307; Selahaddin Demirkan, "Bulgaristan'da Köy ve Köycülük-I", *Köye Doğru*, S. 77 (1 Eylül 1943), ss. 3, 14; Selahaddin Demirkan, "Bulgaristan'da Köy ve Köycülük-II", *Köye Doğru*, S. 78 (15 Eylül 1943), ss. 8-9, 14; Selahaddin Demirkan, "Bulgaristan'da Köy ve Köycülük-III", *Köye Doğru*, S. 79 (1 Ekim 1943), ss. 9-10.

²⁹³ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s. 54, 66.

Onlara göre köylülerin ödediği vergiler hep şehirlere harcanmıştı ve şehirler köylerin aleyhine büyümüştü. Oysa asıl olan köydü, köyler olmasaydı şehirler ne beslenebilir ne de büyüyebilirdi. Sorun sanayileşmeyle ilgili değil yol açacağı şehirleşme idi. 1933'te *Ülkü* dergisinin imtiyaz sahipliğine getirilen ünlü köycü Kemalist ideologlardan Nusret Kemal (Köymen)'in²⁹⁴ makale ve kitaplarında şehir hayatına yoğun eleştiriler getirilmesi²⁹⁵ özetlediğimiz nedenlerden kaynaklanmaktadır. Köymen ve diğer köycüler, köylülerin köylerinde kalmasından yanaydı. Kentlere göç edilmesini engellemenin yolu da köylerin geliştirilmesinden geçiyordu. Aksi takdirde köylüler, köylerinde bulamadıkları rahatı şehirlerde aramaya girişebilirlerdi. Sanayileşmeden vazgeçmeden bunu önlemek için köylere yayılmış bir sanayileşme de önerilmiş, bu konuda Japonya veya Meksika gibi ülkeler örnek gösterilmiştir. Yoksa köylüler köyü boşaltarak şehirlere gidecek ve proleterleşecek, bu da komünizm tehlikesine yol açacaktı.²⁹⁶

Köycülerin şehir hayatına duydukları husumet, köy hayatını ve köylüleri yüceltmeleri ile bir arada gidiyordu. Köylülük, şehrin yozlaşmışlığı ve karmaşası karşısında gurur duyulacak bir özellik olarak sunuluyordu.²⁹⁷ Düşüncelerini gerçekleştirmek için tasarladıkları köy hayatı ve iktisadının köy gerçekliğiyle pek ilgisi yoktu. Köylüleri Türk milletinin aslını oluşturan, milli değerlerin bozulmamış haliyle saklı olduğu, akıllı ve değişime açık insanlar olarak tasvir ediyorlardı. Osmanlıyı, şehirleri

²⁹⁴ Füsün Üstel, "Tek Parti Döneminde Köycülük İdeolojisi ya da Nusret Kemal Köymen", *Tarih ve Toplum*, S. 74 (Şubat 1990), ss. 47-51, s. 47-48.

²⁹⁵ Bkz. Nusret Kemal Köymen, *Köycülük Esasları*, Tarık Edip Kütüphanesi, Ankara, 1934, ss. 13-27; Nusret Kemal Köymen, *Meksika'da Köycülük*, Tarık Edip Kütüphanesi, Ankara, 1934, s. 2-3.

²⁹⁶ Nusret Kemal Köymen, "Sanayileşmemiz Üzerine Düşünceler", *Ülkü*, S. 37 (Mart 1936), ss. 16-22; Nusret Kemal Köymen, "Sanayi'de Yayıcılık", *Ülkü*, S. 39 (Mayıs 1936), ss. 175-177; Nusret Kemal Köymen, "Türkiye Evvela Sanayileşmeli mi, Yoksa Ziraatini mi İlerletmeli", *Ülkü*, S. 40 (Haziran 1936), ss. 248-252; Nusret Kemal Köymen, *İş Adamı Uyan*, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1962, s. 9-15; Nusret Kemal Köymen, *Köycülük Esasları*, s. 24.

²⁹⁷ Örneğin bkz. Selahattin Kandemir, *Köy Kalkınması Hakkında Rapor*, Ziraat Vekaleti Yay., Ankara, 1938, s. 35; Şemseddin Bakışoğlu, *Köy Davamız*, Güven Basımevi, Ankara, 1951, s. 58; Nusret Kemal Köymen, "Köy Seferberliğine Doğru", *Ülkü*, S. 5 (Haziran 1933), ss. 355-361, s. 355-357; Nusret Kemal Köymen, "Bir Köycülük Projesi Tecrübesi", *Ülkü*, S. 8 (Eylül 1933), ss. 118-125, s. 118; Nusret Kemal Köymen, "Köy Tarım Demek Değildir", *Ülkü*, S. 28 (Haziran 1935), ss. 308-310, s. 308-309.

köylerin zararına üstün tuttuğu için eleştiriyorlardı. Bu ayrımcılık onlara göre Osmanlının milliyetçiliğe ve köycülüğe düşmanlığından ileri geliyordu.²⁹⁸ Kemalizmin teorisini oluşturmaya soyunan *Kadro* dergisinde Falih Rıfki Atay da geçmişin hatalarının tekrar edilmemesi gerektiğini söylüyordu: “Üçüncü Selim, İkinci Mahmut, Birinci Mecit ve 1908 inkılapçıları ile Kemalizm’i birbirinden ayıran derin bir fark olmak lazım gelir. Biz bir devam değiliz: bir değişiklik’iz.”²⁹⁹ Değişimin en somut biçimde görülmesi gereken yer de köyler olmalıydı. “Bizim köy, Kemalist köy, Türk ihtilalinin köyü”ndeki köylü, makineli tarıma geçmiş, ocağı başında gazetesinin köyle ilgili kısımlarını okuyan, Hamburg piyasasının zahire fiyatlarını soran köylü olmalıydı.³⁰⁰ *Kadro*’da Tahir Hayrettin imzalı bir başka makalede Osmanlının köye yalnızca “tahsil ve tenkil” için gittiği eleştirileri Tanzimat ve Meşrutiyet deneyimlerini kapsayacak derecede geniş tutularak Kemalist rejimin bir değişiklik yaratacağı umudu ve temennisi hakimdir.³⁰¹ Tahir Hayrettin “Ankara’nın adamı köy muallimidir” diyerek eğitimin köy için temel çıkış yolu olduğunu söylüyordu. İstenen ve çizilen ideal öğretmen tipi tam bir dava adamı gibi yetiştirilmeliydi.³⁰² Sorumluluğun köy öğretmenine yüklenmesi mevcut problemlerin sadece kültürel yaklaşımlarla çözülebileceğine duyulan inancın ne kadar güçlü olduğunu bize tekrar hatırlatmaktadır. O dönemde köy öğretmenin devrim için önemini anlatan ve ona kendini köylülere nasıl sevdireceğine dair taktikler veren makalelere de rastlamak mümkündür.³⁰³

Mevcut sorunlara indirgemeci yaklaşımlarla çözüm aranması, iktisadi açıdan girişilecek temelli bir değişim programının devrimi tehlikeye düşüreceğinden korkulması

²⁹⁸ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s. 69; Karaömerlioğlu, “a.g.m.”, s. 173-177.

²⁹⁹ Falih Rıfki Atay, “Bizim Köy”, *Kadro*, S. 18 (Haziran 1933), ss. 15-17, s. 16.

³⁰⁰ Falih Rıfki, “a.g.m.”, s. 15-16.

³⁰¹ Bkz. Tahir Hayrettin, “İnkılâp ve Köy”, *Kadro*, S. 20 (Ağustos 1933), ss. 29-36, s. 31.

³⁰² Tahir Hayrettin, “a.g.m.”, s. 32.

³⁰³ Ferid Çamoğlu, “Köy Öğretmeni Köyünde Neler Yapabilir-III”, *Burdur Halkevi Dergisi*, S. 5 (19 Haziran 1939), s. 4 (Tıpkıbasımı: *Kebikeç*, S. 3, 1996, s. 223); Durmuş Ali Uğur, “Öğretmen Köyü Nasıl Fetetmelidir?”, *Köye Doğru*, S. 79, (1 Ekim 1943), ss. 6-7.

alternatif çözüm önerilerinin geliştirilmesini de engellemiştir. İsmail Hüsrev Tökin gibi isimler köydeki problemlerin iktisadi yönlerine değinince³⁰⁴ de sesleri pek karşılık bulmuyordu ya da aldıkları cevaplar pek olumlu olmuyordu. İsmail Hüsrev'in çalışmalarını yayımladığı *Kadro*'nun yayın hayatının kısa sürmesinde köye ilişkin radikal çözüm önerileri getirmelerinin de etkisi olduğu söylenebilir. Çünkü resmi köycü söylem Türkiye'nin dönüşümü için ekonomiyi değil eğitimi ilk sıraya oturtuyordu. Köylerde ekonomik ve toplumsal geri kalmışlığın nedeni, toplumsal yapıdaki ve ilişkilerdeki sorunlardan çok, eğitimin yetersizliğinde aranmaktaydı. Köycüler toplumsal ilişki ve mücadelenin önemi yerine köylülerin doğayla mücadelelerinde yaşadıkları zorlukları ve onların cehaletiyle ilgileniyorlardı.

Halkın, yani köylülerin “terbiye” edilmesi gerektiği fikri³⁰⁵ köycü romantizminin yerini bir tür köy tutuculuğunun almasına yol açmıştır. Köy değişmemeliydi çünkü onun görenek ve gelenekleri ulusal kültür değerlerinin hazinesi ve kaynağıydı. Köylü köyünde kalarak hem bu değerleri muhafaza edecekti hem de sınıf değiştirmede için komünizm tehlikesinin bertaraf edilmesine yarayacaktı. Recep Peker *İnkılâp Dersleri*'nde köylüyü sosyalizme karşı önemli bir kalkan olarak sunuyordu. Köylü evine ve toprağına bağlılığından ötürü mülkiyetçiydi, sosyalizmin mülksüzlük fikriyle uyuşmazdı. İşçi sınıfının beynelmilelciliğine ve anti-milliyetçi tavrına karşın köylü kendi

³⁰⁴ Bkz. İsmail Hüsrev Tökin, “Türkiye Köy İktisadiyatında Borçlanma Şekilleri”, *Kadro*, S. 2 (Mart 1932), ss. 25-34; İsmail Hüsrev Tökin, “Türkiye Köy İktisadiyatında Toprak Rantı”, *Kadro*, S. 4 (Nisan 1932), ss. 10-14; İsmail Hüsrev Tökin, “Türkiyede Derebeylik Rejimi”, *Kadro*, S. 7 (Temmuz 1932), ss. 16-23; İsmail Hüsrev Tökin, “Türkiyede Derebeylik Rejimi-II”, *Kadro*, S. 8 (Ağustos 1932), ss. 30-35; İsmail Hüsrev Tökin, “Türkiye’de Toprak Ağalığı-III”, *Kadro*, S. 9 (Eylül 1932), ss. 23-29; İsmail Hüsrev Tökin, “Türk Köylüsü Bir Toprak Reformu Bekliyor”, *Kadro*, S. 21 (Eylül 1933), ss. 21-25; İsmail Hüsrev Tökin, “Türk Köylüsü Topraklandırılmalı fakat Nasıl?”, *Kadro*, S. 23 (Kasım 1933), ss. 33-39; İsmail Hüsrev Tökin, “Anadolu’da Ziraat İşletme Şekilleri”, *Kadro*, S. 24 (Aralık 1933), ss. 25-32; İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye’de Köy İktisadiyatı*, İletişim Yay., İstanbul, 1990 (1. Baskısı *Kadro Mecmuası Neşriyatı* başlığı altında 1934’te Ankara’da yapılmış); Şevket Süreyya Aydemir, “Bir İlk Eser: Türkiye Köy İktisadiyatı”, *Kadro*, S. 34 (Kasım 1934), ss. 34-39; Vedat Nedim Tör, “Köylü Kazanmalıdır”, *Kadro*, S. 33 (Eylül 1934), ss. 11-15.

³⁰⁵ Bu yöndeki fikirleri içeren örnek bir makale olarak bkz. Nusret Kemal Köymen, “Milli Bayram ve Halk Terbiyesi”, *Ülkü*, S. 9 (Ekim 1933), ss. 245-252.

menfaatini ulusunun menfaati içinde düşünürdü. Bu nedenle köylü “proletarya damgası altında kendisini çağıran işçinin davetine koşmamıştır.”³⁰⁶

Köycüler, yarattıkları kendine has düşünme evreninde köyün gerçeklerinden oldukça kopuk bir paradigma yaratmışlardı. “Tıpkı sömürgeler halklarının geleneksel yaşamını olduğu gibi korumak isteyen, kendilerini o halktan ayrı bildikleri için onların da uygarlığa ulaşmalarını hiç umursamayan sömürgeciler gibi düşünüyorlardı.”³⁰⁷ Hakim kılınan köy tutuculuğu, ağaların zorbalığının yıkılması gerektiğini söyleyen ve toprak reformunu önererek sosyalizmi övmeye kadar giden Reşit Galip’in romantizmini bile evcilleştirmeyi başarmıştır.³⁰⁸

Köycülüğün romantik yönünün törpülenerek tek parti rejiminin elinde bir tür inanca dönüşmesi siyasal devrimlerle elde edilen hasılatın kaybedilmesi korkusundan kaynaklanıyordu. Geleneksel toprak sisteminin dağılması topraksız köylülerin çoğalmasına ve bunların şehirlere göç etmesine yol açabilir, bunların şehirlerde oluşturacağı işçi sınıfı siyasal istikrarsızlığa neden olabilirdi. Özellikle Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Doğu Avrupa ve Balkanlarda görülen kitlesel köylü hareketlerinin yarattığı kaotik ortam ve alt üst oluş tehlikesi hafızalarda henüz tazeydi. Bütün endişelerin ortak noktası ise olası köylü hareketinin siyasal bir tehdit oluşturması veya siyasal katılımı gerçekten genişletmeye dönük taleplere dönüşmesiydi. Yani yönetici elitlerin iktidarları sorgulanarak tartışmaya açılabilirdi. Karaömerlioğlu da bu nedenle köycülüğün rejimin halkçı yanına hizmet etmediğini tam aksine seçkinci yönünü meşrulaştırmaya yaradığını söylemiştir.³⁰⁹

³⁰⁶ Recep Peker, “İnkılâp Dersleri”, *Toplum ve Bilim*, İnkılap Tarihi Ders Notları Özel Sayısı, S. 18-22 (Yaz 1983), s. 37.

³⁰⁷ Kirby, *a.g.e.*, s. 106.

³⁰⁸ Reşit Galip’in düşünce serüveni hakkında kısa bir bilgi için bkz. Yener Oruç, *Atatürk’ün Fikir Fedaisi Dr. Reşit Galip*, Güner Yay., İstanbul, 2008, s. 51, 54, 58, 61, 67; Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi (1838’den 1995’e)*, C. 2, Tekin Yay., İstanbul, 1997, s. 470-473.

³⁰⁹ Asım Karaömerlioğlu, “Tek Parti Döneminde Halkçılık”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C. 2: *Kemalizm*, İletişim Yay., İstanbul, 2001 içinde, ss. 272-283, s. 283.

Liberalizm ile komünizm arasında üçüncü yol arayışını temsil eden köycü söylemin köylüleri köyünde tutma politikası Klasik Osmanlı düzeninin *raiyyet oğlu raiyyettir* ilkesinin tekrarı gibidir. Dolayısıyla yeni rejimin zihniyet açısından geçmişle halen bağları olduğu görülebiliyordu. Köylüler bir bakıma yaratılan yeni değerler sisteminin ve devletin bekasına tekrar feda edilmişlerdir. 1930'ların sonlarında görülen toprak reformu ve Köy Enstitüleri tartışmalarıyla doruk noktasına ulaşan devlet destekli köycülük, toprak meselesindeki gibi ya sonuca varamayacak ya da enstitüler deneyimindeki gibi fazla başarılı olduğu için somut kazanımları törpüleme yoluna giderek çelişkili tutumunu sürdürecektir.

I.3.3. Türk Edebiyatçısının Köyle İmtihanı

Cumhuriyetin kuruluşu siyasal açıdan önemli kırılmalar yaratmasına rağmen Türk aydınının zihniyetinde ve yaşamında Osmanlıdan kalan alışkanlıklar ciddi bir dönüşüme uğramadan devam etmiştir. Süreklilik gösteren alışkanlıklar arasında Türk aydınının taşrayla ilişkisi ilk sıralarda yer alır. Söz konusu devamlılık hem sorunların sürdüğü bir ilişki olarak hem de taşra kavramına dahil edilen mekan açısından kendini göstermiştir. Osmanlı *taşra* kavramıyla İstanbul dışındaki her yeri kastetmekle beraber asıl kendinden kabul ettiği Balkanlar ve Ortadoğu değil Anadolu'dur. "Anadolu Osmanlı için her zaman kendi ülkesidir, hem de kendisine dış bilendiğine inandığı akrabalarının, '*Etraktı biidrak*'ın ülkesidir."³¹⁰ Osmanlı bürokratları gönülsüz gittikleri Balkanlar ve Ortadoğu'daki taşra görevlerinde uzun süre kalamadan bir seferberlikten ötekine düştüklerinden Osmanlı'nın geniş sınırları onların zihninde pek yer edememiştir. Kağıt üstünde varlığından haberdar oldukları yerleri en son oraları savunmak için görmüşler,

³¹⁰ Ceyhun, *a.g.e.*, s. 111.

yenilince de vatan kavramını daha makul bir coğrafyaya, Anadolu'ya oturtmak zorunluluğu ile karşılaşmışlardır.³¹¹

Cumhuriyetin vatanın her yerinde aynı anda aynı şeylerin cereyanını öngören yaklaşımı, köylerden ya da çoğunluğu köy koşullarında yaşayan vilayet ve kasabalardan meydana gelen taşrayla daha sıkı ilişkiler kurulmasını gerektirmiştir. Böylece İstanbul'un bir semtinden biraz uzak öbür semtine gitmeyi "safari" derecesinde heyecanlı ve eziyetli gören kuşakları Cumhuriyet ideolojisi uğruna ve hayatlarını kazanmak için vatanın her köşesinde görev almak zorunda kalmışlardır. Erken Cumhuriyet Döneminde iktidara yakın durabilen İstanbullu aydınlar taşra görevlerini milletvekili olarak, vekili oldukları yerleri hiç görmeden yapabilmişlerdir. Fakat öğretmen, doktor, hemşire türünden olanlar ise taşrayı fazlasıyla ve yerinden tanımak imkanı bulmuşlardır. Bu dönemde taşraya gönderilmiş bir öğretmenin, savcının, doktorun veya memurun sürgün edebiyatı yapma şansı da kalmamıştır. Onlar, taşrayı "Anadolu" adı altında kabullenip kendilerince "kahır çekilir" hale getirmeye çalışmışlardır.³¹²

Cumhuriyetin taşrayı ele alma biçiminde görülen idealizm yine de Anadolu'yu bir cezalandırma alanı olmaktan çıkaramamıştır. Taşranın cezalandırma alanı ve aracı olarak kullanılması, tatsız görünmekle beraber aydınların Anadolu'yu tanımlarına da katkıda bulunmuştur. Çünkü çoğunluğu İstanbul'da doğan ya da buradaki okullarda aldıkları eğitimle geldiği köye yabancılaşan, İstanbullu olan aydınlar hiç görmedikleri Anadolu'yu genellikle emirlerindeki erlerden dinleyerek öğrenmeye çalışmışlardır. Örneğin İstanbul Nişantaşı'nda doğan Nabizade Nazım *Karabibik*'te anlattığı Anadolu'yu, köyü emir-komuta zinciri içinde erlerinden öğrenmiştir. Sürgün cezası Anadolu'yu

³¹¹ Ahmet Turan Alkan, "Memleketin Taşra Hali", *Taşraya Bakmak*, (Ed. Tanıl Bora), İletişim Yay., İstanbul, 2005, ss. 67-76, s. 71; Olcay ÖnerToy, "Reşat Nuri Güntekin ve Anadolu", *Türkoloji*, S. 1 (1974), ss. 81-108, s. 82-83.

³¹² Alkan, "a.g.m.", s. 72.

tanımada erlerden alınacak bilgiler yerine daha somut gözlemler yapma imkanını da barındırıyordu. Önceleri cezalandırmak istedikleri aydınları Fizan, Yemen, Taif gibi yerlere süren sultanlar sınırlar daraldıkça sürgün yerlerini Anadolu'dan seçmeye başlamışlardır. Örneğin Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine toparlanan muhalifler Sinop'a sürülmüşlerdir. Bilindiği üzere daha sonra Cumhuriyet devrinde Sabahattin Ali de burada bir müddet ikamet ettirilecektir. İttihatçıların Sinop'a gönderdiği isimlerden Refik Halit Karay'ın *Memleket Hikâyeleri* sürgün yıllarına ait taşra gözlemleriyle doludur. Cumhuriyet'ten sonra da devam ettirilen sürgün yoluyla cezalandırma aydınların taşra görgüsünü arttırmaya devam etmiştir. Örneğin Cevat Şakir Kabaağaçlı 1924'te bir yazısından dolayı o günün koşullarında kuş uçmaz kervan geçmez ıssız bir köşe olan Bodrum'a; Hüseyin Cahit Yalçın ise 1926'da Çorum'a sürülmüş ve köylülerle tanışma fırsatını yakalayabilmişlerdir.³¹³

Aydınların köylüleri tanınmalarında hapishane de okul işlevi görmüştür. 1930'ların gerçekçi yazarlarından Nazım Hikmet Selanik'te doğmuş, bir paşa ailesinin çocuğudur. Türkiye'de bulunabildiği yirmi üç yıllık sürenin on altı yılını hapishanede geçirmiş, Anadolu köylüsünü ilk kez, eşit koşullarda ve birlikte yaşamak zorunda kaldığı hapishanelerde tanımıştır. Piyade Yüzbaşısı Ali Salahattin Bey'in oğlu Sabahattin Ali de aynı şekilde Anadolu köylüsünü toplumsal ve ekonomik gerçekliği içinde ancak hapishanelerde tanıyabilmiştir. Nazım Hikmet'in hapishane arkadaşlarından Kemal Tahir de İstanbullu olduğu ve köyü hiç görmediği halde köy romanı yazmasını eleştirenlere cevaben hapishane yıllarını hatırlatmıştır. Köylülerle hapishanede geçirdiği on üç yıllık sürenin onları tanımak için yettiğini söylemiştir.³¹⁴ Hapishane yaşamı, Abdülhamit'in

³¹³ Ceyhun, *a.g.e.*, s. 11, 17, 24.

³¹⁴ Ceyhun, *a.g.e.*, s. 29-44.

yaverlerinden Yüzbaşı Tahir Bey'in oğlu³¹⁵ Kemal Tahir'i köylülerle yakınlaştırmıştır. Adana'nın Ceyhan ilçesinde, yani taşrada doğan Orhan Kemal için de hapishane aynı okul görevini görmüştür. Nazım Hikmet'le beraber yattıkları Bursa hapishanesindeki mahpusların çoğu köylü idi ve onları daha iyi tanınmasına hapishane deneyiminin de faydası olmuştur.³¹⁶

Erken Cumhuriyetin, bir vesileyle köylüleri tanıyan veya tanımadığı halde hayalindeki köyü yazan İstanbullu edebiyatçıları taşranın “egzotizmini” yaratan her türden farklılığı işaretleyerek zihinlerdeki taşrayı inşa etmişlerdir. Tozlu yollar, pis oteller, sıcaklar, ıssız istasyonlar, ışısız kasabalar, oturak alemleri, eğitimsiz insanlar, meyhaneler, Cumhuriyet baloları gibi sahneler bir anlatıdan diğerine aktarılıp tekrarlanarak gerçeğine yakın ama ciddi kusurları bulunan bir taşra tablosu çizilmiştir. Örneğin Reşat Nuri Güntekin, müfettişlik görevi dolayısıyla gezdiği Anadolu'ya ilişkin notlarını içeren ve ilk cildini 1936'da yayımladığı kitabında çoğunlukla bu temalara yer vermiştir.³¹⁷ Taşrayı anlatan eserler çoğalıp temalar çeşitlendikçe literatür görece zenginleşmiştir ama Anadolu'ya İstanbullu gözü ile bakılmaya devam edilmiştir. Taşrayı kafasındaki forma uyduran seçkin bakış “kendisini daha yola koyulduğunda ele verecek; ‘zencileri’, ‘kırmızı’ ya da ‘sarıları’ birbirinden ayırt etmeyen, etmek istemeyen oryantalist seyyahlar gibi, taşranın bütün kent, kasaba ve köylerini, bütün insanlarını ve bütün hayatlarını aynılaştıracaktır.”³¹⁸

Cumhuriyetin ilanından sonra yeni dönemin politikalarını besleyecek bir tarih anlatımının inşasına benzer biçimde bir edebiyat söyleminin de oluşturulmasına çalışılmıştır. Edebiyatçıların genellikle cumhuriyetin ideallerine hizmet etmesi köyün

³¹⁵ Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, C. 3, Dünya Yay., İstanbul, 2004, s. 183; “Kemal Tahir”, http://tr.wikipedia.org/wiki/Kemal_Tahir, Erişim Tarihi: 17 Mart 2013.

³¹⁶ Ceyhun, *a.g.e.*, s. 44.

³¹⁷ Reşat Nuri Güntekin, *Anadolu Notları I-II*, İnkılap Yay., İstanbul, TY.

³¹⁸ Türkeş, “Orda Bir Taşra Var Uzakta...”, s. 163.

yeniden unutulmasına zemin hazırlamış, köy romanı yazarlar da yeni dönemin değerlerine hizmet edecek şekilde kalem oynatmışlardır. Dönemin egemen anlayışı edebiyatın devrim davasına hizmet etmesi gerektiği yönündeydi. *Kadro* çevresinin Marksizmi reddettikleri halde Sovyet edebiyatından esinlenen görüşlerinde devrimi besleyen bir milli edebiyat arayışı vardır.³¹⁹ Çankaya'nın ve çevresinin psikolojisini yansıtmaları bakımından iyi bir örnek olan Falih Rıfkı (Atay) da devrim davasına hizmet etmeyen her türlü sanat üretimini yararsız buluyordu.³²⁰ Tek parti yöneticilerinin beklentileri de aynı yöndeydi. Örneğin Halkevlerinde sahneye konacak oyunlarda Osmanlı döneminin yerilmesi, Cumhuriyetin ve devrimlerin övülmesi, köy hayatının yüceltilerek köye hizmet etmenin erdemlerinden bahsedilmesi, Cumhuriyetin köye ve köylülere sağladığı kazanımların işlenmesi, gericiliğin kötülenmesi isteniyordu.³²¹ Bazı piyeslerin düzeltmelerini Mustafa Kemal bizzat kendisi yaparak konunun ne kadar önemsendiğini gösteriyordu.³²²

Yeni dönemin değerler sisteminin inşasına katılan edebiyatçılar kendilerine verilen vazife gereği, gerçekte veya düşlerinde köye açılma eğilimlerini sürdürmüşlerdir.³²³ Çünkü tek parti rejimi için Anadolu, yeni değerler sisteminin ekilmek istendiği alandı ve birilerinin burayı yeni hedeflere uygun biçimde anlatması gerekiyordu. Dolayısıyla Türk aydınının Osmanlı'dan devraldığı vatan kurtarma görevi bundan böyle Cumhuriyet romanlarında köyü kurtarmak biçiminde simgelenecektir.³²⁴

³¹⁹ Yakup Kadri, "Edebiyat Buhranına Dair", *Kadro*, S. 8 (Ağustos 1932), ss. 27-29; Eflatun Cem, "İnkılâp Edebiyatı", *Kadro*, S. 18 (Ağustos 1933), ss. 67-69; Yakup Kadri, "İnkılâp Edebiyatı", *Kadro*, S. 25 (Ocak 1934), ss. 21-23; Yakup Kadri, "Gene İnkılâp Edebiyatına Dair", *Kadro*, S. 26 (Şubat 1934), ss. 27-29; Burhan Asaf, "İnkılâp Sanatına Varmak Yolları", *Kadro*, S. 29 (Mayıs 1934), ss. 28-32.

³²⁰ Ömer Türkeş, "Güdük Bir Edebiyat Kanonu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce – C.2: Kemalizm*, İletişim Yay., İstanbul, 2001, ss. 425-448, s. 427.

³²¹ Selçuk Çıkl, "1923-1950 Yılları Arasında Yazılan Köyü ve Köylüyü Konu Edinen Piyeler", *Milli Eğitim*, S. 175 (2007), ss. 98-115, s. 101-103; Karpat, *a.g.e.*, s. 43.

³²² Çıkl, "a.g.m.", s. 103.

³²³ Gündüz, "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı", s. 380.

³²⁴ Türkeş, "a.g.m.", s. 444.

Köyün yazılması, köycülüğün yükselmesine benzer biçimde dünyadaki konjonktürel gelişmelerle de paralellik gösteriyordu. İki savaş arası dönemde Avrupa’da kır hayatına övgüler yağdıran kuramsal ve edebi eserlerde büyük bir artış görülmüştür. Almanya’da 1930’larda Nazilerin Tarım Bakanlığı görevini yürütecek olan Walter Darré “köylülerin erdemleri”ni öven, “toplumun kır meclisleri yoluyla yeniden örgütlenmesi gerektiğini” savunan birçok kitap yazmıştır. 1921’de ünlü Rus köy iktisatçısı V. V. Chayanov yazdığı bilim kurgu eserlerinde, her çiftçinin uçağının olduğu ve birlikte klasik müzik konserlerine gittiği refah içinde yaşayan bir tarım toplumu özlemine yansıtmıştır.³²⁵ John Steinbeck, William Saroyan, Erskine Caldwell gibi 20. yüzyıl Amerikan edebiyatının önemli adları roman ve öykülerinde kırsal kesim insanların sorunlarını işlemişlerdir. Örneğin Caldwell’in ünlü romanı *Tütün Yolu* 1932’de, Steinbeck’in *Gazap Üzümleri* 1939’da yayımlanmıştır. O yıllarda Orta ve Güney Amerika ile bazı az gelişmiş ülke edebiyatlarının da ana temasını köy ve köylü sorunları oluşturmaktaydı. Brezilyalı Jorge Amado, Guatemalalı Miguel Angel Asturias, Meksikalı Juan Rolfo, İtalyan Ignazio Silone, Bulgar Stoyan Daskalov gibi birçok yazar köylülerin sorunlarını işleyen eserler yazmışlardır.³²⁶

Tek parti döneminde Türk edebiyatında da dünya edebiyatındaki gelişmelere benzer bir seyir izlenmekteydi. Cumhuriyet ideallerine bağlanmış yazarlar, köyü anlattıkları romanlarında öncü aydının sorunlarıyla birlikte Osmanlı’dan kalan feodal yapılara ve gericiliğe, yobazlığa karşı aydınlanma seferberliği üzerine yoğunlaşmışlardı. Cumhuriyetin sınıfsal yapısı, ekonomik sorunları, yoksul insanların hayatları üzerinde durmadan modernleşme sorunlarını çözümlmek için çaba sarf ediyorlardı. İktidarın sürekli baskısına maruz kalan toplumcu-gerçekçi kuşak ise, paradoksal biçimde resmi

³²⁵ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s. 188.

³²⁶ Ceyhun, *a.g.e.*, s. 45-46.

söylemleri tekrar etmiştir. Eserlerinde yoksul ve ezilen insanların hikayelerini işlerken sosyalizme bağlanmışlığın arkasını dolduracak teorik bir birikimin yokluğundan olsa gerek, Kemalizmin halkçılık/köycülük söylemi ile bir ortaklık gelişmiş,³²⁷ özgünlüğü ciddi anlamda zedelenmiştir.

Erken Cumhuriyet Dönemi köy romanlarındaki genel tema İstanbullu aydının Anadolu'nun tozlu yollarında, yoksul köylerinde dolaşıp cahil bırakılmış, dini istismarlara uğramış ve köy ağası tarafından sömürülüp devlet görevlileri tarafından ezilmiş köylü milletiyle kucaklaşması merkezlidir. İlerlemenin temsilcisi idealist aydınların geçmişin bütün kötülüklerinin yeniden vücut bulduğu feodal artıklar ve Anadolu mütegalibesi ile giriştikleri kavga ağırlıklı olarak üzerinde durulan konudur. Mücadeleyi aydınların kazanacağına duyulan inanç Cumhuriyet'in geleceğine duyulan güvenin göstergesi ve Kemalist ideolojinin yeniden üretilmesidir.³²⁸

1.3.4. Resmi Köycü Söylemin Köy Romanlarındaki Yansımaları

Erken Cumhuriyet Döneminde idealize edilen köy yeni rejimin hayal ettiği toplum modelini de yansıtmaktaydı. Edebiyatçılar da bu hedefe ulaşmak için gerekli düşünsel zeminin yaratılmasına hizmet ediyorlardı. Örneğin tek parti rejiminin sonlarına doğru yayımladığı *Bizim Köy* (1946) romanında Cahit Beğenç yaptığı köy tasvirleriyle iktidarın yıllardır ulaşmak istediği köy modelini tasvir ediyordu. Ancak çizdiği tablo mevcut köy gerçekliğiyle çelişiyordu. Cahit Beğenç'in anlattığına benzer bir köy, Cumhuriyetin üzerinden geçen çeyrek asra rağmen o dönem için halen yoktu ve bir ideal olarak yerinde duruyordu. Beğenç'in köyü; çocukların sağlıklı olduğu, sıtmadan ve benzeri hastalıklardan etkilenmediği, ailelerin çocuklarını okula büyük bir istekle gönderdikleri,

³²⁷ Türkeş, "a.g.m.", s. 445.

³²⁸ Türkeş, "a.g.m.", s. 445.

evlerin insan yaşamına yaraşır düzeyde olduğu, kentlilerin akınına uğrayan, kendileri de mutlaka haftada bir şehre inerek eğlenen köylülerin yaşadığı bir yerdir.³²⁹

Kemalistler köye götürmeyi umdukları değerleri taşıyamamışlarsa da ellerinde köylülere kötü davranan bir geçmişi koz olarak saklamayı ihmal etmemişlerdir. Pratikte ulaşamadıkları köy hayalini romanlarda yaşatarak kendi kendilerine aslında köylülerin Osmanlı dönemindeki kötü yaşam koşullarını hatırlatıp durmuşlardır. Sıtkı Şükrü Pamirtan, *Toprak Mahkûmları*'nda (1938) köylülerin Osmanlı döneminde askerlik ve vergi meselelerinden dolayı devlet tarafından sömürüldüğünü, kolluk kuvvetlerinden sürekli dayak yediğini, din adamlarının onları nasıl kandırdığını propagandist bir dille anlatmıştır. Aynı roman, Cumhuriyetin ilanıyla köylülerin bütün bu sorunlarından, sihirli bir değnek değmişçesine kurtulduklarını³³⁰ da anlatarak redd-i miras üzerinden yeni dönemin köydeki başarısızlığının üstünü örtmeye hizmet etmiştir. Sipariş üzerine kaleme alınan romanlardan bir diğeri olan *On Yılın Romanı*'nda (1933)³³¹ Ethem İzzet Benice de Pamirtan'la aynı şeyi yapmıştır. Olayların geçtiği Bingöl'ün İki Pınar köyünde 1912-1919 arasını anlatırken köylünün imam, ağa, zaptiye, tahsildar, şeyh ve mültezim tarafından sömürülüşünü abartılı bir dille aktarmıştır.³³² Cumhuriyetin ilanıyla hastalığın, dini ve ekonomik sömürünün ortadan kalktığını, yolu, okulu bulunan bir köyün meydana getirildiğini anlatmıştır.³³³ Kars ve Siirt Milletvekilliği (1942-1950) de yapmış olan Benice'nin³³⁴ buralardaki yaşam koşullarından haberdar olmadığı, vekilliğini yaptığı yerleri görmediği anlatımlarından çok bellidir. Çünkü romanında hayal ettiği dönüşümü sadece eğitim denilen sihirli değneğe bağlamasına karşın ekonomik ve toplumsal problemlere değinmez. İki Pınar köyünden

³²⁹ Cahit Beğenç, *Bizim Köy*, Ulus Basımevi, Ankara, 1946, s. 7-8, 10, 13, 18, 32-33.

³³⁰ Sıtkı Şükrü Pamirtan, *Toprak Mahkûmları*, Meşher Basımevi, İzmir, 1938.

³³¹ Selçuk Çıkla, "Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Anısına Yapılan Edebi Yayınlar", *Türkoloji Dergisi*, S. 1 (2006), ss. 45-63, s. 52.

³³² Ethem İzzet Benice, *On Yılın Romanı*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul, 1933, s. 6-40.

³³³ Benice, *a.g.e.*, s. 131-134.

³³⁴ Necatigil, *a.g.e.*, s. 98.

Ankara'ya getirilen ve Mustafa Kemal'in himayesine aldığı Torun ve Erhan adlı iki çocuk yurt dışında okutularak iyi yerlere getirilirler. Böylece köylülerin eğitildiklerinde nasıl dönüştüklerine örnek olarak sunulurlar.³³⁵

Köylünün eğitimle dönüştürülebileceğine duyulan inanç Erken Cumhuriyet Dönemi köy romanlarının en baskın özelliğidir denilebilir. Köye doğrudan veya dolaylı değinen birçok romanda eğitime verilen önem hemen dikkat çeker. Örneğin Halide Edib Adivar'ın *Tatarcık* (1939) romanının kahramanı Lale, modern eğitim görmüş örnek bir genç kızdır. Lale, köylüleri eğiterek medenileştirmek isteyen ve bu yolla memleketin uygarlık düzeyinin yükseleceğine inanan bir insandır.³³⁶ Köylülerle zaman zaman yaşadığı gerilimler³³⁷ aydın-halk çelişkisinin projeksiyonla yansıtılmış şekli gibidir. Üstelik yazarının Poyrazköy adını verdiği köy Marmara kıyılarında bir yerdedir.³³⁸ Buna rağmen aydınların köylülerle ilişkisi sorunludur. Romanların mekanları İstanbul'dan uzaklaştıkça aydın-kitle ilişkisindeki sıkıntılar da giderek büyür. Halide Edib'in *Zeyno'nun Oğlu* (1928) romanının geçtiği Diyarbakır'daki memurlar ile onların eşleri, yerli halkla hiç kaynaşmazlar. Yerli halk ve çoğu İstanbullu olan memurlar, iki ayrı tabaka halindedirler.³³⁹ Halide Edib'in romandaki bölümlerden birine "Diyarbakır'da İstanbullular"³⁴⁰ adını koyması da bu ayrılığın işaretidir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında geçen *Zeyno'nun Oğlu*'nda İstanbullu memur ve aydınların o günlerde Anadolu'ya karşı duydukları mahcubiyet de ortaya konulmuştur. "İstanbul, o günlerde henüz formaları sökülmiş, mevkii iktidarı kaybetmiş, cezasının ne olacağı malum olmayan kabahatli ve bir kenara bırakılmış bir insan gibi, Anadolu'nun

³³⁵ Benice, *a.g.e.*, s. 69-71, 84, 136.

³³⁶ Halide Edip Adivar, *Tatarcık*, Can Yay., İstanbul, 2009, s. 29, 32, 72.

³³⁷ Adivar, *a.g.e.*, s. 34-35.

³³⁸ Adivar, *a.g.e.*, s. 11.

³³⁹ Enginün, *a.g.e.*, s. 209.

³⁴⁰ Halide Edip Adivar, *Zeyno'nun Oğlu*, Özgür Yay., İstanbul, 2001, s. 157-202.

gözüne girmek Anadolu'ya yaranmak için hiçbir şeyden çekinmiyordu.”³⁴¹ Hayatlarında bir kere bile köyü görmemiş İstanbullu edebiyatçıların Erken Cumhuriyet Döneminde yazdıkları romanlarda köyü anlatmaları biraz da Anadolu'nun gözüne girmek çabasının ürünüdür. Romancılar çoğunlukla modern eğitim almış aydınları hayallerinde köye göndererek modernizmin nimetlerini kırlara taşımaya çalışırken fiiliyata dökemedikleri ilişkiyi de en azından zihinlerinde kurmaya çalışmışlardır. Fakat bu ilişkiyi daha çok, aydınların kendilerine biçtikleri köylüleri eğitime, onları cehalet uykusundan uyandırma misyonu belirleyecektir. Devrimler yapıp köylülerden umulan destek bulunmadıkça aydınların Anadolu'ya karşı duyduğu mahcubiyet yerini giderek kızgınlığa bırakacaktır.

I.3.4.1. Eğitim Teması Etrafında Yükselen ve Yıkılan Aydın İdealleri

Erken Cumhuriyet Dönemi halkçılığının ve köycülüğünün ana eksenini aydın–halk çelişkisine dayanmaktaydı. Aydın–halk ayırımının temel ölçütü de eğitimdi. Eğitim yoluyla Batı'yı öğrenen, ondan haberdar olan aydınlara halka Batılılaşmayı götürme misyonu yüklenmiş; aydınların halka rağmen halk için çalıştıkları, menfaatlerinin halkın menfaati olduğu tezi döneme damgasını vurmuştur. Halktan gelecek tepkilerin ise ancak cehaletten kaynaklanabileceği düşünülüyordu. Aydınlar halktan daha okumuş olduklarına göre devrimi onlar yapabiliirdi ve halktan gelen hareketler ise en fazla karşı-devrim olabilirdi.³⁴²

Eğitime duyulan sonsuz inanç, Türkiye'deki aydınların devrimi ekonomik boyutlarından arındırarak, mülkiyet ilişkilerine dokunmadan gerçekleştirmeleri, onu daha çok bir kültür değiştirme programına indirgemelerinden kaynaklanmıştır. Cumhuriyet'e ruhunu üfleyen 1908 Devrimi'nde de aynı yaklaşım söz konusuydu. Meşrutiyet Döneminde memleketi kurtaracak olanın mektepler ve muallimler olduğu görüşü diğer

³⁴¹ Adıvar, *a.g.e.*, s. 49.

³⁴² Tekeli – Şaylan, “a.g.m.”, s. 75-81.

bütün kurtuluş yollarının önüne geçmişti.³⁴³ Erken Cumhuriyet Döneminde de düşün hayatını belirleyen dergilerde de yeni dönemin asıl adamı olarak “öğretmen”e güçlü vurgular yapılmaktaydı. Köy romanlarında da öğretmenler genellikle ana kahraman olarak ön planda tutulmuş, köydeki cehaletle, softalarla, feodal düzenin unsurlarıyla mücadeleye sokularak buradan yaratılan gerilimler üzerinden romantik Cumhuriyetçi söylemler geliştirilmiştir.

Milli Mücadele Döneminde yayımlanan *Çalılıkusu* (1922) romanı ile köye ilk öğretmen karakterini gönderen Reşat Nuri Güntekin’dir. Kendisi de öğretmenlik ve müfettişlik yapan Güntekin’in³⁴⁴ kahramanı öğretmen Feride, aşk acısını unutmak için İstanbul’dan Anadolu’ya kaçmıştır. Feride, geldiği Zeyniler köyünde geleneksel eğitim veren eski Hoca Hatice Hanım ile mücadelesinde giderek yeni tarz eğitimin zaferini örer.³⁴⁵ Feride’nin Anadolu’daki duraklarından sadece biri olan Zeyniler onun gördüğü resimlerdeki köylere benzemiyordu ve ilk hayal kırıklığını görüntüsüyle yaşatmıştı.³⁴⁶ Zaten İstanbullu, asker kızı³⁴⁷ Feride kendisini aldatan nişanlısı Kamuran’la barışınca Anadolu’yu terk ederek İstanbul’daki konak hayatına geri dönmüştür. Feride’nin maceralarla geçen Anadolu görevleri ise İstanbullu aydının ezilmiş köylü halkıyla kucaklaşmasından ziyade “el öptürmesi”³⁴⁸ şeklinde ilerlemiştir.

Reşat Nuri’nin asıl kahraman öğretmeni *Yeşil Gece*’deki (1928) Şahin’dir. Memleketin ancak eğitimle kurtulacağına inanan Şahin bu açıdan Feride’nin erkek kardeşi³⁴⁹ de sayılabilir. İlmîyeye mensup bir aileden gelen köylü çocuğu Şahin, İstanbul’daki medrese öğrenimi sırasında içyüzlerini görerek tiksindiği softalar aleminden

³⁴³ İbrahim Tatarlı – Rıza Mollof, *Hüseyin Rahmi’den Fakir Baykurt’a Marksist Açından Türk Romanı*, Habora Kitabevi, İstanbul, 1969, s. 53.

³⁴⁴ Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, C. 2, s. 265, Işık, a.g.e., s. 851.

³⁴⁵ Reşat Nuri Güntekin, *Çalılıkusu*, İnkılâp Yay., İstanbul, TY, s. 173-232.

³⁴⁶ Güntekin, a.g.e., s. 171-172.

³⁴⁷ Güntekin, a.g.e., s. 13.

³⁴⁸ Türkes, “Taşra İktidarı!”, s. 202.

³⁴⁹ Kudret, a.g.e., s. 285.

önce zihnen sonra fiilen kopar. 1908 Devrimi'nin ilk yıllarına denk gelen bir dönemde Darümuallimin'e kaydolarak modern eğitim almaya başlar.³⁵⁰ Şahin'in, içinden çıktığı köylülere de yabancılaşmasına neden olan dönüşümü ve tercih değişikliği, pedagojiyi yücelten eğilimler de uyumluluk göstermektedir. Romanda da aynı vurguyla karşılaşmak mümkündür: "Meşrutiyetin ikinci senesiydi. Yalnız idare değiştirmekle bir memleketin kurtarılmayacağı anlaşılmıştı. Gazeteler 'Muallim Ordusu' tabirini sık sık kullanmaya başlıyorlardı."³⁵¹ Darümuallimin'nden mezun olan Ali Şahin kendisine İstanbul çıktığı halde kabul etmeyerek İzmir'in Sarıova sancağına gidecek ve burada öğretmenlik yapacaktır. Adeta softa yatağı olan³⁵² bu yerde mühendis Deli Necip, öğretmen Rasim, komiser Kazım'la beraber softalarla mücadele edecektir. Şahin'in fikirleri, Meşrutiyet idaresinin hüküm sürdüğü bir dönem için oldukça ilericidir. Kasabanın İdadi Müdürüyle konuşmasında: "Zat-ı aliniz şüphesiz, zemin ve zamanı müsait bulmadığınız için şimdilik din ve devlete sadık meşrutiyetperver Osmanlılar yetiştirmek gayesiyle, iktifa buyuruyorsunuz. Bendeniz bir derece daha ileri gitmek, milletine sadık Cumhuriyetperver Türkler yetiştirmek emelindeyim"³⁵³ demiştir.

Şahin Bey arkadaşlarıyla beraber softalarla mücadele ederken Birinci Dünya Savaşı ve kasabanın Yunanlılarca işgali araya girer. İşgal kuvvetleri kasabaya girince bütün softa takımı ve idareciler burayı terk eder. Şahin Bey kasabada kalmayı tercih ederek işgalcilerle mücadele edecek, sonra da Yunanlılarca sürgüne gönderilecektir.³⁵⁴ Cumhuriyetin ilanından sonra sürgünden dönen Şahin, kasabadaki bütün softaların sakallarını keserek en ilerici Cumhuriyetçilere dönüştüğünü görür, hatta kendisi düşmanla

³⁵⁰ Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece*, İnkılâp Yay., İstanbul, TY, s. 12-51.

³⁵¹ Güntekin, *a.g.e.*, s. 44.

³⁵² Güntekin, *a.g.e.*, s. 13.

³⁵³ Güntekin, *a.g.e.*, s. 60.

³⁵⁴ Güntekin, *a.g.e.*, s. 206-243.

işbirliği yapmakla suçlanır.³⁵⁵ Kasabayı terk etmeye karar veren Şahin, kasabanın çıkışına geldiğinde karşısına çıkan yollardan, kendisini “zaferin ve inkılabın doğduğu yere”³⁵⁶ götüreceği umuduyla ortadakini seçerek yürümeye devam edecektir. Şahin’in “çok doğru söylemişler... İnkılâp denilen şey bir günde olmuyor”³⁵⁷ sözü Reşat Nuri’nin Cumhuriyetin geleceğine duyduğu şüphenin bir göstergesi, Kemalist devrimin sınırlarının çizilmesi olarak da okunabilir.³⁵⁸ Ancak Şahin’in çözüm için yine Ankara’yı seçmesi, oraya gitmesi Kemalizm’den ümidin tam da kesilmediğini gösterir.

Yeşil Gece’nin Şahin’i Sarıova’daki aydınlatma görevi sırasında softalara karşı köylüler tarafından genellikle yalnız bırakılmıştır, kendisine destek verenler her zaman azınlıkta kalmıştır. Halide Edib’in *Vurun Kahpeye* (1926) romanındaki öğretmen kahramanı Aliye, Hacı Fettah gibi softaların galeyana getirdiği köylüler tarafından linç edilir.³⁵⁹ Milletvekilliğinden müfettişliğe kadar birçok bürokratik kademedeki görev alan ama asıl mesleği öğretmenlik olan Halide Edib³⁶⁰ de yarattığı modern eğitim almış, asker kızı Aliye’yi³⁶¹ Milli Mücadele’ye taşıyarak onun üzerinden köylülerle ve onları kışkırtan softalarla hesaplaşmaya girmiştir. Aliye’nin, adı verilmeyen ancak Batı Anadolu’da olduğu tahmin edilen³⁶² kasabadaki görevi Milli Mücadele yıllarına denk gelir. O da Şahin gibi Yunanlılarla mücadelesinde köylülerce yalnız bırakılmıştır. Şemada beliren ana çizgi, ilerici aydın ile gerici din adamları ve onu destekleyen köylüler arasındaki gerilimdir. Aliye, Hacı Fettah’ın şahsında somutlaşan gericiliğin ve cehaletin karşısında modernizmi

³⁵⁵ Güntekin, *a.g.e.*, s. 243-248.

³⁵⁶ Güntekin, *a.g.e.*, s. 249.

³⁵⁷ Güntekin, *a.g.e.*, s. 249.

³⁵⁸ Türkeş, “a.g.m.”, s. 203.

³⁵⁹ Halide Edib Adıvar, *Vurun Kahpeye*, Can Yay., İstanbul, 2007, s. 178.

³⁶⁰ *Türk Parlamento Tarihi – TBMM IX. Dönem (1950-1954)*, C. 7, (Ed. Kazım Öztürk), TBMM Vakfı Yay., Ankara, 1998, s. 556; Kudret, *a.g.e.*, s. 63.

³⁶¹ Adıvar, *a.g.e.*, s. 19.

³⁶² Enginün, *a.g.e.*, s. 191.

temsil eder.³⁶³ Romanın sonunda, Aliye’yi köylülere linç ettiren Hacı Fettah ile işbirlikçisi Uzun Hüseyin, işgalciler kovulduktan sonra kasabaya gelen İstiklal Mahkemesi tarafından işgalcilerle işbirliği yaptıkları ve Aliye’yi linç ettirdikleri için idam edilirler.³⁶⁴ Böylece aydınlanmanın neferlerinin arkasında duran devlet gücü aracılığıyla gericiler alt edilir ve köylülere yeni yumruğun hangi hallerde tepelerine ineceğinin mesajı verilmiş olur.

Saraya yakın bir aileden gelen öğretmen Şükûfe Nihal’in³⁶⁵ *Yalnız Dönüyorum* (1938) romanı da, aydın kadının Anadolu’ya sonu hüsrarla biten çıkarmasını anlatır. Milli hislerle dolu temiz Anadolu çocuğu Hasan’la evlenen okumuş İstanbul kızı Yıldız,³⁶⁶ Hasan’ın adı verilmeyen köyüne umut ve güvenle gider.³⁶⁷ Ne var ki buraları hiç de beklediği gibi değildir. Cahil halkla iletişim kuramaz, mutsuz olur. Yeniden İstanbul’a döndüklerinde, o temiz Anadolu çocuğu Hasan da değişmiş, toplumsal yozlaşmaya ayak uydurmuş ve karısını aldatmaya başlamıştır.³⁶⁸ Yıldız ile Hasan’ın evliliğinin sona ermesi, iki farklı kültürün bir araya gelemeyeceğini ve İstanbul aydınının köylülüğe karşı üstün değerlerini simgeler.³⁶⁹ Bu kırık aşk macerasının anlatıldığı zaman dilimi de 1908 Devrimi ile 1923 Devrimi arasını kapsar ve diğer köy romanlarında görülen köylünün Milli Mücadeleye ilgisizliği, bilgisizliği gibi gerilimler burada da tekrarlanarak köylülerle hesaplaşma sürdürülür.³⁷⁰ Hasan’ın İstanbul’a geldikten sonra benliğini kaybederek yozlaşması da dönemin köycü söyleminin kentleşmeye kuşkuyla bakan tarzıyla uyum içindedir; böylece köyünü terk eden köylünün yoldan çıkacağı mesajını *Bahtiyarlık* adlı hikayesiyle veren Ahmet Mithat’ın düşüncelerini de kapsayan ilginç bir ağ ortaya çıkmış

³⁶³ Adivar, *a.g.e.*, s. 36-37, 81, 126.

³⁶⁴ Adivar, *a.g.e.*, s. 178.

³⁶⁵ Şükûfe Nihal, *Yalnız Dönüyorum*, L&M Yay., İstanbul, 2005, s. 5; Necatigil, *a.g.e.*, s. 401.

³⁶⁶ Şükûfe Nihal, *a.g.e.*, s. 43, 78, 90.

³⁶⁷ Şükûfe Nihal, *a.g.e.*, s. 116.

³⁶⁸ Şükûfe Nihal, *a.g.e.*, s. 95, 96, 114-126-127, 136, 141, 155, 166, 177, 258-259.

³⁶⁹ Türkeş, “a.g.m.”, s. 203.

³⁷⁰ Şükûfe Nihal, *a.g.e.*, s. 52, 55, 80, 110.

olur. Ahmet Mithat'ın köylü kahramanı Senai de şehre gittikten sonra yozlaşmış, eğlence hayatına dalarak kimliğini unutmuştu.

Burhan Cahit Morkaya'nın *Köy Hekimi*'nde (1932) ise Bademli köyünde, nişanlısı Milli Mücadele'ye katıldığı için teyzesiyle yalnız yaşayan Emine'nin macerası üzerinden eğitimin bir köylüyü içinden çıktığı topluma nasıl yabancılaştırdığına tanık olunur. Bir yolculuk esnasında Bademli köyünde konaklayan valinin karısı, Emine'yi Antalya'daki konaklarına götürerek eğitir, kitaplar okutur, yetiştirir.³⁷¹ Emine'nin nişanlısı Tosun dönünce de evlendirilirler ve köyün dışında, Tosun'un muhafaza memurluğunu yapacağı orman içinde bir eve yerleşirler. Evin ormana yapılması zihinsel olarak kendini köylülerden soyutlayan Emine'yi fiziksel olarak da köyden uzaklaştırmıştır.³⁷² Antalya'da zevkleri incelen Emine bir daha köylülere ısınamaz, kocasından dahi soğur.³⁷³ Yaşadığı dönüşüm Emine'yi, mecburi görevi için köyde bulunan İstanbullu doktor Suat Naci ile yakınlaştırır, ikisi arasındaki dostluk kısa sürede gönül ilişkisine dönüşür. Suat Naci, Anadolu'da kitaplarla böyle haşır neşir bir kadın gördüğü için şaşırır, bu karşılaşmayı ecnebi memleketinde bir tanıdığına denk gelmekle eş tutar.³⁷⁴ Romanın sonunda bu yasak aşkı öğrenen ve Emine'yi öldüren Tosun, bütün yaşananların sebebi olarak kitapları görür, Emine'nin kütüphanesini yakar. Ama öbür yandan “keşke ben de okusaydım”³⁷⁵ diyerek gerekli mesajı vermekten uzak durmaz.

Yakup Kadri de *Yaban*'ın (1932) meşhur kahramanı, Ahmet Cemal Paşa'nın oğlu İstanbullu ihtiyat zabiti Ahmet Celal'i³⁷⁶ bir süre köyde oyaladıktan sonra emir eri Mehmet Ali'nin evinden ayırarak köyün dışında bir eve yerleştirir. Ahmet Celal, bu bozkır

³⁷¹ Burhan Cahit Morkaya, *Köy Hekimi*, İkbâl Kitaphanesi, İstanbul, 1932, s. 10-16.

³⁷² Morkaya, *a.g.e.*, s. 17-29.

³⁷³ Morkaya, *a.g.e.*, s. 27, 196-197.

³⁷⁴ Morkaya, *a.g.e.*, s. 36.

³⁷⁵ Morkaya, *a.g.e.*, s. 320.

³⁷⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, İletişim Yay., İstanbul, 1996, s. 33, 34, 85.

köyündeki evde tek başına sürdüreceği yaşamında kendini çok yabancı hisseder: “Bu ıssız, engin Anadolu bozkırının ortasında bir ikinci Robinson Cruose oldum. Oturduğum evin bir ıssız adadan farkı yok.”³⁷⁷ Köydeki aydının yabancılığının, kendini soyutlamasının nedenlerine dair en derinlikli muhasebesini yine *Yaban*’da buluruz. *Yaban*, okumuş aydının hem cahil köylülerle hem de kendisiyle girdiği bir tür hesaplaşmanın romanıdır.

Birinci Dünya Savaşı’nda sağ kolunu kaybeden Ahmet Celal, İstanbul’un işgal edilmesi üzerine emir eri Mehmet Ali’nin tavsiyesiyle onun köyüne gider. Milli Mücadele yıllarına denk gelen bu hikayede köylülerle ilk defa temas kuran Ahmet Celal, köye giden diğer aydınlar gibi ilk hayal kırıklığını köyün görüntüsünden dolayı yaşayarak macerasına başlar. Ahmet Celal konuştuğunda bir şey anlamaz gibi yüzüne “bön bön” bakan köylülerin yaşadıkları bu yer ona “bataklıkta uyuz manda gibi” kokmuştur.³⁷⁸ Sorun sadece köylülerin onu anlamaması değildir, aslında Ahmet Celal de onların dilinden bir şey anlamamıştır. Onların sözleri Ahmet Celal’e bambaşka bir dünyanın, “başka cinsten yaratıkların mırıltıları gibi” gelmiştir. Bazen ne dediklerini hiç anlamamıştır: “Buğday, arpa, davar, öküz, saman?... Bunlar da ne demek olacak?”³⁷⁹ Bu nedenle Ahmet Celal Türk aydınının Türk ülkesi denilen bu ıssız dünya içinde bir garip yalnız kişi olarak tasavvur eder. Ona göre; “Okumuş bir İstanbul çocuğu ile bir Anadolu köylüsü arasındaki fark bir Londralı İngilizle bir Pencaplı Hintli arasındaki farktan daha büyüktür.”³⁸⁰ “Onlar gibi giyinmek, onlar gibi yiyip içmek, onlar gibi oturup kalkmak, onların diliyle konuşmak” Ahmet Celal’e zor görünse de yapılabilir şeyler olarak görünür ama onlar gibi düşünme

³⁷⁷ Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 128.

³⁷⁸ Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 42.

³⁷⁹ Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 202.

³⁸⁰ Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 53.

işini nasıl yapacağını kestiremez.³⁸¹ Bunun sorumluluğunu da yine kendine ve Türk aydınına yükler:

Şimdi ne görüyorum? Anadolu... Düşmana akıl öğreten müftülerin, düşmana yol gösteren köy ağalarının, her gelen gasıpla bir olup komşusunun malını talan eden kasaba eşrafının, asker kaçağını koynunda saklayan zinacı kadınların, frengiden burnu çökmüş sahte sofuların, cami avlusunda oğlan kovalayan softaların türediği yer burasıdır.

Burada, bıyıklarını makasla kırptı diye nice fikir ve ümit dolu Türk gencinin kafası taş altında ezildi. Burada, yüzü düşmana dönük, nice vatan mücahitleri savundukları kimselerin eliyle arkadan vuruldu. Burada, milli timsalin, milli bağımsızlık sembolünün yolu kaç defa kesildi ve kaç defa oturduğu şehrin etrafı isyan silahlarıyla çevrildi. Burada, ben, vatan delisi millet divanesi; burada ben harp malûlü Ahmet Celal yapayalnızım.

Bunun nedeni, Türk aydını, gene sensin! Bu viran ülke ve yoksul insan kitlesi için ne yaptın? Yıllarca, yüzyıllarca onun kanını emdikten ve onu bir posa halinde katı toprak üstüne attıktan sonra, şimdi de gelip ondan tiksirmek hakkını kendinde buluyorsun.

Anadolu halkının bir ruhu vardı, nüfuz edemedin. Bir kafası vardı; aydınlatamadın. Bir vücudu vardı; besleyemedin. Üstünde yaşadığı bir toprak vardı! İşletemedin. Onu, hayvani duyguların, cehaletin, yoksulluğun ve kıtlığın elinde bıraktın. O, katı toprakla kuru göğün arasında bir yabancı ot gibi bitti. Şimdi, elinde orak, buraya hasada gelmişsin. Ne ektin ki, ne biçeceksin? Bu ısırganları, bu kuru dikenleri mi? Tabii ayaklarına batacak. İşte, her yanın yarılmış bir halde kanyon ve sen, acıdan yüzünü buruşturuyorsun. Öfkeden yumruklarını sıkıyorsun. Sana ıstırap veren bu şey, senin kendi eserindir, senin kendi eserindir.³⁸²

Yakup Kadri suçu aydınlara atarak, onları köylüleri aydınlatamadığı, etraflarındaki karanlığı dağıtamadığı için eleştirmiştir. Köylüler gerici güçler ve doğa karşısında yalnız bırakılmıştır.³⁸³ *Yaban*'ın doğanın zorluklarını köylünün geri kalmışlık nedenlerinden biri sayması aydınların bir çeşit suç ortağı bulmasına da yaramıştır. Yayımlandığı sıralarda, hakkındaki eleştirilerin çoğunda romanın doğa vurgusu üzerinde durulmuş; doğaya egemen olma ve tarım tekniklerinin geliştirilmesi gerekliliğinden bahsedilmiştir.³⁸⁴

³⁸¹ Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 86.

³⁸² Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 129-130.

³⁸³ Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 203.

³⁸⁴ Vedat Nedim Tör, "İşte Bir Roman: *Yaban*", *Kadro*, S. 16 (Nisan 1933), ss. 47-49; Şevket Süreyya Aydemir, "Yaban", *Kadro*, S. 18 (Haziran 1933), ss. 80-87.

Günah çıkarmaya yönelik bütün muhasebesine rağmen Yakup Kadri köylülere, kurtuluş savaşına ilgisiz kaldıkları için saldırmaktan da kendini alamaz.³⁸⁵ Köylülerin milliyetçi düşünce yerine dini itikatlara, batıl inançlara bağlılığı Ahmet Celal'i öfkelenendirir. Dünyaya ve değişmeye kapalı bu insanlardan bir ulus meydana getirilmesinin zorluğu karşısında kendini çaresiz hisseder.³⁸⁶

Cumhuriyet kadrolarının ve *Kadro* hareketinin manifestosu sayılan³⁸⁷ *Yaban*'da toplumsal ve ekonomik sorunların kökeninde toplumsal sınıflar yerine aydınları gören köycü anlayışın temel özelliği hakimdir. Yakup Kadri'ye göre, Türk aydını Türk köyündeki sorunların hem kaynağıdır hem de çözümü. Serbest Fırka deneyiminin henüz sona erdiği bir sırada, 1932'de yayımlanan *Yaban* bu muhalif partiye meyleden Anadolu köylüsünü rejime kazandırmak adına yürütülen seferberlikte önemli araçlardan biri olarak düşünülmüştür. Yakup Kadri Anadolu köyünü romantik bir biçimde betimleyerek, hem iyi, hem de kötü olan her şeyin kaynağı aydınları işaret ederek, dönemin köycü söylemine önemli katkılarda bulunmuştur; benzer kavramlar 1930'lu ve 1940'lı yıllarda köycü aydınlar tarafından da sık sık kullanılmıştır.³⁸⁸

Yakup Kadri'nin Anadolu Mezalimini Tahkik Komisyonu'ndaki görevi sırasında yaptığı gözlemleri aktardığı "Barbarların Yaktığı Köyler Ahalisine"³⁸⁹ (1922) başlıklı yazısında köylülere karşı tavrı *Yaban*'dakinden çok farklıdır. Söz konusu yazı "suçluluk duygusuyla ezik, köylü karşısında saygılı, utanan bir adamın sözleri"ni³⁹⁰ içerirken *Yaban*'da onlardan tiksinerik bahseden bir tutum hakimdir.

³⁸⁵ Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 42-44, 58, 70, 94-95, 136, 154.

³⁸⁶ Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 63-66; 173.

³⁸⁷ Türkeş, "a.g.m.", s. 203.

³⁸⁸ M. Asım Karaömerlioğlu, "Erken Dönem Türk Edebiyatında Köylüler", *DoğuBatı*, S. 22 (Şubat-Mart-Nisan 2003), ss. 107-133, s. 115.

³⁸⁹ Yazının tam metni için bkz. Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 25-28.

³⁹⁰ Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, C. 1, s. 216.

Yakup Kadri, her ne kadar ilköğretim çağının Manisa'da, köylülerle iç içe geçtiğini, köy çocuklarıyla beraber bir sini etrafında bağdaş kurup yemek yediklerini söylese de köylü çocuklarıyla ilişkisini nihayet bir ağzadenin münasebeti derecesinde kabul etmek yerinde olur.³⁹¹ Aydın ve Manisa yöresinde XVII. yüzyıldan beri etkin olan Karaosmanoğulları ailesinden³⁹² olan Yakup Kadri okuma bilmediği yıllarda Monte Cristo'yu annesinden dinlemiş biridir.³⁹³ Yaşam profiline bakınca *Yaban*'ın yazarı Yakup Kadri'nin 1922'deki meşhur makaleyi yayımlayan Yakup Kadri'den daha gerçek olduğu söylenebilir.

1922 ile 1932 arasında, Yakup Kadri'nin de desteklediği birçok devrim yapılmıştı. Geleneklere ve İslam ideolojisine bağlı Anadolu eşrafı ile köylüsünün devrimleri benimsememesi, aradan geçen on yıllık süreçte onları Yakup Kadri'nin gözünde tutuculuğun ve gericiliğin kaynağı haline getirmiştir. Romanın yayımlandığı 1932 senesi, Yakup Kadri'nin imtiyaz sahibi olduğu *Kadro*'nun da yayım hayatına başladığı tarihtir. *Yaban*'ın, Kemalizmin kuramını oluşturmak için yola çıkan *Kadro*'yla aynı yıl yayımlanması bir tesadüf değildir. *Yaban*, kendisinden bir ulus meydana getirilmek istenen toplumu aydınlara tanıtmak ve hatırlatmak işlevini üstlenirken³⁹⁴ okumuşların hayal kırıklığını da temsil etmiştir.

1.3.4.2. Devletli Aydının Gözüyle Köylünün Halleri

Osmanlı'da ve Erken Cumhuriyet Döneminde köy romanı yazarların çoğunun bürokrat olması yani devletle organik bağının bulunması romanlarında köylülere tepeden ve dışarıdan bakmalarına yol açmıştır. Romanlarındaki ana kahramanların çoğunun yazarını yansıtmaması, onunla aynı sınıfsal kökenden gelmesi, hem devletten geçindiği hem

³⁹¹ Niyazi Akı, *Yakup Kadri Karaosmanoğlu: İnsan-Eser-Fikir-Üslup*, İletişim Yay., İstanbul, 2001, s. 16.

³⁹² *Türk Parlamento Tarihi – TBMM II. Dönem (1923-1927)*, C. 3, s. 606.

³⁹³ Akı, *a.g.e.*, s. 16.

³⁹⁴ Moran, *a.g.e.*, s. 216-218.

de topluma tepeden baktığı için “devletli aydın” dediğimiz aydınların köyü değil kendini anlatmak derdinde olduğunu gösterir. Anadolu’yu öğretmen ve müfettiş sıfatıyla gezen Reşat Nuri’nin *Çalığışu*’ndaki Feride’si ve *Yeşil Gece*’deki Şahin’i kendisi gibi öğretmendirler. Öğretmen Halide Edib’in *Vurun Kahpeye*’nin kahramanı Aliye ile *Tatarcık*’ın Lale’sine de aynı mesleği yaptırması, öğretmen Ethem İzzet Benice’nin de *On Yılın Romanı*’nda Torun Hanım’a aynı şeyi tekrar ettirmesi diğer romanlarda da sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. İstanbullu konak kızı Şükûfe Nihal’in yaşamı³⁹⁵ ile *Yalnız Dönüyorum*’daki kadın kahraman Yıldız’ın hayatları arasındaki paralellikler bu tezimizi güçlendirir. Romancılar genellikle köye, oraya gönderdikleri kentli kahramanların gözüyle, dışarıdan bakmışlardır. Köyün içinden bir kahramanın gözüyle bakmayı denememişlerdir. Doğrudan kendi meslekleriyle aynı olmasa bile mutlaka aynı sınıfsal kökenden birilerini yollamakta ısrarcı davranmışlardır. Mesela Yakup Kadri sivil bürokrasidendir ama köye askeri de olsa gene bürokrasiden birini, Ahmet Celal’i göndererek onun gözüyle bakmıştır.

Resmi ideolojiyi destekleyen romancıların devletli bakışları köylüyü romana katma biçimlerini de etkilemiştir. Köylüler, yaşadıkları yere resmi görevi dolayısıyla gelen ve devleti temsil eden kentli aydın karşısında her zaman yenik durumdadır. Halide Edib, *Zeyno’nun Oğlu*’nda Türk ordusunda çavuş olabilmiş birinin köylüler karşısındaki konumunu tarif ederken onu adeta mitolojik bir kahramana dönüştürür. “Türk ordusunda çavuş olabilen her erkek, mutlak Anadolu muhitinde etrafında faik, maddi, manevi kumanda ve idare kabiliyetini haizdir.” Bu çavuş çok zeki olmasa bile köylülere her dediğini “mutlak, cüreti, gösterisi, dediğini cebirle, kahırla yaptırabilecek ya pazu, yahut da kurnazlık kabiliyeti”ne sahiptir.”³⁹⁶ Ethem İzzet Benice’nin köyün Muhtarı Demir Çavuş’u

³⁹⁵ Şükûfe Nihal, *a.g.e.*, s. 7; Necatigil, *a.g.e.*, s. 401.

³⁹⁶ Adivar, *Zeyno’nun Oğlu*, s. 69.

köyün en bilge adamı ilan etmesinde³⁹⁷ Halide Edib’le aynı damardan beslenen bir gurur havası hakimdir. Bürokrasiye kıyısından bulaşmış bir çavuş bunları yapacak kudrete sahip ise daha yüksek ve eğitilmiş bürokratların neler yapabileceğinin de mesajlarını buradan okuyabiliriz.

Devletli aydınlar, köy anlatımlarını arkalarındaki iktidarın bir tür geçit törenine dönüştürmüşlerdir. Çavuşlar, tahsildarlar, iş bilir muhtarların uyanıklığını yine devletin gücüne bağlayan yorumlar sıklıkla karşımıza çıkar. Ama köylerin Osmanlı’daki durumu anlatılıyorsa tam tersi bir tavır takınılarak köye gelen devlet memurları kötülenir. Eski rejimin en sevilmeyen adamı ise genelde tahsildardır. Çünkü evin veya tarlanın vergisini vermeyen köylülere zulmeden tahsildarlar Kızıl Mustafa’nın yaptığı gibi “ortalığı kırar, geçirir, ineği, eşeği alır götürürdü.”³⁹⁸

Zamanın akmak bilmediği, mesafe anlayışının kentteki algıdan çok farklı olduğu köylerde aydınlar da bu donuk tabloya bir süre kendilerini kaptırırlar. Buralarda sadece mevsimlerin değiştiği hissedilir,³⁹⁹ dünyanın dönmeye devam ettiği ancak böyle anlaşılır. Köylerdeki en büyük hareketlilikler hasat zamanlarında ya da savaş için asker toplandığı sıralarda yaşanır. Köylüler genelde devletle ilgili işleri olduğunda, mahkeme, askerlik gibi nedenlerle yaşadıkları köyün dışına çıkarlar. Başka zamanlarda kapalı köy dünyasının dışına fiziksel olarak da çıkma eğilimleri ve imkanları yoktur.

Birinci Dünya Savaşı dolayısıyla köylerin boşalması romanların arka planında genellikle işlenen konulardandır. Cepheye gidenlerin yalnız bıraktıkları eşlerinin, çocuklarının içler acısı hallerine rağmen kahramanlıklarından taviz vermeyişleri gururla anlatılır.⁴⁰⁰ Birinci Dünya Savaşı’ndan dönen köylü erkekler çok geçmeden Milli

³⁹⁷ Benice, *a.g.e.*, s. 7-8ç

³⁹⁸ Yusuf Ziya Demircioğlu, *Boş Beşik ve Akkuş*, Milliyet Matbaası, Basım Yeri Yok, 1932, s. 18.

³⁹⁹ Örneğin bkz. Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 48, 139.

⁴⁰⁰ Benice, *a.g.e.*, s. 35-36.

Mücadele'ye gönderilirler. Ama bu gidiş ya “tarihi alt üst etmiş ve memleketine kendi eliyle nizam vermiş bir kahraman”ca⁴⁰¹ dönüşle ya da askere zorla alınanların Milli Mücadele'den kaçışlarıyla sonuçlandırılmıştır.⁴⁰² Köylü erkekler bazen de cephede düşman kovalamak için değil orman yangını söndürmek veya yol yapımında⁴⁰³ çalıştırılmak üzere jandarma tarafından toplanarak götürülürler.⁴⁰⁴

Vatan savunması için fedakarlık yapmalarından ötürü romancıların takdirini kazanan köylüler bazen de onların düşmanı olurlar. Onların gözüne deve,⁴⁰⁵ sinek, kaplumbağa ve başka hayvanlarmış gibi görünürler; “Ne şekilleri insan şekline, ne yürüyüşleri insan yürüyüşüne, ne sesleri insan sesine” benzer.⁴⁰⁶ Bu acayip şekilli yaratıkların yeme içme biçimlerini gören ve tiksinen kentli aydınlar köylülerin cinselliği yaşama biçimlerinin nasıl olduğunu da merak etmişlerdir.

Geldiği köyde “kadın veya kız demeye layık tek bir yaratık dahi” görmeyen⁴⁰⁷ *Yaban*'ın kahramanı Ahmet Celal, kuşların, kedilerin nasıl seviştiğini bildiğini ama köy halkının nasıl seviştiğini tahmin edemediğini söylemiştir. Köylülerin flört edip etmediklerini merak eden Ahmet Celal, hiçbir köylü kadınla cinsel birliktelik yaşamadığı halde onların çok fena koktuğundan neredeyse emindir.⁴⁰⁸ İsmail'in sevgilisi Emine'ye aşık olup onunla ilgili hayaller kurarken bile ilk iş onu yıkamaktan bahseder. Emine'yi hiç konuşmuyup yalnızca şuh nidalarla gülmesine izin vereceğini söyler. Onun için bir Van kedisinden farksız olan Emine'nin konuşması ile kedinin miyavlaması aynı şeydir.⁴⁰⁹

⁴⁰¹ Morkaya, *a.g.e.*, s. 16.

⁴⁰² Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 70.

⁴⁰³ İmparatorluk ve Cumhuriyet dönemlerinde vatandaşlara yüklenen yol yapımında çalışma zorunluluğu hakkında bkz. Resul Akgül, *Yol Mükellefiyeti Kanunları ve Uygulamaları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Mersin, 2001.

⁴⁰⁴ Demircioğlu, *a.g.e.*, s. 9, 18.

⁴⁰⁵ Cahit Beğenç, *a.g.e.*, s. 3.

⁴⁰⁶ Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 94-95.

⁴⁰⁷ Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 50.

⁴⁰⁸ Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 52.

⁴⁰⁹ Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 119.

Cinsellik, kentli aydınların köylülerle hesaplaşmalarında onların cehaletini sergilemede ve dolayısıyla siyasal birer özne olamayacaklarını ispatlamada başvurdukları önemli bir konudur. İlişkilerin çarpıklaştığı yerlerde gelenek ve göreneğin korunduğu köylerin bu köyler mi olduğunu sordurmak niyetiyle hareket ettikleri düşünülür. Örneğin *Yaban*'da, yarı meczup Süleyman'ın karısı bir asker kaçağını evine almakta ve kocası evde iken onunla birlikte olmakta sakınca görmez.⁴¹⁰ *Köy Hekimi*'nde anlatılan köy, “gizli ve seyyar fuhuş”un gençleri zührevi hastalıklardan muzdarip kıldığı bir yerdir.⁴¹¹ Sevgisiz ve aşksız gençler birlikte oldukları Mahmure adında bir fahişeye beraberce türkü yakarlar.⁴¹² Burhan Cahit Morkaya, görünüşte masum bir yoksulluk ve gerilik içinde yaşayan köylerde en şeytani hislerin ve ihtirasların salgın halinde olduğunu söyleyerek köylülere saldırır. Köylüler “bir taraftan sert bir inan ve adet çenberi içinde sıkılırken bir taraftan da en kirli ve koyu şehvet çamuruna bulanıp boğuluyorlardı.”⁴¹³ İçkili eğlencelerde oynattıkları kadını bile birbirilerinden kıskanan köylü erkekler sırf bu yüzden bile kavga edebilecek ve öz kardeşini dahi öldürebilecek kadar cinselliğe açtırlar. Köydeki cinayetler çoğu zaman bir fahişeyi paylaşamayan ya da aynı kıza aşık olanlar arasında işlenir.⁴¹⁴

Cinsellik, köylülerin dışarıdan gelen aydını alt etmek için kullandığı bir tuzak olarak da karşımıza çıkabilmektedir. *Yeşil Gece*'de kasabanın softaları öğretmen Şahin Bey'i halkın gözünden düşürmek için İstanbul'dan sürülen iki fahişeyi sırayla yanına göndererek onu ayartmalarını istemişlerse de Şahin Bey bu tuzaklardan bir şekilde kurtulmuştur.⁴¹⁵

⁴¹⁰ Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 74-76.

⁴¹¹ Morkaya, *a.g.e.*, s. 51.

⁴¹² Morkaya, *a.g.e.*, s. 61.

⁴¹³ Morkaya, *a.g.e.*, s. 68.

⁴¹⁴ Morkaya, *a.g.e.*, s. 86, 182-184.

⁴¹⁵ Güntekin, *a.g.e.*, s. 145-159.

I.3.5. Alternatif Olamayan Arayışlar

Erken Cumhuriyet Döneminin doğrudan resmi söylemini üreten ya da bir şekilde ona eklenen romancıları yarattıkları köy tasavvuru ile Batıcı devrimlerin gerekliliğine dair inancı pekiştirmişlerdir. Romancıların anlattıkları köyle ilişkisi Batılı şarkiyatçıların doğu dünyası ile kurdukları ilişkiye benzer. Şarkiyatçılar, mevcut olanı değil hayallerindeki uygarlık dışı doğuyu yazarak⁴¹⁶ Batının buraya, uygarlık götürme söylemi aracılığıyla hükmetmesini meşrulaştırmışlardır.⁴¹⁷ Romancılarla köylülerin ilişkisinde şark imgesine karşılık gelen Anadolu köylüsü tıpkı şarkiyatçıların şark tasavvurları gibi, kendini temsil edemeyecek durumda olan, eğitimsiz, aydın düşmanı, şehvet düşkünü bir kitle olarak sunulmuştur. Köylünün romancılar karşısındaki zayıflığı şarkın Batı karşısındaki geriliği kadar gerçektir. Fakat romancılarda, kurulan ilişkinin aynı olmasını gerektirmeyen bir düşmanlık ve yabancılık havası da vardır.

Resmi söylemle uyuşan romancıların eserlerinde köylülerle kurdukları sağlıklı ilişkiyi aynı dönemde toplumcu-gerçekçi kabul edilen ya da bir şekilde resmi söylemden uzaklaşmak niyetinde olan edebiyatçılar da sürdürmüşlerdir. Şiirde Nazım Hikmet, roman ve hikayede Refik Ahmet Sevengil, Sabahattin Ali, Suat Derviş, Kemal Tahir, Bekir Sıtkı Kunt, Sait Faik Abasıyanık, Kenan Hulusi Koray, Reşat Enis Aygen, Umran Nazif Yiğiter, Ahmet Naim Çıladır gibi yazarlar Cumhuriyetin vaatlerinin gerçekleşemeyeceğini fark etmişlerdi. Ama bu yazarların çoğu eserlerinde toplumun yoksul ve ezik insanlarının hikayelerini işlerken sosyalizme dair teorik birikimlerinin yetersizliği yüzünden Kemalist halkçılık ve köycülük politikalarıyla farkında olarak ya da olmayarak söylemsel bir aynılaşıma içine girmişlerdir. Edebiyatta başlayan ideolojik

⁴¹⁶ Edward Said, *Şarkiyatçılık – Batının Şark Anlayışları*, (Çev. Berna Ülner), Metis Yay., İstanbul, 2004, s. 31.

⁴¹⁷ Said, *a.g.e.*, s. 17, 30, 49, 114.

ortaklık, Türk solu ile Kemalizm arasında uzun yıllar sürecektir “o garip karışımın”,⁴¹⁸ özellikle Anadolu romantizminin paylaşılmasıyla güçlenerek⁴¹⁹ diğer alanlara da yayılmasına neden olacaktır.

Toplumsal sorunların ekonomik ve sınıfsal kökenlerine inilmemesi, benzer kavramları kullanan sosyalistlerin ve Kemalistlerin ortaklıklarını güçlendirmiştir. Kemalizmin teorik inşasına katkıda bulunan bazı aydınların sosyalist bir geçmişe sahip olmaları bu yüzden sürpriz değildir. 1925 Takrir-i Sükûn Kanunu ile solcu yayınlar kapatılıp solcu aydınlar tutuklanmışsa da Kemalistlerin halkçılık ve köycülük söylemleri uzunca bir süre solcu kesim tarafından paylaşılmış ve baskı dönemleri CHP'nin yapısal niteliğine değil, gerici bir klişe mal edilmiştir.⁴²⁰

Solcu aydınların ezilen sınıflarla organik ilişkisinin ya da örgütlenmesinin olmayışı ve ilerlemeci bir anlayış taşıması her iki tarafın söylemlerini daha da yakınlaştırmıştır. Muhalif yazarların özgeçmişleri genellikle resmi söylemin üretimine katılanlarla aynıdır. İstanbul'da doğmuş, yüksek bürokrat ailelere mensup köyü görmemiş muhalif romancıların yazdıkları köyle resmi ideolojiyi besleyenlerin anlattığı köy arasında da göze çarpan ciddi bir fark bulunmamaktadır. Solcu aydınların kendilerini sınırlayan kavramsal dünyayı aşma girişimleri ironik biçimde ortaklaştıkları Kemalist tek parti yönetiminin her türlü muhalefeti yasaklayan ikliminde doğmadan ölmüştür. Örneğin dönemin aydınlarına ve egemen köycü söylemine getirdiği eleştirilerden dolayı Emin Türk Eliçin tutuklanıp hapse konulabilmiştir.⁴²¹

⁴¹⁸ Türkeş, “Güdükl Bir Edebiyat Kanonu”, s. 444.

⁴¹⁹ Alkan, “a.g.m.”, s. 72.

⁴²⁰ Türkeş, “a.g.m.” s. 444.

⁴²¹ Özgeçmiş için bkz. Emin Türk Eliçin, *Kemalizm ve Türkiye*, ETEV Yay., İstanbul, 2004, s. 7, 241-247.

Bir köy ağasının oğlu olan Eliçin,⁴²² 1928’de *Tan* gazetesinde yayımlanan bir yazısında köylünün devletçe ve aydınlarca ortak bir sömürünün malzemesi haline getirildiğini yazıyordu ve dönemin seçkinci bakış açısını sert bir dille reddediyordu. Ona göre “pufla döşeklerde nazlı nazlı uyuyup, kürklü kostümler içinde, pamuk gibi yumuşak kollu halayıkların kucaklarında büyüyen jaketaylı mütefekkirler” köylünün zorlu yaşama gücüne bir türlü akıl erdiremiyorlar, din meczupları gibi anlaşılmaz sebeplere yoruyorlardı.⁴²³ Aydınlar köylüyü duyarak, anlayarak değil Batı’dan gelen köy edebiyatı yoluyla öğrenmeye çalışıyorlardı. Ama köylüyü kentli aydınlar değil kendi içinden çıkan okumuşlar kurtarabilirdi.⁴²⁴ 1929’da, *Resimli Ay* dergisinde yayımlanan bir başka yazısında yeni rejimin de öncekinden farkı olmadığını, aynı sömürüyü devam ettirdiğini belirten Eliçin, kurtarıcı olarak köye gönderilen öğretmenlerin bile maaşlarını yüzde iki yüz faizle işlettiklerine şahit olduğunu yazmıştır.⁴²⁵

Resmi söylemin dışına çıktıklarında aydınların iktidarla başlarının derde girdiğine Nazım Hikmet, Sabahattin Ali, Kemal Tahir gibi bilinen örnekler dışında aşağıda romanlarına değineceğimiz başka yazarların özgeçmişlerinden de tanık olunmaktadır. Ancak kendilerini muhalif kabul eden aydınlar sınırlarını çizen söylemleri tekrar ettikçe çelişkili biçimde resmi söylemin yeniden üretimine katılmışlardır. Bu döngü nedeniyle muhalefet genellikle arayış düzeyinde kalmış, köylüler konusunda söylenenleri tekrar etmiştir. İstisnalar dikkate alınmadığında, muhalifleri diğer romancılardan ayıran temel fark niyetleridir diyebiliriz.

⁴²² Bayrak, *a.g.e.*, s. 95.

⁴²³ Emin Türk Eliçin, “Hayat Tacını Dokuz Naaş (Ceset) Üstünde Giyen Adam”, *Kemalizm ve Türkiye*, ETEV Yay., İstanbul, 2004, içinde, ss. 231-235, s. 232.

⁴²⁴ Eliçin, “a.g.m.”, s. 233-234.

⁴²⁵ Emin Türk Eliçin, “Köyümde Neler Gördüm?”, Emin Türk Eliçin, *Kemalizm ve Türkiye*, ETEV Yay., İstanbul, 2004 içinde, ss. 236-240, s. 237.

I.3.5.1. Sihirli Zannedilen Değnek: Eğitim

Kırsal toplumun sorunlarının eğitim yoluyla çözüleceğine dair görüşler resmi köycü söylemin karakteristik özelliklerinden biriydi. Eğitime atfedilen önem iktisadi çarpıklıkları örttüğü halde kendini sol geleneğe bağlayan yazarlarda bile karşılık bulabilmiştir. Toplumdaki ekonomik sömürü ilişkilerini konu edinen yazarlar dahi sonuçta eğitim temasını öncelmişlerdir.

Söke’li toprak zengini bir aileden gelen⁴²⁶ ve Giresun’un ekonomik ve toplumsal yapısı üzerinde duran bir hikayesi dolayısıyla tutuklanıp yargılanan⁴²⁷ Samim Kocagöz Cumhuriyetin geleceğini eğitime bağlamıştır. Toplumcu-gerçekçi çizgisine⁴²⁸ ve hikayelerinde değindiği sınıf çatışmalarına rağmen⁴²⁹ *Bir Şehrin İki Kapısı*’nda (1948) Söke’deki toplumsal ve ekonomik sorunları anlattıktan sonra çözümünü yine öğretmende aramıştır. Kasabadaki yerleşik eski güçlere karşı mücadele eden mühendis Bekir, doktor Reşat gibi aydınlar Söke’den uzaklaşmak zorunda kalırlar. Ümidini koruyan öğretmen Sıtkı ise burada kalır. Yetiştireceği öğrenciler sayesinde toplumsal ve ekonomik çarpıklıkların giderildiği günleri göreceğine inanır.⁴³⁰ Ankara ise, Mustafa Kemal orada oturduğu için öğretmen Sıtkı’nın ilham kaynağıdır.⁴³¹ Böylece eğitim sayesinde resmi söylemle uzlaşma sağlayan Kocagöz Ankara’yı da merkeze koyarak aradaki mesafeyi daha da daraltır.

Reşat Enis Aygen de *Kara Toprak*’ta (1944) Adana’ya bağlı Kötüköy halkının öğretmen Yalçın’a ısınamamasını anlatır. Böylece köylünün topraksızlık sorununa değinerek iktisadi koşulları öne çıkaran bir romanda bile öğretmen ile köylü kavga

⁴²⁶ Tahir Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman*, C. 2, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1965, s. 329; Ömer Lekeşiz, *Yeni Türk Edebiyatında Öykü*, C. 2, Kaknüs Yay., İstanbul, 1998, s. 119.

⁴²⁷ Kudret, *Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman*, C. 3, s. 277.

⁴²⁸ Feridun Andaç, *Romanda ve Öyküde Gerçeklik Arayışları – Edebiyatımızın Yol Haritası*, Varlık Yay., İstanbul, 2011, s. 119.

⁴²⁹ Necatigil, *a.g.e.*, s. 264.

⁴³⁰ Samim Kocagöz, *Bir Şehrin İki Kapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1948, s. 165.

⁴³¹ Kocagöz, *a.g.e.*, s. 155.

ettirilir.⁴³² Ama bütün öğretmenler Sıtkı kadar umutlu ya da Yalçın kadar inatçı değildirler. Hamit Zübeyir Koşay'ın *Yuvaktaşı* (1947) romanında Ahmet Ağa'nın yeğeni Korkut Avrupa'daki öğreniminden sonra Orta Anadolu'daki⁴³³ köyüne döndüğünde burada yabancılık çeker. Eğitimin kendisi ile akrabaları arasında bir uçurum yarattığını fark eden Korkut, onları kendine uydurmaktansa kendisi onlara uyma yolunu seçer.⁴³⁴ “Jaketaıyl mütefekkir”lere köylüyü tanımadıkları için saldıran Eliçin bile kendi köyüne döndüğünde köylüyü tanımadığını, onlara yabancılaştığını itiraf etmek zorunda kalmıştır.⁴³⁵

Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf* u (1932) ise eğitime ısınamayan bir köylü çocuğudur. Sabahattin Ali'nin, Yusuf'un öğrenmeye direnen yapısını öne çıkarması romanının yayımlanmasından önce eğitim sorununu abartanlara tepkisini gösterir. Kaymakam Salahattin Bey'in himayesine alarak Kuyucak köyünden Edremit kazasına getirdiği Yusuf okula hiç alışmamıştır.⁴³⁶ Yusuf'a göre şehirliler çok şey biliyorlardı ve bilgiçlikleri her tavırlarından dökülüyordu.⁴³⁷

Sabahattin Ali hem eğitim konusunda hem de değindiği diğer konularda resmi söylemin sınırlarını aşmayı başarmış görünür. Ama bu istisna dönemin genel havasını tek başına değiştirmeye yetememiştir. Muhalif aydınların eğitim idealizmi etrafında resmi söylemle sağladıkları uyum köylüye ilişkin diğer tespit ve yaklaşımlarında da devam etmiştir.

⁴³² Reşat Enis Aygen, *Kara Toprak*, Ararat Yay., İstanbul, 1969, s. 209.

⁴³³ Hamit Zübeyir Koşay, *Yuvaktaşı*, Rıza Koşkun Matbaası, Basım Yeri Yok, 1947, s. 3.

⁴³⁴ Koşay, *a.g.e.*, s. 15-16.

⁴³⁵ Eliçin, “a.g.m.”, s. 237.

⁴³⁶ Sabahattin Ali, *Kuyucaklı Yusuf*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2009, s. 23.

⁴³⁷ Sabahattin Ali, *a.g.e.*, s. 27.

I.3.5.2. Muhalif Romancıların Gözüyle Köylünün Halleri ve Diğer Tekrarlar

Köylülerin yaşadıkları evlerin ahırdan farksızlığı, hastalık kaynağı bataklık tanımlamaları, sıtmal ve trahomlu hastaların hocalara okutulup üfletildiği köy tasvirleri muhalif romancıların da tekrarladıkları klişeler olmuştur.⁴³⁸ Dünya görüşleriyle çelişmekle birlikte, söylemlerinde Türk aydınının genel profilinde gözlemleyebileceğimiz seçkinci tonlamalara rastlamak mümkündür. Bazı konularda köylülerle hesaplaşmaya dahi gidilebilmiştir. Sadece, muhalif romanların geçtiği dönemler genellikle Cumhuriyet öncesi veya sonrası olduğu başka bir deyişle Milli Mücadele yıllarına denek gelmediği için askerlik konusunda köylülere sataşmamaları dikkat çeker. Genellikle Meşrutiyet Dönemindeki savaşlarda köylünün insan kaynağı olarak kullanılmasına ve sömürülmesine değinilir, hatta köylülerin tarafı tutulur.⁴³⁹ “Jandarmanın köyde Roma’daki Papa’dan daha egemen”⁴⁴⁰ olduğu devlet-köylü ilişkisi de sıkıcı düzeyde tekrarlanır. Tahsildarın, muhtarın kırbağı buralarda da karşımıza çıkar.⁴⁴¹ Bazen bu kırbaç Osmanlı memurunun elinden alınarak Cumhuriyet idarecilerinin eline verilmiş⁴⁴² ve az da olsa muhaliflik yapılabilmektedir. Tek parti yönetiminin laiklik politikalarından ötürü din ve gelenekle çatışma konusunda muhalif romancılar kendilerini çok rahat hissedip atesit fikirlere dahi yer verebilmişlerdir.⁴⁴³

Şehirliler ile köylüler arasındaki ilişki ise *Kuyucaklı Yusuf*’a kadar genellikle köye gelen aydın üzerinden anlatılmıştır. İlk defa Sabahattin Ali, bir köylü çocuğunu kendisinin tanımlamasıyla şehir kabul ettiği Edremit’e taşıyarak konuya farklı bir bakış açısı

⁴³⁸ Bkz. Faik Baysal, *Sarduvan*, Tel Yay., İstanbul, 1972, s. 15; Aygen, *a.g.e.*, s. 30-31, 145; Koşay, *a.g.e.*, s. 24.

⁴³⁹ Örneğin bkz. Sadri Ertem, *Çıkrıklar Durunca*, Otopsi Yay., İstanbul, 2001, s. 29; Sabahattin Ali, *a.g.e.*, s. 159-160.

⁴⁴⁰ Ertem, *a.g.e.*, s. 79.

⁴⁴¹ Ertem, *a.g.e.*, s. 77.

⁴⁴² Baysal, *a.g.e.*, s. 65; Aygen, *a.g.e.*, s. 56, 70.

⁴⁴³ Bkz. Baysal, *a.g.e.*, s. 35, 43, 53, 165, 270.

getirmiştir. Ne Yusuf Edremit'e ısınabilmiştir ne de buradakiler ona alışabilmiştir. Kaymakam Salahattin Bey'in evlatlık alıp buraya getirdiği ilk andan itibaren Yusuf'un şehirlilerle uyuşmazlığı başlar. En başta Kaymakam Salahattin Bey'in karısı Şahinde Hanım eve bir "köylü piçinin" getirilmesinden memnun değildir ve düşüncelerini Yusuf'un yanında bağıra çağıra söylemekten çekinmemiştir.⁴⁴⁴ Yusuf ise kendisini burada hep yabancı gibi hissetmiştir.⁴⁴⁵ Şehirlilerin dilinden bir türlü anlayamadığı için kendine daha yakın bulduğu zeytin işçileriyle konuşmak istiyordu. Şehirlilerin karmaşık ilişkilerinden ve mantıklarından bunaldığında doğaya sığınmak da köylü Yusuf'un alışkanlıkları arasındadır. "Buruşuk yüzlü ve her sene budanmaktan şeklini kaybetmiş eğri büğrü ağaçlar, uzun bir hikayeyi anlatan garip şekilli harfler gibiydi ve herhalde Yusuf bunların dilinden anlıyordu."⁴⁴⁶

Yusuf ne yaparsa yapsın şehirlilerin işlerine akıl sır erdiremeyen bir köylü çocuğudur. Şehirli arkadaşları bazen şaka olsun diye hiç gereği yokken onu aldatır, yalan söylerdi. Yusuf başlarda içerleyecek olurdu ama bunun herkes tarafından yapıldığını ve tabii bir şey olduğunu görünce kızmaktan vazgeçmiştir. Yine de şehirlilerin niçin durup dururken yalan söylediklerini anlayamamıştır.⁴⁴⁷

Sabahattin Ali'nin 1932'de tefrikasına başladığı⁴⁴⁸ romanı bir bakıma Yakup Kadri'nin aynı yıl yayımlanan *Yaban*'ına naziredir. Yakup Kadri'nin yaptığı gibi kentli aydını köye göndermemiş köylü Yusuf'u şehre taşımıştır. Köylülerin saf ve iyi niyetli yaklaşımlarının yanında şehirdeki ilişkilerin yozluğunu sergilemek istemiştir. Doğayı Yakup Kadri'deki gibi köylülerin yaşadığı zorlukların sebebi değil onların sığınağı olarak

⁴⁴⁴ Sabahattin Ali, *a.g.e.*, s. 17.

⁴⁴⁵ Sabahattin Ali, *a.g.e.*, s. 27.

⁴⁴⁶ Sabahattin Ali, *a.g.e.*, s. 32.

⁴⁴⁷ Sabahattin Ali, *a.g.e.*, s. 32-33.

⁴⁴⁸ *A'dan Z'ye Sabahattin Ali*, (Ed. Sevengül Sönmez), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2009, s. 12.

görmüştür. Hatta bazı yerlerde şehirlilerin ağzından Yusuf'a doğrudan “yaban” dedirterek⁴⁴⁹ bu karşıt tavrını daha da netleştirmiştir.

Köylüleri ilkel yaratıklar olarak tasvir eden Yakup Kadri'nin ve diğer resmi romancıların aksine Sabahattin Ali'nin çizdiği köylü Yusuf karakteri saygı duyulması gereken, dürüst, kendine saygısı olan bir kişidir. Yusuf hiçbir zaman şehirdeki değerlere, hayat tarzına uyum sağlayamaz. Buradaki insanların çoğu hilekar, adalet ve samimiyet duygularından yoksun, rüşvete, ekonomik açıdan sömürülmeye eğilimlidir. Buna karşılık Yusuf mantığı olmasa da değerleri, hisleri olan biridir. Siyasetten, karmaşık bürokratik ilişkilerden ve bozulmuş iş ilişkilerinden anlamaz. Sabahattin Ali, şehrin yapaylığına ve kirlenmişliğine karşı doğallığı, masumiyeti, dürüstlüğü Yusuf'un şahsında kırlarda, köylerde arar.⁴⁵⁰

Köylülerin ve değerlerinin yüceltilmesi muhalif romancılarda sık rastlanan bir olgu değildir. Bu konuda Sabahattin Ali bir istisnayı temsil etmektedir. Çünkü köylünün hayvanlara benzetilmesi ya da yaşayışlarının hayvanların yaşamıyla kıyaslanması muhalif romancılarda da gözlemlenen bir alışkanlıktır. *Sarduvan*'da (1944) Faik Baysal köylülerden bahsederken roman kahramanı Kavruk'un ağzından onların çoğunun “hırsız, katil, aptal ve avanak” olduklarını söyler.⁴⁵¹ Sürdükleri öküzlerine benzeyen bu köylülerin⁴⁵² yaşadıkları yerler ayıların kurdukları köylerden bile daha kötüdür.⁴⁵³ *Kara Toprak*'ın yazarı Reşat Enis Aygen, öğretmen Yalçın'ın ağzından köylülerin kendi sağlıklarından çok hayvanlarının sağlığıyla ilgilendiklerini, onlara insanlardan daha çok değer verdiklerini anlatır.⁴⁵⁴

⁴⁴⁹ Sabahattin Ali, *a.g.e.*, s. 61, 136, 196.

⁴⁵⁰ Karaömerlioğlu, “a.g.m.”, s. 118.

⁴⁵¹ Baysal, *a.g.e.*, s. 18.

⁴⁵² Baysal, *a.g.e.*, s. 50.

⁴⁵³ Baysal, *a.g.e.*, s. 158.

⁴⁵⁴ Aygen, *a.g.e.*, s. 37, 39, 128, 133.

Köylülerin çarpıklaşabilen cinsel ilişkilerine dair tablolar, hem de daha belirgin tonlarda muhalif romanlarda da karşımıza çıkar. Sadri Ertem'in, *Çıkrıklar Durunca*'da anlattığı köydeki cinsellik oldukça çarpıcı sahneler ve düşünceler içerir. Roman kahramanlarından Esmâ, sevgilisi Hüseyin'i birçok erkeğin içinde dudaklarından öpen, kadınların da istedikleri erkeklerle olması gerektiğine inanan, sevgilisini Şakir ile aldatan bir karakterdir. Şakir ile yaşadıkları cinsel birliktelik mazoşist sahneler bile içermektedir.⁴⁵⁵ Ama bu köy ne kadar rahat görünse de sonuçta köydür. Hasan ile Hatice'nin öpüşmesi karşısında köylülük yeniden sahneye çıkmıştır ve bu iki sevgili linçten zor kurtulmuştur. Onları linç etmeye kalkan sakallı köylülerin eğlence meclislerinde kadın yüzlü çocukları, köçekleri oynatarak, onlara sarkıntılık ederek cinsel açlıklarını gidermeye çalışmaları köyün aşk konusundaki ikiyüzlü tavrını sergiler.⁴⁵⁶ Kasaba ahalisinin ileri gelenleri kırsal bölgelerde düzenledikleri eğlencelerde kadımsız toplumun acılarını unutmak için ne lazımsa her şeyi tamamladıkları eğlencelere dalarlar. İçkili meclislerde kasabanın ileri gelenleri genç, güzel yüzlü çocukları saki veya köçek olarak kullanıp cinsel arzularına malzeme ederler. Oturak alemlerinin müdavimlerinden olan müftü içki içip kah sakiye kah köçeğe büyük bir iştahla iltifatlar eder, şiirler okur.⁴⁵⁷ *Kara Toprak*'ın kahramanlarından eşraftan Sıddıkzade nikahlı eşlerinin bulunduğu eve hayat kadını getirdiğinde eşlerinin tek yaptığı onlara hizmet etmek olur.⁴⁵⁸

Kuyucaklı Yusuf'ta eşraftan İhsan ve Şakir'in düzenledikleri kadınlı içki alemleri meşhurdur. Hacı Etem de hem onlara dalkavukluk eder hem de eğlencelerine "iki cinsten mahluklar tedarik" ederdi.⁴⁵⁹ Şakir'in babası fabrikatör Hilmi Bey de oğlunun davranışlarını düzelteceği yerde aynı şeyleri çoğu kere oğlu ile beraber yapar; "İzmirli,

⁴⁵⁵ Ertem, *a.g.e.*, s. 155-166.

⁴⁵⁶ Ertem, *a.g.e.*, s. 45.

⁴⁵⁷ Ertem, *a.g.e.*, s. 49-50.

⁴⁵⁸ Ertem, *a.g.e.*, s. 183-184.

⁴⁵⁹ Sabahattin Ali, *a.g.e.*, s. 38.

Midillili veya yerli Rum çocukları ile yazın Cennetayağı, kışın hamam alemleri” düzenlerdi.⁴⁶⁰ Hatta Hilmi Bey ile oğlu Şakir, evlerindeki hizmetçiye beraber tecavüz etme utanmazlığına kadar işi götürebilmişlerdir.⁴⁶¹ Hilmi Bey’in karısı ile Şahinde Hanım arasındaki eşcinsel ilişki ise⁴⁶² ilk defa *Kuyucaklı Yusuf*’ta karşımıza çıkan lezbiyenliğin Anadolu romanındaki ilginç bir örneğidir.

Aldatmalar, düşmanlarını alt etmek isteyenlerin karılarını onların yataklarına göndermesi, erkekler arasındaki eşcinsel ilişkiler *Sarduvan*’da da karşımıza bolca çıkan tablolarındandır.⁴⁶³ Baysal, eşeği Anadolu’daki erkeklerin ilk karısı ilan ederek hayvanlara yönelik cinsel saldırıyı da hatırlatırken⁴⁶⁴ Kavruk’un hapis arkadaşı Dost Necu’nun hayatı üzerinden ensest ilişkilere de değinir. Dost Necu, öz babasıyla yatan karısını, oğlunu ve kayınpederini öldürüp dağa çıktığı için hapse girmiştir.⁴⁶⁵

Kara Toprak’ta anlatılan Kötüköy de eşcinsel ve pedofilik ilişkilerin sıklıkla yaşandığı bir yerdir.⁴⁶⁶ Buradaki erkekler cinsel ihtiyaçlarını karşılamak için genelde köyün bağlı olduğu Adana’ya giderek buradaki genelevde ihtiyaçlarını karşılarlar. Bazen de “karıyı kerhaneden kaçıır, kırdada bedava kullanır”lar.⁴⁶⁷ Kötüköy’de, medeni durumları fark etmeksizin ırgat kadınların ağalarının yataklarına girmeleri neredeyse görev kabul edilmektedir. “Çukurova’nın ağası; gelin üzerinde kızlık bozma hakkını kendinde gören, dilediği kadına sahip çıkan Alaska’lı, Kuzey Meksikalı bir aşiret reisi gibi”dir.⁴⁶⁸

Cinselliğin köye gelen aydına tuzak olarak kullanılmasına *Kara Toprak*’ta da rastlanır. *Yeşil Gece*’de öğretmen Şahin’e hayat kadınları yoluyla kurulan tuzak *Kara*

⁴⁶⁰ Sabahattin Ali, *a.g.e.*, s. 51.

⁴⁶¹ Sabahattin Ali, *a.g.e.*, s. 67-70.

⁴⁶² Sabahattin Ali, *a.g.e.*, s. 193.

⁴⁶³ Baysal, *a.g.e.*, s. 110, 121-132, 178-180, 249, 292, 266-271, 421.

⁴⁶⁴ Baysal, *a.g.e.*, s. 248, 291-292.

⁴⁶⁵ Baysal, *a.g.e.*, s. 151.

⁴⁶⁶ Aygen, *a.g.e.*, s. 8, 11, 37.

⁴⁶⁷ Aygen, *a.g.e.*, s. 55.

⁴⁶⁸ Aygen, *a.g.e.*, s. 173.

Toprak'ta Yarım Hacı Ağa'nın Yalçın'a attığı iftiranın yanında daha masum kalır. Yarım Hacı Ağa, köydeki sömürüsüne karşı çıkan öğretmen Yalçın'ı saf dışı bırakmak için onun hakkında küçük yaştaki erkek öğrencisine tecavüz ettiği iddiasını yayar. Bu iddiadan dolayı tutuklanan Yalçın, çocuğa tecavüz edenin Yarım Hacı Ağa olduğunun anlaşılması üzerine aklansa da köyde barınmaz.⁴⁶⁹

Köydeki cinsel hayatı tasvir eden gerek resmi gerekse muhalif romancılar olaylara dışarıdan bakmışlardır. Köye gönderdikleri kentli karakterler genellikle buradaki kadınları yadırgadıkları için onlarla herhangi bir cinsel deneyim yaşamazlar, gözlemci durumunda kalmayı tercih ederler. Köyde cinsel deneyim yaşayan ya da bunu kurgulayan bir yazara veya kentli karaktere rastlanmaz. Köylü kadınlarla cinsel deneyim yaşamak girişiminde bulunan Emin Türk Eliçin bu konudaki tek istisnadır. Köy kökenli olan Eliçin, Ankara Öğretmen Okulundan hocası olan İsmail Hakkı Tonguç'un isteği üzerine köydeki cinsel yaşam üzerine bir yazı yazar. Henüz 19 yaşında olan Eliçin, köydeki cinsel ilişki kurma denemelerini 1925'te kaleme aldığı "Bir İstanbul Delikanlısının Üç Aylık Köy Yaşamı" adlı hikayede kendisinin yerine koyduğu bir karakter üzerinden⁴⁷⁰ anlatır. Hikayenin kahramanı köylü kadınlara kur yapma, onlarla yakınlaşma çabalarında istediği sonucu elde edememiştir. Evli bir kadına kur yapınca da şiddetli bir tepkiyle karşılaşarak reddedilmiş, köyü terk etmek zorunda kalmıştır.⁴⁷¹

I.3.5.3. Ekonomik Görünümler İçinde Köy ve Köylü

Erken Cumhuriyet romanında köydeki mülkiyet ilişkilerine ve sömürü biçimlerine çok az değinilmiştir. Muhalif olmayı deneyen romancılarda öbürlerine göre daha somut görünümler yakalansa da resmi söylemi üretenlerden ayırabileceğimiz kadar

⁴⁶⁹ Aygen, *a.g.e.*, s. 151, 162.

⁴⁷⁰ Bkz. Eliçin, *a.g.e.*, s. 259.

⁴⁷¹ Emin Türk Eliçin, "Bir İstanbul Delikanlısının Üç Aylık Köy Yaşamı", *Kemalizm ve Türkiye*, ETEV Yay., İstanbul, 2004 içinde, ss. 250-259.

yoğun bir işleyişle karşılaşamayız. Solda tanımlanan yazarların, işçi sınıfının henüz yeşermediği bir ortamda potansiyel müttefikleri olan köylüleri ihmal ettiklerini söyleyebiliriz. İktisadi dinamiklerin büyük ölçüde ihmal edilmesi, toprak mülkiyetindeki adaletsiz dağılımın, emek sömürüsü vb. konuların muhalif romancılarda bile az yer bulması daha önce değindiğimiz teorik sorunlardan ve dönemin her türlü muhalefeti susturan ortamından kaynaklanmıştır.

Reşat Enis Aygen'in *Kara Toprak* romanı sadece toprak sorununa değinen ilk ve tek eserdir. 1944'te yayımlanan romanda Çukurova'daki toprak kavgaları, tefecilerin, din bezirganlarının küçük toprak sahiplerini nasıl dolandırarak topraksız hale getirdikleri ve topraksız köylülerin, ırgatların yaşamı anlatılır. Ancak Reşat Enis Aygen'in, yetiştiği çevrenin koşullarını aşacak teorik çerçeveyi çizememesinden olsa gerek bunu sağlam bir sınıfsal yaklaşımla yansıttığı, tarihsel arka planı iyi işlediği söylenemez. Babası askeri bürokrasiden olan İstanbullu gazeteci Reşat Enis Aygen, Çukurova'ya bir toprak ağasının, Adana Milletvekili Cavit Oral'ın isteği üzerine gitmiştir. Gönderiliş amacı Cavit Oral'a ait *Bugün* gazetesini yönetmektir.⁴⁷² Mecliste beklemekte olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun çıkarılmasını savunmak için kaleme aldığı romanında yazdıklarının iktidarın ve kendisini oraya gönderen Cavit Oral'ın hoşuna gittiği söylenemez. Nitekim *Kara Toprak*, yayımlandıktan kısa süre sonra CHP içinden gelen eleştiriler üzerine bakanlar kurulu kararıyla toplattırılmıştır.⁴⁷³

Kara Toprak'ta Boyalısakal Mehmet'in Yarım Hacı Ağa'dan aldığı borcu ödeyememesi ve bunun karşılığında toprağını ona kaptırması anlatılır. Yarım Hacı Ağa, şehirdeki hakimi de rüşvetle yanına çekerek Boyalısakal'ın toprağına el koyar.⁴⁷⁴ Romanın

⁴⁷² Özgeçmiş için bkz. Bezirci – Taner, *Seçme Romanlar*, s. 194; Necatigil, *a.g.e.*, s. 362; Alangu, *a.g.e.*, s. 293.

⁴⁷³ Andaç, *a.g.e.*, s. 294.

⁴⁷⁴ Aygen, *a.g.e.*, s. 5-24, 79-127.

finalinde Boyalısakal Mehmet'in kızı Elif köylüleri de yanına alarak toprak reformunun hızlanması için ayaklanma çıkartır fakat amacına ulaşamaz.⁴⁷⁵

Toprak reformu konusunun gündemde olduğu dönemde yayımlanan ve dolaylı da olsa bu soruna değinerek kendince tepkisini ortaya koyan *Yuvaktaşı* (1947) da Hamit Zübeyir Koşay'ın ilginç yaklaşımını içerir.⁴⁷⁶ İlimiye sınıfından Ubeydullah Efendi'nin oğlu olan Koşay, etnograf, filolog ve arkeolog kimliğiyle tek parti dönemindeki dil çalışmalarında önemli rol oynamış, birçok resmi görevde bulunmuştur.⁴⁷⁷ Tek parti yönetimiyle iyi ilişkileri bulunan Koşay, ağalık düzenine isyanını farklı biçimde ortaya koymak istemiş gibidir. Romanındaki Ahmet Ağa karakteri, halkı koyun gibi gören, onlara çobanlık etmek gerektiğini düşünen biridir.⁴⁷⁸ *Kara Toprak*'ın başına gelenler yüzünden olsa gerek Koşay, bu sevimsiz ağayı köydeki bir deprem sonucunda öldürür. Köyde gerçekleşen bir deprem sırasında Ahmet Ağa ve genç karısı kendilerini dışarı atmaya başarsalar da ağa, başına damdaki yuvaktaşının düşmesi sonucunda ölür. Ahmet Ağa'yı öldüren yuvaktaşı da onun mezarına dikilerek mezar taşı yapılır.⁴⁷⁹ Kemalist kültür politikalarına önemli katkılarda bulunan Koşay'ın tek parti rejiminin müttefikleri olan ağalara doğrudan saldıramadığı için Ahmet Ağa'yı bu yolla öldürerek tepkisini ortaya koymak istediği sonucuna ulaşmak mümkündür.

Marksist terminolojiyle ve bakış açısıyla olmasa bile Anadolu'daki sosyal ve ekonomik çarpıklıkları yoğun biçimde işlediği için *Kuyucaklı Yusuf* bu yönüyle öncü bir eser kabul edilir.⁴⁸⁰ Piyade yüzbaşısı Cihangirli Ali Salahattin Bey'in oğlu olan Sabahattin

⁴⁷⁵ Aygen, *a.g.e.*, s. 265.

⁴⁷⁶ Okuduğum hiçbir kaynakta rastlamadığım *Yuvaktaşı* romanından beni haberdar eden Mersin Üniversitesi Almanca Çeviri Bölümünden Sayın Doç. Dr. Cemal Sakallı'ya teşekkürlerimi sunarım.

⁴⁷⁷ *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, C. 6, Yayınevi yok, Ankara, 2005, s. 67; Emel Esin, "Dr. Hamit Zübeyir Koşay'ın Eserleri Hakkında Düşünceler", *Türk Kültürü*, S. 156, 1975, s. 328-330.

⁴⁷⁸ Koşay, *a.g.e.*, s. 45.

⁴⁷⁹ Koşay, *a.g.e.*, s. 99, 103.

⁴⁸⁰ Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, C. 2, s. 21.

Ali, çocukluğunun bir bölümünü geçirdiği Edremit'teki⁴⁸¹ bu çarpıklıkları yer yer hınçla anlatır. Sabahattin Ali'nin gördüğü çatışma toplumsal yapıdan kaynaklanan bir çatışmadır. Bir yanda bürokrasi ve onu kendine bağımlı hale getiren eşraf⁴⁸² bir yanda da ezilen halk vardır. *Kuyucaklı Yusuf*'ta olaylar Osmanlı'nın son dönemlerinde geçse de yazıldığı 1930'larda toplumsal yapıda pek değişiklik olmamıştı.⁴⁸³ Toplumcu gerçekçi bir tavır takınmakla beraber yazarın toplumdaki sınıf ayırımına yaklaşımı Marksist bir bakışın sonucu değildir. Düzendeki bozukluk ve eşitsizlik ekonomik sömürü açısından ele alınmaz. Hilmi Bey gibi bir fabrikatörün iş hayatından, servet edinişinden ya da yoksul halkın sömürülüşünden söz edilmez. Hilmi Bey ve ailesinin ahlaksızlığı ve zenginliğinin yarattığı ayrıcalık üzerinde daha çok durulur.⁴⁸⁴

Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'nin köylülük özelliğinde ve tarıma dayalı ekonomik yapısında büyük bir dönüşümün bulunmayışı sanayileşme ve bunun köylülük üzerindeki etkilerinin romanda karşımıza çıkmasına engel olmuştur. Bu konuda iki istisna romandan bahsedilebilir; Ancak bunlar da nitelik olarak pek dolgun sayılamazlar. Miralay Fahrettin Bey'in oğlu İstanbullu gazeteci Mahmut Yesari⁴⁸⁵ *Çulluk* (1926) romanında köyden İstanbul'a gelerek tütün fabrikasında çalışan işçi Murat'ın başından geçenleri anlatır. Ancak işçi sınıfının cılızlığı Yesari'nin genel bir toplumsal tespite ulaşmasına da engel olmuştur. Romanı yazabilmek için tütün fabrikasında bir hafta çalışan Yesari⁴⁸⁶ işçilerin yaşam koşullarına vs. değinmiş,⁴⁸⁷ romanın ikinci bölümünde işçi Murat'ı köyüne göndererek eserinin köy ayağını meydana getirmiştir.⁴⁸⁸ Ancak

⁴⁸¹ Özgeçmiş için bkz. Kudret, *a.g.e.*, s. 59; Alangu, *a.g.e.*, s. 171.

⁴⁸² Örneğin bkz. Sabahattin Ali, *a.g.e.*, s. 52-57, 67, 102.

⁴⁸³ Moran, *a.g.e.*, s. 22.

⁴⁸⁴ Moran, *a.g.e.*, s. 30.

⁴⁸⁵ Özgeçmiş için bkz. Kudret, *Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman*, C. 2, s. 421; Bezirci-Taner, *Seçme Romanlar*, s. 130.

⁴⁸⁶ Fethi Naci, *Yüzyılın 100 Türk Romanı*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2007, s. 199.

⁴⁸⁷ Mahmut Yesari, *Çulluk*, Oğlak Yay., İstanbul, 1995, s. 23-222.

⁴⁸⁸ Yesari, *a.g.e.*, s. 64, 61.

kentteki işçi-köylünün sınıfsal analizine ya da köydeki ekonomik görünümüne değinmekten ziyade lümpen Murat ve arkadaşının çeşitli maceralarına odaklanmıştır.

Bir diğer gazeteci-romancı Sadri Ertem de *Çıkrıklar Durunca* (1931) romanında dolaylı da olsa proleterleşme olgusuna değinir. Ertem'in tezlerine geçmeden önce onun da İstanbul kökenli bir yazar olduğunu, babasının askeri bürokrasiden binbaşı İbrahim Ethem Bey olduğunu⁴⁸⁹ hatırlatmak gerekir. Ertem, toplumcu gerçekçi kabul edilen *Resimli Ay*, *Vakit* vb. dergi ve gazetelerin çevresine de dahil olmuş, muhalefette bulunduğu için gazetesi *Son Telgraf* İstiklal Mahkemesi kararıyla kapatılmışsa da sonradan bürokrasinin çeşitli kademelerinde görevlendirildiğine göre resmi söylemle de uzlaşmaya gitmekte sakınca görmemiştir. TBMM'nin VI. Döneminde (1939-1943) Kütahya Milletvekili bile seçilmiştir.⁴⁹⁰ Proleterleşmeye negatif bakışı, bu olgunun yayılmasını kolera ve veba salgınına benzetmesi⁴⁹¹ dönemin resmi köycü söylemiyle örtüştüğünün en önemli işaretidir. Ertem'in *Vakit* gazetesindeki yazılarında Kemalizm'in üçüncü yol özelliğini yücelten yazıları da bulunmaktadır.⁴⁹² Toplumcu-gerçekçi çevrelerde yer alan birine proleterleşmenin hastalık gibi görünmemesi, onun beklediği ve istediği bir olgu olması gerekirdi. Ancak Ertem yabancı sanayi ürünleri karşısında rekabet gücü olmayan köylüleri savunmak için sanayileşmeyi ve sonuçlarını kötölemiştir.

Ertem, *Çıkrıklar Durunca* romanında 19. yüzyıl Osmanlısında Bolu'ya bağlı Adaköy'ün ucuz Avrupa kumaşları karşısındaki direnişini romantik bir dille anlatır. İstanbul'dan yün isteyen tüccarların siparişi yıldan yıla azalınca yöre eşrafından Sıddıkzade de dükkanında Avrupa'dan gelen ucuz fabrika dokumaları satmaya başlar.⁴⁹³ Bunun üzerine geçim kapılarını kaybeden Adaköylülerin direniş ve isyan süreci başlar.

⁴⁸⁹ Kudret, *a.g.e.*, s. 23; Alangu, *a.g.e.*, s. 63.

⁴⁹⁰ Bezirci-Taner, *Seçme Romanlar*, s. 141.

⁴⁹¹ Ertem, *a.g.e.*, s. 97.

⁴⁹² Bkz. Asker, *a.g.t.*, s. 7, 64, 227, 250.

⁴⁹³ Ertem, *a.g.e.*, s. 86-101.

Çıkrıkları duran köylülerin isyanı başarısızlıkla sonuçlanır ve öncülerini kurşuna dizilir, yani köylüler hem sanayiye hem devlete yenilmiş olur.⁴⁹⁴

İsyan temasını işlemesi ve Pazvantoğlu'nun öncülüğündeki sosyal haydutların köylülere bu isyanda yardım etmesi⁴⁹⁵ Ertem'in eserini az da olsa toplumcu-gerçekçi çizgiye yaklaştırmıştır. *Sarduvan*'da Faik Baysal da isyan temasına yer vermiştir; Romanın bir yerinde eşkıya Böğürtlü aniden ortaya çıkar, köylülere zulmeden muhtarın kolunu keserek onu öldürür ve sonra ortadan kaybolur.⁴⁹⁶ Toplumdaki çarpıklıklar yüzünden acı çeken Kuyucaklı Yusuf'un isyana yönelişi diğerlerine göre daha somut bir direniş örneği içerir. Çünkü düzenin kuralları içinde yalnız kalan Yusuf, dağa çıkmayı seçerek kendi yolunu bulmuştur. Edremit'ten ayrılırken "ömrünün en korkunç senelerinin geçtiği bu kasabaya yumruğunu uzatıp tehdit eder gibi salladıktan sonra, atını ileriye, dağlara doğru"⁴⁹⁷ sürerek başından geçen bütün felaketlere rağmen boyun eğmek istemediğini göstermiştir.

Eserlerinde isyan temasına, iktisadi etmenlere yer vererek kısmen farklılık yaratmalarına rağmen muhalif romancıların genel itibarıyla resmi söylemle ideolojik uyuma düştüklerini söyleyebiliriz. Ancak toplumcu-gerçekçi tabloların ilk belirtilerini buraya kadar andığımız romanlarında yakalamak da mümkündür. Sınıfsal analizlerin cılızlığı, seçkin vurgulara başvurmaları vb. sorunlu yaklaşımları tekrar etmeleri bu belirtileri silikleştirse de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen köy romanı akımında karşımıza güçlenerek çıkacak olan damar buralarda şekillenmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra köylüye ilginin artışı, Köy Enstitüleri'nin bir köylü aydın kuşağı

⁴⁹⁴ Ertem, *a.g.e.*, s. 101-185.

⁴⁹⁵ Ertem, *a.g.e.*, s. 106.

⁴⁹⁶ Baysal, *a.g.e.*, s. 226-227.

⁴⁹⁷ Sabahattin Ali, *a.g.e.*, s. 220.

yetiştirilmesi, kentleşme temposunun artması gibi dinamiklerin de devreye girmesi bu birikimle beraber köy edebiyatını ileri noktalara taşımıştır.

I.3.6. Tek Parti Rejimi Biterken Köyün ve Köylünün Durumu

Cumhuriyetin ilk yıllarında kurucu kadro Anadolu köylüsünün milletten efendisi olduğunu söyleyerek ona bağlılığını ilan etmişti. Gerçekte ise köylünün bu konuma getirilmesi için köklü girişimlerde bulunamamıştır. Devlet ve parti memurlarını köylere gönderip halkı aydınlatmak girişimleri sosyal ve ekonomik faktörler göz ardı edildiği için istenilen sonuçları verememiştir. Yüzyıllarca toprak ağalarının ve devletin otoritesine boyun eğmeye alışmış olan köylü ise bu rolü tevekkülle kabul edip devam ettirmiştir. Bernard Lewis'e göre Türkiye'nin kentlerine devrimi getiren Kemalizm aynı başarıyı köylerde sergileyememiştir.⁴⁹⁸ Tek parti rejimi sona ererken köylünün yaşam koşullarında; yol, sağlık, beslenme, tarım yöntemleri vb. göstergelerde siyasal ve kültürel devrimlerin çapına ulaşacak büyüklükte bir ilerleme kaydedilememesi⁴⁹⁹ Lewis'in görüşünü doğrulamaktadır.

Tek parti rejiminin sonlarına denk gelen İkinci Dünya Savaşı yıllarında da emek ihtiyacı ve parasal kaynak için kapısı ilk çalışanlar nüfusun halen dörtte üçünü oluşturan köylüler olmuştur. Savaş yıllarında büyüklüğü bir milyonu aşan bir ordu vardı ve bu genç yaşlardaki nüfusun önemli bir bölümünün tarımdan koparılması anlamına geliyordu. Aynı dönemde köylüler devlet tarafından askerlik dışı amaçlarla da; yol yapımında ve kömür madenlerinde ücretli işçi olarak çalışmaya zorlandılar. Ayrıca köylülere ücret karşılığında devlet üretim çiftliklerinde ya da büyük toprak sahiplerinin

⁴⁹⁸ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev. Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2000, s. 471-472.

⁴⁹⁹ Bkz. Halit Arıoğul, "Büyük Davamız: Yol! Yol ! Yol! ve Taşıt", *Hep Bu Topraktan*, S. 3 (Nisan 1944), ss. 11-23, s. 14; Muhittin Celal Duru, *Sağlık Bakımından Köy ve Köycülük*, Cumhuriyet Halk Partisi Yay., Ankara, 1941; Ratip Yüceuluğ, *Köylerimizde Doğumlar ve Ölümler*, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yay., İstanbul, 1949; Şemsettin Bekişoğlu, *Köy Davamız*, Yayınevi yok, Ankara, 1951, ss. 33-35; Barker Raporu olarak da bilinen "The Economy of Turkey 1951" adlı metnin özeti için bkz. Tütengil, *a.g.e.*, s. 87-88.

özel çiftliklerinde çalışmaları mecburiyeti de getirildi.⁵⁰⁰ Emeğe dayalı yükümlülüklerin yanında öteden beri köylülerden Arazi Vergisi, Hayvanlar Vergisi ve Yol Vergisi gibi parasal vergiler de alınıyordu.⁵⁰¹ 1941'den itibaren köylünün ürettiği ürünün bir bölümüne ya düşük fiyatlarla zorunlu satış yoluyla ya da aynı vergilendirme yoluyla el konulmasına da başlanmış ve bu uygulama savaşın bitimine dek sürdürülmüştür. 1943'te çıkarılan Toprak Mahsulleri Vergisi ile de belli başlı ürünlere uygulanan ve aynı olarak toplanan yeni bir vergi getirildi. Bu uygulamayla Osmanlı döneminin en temel vergisi olan ve özellikle küçük üreticiler üzerinde ağır bir yük oluşturan aşar geri getirilmiş oluyordu.⁵⁰²

Köylülerin ağır yüklere maruz bırakıldığı İkinci Dünya Savaşı yılları aynı zamanda köye yönelik en somut ve kapsamlı iki projenin de hayata geçirilmeye çalışıldığı bir dönemdir. Bu projelerin ilki 1940'ta yasalaşan Köy Enstitüleri deneyimidir. Köylünün yine köylülerin içinden seçilerek yetiştirilen öğretmenlerce eğitilmesi 1930'larda başlayan bir tartışmaydı ve enstitü deneyimi bu konudaki en kapsamlı girişimdir. Ancak Köy Enstitüleri uygulaması kendi başarısının kurbanı olacak ve yine onu yasalaştıranlar tarafından özünden uzaklaştırılarak sıradan şehir okullarına benzetileceklerdir.

Köylünün hayatında köklü değişiklikler yaratabilecek ikinci girişim ise 1945'te kabul edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (ÇTK) idi. Uzun yıllardır gündemde olan ve bu kanundan sonra da önemini koruyan topraksız köylüler sorunu CHP içindeki ağaların ÇTK'ya muhalefeti ve parti ileri gelenlerinin kanunun arkasında durmamaları yüzünden çözülememiştir. CHP'nin müttefiki olan ağaları kaybetmek istememesi ile köylü kitlelerini kazanma girişimleri arasında salınan tutarsız yaklaşımları bu kanunun gerçek anlamda

⁵⁰⁰ Şevket Pamuk, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İaşe Politikası ve Köylülük", *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, (Ed. Oya Baydar), Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1999 içinde, ss. 57-66, s. 60-61.

⁵⁰¹ İzzettin Önder, "Aşar'ın Kaldırılması ve Tarım Kesimine Uygulanan Vergiler", *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, (Ed. Oya Baydar), Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1999 içinde, ss. 67-74, s. 70-71.

⁵⁰² Pamuk, "a.g.m.", s. 61, 65.

uygulanmasına izin vermemiştir. Sonradan ÇTK'da yapılan değişikliklerle de toprak mülkiyetindeki adaletsiz dağılımın düzeltileceğine dair umutlar tamamen yitirilmiştir.

I.3.6.1. Resmi Köycü Söylem ve Köy Enstitüleri Deneyimi

Anadolu köylerindeki ilk büyük gelişme olarak kabul edilen⁵⁰³ Köy Enstitüleri deneyimi, romanlarda da görüldüğü üzere kentli öğretmenlerin köylerde uğradıkları hüsranın bir sonucu ve köycü söylemin eğitime atfettiği önemin ete kemiğe bürünmüş halidir. 1930'lardaki köy öğretmeni yetiştirme projelerinden daha kapsamlı olan enstitüler köy erkek ve kız çocuklarına beş yıl süreyle uygulamalı bir eğitim verecek ve onları öğretmen, modern tarım ve sağlık kılavuzu olarak köylerine geri gönderecekti.⁵⁰⁴

Enstitülerin kurulmasına dair kanun 1940'ta çıkarıldı ve sayıları zamanla yirmiye aştı. Enstitülere dair kanunun çıkarılması sürecinde CHP içinde bu kuruma destek verenler olduğu gibi şiddetli itirazlarla da karşılaşmıştır. Kazım Karabekir yasa tasarısının Meclisteki görüşmeleri sırasında, enstitülere yalnızca köy çocuklarının alınmasının ülkede kentli-köylü ayırımı doğuracağını öne sürmüştü. Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ise kentte oturan ile köyde oturanın ulusal bilinç açısından bir olduğunu, bu tarz bir eğitimin köylüyle kentliyi ayırmayacağını söyleyerek Karabekir'in eleştirisine cevap vermiştir. Emin Sazak, Halil Mentеше gibi CHP'deki toprak ağalarının enstitüleri savunmaları da görüşmelerdeki ilginç detaylardan biridir. Herhalde onları bu desteğe sevk eden şey Manisa Milletvekili Kazım Nami Duru'nun görüşlerinde saklıdır. Duru, enstitüleri savunurken "bu, köylüyü kente getirme girişimi değildir. Köylünün köyüne, arazisine sevgi ile bağlı olarak köyünde çalışması için yapılmıştır" demişti. Sonuçta Kazım Karabekir'in başını çektiği bazı milletvekillerinin kasaba çocuklarının da enstitülere alınmalarını içeren önergeleri reddedilmiştir. Ancak tasarının 426 milletvekilinden 148'inin katılmadığı bir oturumda

⁵⁰³ Lewis, *a.g.e.*, s. 471.

⁵⁰⁴ Köylülerin eğitimine dair diğer denemeler ve Köy Enstitülerinin tarihi hakkında bkz. Kirby, *a.g.e.*; Engin Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, Ant Yay., İstanbul, 1970.

oylanıp kabul edilmesi muhalefetin de azımsanamayacak düzeyde olduğunun göstergesidir.⁵⁰⁵

Bu dönemde basında da köylüye karşı görülmedik şiddette bir alay etme ve saldırı kampanyası hüküm sürmüştür. *Vatan* gibi liberal bir gazete bile köylüye karşı yazılar ve karikatürlerle doluydu. Gerçekte köylüler de kentliler de vurguncuların ve istifçilerin spekülasyonları altında inlediği halde, *Vatan* gazetesinin karikatürlerinin sürekli konusu, kulüp rakısı içip, kent kabarelerinde su gibi para harcayan köylülerdi. Tüm bunların altında yatan tez, köylünün kent lokantalarına ve eğlence yerlerine gitme hakkının olmadığı görüşü idi. Bir insanın varlıklı da olsa, ancak kentli ise böyle şeylere kalkışması, onaylanmasa bile, doğal bir hak gibi görülüyordu.⁵⁰⁶

Yasa onaylansa da enstitülere yönelik muhalefet hiç bitmedi. Çeşitli zamanlarda yetersizlik, solculuk ve CHP'nin siyasal desisesi olmakla suçlandılar.⁵⁰⁷ Kız ve erkek çocuklar bir arada okudukları için ahlaksızlık ithamlarıyla da karşı karşıya kaldılar.⁵⁰⁸ Hatta enstitüleri destekleyenler bile bazı açılardan eleştiriler getirmişlerdir. Köy öğretmenine arazi, araç gereç verilmesi, köylülerden öğretmene karşı çıkanlara yaptırımların getirilmesi vb. uygulamalar örneğin Emin Sazak'ın eleştirilerine konu olmuştur. Sazak, öğretmenlere bu kadar çok geniş yetkinin tanınmasının doğru olmadığını söylüyordu. Çok partili siyasal yaşama döndükten sonra enstitülere yönelik eleştiriler daha da artmıştır. Karşıt partiler, özellikle Demokrat Parti, CHP'ye karşı bu kozu sıklıkla kullanmıştır.⁵⁰⁹

⁵⁰⁵ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi – 4. Kitap Birinci Bölüm: Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım 1938 – 14 Mayıs 1950)*, Bilgi Yay., Ankara, 1999, s. 41-42.

⁵⁰⁶ Kirby, *a.g.e.*, s. 346.

⁵⁰⁷ Lewis, *a.g.e.*, s. 471.

⁵⁰⁸ Kirby, *a.g.e.*, s. 351-356.

⁵⁰⁹ Turan, *a.g.e.*, s. 44-48.

Enstitüler, daha projenin başlarında köylülerin de hoşnutsuzluğuyla karşılaşmıştı ve bu anlamda da zaaflar içeriyordu. Çünkü yapılmaları neredeyse tamamıyla köylülere ve enstitülü öğrencilere yüklenmişti. Devlet, gerektiğinde köylülerden enstitülerin yapılması için arazi de isteyebilecekti. Köylülerin bu faaliyetlere sevecek katıldığı yönünde genel bir kanı varsa da aksini kanıtlayan belgeler de mevcuttur.⁵¹⁰ Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerinde enstitülerin kurulduğu köylerin bile çoğunda ezici bir çoğunluğa ulaşmasında da bu hoşnutsuzluğun etkisini görmek mümkündür.⁵¹¹ Köylülerin desteği, yani bu eğitim kurumlarının arkasında duracak sınıfsal bir direnç de olmayınca tasfiye edilmeleri kolay olmuştur.

Köy Enstitülerine yönelik temel eleştirilerden biri de dayandığı pedagojik prensiplerdi. Yaparak öğrenme yöntemi dönemin tek üniversitesi olan İstanbul Üniversitesi hocalarınca aşağılanıyordu. Bunun altında, el emeğinin hiçbir değeri olmadığını düşünen şehirli bir önyargı vardı.⁵¹² Enstitüler kültürel eğitimin savsaklanmasıyla da çok suçlandılar. Kendisi de Köy Enstitüsü öğretmenliği yapmış olan Tütengil'e göre bunun nedeni ilk yıllarda altyapı çalışmalarına öncelik verilmesiydi. Ayrıca savaş koşullarında buğday üretmek kültür tahsil etmekten daha önemli ve gerekliydi.⁵¹³ Ancak Karaömerlioğlu'na göre tarihsel maddi koşulların etkisi ne olursa olsun bu yönde öznel bir tercihin de varlığı muhakkaktır. Tonguç ve birçok eğitimci soyut, entelektüel ve genel bilgiyi önemli bir amaç olarak görmemekteydi. İki savaş arası dönemde dünyanın birçok yerinde benzer anti-entelektüalist tavırlarla karşılaşılmaktaydı. Buna göre, birçok sorunun nedeni aydınlardı. Onlar boş laf etmek dışında hiçbir şey yapmayan, milletine yabancı,

⁵¹⁰ Asım Karaömerlioğlu, "Köy Enstitüleri Üzerine Düşünceler", *Toplum ve Bilim*, S. 76 (Bahar 1998), ss. 56-85, s. 68-70; Asım Karaömerlioğlu, "Köy Enstitüleri", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce*, C. 2, İletişim Yay., İstanbul, 2001, ss. 286-293, s. 287; Kirby, *a.g.e.*, s. 281-284, 345.

⁵¹¹ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s. 93.

⁵¹² Cavit Orhan Tütengil, *Köy Enstitüsü Üzerine Düşünceler*, Berksoy Basımevi, İstanbul, 1946, s. 9.

⁵¹³ Tütengil, *a.g.e.*, s. 14.

yeterince milliyetçi olmayan ve kendi zevkleri dışında bir şey düşünmeyen insanlardı. Köy Enstitüsü yöneticileri arasında bu anti-entelektüalist tavır son derece yaygındı.⁵¹⁴

CHP 1946 seçimlerinden sonra mevcut eleştiriler ve hesaplanmayan sonuçlar doğurması nedeniyle enstitüleri törpüleme yoluna gitmiştir. Seçimlerden sonra Hasan Ali Yücel'in Eğitim Bakanlığında alınarak yerine Şemsettin Sirer'in getirilmesi enstitülerin dönüştürülmesi ve kaldırılması yönünde atılan ilk adım sayılabilir. Yeni bakan Sirer göreve geldiği yıl enstitülerin mimarlarından İsmail Hakkı Tonguç'u İlköğretim Genel Müdürlüğü'nden almıştır. 1947'de yapılan değişikliklerle köy öğretmenlerine tanınan hak ve ayrıcalıklar kaldırılmış, enstitülerin ders programları kuru teorik plana indirgenmiştir. 1949'da yapılan değişikliklerle de kasabalı çocukların enstitülere alımına başlanmış, karma eğitime son verilmiştir. CHP'nin enstitüleri ilk amaçlarından ve özünden saptıran uygulamaları DP'nin bu eğitim kurumlarını kapatmasını da kolaylaştırmıştır. DP iktidarı 1954'te çıkardığı bir kanunla bütün Köy Enstitülerini öğretmen okuluna dönüştürmek suretiyle kapatmıştır.⁵¹⁵

Tek parti iktidarının enstitüleri bu kadar kolay tasfiye etmesinin altında asıl amacının köylüyü kurtarmak olmadığı gerçeği yatmaktadır. Örneğin Yalçın Küçük'e göre devlet bu projeye köylüleri değil kendini kurtarmak istemiştir.⁵¹⁶ Nüfusun dörtte üçünü oluşturan köylülerin köyünde tutulması devletin bekasını sağlamanın temel gerekleri arasında yer alıyordu. Köylü eğer köyünde kalıp şehirlere akın etmezse proleterleşmeyecek böylece sınıf çatışmaları meydana gelmeyecekti. Taner Timur da Köy Enstitülerinden

⁵¹⁴ Karaömerlioğlu, "Köy Enstitüleri Üzerine Düşünceler", s. 66-67; Karaömerlioğlu, "Köy Enstitüleri", s. 287.

⁵¹⁵ Turan, *a.g.e.*, s. 49-51.

⁵¹⁶ Yalçın Küçük, "Bulgaristan'daki Stamboliski Hareketi'nin Türkiye'de Köy Enstitüleri Üzerindeki Etkileri", *Bilim ve Edebiyat*, İthaki Yay., İstanbul, 2004 içinde, ss. 587-603, s. 589-592.

beklenen temel işlevlerden birinin şehirlere göçün önüne geçmek olduğunu söylemektedir.⁵¹⁷

Köylülerin köylüler tarafından eğitimi demek olan Köy Enstitülerinde bu ilke pedagojik bir değer taşımanın dışında iktidarın köylü kitleleri kalplerini kazanma amacı da güdüyordu. Köylülerle seçkinler arasındaki büyük uçurumun köylülerin kendi içinden seçkinler çıkararak kapatmak daha kolay görünüyordu. Bir yandan bu uçurum kapatılacak bir yandan da bu yolla köylülerin iktisadi ve kültürel olarak gelişimi sağlanacaktı. Köylülerin özellikle kültürel gelişimi Kemalizme entegre olmalarını da kolaylaştıracak, uluslaşma sürecini hızlandıracaktı. Çünkü bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kırsal yerleşim birimleri milliyetçi ideolojinin en geç yerleştiği yerlerdi ve yeniliklere alışmaları zor oluyordu. CHP, enstitüler yoluyla kendisini destekleyecek öğretmenler yetiştirip onlar aracılığıyla köylülere ulaşmak ve iktidarını sürdürmek niyeti taşıyordu. Nitekim Tonguç, 1946 seçimleri öncesinde Köy Enstitüsü idarecilerine mektup yazarak seçimlerde bütün olanaklarıyla CHP’yi desteklemelerini istemiştir.⁵¹⁸

Köy Enstitüleri’nin doğasında ağalara karşı mücadele etmenin de yer aldığı iddiası Karaömerlioğlu’na göre pek geçerli değildir. Tam tersine, yukarıda örnekleriyle de değinildiği gibi Köy Enstitüleri büyük toprak sahipleriyle birçok konuda işbirliği yapıyordu. Üstelik Köy Enstitülerinin kurulduğu birçok köy küçük toprak sahipliğinin yaygın olduğu yerlerdir. Örneğin Hasanoğlan köyü, sakinlerinin 30 ile 200 dönüm arası toprağa sahip olduğu, ücretli işçilerin ve büyük çiftliklerin bulunmadığı bir köydür. Ayrıca enstitülerle amaçlanan köylünün geri kalmışlığını yenmektir. Fakat resmi köycü söylemin tezleri tekrar edilerek söz konusu geriliğin nedeni iktisadi ve toplumsal ilişkilerde değil, köylünün doğaya karşı çaresizliğinde görülmüştür. Köy Enstitülerinin dergilerinde doğaya

⁵¹⁷ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s. 211.

⁵¹⁸ Karaömerlioğlu, “Köy Enstitüleri Üzerine Düşünceler”, s. 67, 71-73.

hükmetmek, doğayı sömürmek, üretimi arttırmak, teknolojiyi geliştirmek, akılcı olmak vb. hedeflerle anlatılmak istenen budur. Vurguyu toplumsal ilişkilere yapan yazılar ise yok denecek kadar azdır. Kısacası 1960 sonrasının sol hareketlerinde özlemle anılan⁵¹⁹ Köy Enstitüsü imajının tersine, gerçek deneyimin kendisi kırsal yaşamın dönüşümünü toplumsal ilişkilerin değiştirilmesinde değil, köylünün doğaya karşı mücadelesini başarılı kılmakta görmüştür.⁵²⁰

Enstitüler büyük oranda tek parti rejiminin planladığı sonuçlara hizmet etmekle beraber iktidarın söylem ve uygulamalarıyla örtüşmeyen durumlar da yaratmıştır. Hesaplanmayan sonuçları olumlu görünmekle beraber rejimin totaliter yapısına uymaması Karaömerlioğlu'na göre enstitülerin içeriğinin boşaltılmasına ve nihayetinde kapatılmasına yol açmıştır. Örneğin enstitülerde gelişen halkçılık ile iktidarın halkçılık anlayışı arasında derin farklılıklar vardı. İktidarın halkçılığı seçkinciliği içerirken enstitülerin halkçılığı pratikte bu mesafeyi ortadan kaldırıyordu. Ayrıca burada yetişen öğrenciler, özellikle yaparak öğrenmenin verdiği özgüven sayesinde haksızlığa tahammül edemeyen kişiler olarak yetişiyorlardı. Birçok Köy Enstitülü öğrencinin yaz tatillerinde devlet memurlarıyla başları belaya giriyordu. Böyle bir insan tipolojisi tek partinin insan tipolojisiyle örtüşmüyordu. Hesap edilemeyen bir diğer gelişme de öğrenciler arasında gelişen kolektif bilincin radikal ve sol söylemlerin yeşermesine uygun bir iklim yaratmasıydı. Enstitü mezunu birçok kişinin ileride sol yelpaze içinde yer almalarına şaşmamak gerekir. Enstitülerin köylü öğrencilerin ve civar köylülerin dünyasını giderek dış dünyaya açması da beklenmeyen bir gelişmeydi. Enstitüler sayesinde köy yollarının yapılması, elektrik gelmesi, radyo dinleme gibi faaliyetler muhafazakar bakış açısından köylülerin kafasını

⁵¹⁹ Köy Enstitüleri ile ilgili tartışmaların bir özeti için bkz. Kayalı, *a.g.e.*, s. 199-209; Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s. 104-116.

⁵²⁰ Karaömerlioğlu, "Köy Enstitüleri Üzerine Düşünceler", s. 70; Karaömerlioğlu, "Köy Enstitüleri", s. 289; Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s. 102.

kariştıracak ve köylölüğün toplumsal hareketliliğini arttırabilecek tehditler olarak algılandı. Oysa arzulanan köylüleri köylerine bağlayarak kentlere göç etmelerini engellemekti.⁵²¹

Hem Osmanlıda hem Cumhuriyette kırların denetimi güç bir işti. Köy Enstitüleri “Tımarlı Sipahiliğin” köy öğretmeni şeklinde yeniden tesisine benzer.⁵²² Devlet denetiminin temsilcileri olarak Kemalist ideolojinin en fazla sirayet edebildiği ajanlar olarak öğretmenler seçilmiştir. Gerçekten Köy Enstitüsü Kanunu’nun öğretmenlere verdiği geniş yetkiler bu bağlamda daha iyi anlaşılabilir. Öğretmenlere toprak, ev, hayvan, tarım aletleri vb. verilmiş, köylerde öğretmenlere karşı çıkılması ağır cezalarla önlenmek istenmiştir. Ayrıca Enstitü öğretmenlerinden ve öğrencilerinden çalıştıkları yörelerdeki iktisadi, coğrafi ve sosyal durumla ilgili rapor ve yazılar yazmaları istenmiş, bu yolla iktidar tesisi için gereken bilginin toplanmasına çalışılmıştır. Ne var ki böyle bir iktidar tesisi projesinin uzun vadede özellikle büyük toprak sahipleriyle çatışmaya gitme potansiyeli kuvvetle muhtemeldi, oysa ortada bunu göğüsleyebilecek ne kararlı bir politika ne de istek bulunuyordu. Enstitüler tek-parti yönetiminin köylülerle egemen yerel güçler arasında gidip gelen kararsızlıklarının da kurbanı olmuşlardır. CHP’nin gerek ideolojisi, gerekse egemen sınıflarla organik ilişkisi dikkate alındığında neden kararsız politikalar izlediği daha anlaşılır hale gelir.⁵²³ Toprak reformu konusunda da başlangıçtaki kararlılığın sürdürülememesi, kendi eliyle ÇTK’nın içini boşaltarak anlamsız kılması aynı tutarsızlıkların sonucudur.

⁵²¹ Karaömerlioğlu, “Köy Enstitüleri Üzerine Düşünceler”, s. 73-78; Karaömerlioğlu, “Köy Enstitüleri”, s. 288-292; Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s. 111-115.

⁵²² Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s. 116.

⁵²³ Kirby, *a.g.e.*, s. 343-344; Karaömerlioğlu, “Köy Enstitüleri Üzerine Düşünceler”, s. 78-81; Karaömerlioğlu, “Köy Enstitüleri”, s. 291-293; Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s. 115-116.

I.3.6.2. Toprak Davası

Klasik Osmanlı mirî arazi rejiminin 16. yüzyılın ortalarından itibaren yaşadığı bozulma süreci bu sistemin yerini iltizam vb. işleyiş biçimlerine bırakmasıyla⁵²⁴ ve Cumhuriyet'e dek uzanan adaletsiz bir mülkiyet dağılımıyla sonuçlanmıştır. Osmanlı Devleti toprak üzerindeki mülkiyet hakkını devam ettirmek için dirense de özel mülkiyete gidiş sürecini durduramamış,⁵²⁵ 19. yüzyıldan itibaren de bu olgunun hukuki temellerini oluşturmak zorunda kalmıştır.⁵²⁶ Devlet eliyle yasallaştırılan tablo, 1913 istatistikleri dikkate alındığında köyde oturanların % 5'inin tarım alanlarının % 65'ini elinde tuttuğu eşitsiz bir dağılımı içermektedir. Tarımsal nüfusun geri kalanı ise ağaların egemenliğinde çalışan topraksız veya az topraklı köylü kitlelerinden oluşuyordu.⁵²⁷

17. yüzyıldan itibaren başlayan toprağın yağmalanması kültürü meşrutiyet ve cumhuriyet dönemlerinde de hız kesmemiş, büyük çiftliklerle küçük tarım alanlarının yan yana yaşadığı, güçlünün zayıfı ezdiği toprak sistemi 1970'lere dek sürmüştür.⁵²⁸ Eşitsiz dağılım sürdüğü müddetçe siyasal iktidarların önünde sorun olarak durmaya devam etmiştir. Özellikle güçlü köycü söylemler geliştiren tek parti rejimi her zaman topraksız köylü sorunuyla burun buruna yaşamıştır. Örneğin 1938'de Tarım Bakanlığı tarafından 35 ilde yapılan tarım anketi Osmanlı'dan devralınan toprak mülkiyetindeki adaletsiz dağılımda cumhuriyetin üzerinden geçen on beş yıla rağmen büyük bir değişme olmadığını göstermekteydi.⁵²⁹

⁵²⁴ Mehtap Özdeğer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Mirî Arazi Rejimi ve Tahrir Geleneği", <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd5/sbd-5-01.pdf>, Erişim Tarihi: 20 Mart 2010.

⁵²⁵ Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye – Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2009, s. 247, 320-337; Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, C. 1, (Çev. Babür Kuzucu), Belge Yay., İstanbul, Basım Tarihi Yok, s. 349-376, 401-410.

⁵²⁶ Cem, *a.g.e.*, s. 256-259.

⁵²⁷ Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, C. 2, (Çev. Babür Kuzucu), Belge Yay., İstanbul, 1987, 294; Cem, *a.g.e.*, 262.

⁵²⁸ Cem, *a.g.e.*, s. 465.

⁵²⁹ Bu anketin ayrıntılı sonuçları ve diğer sayısal veriler için bkz. Suat Aksoy, *100 Soruda Türkiye'de Toprak Meselesi*, Gerçek Yay., İstanbul, 1969, s. 58.

Cumhuriyetin ilanından sonra çeşitli tarihlerde farklı nedenlerle de olsa toprak dağıtımları yapılmıştır. Devletin genelde kendi meralarından yaptığı dağıtımlar mevcut dengesizliği gidermeye yönelik olmayıp çoğunlukla göçmenleri ve mübadilleri kapsamaktaydı.⁵³⁰ Büyük arazi sahiplerinin elindeki tarım alanlarına el koymak tek parti rejiminin gönüllü olmadığı bir şeydi. Şubat 1923'teki bir konuşmasında Mustafa Kemal, büyük arazi sahiplerini korunacak insanlar ilan ederek⁵³¹ CHP'nin müttefikleri olan ağalara yaklaşımını sergilemişti. Topraksız veya az topraklı köylülerin durumunu düzeltmek için çıkarılan en kapsamlı düzenleme yani ÇTK'nın güdük kalmasında lider kadronun istikrarsızlığı kadar CHP içindeki ağaların muhalefeti de önemli rol oynamıştır.

Tasarısı Ş. Raşit Hatipoğlu tarafından hazırlanan ve hükümetçe de uygun görülen ÇTK 1945 başlarında TBMM'ye sunulmuştu. Tasarıyı değerlendirecek otuz iki kişilik komisyonun başkanlığına İzmir Milletvekili Rahmi Öken, raportörlüğüne de Aydın Milletvekili Adnan Menderes seçilmişti. Adana Milletvekili Cavit Oral ile Eskişehir'den Emin Sazak da komisyonda görev almışlardı. Bu dört üyenin ortak özellikleri, büyük çiftlik ya da toprak sahibi olmalarıydı ve tasarıya karşı çıkmaları olağandı. Ayrıca bir başka toprak ağası Aydın'dan Halil Menteşe, Diyarbakır'dan Şeref Uluğ ile ilk dönemden beri Mecliste bulunan ve devrimi destekleyen Refik Koraltan da tasarıya karşı çıkanlar arasında yer almıştır.⁵³²

Tasarıya muhalefet yer yer ideolojik suçlamalara dönüşmüş, toprak reformu Bolşeviklik olarak görülmüştür. Devlet işletmeleri kolhoza benzetiliyor; toprakların bölünmemesi ve birleştirilmesi de Nazi Almanya'sında 1933'te gündeme gelen *Erbhof* kanunuyla büyük benzerliğinden ötürü nasyonal sosyalist girişim olarak

⁵³⁰ Barkan, *a.g.e.*, s. 453-455; Suat Aksoy, *Toprak Reformunun Hukukî Esasları*, Ankara Basımevi, Ankara, 1964, s. 130-131; Aksoy, *100 Soruda Türkiye'de Toprak Meselesi*, s. 60.

⁵³¹ Turan, *a.g.e.*, s. 168.

⁵³² Turan, *a.g.e.*, s. 171.

değerlendiriliyordu. Tasarıya ilişkin komisyon görüşünü saptayacak olan Adnan Menderes tasarının yasalaşacak olursa, toprağın mülkiyetinde güven kalmayacağını öne sürüyor ve toprakları dağıtmanın değil, birleştirmenin gerekli olduğunu, büyük kolektif işletmelere geçmek gerektiğini ifade ediyordu. Muhaliflerden Emin Sazak'a göre de tasarının tam bir servet düşmanlığı idi. Halil Menteşe de toplumda bu yönde bir beklenti ve baskı bulunmadığı halde yasanın çıkarılmasının anlamsız kalacağını söyleyerek herkesin toplumsal konumundan memnun olduğunu ima ediyordu. Komisyondaki tartışmalar en çok da 17. maddeden dolayı çıkıyordu. Bu madde, toprağı doğrudan kendisi işlemeyip başkalarına işletenlerin mülkiyetindeki araziye üzerinde çalışanlara verilmesini öngörüyordu. Sonunda 17. madde üzerinde bazı değişiklikler yapılarak tasarıya son şekli verilmiş ve yasalaşmıştı.⁵³³

ÇTK'nın 8. maddesinde dağıtılacak topraklar sıralamasında özel mülklerin en sona konulması kanunun daha çıkarıldığı anda başarısızlığa mahkum kılındığını gösterir.⁵³⁴ 17. madde göz ardı edildiğinde, kanun özel mülkiyete gayet mahcup bir şekilde el atmıştır. Nitekim uygulamada bu mahcubiyet asla yenilememiş ve kamulaştırılan özel mülkler ihmal edilecek derecede az olmuştur.⁵³⁵ Zaten kanunun uygulanmasına dair gönülsüzlük en başından beri vardı. Kanunun uygulanmasını sağlayacak tüzüğün çıkarılması 1947'ye kadar geciktirilmiş, 1948'de Tarım Bakanlığına, yasanın baş muhaliflerinden toprak ağası Cavit Oral getirilmiştir. Ayrıca 1950 seçimleri öncesinde, Mart 1950'de CHP iktidarının üst düzey yöneticileri tam bir geri dönüş sergileyerek 17. maddeyi Mecliste iptal ettirerek kanunu iyice anlamsızlaştırmışlardır.⁵³⁶ Kanun kapsamında 1947-1965 arasında dağıtılan

⁵³³ Turan, *a.g.e.*, s. 172-173.

⁵³⁴ Bahri Dağdaş, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Büyük Kitaplık Yay., İstanbul, 1972, s. 31; Barkan, *a.g.e.*, s. 460.

⁵³⁵ Aksoy, *100 Soruda Türkiye'de Toprak Meselesi*, s. 65.

⁵³⁶ Çağlar Keyder – Şevket Pamuk, “1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler”, *Yapıt*, S. 8 (Aralık-Ocak 1984-1985), ss. 52-63, s. 54.

toprakların çoğunun devlet arazisi olması, bunun yanında verimlilik açısından da bunların kıraç topraklar olması⁵³⁷ kanunun pratikteki karşılığının da zayıf kalmasına yol açmıştır. Dolayısıyla tek parti rejiminden sonra da toprak mülkiyetindeki eşitsizlikler sürmeye devam etmiştir.

Tek parti rejimi toprak sorununu ekonomik bir sorun olarak değil toplumsal bir problem olarak görüyordu. Öncelikle, Türk siyasi seçkinleri için topraksız köylü demek potansiyel bir huzursuzluk kaynağı demektir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra birçok yerde, örneğin Doğu Avrupa'da, topraksız köylüler büyük toprakları fiilen işgal etmişler; bu ülkeler toprak reformları yapmak zorunda kalmışlardı. Rusya'da 1917 Devrimi'nde toprağa susamış köylülerin oynadığı rol hala taze bir anı olarak herkesin zihnindeydi. Topraksız köylülerin sosyal devrimlerde önemli pay sahibi olması Türkiye'deki yönetici seçkinlerinin de bilincinde önemli bir yer işgal ediyordu. Bu yüzden topraksız ve az topraklı köylülere toprak dağıtmanın önemi sürekli vurgulanıyordu.⁵³⁸

Toprak reformu düşüncesinin arkasında köycü söylemin şehirleşme ve proleterleşmeye şüpheyle bakışını da görmek mümkündür. Timur'a ve Karaömerlioğlu'na göre köylüye toprak dağıtma düşüncesinin arkasında yatan esas neden, topraksızlaşan köylülerin şehirlere göçmesinden ve proleterleşmesinden duyulan korkuydu. ÇTK'nın gerekçesinde reformdan beklenen verimlerden biri olarak "içtimai sapkınlıkların" yani sınıf çatışmalarının önüne geçmekten bahsediliyordu. Şehirlerin Avrupa ve Amerika'daki gibi devasa siyasi ve toplumsal sorunların merkezi haline gelmediği, sınıfsal farklılaşmaların olabildiğince dizginlendiği bir Türkiye özlemi ÇTK ile ilgili Meclis görüşmelerinde de dillendirilmiştir.⁵³⁹ Köylülere toprak dağıtılması şehirleşmeye ve

⁵³⁷ Aksoy, *a.g.e.*, s. 66.

⁵³⁸ Asım Karaömerlioğlu, "Bir Tepeden Reform Denemesi: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun Hikayesi", *Birikim*, S. 107, ss. 31-47, s. 34.

⁵³⁹ Timur, *a.g.e.*, s. 219-220; Karaömerlioğlu, "a.g.m.", s. 37.

proleterleşmeye, yani Batılı tipte bir sanayileşmeye karşı sigorta işlevi görebilirdi. Küçük ve orta büyüklükte mülk sahibi bir köylü sınıfı yaratacak bir toprak reformu, muhafazakar bir mülkiyet tutkunluğuyla hem proleterleşmeye hem de komünizme karşı panzehir olarak düşünülüyordu.⁵⁴⁰

Toprak reformuyla hedeflenen bir diğer amaç köylü kitlelerinin rejime kazandırılmasıydı. Köycüler Türk milletinin en güzel karakter özelliklerinin köylerde saklı olduğunu düşünüyorlardı. Kitlelerin rejime kazandırılması sorunu 1930'lar ve sonrasında hiçbir yerde ülkenin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde olduğu kadar hayati bir önem de arz etmiyordu. Rejimin önde gelenlerinin kafasında toprak reformunun en büyük getirilerinden birisi, Kürtlerin rejime kazandırılmasıydı.⁵⁴¹

Türkiye'de toprak reformu düşünce ve pratiği tepeden ve devlet eliyle gündeme geldiği için kanunun köylülere sağlayabileceği küçük olanaklardan bile yeterince faydalanılamadı. Çünkü Türkiye'de köylülerin aktif katıldığı, örgütlü, aşağıdan yukarıya bir kitle hareketi yoktu.⁵⁴² Oysa Birinci Dünya Savaşı sonrasında Doğu Avrupa'da özellikle Bulgaristan, Romanya, Polonya gibi ülkelerde toprak reformu örgütlü köylü partileri, daha da önemlisi köylü kitlelerinin siyasal hareketlilikleri sayesinde gündeme gelmişti. Buralarda reform hareketleri kitleleri siyasal ve toplumsal yaşamın içine çekerek, toprak ağalarıyla mücadeleye sokarak bu ülkelerin tarihinde radikal ve demokratik dönüm noktaları teşkil ettiler. Türkiye'de ise siyasal kaygılarla önemli miktarda devlet toprağının dağıtılmasına rağmen, tarımdaki geleneksel üretim ilişkilerinin özüne dokunabilen, gelir dağılımını düzelterek toplumsal barışı geliştirebilecek bir etki sağlanamadı.⁵⁴³ Çünkü Köy

⁵⁴⁰ Karaömerlioğlu, "a.g.m.", s. 37.

⁵⁴¹ Karaömerlioğlu, "a.g.m.", s. 39.

⁵⁴² Ergil, *a.g.e.*, s. 302-306.

⁵⁴³ Karaömerlioğlu, "a.g.m.", s. 42.

Enstitüleri deneyiminde olduğu gibi kanunu hazırlayan yüksek bürokratların öznel amaçları ile kanunun nesnel amaçları arasında ciddi çelişkiler mevcuttu.⁵⁴⁴

Başarısız ÇTK denemesinden sonra da doğal olarak topraktaki mülkiyet dağılımı ve topraksız köylü sorunu canlılığını korumaya devam etti. Örneğin 1950 itibariyle köylü nüfusun % 1.5'ü toprakların % 25'ini işletiyordu. 27 Mayıs Darbesi'nden sonra bir toprak reformu düşünülmüş ama bu defa büyük arazi sahipleri toprakları aile arasında bölüşüp küçülterek mülklerini koruma yoluna gitmişlerdir. 1960'ların başlarında köylü nüfusun % 3.5'i tarım alanlarının % 27'sini elinde tutmaya devam etmiştir.⁵⁴⁵ Buna paralel olarak bir toprak reformunun zorunluluğu 1990'ların sonlarına kadar Türk siyasetinde sıklıkla işlenmeye devam edilmiş, başarısız birçok kanun denemesi de olmuştur.⁵⁴⁶ Ancak toprak reformu 1970'lerden sonra Türkiye için anlamını yitirmiştir. Kapitalistleşme ve sanayileşme olgularının yaşandığı 1970'ler ve sonrası Türkiye'si için zaten tarımdaki feodal ilişkiler kapitalizm tarafından yıkılmaya başlanmıştı. Büyük toprak sahipleri çoğunlukla, kapitalist yöntemlerle tarım yapan sermaye sahiplerine dönüşmeye başlamışlardır. Köylü kitleleri ise, küçük bir toprağa sahip olmaktan çok kentlere göç etmenin ve sanayileşme sürecinde yer almanın özlemlerini yaşamaya başlamışlardır.⁵⁴⁷ Toprak sorunu ise önemini kaybedene kadar, özellikle Köy Enstitüsü mezunu romancıların eliyle 1950'lerden itibaren güçlü bir akıma dönüşen köy romanları için önemli bir malzeme olmuştur.

⁵⁴⁴ Timur, *a.g.e.*, s. 223.

⁵⁴⁵ Cem, *a.g.e.*, s. 467.

⁵⁴⁶ Ayşe Hür, "Türkiye'nin Sahibi ve Efendisi Kimdir?", (26 Ağustos 2007), http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=7397, Erişim Tarihi: 20 Mart 2010; Ziya Gökalp Mülayim, *Toprak Reformu ve Kooperatifleşme*, Tekin Yay., İstanbul, 1976, s. 118-147, 153-186.

⁵⁴⁷ Cem, *a.g.e.*, s. 469.

II. BÖLÜM: 1950'DEN GÜNÜMÜZE TÜRK ROMANINDA KÖY VE KÖYLÜNÜN GÖRÜNÜMÜ

Yirminci yüzyılın ilk yarısı biterken Türk köylüsünün yaşam koşullarındaki durağanlık büyük ölçüde devam etmekteydi. İkel araçlarla yapılan verimsiz bir tarımsal üretim, en temel barınma, sağlık ve beslenme olanaklarından yoksunluk, geleneklere ve batıl inançlara bağlılık, içe kapalılık gibi kırsal toplumlarda görülen olumsuz bütün özelliklere⁵⁴⁸ Türk köyünde rastlanabiliyordu. Başlarında Max Weston Thornburg'un bulunduğu Amerikalı bir araştırma ekibinin 1949 ve 1950'de yaptıkları gözlemlerin sonuçları durumu çarpıcı biçimde ortaya koymaktaydı. Nüfusun halen dörtte üçünü oluşturan⁵⁴⁹ köylüler bin seneden beri hemen hemen hiç değişmemişti; “bu köylerde insan M.Ö. 3000 senesinde Sümerlilerin resimlerini yapmış oldukları parmaklıksız tekerlekli kağnyı, kadim kara sabanı görür”dü.⁵⁵⁰ Daha sonra benzerlerinin çoğalacağı bu Amerikan raporunda, “çiftçiler nasıl yaşar ve çalışırlar”⁵⁵¹ gibi kuru ve laboratuvar sonuçlarına benzer ifadelerle yansıtılan aynı durum Türk aydını tarafından ifade edilirken kaçınılmaz biçimde bir hesaplaşmaya dönüşmekteydi:

Bu köylerde yıllardanberi Halkevlerinin, konferans veren heyetlerin, enerjik valilerin geçici gayretlerinin, vekâletlerin ayrı ayrı hazırladığı projelerin köycülük hesabına bir şeyler yaratacağını beyhude yere beklemekteyiz. Bir çocuktan olgun bir genç adam yapan 25 yıl gibi uzun bir zamandan beri toplu ve münferit hemen de her yıl köycülük seferberliği yaptığımız halde, köylerin ve hatta kasabalarımızın çoğunda henüz insan pisliklerinin açıkta olduğunu kirli suların sokaklara aktığını, yapılan okulların öğretilimsiz ve vasıtasız bulunduğunu, kurulmuş bir anıtın pislik ve ot içinde kaldığını, köy hayvanlarının yemsizlik ve bakımsızlıktan cılızlaştıklarını, tarlaların kara

⁵⁴⁸ Everett Rogers, “Mass Media Exposure and Modernization among Colombian Peasant”, *Public Opinion Quarterly*, Vol. XXIX, No: 165-1966, s. 66-69'dan aktaran: Aysel Aziz, *Toplumsallaşma ve Kitleli İletişim*, Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yay., Ankara, 1982, s. 33.

⁵⁴⁹ “Şehir ve Köy Nüfusu”, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=39&ust_id=11, Erişim Tarihi: 6 Mart 2011. TÜİK'in verilerinde köy nüfusunun 1950 itibarıyla genel nüfusa oranı % 74.96 şeklinde verilirken Köy İşleri Bakanlığının 1973'te belirttiği verilerde % 78.2 gibi daha yüksek bir rakamdan söz edilmektedir. Bkz. *Cumhuriyetin 50. Yılında Köylerimiz*, Köy İşleri Bakanlığı Yay., Ankara, 1973, s. 6.

⁵⁵⁰ *Türkiye Nasıl Yükselir*, (Ed. Max Weston Thornburg), Nebioğlu Yay., İstanbul, 1950, s. 18.

⁵⁵¹ *Türkiye Nasıl Yükselir*, s. 50.

saban ve lağar öküz ayağından kurtulamadıklarını, tarla hudut ve tapusu, sulama ve ziraat asayişinin bozukluğu yüzünden cinayetler olduğunu, çocuk ölümlerinin yüksek derecede bulunduğunu, malarya ve tedavisi mümkün basit hastalıklardan çam bölmesi gibi insanların devrilip gittiğini görüp duruyor ve yine köy için tuttuğumuz yolun yanlışlığından şüphelenmiyerek bu gidişle bir neticeye varacağımızı umgulayıp beyhude beklemekteyiz.⁵⁵²

Kimi zaman yukarıdaki gibi bir özeleştirme niteliğinde karşılaşılan değerlendirmeler bazen de 1945'ten beri, yani çok partili hayata döndüğünden bu yana siyasal suçlamalara da dönüşebilmiştir. *Köy Davamız ve Köyün İç Yüzü* eserinin yazarı Mehmet Nuri Alpay, köylünün sırtına binerek onlara utanılacak vaziyette eza ve cefa eden jandarmalardan bahseder. Van'da 1943'te kurşuna dizilerek öldürülen 33 köylüyü ya da kıyafeti düzgün olmadığı için Ankara'nın Atatürk Bulvarı'ndan geçirilmeyen, geri döndürülenleri anlatır. Mal memuru, orman memuru, icra memuru, şube reisi gibi memurlar köylerde güler yüzlü davranarak tavuktan, yumurtadan, tereyağı ve baldan bol bol yararlandığı halde köylüye şehirde ve kendi dairesinde aynı şekilde davranmaz.⁵⁵³ Köylülere yapılacak muamelenin bu olmadığını belirten Alpay, "Fakat onun sessiz gazabı ve rey ve iradesi neler yapmadı? Bunu hepimiz biliyoruz"⁵⁵⁴ diyerek 1950'de yaşanan iktidar değişikliğini bürokrasiye verilmiş bir cevap olarak değerlendirir.

Türkiye'nin çok partili hayata döndüğü ve kısa süre sonra iktidar değişikliğine tanıklık ettiği yıllarda köylüler ve diğer yoksul halk tabakaları oy kaygısı, milliyetçilik veya sosyalist devrim özlemleri gibi farklı ve birbirine zıt nedenlerle yeniden ilgi odağı haline gelmiştir. İsminde "köylü", "çiftçi" gibi kelimeler geçen partiler kurulmuş, benzer partilerin hem sağ hem sol cemahta görülmesi köylülüğün popüler hale geldiğini ama aynı zamanda popülist söylemlere kurban gitmeye yeniden mahkum edildiğini göstermiştir.

⁵⁵² Nihat Eyriboz, "Plânsız Köycülük Yerine Plânlı Köycülük", *Hep Bu Topraktan*, S. 5 (Mart 1945), ss. 9-14, s. 12-13.

⁵⁵³ Mehmet Nuri Alpay, *Köy Davamız ve Köyün İçyüzü*, Örnek Matbaası, Ankara, 1952, s. 9.

⁵⁵⁴ Alpay, *a.g.e.*, s. 9-10.

Örneğin 1946'da kurulan *Çiftçi ve Köylü Partisi*, amacını açıklarken “şerefli seciyemizin tamamıyla yerine getirilmesi ve ananemizin muhafazası”ndan söz etmiştir. Aynı yıl kurulan *Ergenekon İşçi ve Köylü Partisi*, “Atamızın mukaddes mirası Misaki Milli”yi partinin ismi olan Ergenekon’da topladığı ve programına temel aldığı iddiasıyla ortaya çıkmıştır.⁵⁵⁵ Gökalp’in teorisini yaptığı, milliyetçilikle harmanlanmış köycülüğün bu türünden başka sosyalist partilerin isimlerinde de köylülere yer verilmiştir. 1946’da kurulan *Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi* ile *Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi* ezilenden yana olduklarını bildirerek köylülüğün soldaki temsilciliğine soyunmuşlardır.⁵⁵⁶

Modernleşme süreçlerinde yeni değerlerin benimsetilmesi yolunda seferber olan siyasetçiler bu defa halka medeniyet götürmek için değil oy istemek için gittiklerinde onları kendi dillerine alıştırmaktan vazgeçerek gündelik dilin inceliklerini kavramak ve bu yolla köylü yığınlarına hitap etme zorunluluğu duymuşlardır. 1950’de iktidarın Demokrat Parti’nin eline geçmesi sadece sol partilerin baskılara maruz kalması ya da milliyetçi-köycü partilerin başarısızlığıyla açıklanamaz. Tarım burjuvazisinin ve geleneksel toprak ağalarının öncülüğünü yaptığı DP’nin⁵⁵⁷ başarısında köylü yığınlarına hitaben geliştirdiği ve dinsel referanslar içeren anti-bürokratik söyleminin payı büyüktür.⁵⁵⁸ Hem de yeni söylem medeniyetin kültürel boyutunu dayatmak yerine modernleşmenin farklı bir yorumuyla, gündelik yaşama dönük somut nimetlerini vaat ederek hareket etmiştir. İlhan Tekeli ve Gencay Şaylan köy yollarının yapımı vb. altyapı yatırımları ile tarımsal ürün fiyat politikalarının büyük toprak sahiplerinin de yoksul köylülerin de isteklerine

⁵⁵⁵ Muzaffer Sencer, *Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, Geçiş Yay., İstanbul, 1971, s. 203.

⁵⁵⁶ Sencer, *ag.e.*, s. 217-218.

⁵⁵⁷ Sencer, *ag.e.*, s. 196.

⁵⁵⁸ Tekeli-Şaylan, “a.g.m.”, s. 89.

uygunluğundan bahsederken ⁵⁵⁹ büyük kitlelerin hayatlarındaki somut değişimlere verdikleri önemi de vurgulamaktadırlar.

Yeni söylemlerin geliştirilmesi ve baskın siyasi söylemlerin değişmesi, ⁵⁶⁰ tüccarların ve toprak sahiplerinin parlamentoda ağırlıklarının artmasıyla ⁵⁶¹ temsil mekanizması köylüleşmiş, bir bakıma köylülük 1950’de iktidara gelmiştir. Sadece söylemsel düzeyde kalan bu iktidarı ele geçirme meselesi yoksul köylülerin özlemlerinin cevap bulmasıyla değil büyük toprak sahiplerinin daha da zenginleşmesiyle sonuçlanacaktır. Tarımsal üretimde yaşanan artış yoğun sulama çalışmalarına ya da yeni gübre fabrikaları inşa edilmesi gibi kalıcı ve verimli çalışmalara dayanmıyordu. Büyük toprak sahiplerini giderek kapitalist ağalara dönüştüren artış tarım alanlarının genişletilmesi, ıslah çalışmaları, hava koşullarının uygunluğu, Amerikan yardımlarıyla anlamlı noktalara gelen makineleşme ve karayolu uzunluğunun artması sayesinde gerçekleşmiştir. 1945’te kabul edilen, sonradan yapılan değişikliklerle büyük toprak sahiplerinin mülklerini neredeyse dokunulmaz kılan *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu* ise DP döneminde tamamen unutulmaya terk edilmiştir. ⁵⁶²

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ABD yardımlarının ve sermayesinin, kalkınma kredilerinin, siyasal ve kültürel değerleri ile kimi kurumlarının az gelişmiş ülkelerin dünyasına girmesiyle önce bazı sektörlerin modernleşeceği ve bu sürecin giderek diğer sektörlerle yayılacağı öngörülmüyordu. Az gelişmiş ülkelerin belirli sektörlerde iyileşmeyi yaşadığından sonra birdenbire kalkınacağı kuramları ortaya çıkıyordu. 1950’lerde Türkiye’de de bu strateji benimsenerek kalkınmada tarıma öncelik verildi. Ancak Marshall Planı

⁵⁵⁹ Tekeli-Şaylan, “a.g.m.”, s. 91.

⁵⁶⁰ Bu konuda bkz. Heper, *a.g.e.*, s. 137-141; Ömer Laçiner, “Merkez(ler) ve Taşra(lar) Dönüşürken”, *Taşraya Bakmak*, (Ed. Tanıl Bora), İletişim Yay., İstanbul, 2005 içinde, ss. 13-36, s. 25.

⁵⁶¹ Tek Parti ve DP dönemlerindeki TBMM’lerin yapısı için bkz. Frederick W. Frey, *The Turkish Political Elite*, MIT Press, Cambridge, 1965, s. 181.

⁵⁶² Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yay., İstanbul, 1992, s. 136-140.

çerçevesinde sağlanan yardım ve krediler ile yaşanan traktörleşme süreci toprak zenginlerini ihya ederken küçük köylülüğün işsiz kalmasını, topraklarını terk ederek kentlere göç etmesini tetikledi.⁵⁶³

Türk tarımında 1950'lerde öküzün yerini traktör almaya başlamış, makineli tarım yaygınlaşmıştır. Fakat tarımsal kalkınmanın öncelikli kılındığı bu dönemde artan zenginlik ile büyüyen yoksulluk yan yana gitti. Miras yoluyla toprakları bölünenler için traktör kullanımı bir verim sağlayamayacaktı. Artık çiftçilikle geçinemeyeceklerini anlayan köylülerin bir kısmı büyük çiftliklerde şoför vb. olurken büyük çoğunluğu tarım emekçisi oldu ya da köylerini terk ederek kentlere akın etti.⁵⁶⁴ Tarımdaki mekanizasyonun yanında antibiyotik kullanımının kırsal alanlarda da yaygınlaşarak genel sağlık düzeyinin yükselmesi ve bunun sonucunda oluşan nüfus baskısı da kırsal işsizliği ve kente göçü tetikledi.⁵⁶⁵ Köy İşleri Bakanlığı 1973'te yaptığı bir yayında Türkiye'de halen yol eksikliği olmakla beraber yapılan kilometrelerce yolun önemli bir başarı sayılabileceğini söylüyordu.⁵⁶⁶ Ancak köylüler kendilerine geç ulaşan yol hizmetlerini çoğunlukla yaşadıkları yerleri terk etmede kullandılar. Kentlere akın kırlardaki dönüşümün yarattığı itici güç dışında büyük yerleşim yerlerinin çekiciliğinden de ileri gelmekteydi. 1960'larda

⁵⁶³ Oya Köymen, "Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları", *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, (Ed. Oya Baydar), Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1999, ss. 1-30, s. 13-14; Oya Köymen, "Traktörleşme (1950-1990)" *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, (Ed. Oya Baydar), Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1999, ss. 16-17; Çağlar Keyder, "Türkiye'de Tarımda Küçük Meta Üretiminin Oluşumu", *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, (Ed. Oya Baydar), Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1999, ss. 163-172, s. 163-164; Yıldız Sertel, *Türkiye'de İlerici Akımlar ve Kalkınma Davamız*, Ant Yay., İstanbul, 1969, s. 77-81.

⁵⁶⁴ Ahmad, *a.g.e.*, s. 140-141.

⁵⁶⁵ Mübeccel Kiray, "II. Dünya Savaşı Ertesinde Türk Metropollerinde Sosyal Değişim Kalıpları", *Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yay., İstanbul, 1998, ss. 178-183, s. 178.

⁵⁶⁶ 1973 itibarıyla Türkiye'deki karayolları uzunluğuna ilişkin veriler için bkz. *Cumhuriyetin 50. Yılında Köylerimiz*, s. 331-34.

sanayileşme temposunun artmasıyla⁵⁶⁷ iş, altyapı, sağlık, eğitim vb. olanaklar açısından daha ileri noktalara taşınan büyük şehirler köylüler için önemli birer cazibe merkezi idi.⁵⁶⁸

Köylerden kentlere göçün genel istikameti doğudaki ve kuzeydeki dağlık, yoksul ve az gelişmiş kesimlerden batıdaki daha gelişmiş, sanayileşen ve verimli alanlara doğruydı. Karadeniz, en fazla göçmen gönderen bölge idi; Marmara ve Orta-Batı Anadolu ise en fazla göç alan kesimlerdi. Bu bölgeler 1960'ların başlarında, göçün yol açtığı temel olgulardan olan gecekonduların % 63'ünü içermektedir.⁵⁶⁹

Köyden kente göçün sonucunda 1950 itibariyle toplam nüfus içindeki payı % 25.04 olan kent nüfusunun oranı 1960'ta 31.92'ye, 1970'te 38.45'e, 1980'de ise 43.91'e yükselmiştir.⁵⁷⁰ Köyü şehre kadar uzatan, onu şehirle komşu yapan⁵⁷¹ göç hareketleri ile beraber 1980'lerin ortalarında kentte oturan nüfus ilk defa köy nüfusundan daha fazla olacaktır. 1985 nüfus sayımının sonuçlarına göre elli bir milyona yaklaşan Türkiye nüfusunun % 53.03'ü kentlerde oturuyordu.⁵⁷² 1980'li ve 1990'lı yıllarda terör ve siyasi baskılar yüzünden gerçekleşen zorunlu göç hareketleri de kent nüfusunun oranını arttıran faktörler arasına girmiştir.⁵⁷³ Tarımsal yapıdaki dönüşümlerin ve sanayileşmenin yol açtığı, siyasi sorunların da hızlandırdığı göç hareketinin sonucunda 2013 itibariyle Türkiye'deki kentli nüfusun oranı % 77'lere ulaşmıştır.⁵⁷⁴

⁵⁶⁷ Oya Köymen, "Bazı İçgöç Verileri (1950-1980)", *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, (Ed. Oya Baydar), Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1999, ss. 260-263, s. 263.

⁵⁶⁸ Emre Kongar, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 401-402; Hasan Reşit Tankut, *Köy ve Kalkınma*, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1960, s. 3.

⁵⁶⁹ Kemal Karpat, *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*, (Çev. Abdülkerim Sönmez), İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 105, 110-112.

⁵⁷⁰ "Şehir ve Köy Nüfusu", http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=39&ust_id=11, Erişim Tarihi: 6 Mart 2011.

⁵⁷¹ Cavit Orhan Tütengil, "Türkiye'de Köy ve Aydınların Tutumu", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, S. 17-18 (1962-1963), ss. 106-118, s. 118.

⁵⁷² "Şehir ve Köy Nüfusu", http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=39&ust_id=11, Erişim Tarihi: 6 Mart 2011; Bahattin Akşit, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Köylerindeki Dönüşümler", *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, (Ed. Oya Baydar), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999, ss. 173-186, s. 173.

⁵⁷³ Ahmet İçduygu – İbrahim Sirkeci, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, (Ed. Oya Baydar), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999, ss. 249-268, s. 253.

⁵⁷⁴ "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2012", s. 1.

Türkiye'nin milli gelirinde tarımın payının kademeli olarak azaldığı, sanayileşme temposunun ve refah seviyesinin kısmen yükseldiği 1960'lardaki ve sonrasındaki gelişmeler⁵⁷⁵ köylerde kalanlar için de yeni bir dönemin başlangıç işaretlerini içeriyordu. Otobüs hizmetleri, tazyikli su, günlük gazeteler, pilli radyo vb. değişimler köylülerin hayatına giren ve onları içinde yaşadıkları toplumla, modern dünyayla bütünleştirecek umut verici gelişmelerdi.⁵⁷⁶ Ancak bu yaşam standartları bütün köylere aniden, aynı hızda ulaşan bir yapıda değildi.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'nin 1968'de 220 köyde yüz yüze yaptırdığı anketlerde köylüler temiz su, yol, sağlık, okul vb. temel insani ihtiyaçlarının çözülmesi gereken en önemli sorunları arasında sayıyorlardı. Topraksızlık sorunu ise çözümü konusunda ümitlerin çoktan tüketildiği bir noktadaydı.⁵⁷⁷ Genel sağlık mücadeleleri sonucunda salgın hastalıkların görülme sıklığında bir azalma yaşanmışsa da devletin bu konudaki seferberliklerinin önemi büyüktür. Çünkü aynı araştırma köylülerin % 43.3'ünün hayatında hiç doktora gitmediği bir tabloya sonuçları arasında yer vermekteydi.⁵⁷⁸ Köylülere en belli başlı yiyecekleri sorulduğunda ise % 75'i ekmek cevabını vermiş, evlerinde en çok pişirilen yemekler listesinde ise ilk sıraları % 64.1 ile bulgur ve patates almıştır.⁵⁷⁹ İlkel görünümlü, badanasız evlerin çoğunda ise tuvalet veya banyo gibi ayrı bölümlere rastlamak mümkün değildi.⁵⁸⁰

⁵⁷⁵ Karpat, *a.g.e.*, s. 107.

⁵⁷⁶ Lewis, *a.g.e.*, s. 472.

⁵⁷⁷ Bkz. Ahmet Tuğaç, *Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor-I*, Devlet Planlama Teşkilatı Yay., Ankara, 1970, s. 19, 23.

⁵⁷⁸ Tuğaç, *a.g.e.*, s. 217-218.

⁵⁷⁹ Tuğaç, *a.g.e.*, s. 232.

⁵⁸⁰ Tuğaç, *a.g.e.*, s. 249.

II.1. Siyasal Söylemlerde Köylünün Yeri

Göç eden veya yerlerinde kalan bütün köylülerin temel beklentileri hatırlanmak ve daha iyi bir hayata kavuşmaktır. Özlemleri her zaman haklı bulunan köylü kitleleri bunlara kavuşmayı hayal ederken Türk aydınları da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin kırsal bölgelerini tanımak için yeniden harekete geçiyordu. Yerli ve yabancı bilim adamlarının kırsal alan araştırmaları bu tarihten itibaren yoğunlaşmaya gösterirken köylüler 1960 sonrası'nın ideolojik ortamında sağ veya sol hareketlerin düzene ilişkin devrim beklentilerinde hesaba katılan ama her zaman pasif konumda tutulan yaklaşımlarla ele alınmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan kırsal saha araştırmalarının ilk öncü çalışmalarından birini Ankara Üniversitesi DTCF öğretim üyelerinden Behice Boran, Manisa'nın köylerinde gerçekleştirmiş, 1945'te bu araştırma *Toplumsal Yapı Araştırmaları* adıyla yayımlanmıştır.⁵⁸¹ 1948'de Behice Boran, Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes'in kadroları siyasi görüşleri nedeniyle kaldırılarak üniversiteyle ilişkileri kesildiği için bu genç hocaların başlattıkları saha araştırmaları da son bulmuştur.⁵⁸² Boran, Boratav, Berkes ve İbrahim Yasa'nın öncülüğündeki araştırmalar tarıma kapitalist ilişkilerin girişi ile köy toplumlarında oluşan değişimleri saptamaya yöneliktir.⁵⁸³

Birleşmiş Milletler tarafından "kalkınma on yılı" ilan edilen 1960'larda az gelişmiş ülkelerin ithal ikameci sanayileşme ve planlama ile kalkınabilecekleri öngörülmüyordu. Türkiye'de de bu kalkınma stratejisi benimsenmiş ve sanayileşme ile pazar ekonomisinin önündeki engellere aranan çözümler ilk olarak kırsal üretim ilişkilerindeki sorunlara yönelmeyle sonuçlanmıştır. Bu nedenle 1960'lar ve 1970'lerde kırsal saha

⁵⁸¹ Behice Sadık Boran, *Toplumsal Yapı Araştırmaları*, Ankara Üniversitesi DTCF Yay., Ankara, 1945.

⁵⁸² Köymen, "Köylü Sorunu Araştırma ve Tartışmaları", s. 138.

⁵⁸³ Sirman, "a.g.m.", s. 251.

araştırmaları yoğunluk kazanmış⁵⁸⁴ ve konu aynı dönemlerde temel paradigma haline gelen modernleşme/gelişme bağlamında ele alınmıştır.⁵⁸⁵ DPT uzmanları, ABD’li kalkınma uzmanları ile üniversite içinden ve dışından araştırmacılar, Türkiye’de kırsal yapıya ilişkin veriler topladılar ve çok sayıda araştırmalar yayımladılar.⁵⁸⁶

1960’larda sol söylemin yükselişi Türkiye’de tarımsal yapının dönüşümü ve kapitalistleşmesi tartışmalarına politik bir boyut da kattı. Osmanlı ve Türkiye’nin sosyo-ekonomik tarihine ilişkin yayınların arttığı bu döneme ait araştırmalarda toprak ağalarının köylülerle ilişkileri ve toprak ağalığı sorununun Türkiye’nin az gelişmişliğine etkisi ağırlıklı olarak yer alır. Kırsal yapıya yönelik modernizasyon paradigmasının idealist boyutlarını hedef alan sol söylem, gelişmeye duyduğu inancı sürdürmesi nedeniyle eleştirdiği yaklaşımların birçok yanlışlarını tekrar ediyordu.⁵⁸⁷ 1980’lerden itibaren ise kentsel yaşamı ve kentli hareketleri konu edinmeye başlayan sosyal bilimlerde bu yanlışlarıyla dahi köyü bulmak zorlaşacaktır. 1990’larda kırsal yapıyı konu edinen sosyal bilim araştırmaları da GAP ve etnik göç konularıyla ilgilenerken saha araştırmaları geleneğini büyük oranda terk edecektir.⁵⁸⁸

Türkiye’de 1960’lardan sonra kırsal saha araştırmalarının yaygınlaşmasına paralel ilerleyen bir diğer olgu da sosyalist ideolojinin veya bunu yerel görüşlerle harmanlayan değişik tezlerin yükselişidir. Türkiye nüfusunun baskın köylülük karakteri doğal olarak yeni tezlerin de gelişimini etkilemiştir. Akademiye özgü saha araştırmalarını yapan isimleri bu yeni ideolojik arayışlarda da görmek mümkündür. Bir bakıma ideoloji ile

⁵⁸⁴ Köymen, “a.g.m.”, s. 138. Köy kalkınmasına yönelik modernizasyon çalışmaları hakkında genel bir değerlendirme için bkz. Yücel Çağlar, *Köy, Köylülük ve Türkiye’de Köy Kalkınması Sorunu*, Türkiye Ziraatçiler Derneği Yay., Ankara, 1986.

⁵⁸⁵ Sirman, “a.g.m.”, s. 251.

⁵⁸⁶ Yerli ve yabancı araştırmacıların yayımlanmış araştırmalarının listesi ve özetleri için bkz. Gül Ergil, *a.g.e.*; Bahattin Akşit, “Kırsal Dönüşüm ve Köy Araştırmaları (1960-1980)”, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar*, (Ed. Şevket Pamuk – Zafer Toprak), Yurt Yay., Ankara, 1988, ss. 179-195.

⁵⁸⁷ Köymen, “a.g.m.”, s. 139; Sirman, “a.g.m.”, s. 252.

⁵⁸⁸ Sirman, “a.g.m.”, s. 252-253.

bilim yan yana yürümüştür. Örneğin 1962’de yayımlanmaya başlayan ve yeni bir devletçilik anlayışı öneren *Yön* dergisinin bildirisini imzalayanlar ya da dergide yazıları yer alanlar arasında saha araştırmalarının öncülerinden Niyazi Berkes, Behice Boran, İbrahim Yasa gibi isimlere ve başka akademisyenlere de rastlanıyordu.⁵⁸⁹

1960 Darbesi’nden sonra beliren yeni sol yönelimler Türk siyaset ve düşünce tarihinin genelinde gözlemlenebileceği üzere toplumsal destekten yoksun ve böyle bir beklenti içinde bulunmayan aydın hareketleri biçiminde karşımıza çıkacaktır. Sanayileşmenin ve sınıf farklılaşmalarının gecikmesinden kaynaklanan, aydınların öncü⁵⁹⁰ toplumun ise benimseyici rolü bu dönemde gelişen “Yön”, “Milli Demokratik Devrim” gibi hareket ve tezlerin de en belirgin özelliği olacaktır. Tartışmalar sınıflar veya devlet ile sınıflar arasında değil “devletçi-seçkinci” ve “gelenekçi-liberal” ayırımıyla⁵⁹¹ şekillenen aydın grupları ve partileri arasında yürüyecektir. Bu tartışmalarda köylülük, Anadolu gibi kavramlar hem devletçi-seçkinci kanadın hem de gelenekçi-liberal cephenin söylemlerinde kendine yer buluyordu. “Necip Fazıl’ın Büyük Doğuculuğu ile 61 Anayasası’nın ilham ettiği ‘sosyalizasyon’ politikaları, köy-kent projeleri ile 68 kuşağının bakraçlı-heybeli, bağlamalı halkçılık nostaljisi gibi ayrıntılar, aynı mahreçten [Anadoluculuk romantizminden H.K.] türemiş tasavvurlardır.”⁵⁹²

1960 Darbesi’nden sonra gelişen düşünsel ortamda feodalizm, Asya Tipi Üretim Tarzı, Osmanlı toprak sistemi, toprak reformu, yabancı sermaye, sosyal adalet, kalkınma, sanayileşme gibi köylülerle doğrudan veya dolaylı ilgisi bulunan birçok kavram

⁵⁸⁹ Yön bildirisini imzalayan kişilerin listesi için bkz. Hikmet Özdemir, *1960’lar Türkiye’inde Sol Kemalizm: Yön Hareketi*, İz Yay., İstanbul, 1993, s. 325-341; 344.

⁵⁹⁰ Bu konuda bkz. Heper, *a.g.e.*, s. 43-44.

⁵⁹¹ Emre Kongar’ın yaptığı bu ayırım hakkında bkz. Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 143-164, 238, 483-490; Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye (2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 132-154.

⁵⁹² Alkan, “a.g.m.”, s. 72.

gündeme getirilmiştir.⁵⁹³ Anadoluçuluk romantizminden beslenen sağ veya sol kaynaklı eylem ve akımların çoğu bu kavramlarla ilgilenmişlerdir. Ama kendi süzgeçlerinden geçirerek yerleştirdikleri düşüncelerde köylüleri ve diğer sosyal tabakaları peşlerinden gelmelerini bekledikleri kitleler olarak tasvir etmişlerdir.

Tartışılan konular arasında köylü sorunu devlet katında da, 1963'te Köy İşleri Bakanlığı adıyla bir teşkilatın kurulmasını gerektirecek kadar popülerlik kazanmıştır.⁵⁹⁴ Planlı ekonomi fikrinin 1960'tan sonra tekrar canlılık kazanmasıyla hazırlanan beş yıllık kalkınma planlarında da köylü sorunu önemli bir yer tutmuştur. Birinci Beş Yıllık (1963-1967) Kalkınma Planı'nda toplum kalkınması ile köy kalkınması kavramları eş anlamda kullanılmıştır.⁵⁹⁵ Köylülerin eğitilerek ve aydınlatılarak sorunlarının çözüme kavuşturulması⁵⁹⁶ önerileriyle 1930'ların resmi köycü söylemi tekrar edilmiştir. 1960 Darbesi'ni yapan Milli Birlik Komitesi'nin bildirisinde de, sonradan hazırlanan beş yıllık kalkınma planlarında da köylülerin sadece sorunlarına değinilmiş, tarımın modernizasyonuna yönelik iyileştirmeler hariç toprak reformu gibi köklü çözümler sadece niyet düzeyinde bırakılmıştır.⁵⁹⁷ Beşinci Beş Yıllık (1985-1989) Kalkınma Planı'nda toprak reformu kavramsal olarak dahi terk edilmiş, tarım reformu öne çıkarılarak "toprak sorunlarının anayasa kuralları çerçevesinde çözümlenmesine yönelik tedbirler"den⁵⁹⁸ söz

⁵⁹³ H. Bayram Kaçmazoğlu, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri*, Birey Yay., İstanbul, 1995, s. 35.

⁵⁹⁴ Tütengil, "a.g.m.", s. 106.

⁵⁹⁵ *Birinci Beş Yıllık (1963-1967) Kalkınma Planı*, 1963, <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/13736/plan1.pdf>, Erişim Tarihi: 29.10.2013, s. 5.

⁵⁹⁶ *Birinci Beş Yıllık (1963-1967) Kalkınma Planı*, s. 102, 104.

⁵⁹⁷ MBK bildirisinde köylülere yönelik çözüm önerileri hakkında bkz. İlhan Akdere – Zeynep Karadeniz, *Türk Solunun Eleştirel Tarihi (1908-1980)*, C. 1, Evrensel Yay., İstanbul, 1994, s. 209. Beş yıllık kalkınma planlarında toprak reformu ve köylülerin diğer sorunlarına yönelik önerilere örnek olarak bkz. *Birinci Beş Yıllık (1963-1967) Kalkınma Planı*, s. 5, 102, 104, 189; *İkinci Beş Yıllık (1968-1972) Kalkınma Planı*, t.y., <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/13737/plan2.pdf>, Erişim Tarihi: 29.10.2013, s. 215-249; *Üçüncü Beş Yıllık (1973-1977) Kalkınma Planı*, t.y., <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/13738/plan3.pdf>, Erişim Tarihi: 29.10.2013, s. 911-928; *Dördüncü Beş Yıllık (1979-1983) Kalkınma Planı*, 1979, <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/13739/plan4.pdf>, Erişim Tarihi: 29.10.2013, s. 289.

⁵⁹⁸ *Beşinci Beş Yıllık (1985-1989) Kalkınma Planı*, t.y., <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/13740/plan5.pdf>, Erişim Tarihi: 29.10.2013, s. 53, 192.

edilmesiyle yetinilmiştir. Ancak hayal edilen kalkınma hamleleri özlem duyulan köy ve köylü tipinin şekillenmesine yetmemiş, yine aydınlar arasındaki bölünme ve tartışmalarla sınırlı kalmıştır.

Dönemin siyasi bölünmeleri en popüler kavramlardan olan “kalkınma”nın hangi yoldan sağlanacağı ekseninde gerçekleşmiştir. Tartışmanın, gelişen işçi sınıfının da etkisiyle entelektüel düzeydeki ilk sonucu Kemalizm ile özdeşlik kuran sol içerikli yayınların ve siyasi faaliyetlerin canlanmasıdır.⁵⁹⁹ Belli bir zaman sonra kalkınma ekseninden kayan tartışmalar rejimin ve düzenin değiştirilmesine yönelik düşüncelere dönüşecektir.⁶⁰⁰

1962’de yayımlanmaya başlayan *Yön* dergisi etrafında toplanan ve aralarında birçok köy romancısının da bulunduğu⁶⁰¹ sol-Kemalist aydınlar 27 Mayıs’ın seçilmiş hükümetlere duyduğu güvensizliği paylaşan bir yaklaşımla yolundan saptırıldığına inandıkları Kemalist kalkınma modelinin icrasını asker-sivil aydın zümrenin görevi saymışlardı. Sosyalist olduklarını söyleyen *Yön* çevresi iddialarını çürütecek biçimde, sınıf farklılıklarını gözetmeyen yaklaşımlarıyla 1908 Devrimi’nden sonra gelişen ve tek parti döneminde sürdürülen seçkin halkçılık anlayışını tekrarlıyordu. Solculuk iddiasında olan ancak doğal müttefiki olabilecek alt ve orta halk tabakalarını, dolayısıyla ağaların zulmünden kurtaracaklarını söyledikleri köylüleri de “hasım güçler” sınıflamasına dahil etmeleri *Yön* hareketinin arka planının aydın–halk ikiliğinden oluştuğunu gösteriyordu.⁶⁰²

⁵⁹⁹ Kurtuluş Kayalı, *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, İletişim Yay., İstanbul, 2014, s. 175-180.

⁶⁰⁰ Akdere-Karadeniz, “a.g.e.”, s. 220.

⁶⁰¹ *Yön* dergisinin bildirisini imzalayan aydınlar arasında köy romancılarında Fakir Baykurt, Necati Cumalı, Tarık Dursun K., Cengiz Tuncer, Dursun Akçam, Talip Apaydın, Behzat Ay, Yusuf Ziya Bahadınlı, Kemal Bilbaşar, Mehmet Seyda yer almaktadır. Bildiriyi imzalayanların tam listesi için bkz. Gökhan Atılğan, *Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön-Devrim Hareketi*, TÜSTAV Yay., İstanbul, 2002, s. 338-354. Yine köy romancılarından yazılarıyla *Yön* dergisine destek verenler de vardır: Dursun Akçam, Talip Apaydın, Behzat Ay, Şevket Süreyya Aydemir, Mehmet Başaran, Fakir Baykurt, Necati Cumalı, Ferit Edgü, Kemal Tahir, Samim Kocagöz, Orhan Kemal, Mehmet Seyda, Yaşar Kemal. *Yön*’de birden fazla yazısı çıkanlar listesi için bkz. Bkz. Özdemir, a.g.e., s. 343-348.

⁶⁰² Akdere-Karadeniz, a.g.e., s. 223-236.

Doğan Avcıoğlu'nun deyimiyle temel çelişki “ilerlemenin öncü gücü olan ordu ve aydın gençlik ile emperyalizm ve onun işbirlikçileri tarafından kontrol edilen bütün bir halk arasındadır.” Halk güçleri bilinçsiz ve örgütsüz oldukları için önce devrim yapılacak sonra halk kazanılacaktır.⁶⁰³ 1965 seçimlerinde Adalet Partisi'nin % 51 oyla iktidara gelmesi halkın gerici olduğu iddialarına da dayanak sağlıyordu. 27 Mayıs'ın sosyalizme yöneleceğine duydukları inancın kaybolması onları yeni bir askeri darbeye bel bağlama noktasına sürüklemiş, sorun Türk aydını açısından yine dönüp dolaşıp devleti kurtarma misyonuna dönüşmüştür.⁶⁰⁴ Köylülerin yaşam koşullarını düzelterek toprak ve tarım reformu önerileri⁶⁰⁵ de ancak halk yığınları kendilerine destek verip devrimi gerçekleştince ve kendi anladıkları biçimde gerçek demokrasiye⁶⁰⁶ geçince uygulanabilirdi.

Türkiye Komünist Partisi ve Türkiye İşçi Partisi'nin sendikal ve parlamenter yöntemlerini eleştiren ve 1960'ların sonlarında Milli Demokratik Devrim Tezi'ni geliştiren çevreler açısından da sorun gerici halk – ilerici aydınlar arasındaki gerilimlerde aranıyordu. Mihri Belli önderliğindeki MDD teorisyenleri mevcut rejimi “cici demokrasi” diye niteleyen ve parlamentoyu başlıca mücadele hedefi haline getiren Yön hareketiyle bu bakımdan özdeşleşiyordu. “Geniş cephe”, “millici güçler” kavramlarıyla nitelendirilen ve Yön çevresinin literatüründe asker-sivil aydın zümreye karşılık düşen güçlere özel bir ağırlık ve önem veriliyordu.⁶⁰⁷ MDD'nin tezlerine göre Türkiye “yarı-feodal” ve “yarı-sömürge” bir ülkeydi. Yapılması gereken antiemperyalist ve antifeodal içerikli bir Milli Demokratik Devrim'di. MDD emperyalist ve feodal sömürden zarar gören bütün milli sınıfların ortak mücadelesiyle gerçekleşecekti. Devrimde hangi sınıfın önder olacağı

⁶⁰³ Doğan Avcıoğlu, “1965 Yılında Atatürkçülük”, *Yön*, S. 137, s. 13 ve 22'den aktaran: Karadeniz – Akdere, *a.g.e.*, s. 236.

⁶⁰⁴ Akdere-Karadeniz, *a.g.e.*, s. 223-236.

⁶⁰⁵ Sertel, *a.g.e.*, s. 231-237.

⁶⁰⁶ Özdemir, *a.g.e.*, s. 232-233.

⁶⁰⁷ Akdere – Karadeniz, *a.g.e.*, s. 244-245.

mücadele içinde belli olacaktı.⁶⁰⁸ Özellikle son önermeyle MDD teorisyenleri işçi veya köylü sınıfı gibi ezilen grupların öncülüğü fikrini demagojik bir tarzda reddediyor, Doğan Avcıoğlu'nun “ordunun öncülüğü” tezini benimsediklerini böylece gizleyebileceklerini umuyorlardı. Çünkü onların da gözünde işçiler, köylüler kendi haklarını savunacak bilinç düzeyine erişmemişlerdi.⁶⁰⁹ Bu nedenle MDD'nin temel örgütü olan Dev-Genç'li aydınlar ve öğrenciler köylüleri hareketlerine destekçi yapabilmek, onları bilinçlendirmek için gecikmiş bir Narodnizm atağıyla köylerin yollarını tutmuşlar ve “devrim havariliği”ne soyunmuşlardır.⁶¹⁰

MDD teorisyenleri TİP'i sınıf önderliği sorununu en önemli konu olarak ortaya atmaları ve demokratik devrim yerine sosyalist devrimi önerdiği için eleştiriyordu. Aslında TİP'in söylemi işçi sınıfını oy deposu olarak görmekten başka bir şey ifade etmiyordu. Sosyalist devrim programı olarak öne sürdüğü görüşlerde Maocu görüşler ileri süren Yön ve MDD çizgisinden farklı bir şey söylemiyordu. Yön ve MDD çizgisi ile TİP arasındaki tartışmanın özünü, gizli olarak parlamento ve legal parti karşısındaki tutumları belirliyordu.⁶¹¹ Romancı Yaşar Kemal'in sözcülüğünü yaptığı TİP'in programında köylülere yönelik söylediği sözler feodal zulümden kurtarılmaları gerektiğinden, toprak ve tarım reformu önerilerinden⁶¹² ibaretti.

1960 sonrası sol hareketlerin köylü sorunlarına çözüm olarak sunduğu görüşlerin dönemin CHP'sinin toprak reformu önerilerinden büyük bir farkı yoktu. Tarımsal üretimin artırılması gerektiğine duyulan inanç Süleyman Demirel'in “Yeşil Plan” adını verdiği ve “toprak reformu değil tarım reformu” sloganıyla propaganda ettiği

⁶⁰⁸ Mihri Belli, *Milli Demokratik Devrim*, Aydınlık Yay., Ankara, 1970, s. 14-15, 42-68; Mihri Belli, *Yazılar (1965-1970)*, Sol Yay., Ankara, 1970, s. 231-259.

⁶⁰⁹ Akdere – Karadeniz, *a.g.e.*, s. 246.

⁶¹⁰ O dönemde yürütülen “köylüleri bilinçlendirme” faaliyetleri, çalışmalara bizzat katılan bir isim olan Fikret Babuş'un amı kitabından takip edilebilir. Bkz. Babuş, *a.g.e.*

⁶¹¹ Akdere – Karadeniz, *a.g.e.*, s. 252.

⁶¹² Sertel, *a.g.e.*, s. 316-319.

söylemin de başlıca hedefiydi.⁶¹³ Yön ve MDD tezlerinin tartışıldığı sıralarda sosyalizmi İslamiyette arayan Hareket Okulu gibi sağ muhafazakar görüşler dahi devlet eliyle yürütülecek bir çeşit Anadolu sosyalizmini, toprakların kamulaştırılarak bir kısmının köylülere eşit biçimde dağıtılmasını savunmaktaydı.⁶¹⁴ Kökleri 1962’de kurulan Millet Partisi ve 1965’teki Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi yapılanmalarına dayanan Milliyetçi Hareket Partisi’nin dahi “dokuz ışık” diye adlandırdığı ilkelerinin arasında “köycülük”, “halkçılık” maddeleri yer alıyordu. MHP de toplum kalkınmasının ancak kırsal kalkınma ile gerçekleşebileceğini bunun da toprak ve tarım reformuyla mümkün olabileceğini belirtiyordu. MHP’nin kapitalizm ile komünizm arasında tercih yapmaya gerek bırakmayacağını söylediği “milli ekonomi”⁶¹⁵ görüşü *Kadro* hareketinden bu yana sol eğilimli akımlarda görülen “üçüncü yol” arayışının siyasetin sağ yelpazesinde de karşımıza çıkabileceğini gösteriyordu.

Türkiye’nin düşünsel ortamında zıt gibi görünen sağ ve sol hareketlerin birbirinin kopyası durumundaki düşünceler ve çözüm önerileriyle ortaya çıkmaları, köylü kitlelerini tasvir etmelerinde de ortaklaşmalarıyla sonuçlanmıştır. Türk köylüsü cahil kalmıştı ve ancak eğitim yoluyla sorunları çözülebilirdi. Demokrat Parti gibi muhafazakar sağ bir partinin iktidarda olduğu 1950’lerde dahi eğitim yoluyla köylüyü batıl inançların vb. geriliklerin elinden kurtarmaktan söz eden yaklaşımlar revaçtaydı.⁶¹⁶ Her ne kadar Yön hareketi toplumun geri kalmışlığının halkın cahil kalmasına yol açtığını söyleyip⁶¹⁷ cehaletin toplumsal geriliğin ana nedeni olduğu görüşünü ters çevirmeye çalışsa da sorun yine eğitimde saplanıp kalıyordu. O dönemde Yön hareketine yöneltilen eğitim meselesi yerine iktisadi meseleleri öncelediği eleştirisi, derginin yayımlandığı yıllarda (1962-1967)

⁶¹³ Akdere – Karadeniz, *a.g.e.*, s. 287.

⁶¹⁴ Kaçmazoğlu, *a.g.e.*, s. 181-182.

⁶¹⁵ Kaçmazoğlu, *a.g.e.*, s. 188-191

⁶¹⁶ Bkz. Sadık Artukmaç, *Köylerimizi Nasıl Kalkındırabiliriz*, Dahiliye Vekaleti Yay., Ankara, 1955, s. 38.

⁶¹⁷ Atılğan, *a.g.e.*, s. 76-77.

eğitimle ilgili 219 yazıya yer vermiş olması⁶¹⁸ nedeniyle geçerliliği bulunmayan bir tartışmaydı.

Toplumun eğitim seferberlikleriyle ve hukukî düzenlemelerle ileri noktalara sıçrayacağı düşüncesi Yeni Osmanlılardan İttihatçılara oradan Kemalizm'e ve 1960'ların ve 1970'lerin Kemalizm'e eklenen sol hareketlerine kadar uzanmıştır. Yön hareketi içerisinde yer alan Köy Enstitüsü çıkışlı edebiyatçılardan Dursun Akçam, Talip Apaydın, Yusuf Ziya Bahadın, Mehmet Başaran gibi isimler eğitim sorununu önceleyen ve enstitü romantizminin devamı sayılabilecek makale ve kitaplar da kaleme almışlardır.⁶¹⁹ Görüşleri, enstitülerin mimarlarından İsmail Hakkı Tonguç'un köyün eğitim yoluyla canlandırılacağı⁶²⁰ tezinin devamı niteliğindedir. Talip Apaydın'ın ve yine enstitü mezunu Behzat Ay, Mehmet Başaran, Fakir Baykurt gibi köy edebiyatçılarının *Yön* dergisinde eğitimle ilgili yazılarının çıkması, Dursun Akçam, Şevket Süreyya Aydemir, Necati Cumalı, Kemal Tahir, Samim Kocagöz, Orhan Kemal, Mehmet Seyda, Yaşar Kemal gibi köy edebiyatının önemli isimlerinin sosyal konulara ve edebiyata dair yazılarıyla⁶²¹ dergiyi desteklemeleri sözü edilen düşünce sistematığının, fraksiyonel karmaşıklığına rağmen sade işleyişini sergilemekteydi.

Köye gidenler ya onları bilinçlendirmek ya da 1968 kuşağının silahlı mücadele yöntemini seçen radikal sol örgütleri gibi örgütlenmelerini oradan başlatmak için yola çıkıyorlardı. Mao'nun, devrimin kırlardan başlayacağı ve buradan kentlere yayılacağı

⁶¹⁸ *Yön*'de işlenen konular ve sıklık dağılımları için bkz. Atılgan, *a.g.e.*, s. 349-351.

⁶¹⁹ Dursun Akçam –Talip Apaydın, *Geri Kalmış Ülkelerde Özellikle Türkiye'de Eğitim Sorunları ve Devrim İhtiyaçları*, Türkiye Öğretmenler Sendikası Yay., Ankara, 1968; Yusuf Ziya Bahadın, *Türkiye'de Eğitim Sorunu ve Sosyalizm*, Hür Yay., Ankara, 1968; Dursun Akçam - Talip Apaydın, *Devrim İçin Eğitim*, Türkiye Öğretmenler Sendikası Yay., Ankara, 1971; Mehmet Başaran, *Özgürleşme Eylemi: Köy Enstitüleri*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999.

⁶²⁰ İsmail Hakkı Tonguç, *Eğitim Yolu ile Canlandırılacak Köy*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1947.

⁶²¹ *Yön*'de birden fazla yazısı çıkanlar, yazma sıklıkları ve en çok işledikleri konuların listesi için bkz. Özdemir, *a.g.e.*, s. 343-348.

görüşü ⁶²² örgütlenmenin kırlardan başlaması anlamında Latin Amerika'daki gerilla örgütlerinde sıkça görülen Foko ⁶²³ tipi örgütlenmenin benimsenmesine yol açmıştır. Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C), Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO) gibi silahlı örgütler hareketin, emperyalizmin yumuşak karnı olduğu için kırlardan başlaması gerektiğini savunuyorlardı. Bu tezleri işçi sınıfının varlığını köylü mücadelesinin eklentisi olarak değerlendiren bir yoruma kadar genişletebilmişlerdir. Örneğin Hindistan Komünist Partisi önderi Çaru Mazumdar'ın görüşlerinden etkilenen bazı TİKKO mensupları kentlerde ve işçi sınıfı arasında çalışma yapmanın revizyonizm olduğunu savunabiliyorlardı. THKP-C ve THKO da kırlardan başlayan bir örgütlenme ve mücadele yöntemini savunurken kentli eylemleri revizyonist buluyordu. ⁶²⁴

Kırlar 1968 kuşağının silahlı örgütleri açısından sadece ulvi devrimci amaçlar için hazırlık yapılan sığınaklardı. Mao'cu görüşlerin örgütler üzerindeki etkisi bir yere kadardı. Onlar açısından devrimci sivil-asker aydınlar dışındaki hiçbir toplumsal gruba, nihayetinde köylülere de güven olmazdı. MDD tezini, Kemalist devrimin ve ihtilal olarak gördükleri 27 Mayıs Darbesi'nin tamamlayıcısı olarak görüyor ve gerici partilere oy veren köylülerin ağaların ve şeyhlerin elinden bir an önce kurtarılması gerektiği konusunda birleşiyorlardı. ⁶²⁵

Türkiye'de 1960'lardan sonraki sağ veya sol eğilimli akımlarda görülen üçüncü yol arayışının ve köylülüğün sorunlarına yönelik çözüm üretme çabalarının

⁶²² Murat Sarıca, *100 Soruda Siyasî Düşünce Tarihi*, Gerçek Yay., İstanbul, 1993.

⁶²³ *Fokoculuk*, İspanyolca *foco* (*ocak*) sözcüğünden türemiş olup kısaca iktidarı ele geçirecek hareketin kırlardan başlatılmasını savunur. Çünkü şehirler, askeri denetimin ağırlığından dolayı başlangıç için uygun değildir. Kırlarda güçlenen hareket yavaş yavaş şehirlere yayılmaya başlar. Şehirlerde çıkarılacak bir ayaklanmayla iktidar ele geçirilir ve devrim yapılır. Bkz. Flavio Fiorani, *20. Yüzyılın Resimli Tarihi*, (Çev. Renan Akman vd.), Doğan Kitap, İstanbul, Basım Tarihi Yok, s. 48.

⁶²⁴ Akdere-Karadeniz, *a.g.e.*, s. 293-314.

⁶²⁵ Akdere-Karadeniz, *a.g.e.*, s. 307, 316.

benzerlerine aynı dönemlerde başka Ortadoğu ülkelerinde de rastlanmaktaydı. Mısır'da Cemal Nasır'ın Arap Sosyalizmi biçiminde formüle ettiği çözüm Ortadoğu genelinde etkisini göstermiştir.⁶²⁶ Arap Sosyalizmi'nin Mısır'daki uygulamalarında köylü ve işçilerin bilinçsizliğinden söz edilmesi yerine onların siyasal katılma süreçlerine dahil edilmesi daha verimli sonuçlar doğurabilmiştir. 1952'deki Hür Subaylar darbesinden sonra ilk kez 1957'de yapılan ve sonrasında devam eden seçimler sonucunda işçi ve köylülerin ağırlıkta olduğu parlamento yapıları ortaya çıkmıştı. 1957'deki ilk mecliste görülen asker ve sivil bürokratların ağırlığı sonradan kabinelerde devam etmişse de parlamentoda ağırlık 1964 Anayasası'nın "çalışan güçler"i yüceltici özelliğini doğrular biçimde işçi ve köylü sınıfına geçmiştir.⁶²⁷

Nasır'ın kırsal nüfusa yönelik girişimleri de siyasal katılmadaki kısmen olumlu havayı güçlendirmiştir. İktidara geldiğinde 25 milyon olduğu tahmin edilen Mısır nüfusunun 17 milyonluk kesimini, çoğu ellerinde toprak bulunmayan köylülerden meydana geliyordu.⁶²⁸ Toprak sahiplerinin direncini kırarak yatırımları sanayiye yönlendirmek için giriştiği toprak reformu, tarımsal sulama çalışmaları ve ekilebilir arazilerin genişletilmesi⁶²⁹ Nasır'ın köylülerini bir anda bambaşka bir hayata kavuşturmamışsa da yararlarına işleyen uygulamalardı. Darbe sırasında 17 milyonluk kırsal nüfusun yalnızca iki milyonu içme suyuna sahip iken 1966 yılında köylülerin tamamı temiz içme suyuna kavuşmuştur. Ayrıca doktor sayısındaki artış ve doktorların iki yıl taşrada çalışmaya mecbur tutulmaları da köylü nüfusun sağlık hizmetlerinden faydalanma oranlarını

⁶²⁶ Zeynep Güler, *Süveyşin Batısında Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık*, Yenihayat Yay., İstanbul, 2004, s. 255-269.

⁶²⁷ Mehmet Turhan, *Siyasal Elitler*, Gündoğan Yay., Ankara, 1991, s. 140-146.

⁶²⁸ Mısır nüfusu hakkındaki bir grafik için bkz. http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/58/Egypt_demography.png, Erişim Tarihi: 1 Kasım 2009.

⁶²⁹ John Waterbury, *Sonsuz Yanılgılar Karşısında: Hindistan, Meksika, Mısır ve Türkiye'de Kamu Girişimi ve Devlet Gücü*, (Çev. Muhsin Mengütürk ve Nesrin Nas), YKY Yay., İstanbul, 1997, s. 109; Güler, *a.g.e.*, s. 271-277.

arttırmıştır. 1951’de Mısır’da 5200 doktor vardı ve her dört bin kişiye bir doktor düşüyordu. Doktor sayısı 1967 itibariyle 13.000’e yükselmiş, her iki bin kişiye bir doktor düşer hale gelinmiştir. Bunda Nasır rejiminin halk sağlığına bütçeden ayırdıkları payı arttırmalarının büyük katkısı vardır.⁶³⁰ Türkiye’deki yöneticiler ve aydınlar gibi eğitime Nasır da önem veriyordu. Ama bu konudaki seferberlik diğer alanlarda yürütülen mücadelelerle anlam kazanıyordu. Hür Subaylar’ın darbe yaptığı dönemde eğitime ayrılan bütçe 40.200.000 Mısır Lirası iken bu miktar 1965 itibariyle 96.500.000’e ulaşmıştı. Kentlerde ilkokula devam oranının % 85’e köylerde ise % 60’a ulaşması eğitim yatırımlarının en önemli sonuçları arasında yer alır. Mısır televizyonu ve Mısır dışında da, Asya, Afrika, Avrupa ve Amerika kıtalarına hitaben yirmi ayrı dilde yayın yapan Kahire Radyosu aracılığıyla kitle eğitimi destekleniyordu.⁶³¹

Türkiye’deki sol hareketler Cemal Nasır’ın yıldız olduğu bir dünyada parlamıştır ancak kitlelerin desteğini kazanmak yerine tepeden inme yollarla iktidarı kazanmaya odaklanmışlardır. 1971’deki darbeye “iktidar sıtması”nın sarsıntısına tutularak 1960’larda ümitle başladıkları serüveni “net bir yenilgiyle” kapadılar.⁶³² Kimileri kente göç edip ayaklarına kadar gelen köylüleri göremeyip devrim yapmak için kırlara gidiyordu. Kimileri de yazdıkları romanlarda neredeyse bütün ideolojik yapılanmaların savundukları⁶³³ bir klişeyi; köye öğretmeni gönderip onları aydınlatmak ve böylece düştükleri cehalet kuyusundan kurtarmak ezberlerini tekrar ediyorlardı. Mısır’da Cemal Nasır köy okullarına devam oranını yükseltirken Köy Enstitüsü mezunu romancılar köylerdeki öğretmenlik anıları arasında okutacak öğrenci bulamamaktan, geleneksel

⁶³⁰ Peter Mansfield, *Mısır İhtilâli ve Nâsır*, (Çev. Ergün Tuncalı), Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi., İstanbul, 1967, s. 80.

⁶³¹ Mansfield, *a.g.e.*, s. 81-83.

⁶³² Yalçın Küçük, “Cumhuriyet Döneminde Aydınlar ve Dergileri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, İletişim Yay., İstanbul, 1983, ss. 138-144, s. 143.

⁶³³ Bkz. Melih Pekdemir, “Taşranın ‘Taşı Toprağı Altın’da Ne Vardır?”, *Taşraya Bakmak*, (Ed. Tanıl Bora), İletişim Yay., İstanbul, 2005, ss. 77-99, s. 85.

eğitimi temsil eden hocalarla m¼cadelelerinden s¼z etmekteydiler. Kentlerde m¼cadele y¼r¼tenlerin ¼ıkabildikleri en y¼ksek merteye ise taşradaki solcu ¼ğretmen tipini tahtından indirerek yerine gecekondulu solculuğu yapan kentli devrimci tipi yerleştirmek olmuştur.⁶³⁴

II.2. Edebiyata Kendi Giren K¼yl¼ler ve Tartışmalar

İkinci D¼nya Savaşı yıllarında b¼y¼k k¼yl¼ kitleleri kıtlık koşullarıyla boğuşurken b¼y¼k toprak sahipleri ekonomik darlık ve fiyat istikrarsızlığından yararlanarak ellerindeki sermayenin miktarını arttırmışlardı. ¼zellikle gelişmiş bir ulaşım ağına sahip ¼ukurova'daki toprak zenginleri ellerindeki ¼r¼nleri pazara daha rahat ulaştırabildikleri i¼in bu durumdan en ¼ok faydalanan kesimi oluşturmuştur. Kaotik savaş koşulları ve karaborsacılık o yıllarda k¼yle ilgili iki simge; Savaş zengini "hacıağa"lar ve ¼ukurova fig¼rlerini ¼retmiřtir. ¼ukurovalı-Adanalı hacıağalar kazandıkları paralarla İstanbul'a gelmeye, savaşın yarattığı a¼lık koşullarına tezat oluşturacak bi¼imde eğlence yerlerinde g¼r¼lmeye başladılar. Bu d¼nemde *Yurt ve D¼nya*, *Markopaşa* gibi sol, *B¼y¼k Doğu* gibi muhafazak¼r dergiler, hatta iktidar yanlısı yayınlar k¼lt¼rel bir kapitalizm eleştirisini karaborsadan zengin olanlara, hovardaca para harcayanlara ve dolayısıyla hacıağalara y¼neltecektir. Hacıağa ve "maganda" karikat¼r¼n¼n ¼nc¼s¼ sayılabilecek "Hıdı" tiplmeleri, şehir argosuna dahil olacak, mizah dergilerinin erotik i¼erikli kadın-erkek ilişkilerine malzeme teşkil edecektir. "K¼yden indim şehre" bu d¼nemin tipik bir mizahi deyişi haline gelmiş, kentlilerin kafasındaki olumsuz k¼yl¼ tipinden duydukları rahatsızlığı belirtir bi¼imde kullanılmıştır. K¼yl¼l¼đ¼n ¼z¼lmesi ve kente g¼çlerin başlamasından sonra da kentlilerin kafasında yer edinen hacıağa yargısı devam etmiştir.

⁶³⁴ Pekdemir, "a.g.m.", s. 86.

DP de tarımsal yapıda yarattığı dönüşümden ötürü köyden kente göçün ve bunun sonucunda meydana geldiği düşünülen kültürel tahrifatin sorumlusu kabul edilmiştir.⁶³⁵

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Köy Enstitüsü mezunu romancıların ortaya çıkmaya başlamasıyla olumsuz köylü tiplerinin yarattığı imaja yeni tartışmalar da eklenmiştir. Tek parti döneminin romantik köy eserlerinde rastlanan sefalet koşulları bu defa enstitülü romancıların kendi ağızlarından toplumcu-gerçekçi yaklaşımlarla sergilenecek, sorun kentli mizahın alanından taşarak dönemin siyasal ve toplumsal tartışmalarıyla bütünleşecektir. Konunun kazandığı popülerlik sayesinde romanda gerçekçilik demek neredeyse köyden bahsetmekle eşanlamlı⁶³⁶ hale gelecektir.

Türk edebiyatında köy romanlarının örneklerine önceden de rastlanmakla birlikte bu türe dahil edilebilecek eserlerin niteliğinde, yazarlarının sınıfsal kökeni bakımından 1950'den sonra bir kırılma yaşanmıştır. Köy Enstitülerinden mezun öğretmenler arasından çıkan romancılar, Mahmut Makal'ın köy notlarını yayımlayarak öncülüğünü ettiği yeni bir akımın temsilciliğini üstlenmişlerdir. Enstitü mezunları Türkiye'de yeni bir sentez, "köylü-aydınlar" kuşağını⁶³⁷ meydana getirerek edebiyata el atmışlar, bir bakıma köy sorunu üzerindeki kentli egemenliğini de sarsmışlardır. Hasan Ali Yücel'in deyimiyle, köylüler önceki kentli yazarların eliyle edebiyata "sokulmuşlardır." Şimdi ise enstitü mezunlarının yazdığı köy romanları sayesinde köylü edebiyata kendi girmiştir.⁶³⁸

Mahmut Makal'ın 1948 ve 1949'da *Varlık* dergisinde parçalar halinde yayımlanan, 1950'de *Bizim Köy* adıyla kitap haline getirilen köy notları kırsal yaşamın

⁶³⁵ Levent Cantek, *Cumhuriyetin Bülüş Çağı – Gündelik Yaşama Dair Tartışmalar (1945-1950)*, İletişim Yay., İstanbul, 2008, s. 242-251; Levent Cantek, "Köy Manzaranı: Romantizm ve Gerçekliğin Döalizmleri", *Toplum ve Bilim*, S. 88 (Bahar 2001), ss. 188-200, s. 191-192.

⁶³⁶ Fethi Naci, *Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, s. 261. Benzer bir görüş için bkz. Selim İleri, "Köy Romanı' Üzerine", *Zaman*, 11 Ocak 2009, http://www.zaman.com.tr/selim-ileri/koy-romani-uzerine_802173.html, Erişim Tarihi: 24 Kasım 2012.

⁶³⁷ Tütengil, "a.g.m.", s. 115.

⁶³⁸ Hasan Ali Yücel, "Türk Edebiyatına Kendi Giren Köylü", *Yeditepe*, S. 161 (1958), ss. 1-2, s. 1.

edebiyatın popüler konuları arasına girmesinde birinci dereceden pay sahibidir. Enstitü mezunu Makal'ın Orta Anadolu'daki kendi köyüne ve çevre köylere dair gözlem notları CHP'ye yönelik DP muhalefetine tırmandığı bir döneme denk gelmiştir. DP'nin, tek parti rejiminin köylere hiçbir şey vermediği yönündeki eleştirileri, Orhan Kemal'e göre Makal'ın notları sayesinde belgelenmiş oluyordu ve yazdıklarının etkisini arttırıyordu.⁶³⁹ *Bizim Köy*'ün gördüğü ilgi aynı yıllarda enstitü mezunu başka köy kökenli romancıların da ortaya çıkmasına uygun bir zemin hazırlamıştır. Dursun Akçam, Talip Apaydın, Behzat Ay, Yusuf Ziya Bahadınlı, Mehmet Başaran, Fakir Baykurt, Ümit Kaftancıoğlu, Hasan Kıyafet gibi isimler kaleme aldıkları romanlarla köyün ilk defa köylülerin eliyle yazılmasını sağlamışlardır. Öykü ve şiir alanında da varlık gösteren aynı profildeki başka isimlerle⁶⁴⁰ beraber edebiyatta bir çeşit köylü iktidarı dönemi başlamıştır. Enstitü mezunlarından başka, bir kısmı köyden bir kısmı orta tabakadan gelme yazarlar da ortaya çıkmıştır. Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Kemal Tahir gibi yazarlar hikaye ve romanlarında köyü, köyle şehir arasındaki bağları incelemişlerdir.⁶⁴¹

Türkiye'de köylülerden ve orta sınıflardan aydınların ortaya çıkışı ve savaş sonrasında yaşanan kısmi liberalleşme köy sorununun yeniden değerlendirilmesi sonucunu doğurduğu⁶⁴² gibi karşıt tezlerin gelişimine de yaramıştır. Yön hareketi, MDD gibi sol akımların içerisinde de yer alan ya da bunlarla ortak paydalara sahip⁶⁴³ köy romancıları gerek sağ çevrelerden gerekse sol çevrelerden gelen eleştirilerle karşılaşmışlardır.

Eleştirilerin genelinde köy edebiyatı-şehir edebiyatı ayırımının evrensel ölçütlerle uyuşmadığı konusu önemli yer kaplar. Edebiyatta böyle bir ayırımın mümkün olamayacağını savunan Peyami Safa köy romancılarının siyasi amaçlarla hareket ederek

⁶³⁹ *Beş Romancı Köy Romanı Üzerinde Tartışıyor*, (Ed. Turhan Tükel), Düşün Yay., İstanbul, 1960, s. 69.

⁶⁴⁰ Köy Enstitüsü mezunu bütün edebiyatçıların isimleri için bkz. Bayrak, *a.g.e.*, s. 67-69.

⁶⁴¹ Karpat, *Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular*, s. 56.

⁶⁴² Karpat, *a.g.e.*, s. 30.

⁶⁴³ Türkeş, "Orda Bir Taşra Var Uzakta...", s. 164.

gerçekleri çarpıttığını ileri sürmüştür. Köylüyü sürekli eziliyor gösteren, ağayı ve kaymakamı daima zalim gösteren romancıların çizdiği tablolar gerçeklikle bağdaşmıyordu. Bir zamanlar İstanbul'dan ve Osmanlı kibarzadelerinden kendini kurtaramayan Türk romanı ideolojik yaklaşımlar yüzünden bu defa köylülerin tekeline girmiştir.⁶⁴⁴ Mehmet Kaplan da köy romanı yazarlardaki genel Marksist eğilimleri gündeme getirerek eleştirilerini bu kanaldan yapmıştır. Kaplan'a göre Marksizm her şeye kendi mutlak doğruları açısından yaklaşan bir ideolojidir ve bunu benimseyen köy romancıları anlatımları açısından birbirine benzeyen yapıtlar vererek monotonluğa düşmüşlerdir.⁶⁴⁵ Dönemin ideolojik yelpazesinde solda duran edebiyat eleştirmeni Fethi Naci de köy romancılarının bireyi ideolojiye ve kaba politik söylemlere feda ettiklerinden söz etmiştir.⁶⁴⁶ Önemli olan neyden bahsedildiği değil nasıl bahsedildiğiydi. Köy romancılarının çoğu köy gerçeğine bir edebiyatçı gibi değil bir sosyolog gibi eğilmişlerdir ve eserleri kuru anlatımlarla dolmuştur. Naci'ye göre Yaşar Kemal dışındaki bütün köy romancıları bu hataya düşmüştü.⁶⁴⁷ Köyü yazmanın kötü yazmayı başlatmayacağını savunan Kemal Kandaş⁶⁴⁸ ve köy romanlarının tek tip eserler olduklarını belirten Hasan Bülent Kahraman da⁶⁴⁹ sola soldan gelen kentli eleştirilerin başka örneklerini verirler.

1970'lerde ve 1980'lerin başlarında birçok eleştirmen Türkiye'deki sanayileşme ve göç sürecine dikkat çekerek geleneksel yapılarda görülen dönüşümün enstitülü romancıların kadrajına girmediğini ileri sürmüştür. Kentleşmenin, kente gelen

⁶⁴⁴ Peyami Safa, "Şehir ve Köy Edebiyatı", *Sanat Edebiyat Tenkit*, (Ed. Ergun Göze), Ötüken Yay., İstanbul, 1970, ss. 42-45, s. 42.

⁶⁴⁵ Mehmet Kaplan, "Köy Romanı", *Hisar*, S. 43, t.y., ss. 5, s. 5.

⁶⁴⁶ Fethi Naci, "Roman Sorunları, Toprak Sorunları", *Milliyet Sanat*, S. 245 (30 Eylül 1977), ss. 17, s. 17.

⁶⁴⁷ Fethi Naci, "Köy Romanlarını Yeniden Düşünürken", *Edebiyat Yazıları*, Gerçek Yay., İstanbul, 1976, ss. 128-132, s. 132.

⁶⁴⁸ Kemal Kandaş, "Köy Yazmak/Kötü Yazmak", *Varlık*, S. 841 (Ekim 1977), ss. 5, s. 5.

⁶⁴⁹ Hasan Bülent Kahraman, " 'Yeni' Türk Sineması, Köy Romanlarının Hatasına Düştü – Derman ama Derde mi?", *Sanat Olayı*, S. 21 (Şubat 1984), ss. 80-82, s. 80.

köylülerin yaşantısının köy romancıları tarafından iyi okunamadığı görüşü⁶⁵⁰ köy romanının sonunun geldiği⁶⁵¹ tespitleriyle beraber bu dönemde sıkça dile getirilmiştir. Kentte yaşayan ezilen insanların yeterince yazılmadığı, köyün gölgesinde kaldığı eleştirileri⁶⁵² Türkiye'nin Osmanlı'dan itibaren başlayan uygarlık değiştirme sürecinin ancak kentlerden ve kentlerin yazılması yoluyla yönetilebileceği görüşüne kadar genişlemiştir. Örneğin Mehmet Kaplan'a göre, köyü konu edinen romanlarda uygarlık değişmesi olgusunu enine boyuna incelemek mümkün değildi. Köylünün hayatını maddi gereklilikler, içgüdüleri ve gelenekler idare eder. Köyü anlatan Türk yazarları bu konuları bile çok sığ bir tarzda işliyorlardı.⁶⁵³

Bir başka kentli yazar Atilla İlhan'ın enstitülü romancılara yönelik eleştirileri olası devrimde köylülerin öncü rolünü tartışmaya katacak kadar konuyu derinleştirmiştir. Enstitülü romancıların klişelere bağlılığından söz eden İlhan da zalim ağa, yobaz imam ve kurtarıcı öğretmen tiplerinin sıkıcı düzeyde tekrarından şikayet etmiştir. Ona göre romancıların eserlerindeki eğitici tavrı da okuyucuyu açıkça çocuk yerine koymaktadır.⁶⁵⁴ Köy romancılarının estetik kaygıları burjuva işi saymaları, züppelik diye küçümsemeleri toplumcu-gerçekçi olmalarından ileri gelmemektedir. Ya beceremediklerinden ya da bilmediklerinden estetik kaygısını ikinci plana itmişlerdir. Bu da onları “zabıt katibi” konumuna getirir ki bir süre sonra tutanakta anlattıkları olayların da ilginçliği kalmamıştır. “Yok kasabada akşam olunca içine gariplik çökmüş de, yok köyde öğretmenle imam

⁶⁵⁰ Mehmet Ergün, “Başkalaşan Köy ve Edebiyat”, *Yansıma*, S. 11 (Kasım 1972), ss. 458-463; Hüseyin Yurttaş, “Değişen Toplum Yapısı ve Roman”, *Yeni Ortam*, 1 Kasım 1972, s. 2; Kandaş, “a.g.m.”, s. 5; Vedat Yazıcı, “Köy Edebiyatının Dönemeci”, *Yeditepe*, S. 200 (1973), ss. 11; Artun Ünsal, “‘Köy Romanı – Kent Romanı’ Çıkmazı”, *Bilim ve Sanat*, S. 1 (Ocak 1981), ss. 26.

⁶⁵¹ Ali Gevgilili, “Köy Edebiyatı Ölürken”, *Milliyet*, 23 Ağustos 1972'den aktaran: Bayrak, *a.g.e.*, s. 370; Konur Ertop, “Türk Romanının 50 Yılı”, *Türk Dili ve Yazını Özel Sayısı (Kasım 1972)*'den aktaran: Bayrak, *a.g.e.*, s. 370.

⁶⁵² Örneğin bkz. Mehmet Seyda, “Köy Edebiyatı, Şehir Edebiyatı”, *Pazar Postası*, S. 35 (31 Ağustos 1958), ss. 7-8; Suut Kemal Yetkin, “Köy Romanı”, *Türk Dili*, S. 126 (Mart 1962), ss. 341-343, s. 342.

⁶⁵³ Mehmet Kaplan, “Şehir ve Aydınların Romanı”, *Milliyet*, 27 Aralık 1971, s. 7.

⁶⁵⁴ Atilla İlhan, “Roman Roman Diyoruz Ya!”, *Varlık*, S. 649 (Temmuz 1965), ss. 3, s. 3.

dalaşır dururlarmış da, yok cezaevinde ‘adem baba’ koğuşunda hükümlüler çıplak dolaşmış da...”⁶⁵⁵ Köy edebiyatıyla ya da köylülerle bir sorunu bulunmadığını söyleyen İlhan, asıl eleştirdiği konunun “bizim köy” edebiyatı olduğunu söylemiştir. “Bizim köy” edebiyatı, enstitülü yazarların geliştirdiği, kalkınmanın ancak eğitimle olabileceği kalkınma önderinin de öğretmen olduğu yanlışına saplanmış edebiyattır. Bu edebiyatın ikinci yanlışı ise enstitülerin köylülerin proleterleşmesinin önüne geçmek için girişilen bir uygulama olduğunu görememesidir. Sanki köylüler ekonomik ve yapısal nedenlerden değil eğitimsizlikten “yabana” gidiyorlardı.⁶⁵⁶

Atilla İlhan köy romancılarının toplumcu değil “İnönü dönemi CHP’lisi”⁶⁵⁷ olduğunu savunmuştur. Toplumdaki temel çelişkiyi ekonomik sınıflar arasında aramak yerine eserlerinde imam-öğretmen kavgasına saplanan enstitülü romancılar “CHP dikta dönemi halkçılığı”⁶⁵⁸ nı tekrarlamaktan öteye gidememiştir. Kaldı ki köylülerin sosyalist düzeyde devrimciliği de Plekhanov’dan, hatta Çernişevski’den bu yana çok tartışmalıydı. Köylüler ilkel üretim düzeyini temsil ettikleri, sınıf bilinci oluşturmalarını engelleyecek düzeyde dağınmış buldukları ve geleneksel üstyapı kurumlarının etkilerini fazlasıyla hissettikleri için devrimci sınıfın başını çekemezdi.⁶⁵⁹ Köy romancıları da yirmi beş otuz yıldır kent gerçeğine yerleştikleri halde altyapılarını (bilinçaltılarını) üst yapılarına uyduramamışlardır. Köyü değil düpedüz kendi çocukluklarının köyünü yazdıkları için geride kalmışlardır. Bu yüzden toplumsal devrimci davranışları işçilerin toplumsal devrimci davranışlarına uymaz. Daha çok köy enstitülerinin yeniden açılmasını sağlayacak tepeden aşağı bir hükümet darbesi devrimciliğine, “İnönü Atatürkçülüğü”ne uyar. “Oysa çağdaş koşulların köyden şehre göçmüş, orada işçileşmiş (işçileşmek entelektüel düzeyde

⁶⁵⁵ Atilla İlhan, “Biraz da Roman Yazsalar”, *Milliyet Sanat*, S. 140 (Temmuz 1975), ss. 17, s. 17.

⁶⁵⁶ Atilla İlhan, “Bırakın Allah Aşkına!”, *Yeni Ortam*, 22 Eylül 1975, s. 3.

⁶⁵⁷ İlhan, “a.g.m.”

⁶⁵⁸ Atilla İlhan, “İlah-i Fakir-i Pür Taksir”, *Yeni Ortam*, 8 Kasım 1975, s. 2.

⁶⁵⁹ İlhan, “Bırakın Allah Aşkına!”, s. 3.

de olabilir) köylülerden beklediği, bir ayak önce işçileşme bilincine kavuşmak, bunun sosyalizm aşamasına kavuşmak, siyasal ya da entelektüel eyleminde bunun sentezini yapmaktı[...].⁶⁶⁰

Köy kökenli romancıların ürettiği eserleri yurt sorunlarını işleyen özgün bir edebiyatın başlangıcı sayan, onları öğretmenleri kabul eden, olumlu karşılayan eleştiriler de vardır.⁶⁶¹ Azra Erhat, Hasan İzzettin Dinamo gibi isimler köylülerin Türk edebiyatında görülen egemenliğinin burjuva edebiyatçıları şaşırttığını ve yıldırıldığını belirtmiştir.⁶⁶² Aralarında köy romancılarının da bulunduğu birçok sanatçı 1970'lerin ortalarında dillendirilen köy edebiyatının ölmekte olduğu görüşünü de doğru bulmamaktaydı. Nüfusu azalsa da köy gerçeği ve dolayısıyla edebiyattaki karşılığı devam edecekti.⁶⁶³ Mehmet Ergün ise ölmekte olanın köy kökenli romancıların anılarından beslenen edebiyat olduğunu ileri sürerek bu konuda beklenen dönüşümün de işaretlerini veriyordu. Ona göre kentleşme aynı zamanda kırlarda yaşanan birçok dram da yaratmıştır ve edebiyatçılar bunları mutlaka yazacaktır. Dolayısıyla köy edebiyatının ölmesi mümkün değildi.⁶⁶⁴ Cavit Orhan Tütengil, Emre Kongar gibi sosyologlar da kentleşmenin Türkiye için önemini teslim etmekle birlikte yaşanan dönüşümün köyü yazmaya engel olamayacağını savunmuşlardır.⁶⁶⁵

Köy romancıları köy edebiyatına dair tartışmaların başlarında ele alınan ayırımların Türkiye için geçersizliğini de hatırlatmışlardır. Geçersiz kabul ettikleri ayırımların başında ileri sürülen köy – kent ikilemi gelmiştir. Örneğin Samim Kocagöz'e

⁶⁶⁰ Atilla İlhan, "Fakir-i Pür Taksir'in Açık İtirafı", *Yeni Ortam*, 9 Kasım 1975, s. 2.

⁶⁶¹ Mehmet Selim, "Enstitü Hareketi ve Edebiyat", *Yeni Ortam*, 17 Nisan 1973'ten aktaran: Bayrak, *a.g.e.*, s. 370; Rauf Mutluay, "Kökten Sürmeler", *Cumhuriyet*, 16 Nisan 1974'ten Bayrak, *a.g.e.*, s. 371; Cemal Süreya, "İki Şey", *Politika*, 19 Eylül 1975'ten aktaran: Bayrak, *a.g.e.*, s. 376-377.

⁶⁶² Azra Erhat, "Işık Tutan Köy Romanı", *Dost der.*, Eylül 1960'tan aktaran: Bayrak, *a.g.e.*, s. 380; Hasan İzzettin Dinamo, "İçerdeki Oğul", *Yeni Ortam*, 23 Eylül 1975'ten aktaran: Bayrak, *a.g.e.*, s. 374.

⁶⁶³ Sevgi Soysal, Adalet Ağaoğlu, Talip Apaydın, Necati Cumalı, Dursun Akçam ve Selim İleri, "Köy Edebiyatının Bugünkü Durumu", *Yeni Ortam*, 15 Eylül 1975 s. 3.

⁶⁶⁴ Mehmet Ergün, "Günümüzde Köy Edebiyatı Ölüyor mu?", *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1975'ten aktaran: Bayrak, *a.g.e.*, s. 378.

⁶⁶⁵ Cavit Orhan Tütengil, " 'Bizim Köy'ün Sonu mu?", *Yeni Ufuklar*, S. 229 (Ekim 1972), ss. 15-17, s. 17; Emre Kongar, "Köy Romanı – Kent Romanı Üzerine", *Bilim ve Sanat*, S. 2 (Şubat 1981), ss. 37, s. 37.

göre Türkiye’de köy–şehir ayırımı yoktu. Türkiye, şehir kabul edilen yerleriyle beraber köylüydü. Şehri yazdığını sananlar bile aslında şehirdeki köylüyü yazmışlardır.⁶⁶⁶ Örneğin eserlerinde İstanbul’u dekor olarak kullanan Sait Faik bile kendinden bahsetmediği eserlerinde şehirdeki köylüleri anlatmıştır. Burgaz adasının balıkçıları, köprü üstünün hamalları, Boğaz iskelelerinin çımacıları, sandalcıları, kenar mahallelerin fabrika işçileri hep şehirdeki köylülerdir.⁶⁶⁷ Köyü yazan romancılar dahi bugün şehirlerde oturmaktadır.⁶⁶⁸ Orhan Kemal, Mahmut Makal veya Kemal Tahir gibi farklı sınıfsal kökenlerden gelen ama köy romanı yazan başka isimler de Türkiye için bu ayırımın gereksizliğini ve geçersizliğini hatırlatmışlardır.⁶⁶⁹ Köyden veya köylülerden bahsetmenin kaçınılmaz olduğu tezine D. W. Walls’da da rastlarız. Walls’a göre köy kökenli romancıları Türk edebiyatını tek kanala sıkıştırmakla suçlamak insafsızlık olurdu. Çünkü onlar da tarihsel bir gelişmenin sonucu olarak başka bir biçimde yazamamaktadırlar.⁶⁷⁰ Türkiye’nin zaten her yönüyle köylü olduğu görüşü köy edebiyatı deyimini de köy kökenli romancıların gözünde anlamsız kılmıştır. Örneğin Mahmut Makal köy edebiyatı yerine o dönemde dillendirilen “memleket romancılığı” teriminin kullanımına devam edilmesini daha uygun bulmuştur.⁶⁷¹

Köyün ana gündem maddesi yapılarak kentin unutulduğu köy kökenli romancıların neden durmadan aynı malzemeyi kullandıkları sorununu da beraberinde getirmişti. Sıkça eleştirilen konulardan biri kentteki insanın unutulduğu idi. Köy romancılarından Orhan Kemal babasının ağa olduğunu hatırlatarak çocukluğundan kalma izlenimlerin köyü yazmasında etkili olduğundan, memleket kalkınmasının kırlardan başlayabileceğine duyduğu inancın sanatına etkisinden söz etmiştir. Fakir Baykurt da alt

⁶⁶⁶ Samim Kocagöz, “Türkiye’de Şehirler Yoktur”, *Yeditepe*, S. 50 (1-15 Kasım 1961), ss. 3-6, s. 3.

⁶⁶⁷ Samim Kocagöz, “Şehirli Romancı, Köylü Romancı”, *Yeni Ufuklar*, S. 93 (Şubat 1960), ss. 270-272, s. 270.

⁶⁶⁸ Kocagöz, “a.g.m.”, s. 272.

⁶⁶⁹ *Beş Romancı Köy Romanı Üzerinde Tartışıyor*, s. 4, 32, 59-60.

⁶⁷⁰ D. W. Walls, “Türk Roman ve Hikâyesi Üstüne Birkaç Söz”, *Ataç*, S. 10 (Şubat 1963), ss. 24-25, s. 24.

⁶⁷¹ *Beş Romancı Köy Romanı Üzerinde Tartışıyor*, s. 4.

bilincinin köy izlenimleri ile dolu olduğunu söyleyerek “adeta köy romanı yazmaya mahkumum, istesem de şehir romanı yazamam”⁶⁷² diyerek edebiyat politikasını açıklamıştır. Genellikle köyü daha iyi bildiklerinden buraları yazdıkları şeklinde savunmalar geliştiren köy romancıları yetkilileri ve halkı uyandırmayı amaçladıklarını,⁶⁷³ Fakir Baykurt’un deyimiyle de eserlerinin bu anlamda faydalı “dökümanlar”⁶⁷⁴ olduğunu iddia ederek aydınlanmacı misyonlarını açığa vurmuşlardır. Kentleşmeyi ve göç sorununu ele almada geciktiklerini kabul eden romancılar söz konusu süreci tamamen ıskalamadıklarını da, Behzat Ay’ın *Dor Ali*’sini (1966), Fakir Baykurt’un *Köygöçüren*’ini (1973) ve Dursun Akçam’ın *Köyden İndim Şehire* (1973) romanlarını örnek göstererek ıspatlamaya çalışmışlardır.⁶⁷⁵

Hilmi Yavuz da, Atilla İlhan’ın köy romancılarına yönelik eleştirilerinin haksızlığını ileri sürerek onların toplumcu-gerçekçi edebiyat kategorisinde değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Yavuz’a göre köy kökenli romancılar İlhan’ın iddia ettiği gibi, modernleşmeyi köylülük üzerine inşa etmek isteyen Kemalist ideolojinin taşıyıcıları olmamışlardır. Çünkü resmi söylemin köyü ütopyik, köy kökenli romancıların köyü ise gerçekçidir. “Mahmut Makal’ın ‘Bizim Köy’ü ile, ‘Gitmesek de görmesek de, o köy bizim köyümüzdür’ şiirindeki ‘Bizim Köy’ arasında bir zihniyet örtüşmesi, bir

⁶⁷² *Beş Romancı Köy Romanı Üzerinde Tartışıyor*, s. 5, 8.

⁶⁷³ Mehmet Bayrak, “ ‘Köy Edebiyatı ve Sorunları’ Üstüne Enstitülülerle Konuşma: Talip Apaydın ile Görüşme”, *Yeni Ortam*, 16 Temmuz 1973, s. 3; Mehmet Bayrak, “ ‘Köy Edebiyatı ve Sorunları’ Üstüne Enstitülülerle Konuşma: Ahmet Köklügiller ile görüşme”, *Yeni Ortam*, 1 Ağustos 1973, s. 3; Mehmet Bayrak, “ ‘Köy Edebiyatı ve Sorunları’ Üstüne Enstitülülerle Konuşma: Yusuf Ziya Bahadınlı ile Görüşme”, *Yeni Ortam*, 6 Ağustos 1973, s. 3; Mehmet Bayrak, “ ‘Köy Edebiyatı ve Sorunları’ Üstüne Enstitülülerle Konuşma: Şevket Yücel ile Görüşme”, *Yeni Ortam*, 11 Ağustos 1973, s. 3; Mehmet Bayrak, “ ‘Köy Edebiyatı ve Sorunları’ Üstüne Enstitülülerle Konuşma: Mehmet Başaran ile Görüşme”, *Yeni Ortam*, 30 Ağustos 1973, s. 3; Mehmet Bayrak, “ ‘Köy Edebiyatı ve Sorunları’ Üstüne Enstitülülerle Konuşma: Ali Yüce ile Görüşme”, *Yeni Ortam*, 2 Eylül 1973, s. 3; Mehmet Bayrak, “ ‘Köy Edebiyatı ve Sorunları’ Üstüne Enstitülülerle Konuşma: Behzat Ay ile Görüşme”, *Yeni Ortam*, 4 Eylül 1973, s. 3.

⁶⁷⁴ *Beş Romancı Köy Romanı Üzerinde Tartışıyor*, s. 11.

⁶⁷⁵ Mehmet Bayrak, “ ‘Köy Edebiyatı ve Sorunları’ Üstüne Enstitülülerle Konuşma”, *Yeni Ortam*, 16 Temmuz 1973 (Talip Apaydın); 1 Ağustos 1973 (Ahmet Köklügiller); 6 Ağustos 1973 (Yusuf Ziya Bahadınlı); 11 Ağustos 1973 (Şevket Yücel); 30 Ağustos 1973 (Mehmet Başaran); 2 Eylül 1973 (Ali Yüce); 4 Eylül 1973 (Behzat Ay).

ideolojik benzerlik söz konusu olabilir mi?”⁶⁷⁶ Yavuz’a göre köy romancıları “ ‘kasaba ile köyün farklılaşmamış birliği’ne dayanan bir toplum yapısının romanını” yazmışlardır. “Bu yüzden de şabloncu ve ‘kaba’ bir Marksizmle değil, Türkiye’nin somut sosyolojik gerçekliğine ters düşmeyen bir teorik perspektiften ele alınmayı” daha çok hak etmektedirler.⁶⁷⁷

Köy romancılarına yönelik eleştirilerin kaba Marksizm olarak değerlendirilmesi Fakir Baykurt’ta da rastladığımız bir yaklaşımdır. Baykurt, Atilla İlhan’a cevaben öğretmenin ve eğitimin yüceltilmesini köylülerin altyapıda değişiklik isteyecek bilince erişmelerinin ön koşulu sayıyordu. Marks’ın kendisi bile altyapı ve üstyapı kurumlarını karşılıklı etkileşim içinde bulunduğunu, biri olmadan öbürünün de gerçekleşmeyeceğini söylüyordu. Her değişimi ekonomik etmenlere bağlayanlar en dogmatik Marksistlerdi. 1950’de iktidara gelen burjuvazi eğitimin köylüleri beklenen bilince eriştirmedeki önemini fark ettiği için Köy Enstitülerini kapattı. Bununla da kalmayarak Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nu rafa kaldırdı.⁶⁷⁸

İsmail Hakkı Tonguç’un enstitü girişiminin ya da kendi romanlarının asıl amacının sosyalistlik olmadığını söyleyen Baykurt böylece İlhan’ın köy edebiyatçılarına atfen ileri sürdüğü sosyalizmi bilmedikleri eleştirilerini de cevaplamış oluyordu. Köylü sınıfının devrimin öncülüğünü yapamayacağı iddiasının Marks ve ardılları tarafından 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında ileri sürüldüğünü belirten Baykurt köylülüğün o günden beri geçirdiği değişime dikkat çekmiştir. Yaşanan bilimsel ve teknik buluşlar köylülerin de hayatında derin etkiler yaratmıştır. Marksizmin diyalektik yönü gereğince yeniden yorumlanması gerekirken köylülere 1850’lerin gözüyle bakmak bir çeşit bağnazlık

⁶⁷⁶ Hilmi Yavuz, “Köy Romanı”, *Zaman*, 31 Ekim 1999, <http://arsiv.zaman.com.tr//1999/10/31/yazarlar/4.html>, Erişim Tarihi: 24 Kasım 2012.

⁶⁷⁷ Yavuz, “a.g.m.”

⁶⁷⁸ Fakir Baykurt, “Ne Çıktı ‘Köy Romanı’ Tartışmasından?”, *Yeni Toplum*, S. 3 (1976), ss. 50-58, s. 54.

olurdu. Köylülerin örgütsüzlüğü ise yavaşlıklarından ve bilinçsizliklerinden değil burjuva iktidarların baskılarından kaynaklanıyordu. Kaldı ki Marks'ın köylülerin öncülüğü hakkında söyledikleri bir ülkede tutmuşken öbüründe tutmamıştır. 1917 Devrimi'nde köylüler yoktu ama sonucu belirleyen başat güçtür. Mujikler ambarların ağzını devrimden yana açmasaydı, bir iki ay içinde devrim de devrimciler de ters yönde bir gelişmenin yıkıntıları altında ezileceklerdi. Ya da halkın % 80'inin köylülerden oluştuğu Çin'de Mao Çe Tung devrimi nasıl başarmıştı?⁶⁷⁹ Tabii ki işçilerin de romana dahil edilmeleri onların da hikayelerinin yazılması gerekiyordu ama kentli romancılar neden bunu da köy kökenli romancılardan bekliyordu? ⁶⁸⁰ Sonuçta köylü edebiyatçılar “yazarların kalemini toplamamıştı.”⁶⁸¹

Fakir Baykurt o dönemde kendilerine yöneltilen eleştirilere cevap verirken bireyi feda ettikleri yönündeki karşıt görüşleri de kabul ediyordu.⁶⁸² Yetkilileri sorunlar hakkında uyarmak ve halkı bilinçlendirmek için yazılan romanların köylüler tarafından okunmamış olması da herhalde köylülerin kendilerini bu eserlerde bulamamasıyla ilgilidir. Örneğin Kemal Tahir Çorumluların kendisini çok sevdiğini ama Çorum hakkında yazdıklarının onların ilgisini çekmediğini söylemiştir. Çorumlular Tahir'in bu kadar basit, her gün görmekten sıkıldıkları şeyleri neden yazdığını merak etmişlerdir.⁶⁸³ Dolayısıyla köy romanlarının okurları yine kentliler ve aydınlar olmuştur.⁶⁸⁴ Bu eserlerin köylüleri bilinçlendirmedeki hedefinin gerçekleşip gerçekleşmediği, muhatapları tarafından okunmadıkları için tartışmalı kalmıştır.

⁶⁷⁹ Baykurt, “a.g.m.”, s. 55-56.

⁶⁸⁰ Fakir Baykurt, “Romanımız Ne Durumda?”, *Milliyet Sanat Dergisi*, S. 239 (Temmuz 1977), ss. 14, s. 14.

⁶⁸¹ Fakir Baykurt, “Köyden Fıskıran Edebiyat”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, (Ed. Oya Baydar), Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1999 içinde, ss. 202-205, s. 202.

⁶⁸² Baykurt, “Romanımız Ne Durumda?”, s. 14.

⁶⁸³ *Beş Romancı Köy Romanı Üzerinde Tartışıyor*, s. 68.

⁶⁸⁴ Suut Kemal Yetkin, “Köy Romanı”, s. 343; Hüseyin Yurttaş, “Değişen Toplum Yapısı ve Roman”, s. 7.

Türk edebiyatında 1960'lerden sonra belirginleşen toplumcu-gerçekçi sanatın esin kaynağı olan Rusya'da da aynı dönemlerde köy popülerliğini koruyan bir konuydu. Çoğu köyden yetişmiş yazarlar, Sovyet köylülerinin günlük, sıradan yaşamlarını anlatan ve onların iç dünyalarını, hayallerini, umutlarını yansıtan öyküleri, romanları ard arda yayımlamışlardır. Bunlar arasında V. Astafyev, V. Şukşin, C. Aytmatov, V. Belov, Yevgeniy Nosov, V. Rasputin, Yuri Trifonov, V. Tendryakov, K. Vorobev, G. Baklanov ve V. Bondarev, F. Abramov gibi yazarlar sosyal gerçekliği derinlemesine inceleyen eserler yazarak edebiyat dünyasında kendilerini gösterirler.⁶⁸⁵ O dönemde Turgenyev, Tolstoy gibi isimlerin mujikleri anlattıkları eserleri, yazarları köylü olmadığı için yeterince başarılı bulunmuyordu.⁶⁸⁶ Köy kökenli yazarlar, öncekilerin mülkiyet yapısındaki değişimlere odaklanan eserlerinden farklı olarak işçi ve köylülerin yaşamlarını, ruhsal durumlarını, yaşanan dönüşümlerin köylüler üzerindeki etkilerini, teknolojinin yarattığı tahribata tepki olarak insan-doğa ilişkilerini anlatarak⁶⁸⁷ aslında köy edebiyatında bir sıçrama yaratmışlardır. Çoğu Sibirya köylerinden yetişen⁶⁸⁸ Rus yazarların bireyi ve psikolojisini gözetten eserleri çağdaşları olan Türk köy romancılarının anlatımlarındaki en büyük eksiklik olarak işaretlenmişti. Rusya'daki köylü yazarlarla aynı sınıfsal kökenden gelmelerine ve onlar gibi kendilerinden önceki köy anlatımlarına eleştirel yaklaşımlarına rağmen enstitülü romancıların yetersiz buldukları eserlerle çoğu zaman benzer çizgide buluşmaları dikkat çeken bir konudur.

⁶⁸⁵ Reyhan Çelik, "20. Yüzyılın İkinci Yarısında Rus Edebiyatında ve Türk Edebiyatında Köye Yaklaşım", *Turkish Studies*, Volume 4/8 Fall 2009, ss. 791-803, s. 801.

⁶⁸⁶ Çelik, "a.g.m.", s. 799.

⁶⁸⁷ Çelik, "a.g.m.", s. 799-800.

⁶⁸⁸ Çelik, "a.g.m.", s. 802.

II.3. Köy Enstitülü Romancılar Kuşağının Köy Anlatımları

Mahmut Makal'ın 1948'de *Varlık* dergisinde yayımlanmaya başlanan köy notları dönemin siyasi ve edebi çevrelerinde büyük yankı uyandırmıştır. O tarihe kadar köy gerçekliğinin farkında olmayan ya da üstünü örten yaklaşımlar söz konusuydu. Köyle ilgili eserler de tamamen şehirlilerin ellerinden çıkmaktaydı. Makal gibi henüz on sekiz yaşında bir köylü gencinin yazdığı köy notları iki bakımdan etkili olmuştur. Birincisi; genç bir köylü çocuğunun kentli yazarların egemenliğindeki edebiyat çevrelerine aniden girivermesinin buralarda yol açtığı şaşkınlık ve kıskançlıktı. İkincisi ise; Türkiye'de köylerin durumunun bu kadar geri olduğunun öğrenilmesinden kaynaklanan sarsıntıydı. Makal'ın daha sonra, 1950'de *Bizim Köy* adıyla kitaplaştırılan notları CHP'yi toplumsal geriliğin baş suçlusunu sayan DP propagandasının ayyuka çıktığı döneme denk gelmiş, bu da eserin etkisini ve gördüğü ilgiyi arttırmıştır. Bu nedenle Makal'ın eserindeki gerçekleri törpüleme, yok sayma denemeleri olmuştur. Makal'ın yayıncısı ve *Varlık* dergisinin sahibi Yaşar Nabi Nayır, Türkiye'deki bütün köylerin burada anlatılan Orta Anadolu köyleri gibi olmadığını belirterek bu acı tabloyu frenlemek istemiştir. Ona göre acı bir tesadüfle Makal'ın eseri Orta Anadolu'nun yüzyılda bir veya iki defa gördüğü en korkunç kıtlık yıllarına denk gelmiş, köyünün girdiği açlık tehlikesinin altında eserini kaleme almıştır. 'O itibarla acılığını anlayışla karşılamak lazım'dı.⁶⁸⁹ Mahmut Makal ise karlar eriyip jandarmalar kendisini köyünde ziyarete geldiklerinde kitabının kopardığı fırtınadan haberdar olabilmıştır. Makal, eserinden dolayı tutuklandı ama eserin ünü çoktan ülke sınırlarını aşmıştı. Dönemin valileri, çeşitli suçlamalarla Makal hakkında kovuşturmalar düzenleyip çalıştığı Nurgöz köyüne müfettişleri gönderirken, Cumhurbaşkanı Celal Bayar,

⁶⁸⁹ Mehmet Ergün, "Köy Enstitüleri ve Edebiyatımız", *Yeni Adımlar*, S. 11 (Kasım 1973), ss. 3-22, s. 11.

yazarı Çankaya Köşkü'ne davet edip, “bir sorunun olursa kimseye gitme, doğrudan bana gel” diyerek, onu doğduğu köye atamak isteyecekti.⁶⁹⁰

Bütün frenleme ve baskılama çabalarına rağmen Makal, *Bizim Köy* ile yetinmeyip daha sonra benzer birçok eser kaleme almıştır. Dönemin edebiyat dergilerinde kısa zamanda anı-izlenim türü yazılar yayımlayan başka enstitü mezunu yazarlar da boy göstermeye başlamış, bunların da yazdıklarından kitaplaşanlar olmuştur. Kitaplaşmış köy notları arasında Mehmet Başaran'ın *Çarığımı Yitirdiğim Tarla*, Talip Apaydın'ın *Bozkırda Günler*, Mahmut Yağmur'un *Dertler Pazarı*, Selahattin Şimşek'in *Hakkâri Dedikleri*, Behzat Ay'ın *Köyden Geliyorum*, Başkanın Ankara Dönüşü, *Gündoğusu* adlı eserleri anılabilir. Köy notlarının genellikle dikkat çekmek istedikleri noktalar; eğitimin yetersizliği, bakımsızlık, sağlık sorunları, din adamları baskısı, ağa sömürüsü, jandarmanın olumsuz tutumu, topraksızlık vb. konulardır.⁶⁹¹ Buralarda işlenen konular daha sonra enstitülü yazarların kaleme alacakları romanların da belli başlı temalarını oluşturacaktır. Fakir Baykurt, Talip Apaydın, Mehmet Başaran, Behzat Ay, Ümit Kaftancıoğlu, Dursun Akçam, Osman Şahin, Yusuf Ziya Bahadınlı, Hasan Kıyafet gibi enstitü mezunu yazarlar yazdıkları romanlarla köy meselesinin Türkiye'de gündemin baş sırasına oturmasını sağlamışlardır.

Türkiye'nin köy sorunu, enstitülü yazarlar sayesinde aktüel bir konu haline gelmiştir ama 1950 sonrası döneme damgasını vuran bu kuşağın yaklaşımları da çözümlenmesi gereken sorunlar barındırıyordu. Sanatsal açıdan hem kendi dönemlerinde hem daha sonra sıkça eleştirilmişlerdir. Örneğin Berna Moran, enstitülü yazarların bozuk ve haksız düzenin üzerine cesaretle gitmelerini, okurlarının gözünü açmalarını ve onları bilgilendirmelerini başarılı bulur. Ama yaptıkları için “ sanat işi olmaktan çok cesaret işi”

⁶⁹⁰ Mahmut Makal, *Bizim Köy*, Literatür Yay., İstanbul, 2009, s. 1, arka kapak yazısı.

⁶⁹¹ Ergün, “a.g.m.”, s. 11.

olduğunu da söyler.⁶⁹² Edebiyat çevrelerinin olumsuz eleştirileriyle sıklıkla karşılaşan enstitülü yazarların, içinden çıktıkları sınıfın sorunlarını anlatırken takındıkları tutumlar, köylülüğün sınıfsal temsilini ne derece üstlenebildikleri, kent hayatına katıldıktan sonraki yaşam ve yazma süreçlerini nasıl yönettikleri de üzerinde durulması gereken konulardandır. Dünya görüşlerinin bütünlüğünü kavramak ve bugün bizim için ifade ettikleri anlamları yorumlamak için bu önemli bir gerekliliktir. Türk düşünce tarihinde bir kırılmaya mı yol açtıkları yoksa bir çeşit ideolojik taşıyıcılık mı yaptıkları sorusunu doğru cevaplamamız da sınıfsal konumlarının gerçekçi bir şekilde yorumlanmasına bağlıdır. Osmanlı'da veya Türkiye'de aydınların düşünce dünyalarını analiz ederken doğru tespitlere ulaşabilmek için de onun iktidar aygıtıyla ilişkisi önemli bir veri oluşturur. Bu nedenle enstitülü yazarların yaşam hikayelerine ve içerisinde yer aldıkları devlet aygıtıyla ilişkilerine kısaca göz atmakta fayda vardır.

II.3.1. Aydın ve Sınıf Sorunu

Devlete eklemlenmiş aydın tipi Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin ortak niteliklerinden biridir. “Modern aydın”ın Batılı prototipleri ideolojik otoriteyi oluşturan kiliseyle ve siyasi iktidarla çelişerek kimliğini bulmuştur. Osmanlı'da ve Türkiye'de ise aydınlar otoriteyle çelişkiye düşmedikleri gibi onun emriyle aydınlaştılar ve aydın olduktan sonra devlet yapısı içinde yer aldılar. Bu nedenle, istisnalar dışında aydın kimlikleri ile bürokrat kimlikleri bir arada var olmuştur.⁶⁹³

Cumhuriyet'ten sonra türetilen “aydın” kelimesinin Osmanlı'daki karşılığı “münevver”di. Batı'daki “entelektüel” ve “entelijensiya” gibi kavramlar “akıl” ya da “zekâ” kökünden türediği halde Türkiye'deki karşılığı olarak kullanılan “aydın” sözcüğü Osmanlı aydınının Batı'nın “Aydınlanma Çağı”na borcunu dile getirir. Yeni oluşmaya

⁶⁹² Moran, *a.g.e.*, s. 244.

⁶⁹³ Murat Belge, “Tarihi Gelişme Süreci İçinde Aydınlar”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, İletişim Yay., İstanbul, 1983, ss. 122-129, s. 124.

başlayan tabakanın böyle yeni bir ada sahip olması bilginin geleneksel sahibi sınıfla, yani “ulema” ile bir farklılaşmayı da belirtiyordu. Aydın kavramının bir diğer işlevi, toplumu genel bir şekilde “aydınlanmış” ve “aydınlanamamış” diye nitelenebilecek iki gruba ayırmasıydı. Kavramın kendisi Batı’dan geldiğine göre “aydın” sıfatına sahip olmak demek az veya çok Batılı kültürü almış olmakla eş anlamlı hale gelirken söz konusu kültürden almamış olan yığınlar ise “aydınlanamamış” kabul ediliyordu. Böyle bir sınıflama, toplumun temel dinamiklerini “düşünce”de gördüğü ölçüde “idealist” bir anlayışı yansıtmaktaydı. Hiç eğitim görmemiş veya Batılı eğitim görmemiş kesimlere karşı bir hor görme potansiyelini de barındırmaktaydı. Toplumun temelini düşüncede arayan idealist anlayışın sonucudur ki Osmanlı ve Türk aydını, gündemlerini oluşturan devleti kurtarma misyonu için çalışırken Batı’daki önemli toplumsal gelişmelerle ve muhalefet akımlarıyla ilgilenmemişlerdir.⁶⁹⁴ Odaklandıkları temel sorun devleti kurtarmaya yarayacaklarını düşündükleri Batılılaşma reçetelerini uygulamak ve toplumu da ürettikleri çözümlere uydurmaktı. Yeni Osmanlılardan Erken Cumhuriyet Döneminin sonlarına kadar Türk aydınının genel profili bu yönde olmuştur. Cumhuriyet Döneminde yaşanan toplumsal değişmelerin sonucunda yeni aydın kategorileri; avukatlar, aydınlar, noterler vb. oluştu. Gelişen yeni aydın kategorileri edebiyat ve siyaset alanında resmi ideolojinin egemenliğini sarsacak üretimlerde bulunmaktan çok DP gibi sağ siyasetin taşrada tutunmasında⁶⁹⁵ rol oynamışlardır. Siyasal düşünce üretiminde sivil ve askeri bürokrasinin desteğine sahip olan Kemalist aydınlar ön planda olmaya devam ettiler. Siyasal iktidar sağ partilerin eline geçtiğinde de onu hangi yoldan olursa olsun yeniden ele geçirmenin özlemlerini dile getirdiler. Yön ve MDD gibi hareketlerin siyasal özlemleri bu paralelde

⁶⁹⁴ Belge, “a.g.m.”, s. 124.

⁶⁹⁵ Belge, “a.g.m.”, s. 124-125.

ilerlerken enstitü yazarlar da eserleriyle edebiyatta aynı gündemi korumaya devam ettiler.

Köy Enstitülü yazarlar, Cumhuriyet'in nüfusun dörtte üçünü oluşturan köylüye ulaşma projesinin sonucudur. Yeni rejim, tutunabilmek için toplumdaki geleneksel Osmanlı ideolojisinin kaldırılması gerektiğini biliyordu. Köylüyü eğitecek öğretmenler, her ne kadar köken olarak köylülerden seçilmişlerse de ve klasik kentli Türk aydını profilinden farklıymış gibi görünse de aldıkları eğitimin sonucunda yeni rejimin değerlerine sadık ve onları savunacak şekilde yetiştirilmişlerdir. Dolayısıyla enstitü mezunu öğretmenler sadece eğitimci değillerdi, üstlendikleri politik bir misyonları da vardı. Kendilerini Kemalist devrimlerin, bir bakıma Batılı değerlerin kırlardaki bekçileri olarak görüyorlardı. Antonio Gramsci'nin kavramlarıyla konuşacak olursak kendi sınıfının çıkarları için çalışan veya onların düşünce ve özlemleri yönlendiren "organik aydın"⁶⁹⁶ kategorisinde değerlendirilmeleri güçtür. Aldıkları eğitimin sonucunda Kemalist değerler üzerinden klasik Türk aydınının zihniyet dünyasına ortak olmuşlardır. Düzeni eleştirirken, iktidar tarafından sürgünlere, kovuşturmalara vs. uğrarken dahi eylemlerini düzenin içerisinde yer alarak ve devletten maaş alarak gerçekleştirmişlerdir. Dolayısıyla eğer bir sınıfla veya zümre ile aralarında organik bağ kurmak gerekecekse bunun köylüler olmadığını, bizim "devletli aydın" dediğimiz zümre olduğunu ileri sürmek çok aşırı bir yorum sayılmasa gerekir. Yaşam süreçlerini takip ettiğimizde köyden fiziksel olarak koştuklarını, giderek kentlileştiklerini gözlemlemek işten bile değildir. Hepsinden önemlisi yazdıkları eserlerde bilinçli ya da bilinç dışı biçimde sergiledikleri fikirler onları "devletli aydın" zümresine dahil etmemizi sağlayan en sağlam dayanağı meydana getirir.

⁶⁹⁶ Antonio Gramsci'nin aydın kategorileri ile ilgili değerlendirmeleri için bkz. Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri (Seçmeler)*, (Çev. Kenan Somer), Onur Yay., İstanbul, 1986, s. 309-320.

Enstitülu yazarların özgeçmişlerinde en çok dikkat çeken noktalardan biri köyle fiziksel bağlarının zayıflamasına paralel olarak kariyer anlamında ilerleme göstermeleridir. Topraksız ya da az topraklı yoksul köylü ailelerinin bir ferdi olarak dünyaya gelip herhangi bir köy enstitüsünü bitirdikten sonraki hikayeleri bir bakıma köyden giderek uzaklaşmanın hikayesidir. Enstitüyü bitirdikten sonra birkaç sene köylerde öğretmenlik yapıp ardından Ankara'daki Gazi Eğitim Enstitüsüne girerek yüksek öğrenim görmeleri ve ardından köy yerine meslek hayatlarına şehirlerde devam etmeleri hepsinin özgeçmişinde şaşmaz bir olgu biçiminde karşımıza çıkar. Bakanlıklarda veya başka devlet kuruluşlarında danışmanlık hizmeti vererek, devlet tarafından Avrupa ve Amerika'ya araştırma yapmak, eğitim görmek üzere gönderilerek “devletli aydın” pozisyonu güçlenenlerin varlığı da dikkat çeker. Hepsinin yaşam hikayesinde sürülme, kovuşturmayaya uğrama vb. durumlar neredeyse olağanlaşmıştır. Ama yaşam hikayelerinde bu gerçekle yana yürüyen bir olgu varsa o da kariyer bakımından kendilerine sağlanan ilerleme imkanlarıdır. Belki sürülme dolayısıyla kendi görev yerlerini seçme imkanı bulunmayanlar da olmuştur. Ya da üst düzey bürokratik görevlere getirilerek kendi sınıfsal gerçekliklerinden koparılmak istenenlerin varlığı da mümkündür. Ama sonuç itibariyle hepsi bu süreçlere direnme, karşı çıkma yeteneğine de sahipti. Tabii ki kariyer ilerlemesini, kent yaşamını vs. reddetmelerini beklemeye kimsenin hakkı yoktu ama bütün bu süreçlere rağmen eserlerinde ısrarla köyü yazmaya devam etmiş olmaları düşündürücüdür. Atilla İlhan'ın enstitülu yazarlara yönelik yaptığı “kendi çocukluklarının köyünü” yazdıkları eleştirisi bu bakımdan doğru bir tespittir. Köy yaşamından kopup köylerde 1950'lerden itibaren yaşanan dönüşümü görmeden, hissetmeden ve dolayısıyla yazmadan aynı kalıpları tekrar etmelerinin altında yatan en önemli neden köyü hala çocukluklarındaki gibi görmeye devam etmeleridir.

Yazdıklarıyla köy edebiyatı akımının ivme kazanmasında önemli rol oynayan Mahmut Makal 1930'da Aksaray'ın Demirci köyünde doğmuş, İvriz Köy Enstitüsünü bitirdikten (1947) sonra altı yıl köy öğretmenliği yapmıştır. Ancak özgeçmişiyle ilgili elde edebildiğimiz bilgilerden görebildiğimiz kadarıyla köyle ilişkisi bu noktadan itibaren zayıflamaya başlamıştır. Köy öğretmenliğinden sonra Ankara Gazi Eğitim Enstitüsünde yüksek öğrenimini tamamlayan Makal 1961'den itibaren devlet desteğiyle eğitim teknikleri ile ilgili araştırmalar, dil öğrenimi, okutmanlık yapmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerini gezmiştir. Aynı zamanda çeşitli illerde öğretmenlik ve ilköğretim müfettişliği (1955-1964) görevlerini yürüten Makal, 1979'da Kültür Bakanlığı danışmanlığına kadar yükselmiştir.⁶⁹⁷

1926'da Polatlı'nın Ömerler köyünde doğan Talip Apaydın Çifteler Köy Enstitüsünü (1943) ve Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsünü (1946) bitirmiştir. Köy okullarında ve Cılavuz Köy Enstitüsünde bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra Tokat bölgesi gezici başöğretmenliğine getirilmiştir. Gazi Eğitim Enstitüsü müzik bölümünü bitirdikten sonra da Turhal Ortaokulu'nda müzik öğretmenliğine başlamış 1960'ta da Amasya Kız İlköğretmen Okuluna atanarak emekli olana kadar burada çalışmıştır. Apaydın, CHP iktidarı döneminde Milli Eğitim Bakanlığı danışmanlığına da getirilmiştir.⁶⁹⁸

Köy edebiyatıyla özdeşleşen Fakir Baykurt'un yaşamı da köyden koptuğuna, giderek kentlileştiğine işaret etmektedir. 1929'da Burdur'un Yeşilova ilçesine bağlı Akçaköy'de dünyaya gelen Baykurt, Gönen Köy Enstitüsünü bitirdikten (1948) sonra Yeşilova'nın Kavacık ve Dereköy köylerinde beş yıl öğretmen olarak çalışmıştır. Gazi

⁶⁹⁷ Özgeçmişi için bkz. *Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 2, (Ed. Murat Yalçın), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2010, s. 687; Necatigil, *a.g.e.*, s. 284; Işık, *a.g.e.*, s. 1225.

⁶⁹⁸ Özgeçmişi için bkz. *Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 1, (Ed. Murat Yalçın), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2010, s. 111; Necatigil, *a.g.e.*, s. 54; Bezirci – Taner, *a.g.e.*, s. 348.

Eğitim Enstitüsündeki eğitiminden (1953-1955) sonra Sivas, Hafik ve Şavşat'ta ortaokul Türkçe öğretmenliği yapmıştır. Yazdıkları nedeniyle 1959'da bakanlık emrine alınan Baykurt, 27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra Ankara ilçelerinin ilköğretim müfettişliği görevine getirilmiştir. 1962'de görsel ve işitsel ders araçları geliştirme ve yetişkinler için yazma programları konusunda eğitim almak için Amerika'ya gönderilmiş, İndiana Üniversitesinde bir yıl kalmıştır.

Baykurt'un devrimci yazın ve yaşam serüveni onun giderek devrimci bürokratların başına geçmesi sürecine dönüşecektir. 1965'te *Türkiye Öğretmenler Derneği Milli Federasyonu*'nun ve kurucuları arasında yer aldığı *Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS)*'nin genel başkanlığına seçilmiştir. Baykurt'un kariyer açısından yükselişi 1970'te getirildiği ODTÜ Halkla İlişkiler ve Yayın Müdürlüğü göreviyle devam etmiştir. 1971 Darbesi'nden sonra dokuz ay hapis yatması Baykurt'un yükselişini etkilememiş, kendisi 1978'de Kültür Bakanlığı danışmanı olmuştur. Köy yaşamından kopuşu da simgeleyen bu yaşam serüveni 1979'da Almanya'ya yerleşmesi ve hayatını kaybedeceği 1999'a kadar orada kalmasıyla tamamlanmıştır.⁶⁹⁹

1927'de Yozgat'ın Bahadın köyünde dünyaya gelen Yusuf Ziya Bahadınlı Pazarören Köy Enstitüsünü (1944), Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsünü ve Gazi Eğitim Enstitüsünü (1950) bitirir. Ama köylerde değil il ve ilçelerde öğretmenlik yapar. 1950–1958 arasında İspir Ortaokulu, Cılavuz Köy Enstitüsü, İvriz Köy İlköğretmen Okulu, Düzce Ortaokulu ve İstanbul Erkek Lisesinde Türkçe ve Edebiyat öğretmenliği yapmıştır. *Hür ve Yeni Dünya* adlı yayınevlerini kurarak ticarete atılan Bahadınlı 1965–1969 arasında Türkiye İşçi Partisi Yozgat Milletvekili olarak TBMM'de de bulunmuştur. 1980'den sonra

⁶⁹⁹ Özgeçmiş için bkz. Öner Yağcı, “Yaşamı ve Kitaplarıyla Fakir Baykurt”, *Fakir Baykurt'u Anarken – Kardeşim Yaralımsın*, (Ed. Gönül Pultar – Selim Sünter), Tetragon Yay., İstanbul, 2002 içinde, ss. 241-247; *Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 1, s. 194-196; Kudret, *a.g.e.*, s. 543; Bezirci – Taner, *a.g.e.*, s. 383; Necatigil, *a.g.e.*, s. 91.

on iki yıl Almanya’da yaşayan Bahadınlı ayrıca 1968’de Bulgaristan, Macaristan, Polonya ve Romanya’yı; 1969’da ise Kore, Japonya, Amerika, İngiltere, Fransa’yı daha sonra Sovyetler Birliği’ni gezmişti.⁷⁰⁰

1936’da Mersin Arslanköy’de dünyaya gelen Behzat Ay ise Düziçi Köy Enstitüsünü (1954) ve Gazi Eğitim Enstitüsü pedagoji bölümünü (1970) bitirmiştir. Samsun köylerinde ve doğu illerinde öğretmenlik yapmıştır. Aynı bölgelerde gezici başöğretmenlik görevinde de bulunmuştur. 1980’de emekli olmadan önceki görev yeri ise İstanbul’dur. Behzat Ay, ayrıca TÖS’ün kuruluş çalışmalarına katılmış, yönetim kurulunda da yer almıştır.⁷⁰¹

Hasan Kıyafet 1938’de Kırşehir’in Kaman köyünde doğmuştur. Pazarören Köy Enstitüsünü (1957), Gazi Eğitim Enstitüsünün İngilizce bölümünü (1962) bitirdikten sonra Bingöl, Eskişehir, Tekirdağ, Niğde, Samsun ve İstanbul’da öğretmenlik ve okul müdürlüğü yapmıştır.⁷⁰²

Ümit Kaftancıoğlu 1934’te Kars’ın Saskara köyünde doğmuştur. Cilavuz Köy Enstitüsünü bitirdikten (1957) sonra Derik’te üç yıl ilkokul öğretmenliği yapmıştır. Balıkesir Necatibey Eğitim Enstitüsü edebiyat bölümünden mezun olduktan sonra bir süre Rize’nin Pazar ilçesinde Türkçe öğretmenliği yapmıştır. Geçirdiği soruşturmalardan dolayı öğretmenlik mesleğinden ayrılan Kaftancıoğlu TRT’ye girmiş, köy yayınları servisinde çalışmıştır. 1974’te İstanbul Radyosu’nda yapımcı olmuştur.⁷⁰³

⁷⁰⁰ Özgeçmişi için bkz. *Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 1, s. 167; Bezirci-Taner, *a.g.e.*, s. 359; Necatigil, *a.g.e.*, s. 78.

⁷⁰¹ Özgeçmişi için bkz. Emrullah Güney, “Behzat Ay: Değerini Bilemediğimiz Bir Büyük Yazar”, 28 Ağustos 2012, <http://blog.milliyet.com.tr/emrullah-guney--behzat-ay-i-anlatiyor/Blog/?BlogNo=376612>, Erişim Tarihi: 17 Nisan 2014; “Behzat Ay Özgeçmişi”, t.y., <http://www.behzatay.com/ozgecmis.html>, Erişim Tarihi: 17 Nisan 2014; *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 1, s. 152; Necatigil, *a.g.e.*, s. 72.

⁷⁰² Özgeçmişi için bkz. *Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 2, s. 633; Bezirci – Taner, *a.g.e.*, s. 451; Işık, *a.g.e.*, s. 1.

⁷⁰³ Özgeçmişi için bkz. *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 2, s. 565; “2015 Ümit Kaftancıoğlu Öykü Yarışması Sonuçlandı”, t.y., <http://www.umitkaftancioglu.com/>, Erişim Tarihi: 25 Nisan 2014; “Kaftancıoğlu’nun Katili 30 Yıl Sonra Hala Cezasız”, 11 Nisan 2010,

1930'da Ardahan'ın Ölçek köyünde doğan Dursun Akçam Cilavuz Köy Enstitüsünü bitirdikten (1950) sonra köy öğretmenliği yapmamış, Gazi Eğitim Enstitüsü edebiyat bölümünü bitirerek (1958) ortaokul öğretmeni olmuştur. Ardahan, Kırıkkale ve Ankara'daki ortaokul ve liselerde çalışmıştır. 1965'te Eğitim Bakanlığı tarafından İngiltere'ye gönderilmiştir. TÖS'ün ikinci başkanlığını yapmıştır. 1980 Darbesi'nden sonra Almanya'ya kaçan ve 1992'ye kadar orada kalan Akçam Türkiye'ye döndüğünde de Ankara ve Kuşadası'nda yaşamını sürdürmüştür.⁷⁰⁴

1928'de Hatay'ın Yayladağı ilçesine bağlı Hisarcık köyünde doğan Ali Yüce, Düziçi Köy Enstitüsünden mezun olduktan (1951) sonra Hatay'ın köylerinde öğretmenlik yapmıştır. Gazi Eğitim Enstitüsünün İngilizce bölümünü dışarıdan bitiren (1961) Yüce, diğer enstitülü yazarlar gibi kendini şehre atmayı başarmış, Antakya Ticaret Lisesinde İngilizce öğretmeni olarak çalışmaya başlamıştır. Emekliye ayrılacağı 1977'ye kadar başka bir okulda çalışmamıştır.⁷⁰⁵

Mersin Arslanköy'de doğan bir başka enstitülü yazar olan Osman Şahin Dicle Köy Enstitüsünü bitirip Siverek'in aşiret köylerindeki ilkokullarda öğretmenliğe başlamıştır. Ancak o da diğer enstitülü yazarlar gibi Gazi Eğitim Enstitüsüne girmiştir. Bu okulun Beden Eğitimi bölümünü bitiren (1961) Şahin yirmi iki yıl boyunca Malatya, İzmit, Karamürsel, İstanbul ve Arsin'de beden eğitimi öğretmeni olarak çalışmıştır.⁷⁰⁶

Enstitülü yazarlar, köyden fiziksel olarak uzaklaşmalar dahi düşünce kalıpları dolayısıyla zaten devletli aydın zümresi içerisinde değerlendirilebilirlerdi. Kent yaşamına girmeleri onların devletli aydın kategorisi içerisinde değerlendirilmelerinin asıl

<http://bianet.org/bianet/bianet/121249-kaftancioglunun-katili-30-yil-sonra-hala-cezasiz>, Erişim Tarihi: 25 Nisan 2014; “Ümit Kaftancıoğlu”, t.y.,

http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%9Cmit_Kaftanc%C4%B1o%C4%9Flu, Erişim Tarihi: 25 Nisan 2014.

⁷⁰⁴ Özgeçmişi için bkz. *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 1, s. 55.

⁷⁰⁵ Özgeçmişi için bkz. *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 2, s. 1146.

⁷⁰⁶ Özgeçmişi için bkz. *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 2, s. 944.

nedeni değil bu olgunun perçinlenmesini sağlayan bir faktördür. Eserlerinde görülen öğretmeni yüceleştirme eğilimi modernleştirici kadrolara duyulan sonsuz ve temelsiz güvenin devamıydı. Mehmet Ergün'ün deyimiyle bir çeşit “neo-kapıkulu” ideolojisiydi.⁷⁰⁷ Edebi yönden de durum paralellik göstermektedir. Yazdıkları eserlerle köy konusunda farklılık yaratmış gibi görünmekle beraber temelde yaklaşımları, sorunların kökenine inmeden, toplumsal sorunların belirli kadrolarla ve çeşitli reformlarla çözülebileceğine inanan bürokratik bakış açısının devamıdır.

Osmanlı devlet ve toplum hayatında Batılı değerlerin yerleşmesini isteyen aydınlar edilgen bir pozisyonda bunu talep etmişlerdir. İşleri büyük bir gücün himmetine bırakmışlardır.⁷⁰⁸ Bu tutum “halka doğru” sloganının egemen olduğu 1908 Devrimi sonrasında da görülmeye devam etmiştir. Örneğin bu dönemin ünlü köy romanlarından olan bürokrat Ebubekir Hazım'ın *Küçük Paşa*'sı romanlardaki edilgen tutumu somut bir biçimde içerir. Romanda, İstanbul'a annesiyle beraber gelip konağa yerleşen Salih, konağın paşası sayesinde “Küçük Paşa” olmuştu. Ama asıl paşa ölünce Salih köyüne geri gönderilmişti. Küçük Paşa, konağın paşası ölmese ya da konağın hanımı hamiyetperver davranıp orada kalmasına izin verse düze çıkacak, edilgen bir yolla da olsa maddi hayat şartları değişecekti. Ama Küçük Paşa, konağın hanımı onu istemediği için köyüne geri dönmüş, köy hayatına uyum sağlayamamıştı ve dramı ölümle çözümlenmişti.⁷⁰⁹ Mehmet Ergün'e göre Cumhuriyet Döneminde aydınlar büyüklerin himmetine sığınma alışkanlığını terk etmişler, gerici, feodal güçlerle etkin mücadeleye girişmişlerdir. Ama kadrocu yaklaşım ve alt yapı reformlarına önem vermeden üst yapının değişebileceğine duydukları inancı sürdürmüşlerdir. Bu nedenle Erken Cumhuriyet Döneminde kaleme alınan köy

⁷⁰⁷ Ergün, “a.g.m.”, s. 16.

⁷⁰⁸ Mehmet Ergün, “İdeolojik Açıdan Türk Romanının Evrimi”, *Yeni Adımlar*, S. 13 (Ocak 1974), ss. 54-66, s. 55.

⁷⁰⁹ Ergün, “a.g.m.”, s. 58.

romanlarının çoğunda öğretmen tipi ön planda tutulmuş, gerici ve feodal güçlerle mücadeleye sokulmuştur. Ancak bu mücadelede sorunun tespitinde yapılan hatalar mücadelenin de başarısızlığını beraberinde getirmiştir. Örneğin Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Gece*'sinde öğretmen Şahin irticayı bir sonuç olarak değil neden olarak görmüştür. Her şeyin eğitimle çözülebileceğine inanır, laik burjuva değerleri yerleştirmek ister. Ancak yenilir ve bu yenilgisi bürokratik zümrenin tespit hatalarını görünür kılar.⁷¹⁰ Ergün'ün kadroculuğun ve reformculuğun devam ettiği tespitleri yerinde olmakla birlikte görüşlerinde katılmadığımız çok önemli bir nokta vardır. Cumhuriyet Döneminde aydınların büyük güçten himmet bekleme durumu bizce değişmemiştir. *Yeşil Gece* örneğinden devam edecek olursak; mücadelesi yenilgiyle sonuçlanan Şahin, görev yaptığı kasabadan ayrılır. Peki bundan sonra nereye gidecektir? Kasabanın çıkışına gelen Şahin'in karşısına üç yol çıkacaktır. Şahin, kendisini "zaferin ve inkılabın doğduğu yere"⁷¹¹ götüreceği umuduyla ortadakini seçerek yürümeye devam edecektir. Görüldüğü gibi Ankara'ya sığınarak Şahin de umudunu büyük bir güce bağlamıştır. Halide Edib'in *Vurun Kahpeye* romanının öğretmen kahramanı Aliye'nin de hikayesi yenilgiyle sonuçlanmıştı. Hacı Fettah ve Uzun Hüseyin onu köylülere linç ettirmişti. Gene o büyük gücün temsilcileri olan İstiklal Mahkemesi Aliye'nin ölümünden sorumlu olanları idam ederek Aliye'nin intikamını alır.⁷¹² Yani Halide Edib'in de bilinçaltında öğretmenin gericiyle tek başına mücadele edemeyeceği, arkasında devletin durması gerektiği fikri yatmaktadır. Erken Cumhuriyet Dönemi romanlarında büyük gücün himmetine duyulan ihtiyacın daha birçok örneği vardır. *Yaban* romanının kahramanı Ahmet Celal, bulunduğu köydeki yalnızlığını yoğun hissettiği anlarda Ankara'ya, kurtuluşun merkezine gitmeyi hayal eder

⁷¹⁰ Ergün, "a.g.m.", s. 59.

⁷¹¹ Güntekin, *a.g.e.*, s. 249.

⁷¹² Adivar, *Vurun Kahpeye.*, s. 178.

ama orada “faydasız bir konuk olmaktan” çekinir.⁷¹³ Ethem İzzet Benice de *On Yılın Romani*’nda İki Pınar köyünün muhtarını kurtuluşun merkezine, Mustafa Kemal’in yanına gönderir. Muhtar Demir Çavuş’un, köyü yakalayan salgın hastalıktan sağ kurtulan yegane çocuklar olan Erhan ve Torun’u, ölmemeleri, iyi yetiştirilmeleri için Ankara’ya kaçıtır. Orada Mustafa Kemal Paşa’ya sığınır.⁷¹⁴ Şükûfe Nihal’in *Yalnız Dönüyorum* romanında da Kurtuluş Savaşı’nın kazanılmasından sonra nişanlısı Hasan’dan kendisini Ankara’ya götürmesini isteyen Yıldız, milli havayı teneffüs için bir süre Ankara’da kalır. Kendini güvende hissettiği bu ortamda oldukça huzurludur.⁷¹⁵

Köy Enstitülü yazarlar, her şeyi büyük bir gücün himmetine bağlayan bu bürokratik yaklaşımı sosyalist bir motivasyonla sürdürmüşlerdir. Dini sömürü kadar ekonomik sömürüyü de ön plana çıkarmışlar ve kısmi reformlarla sorunun çözülmeyeceğini fark etmişlerdir. Üst yapıya ilişkin sorunların neden değil sonuç olduğunun bilincindedirler ve bu nedenle bütünü değiştirmek niyetindedirler. Ancak özledikleri değişimi yine belirli kadrolara bırakmışlardır.⁷¹⁶ Ordu destekli bir sosyalist devrim özlemi duyan, orduyu devrimci güç sayan sol-Kemalist hareketlerde yer almaları kadrocu tutumlarının sonucudur. Toplumsal sorunların kökeninin alt yapı kurumlarında yattığını bilmelerine rağmen çözümü yine üst yapıya ilişkin düzenlemelerle ulaşılabileceğini zannetmişlerdir. Hepsinin romanlarında köylünün cehaletine vurgu yapmaları ve eğitimle sorunların çözüleceğine inanmaları aslında her şeyi devletten bekleyen bürokratik tarzın bu kuşağın düşüncesinde ne kadar güçlü biçimde yaşadığını gösterir. Aşağıda da inceleyeceğimiz üzere öğretmeni yüceleştiren, mitolojik kahramanlara benzeten yaklaşımlarıyla “devletli aydın”ın toplumu “aydınlanamadığı” için hor gören,

⁷¹³ Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 92, 146.

⁷¹⁴ Benice, *a.g.e.*, s. 65-71.

⁷¹⁵ Şükûfe Nihal, *a.g.e.*, s. 111.

⁷¹⁶ Ergün, “a.g.m.”, s. 59.

tepeden bakan tutumunu da kuvvetle sürdürmüşlerdir. Bunu yaparken romanlarının geçtiği dönem de genellikle sağ partilerin en çok da DP'nin iktidar yıllarından seçmişler ve onları sömürünün, gericiliğin ana unsurlarından saymışlardır. Batılılaşmanın/modernleşmenin öncüsü saydıkları CHP'nin tek parti yıllarını konu etmemişlerdir. Eğer söz CHP'ye bir şekilde getirilmişse ve onun köylüye ulaşamamasından söz edilecekse bunu partinin ideolojik yapısına ya da önder kadrosuna değil Kemalist devrim sürecini amacından saptıran burjuvaziye veya parti içindeki gericilere mal etmişlerdir. Böylece bürokrasinin ağırlığını temsil eden CHP bir şekilde korunmuş ve bürokrasi dışı aktörler kötülenerek “devletli aydın” tutumu perçinlenmiş olur.

II.3.2. Sihri Geçmeyen Değnek: Eğitim

Enstitülü yazarlar aldıkları eğitimin sonucunda köye dışarıdan bakarak köylülerin kanıksadıkları düzenin ve hayatın sağlıklı işlemeyen kanallarını keşfedebilmişlerdir. Makal'ın köy notlarında direkt gözlemler şeklinde karşımıza çıkan unsurlar diğer enstitülü romancıların eserlerinde, tek kaleminden çıkmışçasına kuru bir anlatımla sürekli tekrarlanır. Anlatılan köy tablolarına, hayatında bal görmemiş çocukların yaşadığı, köylülerin yazın baş yiyecekleri olan bulguru dahi bulamadıkları için topladıkları otları kaynatıp yedikleri, kadınların yaz kış yalın ayak gezdikleri⁷¹⁷ karamsar bir hava hakimdir. Makal'ı köyünde ziyaret eden şehirli bir arkadaşı ona şöyle demiştir: “Nedir bu evlerin, ahırların durumu, azizim! O bizim sadece tarih kitaplarında okuduğumuz taş devri, burada duruyor.”⁷¹⁸

Hastalıklarına çare bulmak için hocalara, dedelere giden köylüler aynı kasabanın içindeki doktora selam bile vermezler. “Hoş, doktorların da onlara verdiği

⁷¹⁷ Mahmut Makal, *Bizim Köy*, Literatür Yay., İstanbul, 2009, s. 23, 70.

⁷¹⁸ Mahmut Makal, *Hayal ve Gerçek*, Literatür Yay., İstanbul, 2008, s. 65.

yok”tur.⁷¹⁹ Birçok köylünün dünyayla tek teması askerliği sırasında olmuştur.⁷²⁰ Kadınlar arasında “hükümet” lafını duyunca onu devletin başındaki kişinin adı zannedenler bile vardır.⁷²¹ Namaz vakitleri dışında, zaman kavramının kimseyi ilgilendirmediği bir dünyadır bu. Makal’ın köylüleri namaz vakitlerini de, saatleri olmadığı için cami kapısındaki “bel (işaret)e” göre tespit ederler. Öğle namazına biriken halk, oraya bakar, güneş o “bel”e geldi mi, ezan okunur.⁷²² “Ama büyük kıtlık ne vakit oldu. Bütün bunlar, köyün belirsiz tarihi... Ne bağ, ne dizgin, alabildiğine hürriyet. Doğ doğana, öl ölene. Yaşa yaşayabildiğin kadar. Her yıl bir öncekinin, her konuşulan bir öncekinin aynı”dır.⁷²³

Makal, 1950’lerde ve 1960’larda yayımladığı köy notlarında sorunların kökenine inmeden, mülkiyet ilişkilerine neredeyse hiç dokunmadan sorunlara yaklaşmıştır. Köylülerin boş inançlarla dolu dünyasını, hayatla bağlarının kopukluğunu ve diğer olumsuz özelliklerini “cehalet”lerine bağlayarak işin içinden çıkmıştır. “Ah! En küçük bir çıkar karşısında, insanları on kilometre ötesindeki kardeşlerine düşman eden cehalet” diyerek durumdan yakınıır.⁷²⁴ Toplumdaki yoksul tabakaların, en başta köylülerin sömürülmesinin nedeni olarak “cehalet”i ilk sıraya koymuştur. Makal’ın ve aşağıda göreceğimiz üzere diğer enstitülü romancıların gözünde köylüler sömürüldükleri için cahil kalmamışlardır, cahil oldukları için sömürülmektedirler. Bu nedenle sömürünün aktörlerini isabetli tespit etmekle birlikte neden – sonuç ilişkisinin analiz edilmesinde ve çözüm üretme noktasında devletli aydın refleksleri dolayısıyla aynı başarıyı yakaladıkları tartışmalıdır.

⁷¹⁹ Mahmut Makal, *Memleketin Sahipleri*, Literatür Yay., İstanbul, 2008, s. 10.

⁷²⁰ Mahmut Makal, *Kuru Sevda*, Varlık Yay., İstanbul, 1957, s. 60.

⁷²¹ Makal, *Bizim Köy*, s. 75.

⁷²² Makal, *a.g.e.*, s. 67.

⁷²³ Makal, *Kuru Sevda*, s. 61.

⁷²⁴ Makal, *Bizim Köy*, s. 27.

Kendilerini Kemalist devrimlerin öncüsü ve koruyucusu sayan enstitü romancıların bu misyonu çok sahiplendikleri her cümlelerinden belli olur. Bir gün köye uğrayan bir hocanın öğretmenlere küfretmesi karşısında Makal ne yapacağını şaşırır. Kendi kendine “Kalma bu hakaretin altında, Atatürk devrimlerinin öncüsün sen bu köyde. Öğretmen ordusuna uzatılan bu dili koparmak sana düşer” demiştir.⁷²⁵ Ama hocanın bu hakareti karşısında yalnız olduğunu ileri sürerek bir şey yapmamıştır. Kendini köylülerin arasında “bir kara çalı gibi” hissetmiştir.⁷²⁶ Bir başka örnekte de, köye gelen bir hocanın Atatürk ve devrimleri hakkındaki olumsuz sözleri karşısında Makal, yine kendini ait hissetmediği bu dünyada yalnız hissettiğini ileri sürerek susmuştur.⁷²⁷ Ona göre memleketin asıl sahipleri öğretmenler aydınlar değil köylülerin uydurduğu cinler, periler, hocalar ve şeyhler takımındır.⁷²⁸ Öğretmenler ona göre “Cumhuriyetin [köylere H.K.] yollayabildiği tek ışık, o kapkaranlık yerde kara deride bir ak tüy gibi”dir.⁷²⁹ Bu sözlerin arkasında yatan gururlanma duygusu barizdir. Bu gururlanmayı takiben köyün hocası ile öğrenci paylaşamama, köyü saran gerici hava vs. her sayfada karşılaşıcağımız yakınma alanlarını oluşturur.⁷³⁰ Tabii ki bu durum enstitü romantizmiyle de süslenecektir. Enstitüler sayesinde “kara cahil yığınların arasına birer kıvılcım olarak karışacak”lardı.⁷³¹ Eğitimden, hiç değilse ilköğretimden geçen bir kafayla işler daha kolay çözülecekti, sorunların çoğu ortadan kalkacaktı. Enstitülerin kapatılması, enstitülerin köylüler tarafından yapılmasının eleştirilmesi ne kadar gereksiz şeylerdi.⁷³² Ama işler enstitüler sayesinde biraz düzelecekken, Tonguç köylerden “kovulmuştu.” Bu nedenle durum eskisinden daha kötüye

⁷²⁵ Makal, *a.g.e.*, s. 106.

⁷²⁶ Makal, *a.g.e.*, s. 108.

⁷²⁷ Makal, *Hayal ve Gerçek*, s. 110.

⁷²⁸ Makal, *Memleketin Sahipleri*, s. 9.

⁷²⁹ Makal, *Hayal ve Gerçek*, s. 110.

⁷³⁰ Makal, *Hayal ve Gerçek*, s. 32, 67.

⁷³¹ Mahmut Makal, *17 Nisan*, Yeditepe Yay., İstanbul, 1959, s. 48.

⁷³² Makal, *17 Nisan*, s. 58-59.

bile gitmeye başlamıştır.⁷³³ Makal'da enstitü romantizmi öyle bir düzeye gelmiştir ki, memleketin kara halini düşünüp de içinin sıkıldığı bir gün Töb-Der merkezine gitmiştir. Burada Atatürk ve Tonguç'un duvarı dolduran fotoğraflarını gördükçe "içi açılmıştır."⁷³⁴

Enstitülü romancıların eğitimle yenebileceklerine inandıkları sömürünün iç aktörlerinin başında Demokrat Parti veya Adalet Partisi gibi muhafazakar sağ partiler önde gelir. Eserlerinin zamansal kesitini bu partilerin iktidar yıllarından seçtikleri için işkenceci jandarma, polis, rüşvetçi devlet memurları gibi mevcut iktidar partisiyle rahatlıkla ilişkilendirebildikleri olumsuz yan aktörleri de sömürünün bir parçası sayarlar. Ne de olsa işin bu kadarı kendilerini koruyucusu ilan ettikleri Kemalist devrimlere dokunmayacaktır. Örneğin Makal, ekonomik analizleri dolayısıyla değilse de (çünkü bu yönde çıkarımları yoktur) anılarını yazarken DP'nin köye bir şey vermediğini söylemiş, ABD'nin sağladığı krediler ve yardımlarla başladığı iddia edilen kalkınma hamlelerini "masal" olarak görmüştür.⁷³⁵ "Ne kalkınması ne ilerlemesi, yıl yıldan kötü gelmesin yeter de artar bile" demiştir.⁷³⁶

Sömürünün bir diğer iç aktörü olan ağa, mütegalibe türünden olanı ise doğrudan kendi hayatlarında da etkili olduğu için sıklıkla üzerinde durdukları bir konudur. Ortakçı, yoksul bir köylü ailesine mensup olan Talip Apaydın, *Ortakçılar* (1964) adlı romanında otobiyografik bir yaklaşımla hem ağa sömürsünü hem de bunu fark edişini bir arada anlatır. Eserde, Hilmi Bey'in çiftliğinde ortakçı olarak çalışan babası Durmuş adıyla geçer. Durmuş'un Köy Enstitüsünde okuyan oğlu Sefer de, Talip Apaydın'ın kendisidir.⁷³⁷ Bir yaz tatilinde babasına yardımcı olmak için Hilmi Bey'in Hasırlı Çiftliği'ne gelen Sefer, burada babasının düştüğü durumları, Hilmi Bey'in karşısında iki büklüm durduğunu

⁷³³ Mahmut Makal, *Yer Altında Bir Anadolu*, Literatür Yay., İstanbul, 2008, s. 130.

⁷³⁴ Mahmut Makal, *Bizim Köy 1975*, Sander Yay., İstanbul, 1976, s. 83.

⁷³⁵ Mahmut Makal, *Kalkınma Masalı*, Vazife Dergisi Yay., İstanbul, 1957.

⁷³⁶ Makal, *Yer Altında Bir Anadolu*, s. 78.

⁷³⁷ Bkz. Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*, Varlık Yay., İstanbul, 2005, s. 287.

gördükçe içten içe üzülür, öfkelenir.⁷³⁸ Hilmi Bey'in Ankara, İstanbul gibi şehirlerde veya Avrupa'da okuyan çocuklarının kendisine sataşmaları, küçük düşürme çabaları Sefer'in sinirlerine daha çok dokunur.⁷³⁹ Hilmi Bey'in çocukları ile kendisi arasındaki "uçurumu" burada fark eder.⁷⁴⁰ Hilmi Bey'in enstitüler hakkında ileri geri konuşması, akla hayale gelmedik suçlamalarda bulunması da bardağı taşıran son damla olur. Sefer, çiftlikten ayrılır. Romanın anlatıcısı konumunda bulunan Sefer ruh durumunu anlatırken: "Bir şeylere kızılıyordum, çok kızılıyordum"⁷⁴¹ derken kişisel uyanışının hikayesini anlatmış olur.

Apaydın, resmetmeye çalıştığı sömürücü güçler tablosunu *Define* (1972) romanında en geniş şekliye vermiştir. Romanın kurgusu iç ve dış sömürü aktörlerinin birbirleriyle ilişkilerini sergilemeye yöneliktir. Romana konu olan Görekli köyünün sakinleri tütün işlerinden kalan zamanlarda eski Acem yolunun, Hint yolunun geçtiği köylerinde define ararlar. Umutsuzluğun ve kısa yoldan zengin olma dürtüsünün tetiklediği bu arayışlara kafayı en çok takanlardan biri Seyit Ali'dir.⁷⁴² Amerikalı ahababı Corc da bu işlerin yapıldığı köyleri gezen ve köylülerin bulduğu tarihi eserleri ucuz fiyata alıp kendi ülkesinde pahalıya satan bir kaçakçıdır.⁷⁴³ Böylece Apaydın, Amerikan sömürsünü de toplumu ve köylüleri sömüren güçlere dahil etmiştir. Apaydın, köye gelen Müfettiş Kadri Bey'in ağzından tahlillerini genişletir. Kadri Bey'e göre suç aydınlardadır. Çünkü "malımıza sahip değiliz. Adamlar içerde ortaklarını buluyorlar. Komisyon veriyorlar. Onların aracılığı ile her şeyimizi alıp götürüyorlar. Bak aynı yol ta Görekli köyüne kadar gelmiş. Burada bile ortağını bulmuş."⁷⁴⁴

⁷³⁸ Talip Apaydın, *Ortakçılar*, Literatür Yay., İstanbul, 2007, s. 44.

⁷³⁹ Apaydın, *a.g.e.*, s. 75, 121.

⁷⁴⁰ Apaydın, *a.g.e.*, s. 141.

⁷⁴¹ Apaydın, *a.g.e.*, s. 162.

⁷⁴² Talip Apaydın, *Define*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972, s. 10.

⁷⁴³ Apaydın, *a.g.e.*, s. 11, 21.

⁷⁴⁴ Apaydın, *a.g.e.*, s. 220.

Apaydın, din adamı Veli Hoca ile öğretmen İdris Yıldız'ın çatışmaları üzerinden dinsel sömürüye de değinir. Veli Hoca hastaların doktora gitmesi yerine türbeye götürülmesi yönünde köylülere telkinlerde bulunur. Örneğin Topal Şerif hastalanan gelinini öğretmen İdris Yıldız'ın sözünü dinleyip doktora götüreceğine Veli Hoca'nın dediğini yaparak Ballıbaba türbesine götürür. Şerif'in gelininin ölümü batıl inançların köylünün hayatını nasıl elinden aldığını gösterir.⁷⁴⁵ Öğretmen, sadece hastalık konusunda değil define aramak konusunda da yasal olmadığı için köylüleri uyarılmışsa da ona aldırış eden olmamıştır. Define arama işleri sırasında Modul Osman'ın bacağı bir kaya parçasının düşmesi sonucu yaralanır. Veli Hoca gene yatırı adres gösterir öğretmen ise doktora gidilmesini tavsiye eder. Köylüler her zamanki gibi İdris öğretmenin değil Veli Hoca'nın dediğini yaparlar ve Osman'ı yatıra götürürler. Yatıra götürülen Osman iyileşmeyince doktora götürürler ama iş işten geçmiştir. Doktorlar bacağı kesmek zorunda kalmışlardır.⁷⁴⁶ Böylece İdris öğretmenin dediğini yapmayan köylülerin başına gelenler üzerinden anlatılmak istenen şey, öğretmenin sözünün dinlenmemesi halinde her zaman olumsuz şeylerin yaşanabileceğidir.

Öğretmenin tüm uyarılarına rağmen Seyit Ali ve Gakçı Rüstem define arama işini sürdürürler ve bir gün gerçekten bir altın heykel bulurlar.⁷⁴⁷ Buldukları altın heykeli Yarbay Dayı diye hitap ettikleri adam ile beraber Ankara'ya satmaya götürürler. Seyit Ali bu defa Corc'a değil Yarbay Dayı'nın aklına uyup daha çok para vereceğine ikna olduğu Ankara'daki mebus hemşerileri, yörelerinin ağası olan Memduh Bey'e satmaya karar verir.⁷⁴⁸ Heykeli Memduh Bey'e satarlar ama hemşerileri olan mebusun yazdığı çek

⁷⁴⁵ Apaydın, *a.g.e.*, s. 71, 113.

⁷⁴⁶ Apaydın, *a.g.e.*, s. 149, 239.

⁷⁴⁷ Apaydın, *a.g.e.*, s. 149, 250.

⁷⁴⁸ Apaydın, *a.g.e.*, s. 149, 260.

karşılıksız çıkmıştır.⁷⁴⁹ Böylece ağa ve siyasetçi tipleri de sömürücüler arasına eklenmiş olur.

Modul Osman, bacağına kaybettiği için, Seyit Ali de hemşerilerinden yediği kazıktan ötürü öğretmen sözünü dinlemediklerine pişman olurlar ama iş işten geçmiştir. Romanın sonunda Seyit Ali de akıl sağlığını kaybeder.⁷⁵⁰ Apaydın böylece herkese, öğretmen sözünü dinlememenin cezasını vermiş olur. Romanın sonunda, tabii ki haklı çıkarılan İdris öğretmenin ruh hali her şeyi bilen adam tutumunun yanında yoksulluğuyla da barışık bir görünüm sergiler. Bu cehaletin ortasında kendini çok yalnız hisseden, kendi deyimiyle “çiçek bitmez kırlarda bal yapmaya çalışan yoksul köy öğretmenlerinden” biridir.⁷⁵¹ Ona göre iç ve dış sömürücüler yüzünden köylü cahil kalmaya devam etmektedir. Eğer köylü iyi eğitilirse o zaman bütün bu sorunlar ortadan kalkacaktır ama bu sömürücü güçlerin işine gelmediği için bunu engellemektedirler.⁷⁵² Müfettiş Kadri Bey ve İdris öğretmenin konuşmaları üzerinden Apaydın, dönemin sol-Kemalist söylemlerini aynen yansıtır. İdris öğretmen de Kadri Bey de, “halktan yana bir yönetim”in iç ve dış sömürücüleri bertaraf etmesiyle ve eğitim seferberliği ile Türkiye’nin hızla yükselebileceğine inanırlar. Nasıl olsa en geri uluslar bile “on yılda, on beş yılda kalkınıverdiği”ne göre Türkiye de aydın kadroların öncülüğünde aynı şeyi başarabilirdi.

Tütün Yorgunu (1975) romanında Apaydın aydınları konuşturmaya başka bir deyişle kendi görüşlerini onlara söyletmeye devam etmiştir. Romanın önemli kahramanlardan olan öğretmen Sefer ile “halkçı” doktor Suphi köylünün cehaleti üzerine konuşurlar. Suphi’ye göre bütün suç aydınlardadır. Onlar halkı uyandırmalı ve iç ve dış sömürücüler hakkında onu aydınlatmalıdırlar. Osmanlı aydını da Cumhuriyet aydını da

⁷⁴⁹ Apaydın, *a.g.e.*, s. 366.

⁷⁵⁰ Apaydın, *a.g.e.*, s. 391.

⁷⁵¹ Apaydın, *a.g.e.*, s. 108.

⁷⁵² Apaydın, *a.g.e.*, s. 10 – 11.

halkla gereken yakınlığı kuramamıştır. Öğretmen Sefer de bu konuşmada ne yapıp edip sözü enstitülere getirmeyi başarır. Sefer, Cumhuriyet'in köylere gönderebildiği tek aydının öğretmen olduğunu onun da yarım kaldığını söyler.⁷⁵³ Yani enstitülerin kapatılmasına içerler.

Doktor Suphi'ye göre İsmet Paşa ile Adnan Menderes arasında ve partileri arasında pek fark yoktu. Hepsi varlıklı küçük bir azınlığa hizmet etmiştir. Oysa Kurtuluş Savaşı'ndan sonra kurulan devlet halkın devleti olacaktı. Ama yöneticiler devleti yozlaştırdılar ve halktan uzaklaştılar, köylü de gene eski gerilik koşulları ile baş başa kalmıştır.⁷⁵⁴ Apaydın, Doktor Suphi'nin ağzından köylünün geri kalmış olmasının nedenleri arasında ilk defa cehalet dışında bir nedenden, ekonomik yoksunluklardan bahseder. Suphi'ye göre köylülerin doktora gelmelerinin temel nedeni de, diğer sorunlarında olduğu gibi ekonomiktir. Paraları olmadan köylüden doktora gelmelerini beklenemezdi.⁷⁵⁵ Böylece Talip Apaydın, o dönemde enstitülü romancılara eğitime verdikleri aşırı önemden dolayı gelen eleştirileri dikkate almış görünür. Geriliğin nedenleri arasına ekonomik koşulların zorluğunu da, geç olmakla birlikte eklemiştir.

Eğitimcilere yüklenen misyon ve anlam Fakir Baykurt'un eserlerinde olağan sınırlarını aşan boyutlar gösterir. Kuraklıktan kırılan bir köyün eğitmen Rıza'nın önderliğinde nasıl ihya edildiğini anlattığı *Kaplumbağalar* (1967) romanı bu anlamda iyi bir örnektir. Romanın konusunun geçtiği Ankara yakınlarındaki altmış hanelik Alevi köyü Tozak, sıcakların yaktığı, ekinlerin boy vermediği, sudan ve gölgeden mahrum bir yerdir. Köyde kaplumbağaların dahi sığınabileceği bir gölge yoktur. Baykurt'un kaplumbağalara benzettiği köylüler de çaresizdirler, sıcaktan yanmaktadırlar.⁷⁵⁶ Köyün bilge yaşlısı Kır

⁷⁵³ Talip Apaydın, *Tütün Yorgunu*, Cem Yay., İstanbul, 1975, s. 173-175.

⁷⁵⁴ Apaydın, *a.g.e.*, s. 176.

⁷⁵⁵ Apaydın, *a.g.e.*, s. 176, 187.

⁷⁵⁶ Fakir Baykurt, *Kaplumbağalar*, Adam Yay., İstanbul, 2004, s. 11-13.

Abbas, ters çevirdiği bir kaplumbağanın bütün kanının iliğinin sıcaktan dolayı uçtuğunu, sonunda öldüğünü görmüştür. Kır Abbas'ın sonradan utanarak hatırlayacağı bu anısı aslında köylülerin de yoksulluktan kanlarının uçup gitmesini temsil etmektedir.⁷⁵⁷ Ama neyse ki köylülerin imdadına yine bir eğitimci yetişecektir.

Köyün eğitmeni Rıza, askerlikten sonra Mahmudiye'de altı ay kurs görek köyüne eğitmen olarak dönmüş biridir.⁷⁵⁸ Mahmudiye'deki kursta tarımla ilgili öğrendiği bilgilerden yola çıkarak Tozak köyünü yokluktan ve sıcakların getirdiği zarardan kurtaracak bir bağ kurmak fikrini ortaya atar.⁷⁵⁹ Köylüler ilk başta Rıza'nın önerisini gerçekçi bulmazlar çünkü bağ için önerdiği arazi taşlıktır. Ancak Rıza Kır Abbas'ı ve köyün Muhtarı Battal'ı yanına çekmeyi başarır. Battal da diğer köylüleri ikna eder.⁷⁶⁰ Köylüler eğitmen Rıza'nın önderliğinde taştan ayıkladıkları ve adına Purluk dedikleri arazide üzüm bağları kurarlar. Açtıkları kuyu sayesinde su sorununu da çözerler. Yetiştirmekte oldukları bağı "demokratik devrim esprisi içinde"⁷⁶¹ köydeki aileler arasında eşit biçimde bölüşürler.⁷⁶² Bağlar yeşerip, beş yıl sonra da üzüm vermeye başlayınca köylüler mutluluktan uçarlar. Kaplumbağalar da nihayet sığınacakları bir gölge bulmuşlardır, onlar da bağa doluşurlar.⁷⁶³ Bunların hepsi eğitmen Rıza sayesinde gerçekleşmiştir. Baykurt, Rıza'nın en baştan destekçisi olan Kır Abbas'ın ağızından gene öğretmeni yüceltir: "Köylü dediğin bir köstebek"ti. "Toprağı burnuyla eşiyor. Yörüyor görmüyor. İyi kötü yiyeceğini buluyor. O kadar. Yiyeceğini insan olmadan da buluyordu. Kör köstebek daha tatlısını, daha güzelini, yeşil bostanı, çeşit çeşit üzümleri, elmaları,

⁷⁵⁷ Baykurt, *a.g.e.*, s. 19.

⁷⁵⁸ Baykurt, *a.g.e.*, s. 142.

⁷⁵⁹ Baykurt, *a.g.e.*, s. 49.

⁷⁶⁰ Baykurt, *a.g.e.*, s. 53.

⁷⁶¹ Timur, *Osmanlı Türk Romanında Tarih, Toplum, Kimlik*, s. 141.

⁷⁶² Baykurt, *a.g.e.*, s. 96.

⁷⁶³ Baykurt, *a.g.e.*, s. 136, 167.

payamları bilmiyor. Görmüyor ki bilsin! İşte bu İrıza hepimize bir ameliyat yapıp gözümüzü açtı.”⁷⁶⁴

Kaplumbağalar'da seçilen köy Alevi köyü olduğu için hoca, şeyh gibi unsurlarla karşılaşmayız. Ekonomik sömürünün temsilcisi bir ağa tipine de rastlanmaz. Genelde egemen güçlerin mikro temsilci olarak resmedilen muhtar tipi de yoktur. Muhtar Battal Rıza'nın en büyük destekçisidir. Baykurt, bir anlamda bu olumsuz aktörlerin bulunmadığı bir ortamda öğretmene uyan, onun sözünü dinleyen köylülerin neler başarabileceğini anlatmak istemiştir. Mücadelenin köylü ile doğa arasında olmasına dikkat etmiştir.⁷⁶⁵ Ama romanın finalini bütün bunların da yeterli olmadığını gösterir tarzda yazmıştır. Devlet güçlerinin köylülerin faaliyetleri karşısında takındıkları olumsuz tutum, büyük gücün himmeti olmadan başarıya ulaşılmayacağı fikrinin Türk aydınının kafasında ne kadar yer ettiğini tekrar gösterir. Bir gün Tozak köyüne gelen kadastro memurları köylülere bağ yaptıkları yerin hazine arazisi olduğunu, burayı işgal ettiklerini söyler. Devlet, köylüleri bağ yaptıkları araziye almaya zorlar, almazlarsa açık arttırmayla satılacaktır. Ancak ne Tozak köylüleri bu araziye alacak paraya sahiptirler ne de başka bir talip bulunur. Bu durumda devletin vardığı sonuç bağın devlet adına köylülerce işletilmesidir.⁷⁶⁶ Bağın ellerinden alınmasına çok sinirlenen Kır Abbas bir gün çobanları kışkırtarak sığırı davarı bağa daldırır, burayı yerle bir ettirir. Kır Abbas, bağlar bozulduğu için gölgeleri ellerinden alınan ve kaçışmaya başlayan kaplumbağalardan da özür diler: “Bizi bağışlayın! Hükümeti bağışlayın! Böyle bir hükümetimiz olduğu için bizi yeniden bağışlayın!”⁷⁶⁷ Kır Abbas'ın bahsettiği baskıcı bürokrasi de romanlarda, köylünün aleyhine takındığı tutumla mevcut sömürü düzeninin bir parçası şeklinde sunulmuştur.

⁷⁶⁴ Baykurt, *a.g.e.*, s. 147.

⁷⁶⁵ Fethi Naci, *Yüz Yılın 100 Türk Romanı*, s. 444.

⁷⁶⁶ Baykurt, *a.g.e.*, s. 209-330.

⁷⁶⁷ Baykurt, *a.g.e.*, s. 343.

Osman Şahin'in *Başaklar Gece Doğar* (1991) romanında da devletin benzer şekilde işlendiğini görürüz. Hazine topraklarını işleyen ağalara karışmayan devletin aynı şeyi köylüler yapınca nasıl üzerlerine çullandıkları⁷⁶⁸ romanın temasını oluşturur.

Kaplumbağalar romanının kahramanları olan köylülerin ve kaplumbağaların huzurları bürokrasi devreye girince gene bozulmuştur. Fakat uğradıkları haksızlık onları yıldırمامıştır. Rıza çocukları gene okula toplar, bu defa işine daha hırslı bir biçimde sarılır. Kır Abbas da, okula giderek arka sıraya oturur çocukları seyrederek. Çünkü ona göre umut yeni nesilde ve onların okuyup birlik olmalarındadır.⁷⁶⁹ Çözüm bir şekilde yine eğitime bağlanmış olur.

Kaplumbağalar'da umutların okumuş nesillere bağlanması sadece sloganlar düzeyindeki cümlelerle değil kurgunun geliştirilme şekliyle de kendisini gösterir. Cevdet Kudret *Kaplumbağalar*'daki hikaye ile Köy Enstitüleri'nin hikayesi arasında bir paralellik olduğunu ileri sürmüştür: "Doğayı yenip bozkırı elbirliğiyle yeşerten, fakat sonradan toplum düzenine yenilerek bütün emeklerinin yok edilmesini gören köylülerin serüveni; çorak topraklar üzerinde imece ile okullar kurup verimli tarım alanları meydana getiren Köy Enstitüleri'nin kısa bir süre sonra baltalanıp kapatılışlarını anımsatmaktadır."⁷⁷⁰ Romanda enstitülerin kapatılmasına içerleyen, bunu köylünün uyanmasından rahatsız olan iç ve dış güçlere bağlayan cümlelerin⁷⁷¹ varlığı Kudret'in görüşlerini doğrular niteliktedir.

Onuncu Köy (1961) romanında Baykurt'un kitlelere duyduğu güvensizlik aşığılamalara varan cümleler yoluyla karşımıza çıkar. Burdur'un Damalı köyünün enstitülü öğretmeni ile DP'li Duran Ağa arasındaki çatışmada öğretmen, beklendiği üzere bir kahramana dönüşür. Köyün bütün çocuklarını, kız erkek ayırt etmeksizin okula

⁷⁶⁸ Osman Şahin, *Başaklar Gece Doğar*, Cem Yay., İstanbul, 1991, s. 158-159.

⁷⁶⁹ Baykurt, *a.g.e.*, s. 348.

⁷⁷⁰ Kudret, *a.g.e.*, s. 559.

⁷⁷¹ Baykurt, *a.g.e.*, s. 51-52.

yazdırmaya çalışan ve tabii ki başarılı olan öğretmenin karşısındaki tek engel Duran Ağa'dır. Kızını okula göndermeyen Duran Ağa ayrıca diğer çocukların da eğitim görmelerinden rahatsızdır.⁷⁷² Öğretmen ise Duran Ağa'nın kızı Asiye'yi okula yazdırmak için mücadelesinden geri kalmadığı gibi Duran Ağa'nın haksız yere zapt ettiği toprakları köylülerle beraber işgal eder.⁷⁷³ Buradaki kavgasında yenilen öğretmen birkaç köyden daha kovulduktan sonra⁷⁷⁴ Yaşarköy'e yerleşir. Burası doğru söylediği için dokuz köyden kovulan öğretmenin onuncu köyüdür. Tabii ki öğretmen burada da bildiğinden şaşmayacak, köylülere mücadeleyi öğretecektir.

Senede ya da iki senede bir Yaşarköy'e gelen ve köylülerin yüzünü gözünü gagalayan, oyan, kargadan biraz büyük, kartaldan biraz küçük kuşlar köylüleri çok korkutur. Öğretmen köylülere, gözlerini korkutan bu kuşları nasıl alt edeceklerini öğretir. Köylüler başlarına konan ve kendilerine zarar verecek olan kuşları yakalayıp öldürmeye başlarlar. Öğretmen sayesinde herkes kendilerine zarar verecek bu kuşlarla mücadele etmeyi öğrenmiş ve galip gelmiştir.⁷⁷⁵ Sömürücü güçleri alt etmeyi köylülere öğreten öğretmen Yaşarköy'ün imamını da yola getirmiştir. İmama seslenerek “şimdiye kadar camide cemaat sana uydu, şimdi de sen cemaata uyacaksın”⁷⁷⁶ demiş, ona da yer alacağı tarafı öğretmiştir. Öğretmenin kendine vehmettiği üstünlüğün örnekleri bunlarla sınırlı değildir. İfadelerinde köylülerle arasında kurduğu ilişkide kendine biçtiği rol bir eğitimcinin rolünden çok ötedir. Köylülerin hepsi “çarktan geçirilmeli” diye düşünen öğretmen şöyle devam eder: “Bir yandan da, yap arkadaş diyeceksin. Yapmazsa yaptıracaksın.”⁷⁷⁷ Çünkü ona göre köylüler “Âdem'in bıraktığı yerde kalmış zavallılar”dır.

⁷⁷² Fakir Baykurt, *Onuncu Köy*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1961, s. 11.

⁷⁷³ Baykurt, *a.g.e.*, s. 56.

⁷⁷⁴ Baykurt, *a.g.e.*, s. 142, 223.

⁷⁷⁵ Baykurt, *a.g.e.*, s. 348-352.

⁷⁷⁶ Baykurt, *a.g.e.*, s. 348.

⁷⁷⁷ Baykurt, *a.g.e.*, s. 61.

“Yüzlerinde bir bönlük, bir hamlık” vardır.⁷⁷⁸ Birileri önderlik etmese, “iki tavuk için, iki köpek, iki çocuk için birbirileriyle kanlı bıçaklı” olan köylüler “kardaşın kardaşa kıyamayacağı güzel topraklar için seslerini çıkarmazlar”dı.⁷⁷⁹ Yusuf Ziya Bahadınlı’nın *Güllüceli Kâzım* (1965) romanında da benzer çıkarımlar vardır. Romanın öğretmen kahramanı Kâzım kendi köyü Alevi Güllüce köyü ile komşu Sünni köyleri arasındaki mezhep kavgalarını sonlandırmak için mücadele eder.⁷⁸⁰ Başarısız olduğu yerlerde⁷⁸¹ direncini kaybetmez, ne kendi köylülerine ne Sünni köylülere kızar. Her işlerinde her davranışlarında “bir bönlüğün, bir özensizliğin”⁷⁸² hakim olduğu köylülere kızmak yerine onları eğitmek gerektiğini inanır.⁷⁸³

Enstitülü romancıların eğitime ve Köy Enstitülerine yükledikleri anlamın büyüklüğü bu kurumların yaşamlarında ifade ettiği önemden ileri gelmektedir. Kapalı köy hayatından enstitüler sayesinde kurtulmuşlardır. Toplumdaki, başta ekonomik olmak üzere sömürü ilişkilerinin farkına varmaları, içinden çıktıkları sınıfın genel bakışını aşabilmeleri enstitüler sayesinde gerçekleşmiştir. Bürokrasi zümresine bu sayede girebilmişlerdir. Behzat Ay’ın *Dor Ali* (1966) romanında Dor Ali’nin oğlundan okuyup büyük adam olmasını, ağalardan da üstün olmasını istemesi eğitimin enstitülülerin zihninde sınıf atlamak aracı olarak da yer ettiğini gösterir.⁷⁸⁴ Rasim Ağa’nın yapılacak enstitüyü nasıl engellemeye çalıştığına da değinen romancı enstitüde okumayı bütün sömürünün sonunu getirecek bir süreçmiş gibi yansıtır. Rasim Ağa’ya göre köylüler okuyup büyük adam olurlarsa tarlalarda çalıştıracak adam bulunamazdı. Bu nedenle Rasim Ağa Kuran kursu lehinde enstitüler aleyhinde propaganda yapar ama tabii ki kazanan yine eğitimin

⁷⁷⁸ Baykurt, *a.g.e.*, s. 184.

⁷⁷⁹ Baykurt, *a.g.e.*, s. 240.

⁷⁸⁰ Yusuf Ziya Bahadınlı, *Güllüceli Kâzım*, Hür Yay., İstanbul, 1965, s. 26, 100.

⁷⁸¹ Bahadınlı, *a.g.e.*, s. 108-132.

⁷⁸² Bahadınlı, *a.g.e.*, s. 7.

⁷⁸³ Bahadınlı, *a.g.e.*, s. 132.

⁷⁸⁴ Behzat Ay, *Dor Ali*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1966, s. 51.

ışıdır.⁷⁸⁵ Ümit Kaftancıoğlu'nun *Yelatan* (1972) romanında Cilavuz Köy Enstitüsü'ne ailelerinin ilk başta gönülsüz gönderdiği çocuklar yaz tatilinde köyelerine döndüklerinde “efendi” diye karşılanırlar. Giyim kuşamlarından hal ve hareketlerine kadar her şeyleri değişen, artık “efendi” sınıfına giren bu çocuklar eskisi gibi tarla tapan işlerine de karışmazlar. Ümit Kaftancıoğlu bu nedenle “köyde bir imrenme, bir yarış başladı Cilavuz için” demiştir.⁷⁸⁶ Cilavuz Köy Enstitüsünden mezun olan yazarın doğduğu⁷⁸⁷ Kars'ın Saskara köyünde⁷⁸⁸ geçen roman otobiyografik niteliktedir. Romanda enstitülü çocukların köylülere yabancılaşması, köy yaşamından kopması kurgusal değil, yukarıda enstitülü romancılarla ilgili sınıfsal gerçekliğinden koptukları yönündeki tespitimizin somut bir yansımasıdır.

Bütün köylülere ulaşması mümkün olmayan enstitü gibi eğitim imkanlarını projeksiyondan yansıtarak olduğundan daha büyük görmeleri ve göstermeleri enstitülü romancıların toplumsal çözümlerinin eğitim ve cehalet çatışmasında saplanıp kalmasına yol açmıştır. Enstitü romantizminde ısrarcı davranmaları yeni çözümler üretmede verimli olmalarını engellediği gibi eğitim idesinin ve enstitü anılarının eserlerinin her yerine işlemeyle ve bazen romanlarının bir tür hatıra defterine dönüşmesiyle de sonuçlanabilmiştir. Ali Yüce, *Şeytanistan* (1976) romanında kendi yaşam hikayesini, enstitüye nasıl girdiğini anlatmıştır. Roman kahramanı Ali, “şeytan”⁷⁸⁹ dediği sömürücülerle savaşmaya yeminli bir birey olarak Düziçi Köy Enstitüsünden mezun olmuştur. Ali ve arkadaşı Şevket'in diploma töreninden sonra şarap içip sohbet ederken artık giriştikleri kutsal mücadelelerini Prometheus, Galile, Spartakus, Sokrates gibi

⁷⁸⁵ Ay, a.g.e., s. 56.

⁷⁸⁶ Ümit Kaftancıoğlu, *Yelatan*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972, s. 267.

⁷⁸⁷ Bkz. *Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 2, s. 565.

⁷⁸⁸ Kaftancıoğlu, a.g.e., s. 105.

⁷⁸⁹ Ali Yüce, *Şeytanistan*, Milliyet Yay., İstanbul, 1976, s. 315.

kişilerin mücadelesine benzetmeleri⁷⁹⁰ sıkça karşımıza çıkan aydın böbürlenmesinin başka örnekleridir.

Dursun Akçam da, *Kanlıdere'nin Kurtları*'nda (1976) konu eğitimle ilgili değilse de bir şekilde sözü enstitülere getirir. Enstitülerin kurulacağını duyan köylülerden birinin, Hasan Dayı'nın ağzından “ey millet, fukaranın güneşi doğmuştur. Allah encamını hayır eyleye”⁷⁹¹ dedirterek konuya aynı romantik pencereden bakacağını belli eder. Bilimsel araştırmalardaki ve o döneme ait anılardaki gerçeklerin aksine romanda köylülerin enstitü kurulması konusunda kendilerine yüklenen sorumluluklar karşısındaki tavrı olumlu yansıtılmıştır. Akçam'ın romanında köylüler tarlasını bağışlayarak, enstitü yapımı için yapılan yüksek miktarlardaki “salma”yı yakınmadan ödeyerek⁷⁹² enstitülerin kurulması sürecine destek verirler. Akçam, köye enstitü kurulduğu, köylü çocuklarının burada okutulacağı haberini veren öğretmen Resul'ü pozitif, olumlu bir tip olarak çizer. Buna karşılık çocuklara Kuran okumayı öğreten hocayı sevimsiz, öğrencilerini döven bir tip olarak yansıtarak⁷⁹³ enstitülerin ve öğretmenin ışığının daha da parlamasını sağlar.

Enstitülü romancılarda görülen aydın öncülüğünde kurtuluş düşüncesi her zaman eğitimci tipi üzerinden işlemez. Kaleme alındıkları dönemde yükselen radikal sol hareketlerin de etkisiyle kurtarıcılık ve önderlik misyonu bazen de solcu üniversite öğrencilerine yüklenerek sosyalist devrim özlemi yansıtılırken eğitilmiş kişilerin de önemine değinilmiştir. Enstitülü romancıların eserlerinde bu motife de başvurmuş olmaları sözünü ettiğimiz radikal hareketlere sempati duyduklarına işaret ettiği gibi eğitim temasındaki ısrarlarının farklı bir kanaldan işlendiğini de göstermektedir.

⁷⁹⁰ Yüce, *Şeytanistan*, s. 316.

⁷⁹¹ Dursun Akçam, *Kanlıdere'nin Kurtları*, Arkadaş Yay., Ankara, 1999, s. 81.

⁷⁹² Akçam, *a.g.e.*, s. 86-87.

⁷⁹³ Akçam, *a.g.e.*, s. 226.

Baykurt'un Amerikan sömürsünü anlattığı *Keklik* (1975) romanı Ankara'ya bağlı bir Alevi köyü olan Dökülcek'te geçmektedir. Burası Ankara'da oturan Amerikalı asker ve sivil personelin ara ara gelip avlandıkları bir yerdir.⁷⁹⁴ Dökülcek köylülerinin çoğu; Karami, Memişçe, Paşacık, Muhtar Hamza, Kamber gibi isimler köylerine avlanmaya gelen Amerikalılara sıcak davranırlar. Karami, onları her gelişinde evinde ağırlar. Elvan Çavuş'un oğlu Seyit de babası kızdığı halde her defasında gidip Amerikalılarla iletişim kurmaya çalışır. Amacı şehirde bir iş bulmak için onlardan torpil sağlamaktır.⁷⁹⁵ Köyde Amerikalılara sıcak davranmayan tek kişi Elvan Çavuş'tur. Elvan Çavuş Amerikalıları sevmediği gibi İsmet İnönü'ye, Celal Bayar'a, Adnan Menderes'e ve halihazırda iktidarda bulunan Adalet Partisi'ne de çokkızmaktadır. Baykurt'un seçim sistemine ve demokrasiye daha doğrusu kitlelere duyduğu güvensizliği de temsil eden Elvan Çavuş seçimlerde oy kullanmayarak sistemden umudunu kestiğini de gösterir.⁷⁹⁶ Elvan Çavuş'un torunu on iki yaşındaki Yaşar da keklüğünü elinden aldıkları için Amerikalılara düşman kesilecektir. Daha yavruyken onu alıp yetiştiren ve güzel bir keklük yapan Yaşar'ın keklüğünü elinden bir Amerikalı alacaktır. Bir gün köylerinde avlanan Amerikalı uçak mühendisi Harpır adındaki biri Yaşar'ın keklüğünü görür ve çok beğenir. Onu parayla satın almak yönündeki bütün ısrarlarına rağmen Yaşar keklüğünü vermez. Dedesi Elvan Çavuş da Yaşar'a destek olur.⁷⁹⁷ Amerikalılar kendisine şehirde bir iş bulur umuduyla onlara yaranmak isteyen Seyit oğlunun keklüğünü gizlice alarak Ankara'ya götürür, Harpır'a verir.⁷⁹⁸ Yaşar ve dedesi Elvan Çavuş bunu öğrenir öğrenmez, romanın bütünü itibariyle halkın emeğini temsil eden keklüğün peşine düşerler. Kaymakama dertlerini anlatırlar, karakola gidip şikayetçi olurlar. Ancak memurlar, polisler bir keklüğün

⁷⁹⁴ Fakir Baykurt, *Keklik*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s. 12.

⁷⁹⁵ Baykurt, *a.g.e.*, s. 15-25.

⁷⁹⁶ Baykurt, *a.g.e.*, s. 12.

⁷⁹⁷ Baykurt, *a.g.e.*, s. 99, 108.

⁷⁹⁸ Baykurt, *a.g.e.*, s. 128-130.

peşine düştükleri için kendileriyle dalga geçerler, kaymakam da onları ciddiye almaz.⁷⁹⁹ Üstelik Elvan Çavuş'un Amerikan karşıtı sözlerinden dolayı Yaşar ve dedesinin “anarşist” olduklarından şüphelenen polisler onlara işkence ederler.⁸⁰⁰ Bu iç karartıcı tabloda Yaşar'ın ve dedesinin imdadına solcu öğrenciler yetişir. Öğrenciler aynı apartmanda oturdukları Harpir'in evinden keklığı çalarak yerine başkasını koyarlar. Böylece Yaşar ve dedesinin köylerine amaçlarına ulaşmış biçimde dönmelerini sağlarlar.⁸⁰¹ Baykurt, Amerikalılarla işbirliği yapan siyasetçileri, mevcut demokrasiyi ve Amerikalılara yaranmaya çalışan Seyit üzerinden yeni dönemin kente kapağı atmak isteyen insan tipini olumsuzlamıştır. Ona göre çözüm köylülüğün değerlerine halen bağlı yaşlı Elvan Çavuş gibi insan tipiyle ona önderlik edecek sol tandanslı aydınlardadır. Aynı çizginin devamı sayabileceğimiz *Yayla* romanında da solcu öğrencilerin mücadelesine rastlarız. Toroslar'da Ballıdere köyüne kazı yapmak üzere gelen arkeoloji profesörü Asım Al ve ekibindeki öğrenciler kazı yapacakları Morsay yaylasında yaylayan Çakır Hasan ve ailesiyle kısa sürede kaynaşırlar. Ancak bu kaynaşmanın yapaylığı Çakır Hasan'ın torunu Gülcan'ın hastalanmasıyla ortaya çıkar. Çünkü Asım Al, hastayı şehre götürmek için cipini isteyen Çakır Hasan'ı reddeder. Devlete ait bir cipin kişilerin işlerinde kullanılmasının yasalara aykırılığından bahseder. Tam da bu noktada devrimci öğrenciler çıkar ortaya. Asım Al'ın kazı ekibinde yer alan bu öğrenciler bir forum yaparak cipi hocalarından gizlice almaya karar verirler. Kararlarını uygulamaya koyan öğrenciler Gülcan'ı hastaneye götürürler ama hayatını kurtaramazlar.⁸⁰² Yine de sol görüşe sahip öğrenciler ellerinden geleni yapmıştır ve hocalarının onları ihbar ederek tutuklatması⁸⁰³ umurlarında değildir.

⁷⁹⁹ Baykurt, *a.g.e.*, s. 159, 170.

⁸⁰⁰ Baykurt, *a.g.e.*, s. 224.

⁸⁰¹ Baykurt, *a.g.e.*, s. 340, 358.

⁸⁰² Fakir Baykurt, *Yayla*, Literatür Yay., İstanbul, 2011, s. 223, 254.

⁸⁰³ Baykurt, *a.g.e.*, s. 264.

II.3.3. Köylüleri Niçin Öldürmeliyiz?

Türk aydınının köylülerden söz ederken takındığı tutum ve kullandığı dil kitleleri algılama biçimlerindeki çelişkili ruh durumlarını yansıtır. Örneğin enstitülü romancıların üsluplarına hakim olan hava hem köylülere duyulan bir nefreti hem de acımayı içerir. Şükrü Erbaş'ın köy romanı akımının söndüğü bir dönemde, 1988'de yayımlanan "Köylüleri Niçin Öldürmeliyiz?"⁸⁰⁴ adlı şiirini o zamana kadar oluşan köy edebiyatı birikiminin bir bakıma ruhsal ve tematik özeti olarak okumak mümkündür. Erbaş, "köylüleri niçin öldürmeliyiz?" dizesiyle başladığı şiirinde onları "değişen bir dünyaya karşı / kerpiç duvarlar gibi katı / çakır dikenleri gibi susuz / kayıtsızca direnerek yaşarlar" diye suçlar. Köylülerin "Aptal, kaba ve kurnaz" olduklarını söyler. Enstitülü romancılarda görülen tutum da bu yöndedir. Köylüleri yaratmak istedikleri dünyanın öznesi olarak görmek yerine umut ettikleri düzenin önündeki engel diye düşünmüşlerdir. Eğitim temasını hemen her eserlerinde gündeme getirmeleri de bu durumla ilişkilidir. Söz her defasında dönüp dolaştırılarak köylülerin cehaletlerine getirilmiştir. Eğitimle ilgili olmayan konuların da enstitülü romancıların eserlerinde köylünün cahil olduğu düşüncesini güçlendirme amacına hizmet ettiğini görmek zor değildir. Erbaş'ın "birbirlerinin sınırlarını sürerek / topraklarını büyötmeye çalışırlar" dediği köylüler Talip Apaydın'ın *Yarbükü* (1959) ve *Yoz Davar* (1973) romanlarındaki köylülerin kendisidir. *Yarbükü*'nde çeltik ekimiyle uğraşan Yapılı köyünün sakinleri ırmağın suyunu kullanma konusunda sürekli birbirleriyle kavga ederler.⁸⁰⁵ *Yoz Davar*, köylüler arasındaki otlak kavgalarının hikayesidir.⁸⁰⁶ Fakir Baykurt'un *Yılanların Öcü* (1959) romanındaki kavgalar

⁸⁰⁴ Şükrü Erbaş, *Bütün Şiirleri-1*, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul, 2012, s. 166-168.

⁸⁰⁵ Talip Apaydın, *Yarbükü*, Varlık Yay., İstanbul, 1959, s. 3, 166.

⁸⁰⁶ Talip Apaydın, *Yoz Davar*, Cem Yay., İstanbul, 1976, s. 6-7.

da Deli Hacı'nın ev yapmak için Kara Bayram'ın evinin önünden yer almasıyla başlamıştır.⁸⁰⁷

Köylüleri niçin öldürmeliyiz diye soran Erbaş'ın cevaplarından biri de: “dindardırlar ahret korkusu içinde / ama bir kadının topuklarından / memelerini görece kadar bıçkındırlar” şeklindedir. Bu ifadelerden çıkarılacak sonuç köylünün iki yüzlü ve şehvet düşkünü olduğudur. Buradan köylüye güven olmayacağı, bu zihin ve ruh durumuyla kendisini ilgilendiren konularda dahi sağlıklı karar veremeyeceği sonucuna da rahatlıkla varılabilir. Enstitülü romancıların eserlerinde de köylüler cinsel ilişki içerisinde tasvir edilirken aşk sonucunda gerçekleşen, tutku içeren bir cinsellikle anılmazlar. Eşit ilişkinin olmadığı, kadının erkeğin cinsel dürtülerine hizmet eden bir obje biçiminde sunulduğu, çarpık ilişkilerin de sıklıkla yaşandığı tablolar çizilir. Köylünün bu tür cinsel davranışlarının arka fonda hizmet ettiği şey; Köylünün kendisi için neyin iyi olabileceğine karar veremeyecek bir ruhsal durumda olduğu düşüncesidir. Makal'ın cinsellik konusundaki gözlemlerini ifade ediş biçimi sanki köyün tek gündemi buymuş izlenimi verecek niteliktedir. “On üç, on dört yaşındaki çocukları evermek isteyenlerin iki kilo şekerini aldıktan sonra, muhtarın izin vermesiyle olup biten birleşmeler”den bahseden Makal sanki bu tür sıkıntılar sadece köyde yaşanmış gibi şöyle devam eder: “karısını kovan, kocasından kaçanlarla karı ya da koca değiştirenlerin dolup taşıdığı yerde, bunların gürültü ve dedikodularından başka şeylere sıra bile gelmiyor.”⁸⁰⁸ Apaydın'ın ve Baykurt'un anlatımlarında da köylünün cinsel açlık çeken, röntgencilik yapan çarpık cinsel ilişkilerde bulunan bir kitle olarak sunulduğuna sıklıkla rastlamak mümkündür.⁸⁰⁹

⁸⁰⁷ Fakir Baykurt, *Yılanların Öcü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985, s. 27.

⁸⁰⁸ Makal, *Hayal ve Gerçek*, s. 13.

⁸⁰⁹ Talip Apaydın, *Emmioğlu*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1961, s. 130, 192; Apaydın, *Yarbükü*, s. 259; Fakir Baykurt, *Köygöçüren*, Literatür Yay., İstanbul, 2007, s. 362; Baykurt, *Yılanların Öcü*, s. 147; Baykurt, *Onuncu Köy*, s. 99; Baykurt, *Kaplumbağalar*, s. 161; Fakir Baykurt, *Tırpan*, Literatür Yay., İstanbul, 2011, s. 160.

Köylüleri niçin öldürmemiz gerektiği sorusuna Erbaş'ın verdiği cevaplardan biri de onların siyasal tercihleriyle ilgilidir. “Çünkü onlar yanlış partilere oy verirler / kendilerinden olanlarla alay edip / tuhaf bir şekilde başkalarına inanırlar.” Köylülerin kendilerinden saymaları gereken partilere değil de sağ partilere oy vermeleri enstitülü romancıları da çok rahatsız eden bir durumdur. Köylülerin “yanlış” partilere oy vermeleri enstitülü romancıların demokrasiden bile soğumalarına yol açmıştır. Fakir Baykurt, *Tırpan* (1969) romanında İkinci Dünya Savaşı ertesindeki gelişmelerden söz ederken “neyin nesi, kimin fesi olduğu belirsiz bir demokrasi”nin⁸¹⁰ çıktığı bir dönem betimlemesini yapar. Romanın ele aldığı dönem DP'nin iktidar yıllarını kapsamaktadır. Yazıldığı tarih AP'nin seçimler kazandığı dönemlere denk düşmektedir. İktidar enstitülülerin istediği partinin eline geçmediği için sonuç haliyle demokrasinin kötülenmesi olmuştur.

Mahmut Makal, köyde yapılan seçimlerle ilgili anılarını seçim sistemine ve köylülere güven duymadığını ortaya koyan bir üslupla anlatır. Ona göre DP'nin zaferi, köylülerin dini duyguları sömürülerek elde edilmişti. DP, din derslerini tekrar koydurarak, köylülere kendini dindar parti CHP'yi de din karşıtı parti diye yansıtarak iktidara gelmiştir.⁸¹¹ Makal'ın anılarında köylülerin oy kullanmayı bilmediğini gösterenler de vardır. 1946 seçimlerinde memurlar tarlalarına hemen dönmek isteyen köylülerin işini kolaylaştırmak bahanesiyle onların yerine oy kullanmışlar, “eski parti”ye oy vermişlerdir.⁸¹² Bu ifadelerden, DP iktidardayken kazandığı diğer seçimlerde de aynı hilelerin yapılmış olabileceği imasını çıkarmak zor değildir. Makal 1950 seçimlerinde yanında başkasıyla oy kullanmasına izin verilmeyen kadınların geçersiz oylar kullandıklarından da bahseder. Kocalarının dini telkinler yoluyla DP'ye oy vermeye yönlendirdiği bu kadınlar ucuzluk getireceğine, “Sultan Hamid zamanındaki gibi,

⁸¹⁰ Baykurt, *Tırpan*, s. 2.

⁸¹¹ Makal, *Bizim Köy*, s. 128.

⁸¹² Makal, *Hayal ve Gerçek*, s. 101.

dünya[yı] Müslüman dünyası” yapacağına inandıkları DP’ye oy vermek niyetiyle sandık başına gelenlerdir.⁸¹³

Köylülerin kendileri için doğru olan partiyi seçebilmesi de enstitülü romancılara yeterli gelmemektedir. Seçim sistemi dışındaki aktörleri bahane ederek demokrasinin ciddi zaafı içeren bir mantık olduğundan söz etmişlerdir. 1965 seçimlerinde Türkiye İşçi Partisi’nden Yozgat Milletvekili seçilen Yusuf Ziya Bahadınlı da *Güllüceyi Sel Aldı* romanını seçim sistemine ve siyaset dışı kalması gereken aktörlere duyduğu güvensizliğin etkisi altında kaleme almıştır. 1971 Darbesi’nden bir yıl sonra yayımlanan romanı kasaba olan Güllüce’nin⁸¹⁴ belediye başkanını seçmesinin hikayesidir. Seçimde yarışacak partiler o dönemin Türkiye’de görülen siyasal akımları temsil edecek şekilde isimlendirilmiştir: Ümmet Partisi, Ahali Partisi ve Bizim Parti. Güllüce’nin enstitü mezunu komünist öğretmeni Aydın Bizim Parti’yi desteklemektedir.⁸¹⁵ Partinin adayı olan Ali de öğretmen Aydın sayesinde gözleri açılmış, solculuğu benimsemiş biridir. Kendisini ve diğer öğretmenleri tanrılardan ateşi çalan “promete”ye benzeten Aydın,⁸¹⁶ sadece Ali’yi değil köydeki birçok kişiyi aydınlatarak karanlıktan kurtarmıştır. Kurtardığı kişilerle beraber Bizim Parti’nin seçimi kazanması için canla başla çalışır. Nihayetinde seçimi, Ankara’da çeşitli üniversitelerde okuyan solcu gençlerin de Güllüce’ye gelerek destekledikleri komünist Bizim Parti kazanır.⁸¹⁷ Ancak Güllüce seçim günü yağmaya başlayan yağmurdan dolayı bir sel felaketiyle karşı karşıya kalır.⁸¹⁸ Sel, elliye yakın Güllüceli’nin ve sayısız havyanların ölmesine, ekinlerin, ağaçların büyük zararlar görmesine neden olmuştur. Sel felaketinde Ali’nin üç yoldaşı; Hasan, Cevher ve Mustafa

⁸¹³ Makal, *a.g.e.*, s. 104.

⁸¹⁴ Yusuf Ziya Bahadınlı, *Güllüceyi Sel Aldı*, Hür Yay., İstanbul, 1972, s. 9, 31.

⁸¹⁵ Bahadınlı, *a.g.e.*, s. 23, 56, 83.

⁸¹⁶ Bahadınlı, *a.g.e.*, s. 97-98.

⁸¹⁷ Bahadınlı, *a.g.e.*, s. 154, 191.

⁸¹⁸ Bahadınlı, *a.g.e.*, s. 193.

da ölmüşlerdir. Sular çekildikten sonra bu üç kişinin cesetleri söğütlere asılı bulunur.⁸¹⁹ Belediye başkanı Ali arkadaşlarının mezarı başında yaptığı konuşmada halkın birlik olmaması halinde seçimler kazanılsa dahi sellerin gücü karşısında yenilme ihtimalinin her zaman var olduğundan söz etmiştir.⁸²⁰ Bahadınlı böylece seçimlere veya demokrasiye değil öğretmen Aydın ya da belediye başkanı Ali gibi kişilerin önderliğini benimsemiş ve bu yolla bir araya gelmiş kitlelerin sağlam temellere dayanan birliklerine güven duyduğunu belirtmiştir. Roman üzerine verdiği bir röportajda Bahadınlı, “egemen güçlerin ‘demokrasi’ diye yırtıp durdukları yönetim biçiminin ve onun önemli bir yanı olan seçimin köye yansımalarının hikayesini vermeye çalıştım” demiştir.⁸²¹ Romanda vermeye çalıştığı düşüncelerden birinin de işçi ve köylünün bilinçlenerek bir araya gelmedikçe, “seçim dalavereleriyle yönetimi ele alsalar bile”, egemen güçlerce bir gecede alaşağı edilebilecekleri düşüncesidir. Aslında 1971 Darbesi’nin yapıldığı dönemde TİP artık mecliste değildir ama Bahadınlı meclise girmek başarısının gösterilmesi halinde bunun da bir garantisinin bulunmadığını, sonuç getirmediğini ileri sürerek seçim sistemine ve demokrasiye duyduğu güvensizliği tekrar etmiştir.

Erbaş, “köylüleri niçin öldürmeliyiz” diye başlayıp bir dizi neden sıraladıktan sonra şiirini “köylüleri, söyleyin nasıl kurtaralım” diye bitirmiştir. Köylüler bütün olumsuz özelliklerine rağmen, halksız bir devlet ve toplum hayali mümkün olmadığına göre kurtarılmalıdırlar. Ancak köylüler, köylülerle beraber kurtarılamazlar. Erbaş’ın şiirindeki dizelere göre onlar “gazete okumaz ve haksızlığa / ancak kendileri uğrarlarsa karşı çıkarlar.” Enstitülü romancılar bu soruna da çok önceden çözüm bulmuşlardı. Gazete bile okumayan bu kitlelerin eğitilerek cehaletlerine son verilmesi öncelikli hedeflerdendi. Ancak köylünün cehaletinden kurtulup bilinçli vatandaşlar düzeyine gelmesini beklemeye

⁸¹⁹ Bahadınlı, *a.g.e.*, s. 199-201.

⁸²⁰ Bahadınlı, *a.g.e.*, s. 203-204.

⁸²¹ Bezirci – Taner, *Seçme Romanlar*, s. 361.

de gerek yoktu. Köylüler bir yandan eğitim idesi ışığında cehaletlerinden kurtarılırken sömürü çarklarından da yine okumuşların önderliğinde, onlara itaat ederek kurtulabilirlerdi. Romanlarda karşımıza çıkan aydın öncülüğünde kurtuluş düşüncesi modernleştirici kadrolara duyulan sonsuz güvenin uzantısından başka bir şey değildir. Eğitim temasının romanların en karakteristik özelliği olarak karşımıza çıkması, başkahraman rolünün şaşmaz biçimde öğretmene verilmesi tek başına bunun ıspatı olmaya yeterlidir.

Sadece sınıflarda ders verirken değil, aktif siyasi mücadelede, hatta silahlı isyan hareketlerinin kurgulanmasında bile öncü rolü genellikle okumuşlara yüklenmiştir. Bahadınlı'nın Güllüce'deki seçimleri okumuşlara kazandırmasını, okula gitmeyen belediye başkanı Ali gibi aydınların da öğretmen Aydın sayesinde karanlıktan kurtuldukları hikayesiyle beraber ele aldığımızda bu olgu daha belirgin hale gelir. Behzat Ay da, *Dor Ali*'de bu yöndeki düşüncelerini öğretmene söyletmiştir. Köylülere düzendeki adaletsizlikten kurtulmanın mümkün olduğunu anlatan öğretmenin çözümü seçkincidir. Ona göre seçilenler, yani milletvekilleri “küçük çıkarları tepebilmiş kimseler olmalı”ydı. Eğer küçük çıkarlar peşinde koşmayan, bunları aşmış kişiler seçilirse onlar da toplumun mutluluğundan yana kararlar alırlar. Böylece ağalar köylüleri sömüremezdi.⁸²² Yani köylüler “yanlış partilere” değil her tür çıkarı tepebilmiş, kendini aşmış “promete”lere oy vermeliydi. Aynı yaklaşımı Hasan Kıyafet'in *Gominis İmam* (1969) romanında da görürüz. Bayburt'un Bololuk köyünden Umur, şehirde imam hatip lisesinde okuyan ve dindar olduğu halde komünizmi benimsemiş, İslam'la sosyalizmi bağdaştırmaya çalışan biridir. Ancak Komünizm propagandası yaptığı için daha sonra okuldan kovulmuştur.⁸²³ Umur, köye döndükten sonra, izin vermediği halde Umur'un şehre gidip okumasına kızan ve

⁸²² Ay, *a.g.e.*, s. 58.

⁸²³ Hasan Kıyafet, *Gominis İmam*, İmece Yay., İstanbul, 1969, s. 26, 39.

kardeşlerinin, annesinin ölümüne sebep olan, yaptığı zulme karşı çıktığı için öğretmeni de katleden⁸²⁴ Hasan Ağa'ya karşı intikam mücadelesine girişir. Kısa süre sonra mücadelesini kişisel intikam meselesi olmaktan çıkarıp toplumsal bir isyana dönüştürür. Köyüne döndüğünde Tosun Ağa'ya kişisel hıncı olan eşkıya Goca Omar'ın çetesine katılan⁸²⁵ Umur sadece Tosun ya da Hasan ağalar değil tüm “ağaların çıkış deliğini tıkayacak bir düzen gerekiyor” diyerek Goca Omar'ı ve çetesinin diğer elemanlarını bilinçlendirmeye başlar. Adını “Halk Çetesi” koyduğu çeteyi dönemin radikal sol hareketlerinin mücadele yöntemlerine ve jargonuna uygun biçimde örgütler.⁸²⁶ Hasan Ağa'nın koyduğu isimle, “Gominis İmam” Bololuk'un ve çevre köylerin kurtarıcısı olur, onların eğitimden sağlığa kadar bütün ihtiyaçlarını gerektiğinde silahlı zor kullanarak çözer. Bir yandan da Hasan Ağa çevredeki diğer ağaları, devletin askeri kuvvetlerini ve köye gelen Amerikan gönüllülerini arkasına alarak karşı mücadeleye girişir.⁸²⁷ Sonunda askerler Umur'u ve diğer çete üyelerini yakalayıp Hasan Ağa'nın konağına getirirler. Hasan Ağa'nın çete üyelerine hakaret ettiği ve Gominis İmam'ı dövdüğü bir sırada çete üyelerinin tutuklanmasında payı olan Murtaza Çavuş “yeter” diye bağıarak Hasan Ağa'yı tabancayla vurup öldürür.⁸²⁸ Halk Çetesi'nin yakalandığını duyan Bololuk köylüleri ve çevre köyler ayaklanarak Umur'u ve arkadaşlarını kurtarmaya gelmişlerdir. Askerlerle köylüler karşı karşıyadırlar. Askerler komutanlarının zor kullanma emri ile önlerindeki köylülerin, kendilerinden olan insanların canına kıyamama durumu arasında kalmışlardır. İçlerindeki anne babaları ya da kardeşleri de olabilirdi. Tam bu anda “gökten bir şimşek, soru işareti gibi sağılıp” araya girer⁸²⁹ ve roman bu şekilde biter. Kıyafet'in finalde ağanın adamı olan

⁸²⁴ Kıyafet, *a.g.e.*, s. 8-21.

⁸²⁵ Kıyafet, *a.g.e.*, s. 40.

⁸²⁶ Kıyafet, *a.g.e.*, s. 56-65.

⁸²⁷ Kıyafet, *a.g.e.*, s. 70.

⁸²⁸ Kıyafet, *a.g.e.*, s. 252.

⁸²⁹ Kıyafet, *a.g.e.*, s. 255.

Murtaza'yı bir anda Umur'un tarafına geçirmesi, köylüleri ayaklandırması yani kitleleri harekete geçirmesi yine Umur'un faaliyetlerinin sonucudur. Köylüler Umur sayesinde sömürüye karşı cesaretlenmişler, isyana katılmışlardır. Yani aydın öncülüğü burada da vardır. Ayrıca köylülerin ayaklanarak komünist bir çeteye destek vermesi Türkiye'de rastlanmış bir olgu olmayıp ancak yazarının temennisi biçiminde okunabilecek bir olaydır.

Baykurt'un *Amerikan Sargısı* (1967) ve *Tırpan* (1969) romanlarında görülen köylülerin herhangi bir okumuş rehber olmadan sorunlarını itaatsizlik ya da şiddet yoluyla çözmesi fikri de, Baykurt'un diğer eserlerinde aydının öncülüğüne verdiği önem göz önüne alındığında köylülere güven duymasının işareti kabul etmek mümkün değildir. En fazla Baykurt'un temennisi diye okunabilecek bir yaklaşımdır. 6. Filo eylemlerinin başladığı sıralarda kaleme alınan *Amerikan Sargısı*, köylüleri Amerika'ya karşı ayaklandıran bir roman gibi görünür ama aslında Baykurt'un 68 kuşağının hal ve hareketlerini köylülerde de görmek özleminin sonucudur. Roman, DP Döneminde ABD'nin desteğiyle yürütülen "kalkınma" hamlelerinin içi boş olduğunu ispatlamak amacını da içermektedir. ABD, o yıllarda toplumdaki imajını güçlendirmek için okullarda süttozu, paket peyniri, yağ ve un dağıtmaktaydı. Ancak bunların imajını güçlendirmeye yetmediğini de görmüştür.⁸³⁰ Halkın Amerika'ya duyduğu antipatiyi azaltmak için ABD'li ve Türk uzmanlar köylüler için olumlu bir proje yapmaya karar verirler. Bunun için Ankara yakınlarındaki Kızılıöz köyünü seçerler.⁸³¹ Köylüler, bir sabah aniden köye gelen Ankara Valisi, kaymakam ve ABD'li uzmanları kuşkuyla karşılar. Muhtar İzzet ve köyün bekçisi Temeloş köyün bir şeye ihtiyacı olmadığını söyleseler de yakalarını ABD'lilerden kurtaramazlar. Bunun üzerine Muhtar ve Temeloş hiç değilse Ankara'yı görmelerine engel olan Aktepe'nin

⁸³⁰ Fakir Baykurt, *Amerikan Sargısı*, Literatür Yay., İstanbul, 2008, s. 21.

⁸³¹ Baykurt, *a.g.e.*, s. 29.

ortadan kaldırılmasını isterler.⁸³² Aktepe birkaç gün içinde ortadan kaldırılır, yerine bir ağaçlandırma alanı açılır, köyün adı da içindeki “Kızıl” sözcüğü rahtsız edici bulunmuş olacak ki Güzelöz diye değiştirilir. Amerikalılar bazen gerginleşen havayı emekli Tuluğ Paşa'nın roman boyunca yararlandıkları yardımları sayesinde yatıştırarak pilot projenin uygulanmasını hızlandırırlar.⁸³³ Amerika'dan faynapıl fidanları, damızlık sığırlar, cins tavuklar getirtilir. Kümeslerin, ağılların yapıldığı ve köylülerin girmesinin yasaklandığı alan tel örgülerle çevrelenerek kapısına Türk-Amerikan dostluğunun simgesi olarak tokalaşan iki el amblemleri asılır.⁸³⁴ Ancak projeye yönelik beklentiler boşa çıkmıştır. Köy havasına alışamayan Amerikan sığırları ölür, tavukların yumurtladıkları yumurtaların içi boş çıkar, faynapıl ağaçları üzerinden yıllar geçtiği halde meyve vermez. Ekilen domates ve biberler ancak leblebi kadar büyür. Ekinler ise hiç yeşermez.⁸³⁵

Köyün yaşlı bekçisi Temeloş ve Muhtar İzzet kendi köylerinde kendilerine yabancı muamelesi yapılmasından zaten rahatsızdırlar. Üstüne Amerikalıların projesi de boş çıkınca onları buradan atmak için çalışmaya başlarlar. Önce köylüler arasından Amerikan taraftarı olanları etkisiz hale getirirler daha sonra diğer Amerikan karşıtı köylüleri Dostluk Bahçesi'ne doluştururlar. Köylüler, herhangi bir aydının öncülüğünde değil kendileri gibi köylü olan birilerinin cesaretlendirmesiyle her şeyi yakıp yıkar, Amerikalıları kovarlar.⁸³⁶ Amerika'dan projeyi görmek için köye gelen ABD Tarım Bakanı'nın, ABD elçisinin, Ankara Valisinin şaşkın bakışları arasında teknelere, sepetlere, çuvallara toprak doldurup Aktepe'yi yeniden yapmaya koyulurlar. Vali onları mahkemeye vermekle tehdit etse de aldırılmazlar, işlerini yapmaya devam ederler. Muhtar İzzet ve Temeloş hapiste yatmayı bile göze aldıklarını, kendileri hapse atılsalar da çocuklarının bu

⁸³² Baykurt, *a.g.e.*, s. 47.

⁸³³ Baykurt, *a.g.e.*, s. 54.

⁸³⁴ Baykurt, *a.g.e.*, s. 72, 76, 93-94, 125.

⁸³⁵ Baykurt, *a.g.e.*, s. 166, 175, 280.

⁸³⁶ Baykurt, *a.g.e.*, s. 292-296.

tepeyi mutlaka tamamlayacaklarını söylerler. Sonra heyet oradan ayrılır. Köylüler birden hafiflemiş, içlerine huzur dolmuştur.⁸³⁷ Böylece 6. Filo'yu ve Amerika'yı ülkesinden kovamayan Baykurt hiç olmazsa romanında bunu başararak temennisini dile getirmiştir.

Zenginlerin yoksulu ezmesinin cinsel tecavüz benzetmesiyle anlatıldığı *Tırpan* romanı aynı zamanda bir köylü kadınların direnişini de içerir. Mücadele herhangi bir aydının önderlik etmediği köylü kadınlarla Musdu Ağa arasındadır. Baykurt, Musdu Ağa'yı o dönemde kendisine sömürü çarkının dişlileri olarak görünen aktörlerle ilişkilendirerek mücadele edilen ya da edilmesi gerektiğini düşündüğü tüm unsurları da sergilemiştir. Amerikalılarla ticari ilişkileri bulunan Musdu Ağa DP'lidir, Çankaya Köşkü'ne yakındır. Köşke keklik, bıldırcın, av kuşu götürür. Aynı zamanda Ankara'da bir spor kulübünün onur üyesi olup partinin başkan vekillerinden hovardalık arkadaşları vardır. Jandarma ve parti onun adamlarıyla doludur.⁸³⁸ Evcî köyünden olan Musdu komşu köylerden Gökçimen'den çocuk yaşta Dürü'yü görmüş onunla evlenmek istemektedir. Dürü'nün babası Velikul ve diğer aile fertleri bu işe ilk başta mesafeli davransa da Musdu, eski muhtar Cemal, köyün imamı Şakir ve İt Omar gibi kendinden yana olan adamları aileyi ikna etmek için seferber eder.⁸³⁹ Dürü'nün ailesi baskılara dayanamaz ve Musdu'ya olumlu cevap verir.⁸⁴⁰ Kabak Musdu gibi yaşlı ve çirkin bir adamla sırf parası var diye evlenmek, onunla aynı yatağa girmek düşünceleri Dürü'yü iğrendirmektedir. Sırf bu düşünceler yüzünden intihar etmeyi bile denemiştir ama köyün bilge yaşlısı Uluguş Nine onu engellemiştir. Uluguş'a göre kendini asmakla kötü adamlara zarar gelmezdi. Bu çevrede yaşlı zengin adamlara varmamak için kendini asan nice kızlar vardır ama durum

⁸³⁷ Baykurt, *a.g.e.*, s. 297-304.

⁸³⁸ Baykurt, *Tırpan*, s. 4.

⁸³⁹ Baykurt, *a.g.e.*, s. 22, 104-110.

⁸⁴⁰ Baykurt, *a.g.e.*, s. 63, 120, 170.

değişmemiştir. Uluguş'a göre yapılacak en iyi şey mücadele etmektir.⁸⁴¹ Uluguş ve köyün bekar kızları erkek egemen baskıya direnme kararı alırlar. Dürü'nün başına gelenler yarın kendi başlarına da gelebilirdi. Para babalarının cinsel objesi olmamak için yoksulların birleşmesi gerektiğini söylerler. Ne de olsa karıncalar birleşti mi fili devirirlerdi.⁸⁴² Dürü'yü Musdu Ağa'yla evlendirmemek için saklarlar ama jandarma kızı bulur.⁸⁴³ Dürü yine intihar planları kurar ama Uluguş Nine ona bunun sonuç getirmeyeceğini tekrar söyler. İntihar etmek yerine Musdu'yu öldürürse hem genç kızlara cesaretlendirmiş hem de diğer ağaların bundan sonra adımlarını daha dikkatli atmalarını sağlamış olurdu.⁸⁴⁴ Musdu'yu öldürmesi için Uluguş Nine, roman boyunca aradığı ve ancak sonlarda bulduğu tırpanını, yani direniş sembolünü biletip Dürü'ye gizlice gönderir.⁸⁴⁵ Cumhuriyet Bayramı gecesine denk gelen gerdek gecesinde Dürü, yatağa çok sarhoş biçimde gelen Musdu'yu tırpanı göğsüne saplayarak öldürür. Böylece yatağa Dürü'nün bekaret kanı yerine Musdu'nun kanı akar. Daha sonra Dürü, Uluguş Nine'nin ve Koca Linlin'in yardımlarıyla dağa çıkar, eşkıyalara katılır. Köylülerden hiçbiri, hapse girmek pahasına da olsa Dürü'nün yerini söylemez.⁸⁴⁶ Dürü'nün Musdu'yu Cumhuriyet Bayramı'nda öldürmesini sağlayarak mücadelesini bir kutsallık da kazandıran Baykurt, romanını Uluguş Nine'ye söylediği sloganıyla bitirir: "Bu dünya kalmaz böyle!"⁸⁴⁷

Her ne kadar kadrocu yaklaşımlar içermiyor, kitleleri harekete geçiriyor gibi görünse de Baykurt'un *Tırpan* romanındaki yönteminde üzerinde durulması gereken önemli noktalar vardır. Birincisi mücadeleyi kadınlar üzerinden yürüten Baykurt'un bu

⁸⁴¹ Baykurt, *a.g.e.*, s. 131-136.

⁸⁴² Baykurt, *a.g.e.*, s. 157.

⁸⁴³ Baykurt, *a.g.e.*, s. 197-309.

⁸⁴⁴ Baykurt, *a.g.e.*, s. 320.

⁸⁴⁵ Baykurt, *a.g.e.*, s. 335.

⁸⁴⁶ Baykurt, *a.g.e.*, s. 349-350.

⁸⁴⁷ Baykurt, *a.g.e.*, s. 356.

yolla feminist düşünceyi de selamladığı⁸⁴⁸ tespitinin tartışmaya açık olmasıdır. Çünkü kadınların mücadelesini örgütleyerek öne çıkan Uluguş Nine'nin ismi bile kendinin değil ölen kocasınındır. Kocasını kuşlardan, kanatlanıp uçan yoksullardan söz eden masallar anlattığı için köylüler adını "Uluguş" koymuşlardır. Kocasını ölünce aynı masalları karısı anlatmaya devam ettiği için bu defa Uluguş ismini ona takmışlardır.⁸⁴⁹ Yani genç kızları etrafında toplayıp onların mücadelesine önderlik eden Uluguş Nine bir erkeğin ismiyle dolaşmakta, aynı erkeğin hayattayken yaptığı işi o öldükten sonra üstlenerek sürdürmektedir. Bir bakıma erkeğinin yerine geçmiştir. Zaten romanın bazı yerlerinde Dürü'yü "teselli" eden Uluguş Nine'nin, kızın "en duyarlı yerine" çimdik atarak, "orasını burasını" okşayarak "mayışmasından" büyük hoşnutluk duyması⁸⁵⁰ romandaki rolünün bir kadından çok erkeği temsil ettiği izlenimini güçlendirir. Ayrıca Uluguş Nine'nin roman boyunca aradığı tırpanı da kendisine değil kocasına aittir, sapında da kocasının ellerinin izi vardır.⁸⁵¹ Berna Moran'ın da dediği gibi Dürü Musdu'yu öldürürken Uluguş'un kocasına ait tırpanı kullandığına göre tırpanın *phallus*'u simgelediğini düşünmek de mümkündür. Baykurt her ne kadar soruna feminist bir yaklaşımla eğilmiş gibi görünse de aslında sıraladığımız nedenlerden ötürü ataerkillikten kurtulmuş görünmemektedir. Sadece daha simgesel davranmıştır. Fethi Naci Baykurt'un simgesel davranmasını da kendini şehrli edebiyatçılara beğendirmek için yaptığını ileri sürmüştür. Ona göre köy kökenli yazarların beğenileriyle şehrli yazarların beğenileri giderek benzeşmeye başlamıştır. "Fakir Baykurt ünledikten sonra bütün Türkiye öğretmenlerinin başına geçip Ankara'da oturur olduğundan" artık değişmiştir.⁸⁵²

⁸⁴⁸ Moran, *a.g.e.*, s. 257.

⁸⁴⁹ Baykurt, *a.g.e.*, s. 36.

⁸⁵⁰ Baykurt, *a.g.e.*, s. 133.

⁸⁵¹ Baykurt, *a.g.e.*, s. 310.

⁸⁵² Fethi Naci, "Fakir'in Aklı", *Romanda Hesaplaşma*, Bilgi Yay., Ankara, 1971 içinde, ss. 113-117, s. 114.

Tırpan'da kadrocu yaklaşımlar karşımıza belki belirgin biçimde çıkmaz ama Baykurt bu romanında kadroculuğu çok da isteyerek bırakmamıştır. Romanın bir yerinde aslında Baykurt'un enstitülerin kapanmış olmasına ve yeni nesil öğretmenlere duyduğu kızgınlıktan ötürü böyle davrandığını anlarız. *Tırpan*'da köyün meseleleriyle ilgilenmeyen, Musdu'dan ve diğerlerinden korkan on dokuz yaşındaki bir öğretmen üzerinden gene enstitüler meselesini açmıştır. Amacı sınavları kazanıp hukuk fakültesine girmek olan vekil öğretmen Hüseyin sürekli ders çalışmakta, Musdu'nun ve adamlarının zulmü karşısında ondan yardım isteyenleri de korktuğu için geri çevirmektedir. Vekil öğretmenliği torpille ele geçirmiştir ve kendini harcatmak niyetinde değildir.⁸⁵³ Baykurt, vekil öğretmen Hüseyin'i okuruna şikayet eder: “ne TÖS'e giriyor, ne öteki sendikalara. Sınavlara hazırlanmaktan artan vaktini seks dergileri okumaya veriyor.”⁸⁵⁴ Böylece Baykurt, enstitülerin kapanmasıyla dejenere olmuş öğretmen tiplerinin ortaya çıktığını, Türkiye'nin öğretmen sorununun hortladığını ileri sürer. Aslında aydın öncülüğünün zorunluluğunu da bir şekilde tekrar etmiş olur. Fethi Naci ise dünyadan habersiz, seks mecmualarıyla vaktini öldüren öğretmen tipinin enstitülerin kapanmasıyla ilgisi olmadığını söylemiştir. Ona göre Baykurt'un örneklediği öğretmen bütün abartmalarıyla “ta başından beri veremedikleri gerçek öğretmen tipidir.”⁸⁵⁵

Enstitülü romancılar yukarıda da değindiğimiz üzere sınıfsal açıdan farklı bir kökenden, köylüler arasından çıkmışlarsa da bu niteliklerini daha eğitimleri devam ederken kaybetmeye başlamış gibidirler. Zihniyet açısından yaşadıkları kopuş bürokrasiye katılımlarıyla bir aşama daha ilerlemiştir. Görev yerlerinin şehirlerde sabitlenmesi ve bakanlıklar, sendikalar, TRT vb. üst yönetim kademelerinde bulunmaya başlamalarıyla yaşanan kopuş derinleşmiştir. Bütün bu süreçler düşünce kalıplarının ve statülerinin

⁸⁵³ Baykurt, *a.g.e.*, s. 239-241.

⁸⁵⁴ Baykurt, *a.g.e.*, s. 239.

⁸⁵⁵ Fethi Naci, “a.g.m.”, s. 117.

devletli aydın kategorisine daha çok perçinlenmesine yol açmıştır. Önerdikleri tezlerin ve çözümlerin kendilerinden önceki bürokrat Türk aydınlarının sunduklarından temelde bir farkı yoktur. Görüntüler değişmiştir, konjonktürel zorunluluklardan ötürü farklı temalar geliştirilmiştir ama öz aynı kalmıştır. Hilmi Yavuz, Türkiye'nin Batılılaşma deneyiminin Batılı bir toplum yerine kendini Batılıların gözüyle gören oryantalist bir elit yarattığını ileri sürmüştür.⁸⁵⁶ Sözü edilen oryantalist elite enstitüleri de katmak, eserlerindeki yaklaşımları ve önerileri düşündüğümüzde çok zorlama bir yorum sayılmasa gerekir. Çünkü enstitülüler sorunun özünü köylülerin cehaletinde görmüşler, böyle olunca kurguladıkları çatışmalar da eğitim ve cehalet üzerinden yürümüş, bunun sonucunda kurtuluş da okumuşların öncülüğüne bağlanmıştır. Eserlerini kaleme aldıkları dönemlerde yaşanan tarımda makineleşme, sanayileşme, köyden kente göç olguları ve sonuçları üzerinde çok durmamışlardır. Bu nedendir ki yazdıkları birçok eserde öğretmeni yani bir bakıma kendilerini yüceleştirerek onu ağa, hoca, şeyh, sağcı partiler, rüşvetçi bürokratlar gibi unsurlarla çatıştırmışlar, reel politik düzeyde kazanılması mümkün olmayan zaferlerle onu ödüllendirerek özlemlerini hiç olmazsa bu yolla gidermeye çalışmışlardır.

II.3.4. Toplumsal Dönüşümün Yorumlanması

Türkiye'de 1950'lerden sonra yaşanan dönüşümler, enstitülü romancıların eserlerindeki görüntülerde karşımıza çıkar. Ama aynı romancıların değişimin dinamiklerini, sonuçlarını ve bunların gelecek beklentilerini nasıl şekillendirdiğini iyi değerlendirdiklerini söylemek zordur. Bazı romancılar tarımın makineleşmesine, radyo, televizyon gibi kitlesel iletişim araçlarının yaygınlaşmasına, karayolu uzunluğundaki artışın köyü kentle bütünleştirmesine vb. süreçlere neredeyse hiç değinmemiştir.

⁸⁵⁶ Hilmi Yavuz, "Batılılaşma Değil Oryantalistleşme", *Modernleşme, Oryantalizm ve İslam*, Buke Yay., İstanbul, 2000 içinde, ss. 40-42, s. 42; Hilmi Yavuz, "Bir Oryantalizm Kepazeliği", *Modernleşme, Oryantalizm ve İslam*, Buke Yay., İstanbul, 2000 içinde, ss. 67-69, s. 68.

Eserlerinde bu görüntüleri yakalayabildiğimiz yazarlar da olaya daha duygusal perspektiften bakarken dönüşümün gelip duracağı noktayı kestirememiş gibidir.

Mahmut Makal, 1976'da yayımlanan *Bizim Köy 1975* adlı eserinde kendi köyündeki dönüşümlere değinmiştir. Evlerin üçte ikisine radyo girmiştir. Üçü kahvelerde yedisi evlerde olmak üzere köyde on tane televizyon alıcısı vardır. Köye elektrik, telefon girmiş, otuz kadar köylü gazeteye abone olmuştur. Ancak Makal, televizyon, radyo gibi teknolojik yeniliklerin köye girmesinden mutlu görünmez. Köy odaları kalkmış yerini kahveler almıştır. Bir de bu kahveler, CHP'liler ve AP'liler arasında bölündüğü için Makal'ın mutsuzluğu artmıştır.⁸⁵⁷ Tarımın makineleşmesine bağlı olarak köylülerin işsiz kalması, geleneksel üretim biçimlerinin değişmesi, köylünün köyünü terk ederek büyük kentlere ya da Almanya'ya akın etmesi Makal'ı kaygılandıran gelişmelere arasındadır.⁸⁵⁸ Sanayileşme, göçle beraber artan kentleşme ve köylünün işçileşmesinin sol eğilimli bir yazar tarafından sevindirici gelişmeler olarak karşılanması gerekirken Makal'ın "birdenbire oluveren" bu süreçlere verdiği yanıtlarda çocukluğunun köyüne özlem duyduğu sezilmektedir.⁸⁵⁹

Sarı Traktör'ün (1958) yazarı Talip Apaydın, traktörün sarı öküzün yerine geçtiğinin farkındadır. Ama bu yer değiştirmenin sonuçlarına ise hiç değinmemiştir. Sadece zengin bir köylü ailesinin on sekiz yaşındaki oğlu Arif'in traktöre duyduğu kişisel merak üzerinden romanını kurgulamıştır. Arif'in babası Muhtar İzzet'e traktör aldırma çabası ile babasının karşı çıkmaları romanın temel dinamiğini oluşturur. Muhtar İzzet atla, öküzle de işlerini pekala yürütebileceklerini traktöre gerek olmadığını savunur. Oğlu ise traktörle tüm işlerin kolaylaşacağını söyler.⁸⁶⁰ Bu yolla traktörün köylülerin doğa ile

⁸⁵⁷ Makal, *Bizim Köy 1975*, s. 46-47.

⁸⁵⁸ Makal, *Bizim Köy 1975*, s. 76.

⁸⁵⁹ Makal, *Bizim Köy 1975*, s. 50.

⁸⁶⁰ Talip Apaydın, *Sarı Traktör*, Varlık Yay., İstanbul, 1958, s. 6-7.

mücadelesinde onlara üstünlük sağlayacağını da söyleyen Apaydın köydeki yenilikçi öğretmenin Arif'i desteklemesi sayesinde Muhtar İzzet'e traktörü aldırdıktan⁸⁶¹ sonra romanını bitirmiştir. Tarımda makineleşme olgusuna köy ağalarından birinin, İzzet Ağa'nın oğlunun gözünden bakan Apaydın, traktörün sağlayacağı kolaylıkların sadece traktör sahipleri için geçerli olduğuna, ilkel üretimin yerini makineli üretim alınca diğerleri açısından nasıl sonuçlar doğurabileceğine değinmemiştir.⁸⁶² Köyden kente göç olgusunu içeren romanlarında da göç olgusuyla makineleşmeyi rahatlıkla ilişkilendirebilecek iken bunu yapmamıştır. *Emmioğlu* (1961) romanında Battal'ın kasabaya gelerek burada tutunma mücadelesi herhangi bir işsiz kalma veya başka bir sosyo-ekonomik nedene bağlanmaz. Olay tamamen tesadüf eseri gelişir. Porsuk Ovası'na ortakçı olmak üzere çeltik ekimine gitmeye karar veren Hasan ve eniştesi Kandil Ömer yanlarına Hasan'ın amcası oğlu Battal'ı da alırlar. İstasyonuna geldiklerinde yanlarındakiler parası olmadığı için bilet alamayan Battal'ı orada bırakıp trene binerler.⁸⁶³ Ortada kalan Battal, haşarılığının da etkisiyle köye dönmek yerine kasabaya gitmeye karar verir. Bir yük trenine gizlice binip kasabaya gider. Kasabada hamallık, seyyar satıcılık gibi işler yaptıktan sonra kebabçılıkta dikiş tutturan Battal kurnazlığı sayesinde burada tutunmayı başarmıştır.⁸⁶⁴ Apaydın, Battal'ın hikayesini olumlu bitirirken onu istasyonda bırakan akraba ve arkadaşlarının çeltik işinden elleri boş dönüşüne de değinir. Çeltikçilerin kazandıkları para çiftliğinde çalıştıkları Hakkı Bey'den aldıkları borçları kapatmaya ancak yetmiştir.⁸⁶⁵ Kasabaya gelen Battal'ın hikayesini olumlu bitirmesi Apaydın'ın köylülere yol göstermesi olarak okunabilir: Köyde sömürü devam etmektedir ama oyunu kurallarına göre oynarlarsa kente gelenler başarılı olabilirler. Battal da başarısını kurnazlığına, şehirliler karşısındaki

⁸⁶¹ Apaydın, *a.g.e.*, s. 127.

⁸⁶² Fethi Naci, *Yüz Yılın 100 Türk Romanı*, s. 411.

⁸⁶³ Apaydın, *Emmioğlu*, s. 124.

⁸⁶⁴ Apaydın, *a.g.e.*, s. 127-287.

⁸⁶⁵ Apaydın, *a.g.e.*, s. 287.

uyanıklığına borçludur. Çünkü köyde kasabalılara güven olmayacağı üzerine çok sohbetlere tanıklık etmiştir.⁸⁶⁶ Kasabalıların çocukları bile Battal'ın deyiimiyle “adamı sulu dereye götürür de susuz getirir”di.⁸⁶⁷

Apaydın'ın Battal'a yüklediği şehirlilere güvenmeyen ruh halini kendisinin de paylaştığına dair örnekler vardır. *Define* romanında Görekli köyünün öğretmeni İdris Dereköyü'nün öğretmeni Suzan'a evlilik teklif etmiştir. Teklifi reddeden Suzan, gerekçe olarak İdris'in köylü olmasını ileri sürmüştür. İdris bu söze çok içerlemiş, Suzan'ın köylüyü küçük görmesini hazmedememiştir. Kendi kendine söylenir, Suzan'a diyemediklerini sanki o karşısındaymış gibi sıralar: “Şimdi nerede çalışıyorsun a densiz? Kimin ekmeğini yiyorsun? Hatta şehirde yaşarken kimin ekmeğini yedin? Bütün ihtiyaçlarını sağlayan insanlar kimler? O beğenmediğin köylüler değil mi? Onları bu durumda bırakanlar da senin gibi kökünden kopmuş züppeler. Nankörler!...”⁸⁶⁸ Apaydın, şehirli aydınlarla İdris öğretmen aracılığıyla yaptığı tartışmayı o dönemde köy edebiyatına olumsuz eleştiri getiren kişilere göndermede bulunarak sürdürür. Sözlerinde kendini gerçek sanatçı sayan şehirli edebiyatçıları soyut ve bunalımcı kabul eden belirgin bir hava vardır.⁸⁶⁹ Ama kente giden köylünün halinden, işçileşmesinden ya da işçi olamamasından haber vermez. O dönemde bu kısımları boş bırakmakla eleştirildiği için, ancak 1981 gibi geç sayılabilecek bir tarihte yayımladığı *Kente İndi İdris* romanında işçileşme sürecine değinmeyi denemiştir. Yozgat'ın Karasallı köyünden kalkıp Ankara'ya gelen İdris'in hikayesi etrafında göç sürecini anlatan Apaydın burada da köylerin boşalmasının nedenlerine değinmeden konuyu ele almıştır. Ankara'ya gelen İdris, oradaki hemşerisi Kara Ömer sayesinde şehirdeki sistemin işleyişini, gecekondu mahallelerinde yaşamının

⁸⁶⁶ Apaydın, *a.g.e.*, s. 133.

⁸⁶⁷ Apaydın, *a.g.e.*, s. 179.

⁸⁶⁸ Apaydın, *Define*, s. 108.

⁸⁶⁹ Apaydın, *Define*, s. 109.

raconunu, gecekonduların yapmanın usulünü öğrenir ve kendi de bir tane yapar.⁸⁷⁰ Daha sonra gazoz fabrikasında çalışmaya başlayan İdris,⁸⁷¹ fabrikadaki işçiler sayesinde gözleri açılan ve giderek bilinçlenen sosyalist bir işçiye dönüşür. Hatta sendikanın düzenlediği greve bile katılır.⁸⁷² İdris'i bir anda dört başı mamur bir sosyaliste dönüştüren Apaydın işçilerin ağzından yer yer Marksist analizler de yaparak yapay bir hava yaratır. Romanını, siyasi mesajlarını vermek için kaleme aldığını çok belli eder. İşçilerin grevden olumlu sonuç almalarını, ücretlerinin artırılmasını devletli aydın tavrını yansıtan bir üslupla anlatır. Öğretmenliğin verdiği mesleki alışkanlığın da etkisiyle grevi anlattığı bölüme “birleşince oluyor demek”⁸⁷³ gibi bir başlık atarak amacının analiz yapmak değil nasihat etmek olduğunu gösterir. Apaydın'ın romanına koyduğu *Kente İndi İdris* ismi de, şehirlilerin köylüye tepeden bakan “köyden indim şehre” söylemini çağrıştırması nedeniyle ayrıca üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

Fakir Baykurt, *Yılanların Öcü*'nde (1959) sorunların kaynağına inme konusunda diğer eserlerine göre daha başarılı görünür. Kara Bayram'ı, evinin önüne ev yapmaya çalışan Haceli'yle karşı karşıya getirirken bütün bir sömürü ve gasp sistemiyle savaşmak zorunda bırakır. Haceli'nin en büyük destekçisi ona Bayram'ın evinin önünden arazi satan DP'li Muhtar'dır. Sırtını devlete dayamış bulunan Muhtar, orta genişlikte toprakları olan bir adamdır. “Yeni topraklar alabilirdi” diyen Baykurt, Muhtar'ın ayrıca istese traktör, patoz, römork alabileceğini de söyleyerek⁸⁷⁴ DP Döneminde ABD desteğiyle yürütülen tarımsal modernleşmenin ancak zengin partililerin işine yaradığını tespit etmiştir. Evinin önüne ev yapılmasını engellemek için mücadele eden Bayram, annesi İrazca'nın da

⁸⁷⁰ Talip Apaydın, *Kente İndi İdris*, Başak Yay., Ankara, 1991, s. 54.

⁸⁷¹ Apaydın, *a.g.e.*, s. 93.

⁸⁷² Apaydın, *a.g.e.*, s. 186.

⁸⁷³ Apaydın, *a.g.e.*, s. 213.

⁸⁷⁴ Baykurt, *Yılanların Öcü*, s. 80.

desteğiyle başarılı olsa da⁸⁷⁵ Muhtar ve Haceli ona rahat verdirmezler. *Yılanların Öcü*'nin devamı olan *Irazca'nın Dirliği*'nde (1961) Baykurt, Bayram'ın mücadelesini sürdürmesine olanak tanır. Ancak annesi Irazca'nın aksine yenilgiyi kabullenen Bayram, tek dayanakları olan Kaymakam da sürülünce⁸⁷⁶ köyleri Karataş'ın bağlı olduğu Burdur'a göç etmeye karar verir. Dik başlı, haksızlığa boyun eğmeyen annesi Irazca göç etme fikrine karşı çıkar. Irazca, Baykurt'un romanlarındaki Kır Abbas, Elvan Çavuş, Temeloş gibi bütün bilge yaşlı karakterlerin yaptığına benzer biçimde haksızlık karşısında pes etmez, mücadeleyi sürdürmek ister. Bayram, annesinin tüm karşı çıkmalarına rağmen karısını ve çocuklarını alarak Burdur'a gider. Hastanede hademe olarak çalışacaktır. Gelmek istemeyen Irazca'yı da köyde bırakır. Dirliği bozulan Irazca buna rağmen köyde kalıp direnmeye devam edecektir.⁸⁷⁷

Baykurt, ekonomik sistemde gözlemlenen çarpıklıkları, makineleşmenin kimlere yaradığını, ABD yardım ve kredilerinin nerelere aktığını iyi ifade etmiştir. Ancak Kara Bayram ve ailesinin göçünü, tam da makineleşme vb. nedenlere bağlayabilecekken bunu yapmaz. Onları, kişisel bir husumetin sonucunda kente gönderir. Köyden kente göçün kaçınılmazlığını fark etmesine rağmen toplumun geneli için geçerli nedenlere bağlı bir göçten ziyade özel nedenlerden kaynaklanan bir süreç yaratır. Romanın olumlu tiplerinden olan Irazca'nın kente gitmek konusundaki itirazı aracılığıyla bir ayağını köyde tutmayı ihmal etmez. Yukarıda saydığımız diğer yaşlı karakterlerle ve Irazca Baykurt'un köylüden yana umudunu tamamen yitirmediğinin göstergesidir.

Irazca Üçlemesi'nin son romanı olan *Kara Ahmet Destanı*'ni 1977'de yayımlayan Baykurt, Ahmet'in okuma mücadelesi üzerinden kentteki köylünün işçileşme sürecinden çok yine eğitim ve gericiilik konularına odaklanır. Zaman sınırının 1960'lı

⁸⁷⁵ Baykurt, *a.g.e.*, s. 228.

⁸⁷⁶ Fakir Baykurt, *Irazca'nın Dirliği*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1961, s. 186.

⁸⁷⁷ Baykurt, *a.g.e.*, s. 224-232.

yıllara yayıldığı *Kara Ahmet Destanı*'nda, köydeki hocanın yerini Bayram'ın çalıştığı hastanedeki nurcu idareciler almıştır. Bayram, etkisi altına girdiği nurcular yüzünden⁸⁷⁸ Ahmet'in imam hatip okulunda okumasını ister.⁸⁷⁹ Ahmet ise buna karşı çıkmakta ve halktan yana bir kaymakam olmak istemektedir. Nitekim imam hatip okuluna girmez, normal liselerde okuyup Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesine yazılır. Baykurt, bu noktadan itibaren yine solcu okumuşları sahneye çıkarır. Okulda tanıştığı “yeşil parkalı” ağabeyler sayesinde Ahmet de sıkı bir solcu ve eylem adamı olur.⁸⁸⁰ Ahmet'in babası Bayram da nurcuların etkisinden sıyrılarak karısı Haçça ile beraber bilinçlenmeye başlar. Sendikayı, grevi öğrenen Bayram ile karısı eylemlere, greve bile sıcak bakmaya başlamışlardır.⁸⁸¹

Baykurt da tıpkı Apaydın gibi işçileşmenin gerekliliğine vurgu yapmada gecikmiş görünmektedir. Bu yazarların diğer eserleri arasında işçileşmenin önemine değinen örnek bulmak zordur. O yüzden Apaydın'ın 1981'de Baykurt'un 1977'de yayımladıkları eserlerde işçileşmenin önemine değinen kısımları yama gibi durmaktadır. Kaldı ki, Yaşar Kemal, Orhan Kemal gibi yazarlar, aşağıda değineceğimiz üzere çok önceden işçileşme sürecinin kritik önemine dikkat çeken eserler vermişlerdi. Öz İtibariyle enstitülü romancıların yaşadıkları kentlileşme sürecine karşılık akıllarının bir köşesinde köylerine ve köylülüğe, Köy Enstitülerine duydukları özlemin yatmakta olduğunu söylemek de abartılı olmaz. Köylüler akın akın büyük şehirlere göç ederken Baykurt, *Köygöçüren* (1973) romanında halen enstitülerin kapanmasından dolayı üzülmeye, öğretmen ile enstitülere küfreden hocayı kavga ettirmeye devam etmekteydi.⁸⁸² Öğretmen Sefer aracılığıyla içini döken Baykurt, enstitüler sayesinde işlerin yoluna girmeye başladığına, memleketin hurafelerden temizlenmeye başladığına inanmaktadır. Ne güzel

⁸⁷⁸ Fakir Baykurt, *Kara Ahmet Destanı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1977, s. 7-8.

⁸⁷⁹ Baykurt, *a.g.e.*, s. 18, 36.

⁸⁸⁰ Baykurt, *a.g.e.*, s. 266-346.

⁸⁸¹ Baykurt, *a.g.e.*, s. 414.

⁸⁸² Baykurt, *Köygöçüren*, s. 133.

köylü uyanmaya başlamıştı, daha toprak reformu yapılacaktı. İşler tam da yoluna girmeye başlamışken memlekette bir sağ davası başlamış her şey tepetaklak olmuştur. Türkiye’yi Kuran kurslarıyla dolduran DP her şeyi başa sarıyordu.⁸⁸³ İlim Yayma Cemiyetleri’yle Komünizmle Savaşım Dernekleri’yle sağ bu defa eskisinden daha hızlı biçimde gelmişti.⁸⁸⁴ “Kabahatin birazı da” köylülerdedir. Çünkü onlar gözlerini açmayıp halen DP gibi yanlış partilere oy vermektedir.⁸⁸⁵

Enstitülü romancılar kendilerine gelen eleştirilerden dolayı kentteki köylüyü yazmaya çalışmışlardır ama konuyu eğitime, enstitülere, gericiliğe, köylünün yanlış partilere oy vermesine getirmekten kendilerini alıkoyamamışlardır. Çünkü köylünün göç etmesini, kentlere yerleşmesini de istememektedirler. Tek Parti Döneminin köylüyü köyde tutma politikasının temsilcisi konumundadırlar. Eğer bir devrim yapılacak ve düzen değiştirilecekse onlara göre işçileşme şart değildi. Devrim, Mao’nun yaptığı gibi köylülerle de yapılabilirdi. Baykurt’un köyüne bağlı köylüleri temsil eden yaşlı karakterleri hep olumlu yansıması şehirleşmeye karşı duyduğu şüphenin sonucudur. Oğlu Kara Bayram’ın göç etmesine rağmen Irazca’nın köyden ayrılmaması bu önermemizi doğrular niteliktedir. Yeni nesil, Elvan Çavuş’un oğlu Seyit gibi düşünmektedir: Köylerde iş gücü kalmamıştır. Ne varsa şehirde ya da “Alaman”da vardır. Ama eski neslin temsilcisi Elvan Çavuş “Alaman’a yazılan oğlunun köyden ayrılmasına karşı çıkar. Oturup köyünde olan toprağını işlemesini ne gelirse onunla geçinmesini ister.”⁸⁸⁶ Baykurt, savunduğu düşüncelerle gurur duyar. O da Apaydın gibi romanlarında şehirli edebiyatçılarla hesaplaşmaya girişir. Atilla İlhan’ın kendilerine yönelik “yok kasabada akşam olunca içine gariplik çökmüş de, yok köyde öğretmenle imam dalaşır dururlarmış da” şeklindeki eleştirilerini şehirli sanatçılara

⁸⁸³ Baykurt, *a.g.e.*, s. 141-142.

⁸⁸⁴ Baykurt, *a.g.e.*, s. 133, 142.

⁸⁸⁵ Baykurt, *a.g.e.*, s. 535.

⁸⁸⁶ Baykurt, *Keklik*, s. 138.

yönelik sarf ettiği “yok baharı özlemiş de, yok kar yağmış da...”⁸⁸⁷ cümleleriyle karşılar. Muhtar Musa'nın ağzından şehirli aydınlara sataşır: “Bu şehirliler var ya, hele bu okumuşlar, çok hinoğlulin, hem de cinoğlucin oluyorlar.”⁸⁸⁸ Behzat Ay'ın *Dor Ali* romanında daha net cümlelerle görülebileceği gibi enstitülüler herkesin toprağının sahibi olduğu, birbiriyle iyi geçindiği, şehre göç etmek zorunda kalmadığı⁸⁸⁹ bir dünyayı özlemişlerdir. Gidişatın durdurulamaz biçimde kentleşmeye evrildiğini görmek istememişlerdir. Ağalara karşı şiddet içermeyen bir mücadeleyi⁸⁹⁰ ve köylülerin kente giderek “onuru ile işçi olmasını” öneren⁸⁹¹ Dursun Akçam istisna tutulursa enstitülüler kendileri de kentlileştikleri halde köylülüğü savunmaya devam ederek dönüşümü yakalama ve eserlerini bu yönde zenginleştirme imkanlarını reddetmişlerdir.

II.4. Enstitülü Olmayan Köy Kökenli Romancılar

Köy romanı akımının etkili olduğu dönemlerde enstitü deneyiminden geçmeyen köy kökenli romancıların da ortaya çıktığı görülmüştür. Samim Kocagöz, Ömer Polat, Tahir Kutsi Makal gibi örnekler enstitülerde okumamakla beraber yüksek öğrenim görmüşler, eğitimci veya bazı kurumlarda yönetici kimlikleriyle karşımıza çıkmışlardır. Bu yazarların köy romanlarındaki düşünce kalıpları enstitülü yazarların eserlerinde gözlemlediğimiz örüntülerle benzerlik göstermektedir. Yani bir bakıma enstitülerde okumamışlarsa da katıldıkları öğrenim süreçleri onları da enstitülü romancıların yaşadığına benzer biçimde kentlileştirmiş, köy sorununa köylünün penceresinden değil kentli aydın gözüyle bakmalarına yol açmıştır. Buna karşılık Yaşar Kemal, Yılmaz Güney ve Latife Tekin örneklerinde göreceğimiz üzere yüksek öğrenim süreçlerine dahil olmamış ya da bu süreçleri bir şekilde tamamlayamamış köy kökenli romancıların köylüleri anlattıkları

⁸⁸⁷ Baykurt, *Kara Ahmet Destanı*, s. 185.

⁸⁸⁸ Baykurt, *Köygöçüren*, s. 33.

⁸⁸⁹ Ay, *a.g.e.*, s. 106.

⁸⁹⁰ Akçam, *a.g.e.*, s. 464-467.

⁸⁹¹ Akçam, *a.g.e.*, s. 467.

romanları edebiyat çevrelerinden genellikle olumlu eleştiriler almışlardır. Başarılarının temeli de köylüye içeriden bakmayı başarmalarına bağlanmıştır. İki temel gruba ayırdığımız köy kökenli romancıların, kullandıkları dilden köylünün doğayla ilişkisinin tasvirine kadar birçok parametre açısından eserlerini inşa ediş biçimleri arasında belirgin farklılıkların bulunması söz konusu ayırımı doğal kılmaktadır.

Samim Kocagöz, 1948’de yayımladığı ve daha önce incelediğimiz *Bir Şehrin İki Kapısı* romanıyla Cumhuriyet’in geleceğini eğitimde ve öğretilimde gören yazarlar arasındaki yerini almıştı. Sökeli toprak zengini bir aileden gelen Kocagöz, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümü’nü bitirmiş üç yıl kadar İsviçre’de Lausanne Üniversitesinde sanat tarihi dersleri almıştır. İzmir Ticaret Okulunda edebiyat, Devlet Konservatuvarında tiyatro tarihi ve edebiyat öğretmenliği yapmıştır.⁸⁹² Toplumcu gerçekçi edebiyatçılar arasında anılması onu Tek Parti Döneminin öğretmeni yüceleştiren havasına kapılmaktan alıkoyamamıştır. Kendisinin de aynı mesleki kökene sahip olmasının bunda payı vardır. Konularını çoğunlukla Söke ovası ve dolaylarının, Menderes vadisinin toprak sorunlarından alan eserlerinde sınıf çatışmalarını, ekonomik dinamiklerin değişimini işlemiştir.⁸⁹³

Ege’nin tarihsel toplumsal gerçeklerine eğilmesi Kocagöz’ün başarıyla yaptığı işlerden kabul edilse de⁸⁹⁴ köylüleri anlattığı eserlerinde bir fotoğrafçı edasıyla durumu aktarmaktan öteye gittiği söylenemez. Anlattığı gerçeklikle kendisi arasında bir mesafenin varlığı hep sezilir. Nihayetinde yaşadığı Söke ovasını anlatırken sıradan bir köylü gözüyle değil eğitilmiş bir ağa çocuğunun gözüyle tespitlerini yapar. En başta köylüleri doğayla uyumu yakalamış taraflarını değil doğaya yenildikleri ve sürekli mücadele halinde

⁸⁹² Özgeçmiş için bkz. Lelesiz, *a.g.e.*, s. 119; Alangu, *a.g.e.*, s. 329; Kudret, *a.g.e.*, s. 277; Işık, *a.g.e.*, s. 1132; Bezirci – Taner, *a.g.e.*, s. 254; Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, s. 264.

⁸⁹³ Necatigil, *a.g.e.*, s. 264.

⁸⁹⁴ Andaç, *a.g.e.*, s. 118.

oldukları yönlerini öne çıkarması öne sürdüğümüz fotoğrafçı tavrını anlatan önemli bir unsurdur. *Yılan Hikâyesi* (1954) ve *Bir Çift Öküz* (1970) romanlarında köylüler topraklarının sık sık taşan Menderes nehri yüzünden sular altında kalmasından muzdariptirler.⁸⁹⁵ Köylülerin birbirileriyle toprak kavgası içerisinde gösterilmeleri de büyük oranda Menderes'in taşmalarına bağlanır. *Bir Karış Toprak* (1964) romanında Menderes'in toprak kavgalarına nasıl yön verdiğini daha detaylı biçimde ortaya koyar. Osmanlı'nın son dönemlerinde yerleşik hayata zorlanan Yörüklerden olan İbrahim Ağa, topraklarını Menderes'in zarar veremeyeceği yerlerden seçmiştir. Menderes taşığında bazı Yörükler de topraklarını İbrahim Ağa'ya satarak konar – göçer hayatlarına dönmüşlerdir.⁸⁹⁶ Tarımın hızla makineleştiği, köylerin boşalmakta olduğu bir dönemde kaleme aldığı romanlarda Kocagöz bu süreçlere değinmeden köylünün ağalar ve doğa karşısındaki acizliklerini anlatır. Onların iç dünyalarını analiz etmeden matematiksel kurgusunu oluşturur. *Bir Çift Öküz* romanında hikayesini anlatmaya devam ettiği İbrahim Ağa'yı bu defa DP'li yapar.⁸⁹⁷ CHP'den umudu kesen köylülerin hayallerini DP'ye de yıktırarak sorunun siyasal iktidarları kapsayan yönlerini ortaya koyar.⁸⁹⁸ Ama çözüm diye sunduğu şey de hemen hemen her köy romanında karşımıza çıkan şiddet yönteminden ileri gitmez. *Yılan Hikâyesi*'nde köylüler topraklarının sular altında kalmasına neden olan ağalarına karşı umdukları desteği devletten bulamadıklarında ağanın bentlerini yıkarak çözümü kendi elleriyle üretmeye kalkışırlar.⁸⁹⁹

Köy kökenli romancılardan Ömer Polat'ın da romanlarında köylünün adaletsizlikler karşısında isyana yöneldiğini görürüz. Ama Polat şiddet içeren yöntemlere

⁸⁹⁵ Samim Kocagöz, *Yılan Hikâyesi*, Adam Yay., İstanbul, 1954, s. 15, 40; Samim Kocagöz, *Bir Çift Öküz*, Ararat Yay., İstanbul, 1970, s. 166, 193.

⁸⁹⁶ Samim Kocagöz, *Bir Karış Toprak*, Ataç Kitabevi, İstanbul, 1964, s. 51, 83, 90, 111, 158.

⁸⁹⁷ Kocagöz, *Bir Çift Öküz*, s. 11, 74.

⁸⁹⁸ Kocagöz, *Yılan Hikâyesi*, s. 42, 47.

⁸⁹⁹ Kocagöz, *a.g.e.*, s. 182-184.

başvuran köylülerin direnişini yenilgiyle sonuçlandırır. Çünkü çözümü köyde kalarak sömürü unsurlarının silahıyla onlara karşı mücadele etmekte görür. Yönteminin geçerliliği ve gerçekliği ise tartışmalıdır.

Polat, bir eşkıyalık hikayesi olan *Mahmudo ile Hazel*'de (1973) Doğu Anadolu köylülerinin bir yandan zorlu doğa koşulları altındaki yoksul yaşamlarını bir yandan da ağalık düzeninin acımasızlığını gözler önüne serer. Resul Ağa gibi zalimlerin sömürsü, Mahmudo'nun karısı Hazel'e at dışkısı yedirmeye çalışan jandarmaların baskısı⁹⁰⁰ karı kocayı dağa sürükleyip eşkıya yapan koşulların temelidir. Mahmudo ile Hazel haksızlığa uğradıkları için dağa çıkmalarına rağmen kendileri de diğer eşkıyalar gibi⁹⁰¹ yol kesen, köylüye zulmeden, yoksulu soyan, kötülüğün içlerine işlediği tiplere dönüşürler. Mahmudo, ağa çocuklarıyla çobanların çocukları arasındaki dramatik farklıları görmüş, düzenden umudunu kestiği için dağa çıkmıştır. Pratikten gelen bu farkındalığının arkasında sınıfsal bir bilinç yoktur. Tam aksine Polat onu olumsuz bir karaktere, "baş eğdiği, el bağladığı günleri unutan"⁹⁰² birine dönüştürür. Hikayesini jandarma ile girdiği bir çatışmada ölümle sonuçlandırır. Hazel'in de sonu tutuklanmak olmuştur.⁹⁰³ *Dilan* (1976) da şiddet yoluyla düzene karşı çıkılamayacağını, ağaların ve arkasındaki devlet gücünün bu yolla alt edilemeyeceğini göstermek için yazılmış gibidir. Dilan, kendisini nişanlısından ayırıp tecavüz eden⁹⁰⁴ ağanın oğlu Paşo'dan intikamını onu öldürerek alma yoluna gider. Paşo'nun evlenme teklifini kabul eden Dilan, gerdek gecesi babasının koyun kırktığı kırıklıkla Paşo'yu göğsünden yaralayarak öldürür.⁹⁰⁵ Sonra dağa çıkan Dilan, ağanın

⁹⁰⁰ Ömer Polat, *Mahmudo ile Hazel*, May Yay., İstanbul, 1975, s. 75.

⁹⁰¹ Polat, *a.g.e.*, s. 92.

⁹⁰² Polat, *a.g.e.*, s. 240.

⁹⁰³ Polat, *a.g.e.*, s. 291.

⁹⁰⁴ Ömer Polat, *Dilan*, May Yay., İstanbul, 1976, s. 187.

⁹⁰⁵ Polat, *a.g.e.*, s. 201.

adamları tarafından tecavüze uğrar ve öldürülür.⁹⁰⁶ Ömer Polat'ın çözümü *Saragöl*'de (1974) önerdiği üzere köyü terk etmemek yani kente göç etmemek ve ağanın hizmetkârı olmadan topraklarına sahip çıkmaktır. Polat, bu şekilde nesnel açıdan gerçekleşmesi mümkün görünmeyen bir yol çizmiş olur.

Tarımdaki makineleşmenin feodal düzenin çözülüşüne sebep olurken bir yandan da köylü kitlelerini işsiz bırakması *Saragöl*'de karşımıza çıkan konulardan biridir. Romandaki ağa karakterlerinden biri olan Dılo Bey makineli tarıma geçtiği için artık köylülere ihtiyacı kalmamış, bu nedenle onları yanından kovmuştur. Yine de aşiretini dağıtmış olmaktan dolayı mutsuzdur, buna sebep olan traktörün varlığından rahatsızdır: “Bu motor denen zalım olmasaydı ben niye kovaydım aşiretimi? Ne kötülüklerini görmüştüm bu yüzyıllardan bu yana? Benim suçum ne ola bu işte? Suç bu canavarların. Bak aşiretleri yedi bitirdi, şimdi de Saragöl'ü yiyor.”⁹⁰⁷ Çünkü köylere traktörün girişi Ağrı ve Süphan dağlarının etekleri arasında yer alan Saragöl düzlüğündeki diğer köylülerin de huzurunu kaçırmıştır. Romanın diğer ağası Cımsid Bey'in de, makineli tarım yapmaya başladığından bu yana toprakları kendine yetmemektedir. Hileli yollarla, rüşvet yedirerek Ziro köyünün topraklarını ele geçirir.⁹⁰⁸ Ziro köyü, iki kardeşin kurduğu bir köydür. Bu köyü zamanında Kürt–Ermeni çekişmesinde Ermenilerden çaldıkları altınlarla Hamidiye paşalarından Hacı Usup Paşa'dan almışlardır. Köy de zaten Ermenilerden kalmadır. Köylüler tapu kayıt bilmediklerinden bu toprakları ellerinden almak Cımsid Bey için zor olmamıştır. Koskoca köyün topu topu yüz seksen dönüm tapusu vardır. Onlar da Ermenilere ait tapulardır.⁹⁰⁹ Ziro köylüleri bu duruma karşı direnirler, haklarını savunurlar ama topraklar bir kere ellerinden çıkmıştır. Kendilerine iki seçenek kalmıştır: ya Cımsid

⁹⁰⁶ Polat, *a.g.e.*, s. 209.

⁹⁰⁷ Ömer Polat, *Saragöl*, May Yay., İstanbul, 1974, s. 17.

⁹⁰⁸ Polat, *a.g.e.*, s. 25-26.

⁹⁰⁹ Polat, *a.g.e.*, s. 22, 50.

Ağa'ya "hulamlık" etmek ya da şehre göç etmek. Köylüler her iki seçeneği de kabullenmeyip direnmeye, topraklarını kaptırmamaya karar verirler.⁹¹⁰ Toprakları jandarma gözetiminde sürdürerek olası karşı çıkışları önlemek isteyen Cımşid köy kadınlarının direnişiyle karşı karşıya kalır. Cımşid'in adamları ve jandarmayla kavga eden kadınların direnişi uzun sürmez, çoğunun tutuklanmasıyla son bulur.⁹¹¹ Ancak köylüler köyü ve topraklarını terk etmemekte kararlıdır. Silahlanıp Cımşid'e karşı bilenen köylüler⁹¹² bir yandan da hayvan sürülerini satarak parasıyla bir traktör alırlar.⁹¹³

Ağrı'nın Tutak ilçesine bağlı Sincan köyünde doğan öğretmen Ömer Polat,⁹¹⁴ doğup yetiştiği çevrenin yaşam bilgisine doğal olarak sahiptir. Sömürülen köylülerin karşısında kimlerin yer aldığı farkındadır. Ama Fethi Naci'nin de belirttiği üzere köylüleri devrimci mesajlarını vermekte birer "kukla" gibi kullanmış, onları birer ideolog edasıyla konuşurarak kendi meramını anlatmanın kaygısına düşmüştür.⁹¹⁵ Ürettiği çözüm, gerçekçi bir yazarın gerçekliğin dışına düşme riskiyle nasıl karşı karşıya kaldığının bir örneğidir. "Bir yanda, elinde mahkeme kararı olan bir toprak ağası, Ömer Polat'ın anlattığı jandarmasıyla, hakimiyle, savcısıyla bugünkü düzen, bir yanda da köylülerin öfkeli, namuslu, ama örgütsüz (sendika, parti), ama kendiliğinden hareketleri... [...] Bu kendiliğinden hareketin başarısızlıkla sona ereceği açıktır."⁹¹⁶ Ömer Polat bu kendiliğinden hareketin başarıya ulaşacağını ümit etmekle gerçekçi edebiyatın konusu olan gerçekliğin uzağına düşmüş görünmektedir. Bingöl, Ankara gibi yerlerde öğretmenlik yapıp Almanya'ya kültür ataşesi olarak gönderilen Polat'ın kendisi kent hayatının tam göbeğinde

⁹¹⁰ Polat, *a.g.e.*, s. 38.

⁹¹¹ Polat, *a.g.e.*, s. 170-192.

⁹¹² Polat, *a.g.e.*, s. 210.

⁹¹³ Polat, *a.g.e.*, s. 274, 281.

⁹¹⁴ *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 2, s. 859; Bezirci – Taner, *a.g.e.*, s. 469.

⁹¹⁵ Fethi Naci, *Yüz Yılın 100 Türk Romanı*, s. 565.

⁹¹⁶ Fethi Naci, *a.g.e.*, s. 567.

yer alırken köylüleri köyde tutmak için zorlama da olsa onlara traktör aldırmasını ancak bu durumla açıklayabiliriz.

Denizli'nin Acıpayam ilçesine bağlı Oğuz köyünde doğan Tahir Kutsi Makal'ın tutumu da siyaseten farklı kulvarlarda yer alsalar da Ömer Polat'ın tutumuyla benzerlik taşır. Tahir Kutsi Makal, köy konusuna milliyetçi perspektiften bakan bir yazardır.⁹¹⁷ Aralarındaki ideolojik farklılıklara rağmen çağdaşı olan birçok toplumcu yazarla köylüleri köyde tutma konusundaki ortaklaşa bir tutuma sahiptir. Milliyetçi ve toplumcu gerçekçi yazarların aynı düşünceleri ise ancak Türk düşünce hayatının kendine özgü yapısıyla açıklanabilir bir şeydir. Kent hayatına ortaokul yıllarında katılan Makal yüksek öğrenimini İstanbul'da tamamlamıştır. Banka, vakıf, dernek gibi kuruluşlarda yöneticiliğin yanı sıra basın alanında muhabirlikten genel yayın yönetmenliğine kadar birçok görevde bulunmuştur. Yirmiye aşkın Avrupa ülkesini ve Amerika'yı gezmiştir.⁹¹⁸ Ama *Kamyon* (1979) romanında kendisi ve ailesi için daha iyi bir hayat kurmak umuduyla kente göç etmek isteyen bir köylünün⁹¹⁹ göç çabalarını boşa çıkartıp, kent hayatını olumsuzlayan cümleler romanını doldurarak⁹²⁰ kendisinin yaşam serüvenine zıt bir tutum geliştirir.

Enstitülü romancılar ve buraya kadar incelediğimiz enstitülü olmayan köy kökenli romancılar köy konusundaki düşünceleri açısından büyük oranda benzer çizgide buluşmuşlardır. Her iki grubun söylemlerinde görülen kentleşme karşısındaki kuşkulu duruş, köylüyü köyünde tutma isteği, köylünün sosyo-ekonomik geriliğinin zorlu doğa koşullarına bağlanması gibi önermeler Tek Parti Döneminin köycü söylemlerinin izlerini taşımaktadır. Kemalizm'in, içerdiği halkçı ve antiemperyalist söylemler nedeniyle

⁹¹⁷ Özgeçmiş için bkz. *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 2, s. 687; Necatigil, *a.g.e.*, s. 285.

⁹¹⁸ Işık, *a.g.e.*, s. 1226.

⁹¹⁹ Tahir Kutsi Makal, *Kamyon*, Kalem Yay., İstanbul, 1979, s. 16.

⁹²⁰ Makal, *a.g.e.*, s. 192.

Türkiye’deki sol akımlar üzerindeki belirleyiciliği, hangi eğitim kurumunda okumuş olursa olsun sol eğilimli yazarların büyük çoğunluğunu kapsayan bir alan yaratması sözünü ettiğimiz ortaklığın ana nedenidir. Enstitülü yazarlar, Köy Enstitüleri aracılığıyla edindikleri Kemalist düşünce kalıplarını katıldıkları Yön ve MDD hareketi gibi akımlar sayesinde daha da güçlendirmişlerdir. Fikirleriyle katkıda da buldukları bu hareketlerin teorisini köy romanlarında da işleyerek içerisinde yer aldıkları sol Kemalist akımların edebiyat alanındaki karşılığını da meydana getirmişlerdir. Hem 1960 sonrası sol Kemalist akımların hem de bu hareketler içerisinde yer alan enstitülü yazarların romanlarının sahip olduğu düşünsel egemenlik enstitülü olmayan köy kökenli romancıları ya da köyü yazan şehirli romancıları da etkileyen boyutlara ulaşabilmiştir. Bu nedenle hangi sosyal tabakadan geliyor olursa olsun köy romanı yazarların çoğu benzer kalıpları kullanmışlardır. Köy kökenli veya şehirli romancılar arasında kalıplara takılmadan köyü yazabilen isimler ise sayıca çok azdır. Köy kökenli romancılar arasında saydığımız Yaşar Kemal, Yılmaz Güney ve Latife Tekin gibi enstitülü olmayan yazarlar diğer örneklerin aksine özetlediğimiz kalıpların dışına çıkabilmiş, köylünün ruhunu derinden kavrayabilmiş ve köy sorununda ulaştıkları sonuçlar bakımından zamanın gidişatını daha iyi okuyabildiklerini göstermişlerdir. Bu yazarların yaşam öykülerine ve eserlerine daha yakından bakmamız durumun daha anlaşılır kılınması bakımından önemlidir.

II.4.1. Yaşar Kemal’in Romanlarında Köylüler

Yaşadığı hayat ile eserlerinde anlattığı dünya arasındaki sıkı ilişkiden dolayı Yaşar Kemal’in romanlarındaki köylüler birçok benzer örneğe göre daha gerçekçidir. Bu anlamda yazarın başarısında yazdıklarıyla hayat hikayesi arasındaki bağı korumuş olmasının önemli bir payı vardır. Anlattığı şeyler aynı zamanda yaşadığı hikayelerden

beslendiği için Yaşar Kemal'in romanlarında köylüler birer nesne durumundan çıkarak iç dünyaları ve bireysel dramları olan özneler durumuna yükselbilmişlerdir.

Yaşar Kemal 1923'te Osmaniye'nin Hemite (Göğceli) köyünde doğmuştur. Bir Türkmen köyü olan Göğceli'nin halkı 1865'te buraya yerleştirilmiştir. Doğup büyüdüğü köydeki halkın iskân hikayelerinin onun eserlerinde sıklıkla kendine yer bulması daha gözünü açtığı anlardan itibaren gördüklerinin yazdıklarına yansıdığını gösterir. Yaşar Kemal'in aslen Luvan adında bir Kürt aşiretine mensup olan ailesi, 1915'te Van'ın Rus işgaline uğraması üzerine köylerini terk ederek Çukurova'ya gelmiş, Göğceli'ye yerleşmiştir. Cumhuriyet Döneminde de, Şeyh Sait İsyanı'ndan ötürü Luvan aşiretinin son beyi olan babasının amcası Gulihan Bey Adana'ya sürülmüştür. Babasının diğer amcası Burhan Bey de aynı nedenden dolayı İzmir'e sürülmüştür. *İnce Memed* karakteriyle akıllara kazıdığı soylu eşkıya tipini yaratmada anne tarafından erkek akrabalarının; dayısının, dedesinin eşkıyalık yapmış olmasının payı yadsınamaz. Doğu Anadolu'nun, İran'dan Kafkasya'ya kadar en meşhur eşkıyası olan ve yirmi beş yaşında vurulan Mahiro Yaşar Kemal'in dayısıdır. Dayısı ve eşkıya olan annesinin amcası üzerine, Toroslarda yaşayan eşkıyaların yakalanıp vurulmasıyla ilgili dinlediği hikayelerden etkilendiğini kendisi belirtmiştir.

Yaşar Kemal'in öğrenim hayatı ortaokul son sınıfa kadardır. Ortaokul yıllarından 1950'ye kadar kunduracı çıraklığı, çırçır fabrikasında işçilik, ırgat katipliği, arzuhalcilik, pirinç tarlalarında ve Savrun Çayı'nda su bekçiliği, öğretmen vekilliği gibi sayısı kırka varan değişik işlerde çalışmıştır. İlk şiiri on altı yaşında yayımlanan Yaşar Kemal, o yıllarda bir yandan da Çukurova'nın bazı köylerini dolaşarak Köroğlu Destanı'nı anlatmış öte yandan yazın yaşamının ayrılmaz bir parçasını oluşturan folklor ürünlerini derleme çalışmalarına başlamıştır. Değişik tarihlerde üç kere, 1943'te, 1950'de ve 1971'de

solculuk yaptığı için tutuklanmış, ikincisinde Kozan Cezaevi'nde üç-dört ay hapis yatmıştır. 1951'de işe başladığı ve kısa süre sonra Anadolu Bürosu Şefi olduğu Cumhuriyet gazetesinde Anadolu'da gezerek yaptığı röportajları yayımmıştır. 1962'de Türkiye İşçi Partisi'ne girerek aktif politikaya atılan Yaşar Kemal, 1969'da bürokratların eline geçtiğini ve bir aydınlık kulübüne dönüştüğünü ileri sürdüğü partiden bu nedenlerle istifa etmiştir.⁹²¹

Yaşar Kemal'in TIP'ten istifa etme nedenleri önemlidir. Çünkü edebiyat politikasının da temel belirleyicisi konumundaki görüşlerinin mayasını halktan aldığını söylemiştir. Romanlarında etkisi güçlü biçimde hissedilen geleneksel anlatım biçimlerini öğrenmesini sözlü edebiyata, onu da yaşadığı bölgeye ve halka borçludur. Sözlü edebiyattan ne ölçüde yararlandığını aşağıdaki cümlelerle açıklamıştır:

Yetiştığım dönemde Çukurova'da yüzlerce hikaye ve destan anlatıcısı vardı. Köroğlu'nu örneklersek, ben çocukluğumda ve gençliğimde yalnız Çukurova bölgesinde onlarca Köroğlu anlatıcısına rastladım. Bu Köroğlu destanlarını her usta kendince anlatıyordu, kendisinden bir şeyler katıyordu destana. Ben edebiyata destan anlatıcılarından öykünerek başladım. Gençliğimde hem bir anlatıcı, hem bir derleyiciydim. Birçok türkölü hikaye, birçok Köroğlu kolu derledim. Ağıtlar başlıca uğraşım oldu. [...] Benim temelimde ne kadar bir Balzac, Dostoyevski, Gogol, Çehov varsa o kadar da Köroğlu olduğumu sanıyorum.⁹²²

Yaşamadan sanat yapılamayacağı fikrini savunan, bunun aksini bütünüyle reddeden Yaşar Kemal, bu ilkeye kendi eserlerinde sonuna kadar bağlı kalmıştır. “Doğayı, halkı, insanı, kitapları sonuna dek yaşama gücünde olmayan kişi sanatçı, bilim adamı olmaya kalkmasın”⁹²³ diyerek bu konunun sanat ve yazın yaşamı için ne kadar önemli olduğunu da belirtmiştir. Yaşamından gelen deneyimlerinden sanatsal gereklilikleri ihmal

⁹²¹ Özgeçmiş için daha ayrıntılı bilgi için bkz.; Ramazan Çiftlikçi, *Yaşar Kemal Yazar – Eser – Üslup*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1997, s. 5-20; *Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor – Alain Bosquet ile Görüşmeler*, Adam Yay., İstanbul, 2003.

⁹²² Alpay Kabacalı, “Yaşar Kemal ile ‘Anlatım Sanatı’ Üzerine Söyleşi”, *Yazko Edebiyat*, S. 27 (Ocak 1983), s. 120'den aktaran: Çiftlikçi, *a.g.e.*, s. 34.

⁹²³ Yaşar Kemal, “Yaşamsız Sanat Olmaz”, *Milliyet Sanat Dergisi*, S. 70 (Mart 1974), s. 5'ten aktaran: Çiftlikçi, *a.g.e.*, s. 36.

etmeden yararlanabildiği ve düşünce açısından alışlagelmiş kalıpları reddettiği için köy edebiyatçılarında görülen yanılığa düşmemiştir. Diğer köy romancıları gibi hazır reçetelerden hareket etmemiştir. Köylülere belli düşüncelerin savunulmasında başvurulan bir malzeme olarak değil iç dünyaları olan varlıklar gözüyle bakması onun en önemli farklılıklarındandır.⁹²⁴

Köy romancıları genellikle köylüyü ya idealize etmişlerdir ya da davranışlarını, düşüncelerini saklayarak kentlilere karşı “kol kırılır yen içinde” havasına girmişlerdir. Bazen de köylüleri hakarete varan sözcüklerle tanımlamışlardır. Fethi Naci’ye göre romanımızda bu tür sapmalara girmeden köylüleri olduğu gibi aktarma başarısını gösteren, köylüyü gerçek anlamda tanımak için başvurulabilecek tek kaynak Yaşar Kemal’dir. Ona göre Yaşar Kemal, romancı olduğunu hiçbir zaman unutmamıştır. Uzaktan bakılınca birbirine benzer görünen köylülerin hiç de birbirilerine benzemediklerini, akla kara gibi şematik tasniflerle köylülerin anlatılamayacağını, hepsinin ayrı bir iç dünyası olduğunu, bireysiz olduğu söylenen köy topluluklarında unutulmaz bireysel dramların yaşanabileceğini bize göstermiştir. Doğa, onun romanlarının değişmeyen tek kişisidir. Anlatımlarında başvurduğu önemli bir araç olan doğa köylülere zorluklar çıkaran, geri kalmalarına yol açan bir konumda değildir. Köylüleri kapsayan, kucaklayan yaşamlarının ayrılmaz bir parçası olan bir konumda sunulur.⁹²⁵ Kısacası köylüler doğa ile savaş halinde değil barış içerisinde yaşarlar.

Yaşar Kemal’in köy romanlarında kapitalizmin gelişimi ve feodal değerlerin çözülüşü, bu gelişmelerin köylülerin dünyasında yarattığı dramatik değişiklikler en çok işlenen temalardır. Anlattığı köy toplumunun durağan olmadığını, köyde de bir şeylerin değişmekte olduğunu görmüş ve göstermiştir. Değişen sosyo-ekonomik koşulların köy

⁹²⁴ Fethi Naci, *Bir Hikâyecisi: Sait Faik – Bir Romancı: Yaşar Kemal*, Gerçek Yay., İstanbul, 1990, s. 121.

⁹²⁵ Fethi Naci, *a.g.e.*, s. 125.

insanını, inanişını, töresini nasıl değiştirdiğini anlatmış,⁹²⁶ bunu yaparken anlattığı dünya ile arasına mesafe koymadan, kendi sınıfsal kökeninin ruhunu yansıtan bir tutumla sorunlara yaklaşmıştır. Tarımdaki makineleşmenin ve kapitalist üretim yapısının yaygınlık kazanmaya başlamasıyla zenginleşen ağalar, kapitalizmin yarattığı yeni zengin sınıfının temelsizliği, bunların köylülere tepeden bakan, alay eden tutumları, köylünün çaresizliği, bu çaresizlik karşısında köylüye karşı duyduğu nefret ve sevginin bir arada yaşaması Yaşar Kemal'in anlatımlarının çarpıcı yanlarını oluşturur. O, bir yandan kapitalizmin gelişmesiyle kaybolan değerlere ağıt yakarken öte yandan yeni düzen içerisinde insanın yerini adaletli bir biçimde belirleyecek çözümler üretmeye çalışmıştır.

II.4.1.1. Dönüşümün ve Kaybolan Değerlerin Destanı

Türkiye'de 1950'den sonra traktörün tarımdaki kullanımının yaygınlaşması ortakçı, kiracı, ırgat gibi sıfat ve biçimlerde ağalar tarafından sömürülen topraksız ve az topraklı yoksul köylünün işsiz kalması ve kente göç etmesi gibi önemli sonuçlar doğurmuştur. DP Dönemindeki ABD destekli kalkınma politikaları zengin ağaların daha da zenginleşmesi ve sanayiye yönelmeleriyle sonuçlanırken köylüler açısından işsizlik, göç gibi olguların ortaya çıkmasına ve sömürünün şiddetlenerek devam etmesine neden olmuştur. Yaşar Kemal'in, köy konulu romanlarının mekanı olan Çukurova bütün bu değişimlerin en dramatik biçimde yaşandığı bölgedir. Seçilen mekanın makineleşme ve kapitalistleşme süreçlerinin rahat gözlemlenebildiği bir alan olması ve yazarın bölgede doğup büyümüş olması, burayı çok iyi tanıyor olması dönüşümün dinamiklerini ve sonuçlarını daha iyi yakalamasına olanak vermiştir. *Hüyükteki Nar Ağacı*'na benzettiği eski zamanların insani değerlerinin makineleşme ve kapitalistleşme ile beraber nasıl

⁹²⁶ Fethi Naci, *a.g.e.*, s. 126.

kaybolduğunu anlatan Yaşar Kemal bir taraftan da bunun yozlaşmanın önünü açtığı düşüncesinde olmuştur.

Hüyükteki Nar Ağacı'nda (1982) Hösük, Yusuf, Aşık Ali, Memet, çocuk Memet köylerini terk ederek Çukurova'daki diğer köylerde iş aramaya koyulurlar. Ancak çiftlikleri dolduran sarı boyalı traktörler, biçerdöverler, kamyonlar vb. makineler yüzünden ağaların ırgatlara ihtiyacı kalmamıştır. "Massey-Harrisler, Fergusonlar. Türlü türlü marka makinalar"⁹²⁷ çoktan ırgatların yerini almıştır. Çukurova adeta iş arayan ırgatlar cennetine dönmüştür. Kapılarını çaldıkları ağalar iş arayan diğer ırgatlara yaptıkları gibi beş kafadarı azarlayıp kapılarından kovmuştur.⁹²⁸ Memet'in önceden çalıştığı çiftliğe arkadaşlarını iş bulmak umuduyla götürüp çiftliğin "Abla" dediği hanımından yüz bulamayışı durumu özetler. Çiftlikteki eski dostlarından, Topal Dursun'un kendilerini işsiz bırakan makinelere öfkelenip bir gün Massey-Harris motorun başını çalıp Ceyhan nehrine attığını, bu yüzden hapiste yattığını öğrenir.⁹²⁹ Traktörün başını nehre atmak, makineye durmadan küfreden, onu memleketlerine soktuğu için Amerikalılara en çok da Marshall'a kızan⁹³⁰ köylülerin ilginç tepkilerinden biridir. İş arayan beş arkadaşın yolda gördükleri bir traktöre korku ve merakla bakışları, ona tükürmeleri makineye duydukları öfkenin bir diğer yansımasıdır.⁹³¹ Çünkü "insanlar bu traktörler geldikten sonra birden değişmişler, bambaşka olmuşlardı. İnsanların yüzlerine bile bakılmıyordu. Ne yapacaklarını bilemedikleri bu makinalara tapınmışlardı bayağı."⁹³²

Dolaştıkları köylerin birinde kendilerine yiyecek vererek yardımcı olan ve dolayısıyla halen iyi insanların da olabileceğini gösteren Cennet kadın beş kafadara bir

⁹²⁷ Yaşar Kemal, *Hüyükteki Nar Ağacı*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2011, s. 16.

⁹²⁸ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 18, 37.

⁹²⁹ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 19.

⁹³⁰ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 24.

⁹³¹ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 26.

⁹³² Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 37.

ağaçtan bahseder. Eğer hüyükteki nar ağacını bulurlarsa sıtmaya tutulan Yusuf'un iyileşeceğini, kolaylıkla iş bulabileceklerini onlara söyler.⁹³³ Bundan sonra dört kafadar, romanın bütünü içerisinde eski zamanların bolluğunu, insani değerlerini temsil eden nar ağacını aramaya başlarlar. Bu arayışlar sırasında karşılaştıkları Şamamoğlu Ahmet onlara yemek vererek, Resul ise hem onlara geçici de olsa iş ve yemek verip karınlarını doyurarak hem de ağacı bulmalarında Molla Hacı'nın yardımını sağlayarak eski insani değerleri temsil eden birer kişiye dönüşürler.⁹³⁴ Ağacı arayan arkadaşlar Molla Hacı'nın yardımıyla onu bulurlar. Ama ağaç Molla Hacı'nın önceden dediği gibi kurumuştur. Hacı, "o nar ağacının bana, bizim köye çok iyiliği dokundu. Ama sonunda da o kurudu" demiştir.⁹³⁵ Gerçekten de ağacı bulduklarında karşılaştıkları tek şey kuru bir gövdedir. Yine de ağacın kendilerine fayda sağlayacağını umup dualar okurlar. Bir tek çocuk Memet katılmaz onlara çünkü ağacın kerametine inanmaz. Arkadaşları onu ikna etmeye çalışsalar da dua okumayıp fikirlerinde ısrar eder. O geceyi ağacın çevresinde yatarak geçiren arkadaşlar sabah uyandıklarında çocuk Memet'i bulamazlar. Çocuk Memet, Hösük'ün hançerini çalıp kaybolmuştur. Onlar da köyelerine dönmek üzere tekrar yola koyulurlar.⁹³⁶

Eski değerleri temsil eden nar ağacı kurduğu için artık onu aramaktan vazgeçen ve ona inanmayan çocuk Memet, hırsızlık yapıp kayıplara karışarak yeni dönemin yozlaşan insan tipini, yeni zengin sınıfının çekirdeğini temsil eder. Yaşar Kemal, diğer eserlerinde bu konuyu tarihsel ve toplumsal eleştiriler eşliğinde genişleterek işlemiştir. *Akçasazın Ağaları* romanı eski feodal ailelerin yerini alan, Çocuk Memet gibi eskinin hikmetinden umudu kesip yeni değerler ya da değersizlikler silsilesine uyan türedi zenginlerin yarattığı yozlaşmaya odaklanmıştır.

⁹³³ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 51.

⁹³⁴ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 70, 89.

⁹³⁵ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 91.

⁹³⁶ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 92.

İki ciltlik *Akçasazın Ağaları* (1974-1975) romanı 19. yüzyılda devlet tarafından zorla yerleşik hayata geçirilmiş iki Türkmen aşiretinin mücadelesi etrafında dönüşümün geniş perspektiften anlatımını içerir. Yaşar Kemal, Sarıoğulları ile Akyollular aşiretleri arasındaki kan davası ekseninde yitip gitmesine üzüldüğü eski gelenekleri anlatırken bir yandan da yeni, paraya düşkün, yozlaşmış ağaların bu aşiretleri kınayan yaklaşımlarıyla oluşan yeni değer yargılarının yozluğunu ortaya koyar.⁹³⁷ Eski tip ağalarla yeni zengin sınıfın çatışan bakış açıları aracılığıyla yaptığı eski – yeni kıyaslaması giderek kapitalizmin para için her şeyi mübah gören yaklaşımının şiddetli bir eleştirisine dönüşür. Romanındaki ara metinde eski düzende varlığına inandığı değerlerin çözülüşünü dünyayı dolaşan genç bir adamın hayal kırıklığıyla biten hikayesine dönüştürerek anlatır. Hikaye, dünyayı dolaşan genç bir adamın uğradığı çok güzel bir şehri ve genç adamın şehre hayran oluşu temeline dayanır. Bu şehrin insanları misafirleri için deli divane olan, cana yakın, pek fakiri olmayan, zenginin de cömert olduğu, bereketi bol, insanları mutlu, içinde çok güzel atlar bulunan bir şehirdir.⁹³⁸ Misafir olduğu şehri, buradan ayrıldıktan sonra ömrü boyunca unutamayan adam yaşlılığı sırasında bir kere daha görmek istemiştir. Geldiğinde şehrin o eski görüntüsünden, misafirperverliğinden o eski atlardan eser kalmadığını görür. Kimse selamını bile almaz, yüzüne bakmaz.⁹³⁹ Orada bulunan yaşlı bir adama şehre, şehrin misafirperverliğine, atlara ne olduğunu sorar. Yaşlı adamın cevabı Yaşar Kemal'in romanının özetidir: “O iyi insanlar, o güzel atlara bindiler çekip gittiler...”⁹⁴⁰ Sürekli birbirileriyle didişen kan davası meselesi yüzünden birbirilerini öldürme planları yapan ve adamları ile çocuklarını birbirilerine öldürten iki aşiretin liderleri, Derviş Bey ile Mustafa Bey işte yitip giden bu dünyanın Çukurova'daki son kalıntılarıdır. Yaşar Kemal, eski

⁹³⁷ Yaşar Kemal, *Akçasazın Ağaları-I: Demirciler Çarşısı Cinayeti*, Adam Yay., İstanbul, 2002, s. 54, 98-99.

⁹³⁸ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 30-31, 33.

⁹³⁹ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 36-37.

⁹⁴⁰ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 38.

zaman değerlerini temsil eden Sarıoğulları'nın ve Akyollu'ların konaklarını Çukurova'da "kötülüklerle, alçaklık, namussuzluk, namertlikle çevrilmiş bir cennet adasına" benzetmiştir. Ama kapitalizmin, kentleşmenin döndürülemez biçimde ilerlediğini kabullenen bir tutumla "ikisi de batmaya mahkumdu"⁹⁴¹ demiştir. Derviş ve Mustafa beyler birbirileri ile didişirken yeni yetme ağalar ise zenginliklerine zenginlik, topraklarına toprak, paralarına para katmaktaydılar. Tek dertleri paradır, köylülerin ellerindeki toprakları yağmalamaktır. Yeni zenginler içerisinden fabrika kuranlar, DP'den politikaya katılıp memleketin kaderine hükmedenler de vardır. Mehmet Zeki Rüstemoğlu, Veli Hasan Ağa, Altıgözoğlu, Muallim Rüstem, Rahmet Ağa, Mahir Ağa gibi daha nice ağalar yoksul insanlar iken ya karısını tapucu Abdülhalik Efendi'ye peşkeş çekerek toprak sahibi olmuş ya kovulan Ermenilerden kalan mallara konarak ya da karaborsacılık türünden başka kirli işler yaparak zenginleşmişlerdir.⁹⁴²

Derviş beyin oğulları ile Mustafa Bey'in oğulları da yeni yetme ağalar gibidir; Onlar da kan davasından bıkmış, eski devrin bittiğine inanmaktadırlar.⁹⁴³ Akyollu Mustafa'nın oğlu Mehmet Ali traktörleri, biçerdöverleri, otomobilleri seven, sürekli yeni bir traktör alan, makineli tarıma geçilmesini savunan, fabrika kurma hayalleri bulunan ve babasına inat bunu savunan biridir.⁹⁴⁴ Mehmet Ali'ye göre artık köylülere ihtiyaç yoktur. "Bundan böyle karasabanla, atla öküzle çiftçilik olmaz. Bundan sonra yarıcı olmaz. Bundan sonra... Bir traktör bin insandır. Bir biçerdöver on bin..."⁹⁴⁵ Derviş'in oğulları da, özellikle Muzaffer babalarıyla çatışma yaşamaktadırlar. Soyluluk, asalet, töre gibi kavramların anlamlarını yitirdiğini esas olanın ve dünyanın itici gücünün ekonomi

⁹⁴¹ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 63.

⁹⁴² Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 34-35, 123-124, 149, 170, 173, 371; Yaşar Kemal, *Akçasazın Ağaları-II: Yusufçuk Yusuf*, Adam Yay., İstanbul, 2002, s. 52.

⁹⁴³ Yaşar Kemal, *Akçasazın Ağaları-I: Demirciler Çarşısı Cinayeti*, s. 63.

⁹⁴⁴ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 216, 226, 513.

⁹⁴⁵ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 261.

olduğuna inanmaktadırlar. Onlara göre eski üretim yöntemleri geçerliliğini yitirmiştir. Yeni yöntemlerle yeni yatırımlar yapmak gerekiyordu. Ancak Derviş Bey'i ikna edemiyorlardı. Derviş Bey oğullarının söylediklerinin doğruluğunun farkındadır ama bunu kabullenememiştir. Yeni dizeni ve değer yargılarını sindirememiş, uyum göstermek istememiştir.⁹⁴⁶ Mustafa ve Derviş beylerin oğulları babalarının eski kafalılığına boyun eğercek tipler değillerdir. Mehmet Ali ile Muzaffer, aileleri arasındaki kan davasına aldırış etmeden Adana'da ortaklaşa fabrika kurmuşlardır.⁹⁴⁷

Yaşar Kemal, *Akçasazın Ağaları*'nın sonunu, kapitalizmin ve makineleşmenin kaçınılmazlığını kabullenen bir tarzda yazmıştır. Birbirilerini öldürmekten vazgeçen Derviş ile Mustafa da artık savundukları değerlere tutunmak imkanı kalmadığını gormuşler, yenilgiyi kabullenmişlerdir. Kaçınılmaz son, Akyollu aşiretinin eski gelenekleri, feodal dizeni temsil eden konaklarının yıkılışıyla simgelenir. Mustafa Bey, oğlu Mehmet Ali'nin sattığı konaktan çıkararak bataklığa doğru yürür, yaşamına son verir.⁹⁴⁸ Derviş Bey de Akyollu Mustafa gibi, hatta bir parça kirlenerek yeni düzene yenik düşmüştür. Derviş, kendisi için adam vuran Yusuf'u, yani en sadık adamlarından Mahmut'un oğlunu öldürecektir. Kendisine kfrettiği için Deli Hacı'yı Yusuf'a öldürtmüş olan Derviş Bey bu defa katilin kendisini ele vermesinden korkarak ona öldürme planları yapar. Aslında eski geleneklerine bağlı kalsaydı Derviş Bey ne pahasına olursa olsun Yusuf'u sonuna kadar korumalı, devletin elinden kurtarmalıydı. Ama Derviş Bey sırf kendisini ele vermesin, Hacı'yı öldürttüğü ortaya çıkmasın diye Yusuf'u kendi elleriyle katleder. Böylece o da kendini korumak için vefa gibi önemli bir değer yok sayarak

⁹⁴⁶ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 67-69.

⁹⁴⁷ Yaşar Kemal, *Akçasazın Ağaları-II: Yusufçuk Yusuf*, s. 226.

⁹⁴⁸ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 617-618.

Yusuf'u öldürerek yeni düzenin kirlenmişliğine katılmıştır. Ama bunu kabullenemediği için o da atını bataklığa doğru sürer ve intihar eder.⁹⁴⁹

Yaşar Kemal'in *Akçasazın Ağaları*'nda diğer köy romancılarından oldukça farklı sorunlara odaklanmıştır. Köy romanlarında çatışma genelde ezilenle ezen arasında iken *Akçasazın Ağaları*'nda soylu aşiret reisleri ile sonradan görme kasaba ağaları arasındadır. Romanda, 1950'lerin başlarında filizlenen kapitalizmin feodal düzeni nasıl ortadan kaldırdığı sergilenir. Yaşar Kemal'in ilgilendiği asıl konu sözü edilen toplumsal değişiklik değil bunun sonucunda yitirilen değerlerdir. Çünkü Yaşar Kemal'i ilgilendiren kapitalist ideolojinin insanı, insanın insanla, insanın doğayla ilişkisini nasıl etkilediği, ne yönde değiştirdiği olgusudur. Yeni ağaların tek derdi paradır. Eski beyleri temsil eden Derviş ve Mustafa kan davasını onur adına gütmektedirler. Çünkü kan davası törelerin gereğidir ve bir onur meselesidir, onur da beyler için en büyük değerdir. Yazar bu beylerin karşısına, hileyle ya da zorbalıkla geniş topraklara sahip olmuş yeni zengin kasaba ağalarını koyar. Ağaların gözünde en büyük değer paradır. Bundan ötürü Yaşar Kemal'e göre yozlaşmanın temelinde onur - para karşıtlığı yatar.⁹⁵⁰

Sosyalist bir yazar olarak Yaşar Kemal'in feodal döneme ait bazı değerlere özlem duyması ilgi çekici bir noktadır. Marksist bir romancı açısından, sosyalizmin bir önceki aşaması olan kapitalizme geçiş olumlu karşılanmalıydı. Ancak Yaşar Kemal feodal düzenin insani bazı değerlerine özlem duyduğu için çelişkili gibi görünmektedir. Hilmi Yavuz, Yaşar Kemal'in eskiye atfettiği insani görünümün arkasındaki sömürüye de işaret ettiğini bu nedenle *Akçasazın Ağaları*'nın sosyalist-gerçekçi bir roman olduğu gerçeğinin değişmediğini ileri sürmüştür.⁹⁵¹ Yaşar Kemal'in tutumunu biraz karmaşık bulan Berna

⁹⁴⁹ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 623-625.

⁹⁵⁰ Moran, *a.g.e.*, s. 156.

⁹⁵¹ Hilmi Yavuz, "Romanda Nesnel Tarihsel Zaman", *Roman Kavramı ve Türk Romanı*, Bilgi Yay., İstanbul, 1977 içinde, ss. 48-54, s. 53.

Moran kafasıyla derebeyliğe karşı olan Yaşar Kemal'in yüreğinin ondan yana olduğunu ileri sürer. Moran'a göre Yaşar Kemal, feodal unsurların sömürsünden yana değildir ahlaki ve estetik değerlerin henüz kaybedilmediği geçmiş zamandan yanadır.⁹⁵² Yazarın feodal düzenin eleştirisini Derviş Bey'e yaptırarak onu romanın en olumlu kişisi, kendisinden de izler taşıyan Arzuhalci Ali Efendi ile aynı çizgiye taşınması da feodal düzenin insani yönüyle kuramsal düzeyde savunduğu eşitlikçi toplum idealini bağdaştırma düşüncesinden kaynaklanır. Derviş Bey, geçmiş zamana özlem duyan bir derebeyi olduğu halde eşitliği savunan, adaleti isteyen ama yaşlı olduğu için harekete geçemeyen bir devrimcidir. Yaşar Kemal'in ulaştığı çözüm Berna Moran'ın deyişiyle "feodal düzenin egemen olduğu geçmiş zaman özlemi ile toplumculuğun egemen olacağı gelecek zaman özlemi[nin] aynı kişide" yaşayabileceğidir.⁹⁵³

II.4.1.2. Sömürünün Eleştirisi ve Çözüm Yolları

Düzendeki çarpıklıklarının ve sömürünün sona ermesini dileyen Yaşar Kemal, çözüm yollarını ararken Türkiye'nin geçirdiği dönüşümün dinamiklerini dikkate alan bir tutumla bunu yapmıştır. Adaletsizliğin her türü karşısında doğrudan isyan temasına sıklıkla başvurduğu yerler varsa da genel itibarıyla çözümü, yeni sürecin niteliklerine uygun bir şekilde politik mücadelede aramıştır. Bir dönem TİP faaliyetlerine de katıldığından şiddeti araçsallaştırmayan politik mücadele tarzının kendisini daha çok yansıttığını söyleyebiliriz. Geliştirdiği önerilerde aydınların rolünü önemsemekle birlikte köylüleri, genel olarak kitleleri de mücadelenin öznesi olarak görmüştür. Romanlarında rastlanan aydınlar köylüye nutuk çekmezler, tepeden bakmazlar, yürüttükleri bir mücadele varsa bunu köylülere rağmen değil onlarla beraber planlar ve uygularlar. Hatta *İnce Memed* örneğinde

⁹⁵² Moran, *a.g.e.*, s. 159.

⁹⁵³ Moran, *a.g.e.*, s. 160.

görüleceği üzere köylülerin herhangi bir aydının öncülüğü olmadan da harekete geçebildiklerini göstermiştir.

Teneke'de (1955) bürokrasiyi de arkalarına alan Çukurova'daki çeltik ağaları yüzünden tarlaları sular altında kalan, sıtmaya tutulan köylülerin⁹⁵⁴ Kaymakam Fikret Irmaklı'yla beraber yürüttükleri mücadele anlattığımız türden bir direniştir. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olan yirmi dört yaşındaki kaymakam Fikret Irmaklı⁹⁵⁵ kasabaya ilk geldiğinde yörenin ağaları ve eşrafı tarafından son derece güzel ağırlanır. İlk karşılaştığı tabloyu ölçüt alarak kendisine yıllarca Anadolu'daki kasabalar, köyler hakkında anlatılanların yanlışlığını, korkacak bir şey olmadığını düşünerek sevinir. Ancak çeltik eken ağaların ne tür dolaplarla köylüleri yerlerinden ettiklerini, köyleri nasıl sular altında bıraktıklarını, bunlara karşı koyan bürokratları acımadan harcadıklarını kısa sürede anlar.⁹⁵⁶ Çeltik ekicisi Okçuoğlu Ağa yüzünden tarlaları, evleri sular altında kalan ve köyü terk etmeye zorlanan Sazlıdere köylüleriyle beraber çeltikçilere karşı mücadeleye başlar. Burada kaymakam köylülerin öncüsü değil bürokrasideki destekçileridir. Sazlıdere köylülerinin asıl öncüleri onları cesaretlendiren Zeyno Ana ve eski eşkiya Kürt Memed Ali'dir. Kaymakam da birçok çeltik ağasına üretim ruhsatı vermeyerek köylülere yardım eder, mücadeleyi genişletir.⁹⁵⁷ Köylülerin hak arayışı devam ederken Sazlıdere'ye gelen Okçuoğlu Ağa köylülere para vererek onları köyden çıkmaya ikna eder. Böylece aydın-köylü işbirliği köylünün sırt çevirmesiyle sona erer. Sadece Memed Ali Okçuoğlu'ndan para almamış ve köyü terk etmemiştir.⁹⁵⁸

Çeltik ağaları Ankara'ya başvurarak kaymakamı görevinden de attırırlar. Kaymakam yeni görev yeri olan Kars Kağızman'a giderken ağalar arkasından teneke

⁹⁵⁴ Yaşar Kemal, *Teneke*, Adam Yay, İstanbul, 2001, s. 14, 22.

⁹⁵⁵ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 14, 22.

⁹⁵⁶ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 38.

⁹⁵⁷ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 45-47.

⁹⁵⁸ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 63-65.

çaldırarak kaymakamı uğurlarlar. Kaymakam teneke seslerini duyduğunda artık bütün ümidini yitirmiştir. Ancak tam bu sırada otomobilinin önüne Memed Ali çıkar ve kaymakama sevgi dolu bakışlarla veda eder: “Vay başım üstünde gedesen, gözüm üstünde gedesen Kaymukaymım.” Kaymakam bunun üzerine tekrar ümitlenir, kendi kendine gülümseyerek “Memed Ali Memed Ali!” demiştir. Sonra ıslıkla çoktandır unuttuğu, Dokuzuncu Senfoninin her zaman çaldığı bir parçasını çalarak tazelenen ümidini dışarı vurmuştur.⁹⁵⁹

Yaşar Kemal, şartların dışına çıkmayı başarmış insanlarla onlara eşlik edecek iyi niyetli köylülerin mücadelesinin toplumsal dönüşümü başaracağına inanır. Kaymakam ilk görev yerindeki mücadelesinde yenilmesine rağmen “sonuna kadar mücadele”den, “uğraşmak”tan yanadır. Köylüler “solucan gibi yaşayan”, “korkak, hilekar” insanlardır. Yine de, bir hayat pahasına dahi olsa mücadeleye değerdir.⁹⁶⁰ İşte Memed Ali olumlu köylü tipi olarak kaymakamın karamsarlığa düştüğü anda karşısına çıkıp ona yeniden ümit vermiştir. Kaymakamın romanda da sık sık yaptığı gibi yeniden ıslıkla Dokuzuncu Senfoniye çalmaya başlaması, gülümsemesi, Memed Ali’nin ismini kendi kendine tekrar etmesi onun mücadeleye devam edeceğinin işaretidir.

Yaşar Kemal’in 1955–1987 arasında yayımladığı dört ciltlik *İnce Memed* romanı terör ve şiddet yoluna başvuran radikal sol örgütlerin çoğaldığı ve aynı hızla tarih sayfalarındaki yerlerini aldığı bir dönemi de kapsar. Yazar, terör ve şiddet yolunun toplumsal adaletsizliği gidermede tek başına yetersiz olduğunu göstermek için eserini kaleme almış gibidir. İnce Memed’in bireysel oç alma duygusundan toprak reformu yapan bir devrimciye dönüşmesi sürecinde karşılaştığı tikanıklıklar, cevaplayamadığı sorular aracılığıyla Yaşar Kemal haksızlıklara karşı koymanın rotasını çizer.

⁹⁵⁹ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 77-78.

⁹⁶⁰ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 75.

İnce Memed, kendisini ve annesini sürekli döven Abdi Ağa'ya karşı zaten kinlidir. Abdi Ağa'nın, sevdiği kızı yani Hatçe'yi yeğeni Veli'ye nişanlaması İnce Memed'in bireysel intikam hikayesinin başlamasına vesile olur. Abdi Ağa köylüye zulmeden, ekinlerinin üçte birini ellerinden alarak onları sömüren, sırtını bürokrasiye, jandarmaya dayamış tipik bir ağadır.⁹⁶¹ Abdi'yi yaralayıp yeğeni Veli'yi öldürerek bireysel intikamını alan Memed dağa çıkar. Köylüye zulmeden, yol kesen, keyif için adam öldüren Deli Durdu'nun çetesinde kısa bir süre kaldıktan sonra ondan ayrılıp kendi çetesini kurar ve kötülere karşı savaşmaya başlar.⁹⁶² Roman boyunca İnce Memed, bireysel intikam mücadelesinden sıyrılarak halkı soymayan, ona zulmetmeyen, halka zulmedenlere karşı savaşan bir sosyal hayduta dönüşecektir. Asıl hedefi ise, İnce Memed'in kendisini öldürmek istediğini duyduğu andan itibaren korkusundan köyde oturamayan Abdi Ağa'dır. Abdi Ağa, Memed yokken anasını öldürmüş, Veli'yi öldürme suçunu Hatçe'ye yükleterek onu hapse attirmiştir.⁹⁶³ İnce Memed'in eşkıyalık hikayesi, 1920'li ve 1930'lu yıllara, "ağaların çıkarları uğruna dağlarda eşkıyaların birbirilerini yedikleri, Çukurova'da, toprağı zorla elinden alınmış köylülerin inim inim inledikleri zamana rastlar."⁹⁶⁴

Memed'in bir sosyal hayduta dönüşme süreci aslında dağa çıkmadan önce, "düşünmeye" başladığı zamanlardan itibaren kendini göstermiştir. Başına bu olaylar gelmeden önce arkadaşı Mustafa ile bir gün kasabaya inmişlerdir. Kasabanın ağası olmadığını öğrendiğinde çok şaşırılmış, düşünmeye başlamıştır. Herkesin kendisinin ağası olduğu bir düzen özlemi onun içinde daha kasabada yeşermiştir. O gün düşünürken kendi kendine şunu söylemiştir: "Abdi ağa da insan, biz de..."⁹⁶⁵ Başına yukarıda anlattığımız olaylar geldikten sonra da Abdi Ağa'ya olan kişisel hıncı bu düşünceleriyle harmanlanarak

⁹⁶¹ Yaşar Kemal, *İnce Memed-I*, Adam Yay., İstanbul, 1998, s. 51, 89, 116.

⁹⁶² Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 118-119, 187.

⁹⁶³ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 230-232.

⁹⁶⁴ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 283.

⁹⁶⁵ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 78.

toplumsal mücadele noktasına gelir. Artık kafasındaki plan Çukurova'nın Dikenlidüzü'ndeki beş köyün yaşlılarını toplayıp Abdi Ağa'sız bir düzeni müjdelemektir. Herkesin işlediği toprağın, elindeki öküzün sahibi olduğu bir düzeni ilan edecektir. Kısacası "ağasız köy" özlemini gerçekleştirecektir. Herkesin kazandığı kendinin olacaktır. Ama bunun kendi yaşamıyla sınırlı olacağını da sezmektedir. Köyün yaşlılarına "Ben dağda oldukça, bu böyle sürüp gidecek. Vurulursam başınızın çaresine bakarsınız" demeyi de tasarlamaktadır.⁹⁶⁶

Abdi Ağa, Ali Safa gibi diğer ağalarla kurduğu ittifaka rağmen toprak dağıtmaktan bahseden, köylünün aklına "karpuz kabuğu düşüren"⁹⁶⁷ Memed'e yenilecektir. O yıl verimi epey iyi olan topraktan iki misli ekin alınmıştır. Abdi Ağa ise İnce Memed korkusundan ötürü köyde yoktur. Abdi Ağa'nın zulmü olmayınca köylüler canla başla çalışırlar. Kimse Abdi Ağa'ya bir tane buğday bile vermez. İnce Memed de, Abdi Ağa'yı öldürüp köylülerin başlattıkları kendi kendinin ağası olma düzenini garantiye almak ister.⁹⁶⁸ Ağayı vurduktan sonra köyüne dönen Memed, eşkıya olduktan sonra çok yardımlarını gördüğü Durmuş Ali'nin karısı Hürü Ana'dan helallik isteyerek atını Alıdağı tarafına sürmüştür. Yaşar Kemal, kayıplara karışan İnce Memed'in hikayesini onun teslim olmasıyla ya da ölümüyle sonuçlandırmaz. Onun için romanını "İnce Memedden bir daha haber alınamadı. İmi timi bellisiz oldu"⁹⁶⁹ diyerek bitirir.

Romanının ikinci cildinde İnce Memed'i yeniden sahneye çıkaran Yaşar Kemal onu başka ağalarla karşı karşıya bırakır. Bu defa amacı sadece İnce Memed üzerinden bir isyancı portresi çizmekle sınırlı değildir. Memed'in kendisine karşı savaştığı ağaların ilişkileri üzerinden sömürünün başka kanallarını sergilemiştir. Toprak hırsıyla

⁹⁶⁶ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 293.

⁹⁶⁷ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 375.

⁹⁶⁸ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 394, 410, 421.

⁹⁶⁹ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 422.

yanı tutuşan Ali Safa Bey,⁹⁷⁰ ya da Değirmenoluk köyünde abisi Abdi Ağa'nın yerini alan Kel Hamza⁹⁷¹ dışında Arif Saim Bey gibi ilginç hikayeleri bulunanlar da vardır. Arif Saim Bey, Kurtuluş Savaşı sırasında Fransızlarla Kuvva-i Milliyeciler arasında ikili oynayıp zafer kazanıldığında kendini kahraman ilan edip Ankara'da mebusluk alan, Mustafa Kemal Paşa'nın en has adamları arasına giren, şimdi de Çukurova'da toprak avına çıkan biridir.⁹⁷² Bürokrasinin her türlü gücünü arkalarına alan bu ağalar karşısında kendini çaresiz hisseden Vayvay, Değirmenoluk gibi Dikenlidüzü'ndeki bütün köyler İnce Memed'den medet umarlar. Abdi Ağa'yı öldürmekle içindeki intikam hırsını söndürememiş olan Memed şimdi de Ali Safa'ya, Arif Saim'e ve onlarla birlik olan hükümete de öfke duymaktadır.⁹⁷³ Buna rağmen Abdi Ağa'yı öldürdüğü için kendisine düşman olan ağaların kızgınlığını anlamasına yarayacak kadar bile teorik birikimi yoktur. Memed'in ağaların düşmanlığını konumlandıramadığını “Abdi Ağa onların akrabası değildi ki”⁹⁷⁴ cümlesinden anlarız. İzini kaybettirip kayıplara karıştığı sıralarda Kel Hamza'nın tekrar başlattığı sömürünün etkisiyle kendisine düşman kesilen köylüleri de anlamakta güçlük çekiyordu. Köylüler Kel Hamza gelince gidip kendisinden özür dilemişler, İnce Memed'e küfürler yağdırmışlardır.⁹⁷⁵

Memed, ağasız köy özleminin bireysel savaşıyla gerçekleşmeyeceğinin, Kel Hamza'yı da öldürse yerine başka Kel Hamza'ların geleceğinin farkındadır.⁹⁷⁶ Sürekli bu döngüyü nasıl bozacağını düşünür ama bir çıkar yol bulamaz.⁹⁷⁷ Aklına Koca Süleyman'ın kendisine söyledikleri gelir: Belki ağalık böyle bitmeyecektir ama dövüşmek de boşuna

⁹⁷⁰ Yaşar Kemal, *İnce Memed-II*, Adam Yay., İstanbul, 2002, s. 14, 46.

⁹⁷¹ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 144.

⁹⁷² Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 151.

⁹⁷³ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 100.

⁹⁷⁴ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 134.

⁹⁷⁵ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 145-146.

⁹⁷⁶ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 196.

⁹⁷⁷ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 342-343.

değildir, “bir haklıdır.”⁹⁷⁸ Memed ve onun gibiler dövüşmeye biraz da mecburdur. Çünkü Memed’in döndüğünü haber alan köylüler yine onun etrafında bir mit yaratıp cesaret bulurlar. Memed’i ağalarla mücadeleye zorlarlar.⁹⁷⁹ Memed’in, çözüm olmadığını bile bile Ali Safa Bey’i ve Kel Hamza’yı öldürmesi sadece intikam hırsından ileri gelmez, köylülerin yarattığı hava da onu bir anlamda mecbur kılmıştır.⁹⁸⁰ Dikenlidüzü’nde gene ağasız köyler ortaya çıkar, bütün köylüler bayram ederler. Memed ise tekrar kayıplara karışarak mitolojik bir kahramana dönüşür. “İmi timi bellisiz” olur.⁹⁸¹ İnce Memed’in köylüye zulmeden ağalarla, eşrafla ve bürokrasiyle mücadelesi romanın üçüncü ve dördüncü ciltlerinde devam eder. Her defasında mitolojik bir kahraman gibi ortaya çıkan Memed öldürdüğü ağaların yerini alan yeni ve eski sömürücülere karşı mücadele eder. Sonuç hep beklediği gibidir; öldürdüğü ağaların yerini yenilerini almıştır. O da her defasında dönüp onları öldürmüş ve tekrar kayıplara karışmıştır.⁹⁸² İnce Memed’in hikayesini ölümlerle bitirmeyen Yaşar Kemal bu yolla dövüşme hakkını saklı tutmuş gibidir. Her ne kadar bireysel, şiddete dayalı mücadelenin sorunları kökten çözemeyeceği düşüncesinde olsa da Yaşar Kemal mücadele hakkını gene saklı tutar. Tablonun bütününden çıkan sonuç sömürü devam ettikçe İnce Memed’in veya İnce Memed’lerin ortaya çıkmasının kaçınılmazlığıdır.

İnce Memed romanının ikinci cildinde Kel Hamza’yı ve Ali Safa Bey’i öldürür ama Kemalist cephenin olumsuz kanadını temsil eden Arif Saim Bey sömürüsüne devam eder. Yaşar Kemal, romanının dördüncü cildinde Kemalist cephenin olumsuz kanadını temsil eden Arif Saim Bey’e karşılık ilerici aydın tipi olarak öğretmen Zeki Nejad

⁹⁷⁸ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 367.

⁹⁷⁹ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 287, 294, 321.

⁹⁸⁰ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 425-426.

⁹⁸¹ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 430.

⁹⁸² Yaşar Kemal, *İnce Memed-III*, Adam Yay., İstanbul, 2002, s. 601-603; Yaşar Kemal, *İnce Memed-IV*, Adam Yay., İstanbul, 2002, s. 604-605.

karakterine yer vermiştir. Zeki Nejad, Milli Mücadele Döneminde eşkıyalarla beraber savaşmış bir vatansverdir. Eşkıyaları olumsuzlayan Yüzbaşı Şakir’e karşı “eşkıyalar vatan haini değillerdir”⁹⁸³ diyerek onları savunmuş, Milli Mücadele’de Gizik Duran, Karayılan, Kürt Süleyman gibi eşkıyalarla birlikte düşmana karşı savaştığını söylemiş, Batı Cephesi’nde yararlılığı görülen Gökçen Efe, Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali Efe’yi hatırlatmıştır. Zeki Nejad, ağaların, beylerin Milli Mücadele Döneminde düşmanla işbirliği yaptığını, savaş bittikten sonra da toprak ve mal paylaşımına giriştiklerini söyler. Ona göre Kemalist rejim köylülerin durumunu iyileştiremeyince onlar da mecburen İnce Memed gibi eşkıyaları yaratmıştır.

Zeki Nejad, köylülerle konuşurken onlara Mustafa Kemal’in etrafını saran ağaların ve beylerin onu kandırdıklarından bahsediyordu. Ona göre kendisi de köylü olan, kargalar ekini yemesin diye tarla bekçiliği yapan Mustafa Kemal yanlış yönlendiriliyordu.⁹⁸⁴ Hürü Ana ise içinden Zeki Nejad’a kızmaktadır. Bir fırsatını bulup öğretmene söylemeyi tasarladığı cümleler bir nevi halkın aydınlara yönelik eleştirisidir: “Diyecekti ki, O Mustafa Kemal Paşa bizim adamımızdı da, karga çobanı hasa bir kişiydi de, sen de onunla burun buruna geldin de neden varıp da onun yanına sokulmadın, sokulup da sen bizim has adamımızsın demedin? Demedin de onu gidip ağalara, beylere teslim ettin? Senin de bu işte hiç suçun yok mu Zeki oğlum? Gene de o Mustafa Kemal’in, ölüp yitene dek yüzüne bakmayacaktı. Onun da hiç aklı yok muydu, o kargalara çobanlık ederken, kendisinin yüzüne bakmayan o kan içici, o zulümkarların kim olduklarını bilmiyor muydu?”⁹⁸⁵

⁹⁸³ Yaşar Kemal, *İnce Memed-IV*, s. 171.

⁹⁸⁴ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 230.

⁹⁸⁵ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 230.

Çeltik üreticisi Sahir Bey, toprakları su altında kalan köylüleri kendisine karşı kıskırtan Zeki Nejad'ı öldürtür.⁹⁸⁶ “Böylece *İnce Memed*, Kemalist güçlerin iki kanadından Arif Saim Bey'in galebesi ve Zeki Nejad'ın yenilgisiyle kötümserlik içinde sona erer. Tek umut kaynağı İnce Memed'in giderek artan bilinçli yandaşlarıdır.”⁹⁸⁷

İnce Memed dışında, yaşanmış bir öyküye dayanan *Çakırcalı Efe* de Yaşar Kemal'in eşkıyalık kurumuna olumlu bakışını yansıtır. 1872–1912 yılları arasında yaşamış olan ve bir çatışmada öldürülen Çakırcalı da birkaç kez hükümetle anlaşıp düze indiği halde karşılaştığı haksızlıklar onu yeniden dağa çıkmaya mecbur etmiştir.⁹⁸⁸ Yaşar Kemal, tüm eşkıya tiplerini sosyal haydutluk çerçevesi içinde ele almaz. İnce Memed hikayesinde Deli Durdu, Kalaycı Ali gibi ağalara hizmet eden halkı soyan ağaların halkı korkutmada ve yıldırmada kullandıkları eşkıya tiplerine de yer verir.⁹⁸⁹ Amacı şiddet yoluna başvurmanın örneklerini geliştirmekten ziyade şiddete başvuran olumlu eşkıya tiplerinin ortaya çıkış süreçlerini ele almaktır. Bu bağlamda İnce Memed'in hikayesi, Eric Hobsbawm'ın soylu eşkıyalar kategorisinde değerlendirilebilir.

Hobsbawm da sıradan kanun kaçaklarıyla veya katillerle değil, “toplumsal eşkıyalık” olgusuyla ilgilidir. Bu olgunun evrensel olarak tarıma dayalı, ezilen, sömürülen köylü ve topraksız emekçilerden oluşan toplumlarda görüldüğünü söyler. Toplumsal eşkıyalığı da, soylu soyguncu, hayduklar (ilkel direnişçi ve gerilla birimleri), intikamcılar (terör yaratanlar) olmak üzere üç alt kategoriye ayırır.⁹⁹⁰ Hobsbawm'ın soylu soyguncuya dair sıraladığı ortak özelliklere İnce Memed'in hikayesinde de kolaylıkla rastlanabilir. Soylu soyguncu herhangi bir kanun-dışı eylemde bulunduğu için dağa çıkmaz. Ya bir

⁹⁸⁶ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 259.

⁹⁸⁷ Timur, *a.g.e.*, s. 163.

⁹⁸⁸ Yaşar Kemal, *Çakırcalı Efe*, Toros Yay., İstanbul, 1992, s. 68, 122.

⁹⁸⁹ Yaşar Kemal, *İnce Memed-I*, s. 302.

⁹⁹⁰ Eric J.Hobsbawm, *Eşkıyalar*, (Çev. Orhan Akalın - Necdet Hasgöl), Avesta Yayınları, İstanbul, 1997, s. 14.

adaletsizliğe uğramıştır ya da kanunların suç kabul ettiği ama toplumun suç kabul etmediği bir eyleminden dolayı dağa çıkmıştır. İkinci özelliği olarak yanlışları düzeltir. Üçüncüsü, zenginden, yoksula vermek için alır. Dördüncüsü yalnızca kendini savunmak veya intikam almak için adam öldürür. Beşincisi eğer ömür vefa ederse halkına şerefli bir vatandaş olarak geri döner. Aslında topluluğunu hiçbir zaman fiilen terk etmez. Altıncısı halkı onu sever ve ona yardım eder. O da herkes gibi bir gün ölür ama halkının hiçbir namuslu üyesi ona karşı otoritelerle işbirliğine girmeyeceğine göre ölümü ihanet yüzündendir. Sekizincisi, o –en azından teoride– görünmez ve efsunludur. Dokuzuncusu, adaletin kaynağı olan kralın veya imparatorun değil, ama yalnızca yerel güçlerin, mütegalibenin düşmanıdır.⁹⁹¹

Yaşar Kemal, *İnce Memed*'in konusunu seçerken tüm dünyada yaygın olan “soylu eşkıya” hikayesi geleneğinden esinlenmiştir. Köroğlu, Yalnız Efe, Çakıcı Efe gibi halkın içinden çıkmış, ezilenden yana eşkıya figürü yalnız Türkiye’de değil tüm dünya edebiyatında görülür. Bundan ötürü İnce Memed yalnız Türk sosyal haydutlarıyla değil çeşitli ülkelerin Robin Hood, Billy the Kid, Jesse James gibi efsaneleştirilmiş haydutlarıyla da akraba sayılır.⁹⁹² Hobsbawm’ın verdiği özellikler gösteriyor ki tarihte yaşamış ve yoksulu, ezileni kollamış birtakım haydutlar gerçekte bu denli erdemli, ülkücü kişiler olmasalar da halk onları hayalinde yüceltmış ve haklarında birer efsane yaratmıştır. Bu efsaneler de birbirine benzemektedir. Çünkü ezilen halkın, zulüm karşısında susup boyun eğmek yerine başkaldırarak zalimlerden oç alan, adalet dağıtan kahramana gereksinimi vardır. Adalet umudunu ayakta tutacak böyle bir kişi çıkmasa da halk onu kafasında kendi yaratır ve ölümsüzleştirir. Bundan dolayı dünyanın değişik ülkelerinde rastlanan soylu eşkıya tipi aynı özellikleri taşır. Bizdeki eşkıya öykülerinden yukarıda sözünü

⁹⁹¹ Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 43.

⁹⁹² Moran, *a.g.e.*, s. 103.

ettiklerimizin Hobsbawm'ın saydığı dokuz özelliğe sahip oldukları yadsınamaz. Dolayısıyla *İnce Memed* bütün dünyada yaygın olan soylu eşkıya hikayeleri geleneğine girer, ama bizdeki örnekleriyle bağı daha açıktır. Köroğlu, Yalnız Efe, Çakıcı Efe *İnce Memed*'de bir iç metin olarak vardılar ve bundan ötürü de kahramanları arasındaki ortak özelliklerden başka ortak bir yapı da vardır.⁹⁹³

Dağın Öte Yüzü (1960-1969) üçlemesi de adalet arayışının ve çaresizlik hissini köylüleri efsaneler uydurmaya, bir mit yaratıp ona inanmaya nasıl ittiğini gösterir. Üçlemede köylülerin eşkıyalarla ilgili hikayeleri abartan ruh hallerinin benzerini evliya miti yaratırken de sergilediklerine tanık olunur. Her sene Çukurova'ya pamuk toplamaya inen köylüler emeklerinin sömürülmesine karşılık vermezler, geçim kaygısı yüzünden adaletsizliğe razı olurlar. Ama ekonomik sıkıntılar artıp hayatta kalma mücadelesine dönüştüğünde evliya hikayeleri uydurmaya, olmadık kişilere olmadık anlamlar yüklemeye sonra da onun etrafında toplanmaya, kenetlenmeye başlarlar.

Çukurova'daki ağalara ırgat toplayan Delice Bekir Yalak köyünün Muhtar'ı Sefer'le birlik olup ağalardan rüşvet alırlar. Karşılığında Yalak köylülerini pamuğu az, kimsenin girmek istemediği tarlalarda çalıştırırlar. Bu çıkar ilişkilerini fark eden köylüler arasından Uzunca Ali, Taşbaş Memet ve Öksüzdoğan, köylüleri ikna edip kendi tarlalarını kendi seçmeye, Çukurova'ya Delice Bekir ve Muhtar Sefer'den bağımsız inmeye karar verirler. Yoksa az para kazanıp kasabada dükkanı olan Adil Efendi'ye borçlarını ödeyemeyeceklerdir.⁹⁹⁴ Çıkarlarının tehlikeye girdiğini gören DP'li Muhtar Sefer hemen harekete geçerek köylülerin gözünü korkutmaya başlar. Onları Çukurova'daki ağaları ikna edip işsiz bırakmakla, devlete karşı suçlu duruma düşürmekle tehdit eder. Ne yapıp edip köylüleri kandıran Sefer, Delice Bekir'le plan kurup köylüleri gene pamuğu az, çok para

⁹⁹³ Moran, *a.g.e.*, s. 106.

⁹⁹⁴ Yaşar Kemal, *Dağın Öte Yüzü-I: Ortadirek*, Adam Yay., İstanbul, 2002, s. 24-25.

kazandıramayacak tarlalarda çalıştırırlar.⁹⁹⁵ Köylüyü direnmeye sevk etmeye çalışan isimler de, hatta en inatçıları Taşbaş Memet bile korktuğu için köylülere katılmak zorunda kalır.⁹⁹⁶

Zorlu doğa koşullarına rağmen Çukurova'daki pamuk tarlalarına yürüyerek ulaşmayı başaran köylüler doğayı yendikleri halde kendilerini saran sömürü ve çıkar ağını yırtmayı başaramazlar. Köylülerine yine ellerinde emeklerinin karşılığı olamayacak çok az para ile dönerler. Köylülerine döndükten sonra onları borçlusuz oldukları dükkancı Adil Efendi'nin korkusu sarar. Az pamuk topladıkları için borçlarını ödeyemeyen köylüler Adil Efendi'nin köyü basıp ellerinde ne var ne yoksa alıp götürmesinden korkmaktadırlar. Her an Adil Efendi gelecek korkusuyla yaşayan köylüler⁹⁹⁷ alacaklılarının gelmek bilmemesi yüzünden yaşadıkları kaygıdan ve huzursuzluktan kurtulmak için kendilerine bir evliya miti yaratırlar. İçlerinden sömürü çarkına en çok direnen birini, Taşbaş Memet'i evliya ilan ederler. Bunu öylesine inanarak yaparlar ki Taşbaş'ın soyunda olmayan dedelerin, babaların kerametleri üzerinden ulu bir soy icat ederler. Bu, yokluk, kıtlık gibi dar zamanlarda üretilen efsanelerden sadece biridir. Evliya masalına en çok karşı koyan Taşbaş Memet dahi bir süre sonra hikayeye inanmaya başlar.⁹⁹⁸ Evliya mitinin işe yaraması hikayeyi daha ilginç kılmıştır. Bu gibi durumlarda evliya ilan edilen kişinin önderliğinde köylünün ne tür delilikler yapabileceğini bilen Adil Efendi korktuğu için köye uğramaktan bile çekinir. Yalak köylüleri evliya hikayesi sayesinde Adil Efendi'nin gazabından korunurlar. Adil Efendi'nin korkusu öyle bir noktaya gelmiştir ki Yalak köyüne gene gelip

⁹⁹⁵ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 29, 245, 287, 337.

⁹⁹⁶ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 298.

⁹⁹⁷ Yaşar Kemal, *Dağın Öte Yüzü-II: Yer Demir Gök Bakır*, Adam Yay., İstanbul, 1997, s. 32, 49.

⁹⁹⁸ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 153, 168-174.

kendisinden alış veriş edebilecekleri, borçlarını sonra da ödeyebilecekleri haberini gönderir.⁹⁹⁹

Köylülerin evliya masalı yüzünden kendine akın akın gelen hastaları ve diğer dertlileri okuyup üfleyen Taşbaş bir süre sonra tutuklanır. Ama jandarmalar kendisini götürürken yolda ellerinden kurtulmayı başarır.¹⁰⁰⁰ İnce Memed'e hayranlık duyan köylülerin o ortadan kaybolduğu zamanlarda arkasından konuşmalarına, hakaret etmelerine benzer bir durum Taşbaş'ın da başına gelir. Ne de olsa köylü insanı "canavara benzer"di, "az önce göklere çıkarıp Tanrıya eş ettiğini, işine gelmeyince biraz sonra çamura batırırdı."¹⁰⁰¹ Zorlu kış Adil Efendi korkusu olmadan atlatan köylüler ertesi yıl pamuğu bol tarlalara gitmeyi başarmışlardır.¹⁰⁰² Çok para kazanıp da Adil Efendi korkusundan kurtulunca Taşbaş Memet etrafında yarattıkları miti ykarlar. Jandarmanın elinden kurtulan Taşbaş Memet pamuk topladıkları tarlalara geldiğinde ona yüz vermezler. Çünkü bu gelen Taşbaş Memet olabilirdi ama evliya Taşbaş onlara göre kırklara karışmıştır. Geriye köylü Taşbaş Memet kalmıştır; Onu da diğer köylüler gibi karpuz hırsızlığına gittiği için alay konusu ederler. Karısı, çocukları bile Taşbaş'a soğuk davranırlar.¹⁰⁰³ Taşbaş gibi perişan, hırsızlık yapan bir adamı evliya yaptıkları için köylüler kendilerinden utanırlar. Düşükleri acizliği perişan varlığıyla yüzlerine vuran Taşbaş'ı bu nedenle yok sayarlar, o yokmuş gibi davranırlar.¹⁰⁰⁴ En sonunda bu duruma katlanamayan Taşbaş Memet tarlalardan Ceyhan nehrine doğru yürür, bir gün sulara ölüsü bulunur.¹⁰⁰⁵ Bolluğa kavuşan köylüler evliya mitini, kırklara karışma yoluyla rafa kaldırdıkları gibi sıradan bir insan olan Taşbaş Memet'in de kendisini öldürmesine sebep olurlar.

⁹⁹⁹ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 175-176.

¹⁰⁰⁰ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 351.

¹⁰⁰¹ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 282.

¹⁰⁰² Yaşar Kemal, *Dağın Öte Yüzü-III: Ölmez Otu*, Adam Yay., İstanbul, 1997, s. 62, 300.

¹⁰⁰³ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 226-232, 276.

¹⁰⁰⁴ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 280.

¹⁰⁰⁵ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 328.

Yaşar Kemal'in İnce Memed'i¹⁰⁰⁶ ve Taşbaş Memet'i¹⁰⁰⁷ anlattığı romanlarındaki olay örgüsünün gelişimi mitoloji ve destanlarda görülen kahramanlık hikayelerinin gelişim sistematığına uygunluk gösterir. Destansı anlatım biçimini kullanmakla birlikte yazar kurguyu gerçekçi edebiyat çizgisine uygun bir düzeyde tutmuştur. Dönüşmekte olan bir toplumda, değişen üretim biçim ve ilişkilerinin yeni sömürü yolları yarattığı bir ortamda köylülerin, genelde ezilen alt tabakaların kurtuluş sorununu gözden uzak tutmamıştır. Ulaştığı çözümler destansı, hayalci değildir. Hız kazanmaya başlayan kentleşme ve kapitalistleşme süreçlerini gözeten nitelikte, ayakları yere basan çözümlerdir.

İnce Memed'in mücadelesinin tıkanması, sonlanması mümkün görünmeyen bir döngüye girmesi bizi bireysel ve şiddete dayalı mücadelenin Yaşar Kemal nezdinde geçerliliği bulunmayan bir yol olduğu sonucuna götürür. Taşbaş Memet'in ölümle sonuçlanan macerası da olumlu bitmez. Köylüler Taşbaş'a olumlu davransalardı da çözüm nesnel gerçekliklere dayanan yoldan sağlanmadığı için kalıcı olamayacaktı. Yaşar Kemal, *Akçasazın Ağaları*'nda sorunlara, kendi özgeçmişinden de izler taşıyan Arzuhalci Ali Efendi üzerinden daha çok sosyalist bir bakış açısıyla eğilmiştir. Ali Efendi ağaların sömürsünü açıkça eleştirmekten çekinmezken, toprak reformu gibi somut çözümleri savunur. Bu nedenle ağaların hedef tahtasındadır. Ağaların kurduğu kumpasla Rusya'ya casusluk yaptığı, vatan hainliği yaptığı gibi gerekçelerle hapse atılmıştır.¹⁰⁰⁸ Eski feodal düzenin son ağalarından olan hukuk öğrenimi görmüş, felsefeye meraklı Derviş Bey de kendisi sömürücülerin bir parçası olduğu halde toprak reformundan söz eder. Derviş Bey kendisine küfür eden Deli Hacı'yı Yusuf'a öldürtme kararını vermeden önce bu işi kendisi

¹⁰⁰⁶ Moran, *a.g.e.*, s. 113-117.

¹⁰⁰⁷ A. Clare Brandabur, " 'Dağın Öte Yüzü'nde İlkörneksel Kahramanlık Çevirimi", (Çev. Yurdanur Salman), *Geçmişten Geleceğe Yaşar Kemal Sempozyumu*, (Ed. Süha Oğuzertem), Adam Yay., İstanbul, 2003, ss. 65-84.

¹⁰⁰⁸ Yaşar Kemal, *Akçasazın Ağaları-II: Yusufçuk Yusuf*, s. 151-153.

yapmak niyetindeydi. Hacı'yı öldürdükten sonra dağa çıkmayı, topraksız fakir köylüleri etrafına toplamayı tasarlamıştır. Dağa çıkıp köylüleri sömüren bu yeni ağaları kurşundan geçirerek topraklarını köylülere pay ederek “Uç Oğuz hükümetini kurup, evet kurup eşitliği sağlamak” hayalleri kurmuştur. Tam bu düşünceler içerisindeyken aklına Arzuhaleci Ali Efendi gelir, ona sempati duymaya başlar. Ali Efendi hapisteyken ona yardım etmediği için kendinden utanır.¹⁰⁰⁹

Derviş Bey, ağaları uğruna kendilerini feda eden köylülerin, bu “ahmak insanlar”ın niçin sömürülmelerine itiraz etmediklerine şaşıyordu. Gerçi ona göre köylüler ne zaman gözlerini açmaya kalksalar hemen başları eziliyordu.¹⁰¹⁰ Ali Efendi gibi onların eşitliği için çırpınan insanlar da ağaların iftirasına uğrayıp hapsi boyluyorlardı. Üstüne köylüler de Ali Efendi gibileri linç etmeye kalkıyorlardı. Derviş Bey, Ali Efendi ile ilgili düşüncelerini daha da derinleştirir. Ali Efendi sırf beyi istedi diye adam öldüren Yusuf'u sevecek miydi? Kendisini linç etmeye kalkan köylüleri sevmeye devam edecek miydi? Sonra şu sonuca varır: “Adam olsunlar, insan olsunlar, köpeklikten kurtulsunlar. Başkaldırsınlar.” Tıpkı, onlardan biri olan Ali Efendi gibi başkaldırsınlar.¹⁰¹¹

Alt metinlerde Yaşar Kemal'in, sınıfsal bilincinin farkına varmış insanlara dayalı örgütlü bir mücadeleyi savunduğu sonucunu çıkarabiliriz. *Akçasazın Ağaları*'nda Ali Efendi dışındaki olumlu kahramanlardan birinin traktör şoförü, Traktör İşçileri Sendikası Başkanı Habip Usta olması çözüm için örgütlü mücadelenin işaret edildiğinin göstergesidir. Çiftlik sahiplerinin topraklarını süren Habip Usta onlara boyun eğmeyen, özgürlüğüne düşkün bir karakterdir. Canı istediği yerde çalışır sıkıldığı zaman da bir yolunu bulup bazen hakkını alma gereği bile duymadan çalıştığı çiftliği terk eder. Habip Usta toprak sahiplerinden iğrenirdi. Çünkü onlar toprağı sırf para için severlerdi. Toprağı

¹⁰⁰⁹ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 146.

¹⁰¹⁰ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 151.

¹⁰¹¹ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 152.

sırf toprak olduğu için sevezlerdi. “Kokusu için, ışığı için, yumuşaklığı, sıcaklığı, şöyle yağlı, şöyle ışığa batmış, şöyle şehvetli bir kadın gibi dudaklarını açıp sevdiğini beklercesine yattığı için sevebilir mi?”¹⁰¹² Halbuki Habip Usta’ya göre toprağı çocuğunu, karısını sever gibi sevecek, ona canı gibi bakacak, bir karış topraktan bile mahrum milyonlarca kişi vardı.¹⁰¹³

Yaşar Kemal, koşullar değişmeden insanların değişeceğine inanmamaktadır. Ali Efendi’ye söylediğı bu düşünceler romanın yayımlandığı dönemlerde enstitülü romancıların dillendirdiğı eğitim vurgusunun Yaşar Kemal tarafından yetersiz bulunduğunun kanıtı sayılabilir. Ali Efendi kendi kendine “ama koşulların üstüne çıkan insan yok mudur? İnsanoğlunun bir yanı da koşulların üstünde değıl midir”¹⁰¹⁴ diye sorar. Sonra ağaları yüzünden hapisaneye düştükleri için onlara düşman kesilen kendisi gibi mahpus arkadaşlarını hatırlar. Bu arkadaşları doğal olarak kendisi gibi okuyan insanlar değildir. Yaşam tecrübeleri onları uyandırmaya yetmiştir. Demek ki köylülerin de tüm insanlarda olduğu gibi içlerinde haksızlığa karşı ortaya koyabilecekleri olumlu bir yanı vardır. Bu nedenle Yaşar Kemal, Ali Efendi’ye “işte insan soyunun bu olumlu yanıyla, olumlu düşünceli insanlar birleşerek insanları iyi günlere ulaştıracaklardır”¹⁰¹⁵ cümlesini söyleyerek mücadele idealini formüle etmiş olur. Yaşar Kemal’in sosyalist liderlik altında yürütülecek mücadele özlemi kitleleri pasifleştirmeyen yanıyla 1960 sonrasının egemen sol anlayışından ayrılır. TİP’ten, parti bürokratların kontrolüne geçtiğı, aydınlar kulübüne dönüştüğü için istifa eden Yaşar Kemal, reel politik hayatında da eserlerindeki tutumuna sadık kalmıştır.

¹⁰¹² Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 399.

¹⁰¹³ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 399.

¹⁰¹⁴ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 412.

¹⁰¹⁵ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 412.

II.4.1.3. Sevecenlik ve Kızgınlık Arasında

Yaşar Kemal, köylüleri anlatırken kullandığı üslupta öteleyici, tepeden bakan yaklaşımlarda bulunmaz. Birçok olumsuz özelliklerine değindiği köylülere yine de negatif duygular beslemez. Enstitülü romancıların modernist tutum ve söylemlerinin aksine üslubunun, anlatımlarının içsel dinamiklerinin köylü özelliklerini korumuştur. *Akçasazın Ağaları*'nda görüldüğü üzere toplumun feodal karakterinin aşınmasından duyduğu rahatsızlığı gizleme gereği duymayan bir tutumla dönüşümü yorumlamıştır. Eserlerinde köylülerin kurnazlığı, sürü psikolojisiyle hareket etmeleri, edilgenlikleri üzerine yer yer karakterlerin ağzından bazen de anlatıcının ağzından birçok söz duyarız. Ama “devrimci özlemleri”nin frenleyici etkisi ile olumsuz yargılar sistematik bir nitelik kazanmaz ve iyi köylü tipleriyle dengelenir.¹⁰¹⁶

Dağın Öte Yüzü'nde köylülerin kendi başlarına Çukurova'ya inip tarla seçmelerini önlemek isteyen Muhtar Sefer, Taşbaşoğlu, Uzunca Ali ve Öksüzöğlü'nün girişimlerinin köylüyü kendisinden uzaklaştırmasından korkar. Çünkü köylü milletin “koyuna benzediğini”, biri ne yana baş çekerse öbürlerinin de aynı yana gittiğini düşünmektedir.¹⁰¹⁷ Ona göre köylü milleti nankördür, yirmi beş kuruşa karısını kızını satar, peygambere söver, bir yandan da yoktan evliya yaratır. Köylü milleti “korkak olan, canavar olan, ahmak olan”dır, şehrili karşısında ejderha görmüş gibi korkar, kaçacak delik arar. İnsanlar varlıklar içerisinde en korkağıdır, köylüler ise insanların en korkağıdır.¹⁰¹⁸ Yaşar Kemal, *Akçasazın Ağaları*'nda bu son cümleyi Derviş Bey'e de söyler.¹⁰¹⁹ Derviş Bey, köylülerin beyleri için kendilerini feda etmelerini de tuhaf karşılar: “Bu dünya böyle gelmiş böyle gidiyordu. Bir lokma ekmek için yıl on iki ay çalışsan, onu da çok kere elde

¹⁰¹⁶ Timur, *a.g.e.*, s. 167.

¹⁰¹⁷ Yaşar Kemal, *Dağın Öte Yüzü-I: Ortadirek*, s. 245.

¹⁰¹⁸ Yaşar Kemal *Dağın Öte Yüzü-II: Yer Demir Gök Bakır*, s. 249.

¹⁰¹⁹ Yaşar Kemal, *Akçasazın Ağaları-I: Demirciler Çarşısı Cinayeti*, s. 25.

edemeyen bu zavallılar, bir hiç uğruna savaşlarda, barışlarda Beyler Ağalar böyle istediler diye, birbirilerini öldür babam öldür ediyorlardı.”¹⁰²⁰ Derviş, köylülerin bir hiç uğruna çırpınışlarını onlara acıyarak düşünür: “Ne korkunç şu halkın hayatı. Açlık, yoksulluk çıplaklık... Sonra bu çıplaklığı kazanabilmek için de bütün gün durmadan, sabahtan akşamlara kadar çalışmak... Hastalıklar, salgınlar, sonra da bütün bunlar da yetişmiyormuş gibi savaşlar... Birkaç Bey, Ağa doysun gönülleri hoş olsun diye...”¹⁰²¹

Ağalar köylülerin azla yetinen, itaatkar karakterleriyle dalga geçerler. Köylünün kurnaz, içten hesaplı yönlerini de dile getirerek onlara ettikleri zulmü de kendi içlerinde meşrulaştırmaya çalışırlar.¹⁰²² Mahir Ağa’ya göre Türk köylüsü sopaya alışmıştır. Sopasız yaşayamaz. Türk köylüsü kadar sopaya katlanan başka bir millet de yoktur. Başka ülkelerde bu kadar sopa olsa hükümeti yıkar geçerler ama Türkiye ise sopa sayesinde ayakta duruyor. Bu yüzden yedi yüz yıldır idare amirlerimiz köylüye sopa atmaktadırlar. Cumhuriyet kadroları da bunu fark ettikleri için sopenin dozunu on misline, yüz misline çıkarmışlardır.¹⁰²³

Olumsuz köylü tiplerine ve köylülere yönelik negatif yargılara karşılık Yaşar Kemal’in kurtuluş arayışında asıl bel bağladığı romanlarındaki iyi köylü tipleridir. Köylülerin hepsi İnce Memed’e, Taşbaş Memet’e veya Kaymakam Fikret Irmaklı’ya yaptıkları gibi sırt çevirmezler. Kimisi, haksızlığa karşı mücadele eden bu karakterlere sonuna kadar destek vermeye devam eder. Örneğin *Dağın Öte Yüzü*’nde Meryemce, *İnce Memed*’de İnce Memed’e yardım eden Durmuş Ali ve karısı Hürü Ana, Koca Osman ve karısı Kamer Ana, *Teneke*’de Kaymakam Fikret Irmaklı’ya desteğini sonuna kadar sürdüren Kürt Memed Ali, *Hüyükteki Nar Ağacı*’nda Cennet kadın, Şamamoğlu Ahmet

¹⁰²⁰ Yaşar Kemal, *Akçasazın Ağaları-II: Yusufçuk Yusuf*, s. 251.

¹⁰²¹ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 251.

¹⁰²² Yaşar Kemal, *Akçasazın Ağaları-I: Demirciler Çarşısı Cinayeti*, s. 337.

¹⁰²³ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 461.

gibi köylü tipleri geleceğin eşitlikçi ve özgür toplumuna duyulan umudun sürdürülmesinde önemli işlevler üstlenirler. Yazar kırsal ortamda devrimci çıkış yolları ararken bazı zorlamalardan bile kaçınmamış fakat sonunda gerçeklere boyun eğerek köylüye öfkesini dile getirmiştir. Ama yine de Taner Timur'un deyimiyle Yaşar Kemal'in eserlerinden köylüye karşı okuyucuyu da saran bir sevecenlik fışkırmaktadır.¹⁰²⁴

Doğa unsurlarının kullanılış biçiminde de Yaşar Kemal'in köylülerin dünyasına girebilmiş olmasının yarattığı farklılıklar görülür. Eserlerinde “yarattığı Çukurova dünyasında insan kadar önemli bir yer tutan doğa, çeşitli işlevler gören bir ögedir.”¹⁰²⁵ Dağları, ovaları, bataklıkları, otları, ağaçları, kuşları, böcekleriyle doğayı bir bütün olarak romanlarında coşkuyla işlemiştir. Doğa, köylülerin boğuşmak zorunda kaldıkları düşmanları olduğu kadar içlerinde yaşadıkları çevredir, parçası oldukları önemli bir bütündür. Köylülerin doğayla kurdukları sıkı ilişki her yönüyle önümüze serilir. *Ortadirek*'te roman kahramanlarından biri kayaya: “Kaya kaya! Sana söylüyorum” diye seslenir. *Dağın Öte Yüzü*'nde yılanların sevişmesini anlatırken bütün canlıların cinsel tutkusunu dile getirmiş olur.¹⁰²⁶ Köylüler arasında görülebilen çarpık ilişkilere onun da eserlerinde rastlanmakla birlikte¹⁰²⁷ cinsellik vurgusunu dahi köylünün doğaya duyduğu sevgiyi, aşkı vurgulamada daha çok kullanır. Kahramanlarının gözünde “uzanmış yatan toprakla, uzanıp çırılçıplak yatmış bir genç kız arasında” bir fark yoktur.¹⁰²⁸

Eserlerinde doğa bir dekor olmaktan öte somut bir varlıktır. Soyut bir kavram olan Tanrı bile, Karacaoğlan'ın şiirlerinde olduğu gibi, senli-benli konuşulan bir

¹⁰²⁴ Timur, *a.g.e.*, s. 167.

¹⁰²⁵ Moran, *a.g.e.*, s. 167.

¹⁰²⁶ Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, C. 3, s. 490.

¹⁰²⁷ Bkz. Yaşar Kemal, *Dağın Öte Yüzü-I: Ortadirek*, s. 58, 154, 266-271; *Dağın Öte Yüzü-II: Yer Demir Gök Bakır*, s. 126-129, 188; *Dağın Öte Yüzü-III: Ölmez Otu*, s. 60.

¹⁰²⁸ Yaşar Kemal, *Akçasazın Ağaları-II: Yusufçuk Yusuf*, s. 60. Benzer örnekler için bkz.: *a.g.e.*, s. 398, 399, 401.

varlıktır.¹⁰²⁹ Meryemce Ana, oğlu Uzunca Ali'ye beddua ederken Allah'ı kişiselleştirir: "Koca Allah'ım, kara gözlüm, güzel Allah'ım" diye ona seslenir.¹⁰³⁰ Meryemce, Allah'ı gözünün önüne getirebilmiştir. "Allah geldi gözlerinin önüne. Saçı sakalı ışıklı, ak sakalı ışık içinde yanan, pırıl pırıl bir kocaydı."¹⁰³¹ Yaşar Kemal, köylülerin yaşadıkları inanç dünyasının derinlerine inebilmiş, aslında sürdürdükleri dinsel alışkanlıkların ve düşünüş biçimlerinin ortodoks İslam'dan uzak olduğunu, mitlerle, cinlerle, perilerle dolu İslamiyet öncesi kalıpların canlılığını koruduğunu görebilmiştir. Tanrıyı doğanın her köşesinde gören ya da görmek isteyen köylülerin ruhsal durumlarını gözden uzak tutmamıştır.

Murat Belge'ye göre Yeni Osmanlılardan bu yana İslamcı olsun olmasın Türk aydınının kafasındaki İslam ortodoks bir İslam'dır ve halkın kafasındaki ya da yaşadığı İslam'ın da böyle olduğunu düşünür. Oysa Anadolu halkının, köylüsünün yaşam koşulları gibi dini inançları da geridir. Köylünü kafasında İslam yüzeysel olarak vardır ama altı ise tamamen mitolojiktir. Köylümüz cine, periye, ermişe inanır. İslam'ın soyut Allah'ını adamakıllı insan suretinde hayal eder. İslam'dan önceki bütün batıl inançlar zihninde dipdirdir. "Çünkü henüz tek tanrıcı bir dini bütünüyle değerlendirebilecek düzeye gelmemiştir."¹⁰³² Tektanrıcı dinler tanrıyı doğanın, evrenin dışına çıkarmışlardır. Tanrı bir yaratıcı olarak bizim dışımızda ve uzağımızda bir güçtür. Her yerde, doğanın her köşesinde Tanrı'yı gören mistiklerle ortodoks din adamları bu yüzden hep çatışmıştır. Yaşar Kemal'in romanlarındaki gibi köylülerimiz ise eski çok tanrıcı kabileler gibi doğanın içinde, doğaya son derece bağlı olarak yaşamaktadır. Varını yoğunu doğal olayların yolunda gitmesine (yağmurun zamanında yağıp yağmaması gibi) bağlayan bu insanlar böylesine uzak bir tanrıyla rahat edemezler. Ona inansalar da araya başka güçler koymak

¹⁰²⁹ Kudret, *a.g.e.*, s. 492.

¹⁰³⁰ Yaşar Kemal, *Dağın Öte Yüzü-I: Ortadirek*, s. 111.

¹⁰³¹ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 177.

¹⁰³² Murat Belge, "Yaşar Kemal'in Üçlüsü Üzerine", *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İletişim Yay., İstanbul, 2006 içinde, ss. 230-233, s. 230.

zorundadırlar. Çünkü böylece, somut bir şeylere tutunma imkanını bulurlar. Evliyalar, ermişler de bu ihtiyacın ürünüdür.¹⁰³³ Türk aydınının ortodoks İslam'dan ayrı bir "halk dini"nin olduğunu görememesi Şerif Mardin'e göre onu ciddiye alan şihlara, hocalara ve batıl itikat ticareti yapanlara yaramıştır. Onlar, modernleştirici kadroların hafife aldıkları ve söküp atmakla meşgul oldukları "hurafe"yi ciddiye aldıkları için köylü ile alt tabakadan gelen adamlarla aynı dili konuşabilmişlerdir.¹⁰³⁴ Yaşar Kemal ise bu sıfatlara gerek kalmadan, sosyalist bir yazarın da halkla aynı dili konuşabileceğini, onunla empati kurabileceğini göstermiştir. Babasının katilini dahi anlamaya çalışan¹⁰³⁵ bir olgunlukla organik bağını koruduğu köylülere yaklaşmıştır. Anadolu'nun kültür birikiminden yararlanarak¹⁰³⁶ onu ötelemeyerek ya da hor görmeyerek geliştirdiği üslubun bir parçası haline getirebilmiştir.

II.4.2. Bir Köylünün Uyanışı

Enstitülü yazarların roman kurgularında öğretmenin nutukları sayesinde kendine gelen, uyanan köylü örneklerinin birdenbire yaşadıkları uyanış gerçeğinin sınırlarını zorlayan tonlarda işlenmiştir. Kırsal kesimdeki ekonomik ve sosyal ilişkilerin köylünün ruhsal durumunda yarattığı değişiklikler, hayat tecrübesi, duygusal iniş ve çıkışlar dikkate alınmadan ya da işlenmeden köylünün ani uyanışı ile düğümler çözülmeye çalışılmıştır. Romancılığı Yaşar Kemal'in tarzına yakın bulunan Yılmaz Güney'in¹⁰³⁷ *Boynu Bükük Öldüler* (1971) adlı eseri 1950'li yılların Türkiye'sinde yaşanan makineleşmeyi ve kentleşmeyi anlatırken bir yandan da ağasına neredeyse tapan köylü Halil'in yaşadığı deneyimlerden sonra geçirdiği değişimin aşamalarını gözler önüne serer.

¹⁰³³ Belge, "a.g.m.", s. 231.

¹⁰³⁴ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yay., İstanbul, 1990, s. 110.

¹⁰³⁵ Bkz. Onur Bilge Kula – Cemal Sakallı, "Bir Felsefe Sorunsalı Olarak Biçem ve Yaşar Kemal", *Geçmişten Geleceğe Yaşar Kemal*, (Ed. Süha Oğuzertem), Adam Yay., İstanbul, 2003, ss. 220-236, s. 227.

¹⁰³⁶ Kula – Sakallı, "a.g.m.", s. 229.

¹⁰³⁷ Fethi Naci, *Yüz Yılın 100 Türk Romanı*, s. 533.

Halil, bir öğretmenin veya başka bir aydının nutukları sayesinde değil yaşam tecrübelerinden yola çıkarak, ruhunda fırtınalar koparak toz konduramadığı ağasına karşı isyan etme noktasına ulaşmıştır. Yılmaz Güney'in başarılı anlatımlarının temelinde kendisinin de bir köylü ailesine mensup olmasının etkisi büyüktür.

Topraksız bir köylü ailesinin, Siverekli bir babanın ve Vartolu bir annenin çocuğu olarak¹⁰³⁸ 1937'de Adana'nın Karataş ilçesine bağlı Yenice köyünde dünyaya gelen Yılmaz Güney ilk ve orta öğrenimini Adana'da tamamlamıştır. Bu sırada pamuk işçiliği, muhasebecilik gibi işlerde ve bazı film şirketlerinin bölge temsilciliklerinde çalışmıştır. Bir süre Ankara Üniversitesi Hukuk ve İstanbul Üniversitesi İktisat fakültelerine devam etmiştir. Üniversite öğrenimi sırasında tanıştığı Atıf Yılmaz aracılığıyla girdiği sinema dünyasında daha çok boy göstermekle beraber edebiyatta da ürünler vermiştir. Hem sinema hem edebiyat eserlerinde toplumcu–gerçekçi çizgiyi takip etmiş, siyasi görüşleri dolayısıyla çeşitli kovuşturmalara uğramış ve hapse girmiştir.¹⁰³⁹ Bir köylü ailesinden gelmesi, pamuk işçiliği gibi işlerde de çalışmış olması¹⁰⁴⁰ onu köylülerin dünyasına yakın tutmuş, edebi başarısını destekleyen unsurlar arasında yer almıştır.

Yaşar Kemal gibi Yılmaz Güney de Çukurova köylerinde doğmuş, büyümüştür. Romanına konu olan köy de bir Çukurova köyüdür. Köylünün doğa ile kurduğu duygusal bağlar onun da romanında dikkat çeken unsurlar arasındadır. Sahnede toprağı kardeş, baba veya oğul bilen, içine burukluk çöktüğünde “benim sadık yarım kara topraktır” diye türkü söyleyen köylüler vardır. Doğa köylünün baş düşmanı değil hayat sebebi olarak vardır.¹⁰⁴¹ Tarlalarda çalışan köylülerin kalkıp inen kazmalarının işleyişi “bir şiir gibi”dir. Her bahar yeniden canlanan doğa ile birlikte köylülerin de umutları,

¹⁰³⁸ “Yılmaz Güney”, t.y., http://tr.wikipedia.org/wiki/Y%C4%B1lmaz_G%C3%BCney, Erişim Tarihi: 24 Haziran 2014.

¹⁰³⁹ *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 1, s. 474.

¹⁰⁴⁰ *a.g.e.*, s. 474.

¹⁰⁴¹ Yılmaz Güney, *Boynu Bükük Öldüler*, Bilgi Yay., Ankara, 1974, s. 120-121.

beklentileri yeniden yeşerir. Aradaki sömürücüler olmasa köylü doğayla uyum içinde, onun armağanlarından yararlanarak yaşayıp gidecektir. Ancak umutlar, ağalar yüzünden hep başka baharlara ertelenmektedir.¹⁰⁴² Yılmaz Güney bu kısır döngü karşısında çıkar yol arayışını Halil'in uyanışıyla sembolize ettiği direnişte ve dönüşümün kaçınılmaz kıldığı kentleşme, işçileşme süreçlerinde bulmuştur.

Ailesi Siverek'in Kalecik köyünde yaşayan küçük Halil, babası kan davası yüzünden öldürülünce annesi tarafından köyden kaçırılarak Adana'nın Yenice köyüne getirilmiştir. Annesi de burada ölen Halil hem yetim hem öksüz kalmış, Kadir Ağa'nın tutması olarak büyümüştür. Köyde ve sömürü düzeninin acımasız çarkı içinde büyüyen Halil, kendisini borçlu hissettiği ağasını zihninde "tanrı katında" görmektedir.¹⁰⁴³ Romanda Kadir Ağa'nın ve diğer ağaların yaşlı tutmaları kullanıldıklarının, sömürdüklerinin farkındadırlar. Yaşam tecrübeleriyle bunu öğrenmişlerdir. Bu nedenle roman boyunca Süleyman, Kamber, Derviş, Ali Osman gibi yaşlı karakterler Halil'e köyü terk etmesini, gençliğini kendileri gibi buralarda ağalara hizmet ederek tüketmemesini tavsiye ederler. Halil ise her defasında "insan ağası için böyle konuşur mu" diyecek, ağasına olan bağlılığını dile getirecektir.¹⁰⁴⁴ Ona göre "ağasını tanımayan Allahını da tanımaz"dı.¹⁰⁴⁵ Romanda Kadir Ağa, Durmuş Ağa gibi tipler tutmalarına zulmedip onları havyan yerine koyarlar, kışın ahırda yazın damlarda yatırırılar. Köylülerin ırzlarına geçmekte, zevkleri için onları kullanmakta bir sakınca görmezler.¹⁰⁴⁶

Köylüleri içinde buldukları koşullar onların cehaletine, inandıkları hurafelere bağlanmaz. Güney, onları bu durumuna sebep olan faktörlerin ekonomik koşullardan

¹⁰⁴² Yılmaz Güney, *a.g.e.*, s. 142.

¹⁰⁴³ Yılmaz Güney, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁰⁴⁴ Yılmaz Güney, *a.g.e.*, s. 31.

¹⁰⁴⁵ Yılmaz Güney, *a.g.e.*, s. 34.

¹⁰⁴⁶ Yılmaz Güney, *a.g.e.*, s. 35, 114, 258-260.

kaynaklandığını eserinde vermiştir. Köylünün belini büken topraksızlık ve yokluktur.¹⁰⁴⁷ Ekonominin ön plana çıkması eğitimin önemsenmediği anlamına gelmez. Güney, eğitimin önemini de teslim eder. Ağalık düzeninin çarklarından kurtulmak için eğitimi de bir yol olarak gösterir. Örneğin Kamber, oğlu Remzi'yi, kendisi gibi ağaların emrinde çalışan bir köleye dönüşmemesi için okutmaya karardır. Durmuş Ağa ve ailesi onunla alay edip tutma çocuğunun okumasından bir şey çıkmayacağını söylese de Kamber'in Remzi'yi okutmak ve Remzi'nin de okumak için verdiği mücadele roman boyunca işlenir. Üç sınıflı köy okulunu bitiren Remzi'nin beş sınıflı Kadıköy'ün okuluna her gün yağmur çamur demeden gidişi mücadelenin en dramatik sahnelerini içerir.¹⁰⁴⁸ Kamber, oğlu Remzi beşinci sınıfı da bitirince onu okutmak için şehre göç eder. Oğlunu Durmuş Ağa'ya köle etmemeye karardır.¹⁰⁴⁹

Romanda, boşalmış, terk edilmiş Malaçça köyünün ekseninde o dönemdeki göç ve dönüşüm olgusu da yansıtılır. Uzun Mahmut'a göre bir gün Yenice de Malaçça olacak, Malaçça'daki baykuşların her ötüşünde "bir adam ölecek. Kimse kalmayacak köyde, herkes kaçacak. Kaçmıyanlar da ölecekler."¹⁰⁵⁰ Malaçça'da "bir zamanlar kahvesini kağıt paralarla pişiren ağaların konaklarında böcekler, güvercinler, baykuşlar, kırlangıçlar yuva yapmışlar"tır. Koskoca köyden ses çıkmamaktadır, evler bomboştur.¹⁰⁵¹ Yenice'den de kente göçler başlamıştır. Köylüler kendi aralarında şehre göçen Acem'in çocuklarının lafını gıpta ile ederler; Gitmişler de kurtulmuşlardır.¹⁰⁵² Kel Hasan da, babası Mustafa'nın tüm direnmesine karşı anne ve babasını köyde bırakıp karısı ve çocuklarıyla şehre göç

¹⁰⁴⁷ Yılmaz Güney, *a.g.e.*, s. 69, 112, 321.

¹⁰⁴⁸ Yılmaz Güney, *a.g.e.*, s. 123, 127, 210, 228, 350.

¹⁰⁴⁹ Yılmaz Güney, *a.g.e.*, s. 348-350.

¹⁰⁵⁰ Yılmaz Güney, *a.g.e.*, s. 50.

¹⁰⁵¹ Yılmaz Güney, *a.g.e.*, s. 337.

¹⁰⁵² Yılmaz Güney, *a.g.e.*, s. 56.

eder.¹⁰⁵³ Köylere yavaş yavaş giren traktör bunu zorunlu kılmaktadır. Traktör ve diğer makineler kendilerini işsiz bırakacağı için köylüleri korkutsa da onlar da yavaş yavaş sürecin kaçınılmazlığını anlamaya başlamışlardır.¹⁰⁵⁴ Hıdır'ın Halil'e söylediği sözler bu kabullenmenin işaretidir: “Birgün bıçak kemiğe dayanır, kafana dank eder her şey, bir damla suyu taşırır, başını alır gidersin. Kimse duramaz önünde o zaman. Sen de gideceksin Halil.”¹⁰⁵⁵ Ağalık düzenin çarkları içinde ağasını tanrısı gibi gören ve köyden çıkmayı hayaline sığdıramayan Halil de, aşama aşama kendisini saran zincirlerden sıyrılacaktır. Ağaların yaptığı zulümleri gördükçe, bunlar üzerine düşünüp kafa yordukça onda da köyden kaçma düşüncesi uyanmaya başlayacaktır. Kamber'in köyden göç etmesiyle zihnindeki uyanışın somut belirtileriyle karşılaşırız. Halil'e göre Kamber ve ailesi ellerinin uzanabildiği bir Güney şehrine gidecek, orada da köydekine benzer toprak damlı bir eve yerleşecekler, “ekmeği beyaz ama derdi kara, derdi çok, sıkıntı yüklü bir hayata göçeceklerdi.” Ama yine de Remzi'nin bir umudu olacaktı. “Kendi eliyle yoğuracağı bir gençliği olacaktı. Ahırlarda yatmayacaktı, tarlalarda çalışmayacaktı ama sıkıntıdan da uzak olmayacaktı. Yalnızlığın, türlü türlü yoklukların, büyük bir şehrin kavgasıyla olgunlaştıracığı bir geleceği olacak”tı. Bunlara karşılık Halil kendi hayatında umutsuzluğun hakim olduğunu düşünüyordu. Hele ağasının “lastikli motor almak için gösterdiği sabırsızlık onu büsbütün üzüyordu.”¹⁰⁵⁶ Çiftliğe traktör girdiğinde Halil ağanın gözünde değerinin düştüğünü sezmiştir. Nitekim, Hıdır'ın dediği gibi bıçak kemiğe dayanmıştı ama Halil ne yapacağını bilemez haldedir.¹⁰⁵⁷ Eski tutmalardan Arap Seyfi'nin köye gelişi ve Durmuş Ağa'dan intikamını alışı Halil'in uyanışının son damlasını oluşturur.

¹⁰⁵³ Yılmaz Güney, *a.g.e.*, s. 216, 222.

¹⁰⁵⁴ Yılmaz Güney, *a.g.e.*, s. 297-298.

¹⁰⁵⁵ Yılmaz Güney, *a.g.e.*, s. 71.

¹⁰⁵⁶ Yılmaz Güney, *a.g.e.*, s. 351.

¹⁰⁵⁷ Yılmaz Güney, *a.g.e.*, s. 359-365.

Durmuş Ağa bir gün horozu yüzünden Arap Seyfi'yi dövmüş, bu dayağa çok içerleyen Arap Seyfi de köyü terk etmiştir. Amacı iyi dövüşen bir horoz bulup bir gün Durmuş Ağa'dan intikamını almaktır. Nitekim beş yıl sonra elinde kel, tüysüz bir horozla dönen Seyfi, Durmuş Ağa'nın yanına giderek horozunu onun beyaz tüylü horozuyla dövüştürmek istediğini söyler. Seyfi, Ağa'ya gücünün yetmeyeceğini bildiği için bu yolu seçmiştir. Eğer kendisi ve diğer köylüler gibi kel, "götü açıkta" bu horoz Durmuş Ağa'nın, tıpkı ona benzeyen beyaz tüylü horozunu yenerse içi soğuyacak, kendisini intikamını almış sayacaktır.¹⁰⁵⁸ Durmuş Ağa, horozları dövüştürmeyi ortaya beş yüz lira bahis koyma şartıyla kabul eder. Arap Seyfi'nin o kadar parası yoktur, sadece otuz lirası vardır. Seyfi, umutları tükenmiş, köyü terk etmek üzere iken köylüler onu durdururlar. Aralarında beş yüz lira toplayarak onun mücadelesine ortak olurlar. Böylece Seyfi'nin bireysel intikam duygusu sınıfsal bir boyut kazanmış olur. Seyfi'nin horozu çok hırpalansa da dövüşü kazanır. Böylece hem Seyfi'nin hem de bütün köylülerin intikamı alınmış olur.¹⁰⁵⁹

Durmuş Ağa, dövüşü kaybeden horozunu irice bir taşla ezer, öldürür. Bu olay Halil'in uyanışının son halkasıdır. Hayatını başkaları için harcamış olan bu horozla kendi hayatı arasında, mezarda yatmakta olan Hıdır, Ali Osman gibilerin hayatı arasında benzerlik kurar. Bu bakımdan "öldürülen horoz değildi umutlarıydı, yaşamasının anlamıydı." Güney, Halil'in kendi kendine düşünmesi aracılığıyla kentleşmenin ve sanayileşmenin kaçınılmazlığını ve zorunluluğunu ileri sürmüştür: Bu kapıdan başka Adana şehri vardı, bu şehirde korkusuzca, ağasız, özgür biçimde çalışmak ve kendisi için yaşamak vardı. Hayvanların arasından kurtulmak vardı.¹⁰⁶⁰ Yavaş yavaş kırıldığı zincirlerinin arkasında bir Adana şehri, "korkusuzca gökyüzüne uzanmış fabrika bacaları,

¹⁰⁵⁸ Yılmaz Güney, *a.g.e.*, s. 378.

¹⁰⁵⁹ Yılmaz Güney, *a.g.e.*, s. 380-388.

¹⁰⁶⁰ Yılmaz Güney, *a.g.e.*, s. 390.

mavi giysili işçiler” vardı.¹⁰⁶¹ Daha iyi bir hayat umuduyla köyü terk eden Halil, şehrin yolunu tutar.¹⁰⁶² Romanın gelişimi içerisinde yaptığı tespitlerle ve romanına yazdığı finalle Yılmaz Güney, “Türk toplumundaki oluşumu çok iyi saptamış, çözümün kentlerde ve sanayileşmede olduğunu çok ustaca göstermiştir.”¹⁰⁶³ Kendisi de köy kökenli olduğu halde nostaljik reaksiyonlar yerine zamanın aktığı yönü işaret ederek gerçekçi edebiyatın başarılı bir örneğini vermiştir.

II.4.3. Ormana Ormanın İçinden Bakmak

Türk edebiyatında, Türk roman geleneğinin ve köy romanı kalıplarının dışına çıkabilmiş yazarların sayısı sınırlıdır. Köylü veya şehirli olsun birçok yazar üslup ve içerik bakımından birbirinin tekrarı sayılabilecek örnekler vermişlerdir. Köy kökenli yazarların dahi Türk roman geleneğinin içerdiği biçimsel kalıpları ve toplumsal sorunlara yönelik ürettiği söylemleri kullanmak zorunluluğu duyduğu dikkat çeken bir olgudur. Yaşar Kemal köylü bir yazar olarak bu sınırlılıkları aşma becerisi gösterebildiği için edebiyat çevrelerinden olumlu eleştiriler almıştır. Yılmaz Güney, köylüleri siyasal mesajlarını vermenin aracı olarak görmediği onların ruh dünyalarına girebildiği için başarılı kabul edilmiştir. Tarzı her iki yazardan çok farklılar göstermekle birlikte köy kökenli romancılardan olan Latife Tekin de köylünün dünyasına dışarıdan bir gözle değil içeriden bakmayı başarmış kabul edilmektedir.

Latife Tekin’in köylüleri içeren romanlarında aslında bütün köy romanlarında rastlayabileceğimiz temalarla karşılaşmak mümkündür. Onu farklı kılan, dönemin toplumcu gerçekçi edebiyatçıları tarafından yadırganan ve eleştirilen, kimi zaman da övgüler alan kendine has üslubu ve yaklaşımlarıdır. Köylüleri anlattığı *Sevgili Arsız Ölüm*

¹⁰⁶¹ Yılmaz Güney, *a.g.e.*, s. 391.

¹⁰⁶² Yılmaz Güney, *a.g.e.*, s. 395.

¹⁰⁶³ Fethi Naci, *a.g.e.*, s. 535.

(1981) ve *Berci Kristin Çöp Masalları* (1984) adlı romanlarıyla adından söz ettiren Tekin'e ilişkin tartışmalar en çok da sözünü ettiğimiz romanlarının ilki dolayısıyla gerçekleşmiştir.

Sevgili Arsız Ölüm'e olumsuz eleştiriler getiren kişiler romanı özellikle gerçekçilik yönünden irdelemişlerdir. Tekin'in yarattığı karakterlerin Türkiye şartlarında mümkün olabileceğini kabul etmekle birlikte söz konusu gerçekliğin ele alınış biçiminin, doğüstü anlatımlar içeren büyülü gerçekçilik üslubunun gerçekçi olmadığını öne sürmüşlerdir.¹⁰⁶⁴ Oysa Latife Tekin burjuvaziye karşı çıkışını daha eserinin formatını belirlerken başlatmış, onu, önemseydiği halk kültürüne ait öğelere dayandırmaya çalışmıştır. Romandaki olay örgüsü akla *Battal Gazi*, *Selçukname*, *Dede Korkut* türünden destansı halk hikayelerini getirmektedir.¹⁰⁶⁵ Tekin, "klasik roman" yerine halkımıza uygun başka bir anlatı türü aradığını söylemiş, sorunu bir biçim ve yöntem sorunu olarak dile getirmiştir. Ancak Moran'a göre onu bu arayışa zorlayan sadece kullandığı insan malzemesine uygun bir biçim arayışı değildir. Bu arayışta sınıfsal kökenli bir başkaldırı dürtüsünün de etkisi vardır. Batı'nın klasik gerçekçi romanı, burjuva toplumunun geliştirdiği bir anlatı türü olduğu için Latife Tekin kendi ülkesinin ve sınıfının insanlarını anlatırken burjuva romanının konvansiyonlarına, kalıplarına ödün vermemenin çarelerini aramıştır.¹⁰⁶⁶

1957'de Kayseri'nin Bünyan ilçesine bağlı Karacafenk köyünde doğan Latife Tekin, dokuz yaşındayken ailesi ile beraber İstanbul'a yerleşmiştir. En son mezun olduğu okul Beşiktaş Kız Lisesi'dir. Bir senelik memuriyet hayatından sonra başka bir işte çalışmamıştır.¹⁰⁶⁷ Romanlarında kendi yaşam hikayesine uygun biçimde, köyü ve kentteki köylüleri ele almıştır.

¹⁰⁶⁴ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, C. 3, İletişim Yay., İstanbul, 2001, s. 75.

¹⁰⁶⁵ Moran, *a.g.e.*, s. 77-78.

¹⁰⁶⁶ Moran, *a.g.e.*, s. 90.

¹⁰⁶⁷ *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 2, s. 1003.

Sevgili Arsız Ölüm'de Huvat Aktaş, karısı ve çocuklarının etrafında köyden kente göç eden bir ailenin hikayesi anlatılır. Tekin, sonradan adı Akçalı olarak değiştirilecek olan Alacüvek köyündeki¹⁰⁶⁸ Aktaş ailesinin gerek köydeki gerekse kentteki yaşamları ekseninde köylülerin dünyasını anlatırken olumlu veya olumsuz kodlara başvurma gereği duymamıştır. Romanın akışı içerisinde köylülerin batıl inançlarla, yenileşme karşısındaki negatif tutumlarla, ihmal edilmişlikle ve yoksullukla örülü dünyaları¹⁰⁶⁹ okurun kafasında kendiliğinden şekillenir. Aktaş ailesinin adı belli olmayan kente göç edişleri¹⁰⁷⁰ bizi kentteki köylülerin durumu ile karşı karşıya bırakır. Huvat'ın sakal uzatıp “yeşil kitaplar” okuyan birine dönüşmesi¹⁰⁷¹ kentteki köylülerin cemaatlerin ana malzemesi olması, köydeki bağnazlığın kentteki yansıması biçimden okunabilir. Huvat'ın oğullarının kalorifercilik, inşaat ameleliği yapması ya da Seyit'in haraç alan bir kabadayıya dönüşmesi,¹⁰⁷² suça sürüklenmesi bütün köy romanlarında rastlayabileceğimiz temalardır. Ancak Tekin, bütün bunları nasihat etmeden ya da klasik aydın yaklaşımları takınmadan yapar. Romanında, bir başkahramanın olmayışı ya da bir başka deyişle bütün kahramanların önemli oluşunun gösterdiği üzere mesaj vermek ya da köylüleri değiştirmek kaygısı gütmemiştir. Romanda köye gelen iki öğretmenin ise göründükleri gibi kaybolmaları¹⁰⁷³ diğer sıradan karakterlerin de başına gelen bir durumdur. Öğretmenler ne köylüleri aydınlatmak çabasına girerler ne de üstün projeleriyle köylüleri aydınlatmaya çalışırlar. Aktaş ailesinin fertlerinden, Latife Tekin'in kendisinden de izler taşıyan Dirmit'in kente göç ettikten sonra yaşadığı aydınlanma ve ailesinden bu anlamda

¹⁰⁶⁸ Latife Tekin, *Sevgili Arsız Ölüm*, Adam Yay., İstanbul, 1983, s. 31.

¹⁰⁶⁹ Tekin, *a.g.e.*, s. 10, 21.

¹⁰⁷⁰ Tekin, *a.g.e.*, s. 68.

¹⁰⁷¹ Tekin, *a.g.e.*, s. 76, 93.

¹⁰⁷² Tekin, *a.g.e.*, s. 85, 86, 92, 106.

¹⁰⁷³ Tekin, *a.g.e.*, s. 20, 44.

kopuşu¹⁰⁷⁴ bile romana bu özelliğini kaybettirmez. Çünkü roman Dirmit'in olgunlaşması, sınıfsal bilincinin farkına varmasıyla son bulur.

Berci Kristin Çöp Masalları'nda Tekin'in tutumu değişmemiştir. Bu defa kente göç etmiş birçok köylü ailenin etrafında hikaye geniş bir çevreye yayılır. Bir gecekondulu mahallesinin kuruluşuyla başlayan hikaye¹⁰⁷⁵ giderek buranın altyapı vb. sorunlarıyla gettolaşmasının hikayesine dönüşür. Gecekonduları yıkılan köylülerin onları yeniden kurması,¹⁰⁷⁶ kentte de sürdürülen batıl inançlar¹⁰⁷⁷ fabrikalarda çalışan işçiler ve burada da devam eden sömürü, sendikalaşma, grev, işçilerin hak talepleri¹⁰⁷⁸ gibi olgularla karşılaşırız.

Zamanı, mekânı belirsiz bu iki romanıyla Tekin, kente tutunamamanın, yoksulluğun, kente ait olamamanın hikayesini herhangi bir tepeden bakış belirtisi göstermeden örmüştür. İçinden geldiği köylü sınıfının değerlerini, düşünüş biçimlerini olduğu gibi aktarır. Devletli aydın dediğimiz grupta rastlanan aydın öncülüğü vb. şematik unsurlara rastlanmaz. Murat Belge, Latife Tekin'in ormana dışarıdan değil, içeriden bakmayı başardığını söylerken onun bu özelliklerinden hareket etmiştir. John Berger'in Şeker Ahmet Paşa'nın "Ağaçlık" adlı resmi üstüne söylediklerini bu tabiri açıklamada örnek gösterir. Berger, bu resimdeki perspektifin, kendi durduğu seyirci konumundan bakıldığında "hatalı" olduğunu söyler. Tuvalde resmedilmiş manzaraya o noktadan bakan biri ağaçların konumlarını bu perspektif içinde göremez. Şeker Ahmet Paşa'nın böyle basit bir hata yapmayacağı da aşikâr olduğuna göre bu durum nereden kaynaklanmıştır? Berger, seyircinin durduğu yerden değil ama ormandaki adam gözüyle bakıldığında ağaçların birbirileri karşısındaki konumlarının böyle görülebileceğini söyler. Demek ki seyirci

¹⁰⁷⁴ Tekin, *a.g.e.*, s. 163.

¹⁰⁷⁵ Latife Tekin, *Berci Kristin Çöp Masalları*, Adam Yay., İstanbul, 1985, s. 9.

¹⁰⁷⁶ Tekin, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁰⁷⁷ Tekin, *a.g.e.*, s. 14.

¹⁰⁷⁸ Tekin, *a.g.e.*, s. 24-36.

resme, aslında kendi durduğu yerden bakmamaktadır. Berger, buradan Millet'nin köylü resimlerine geçer. Çalışan köylüleri resmetmekten hoşlanan Millet onları, belli bir ufuk çizgisi içinde resmeder. Berger, buna karşılık, kırdaki, tarladaki çalışan bir köylünün hiçbir zaman ufuk çizgisini görmediğini, bir bakıma doğanın kucağının bir derinliğinde yer aldığını söyler. Nitekim, Çin'de köy kökenli ressamlar, çalışan köylüleri resmederken ufuk çizgisine yer vermemişlerdir. Bu, onların yaşantıdan gelen bilgilerinin bilinçdışı bir sonucudur. Oysa kentli Millet, bilinciyle “çalışan köylüler” gibi “toplumsal” bir temayı tercih ettiği halde, burjuva resim eğitiminin kendisine yüklediği bilinçdışı koşullarla “ufuk çizgisi” gibi ideolojik bir öğeye başvurmadan kendini alamamıştır. Bu örnek, Murat Belge'ye göre Türk köy romanının temel sınırlılığını aydınlatmaktadır. Enstitü yazarı, aldığı devlet eğitimi sonucu, köye en içinden baktığına inandığı anda, aslında dışından, egemen ideolojik sorunsalın gözünden bakmıştır. Karakterlerle ilgili “içsel boyut” eksikliği, natüralist söylem, şematizm bunun sonucudur. Tabii sözü edilen yazarların bilinçli tercihleri bu yönde değildir ama aldıkları eğitimin bilinçdışı sonucu bu yöndedir.¹⁰⁷⁹ Oysa Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* adlı romanı klasik köy romanı şablonlarından oldukça uzaktadır. Tekin'in durduğu nokta, Şeker Ahmet Paşa'nın, Ormandaki Adam'ın noktasıdır. Tekin'in temel başarısı budur. Belge'ye göre Tekin'in bu başarısı bireysel koşullarıyla ilgilidir. Enstitü eğitimine benzer bir süreçten geçmemiş olması bu anlamda önemli bir noktadır. Tekin, altmışlar boyunca süren köyden kente göçün içinde yetişmiş ve bütün bu sürecin özgün seslerinden birini çıkarabilmiştir. O da Yaşar Kemal gibi köylülerin iç dünyasını bireyselliklerinde değil genel bilinçlilik biçimlerinde aramıştır. Bu biçimler ise, “baticı-ilerlemeci” sorunsalın, “rasyonalist” ve

¹⁰⁷⁹ Murat Belge, “Türk Roman Geleneği ve *Sevgili Arsız Ölüm* Üzerine”, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İletişim Yay., İstanbul, 2006 içinde, ss. 233-244, s. 239.

“aydınlanmacı” özellikleriyle, zorunlu olarak dışladığı, görmezlikten geldiği bir gerçeklik aleminin ürünleridir.¹⁰⁸⁰

II.5. Şehirli Romancıların Dünyasında Köyün Yeri

Türk romanında köy konulu ilk edebi ürünler şehirli yazarlar tarafından verilmiştir. Birçok şehirli aydın memleket idaresindeki aksaklıklara, batılılaşma sorunlarına dikkat çekmek ya da sırf köy hayatının nasıl olduğunu merak eden şehirlilere hitap etmek için konusu kırsal bölgelerde geçen eserler yazmışlardır. Nabizade Nazım köydeki yaşayışı anlatmak amacıyla *Karabibik*'i ortaya koymuştur. Ahmet Mithat Efendi, Batı medeniyetinin meydan okumasına karşılık Osmanlı toplumunun ihtiyaç duyduğu cesaretin kaynağı olarak köyleri görmüş, buraları yozlaşmaya karşı yerel kültürün saf biçimde korunduğu alanlar biçiminde sunmuştur. Mizancı Murat'ın *Turfanda mı Turfa mı?* romanı aydın öncülüğünde köyün ihya edilmesini salık vererek “bu devlet nasıl kurtarılır” sorusuna cevap arayan Türk aydınını, kurtarıcı misyonuyla romana sokan ilk yazar olmuştur. 1908 Devrimi'nden sonra “halka doğru” sloganıyla somutlaşan halkçı eğilimlerde aydınların üstlendikleri rol daha açık formüle edilmiş ve kanıksanmıştır. Ziya Gökalp'in “hars” ve “medeniyet” ayırımı üzerine şekillenen formüle göre toplumu kurtaracak olan aydınlar halka medeniyeti götürmeli, onda saf biçimde bulunan milli ruhu, kültürü almalıydı. Kurtuluşu medeniyet ile kültürün sentezine dayandıran bu formül aydının kurtarıcı rolünü en başından benimseyip teslim ederek geliştirilmiştir. Aydınların üstün konumunun kabullenilmesi bütün önemli işlerin halka rağmen halk için okumuş şehirliler tarafından yürütülmesi sonucunu doğurmuştur. Köyü yazmanın da şehirli aydınların yapacağı ya da yapabileceği bir iş olarak görülmesi bu anlamda şaşırtıcı değildir. Sınırlı sayıdaki yüksek öğrenim kurumunun yine sınırlı bir şehirli kitlenin

¹⁰⁸⁰ Belge, “a.g.m.”, s. 241.

hizmetinde olduğu, okuryazarlığın dahi köylüler için büyük nimet sayıldığı bir toplumda köylülerin köy romanı yazmasını beklemek de hayal sayılırdı.

Tek Parti Döneminde de köy şehirli yazarlarca, devleti kurtarma ve Batılılaşma sorununun bir uzantısı olarak yazılmaya devam edilmiştir. Bir yandan kentleşme, proleterleşme ve komünizm tehlikesine karşı sığınılacak kale olarak görülen köy bir yandan da barındırdığı geri yaşam koşullarıyla aydınların mücadele sahasına dönüştürülmüştür. Ama mücadele, dönemin komünizmi tehlike kabul eden tutumunun bir sonucu olarak ekonomik sömürü ve zorluklar yerine doğaya ve Batılı değerlerin karşıtı sayılan gelenekçi unsurlara yönlendirilmiştir. Köylü ise önceki dönemlerde yapıldığı gibi sadece sahnedeki dekor unsurlarından biri gibi görülmüştür.

Tek Parti Döneminde enstitü deneyimi sayesinde köylüler arasından da yüksek öğrenime ve aydın grubuna katılanlar olmuştur. Bu sayede köy 1950'lerden itibaren köy kökenli yazarlarca da kaleme alınabilmiştir. Ama enstitülü yazarlar aldıkları devlet eğitiminin sonucu olarak köye klasik Türk aydınının bakışıyla bakmaya devam etmişlerdir. 1950 sonrasında verdikleri edebi ürünler Tek Parti Döneminde yazılan romanlara felsefi açıdan çok uzak değildir. Eserlerindeki sol eğilimler dahi bir şekilde Kemalizm'le yani modernleştirme projeleriyle ilgilidir. Enstitü deneyiminden geçmedikleri halde yüksek öğrenim görmüş köy kökenli yazarların da tutumu enstitülü romancıların yaklaşımlarından çok farklı değildir. Ortak payda sol düşünce olunca yolları yine Kemalizm'de, modernleşmede yani Osmanlı'dan bu yana Türk aydınının kafasını en çok meşgul eden Batılılaşma sorununda kesişmiştir. Farklılık yaratabilen Yaşar Kemal, Yılmaz Güney, Latife Tekin gibi isimler başarılarını bu egemen çizgiden uzaklaşabilmelerine borçludur. Çünkü diğer örnekler gösteriyor ki köylü ya da şehirli olmak köyü iyi yazmak anlamına gelmemektedir. Sahip olunan toplumsal köken yani köylü olmak bir avantaj sağlayabilir

ama tek başına yeterli değildir. Düşünsel çizgiyi belirleyen egemen kavramlardan uzaklaşarak, özgünlük arayışını kaybetmeden yazabilmek de en az toplumsal köken kadar önemlidir.

Köy romanı yazmanın moda halini aldığı 1950 sonrasında şehirde doğup büyümüş, bürokrasiye mensup ailelerden gelen ve aşağı yukarı aynı meslekleri sürdüren birçok yazar da aynı türden eserler vermişlerdir. Sınıfsal kökenleri açısından klasik Türk aydını profiline devamı sayabileceğimiz bu yazarlar köy romanı yazarlar arasında çoğunluğu oluşturanlardır. İlk dönemlerdeki gibi köy hayatından haberi olmayanların köyü yazması alışkanlığı terk edilmemiş, güçlü bir olgu olarak varlığını sürdürmüştür. Her ne kadar artık köy kökenli yazarların varlığı da gelişen bir olgu ise de sayısal çoğunluğu yine şehirli aydınlar ellerinde tutmuşlardır. Değineceğimiz istisnalar hariç bu yazarlar hem toplumsal kökenleri hem de köy meselesine yaklaşımları bakımından “devletli aydın” dediğimiz grubun devamıdır. Onları önceki aydın kuşaklarından ayıran temel farklılık zaman zaman başlarını ağrıtan sol eğilimleridir. Kemalizm’in baskın varlığı etrafında şekillenen sola eğilimli düşünceleri birçok köy kökenli yazarla şehirli yazarın neden aynı çizgide bulunduğu da bize açıklayan önemli bir etmendir. Soruna daha geniş açıdan baktığımızda köylü ya da şehirli aydınlarının bir noktadan sonra önemini kaybettiğini görürüz. Düşünsel ortaklık, köy romanı yazarların önemli bir kesimini 19. yüzyılda şekillenmiş olan ve çeşitli siyasal kırılmalara rağmen devam eden pozitivist, aydınlanmacı Türk aydını profiline yakınlaştırmıştır.

Köy romanlarındaki tutumların gelişiminde toplumsal kökenin önemsiz kaldığının, asıl belirleyici aktörün ideolojik ortaklık olduğunun en önemli göstergesi köy kökenli ve şehirli yazarların eserlerindeki temaların benzeşmesi ve bunların aynı perspektiften yorumlanmasıdır. Eğitime toplumsal kurtuluşun anahtarı rolü yüklenmesi

şehirli yazarların yaptığı bir şeydir. Sunullah Arısoy'un¹⁰⁸¹ olayların tek parti zamanında geçtiği *Karapürçek* (1958) romanında idealist şehirli öğretmenin köydeki kızları okutmak için verdiği mücadele anlatılır. Öğretmen, bazı Karapürçek köylülerinin CHP aleyhinde DP lehinde propaganda yaptığı iftirasıyla¹⁰⁸² köyden uzaklaştırılır. Arısoy'un çizdiği şehirli öğretmen profili Karapürçek'e gelmeden önce köylerdeki geriliğin farkında olduğu için yaşadığı durum karşısında hüsrana uğramaz, mücadeleye devam etme kararı verir ama kendini karamsarlığa kaptırmaktan da alıkoymaz.¹⁰⁸³

Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece*'de mücadelesini anlattığı Ali Şahin'in hikayesini bir bakıma, 1960'ta yayımladığı *Kan Davası*'nda tamamlamıştır. *Yeşil Gece*'de Ali Şahin, Milli Mücadele'ye katılıp öğretmenlik yaptığı kasabaya döndükten sonra hayal kırıklığıyla karşılaşmıştı. Kasabanın gericileri, düşmanla işbirliği yapan adamları birdenbire yeni dönemin en amansız savunucuları kesilmişler, kendisini dışlamışlardı. Kasabayı terk eden Ali Şahin'in hikayesi Ankara'ya doğru yola çıkmasıyla son bulmuştu. Aslında bu bir son değildi. Ali Şahin'in şahsında öğretmenin mücadelesinin daha yeni başladığını gösteriyordu. *Kan Davası*, devam eden mücadelenin Reşat Nuri tarafından öğretmenin lehine çözümlenmesini temsil etmektedir.

Kan Davası'nın kahramanı Ömer de *Çalığışu Feride* veya *Yeşil Gece*'nin Ali Şahin'i gibi mücadelecisi, yılmayan bir öğretmendir. Kendisine şu sözleri düstur edinmiştir: "Bütün dünya seni terk etmiş, sana düşman kesilmiş olabilir. O şartlar içinde dahi vazifen ümitsizliğe düşmemektir. Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki kandanır."¹⁰⁸⁴

Ömer'in öğretmen olarak görevlendirildiği ilk yer Ege köyleridir. Öğretmenliğe başladığı aylar Kurtuluş Savaşı'nın ilk dönemlerine denk gelmiştir. Kendini

¹⁰⁸¹ Özgeçmiş için bkz. Necatigil, *a.g.e.*, s. 57.

¹⁰⁸² Sunullah Arısoy, *Karapürçek*, Varlık Yay., İstanbul, 1972, s. 262-264.

¹⁰⁸³ Arısoy, *a.g.e.*, s. 280.

¹⁰⁸⁴ Reşat Nuri Güntekin, *Kan Davası*, İnkılap Yay., İstanbul, 1960, s. 10.

savaşın içinde bulan Ömer bir süre çetelerle beraber savaşmış daha sonra düzenli orduya katılmıştır. Kurtuluş Savaşı bittikten sonra “karışık Doğu bölgelerinde yeniden askeri hareketler” olmuş, bunlarda da jandarma olarak görev yaptıktan sonra öğretmenlik mesleğine geri dönmüştür.¹⁰⁸⁵ Ancak mesleğini eski görev yeri olan Ege köylerinde değil Güneydoğu’da, Bozova’ya bağlı bir dağ köyü olan Yukarı Sazan’da devam edecektir. Yukarı Sazan’ı anlattıklarında köy ona bir “Robenson adası gibi” görünür. Köyü dinlerken “kağıt parçalarına, karanlık uçurumlara sarkmış ağaçlarla, kurtlarla boğuşan yırtıcı kuşlarla korkunç masal resimleri” karalamıştır.¹⁰⁸⁶ Devletin kaderine terk ettiği, her türlü hurafe ve ilkelik içinde yaşayan bu köyü dönüştürme çabası bir bakıma Ömer’in mücadelesinin yeni devresini oluşturacaktır. Mücadeleye köyün kimsesiz çocuklarından başlar. Bu kimsesiz çocuklar köyden kovulmuşlardır ve hırsızlık yaparak suça bulaşmışlardır. Ömer, okulu bulunmayan Yukarı Sazanlı’da bir okul kurarak bu çocukların eğitimini üstlenir. Çocukları eğittikçe onlarda yarattığını düşündüğü dönüşümle gurur duyar. Bu “şaşkın ve dilsiz hayvan yavruları” üzerindeki etkisine kendisi de gitgide şaşırır.¹⁰⁸⁷ Nihayetinde buradaki okulu “hali vakti yerinde Bozova köyleri”nin mekteplerinden farksız kılmış, refaha kavuşturmuştur. Hatta Yukarı Sazan köyünün okulu “bazılarından daha zengin ve gösterişlidir.”¹⁰⁸⁸

Kahraman öğretmenin köyde çözdüğü bir diğer problem de onların Aşağı Sazan köylüleriyle aralarındaki, kız kaçırma meselesinden kaynaklanan kan davasıdır. Ömer’in Bozova’dan gelen kendisi gibi okumuş misafirlerinin Yukarı Sazan’da olduğu bir sırada Aşağı Sazan köyünü sel basar. Yukarı Sazanlılar buna sevinirler ama Ömer ve arkadaşlarıyla bazı Yukarı Sazanlılar, Aşağı Sazanlıların yardımına koşarlar. Aşağı

¹⁰⁸⁵ Güntekin, *a.g.e.*, s. 37.

¹⁰⁸⁶ Güntekin, *a.g.e.*, s. 134.

¹⁰⁸⁷ Güntekin, *a.g.e.*, s. 251.

¹⁰⁸⁸ Güntekin, *a.g.e.*, s. 323.

Sazan'da bir kaya yerinden oynatılırsa selin yatağı değişecek ve köy selden kurtulacaktır. Ömer ve arkadaşlarının yardımlarıyla bir dinamitle kaya parçalanır. Bu felaket ve yardımlaşma iki düşman köyün barışmasını sağlar. Artık kendisine de yol görüldüğünü düşünen kahramanımız bir arkadaşına şu sözleri söyler: “Böyle sakın bir Yukarı Sazan bana ne söyleyebilir? Belki de kendime yine böyle bir meselesi olan başka bir Yukarı Sazan arayacağım. Kurt, dumanlı havadan hoşlanır.”¹⁰⁸⁹ Ancak kahraman öğretmen Ömer, Yukarı Sazanlı'ya ikinci öğretmen olarak atanan Esmâ Güneşli'ye olan aşkından ötürü köyü terk etme fikrinden vazgeçer.¹⁰⁹⁰

Şevket Süreyya Aydemir *Toprak Uyanırsa* (1963) romanında Polatlı'nın Keltepe köyüne atanan öğretmenin bu bozkır köyünü nasıl ihya ettiğini anlatır.¹⁰⁹¹ Kitabını İsmail Hakkı Tonguç'a ve bütün yurda yayılmış “mücahit eğitim ordusuna” ithaf eden Aydemir'in bu eserinde de kahraman ve muzaffer öğretmenin melankolik yalnızlığı işlenmiştir. Aydemir'in onu tanıtırken kullandığı kelimeler, öğretmenin yaşadığı melankolinin sadece yalnızlıktan değil aynı zamanda yüksek özgüveninden de kaynaklandığı izlenimi uyandırır: “Çünkü Ekmeksizköy Öğretmeni de, dünyanın her tarafına yayılmış binlerce, milyonlarca adsızlardan biridir. Bu adsızlar, başkaları için çalışırlar, ama gene de kendileri için yaşarlar. Ekmeksizköy Öğretmeni de başkaları için çalıştı. Kendisi için yaşadı. Ve kendisiyle doydular.”¹⁰⁹² Kemalizm'in kuramcılarında olan Aydemir'in eğitimci kimliğinin de bulunmasının¹⁰⁹³ bu cümleleri yazmasında etkisi vardır.

Bazı romanlarda eğitim teması doğrudan görünmez ama seçilen hikaye ve yapılan kurgu olayların nedenlerini cehalete bağlar. Yaşanan birçok olumsuzluk köylünün

¹⁰⁸⁹ Güntekin, *a.g.e.*, s. 350.

¹⁰⁹⁰ Güntekin, *a.g.e.*, s. 351.

¹⁰⁹¹ Bkz. Şevket Süreyya Aydemir, *Toprak Uyanırsa-Ekmeksizköy Öğretmeninin Hatıraları*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979.

¹⁰⁹² Aydemir, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁰⁹³ Özgeçmiş için bkz. *Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 1, s. 156.

cahilliğine bağlanınca ister istemez çözüm için akla ilk gelen ya da getirilen eğitim ve okumuşların öncülüğü olmaktadır. Necati Haksun'un¹⁰⁹⁴ *Kutsal Ceza*'da (1973) yasak ilişki yaşayan Feşo'yu köylülere recmettirerek¹⁰⁹⁵ göstermek istediği şey köylünün cahilligidir. Orhan Hançerlioğlu¹⁰⁹⁶ *Ekilmemiş Topraklar*'da (1954) köylünün elinde toprak olsa bile bunu işleyemediğini anlatmıştır. Savaşlarda insan kaynağının tükenmiş olması da nedenler arasında sayılır ama köylünün doğa karşısındaki aczi, yetersizliği daha çok dikkat çeker.¹⁰⁹⁷ Refik Erduran¹⁰⁹⁸ *Yağmur Duası* (1954) romanında doğa karşısındaki aczi açık biçimde cehalete bağlar. Yolu bir şekilde Çorum tarafındaki köylere düşen çapkın İstanbullu gazeteci Ferhat, yanlarından akan ırmağa rağmen yağmur duasına çıkan köylülere hayret eder.¹⁰⁹⁹ Köylüler doğa karşısında yeterli teknik donanımlara sahip olamadıkları ya da bunu akıl edemedikleri için yanı başlarındaki suyu kullanamamaktadırlar. Neyse ki İstanbullu aydın, acarlığı sayesinde adı Pınarlı olan bir köyü kuraklıktan kurtarır. Gazetesi aracılığıyla düzenlediği yardım kampanyası sayesinde Pınarlı köyünü teknik olanaklar ve yaşam standartları açısından model köy haline getirir.¹¹⁰⁰

Okumuş birinin öncülüğü olmadan köylünün tek başına sorunlarını çözemeyeceği fikri isyan temasının bile aydınlarla ve eğitimle ilişkilendirilmesine neden olmuştur. Reşat Enis Aygen'in¹¹⁰¹ *Despot* (1957) ve Fahri Erdinç'in¹¹⁰² *Alinin Biri* (1958) romanlarında Milli Mücadele Döneminde düşmanla işbirliği yapan ama zaferden sonra

¹⁰⁹⁴ Özgeçmiş için bkz. *Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 1, s. 500; Işık, *a.g.e.*, s. 883.

¹⁰⁹⁵ Necati Haksun, *Kutsal Ceza*, Özdemir Basımevi, Adana, 1973, s. 234-244.

¹⁰⁹⁶ Özgeçmiş için bkz. Tahir Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman*, C. 3, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1964, s. 765; Necatigil, *a.g.e.*, s. 215; Işık, *a.g.e.*, s. 896.

¹⁰⁹⁷ Orhan Hançerlioğlu, *Ekilmemiş Topraklar*, Varlık Yay., İstanbul, 1954, s. 6-7, 16-29, 34.

¹⁰⁹⁸ Özgeçmiş için bkz. Necatigil, *a.g.e.*, s. 170.

¹⁰⁹⁹ Refik Erduran, *Yağmur Duası*, Yayınevi Yok, Ankara, 1974, s. 49, 53, 63.

¹¹⁰⁰ Erduran, *a.g.e.*, s. 111, 244.

¹¹⁰¹ Özgeçmiş için bkz. Tahir Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman*, C. 1, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1959, s. 293; Necatigil, *a.g.e.*, s. 362; Bezirci – Taner, *a.g.e.*, s. 194.

¹¹⁰² Özgeçmiş için bkz. "Fahri Erdinç", t.y., http://tr.wikipedia.org/wiki/Fahri_Erdin%C3%A7, Erişim Tarihi: 17 Mart 2014; Necatigil, *a.g.e.*, s. 168; Bezirci – Taner, *a.g.e.*, s. 263.

sırtını Halk Fırkasına dayayan zalim ağalara¹¹⁰³ karşı ister yasal yollardan¹¹⁰⁴ isterse şiddet yöntemleriyle olsun¹¹⁰⁵ yürütülen mücadelede mutlaka aydın parmağı vardır. Hatta şehirli bir yazar olarak Fahri Erdiñç'in aydın kahramanı okumuş şehirli değil Köy Enstitüsü mezunu bir öğretmendir.¹¹⁰⁶ 1950 sonrası edebiyat ortamında eğitim temasının öncelenmesinde enstitülü romancıların payının büyüklüğü şehirli bir romancının eserinde enstitülü öğretmene yer vermesiyle tekrar anlaşılmaktadır. Lütfi Kaleli¹¹⁰⁷ de 1971 Darbesi'nin radikal sol hareketler ve sol düşünce üzerindeki ezici etkisinin taze olduğu bir sırada, 1974'te yayımlanan *Haşhaş* romanında dağa çıkan komünist gençlerin önderliğinde yürütülen, toprak işgal etmekten mitingler düzenlemeye kadar değişik eylem biçimleri içeren bir köylü isyanını anlatır.¹¹⁰⁸

Aydın öncülüğünde yürütülmesi bile şiddet ve isyan temasını işleyen romancıların aslında dolaylı da olsa gene aydınlara ait bir meseleyi tartıştıklarını düşünmek mümkündür. Çünkü konu ya Yaşar Kemal'in ilk cildi 1955'te yayımlanan *İnce Memed* romanına dair tartışmalar sayesinde ya da 1968 kuşağının radikal sol örgütleri nedeniyle gündeme getirilmiştir. Şiddet yöntemini içeren romanların ilk yayımlanma tarihlerinin *İnce Memed*'in birinci cildinin yayımlanmasından sonrasına ya da 1968 kuşağının ortaya çıktığı dönemlere denk gelmesi bununla ilgilidir. Anılan dönemlerde herhangi bir geniş çaplı halk hareketi meydana gelmediğine göre sorunun kaynağı yine aydınların kurtuluş için reçeteler üretme çabaları gibi görünmektedir. Şiddetin olumlanması veya olumsuzlanması ise en fazla fraksiyonel bir değer taşımaktadır.

¹¹⁰³ Bkz. Reşat Enis Aygen, *Despot*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1957, s. 92; Fahri Erdiñç, *Alinin Biri*, Habora Kitabevi, İstanbul, 1979, s. 110-111.

¹¹⁰⁴ Bkz. Aygen, *a.g.e.*, s. 231.

¹¹⁰⁵ Bkz. Erdiñç, *a.g.e.*, s. 113.

¹¹⁰⁶ Bkz. Erdiñç, *a.g.e.*, s. 113.

¹¹⁰⁷ Özgeçmiş için bkz. *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 2, s. 567; Işık, *a.g.e.*, s. 567.

¹¹⁰⁸ Lütfi Kaleli, *Haşhaş*, Hür Yay., İstanbul, 1974, s. 151, 258-259, 277-306.

Fahri Erdiñ, *Alinin Biri*'nde köylülerin topraklarını gasp eden eskinin Halk Fırkalı şimdinin DP'li Rahim Ağa'sına¹¹⁰⁹ karşı isyan edip toprak işgaline giden köylülerin mücadelesini yenilgiyle sonuçlandırır. Arkadaşları öldürülen veya tutuklanan Ali ve çetenin bazı üyeleri çare olmayacağını bile bile dağa çıkarlar.¹¹¹⁰ Erdiñ, şiddetin çözüm getiremeyeceğini açıklarken öte yandan dağa çıkan Ali ve arkadaşları aracılığıyla sistemdeki çarpıklıkların bu sonucu doğurmasının kaçınılmazlığına da vurgu yapar. Lütfi Kaleli'nin silahlı mücadele yaptırdığı komünist gençlerden bazıları jandarma ile girdikleri çatışmada ölürlür. Ama Kaleli birkaç gencin kurtulmasına da fırsat vererek¹¹¹¹ çözüm olmayacağını düşündüğü şiddet yöntemleri için kapıyı aralık bırakır. *Hacizli Toprak*'ın (1959) yazarı Cengiz Tuncer¹¹¹² konuya daha olumlu bakmaktadır. Köylülerin topraklarına türlü entrikalarla el koyan Mastan Ağa'yı Hasan'a öldürterek köylüleri hayalinde de olsa rahata kavuşturur.¹¹¹³ Cahit Uçuk¹¹¹⁴ *Değirmen Taşı*'nda (1966) garip bir köylü olan Feyzo'yu adamlarına öldürten¹¹¹⁵ ağadan intikamını nişanlısına aynı yolla aldirtir. Kiraz, nişanlısı Feyzo'nun ölmeden önce kendisine verdiği hançerle zalim ağayı uykusunda öldürerek intikamını alır.¹¹¹⁶ Jandarmalar ağanın kapatmasının cinayeti işlediğini düşünüp onu tutukladıkları için Kiraz'dan ve Feyzo'nun annesi Ayşe Nine'den kimse şüphelenmez.¹¹¹⁷ Feyzo'dan hamile kalmış olan Kiraz da doğum yapmış, bir erkek çocuk

¹¹⁰⁹ Erdiñ, *a.g.e.*, s. 187.

¹¹¹⁰ Erdiñ, *a.g.e.*, s. 215-230.

¹¹¹¹ Kaleli, *a.g.e.*, s. 353-354.

¹¹¹² Özgeçmiş için bkz. *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 2, s. 1038; Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, s. 424; Bezirci – Taner, *Seçme Romanlar*, s. 405.

¹¹¹³ Cengiz Tuncer, *Hacizli Toprak*, E Yay., İstanbul, 1973, s. 271-273.

¹¹¹⁴ Özgeçmiş için bkz. *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 2, s. 1053; Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, s. 430; "Tarihten Portreler: Cahit Uçuk Hanım", 26 Mart 2009, <http://blog.milliyet.com.tr/tarihten-portreler---cahit-ucuk-hanim/Blog/?BlogNo=170156>, Erişim Tarihi: 17 Nisan 2014; Nur Çintay A., "Cahit Uçuk'un Aşkları", *Radikal*, 9 Kasım 2004, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=133778>, Erişim Tarihi: 17 Nisan 2014.

¹¹¹⁵ Cahit Uçuk, *Değirmen Taşı*, İstanbul Matbaacılık, İstanbul, 1966, s. 126.

¹¹¹⁶ Uçuk, *a.g.e.*, s. 139-140.

¹¹¹⁷ Uçuk, *a.g.e.*, s. 147.

dünyaya getirmiştir. Onun da adını Feyzo koyarlar.¹¹¹⁸ Cahit Uçuk Feyzo'nun çocuğunun doğumuyla birlikte bu bireysel intikamın aydınlık getirdiğine inanmıştır. “Yeryüzü değişmişti birden bire. Günlük güneşlikti her yan. Gidenle gidilmiyordu ama doğanla mutlu yaşanabilecekti demek.”¹¹¹⁹ Erol Toy,¹¹²⁰ İkinci Dünya Savaşı yıllarında geçen *Acı Para*'da (1970) tarım kredilerini gasp eden¹¹²¹ ağaların paraya ihtiyacı olan köylüleri nasıl tuzaklarına düşürdüğünü ve bu yolla topraklarına el koyduğunu Hüsnü'nün hikayesi aracılığıyla anlatır. Hüsnü'ye bağımlı geliştirmesi için borç veren Tabakoğlu İsmail onun para kazanmasını da engelleyerek topraklarını elinden almaya çalışır. Bu tuzaktan çıkış yolu bulamayan Hüsnü sonunda Tabakoğlu'nu öldürür.¹¹²² Toy, toprak sahibi olsalar bile köylülerin ne tür engellerle karşı karşıya kalabileceğini göstermek istemiştir. Düzendeki diğer çarpıklıklar giderilmeden köylülerin toprak sahibi olmasının anlam ifade etmediği yazarın temel tezidir. Yazar, romanın geneline yaydığı İnci'nin ve Oktay'ın okuma mücadeleleri üzerinden eğitimin önemine de gönderme yapmıştır. Lehimci Hüsnü de Oktay'ın okumasını çok istemektedir: “Okusun, toprağın acılı uğraşısından, el adamının beğenmezliğinden kurtulsun.”¹¹²³ Benzer bir ağa öldürme ve dağa çıkma hikayesine Timur Karabulut'un *Çepel Dünya*'sında (1971) tanık oluruz.¹¹²⁴ Tarık Dursun Kakıncı,¹¹²⁵ *İnsan Kurdu*'nda (1959) şiddeti doğuran koşulları anlamaya çalışmakla¹¹²⁶ birlikte soylu eşkıya örneği kabul edebileceğimiz Murat Ağa'nın hikayesinin ölümle sonuçlandığını baştan bize bildirerek¹¹²⁷ şiddetin çözüm getiremeyeceğinin bir örneğini vermiş olur.

¹¹¹⁸ Uçuk, *a.g.e.*, s. 144-145.

¹¹¹⁹ Uçuk, *a.g.e.*, s. 149.

¹¹²⁰ Özgeçmiş için bkz. *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 2, s. 1034; Necatigil, *a.g.e.*, s. 422; Bezirci – Taner, *Seçme Romanlar*, s. 441.

¹¹²¹ Erol Toy, *Acı Para*, Yazko Yay., İstanbul, 1985, s. 171-172.

¹¹²² Toy, *a.g.e.*, s. 322.

¹¹²³ Toy, *a.g.e.*, s. 317.

¹¹²⁴ Timur Karabulut, *Çepel Dünya*, Ararat Yay., İstanbul, 1971, s. 252, 264.

¹¹²⁵ Özgeçmiş için bkz. Necatigil, *a.g.e.*, s. 235; Işık, *a.g.e.*, s. 986.

¹¹²⁶ Tarık Dursun Kakıncı, *İnsan Kurdu*, Bilgi Yay., Ankara, 1983, s. 122.

¹¹²⁷ Kakıncı, *a.g.e.*, s. 10.

Doğu Anadolu'nun Erken Cumhuriyet Dönemindeki düzenini sorguladığı *Cemo* (1969) ve *Memo* (1969) romanlarıyla Kemal Bilbaşar¹¹²⁸ da köylüleri isyana sevk eden koşulları irdeleyerek şiddet temasını konu edinen yazarlar arasına katılır. Ancak onun romanlarında köylüler zalim ağalara karşı isyan edecekleri zaman bile bunu devletin onayı ve desteği ile yapabilmışlerdir. Dolayısıyla Bilbaşar'ın isyan temasını kullanması diğer yazarların tutumundan farklılıklar göstermektedir. Onun gözünde köylüler kendileri için neyin iyi olacağını bilemeyecek kadar cahildirler; Dualarında bile kendileri için dilekte bulunmayı akıl etmezler, hep ağalarını düşünürler.¹¹²⁹

Kendini toplumcu-gerçekçi bir yazar kabul eden Bilbaşar'ın¹¹³⁰ romanında ağalık düzeni eleştirilirken, bu nitelemesini doğrulayacak sınıfsal analizlerin bulunmayışı bir diğer ilginç noktayı oluşturmaktadır. Bilbaşar'ın çizdiği ağa tipleri arasında kötüler kadar iyiler de vardır. Ağaların iyiliği veya kötülüğü de sınıfsal konumlarıyla değil kendi kişilikleriyle ilişkilimiş gibi yansıtılmıştır. Ayrıca yazarın romanlarında kullandığı dil, yeni kurulan Cumhuriyet rejiminin ağalık düzenine müdahale edememesini yine kötü ağalara ve alt bürokrasinin çürümüşlüğüne bağlayan tezler de içermektedir. Yoksa Cumhuriyet'i kuran kadronun başındaki Mustafa Kemal ağalara, şeyhlere bundan sonra köylüyü sömürmek yok¹¹³¹ diye emir vermiştir. Buna rağmen sömürünün devam etmesi bazı ağaların kendi kötülüklerinden kaynaklanmıştır. Romanın geçtiği zaman diliminde ayaklanan Şeyh Sait ve ona destek veren ağalar, beyler Mustafa Kemal'in emrine itaat etmeyen kötü ağa tipleridir. Kötü ağalara karşılık Şih Mahmut gibi Mustafa Kemal'e destek veren, köylüyü koruyup kollayan ağalar da vardır. Dolayısıyla bu tablodan

¹¹²⁸ Özgeçmiş için bkz. Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman*, C. 2, s. 275; *Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 1, s. 226; Kudret, *a.g.e.*, s. 237.

¹¹²⁹ Kemal Bilbaşar, *Cemo*, Tekin Yay., İstanbul, 1970, s. 14.

¹¹³⁰ Bilbaşar, *a.g.e.*, s. 6.

¹¹³¹ Bilbaşar, *a.g.e.*, s. 20.

Bilbaşar'ın iyi, iktidarın emrinden çıkmayan ağalarla bir probleminin bulunmadığı sonucununu çıkarabiliriz.

Sol Kemalist aydınlarda görülen devletçi, seçkinci tutum Bilbaşar'da daha açık biçimde kendisini gösterir. “Gazi Paşanın Ebabil kuşları”nın Şeyh Sait ayaklanmasına katılanların üzerine gökten yağdırdığı bombaları anlatırken adeta kendinden geçer.¹¹³² Jandarma, memur gibi küçük bürokratlar rüşvetçi, işgüzar, köylüye zulmeden kişiler olarak tasvir edilirken vali, yarbay gibi üst düzey yöneticiler babacan, köylüden yana tipler olarak sunulmuşlardır.¹¹³³ Toplumcu – gerçekçi bir yazarda aranan sınıfsal analizlerin eksikliği burada da karşımıza çıkar. Ağalık düzenini ancak köylüye açık bir zulme dönüştüğünde hedef tahtasına koyabileceğini söyleyen yöneticilerin yazar tarafından olumlu yansıtılması onun sağlıklı sonuçlara ulaşmasını engelleyen önemli bir unsurdur. Ağaları Sorikoğlu’nu “Vali Beg”e şikayete giden köylülere valinin verdiği cevap yeni Cumhuriyet rejiminin ve valiyi olumlayan Bilbaşar’ın ağalık düzeniyle bir sorunu olmadığını ortaya koyar: “Bundan böyle, Sorikoğlu’nu ağa tanıyacaksınız. Tohumluğunuzu, çift araçlarınızı ondan alacaksınız, onun yarıcısı, marabası olacaksınız. Sorikoğlu’nu tanımamışım, iyi adam mıdır, kötü adam mıdır bilmezim. Ağalıkta kusuru olur da, size eziyet ederse, o zaman gelin, haddini bildireyim.”¹¹³⁴

Bilbaşar Doğu’daki kötü düzenin toprak reformuyla bile çözülemeyeceğini düşünmektedir. Yarbay Fahri Bey’in yardımlarıyla Kargadüzü köylülerine Şeyh Sait Ayaklanması’ndan ötürü boşaltılan Çakalgediği köyünün toprakları dağıtılır.¹¹³⁵ Ancak köylülerin burada kurdukları eşitlikçi düzen Kaymakam Vekili’ni ve jandarmayı arkasına

¹¹³² Bilbaşar, *a.g.e.*, s. 21.

¹¹³³ Bilbaşar, *a.g.e.*, s. 122-124.

¹¹³⁴ Bilbaşar, *a.g.e.*, s. 124.

¹¹³⁵ Bilbaşar, *a.g.e.*, s. 150.

alan eski ağaları Sorikoğlu tarafından talan edilir.¹¹³⁶ Çakalgediği'nin birçok erkeği isyankarlıktan tutuklanıp dama atılır. Babasının bir erkek gibi yetiştirdiği Cemo, diğer erkeklerin ve kocası Memo'nun gözü önünde Sorikoğlu'nu öldürür. Köylülerin saldırısından korkan Kaymakam Vekili de, kaçarken uçuruma yuvarlanıp ölür. “Tanrı onun da cezasını böyle tayin etmiş”tir.¹¹³⁷ Sonra Memo ve tüfekçileri Çakalgediği'nden Dersim dağlarına doğru göçerler. Kötü ağayı köylülere öldüterek cezalandıran Bilbaşar kaymakam vekilini de uçurumdan yuvarlayarak itaatkar köylülerle devleti karşı karşıya getirmemiş olur. Memo ve tüfekçilerinin Dersim dağlarına yönelişi de genç Cumhuriyet'in henüz Doğu bölgelerine ulaşamamasının sonucu olarak okumak mümkündür.

Cumhuriyet'in kuruluşundan Dersim olaylarına varıncaya kadarki zaman dilimini kapsayan *Memo* romanında da Bilbaşar'ın kurduğu denklem aynıdır. Dersim'deki isyan hareketine destek veren ağalar kötü destek vermeyenler ise iyi insanlar olarak karşımıza çıkar. Olayların merkezindeki Şih Senem'in babası Şih Abdo isyana destek vermeyerek iyi ağa konumunda tutulur.¹¹³⁸ Buna karşılık Şih Persin, Şih Abuzer gibi isimler ya marabaya zulmeden ya da kadın düşkünü kişilikleriyle antipatik bir görüntü çizerler.¹¹³⁹ Bilbaşar, *Memo*'da da gerçekleştirdiği “minyatür toprak reformu uygulaması”¹¹⁴⁰ üzerinden alt bürokrasinin çürümüşlüğünü Doğu'daki düzenin bozukluğunun ve ağa zulmünün aşılamamasının ana nedenleri arasında gösterir. Şih Senem'in, Elazığ'daki bir paşanın yol göstermesi sayesinde¹¹⁴¹ babasından kalan toprakları Şih Persin'in elinden kurtararak köylülere dağıtması yine hem bütün ağaların kötü

¹¹³⁶ Bilbaşar, *a.g.e.*, s. 214-216.

¹¹³⁷ Bilbaşar, *a.g.e.*, s. 231-232.

¹¹³⁸ Kemal Bilbaşar, *Memo-I*, Tekin Yay., İstanbul, 1979, s. 34.

¹¹³⁹ Bilbaşar, *a.g.e.*, s. 43, 124.

¹¹⁴⁰ Murat Belge, “*Cemo – Memo ve Gelenekten Yararlanma*”, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İletişim Yay., İstanbul, 2006 içinde, ss. 194-202, s. 199.

¹¹⁴¹ Bilbaşar, *Memo-I*, s. 308-313. Kemal Bilbaşar, *Memo-II*, Tekin Yay., İstanbul, 1979, s. 19-20, 33.

olmadığını hem de üst düzey bürokrasinin iyi niyetli tutumunu göstermek amacına hizmet etmektedir.

Kendi elleriyle topraklarını dağıtan Senem ve kocası Memo'nun kurdukları eşitlikçi düzen rüşvetçi jandarmalar yüzünden bozular. Arka fonda yavaş yavaş ilerleyen Dersim olaylarına istemedikleri halde onlar da katılır ve ayaklanırlar. Daha önceden Senem ve Memo'ya hıncı olan Dursun Onbaşı onların obasını, silah arama bahanesiyle yakıp yıkmış, köylülere dayak atmıştır.¹¹⁴² Ormandan ruhsatsız odun kestikleri veya topladıkları için aşiretin kadınlarını tutuklayıp üçünü de alıkoyarak zulmünü arttırmıştır. Memo ve alikonulan kadınların kocaları, namuslarını Dursun Onbaşı'nın elinden kurtarmak için karakola baskın yapmaktan başka çare bulamazlar. Baskında kadınlardan biri ve kocası ölürken diğerleri kurtulur.¹¹⁴³ Hıncıları giderek artan marabalar ne jandarma ne karakol koymuşlardır. Demenli aşiretinin marabaları Dersim'in Osmanlı diyarıyla bağlantısı kesilsin diye müteahhitin kazma kürek ambarlarını yağmalayıp köprüyü yıkmışlardır. Memo ve Senem ise jandarma baskını gelir diye oba halkıyla beraber dağlara çıkarak mağaralara sığınır. Çünkü bilirler ki üst yöneticiler yanıtılacak, baskınlarına Demen uşağının da katılması Dersim'in azgınlığına yorularak onlara anlatılacaktır. Dersim karışmıştır.¹¹⁴⁴

Kemal Bilbaşar, toprak reformu gibi köklü çözümlerin hayata geçirilememesini rejim dışı unsurlara ya da rejimin alt katmanlarındaki çürümüşlüğe bağlayarak Tek Parti yönetiminin köy politikalarını savunmuştur. Üst yöneticiler toprak reformu istemişlerdir ama sözü edilen unsurlar bir şekilde bunu baltaladıkları için adalet bir türlü sağlanamamıştır. Yoksa devlet, köylülerin arkasındadır. Öyle ki; Şih Persin'i linç eden marabaları cezalandırmak yerine, cesedini darağacına asarak kendisi idam etmiş gibi

¹¹⁴² Bilbaşar, *Memo-II*, s. 176-186.

¹¹⁴³ Bilbaşar, *a.g.e.*, s. 192-214.

¹¹⁴⁴ Bilbaşar, *a.g.e.*, s. 214-224.

gösterebilmiştir.¹¹⁴⁵ Ama görüldüğü üzere kötü unsurlar yüzünden devlete bağlı köylüler de bir süre sonra isyancı saflarına katılmak zorunda kalmışlardır. Bilbaşar, köylünün isyana yönelme nedenlerini analiz etmedeki başarısını çözüm üretmede gösterememiştir. Dönüp dolaşıp sorunların çözümünü alt bürokratik kademelerin iyileştirilmesine bağladığı için seçkinci tavrından sıyrılamamıştır. Romanın olumlu kahramanlarından biri olan Elazığ Paşası'na söylediği üzere Bilbaşar köylülerin başlarına mutlaka bir “çoban” istediğine¹¹⁴⁶ inanmaktadır.

İsyan temasını kullanan yazarlardan biri olan Abbas Sayar'ın köylülere karşı tutumu birçok şehirli romancıya göre daha demokratiktir. 1923'te Yozgat'ta dünyaya gelen Sayar'ın, ailesinin toprakları nedeniyle bir ayağının köyde olmasının, çiftçilik de yapmasının¹¹⁴⁷ demokratik tutumunun gelişiminde payı vardır. Konularını Orta Anadolu köylerinden alan *Yılkı Atı*'nda (1970) yoksulluklarına ve yalnızlıklarına,¹¹⁴⁸ *Çelo*'da (1972) toprak sevdalarına,¹¹⁴⁹ *Dik Bayır*'da fırsatçılıklarına ve cinselliğe düşkünlüklerine değindiği¹¹⁵⁰ köylülere karşı yine de beslediği bir sevgi vardır. Gerek kullandığı dil ve romanlarındaki hava gerekse köylülerin doğa ile ilişkilerinin tasvirini çatışma yerine uyum üzerine kurması özgünlüğünün ana kaynağını oluşturur. Onun romanlarında köylüler şehirli romancıların kurguladığı şekliyle doğa ile çatışma içerisinde değillerdir. Doğayla uyum içerisinde, onun bir parçası olma bilinciyle yaşamaktadırlar.¹¹⁵¹ Bu tutum Sayar'ın doğaya sadece köylüye çıkardığı zorluklar yönünden yaklaşan şehirli bakış açısından sıyrılabildiğini gösteren önemli bir farklılığıdır. Sayar, *Çelo*'da amcasına karşı toprak

¹¹⁴⁵ Bilbaşar, *Memo-I*, s. 364.

¹¹⁴⁶ Bilbaşar, *Memo-II*, s. 26.

¹¹⁴⁷ Özgeçmiş için bkz. Nurel Nazlıgül, *Abbas Sayar'ın Romanları Üzerine Bir Araştırma*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eskişehir, 2007, s. 8; *Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 2, s. 900; Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, s. 374; Bezirci-Taner, *Seçme Romanlar*, s. 321.

¹¹⁴⁸ Abbas Sayar, *Yılkı Atı*, E Yay., İstanbul, 1970, s. 10.

¹¹⁴⁹ Abbas Sayar, *Çelo*, E Yay., İstanbul, 1972, s. 127-128.

¹¹⁵⁰ Abbas Sayar, *Dik Bayır*, Cem Yay., İstanbul, 1977, s. 24, 27, 201-202, 245, 266.

¹¹⁵¹ Bkz. Sayar, *Çelo*, s. 45, 79-82, 227; Sayar, *Dik Bayır*, s. 30, 142-144.

mücadelesi yürüten Çelo'nun kişiliğinde köylünün potansiyel gücüne duyduğu inancı sergileyerek farklılığını geliştirmiştir.

Babasından kalan toprakları amcası Eset Çavuş'tan önce tatlı dille isteyen Çelo hakkını alamadığı gibi üstüne hakaret de işitir.¹¹⁵² Başvurduğu mahkeme amcasının ve Muhtar'ın oyunları nedeniyle taraflı davranınca Çelo yine hakkını alamaz.¹¹⁵³ Mahkemeler zaten bu tür adam kayırmaları sıradan bir iş gibi her gün yapmaktadır. Çünkü bu bölge toprak mücadelelerine sahne olan, Ermenilerden, Rumlardan kalan topraklara güçlü kişilerin el koyduğu, nice gaspların yaşandığı bir yerdir. Kirkor'dan, Boğos'tan, Artin'den devlete kalıp da ihaleyle satılan topraklar için yapılan kavgalar sıradanlaşmıştır.¹¹⁵⁴ Çelo'nun babasından kalan topraklar da bu cinsten midir bilinmez ama yaşadıkları ona ağır gelir. Hakkının yenilmesine göz yummaz ve amcasını öldürüp karakola teslim olur.¹¹⁵⁵ İşlediği cinayet Çelo için bir son değil başlangıçtır. Mahkeme çıkışında amcasının oğlu İzzet'e bağırarak söyledikleri mücadeleden vazgeçmeyeceğini gösterir: “Mapustan çıkacağım. Yine köye geleceğim. Senden hakkımı almazsam, ölü anamı, ölü ninemi kabe yolunda zina etmiş kul olayım.”¹¹⁵⁶

Toplumuna yabancılaşmış aydının varoluş sancılarını işlediği ve birbirinin devamı olan *Kimse* (1976) ve *O / Hakkâri'de Bir Mevsim* (1977) romanlarıyla Ferit Edgü de kronikleşmiş aydın – halk ikilemini aşmaya yöneldiği için ayrı tutulabilecek bir diğer yazardır. Edgü, yedek subay öğretmen olarak askerlik yaptığı Hakkâri'nin Pirkanis köyünde¹¹⁵⁷ geçen her iki romanında da müthiş bir yalnızlık içinde görülen aydının ruhsal derinliklerine iner. Romanları ilk bakışta klasik bir “yaban” vakasıyla karşı karşıya

¹¹⁵² Sayar, *Çelo*, s. 7, 20.

¹¹⁵³ Sayar, *a.g.e.*, s. 174.

¹¹⁵⁴ Sayar, *a.g.e.*, s. 127-128.

¹¹⁵⁵ Sayar, *a.g.e.*, s. 217, 221.

¹¹⁵⁶ Sayar, *a.g.e.*, s. 233.

¹¹⁵⁷ Özgeçmiş için bkz. *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 1, s. 364; Necatigil, *a.g.e.*, s. 158.

olunduğu izlenimi verir. Ancak romanlarının tek kahramanı olan sürgün öğretmenin kendi kendisiyle konuşmalarını takip ettiğimizde köylüleri anlamaya çalışan bir aydın tavrıyla karşılaşırız.

Hakkârî'nin on üç haneli, yüz on dört nüfuslu Pirkanis köyüne¹¹⁵⁸ sürgün edilmiş öğretmenin dağ başında, kışın bütün sertliği içindeki yalnızlığı köylülerle iletişim kuramamasından değildir. Tamamen kendi varoluşuyla ilgili bir problemdir. Gerçi o köylülerin konuştuğu dili, Kürtçe'yi bilmez. Köylüler arasında da Türkçe bilen yoktur.¹¹⁵⁹ Ama Edgü öğretmenin yalnızlığını bununla ilişkilendirmez. Öğretmeninde içinde bulunduğu koşulları küçümseyici, aşağılayıcı, kendini üstün gören bir tavra rastlanmaz. Öğretmenin içinde bulunduğu ortamı, kendi kendisiyle sürdürdüğü konuşmalardan biz anlarız. Tamamıyla öğretmenin kendi kendisiyle konuşmalarından oluşan *Kimse* romanında İkinci Ses Birinci Ses'e şöyle der: "Altımızda ot bir şilte var. Sobamızda üç parça tezek. Ve her gün Muhtar'ın evinden gelen iki parça yufka ekmek."¹¹⁶⁰ Karabasanları, cinsel açlıkları, korkuları, tanrıya olan inançsızlığı, mutsuzluğu vb. sancılılarıyla öğretmen kendi yalnızlığını kendi kendisiyle konuşarak aşmaya çalışmaktadır.¹¹⁶¹ Yalnızlık, öğretmenin kendini ait hissettiği, aralarında dostlarının da bulunduğu aydınlar dünyasının genel bir özelliğidir. Pirkanis'te geceleri kendisiyle kaldığında öğretmenin aklına kendinden kaçan, tanrıdan kaçan, askerden kaçan, hapisten kaçan, yurdundan kaçan, siyasi cinayetler işleyen, eylemden kaçan, tımarhaneden kaçan aydın dostları gelir.¹¹⁶²

Kimse'de köylüler bir olay örgüsü içerisinde yer almazlar, öğretmenin bilincindeki dalgalanmalar arasında bize görünürler. Bu görüntülerde köylüler klasik köy romanı şablonlarında karşımıza çıkanın aksine düşünmeyen, düşünemeyen köylü

¹¹⁵⁸ Ferit Edgü, *Kimse*, Sel Yay., İstanbul, 2013, s. 5.

¹¹⁵⁹ Edgü, *a.g.e.*, s. 15, 105.

¹¹⁶⁰ Edgü, *a.g.e.*, s. 25.

¹¹⁶¹ Edgü, *a.g.e.*, s. 28, 48, 54, 60, 63, 117.

¹¹⁶² Edgü, *a.g.e.*, s. 66-68.

profilinden uzaktırlar. “Kafalarının içi öylesine karışık ki, bilsen, içine girsen, konuşsan, dersin ki: Hiçbir şey düşünmüyorlar, hiçbir şeyi dert edinmiyorlar, dersin. Yalnız kendilerini düşündüklerini sanırsın. Bunu bile sanmazsın. Yalnızca yaşıyorlar, dersin.”¹¹⁶³ Ama öğretmene göre köylüler dışarıdan göründükleri gibi değildir. Kafalarının içi çok karışıktır. Devletin ihmali, doğanın acımasızlığı, yaşam kavgası ve daha birçok şey onları düşündürmektedir.

Öğretmen, diğer dostları gibi ne kendinden ne de başka bir şeyden kaçmıştır. Aralarında yer aldığı köylüleri tanımak, anlamak istemektedir. Onların dilini öğrenmektedir. Bunu, köylülerin ruhunu anlamak için ilk adım saymaktadır. O, köylülere bir şey öğretmek için çabalamak istemektedir. Bir yandan kendini de öğrenci kabul etmektedir.¹¹⁶⁴ Ona göre köylüleri anlamak için “hiçbir zaman geç değil”dir.¹¹⁶⁵

O / Hakkâri’de Bir Mevsim öğretmenin dışarı açılmasının ve toplumuyla arasındaki yabancılik perdesini kaldırmasının hikayesidir. Öğretmen Hakkâri kentine şöyle der: “Sen benden, ben senden olduğum halde, garip, yüzyıllar boyu hiç öğrenememişiz birbirimizin dilini.”¹¹⁶⁶ Köylülerin Türkçe’yi öğrenmelerini beklemeden kendisi Kürtçe öğrenmeye başlar.¹¹⁶⁷ Çocukların eğitimi için ve köylülerin diğer sorunları için mücadele etmeye başlar. Kente iner, salgın hastalıklardan ölen çocuklar için bürokrasiyle kavga eder. Köylülerle beraber doğayla savaşıır. Sonunda köylüleri biraz tanımıştır. Onları şu sözlerle tanımlar: “Sözünün eri. Yalancı. Çıkarıcı. Esirgemez. Korkak. İnatçı. Sabırsız. Bencil. Cömert. Öldüren. Ölen. Çaresiz. Çalan. Her şeyini veren. Karda çıplak ayakla yürüyen. [...]”¹¹⁶⁸

¹¹⁶³ Edgü, *a.g.e.*, s. 65.

¹¹⁶⁴ Edgü, *a.g.e.*, s. 71.

¹¹⁶⁵ Edgü, *a.g.e.*, s. 83.

¹¹⁶⁶ Ferit Edgü, *O / Hakkâri’de Bir Mevsim*, Sel Yay., İstanbul, 2013, s. 10.

¹¹⁶⁷ Edgü, *a.g.e.*, s. 14.

¹¹⁶⁸ Edgü, *a.g.e.*, s. 159.

Aslında Edgü'nün köylüler hakkında vardığı sonuç diğer köy romancılarının tespitlerinden farksız gibidir. Ama nüans ulaştığı çözümdedir. Onları aşagılammamış, anlamaya çalışmıştır. Kendini de bir öğrenci kabul ederek bunu yapmıştır. Sürgün bitip karlar eridiğinde yaptığı muhasebe bütün köy edebiyatının da özeti olarak okunabilir:

Böylece bize yol göründü. Bu arada çocuklar okumayı öğrendiler, bu arada çocuklar saymayı öğrendiler, bu arada çocuklar hesap yapmayı öğrendiler, bu arada çocuklar dünyanın döndüğünü öğrendiler, bu arada çocuklar bulaşıcı hastalıklardan korunmayı öğrendiler, bu arada çocuklar hastalık yapan mikropları öğrendiler, bu arada çocuklar temizliği öğrendiler, bu arada çocuklar diş fırçalamanın gereklerini öğrendiler, bu arada çocuklar kentleri, denizleri, asfalt yolları öğrendiler, bu arada çocuklar nasıl yönetildiğimizi öğrendiler, belediye seçimlerini öğrendiler, başkentimizi ve öbür büyük kentlerimizi öğrendiler, yıldızlar niçin uzak, onu öğrendiler, ben bu arada karada yaşamayı öğrendim, karada da, dağ başında da, başka insanlarla da, kötü beslenerek de, bebeklerin ölümünü görerek de, ölmeden, çıldırmadan da yaşanabileceğini öğrendim, bu arada onların dillerinden sözcükler öğrendim, koyunlar nasıl doğurur, kurtlar nasıl köye iner, köpekler nasıl ısırır, bunları öğrendim. Bu arada ben de öğrendim sürgünde nasıl yaşanır, ben de bu arada öğrendim bütün bir kış boyu, sıfırın altında yirmi beş dereceyi bulduğunda soğuk, nasıl donmaz insan, nasıl dayanır, insan kendi soluğuyla nasıl dertleşir, nasıl öyküler uydurur, bu arada ben de öğrendim yaşamın önceden belirlenmiş, ezberlenmiş bir biçimi olmadığını, yalnız denizlerde yaşanmadığını, denizlere belki bir daha dönmeyeceğimi, bu arada ben de öğrendim sessizliğin sesini, ezikliğin, çaresizliğin, başeğışin, yokluğun eşiğini, bu arada ben de öğrendim.¹¹⁶⁹

Türkiye'de 1960 sonrası dönemde sol akımların yükselişi köy konusunun popülaritesini arttırmış, onu bilimin ve edebiyatın konuları arasında başköşeye oturtmuştur. Toplumcu gerçekçi çevrelerin bir çeşit tekelinin bulunduğu bu dönemde beliren geleneğe yönelme eğilimi halka ve tarihe duyulan ilgiyi de arttırmıştır. Tiyatroda Karagöz, resimde minyatür, kilim deseni tartışmaları açılmış, teorik düzeyde Asya Tipi Üretim Tarzı bu eğilimi güçlendirmiştir.¹¹⁷⁰ Tartışmaların genellikle sol tandanslı çevrelerde yürütülmesi, toplumculuk adına çizilen çerçevenin dışına çıkılmasının hoş karşılanmaması, memleket sorunlarından bahsetmenin köyü anlatmakla eş anlamlı hale gelmesine neden olmuştur. Mevcut düşünce ikliminin sonucunda ortaya çıkan şey devrim, adalet gibi beklentilere ve

¹¹⁶⁹ Edgü, *a.g.e.*, s. 187-188.

¹¹⁷⁰ Bu konuda bkz. Belge, "a.g.m.", s. 200-201.

değerlere ulaşmak için köyün araçsallaştırılması ve çoğu birbirinin kopyası sayılabilecek köy romanlarının ortaya çıkması olmuştur. Buraya kadar özgünlüğünden bahsettiğimiz sınırlı sayıdaki yazarlar dışında kalanların eserlerini okurken aynı filmi defalarca izliyormuş gibi bir hissin uyanması kaçınılmazdır. Farklı düşünce çevrelerinden köy romanı yazarlar neredeyse yoktur. Ahmet Şentürk'ün¹¹⁷¹ *Köyümüzün İnsanları* (1976) ve Cemal Arzu'nun¹¹⁷² *Seydoş* (1976) romanları köy sorununa İslami pencereden yaklaşan ve solun hakimiyetine tepki içeren iki örnek olarak bu anlamdaki istisnaları oluştururlar.

Ahmet Şentürk, köylülerin kötü alışkanlıklarını ve özelliklerini dini inançlarının zayıflığına bağlayan tutumuyla dikkati çeker. Romanındaki olumlu tipler ibadet eden, inançlı kişiler iken kaşısına koyduğu inançsız kişiler içkici, kumarcı, cinsel sapkınlıkları bulunan kişiler olarak yansıtılır.¹¹⁷³ Toplumsal sorunların ve adaletsizliklerin farkında olan Şentürk, solcu yazarların sıklıkla işlediği eğitim yönteminin de çözüm olmadığını iddia etmiş,¹¹⁷⁴ onun yerine tevekkülü tavsiye etmiştir.¹¹⁷⁵ Cemal Arzu sol karşıtı tutumunu sosyalistlere açıkça hakaret etmeye kadar götürebilmiştir.¹¹⁷⁶ Kentleşmeyi yozlaşmak biçiminde yorumlayan Arzu'nun buna karşı önerdiği çözüm köyde kalmak ve köylülüğü korumaktır.¹¹⁷⁷ Romanın kahramanı köylü Seydoş dışındaki olumlu tipleri din adamlarından seçen¹¹⁷⁸ Arzu'nun korunmasından yana tavır takındığı köylülüğü İslami değerlere bağlı görmek istediği de açıktır. Dindarlığıyla ön plana çıkan Sacit Efendi'nin kardeşleri ile arasındaki toprak anlaşmazlığını gidermek için mahkeme yerine müftüye gitmesi bile Arzu'nun özlediği düzenin ne olduğunu yansıtır. Sacit Efendi'nin

¹¹⁷¹ Özgeçmiş için bkz. "Araştırmacı-yazar Ahmet Şentürk Vefat Etti", *Yeni Şafak*, 19 Mayıs 2009, <http://www.yenisafak.com.tr/yere/aramaci-yazar-ahmet-senturk-vefat-etti-187280>, Erişim tarihi: 23 Nisan 2015.

¹¹⁷² Özgeçmiş için bkz. *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 1, s. 125.

¹¹⁷³ Ahmet Şentürk, *Köyümüzün İnsanları*, Çığır Yay., İstanbul, 1976, s. 7, 24, 39, 64-65, 109, 146.

¹¹⁷⁴ Şentürk, *a.g.e.*, s. 198.

¹¹⁷⁵ Şentürk, *a.g.e.*, s. 44-46, 60.

¹¹⁷⁶ Cemal Arzu, *Seydoş*, Kuğu Yay., İstanbul, 1976, s. 19.

¹¹⁷⁷ Arzu, *a.g.e.*, s. 31, 43-44, 53-55.

¹¹⁷⁸ Arzu, *a.g.e.*, s. 57, 90, 92, 131.

mahkemelere güvenmediğini, güvенеceği düzenin yakında geleceğini belirten sözleri¹¹⁷⁹ mesleği öğretmenlik ve avukatlık olan Arzu'nun özlemlerini dile getirir.

Edebiyatta ve bilimde köyün konu edilmesinin moda haline geldiği dönemlere ait eserlerde hakim olan yüzeysellik, geliştirilen anlatımların toplumsal karşılığının bulunmamasından ileri gelmektedir. Romanlarda ağalara isyan eden, toprak işgal eden kitlesel mücadelelere girişen köylülere gerçek hayatta rastlanmaz. Yazarların köylü tasavvurları genellikle özledikleri toplumsal düzene uygun olarak gerçeklere, kesip biçerek istedikleri şekli vermeye yönelik davranışlarından kaynaklanmış gibidir. Söz konusu hayal etmek olunca romanlarda öğretmenin bir sözüyle sarsılıp kendine gelen köylüler, aydınlanan halk söylemleri rahatlıkla dillendirilmiş, bir anda gerçekleştirilen toprak refomlarıyla yaşanan düzen değişiklikleri, şehirlere göç eden köylülerin birer usta grevciye dönüşmeleri gibi zaman isteyen gelişmeler kolaylıkla kurgulanabilmiştir. İmparatorluk yönetiminden cumhuriyete uzanan süreçte üretim ve mülkiyet ilişkilerindeki durağanlık, Rusya, Doğu Avrupa veya Balkanlar'daki gibi köylü ayaklanmalarının bulunmayışı ve daha birçok tarihsel soru cevaplanmadan özüne aykırı dinamiklere dayandırılan devrim tasavvurları yapılmıştır. Tarihsel boyutun eksik bırakılmasına ek olarak bazı romancılar genellikle içerisinde buldukları zaman diliminde yaşanan dönüşümü de görememişler, göç ve kentleşme olgularının hızlı ilerleyişine rağmen sosyalist devrim özlemleri ile çelişir bir tutumla köylülüğün korunmasını bile savunabilmişlerdir. Kemal Tahir, yaptığı ve romanlarına yansıttığı tarihsel araştırmaları dolayısıyla genel havanın dışına çıkabilmiş şehirli yazarlardan biridir. Türkiye'ye özgü bir sosyalist model arayışında olması onun yaklaşımlarını ve tespitlerinin farklılaştırmıştır. Çağdaşı olan birçok köy romancısından farklı yaklaşımlar sergilemesi nedeniyle ayrı bir

¹¹⁷⁹ Arzu, *a.g.e.*, s. 92.

başlık altında incelenmesi gerekmektedir. Aslında bir ağa ailesine mensup olan ama yetişme koşulları ve çalıştığı işler dolayısıyla şehirli romancılar arasında saydığımız Orhan Kemal de ayrıca değerlendirilmesi gereken bir diğer yazardır. Göç eden köylülerin tutunma mücadelelerini, işçileşmelerini, Türkiye’de kapitalizmin ve kentleşmenin gelişme dinamiklerini sorgulamış, yaşanan dönüşümün kaçınılmazlığına vurgu yaparak genel anlayışın dışına çıkabilmiştir.

II.5.1. Kemal Tahir’in Köy Yorumları

İstanbul’da doğan Kemal Tahir alaylı deniz subayı ve II. Abdülhamit’in yaverlerinden olan Tahir Bey’in oğludur. Ailesinin maddi geçim sıkıntıları yüzünden lise öğrenimini yarıda bırakmış, avukat katipliği, ambar memurluğu, gazetecilik gibi işlerde çalışmıştır. Romanlarında ele aldığı köylüleri daha çok hapisane hayatı içerisinde tanımıştır. Nazım Hikmet’le beraber yargılandığı ve komünizm propagandası yapmakla suçlandığı Donanma Davası’nda on beş yıl hapse mahkum edilen Kemal Tahir Çankırı, Çorum, Kırşehir, Malatya ve Nevşehir cezaevlerinde yatmıştır. Cezasının on üç yılını yattıktan sonra 1950’de genel afı serbest bırakılmıştır. Bundan sonra geçimini yazarlıkla sürdürmeye çalışmıştır.¹¹⁸⁰

Türk düşünce hayatının egemen kavramlarını sorgulayan, Batılı şablonların Türkiye’ye uyarlanmasıyla Anadolu’nun anlaşılamayacağını savunan Kemal Tahir, sosyalizmi yerel koşulları göz önünde tutarak yeniden yorumlama işine koyulmuştur. Kendisinin bu konuda net bir tavrı bulunmamasına rağmen ATÜT’ü savunan yazarlar kategorisinde değerlendirilmesine¹¹⁸¹ yol açan Osmanlı’nın feodal olmadığı düşüncesinde

¹¹⁸⁰ Özgeçmiş için bkz. Naci Çelik Berksoy, “Kemal Tahir İçin Biyografi Çalışması”, *Kemal Tahir 100 Yaşında*, (Ed. Ertan Eğribel – M. Fatih Andı), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 2010 içinde, ss. 25-39; Ömer Lekeşiz, *Yeni Türk Edebiyatında Öykü*, C. 3, Kaknüs Yay., İstanbul, 1999, s. 11; Kudret, *a.g.e.*, 183; Necatigil, *a.g.e.*, s. 258.

¹¹⁸¹ Kemal Tahir’in ATÜT tartışmalarındaki yeri hakkında kısa bir değerlendirme için bkz. Suna Başak Avcılar, “Asya Tipi Üretim Tarzına Veda”, *Bilgi*, S. 22 (Yaz 2002), ss. 1-28.

ısrar etmiş, bir çeşit Türk sosyalizminin arayışında olmuştur. Ona göre Marksist düşüncedeki toplumsal aşamalara Türk tarihinde birebir rastlanmaz. Bu nedenle Marksist kalıpları kullanmak yerine Türk tarihinde var olduğuna inandığı bir sosyalizmi aramıştır. Tarih araştırmalarına yönelmesine ve ulaştığı tarih tezlerini romanlarında işlemesine neden olan şey aydınlanmanın ürünlerinden olan Batılı sosyalist kalıplardan kurtulma çabasıdır.¹¹⁸²

Yeni bir model arayışının altında yatan en önemli neden aslında Batı'nın ve aydınlanmanın evrensellik iddialarına genel olarak karşı çıkmasıdır. Evrensel düzeyde Batı'nın düşünsel egemenliğine yaptığı itiraz yerelde Türkiye'deki Batılılaşma hareketlerini sorgulamasına kadar uzanmıştır. Ona göre Tanzimat'la başlayan, 1908 Devrimi ve Kemalist devrimlerle doruk noktasına ulaşan Batılılaşma hareketi taban desteğinden yoksun olduğu ve Türk toplumunun özgün koşullarıyla uyuşmadığı için yaşanan yıkımı durduramamış tam tersine hızlandırmıştır. Türkiye'nin çoğunluğunu oluşturan köylülerin yaşamında Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan tarihsel süreçte bir değişiklik olmamasını bunun en büyük kanıtıdır.¹¹⁸³

Tarih araştırmalarından yola çıkarak vardığı sonuçlar Kemal Tahir'i toplumsal mücadele ve çatışmaları dolayısıyla çözümünü farklı yerlerde aramaya yönlendirmiştir. Ona göre Batı'da özel mülkiyet olduğu için sermaye bireylerde toplanmıştır. Doğuda ise devlet sermayenin bireylerde toplanmasını iktidarı için tehdit olarak algılanmış, bunu engellemeye yönelik önlemler almıştır. Doğu'da devlet ekonomiyi elinde tutar, böylece ortaya çıkan zenginliği mümkün olduğu ölçüde adaletli bir şekilde dağıtır. Kemal Tahir'in tarih araştırmalarının sonucunda vardığı devlet otoritesinin kutsallığı ve geçmişteki altın

¹¹⁸² Kemal Tahir'in ideolojik arayışları hakkında kısa bir değerlendirme için bkz. Ertan Eğribel, "Kemal Tahir: Romancı, Sosyalist, Yerli Düşünür", *Kemal Tahir 100 Yaşında*, (Ed. Ertan Eğribel – M. Fatih Andı), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 2010 içinde, ss. 153-163.

¹¹⁸³ Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, C. 2, s. 174.

çağ fikri de özünü buradan alan düşüncelerdir. Ona göre Batı'da ortaya çıkan üretim biçimleri bu toplumlarda devamlı iç çelişki yaratarak insanlar arası eşitsizliği kurumsallaştırmıştır. Kavimler göçünden sonra, merkezi gücün zayıflamasıyla ortaya çıkan feodal düzen Batı'da yeni bir sürece ortam hazırlamıştır. Feodalite düzeninin çelişkilerinden yararlanarak gelişen burjuva sınıfı, kişisel girişimciliğe, sermaye yatırıma, bunların doğal sonucu olan rekabete dayanarak güçlenmiş; burjuvanın güçlenmesiyle ortaya çıkan Rönesans, Reform ve Sanayi Devrimi aşamalarından geçen Batı, bu sistemin ayrılmaz parçası olan sömürüyü bütün dünyaya Avrupa merkezli olarak yaymıştır. Doğu'da ise feodalite yaşanmadığından ve özel mülkiyet gelişmediğinden bir sermaye sınıfı ortaya çıkmamış, buna bağlı olarak da Batı'da yaşanan Rönesans, Reform, Sanayi Devrimi gibi süreçler Doğu'da görülmemiştir. Benzeri Doğu'da yaşanmadığı için Batı'daki gelişmelerin ortaya çıkardığı modern toplumu Batı'daki şekliyle Doğu'da oluşturmaya çalışmak gerçekçi değildir. Türk toplum yapısı Batı'daki tarihsel süreçten farklı olduğu için Batı kökenli siyasal ve ekonomik tercihler Türkiye'de olumlu sonuçlar veremezdi. Türkiye'nin sorunlarına çözüm bulabilmesi ancak farklı tarihsel süreçler yaşayan toplum özelliklerinin belirlenmesiyle mümkün olabilirdi. Dolayısıyla Kemal Tahir eserlerinde bu düşünceyle Batılılaşmaya ve Batılılaşmanın yarattığı aydın tipine eleştirel yaklaşmıştır. Batılılaşmayı amaçladığı için Kemalist harekete, batılılaşmanın bir kolu olarak gördüğü sosyalist harekete de olumsuz yaklaşmış, Doğu'nun tarihinin sınıflar arası bir mücadele değil Doğu – Batı çatışması ile açıklanabileceğini savunmuştur.¹¹⁸⁴

Kemal Tahir'in görmediği köyü ve hapisanede tanıdığı köylüleri yazmaya iten nedenler özetlediğimiz tarih görüşünden ileri gelir. Köyü ve kenti, özellikle köyü

¹¹⁸⁴ Mithat Kadri Vural, "Roman Üzerinden Tarihin Algılanmasına Bir Örnek: Kemal Tahir", *Türk Tarih Kurumu – Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yazıcılığı Sempozyumu Bildiriler (Ankara 18-20 Mart 2010)*, (Ed. Mehmet Öz), TTK Yay., Ankara, 2011 içinde, ss. 831-845, s. 838-839.

modern toplumun sorunları bakımından ele almaktan çok tarih içerisinde anlamaya çalıştığı Anadolu insanının kimliğini belirleme bağlamında söz konusu etmiştir.¹¹⁸⁵ Köy onun için ezen – ezilen ilişkisinin mekanı değildir. Daha çok Türklüğün kimlik kodlarını bulmaya çalıştığı bir alandır. Bu nedenle romanlarında köy ve köylü, bir kimliğin uzantısıdır. Yazarın şehirde geçen romanlarında bu yaklaşımını bulmak zordur. Mesela İstanbul’da Türklüğün kimlik kodlarını pek araştırmaz. Ama köy onun bu tür araştırmaları için bir laboratuvar işlevi görür. Köyü anlattığı romanlarında bakış açısı hep aynıdır. Çankırı yöresini anlattığı *Sağırdere – Körduman – Kelleci Memet*’te (1955–1962), Çorum yöresini konu alan *Yediçinar Yaylası – Köyün Kamburu – Büyük Mal* (1958–1970) romanlarında, eşkıyalık meselesini irdelediği *Rahmet Yolları Kesti*’de (1957), Köy Enstitüleri’ni el alan *Bozkırdaki Çekirdek*’te (1967) aynı bakış açısının devam ettiği görülür.¹¹⁸⁶

Köyü iyi tanımadığı halde Türk kimliğinin kodlarını buralarda araması Kemal Tahir’le ilgili tartışmalarda öne çıkan konulardan biridir. Kendisi hapisanede köylülerle beraber geçirdiği on üç senenin onları tanımaya yettiğini söyleyerek bu eleştirileri karşılamıştır.¹¹⁸⁷ Anadolu’da gezdiği vilayet merkezlerinin dahi köy koşullarında yaşadıklarını hatırlatarak Türkiye’de köy – şehir ayırımının bulunmadığı görüşü¹¹⁸⁸ de bu konudaki temel savunmalarından birini oluşturmuştur. Ancak hapisane deneyiminin Kemal Tahir’e köylüleri yeterince tanıtmadığı görüşünü ileri sürenler de olmuştur. Şevket Süreyya Aydemir, Demirtaş Ceyhun gibi isimler Kemal Tahir’in köylüleri anlatırken cinsellik sorunlarına ağırlık vermesini temel eksikliklerden biri olarak göstermişlerdir. Hapishanedeki bütün köylülerin sanki kadının paylaşılmasından ötürü orada buldukları gibi bir hava yaratan Kemal Tahir bu isimlere göre onların en az yarısının

¹¹⁸⁵ Sezai Coşkun, “Kemal Tahir’de Köy ve Şehir”, *Kemal Tahir 100 Yaşında*, (Ed. Ertan Eğribel – M. Fatih Andı), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 2010 içinde, ss. 361-372, s. 361.

¹¹⁸⁶ Coşkun, “a.g.m.”, s. 365.

¹¹⁸⁷ Ceyhun, *a.g.e.*, s. 29-44.

¹¹⁸⁸ Timur, *a.g.e.*, s. 174.

oralara toprak kavgaları yüzünden düştüğünü görmezden gelmiştir.¹¹⁸⁹ Taner Timur kahramanlarını Çankırı, Çorum, Kırşehir gibi şehirlisi de köylüsüne benzeyen, üstelik çoğu kez hapishane mensupları arasından seçmek zorunda kalmasını onun köy toplumuna ilişkin görüşlerinin eksik kalmasının nedeni sayar. Timur'a göre kapitalizmin ve dinamizmin yoğunlaştığı Çukurova'da yetişen Yaşar Kemal bu bakımdan daha şanslıdır. Dar ve durağan bir alana sıkışan Kemal Tahir, "Türk ruhunu umumi harmana bağlamak" sorununda büyük zorluklarla karşılaşmıştır. Yazarı tarih araştırmalarına yönelten, geçmişimizde bir "altın çağ"ın varlığı tezine zemin hazırlayan sosyolojik ortam da belki budur.¹¹⁹⁰

II.5.1.1. Türk Köylüsünün Kimlik Kodları

Kemal Tahir'in gördüğü Türk köylüsü, kendi yasaları içinde yaşayan ve bu yasalar kavranmadan anlaşılması zor bir kitledir. Yazara göre köylünün, dışarıdan bakanlara anlaşılmaz gelen birçok özelliği ancak onu idare eden yasalar kavrandığında anlaşılır olmaktadır. Köylü, yüzyıllardır ihmal edilmiştir. Bu ihmal edilmişlik, köylünün kendine özgü ve dışa kapalı bir sistem kurmasıyla sonuçlanmıştır.¹¹⁹¹ İşte bu nedenle Kemal Tahir, köylüyü üretim ilişkileri içerisinde tasvir etmez. Daha çok köylünün yaşayışına egemen olan değerler, köylünün farklı yaşam sorunları karşısında takındığı tutumlar, folklorik öğeler üzerine eğilir.

Kemal Tahir'in köylüleri birbirine hem çok yakın hem de düşman yaşarlar. Köyde kabileler, örneğin *Sağırdere*'de Hocaların kabilesi ile Kulaksızların kabilesi düşmandırlar. İlişkilerini bu düşmanlığı göz önünde tutarak düzenlerler.¹¹⁹² Köylü kendi kapalı dünyasında denetim mekanizmalarını yine kendi içinden çıkarmıştır. "Yarenlik"

¹¹⁸⁹ Ceyhun, *a.g.e.*, s. 51-52.

¹¹⁹⁰ Timur, *a.g.e.*, s. 175.

¹¹⁹¹ Coşkun, "a.g.m.", s. 370.

¹¹⁹² Kemal Tahir, *Sağırdere*, Adam Yay., İstanbul, 1991, s. 30.

örgütü ve örgütün liderlerle olarak bilinen “Küçük Başağalık” “Büyük Başağalık” gibi mekanizmalarla köydeki delikanlıların terbiyesi sağlanır.¹¹⁹³ Köylü devlet güçleri karşısında itaatkar ve korkaktır. Üniformalı kişiler karşısında ne yapacağını bilemez. Nail köye jandarma kıyafetiyle geldiğinde Hocaların Hakkı korkusundan samanlığa saklanmıştır.¹¹⁹⁴ Köylüler devletten çok korkmasına rağmen ondan vergi kaçırarak kadar da cesurdurlar. Tahsildarlar sayıma geldiklerinde daha az vergi vermek için hayvanlarını dağa kaçırıp saklarlar.¹¹⁹⁵ Demiryolu yapımında kullanılan demirleri çalıp satarlar; Çünkü “hükümet malı deniz, yemeyen domuz”dur.¹¹⁹⁶

Kemal Tahir romanlarında köylülerin özelliklerine dair çıkarımları bazen anlatıcının ağzından duyduğumuz gibi bazen de karakterlere söylenen sözler olarak görürüz. Olumlu tipler arasında yer alan küçük başağ Murat’ın ağzından köylünün gösterişe duyduğu merakı kendinden zayıf olanı ezme eğilimi dillendirilir. Murat’a göre köylülerin safça bir kurnazlıkları da vardır. Aklına gelen bir şeyin başkasının bulamayacağına inanır, beş paralık kâr için beş yüz kuruşluk zarara girer. Birbirine karşı kurt kesilen köylüler yabancıya karşı “köpek gibi” boyun eğer. Kendi toprakta yatar, hatırlı konuğa kaba döşek saklar. Komşusuna bir yumurta vermez, verse de ileride geride lafını edip başına vurur. Hatırlı konuğunun atına da tohumluğunu yedirir.¹¹⁹⁷ Murat’a göre köylünün bu özellikleri çok ezilmiş olmasından ileri gelmektedir. “Adamın ezilmişinden, bu kadar adam olur.” Okuluna bakmayan, onu kaderine terk eden köyden başka ne beklenirdi. “Bereket, delikanlıklar gurbete gidiyorlar da biraz adamlık öğreniyorlar”dı.¹¹⁹⁸

¹¹⁹³ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 36.

¹¹⁹⁴ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 38.

¹¹⁹⁵ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 56, 64.

¹¹⁹⁶ Kemal Tahir, *Körduman*, Adam Yay., İstanbul, 2004, s. 255.

¹¹⁹⁷ Kemal Tahir, *Sağırdere*, s. 49-50.

¹¹⁹⁸ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 50.

Köylüler modernleşme yolunda atılan bütün adımlara rağmen geleneksellikte ısrar eden, örneğin alaturka saat kullanmaya devam eden,¹¹⁹⁹ eski yazıyı çocuklarına öğretmeyi amaç edinen, yeni yazıdan hazzetmeyen¹²⁰⁰ bir kitledir. Gayr-ı Müslimlere karşı tutumlarında kendinden olmayana karşı her türlü öfke mevcuttur.¹²⁰¹

Bütün bu çarpık yönlerine rağmen köylüler yaşamlarına razıdır, sürdürdükleri dengenin bozulmasından korkarlar. Kulaksızın Yakup büyük oğlu Murat'ın "bozulması"nı şimdi mahpus olan öğretmeni Mahmut'un düşüncelerine bağlar. Mahmut'un bir gün zengin-fakir çelişkisinin kalkacağı yönündeki düşünceleri, köy-şehir ayrımının sonlanacağına dair inançları ona saçma gelir. Hatta köylülerin de bir gün şehirliler gibi gezineceği fikri ona ayıp bile gelir.¹²⁰²

Birçok Marksist köy romanında köylülerin maddi sebeplerden kaynaklanan anlaşmazlıkların ya da giriştikleri isyanların sonucunda hapse girdikleri görülür. Ya ağaya isyan ettikleri için ya da haklarını yiyen birini öldürdükleri için hapse düşmüşlerdir. Sorun bir şekilde maddi hayat koşullarına bağlanmıştır. Ama Kemal Tahir, hapishane koşulları içerisinde tanıdığı köylülerin mahpus olma nedenleri arasında sınıfsal etkenlere yer vermez. Hapse düşmeleri daha çok kendi yaşama yasalarının getirdiği sonuçlar ya da bireysel hikayelerinin bir parçası olarak karşımıza çıkar. Zihinsel engelli bir kıza tecavüz eden Cinci Nezir, ortağını öldürüp paralarına konmak isteyen Hatip, karısını hovardasıyla yakaladığı için öldüren Şeker Emin, jigololoğunu yaptığı yaşlı kadının altınlarını çalan Recep, davar hırsız Uzun Cemal Kemal Tahir'in hapishanede geçen *Kelleci Memet* romanında öne çıkan karakterlerdir.¹²⁰³

¹¹⁹⁹ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 51.

¹²⁰⁰ Kemal Tahir, *Körduman*, s. 73.

¹²⁰¹ Kemal Tahir, *Yediçınar Yaylası*, Adam Yay., İstanbul, 1992, s. 12.

¹²⁰² Kemal Tahir, *Körduman*, s. 98.

¹²⁰³ Kemal Tahir, *Kelleci Memet*, Adam Yay., İstanbul, 1992, s. 40, 45, 47, 54, 62, 258.

Anadolu'nun şekillendirdiği Türk köylüsünün kendine özgü yapısını tarih ve coğrafya ışığında değerlendirmeye çalışan Kemal Tahir, Türklerin Anadolu'ya gelip yerleşmelerinden, beylik ve devlet kurmalarına kadar tüm süreçlerin ve ilişkilerin, sosyalizmin çizdiği ana çerçevenin dahilinde gerçekleştiğini belirtir. Adil bir dağıtıcı olarak devletin oynadığı rolü önemseydiği için ona göre Anadolu Türklüğü doğal olarak sosyalist niteliklere sahiptir. Gibbons'tan aldığı "Osmanlılık yeni bir ırktır" yaklaşımının da köye ve köylüye bakışını belirlediği görülür. Onun bakış açısı içerisinde Türk köylüsü, bu yeni ırkın devamıdır ve ancak kendine özgü yasaları kavranıldığında anlaşılabilir.¹²⁰⁴ Osmanlı'nın feodal olmadığı, kendine özgü olduğu görüşünden hareketle ağalık, mültezimlik gibi eşitsizlikçi kurumları bir tür sapmanın ürünleri kabul eder. Bu tür kurumların köksüzlüğüne, tarihsel bağlardan yoksunluğunu sürekli vurgu yapar.

II.5.1.2. Köyün Değişmeyen Tarihi

Osmanlı devletinin feodal olmadığını düşüncesi Kemal Tahir'i romanlarında zengin mültezim ailelerinin köksüzlüğünü sergilemeye yönlendirmiştir. Yazar, ağalığın Osmanlı'da babadan oğula geçen genetik boyutları bulunmadığını, zenginleşmelerin ve fakirleşmelerin aniden olabileceğini söylemiştir. Bu nedenle onun romanlarındaki köylüler topraksızlıktan şikayet etmezler. Çünkü köylüleri maraba, ortakçı vb. mekanizmalar arasında tutan asıl sorun öküzlerinin veya toprağı sürececek diğer donanımlarının bulunmayışıdır. Kulaksız Yakup "rençber kısmına iki çift öküz olmadı mı, kulak verme"¹²⁰⁵ derken köylüler açısından asıl sorunun toprak değil donanım olduğunu belirtmiş olur. Köylülerin yoksulluğuna neden olan bir diğer şey de doğa karşısındaki acizlikleridir. Topraklar kıraç olup yeterli yağmur yağmadığında köylü büsbütün çaresiz kalır.¹²⁰⁶ Tanzimat Fermanı'yla başlayıp 1908 ve 1923 devrimleri ile ilerleyen Batılılaşma

¹²⁰⁴ Coşkun, "a.g.m.", s. 371-372.

¹²⁰⁵ Kemal Tahir, *Sağırdere*, s. 54.

¹²⁰⁶ Kemal Tahir, *Kelleci Memet*, s. 15.

faaliyetlerine rağmen yönetici kadrolar ne haksız yere zenginleşen mültezimlere dokunmuşlardır ne de köylünün yaşamını iyileştirebilmişlerdir. Çorum üçlemesi bu tarihsel serüvenin yaratıcılarının köydeki düzeni nasıl değiştiremediklerinin hikayesini içerir.

Tanzimat Fermanı Çorum köylerinde yerleşmiş olan çarpık düzeni değiştiremediği gibi yeni gelen hükümdarlar yöredeki derebeyleri ile uzlaşmak zorunda kalmışlardır.¹²⁰⁷ Yöredeki derebeylerinin kökü çok derinlerde olmayıp zenginlikleri, Çapanoğlu'nun at uşaklığından türeme başıbozuk paşası Dilaver Ağa'nın gibi genelde vurgun ve talana dayalıdır.¹²⁰⁸ Dedesi leblebici iken türlü oyunlarla zenginleşip yörenin zenginleri arasına giren Çakır Kahyaların Halil'in kendi soyunu şanlı bir yere dayandırmak için verdiği çabalar da oldukça komiktir.¹²⁰⁹ Kemal Tahir'in ilk eşi olan Fatma İrfan Serhan¹²¹⁰ da *Marziye* (1979) ve *Karagöl* (1979) romanlarında yoksul, sıradan köylüler arasından çıkan bazı insanların vurgun yoluyla zenginleşmelerinin, gözlerini toprak ve para hırsı bürümüş ağalara dönüşmelerinin hikayesini anlatır.¹²¹¹

Kemal Tahir'in romanlarında bu tür aileler genelde silah, tütün kaçakçılığı, mültezimlik, köylüyü ortakçı vb. sıfatlar altında çalıştırıp sömürmek gibi meşru olmayan yollardan zenginleşmişlerdir. Çorum üçlemesinin geçtiği mekan olan Narlıca köyüne göçebe gelen Abuzer'in zenginleşme hikayesi bu bağlamda ilginç bir örnektir. Abuzer, Çakır Kahyalar ailesinden Ömer'in yanında çobanlık yaparken kurnazlıkları sayesinde gitgide "ağalığa" yükselir. Yükselişi karısını ileri gelen kimselere peşkeş çekerek, hırsızlık yaparak başlamış, kumarcılığı ile hızlanarak sonradan yayla sahibi olmaya kadar

¹²⁰⁷ Kemal Tahir, *Yediçınar Yaylası*, s. 16.

¹²⁰⁸ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 23.

¹²⁰⁹ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 32-33.

¹²¹⁰ Özgeçmiş için bkz. *Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 2, s. 908.

¹²¹¹ Bkz. Fatma İrfan Serhan, *Marziye*, Sander Yay., İstanbul, 1979, s. 254, 323-324; Fatma İrfan Serhan, *Karagöl*, Hürriyet Yay., İstanbul, 1979, s. 17, 63-64.

uzanmıştır.¹²¹² Buna karşılık Ömer'in oğlu Kenan babasının ölümünden sonra kalan mirası kumarda, içki alemlerinde tüketmiş, düştüğü maddi sıkıntılardan kurtulmak için babasının kapatması Benli Nazmiye ile analığı Güllü'yü "kullanmakta" bir sakınca görmemiş, kız kardeşi Hacer'i de "hovardaya çıkarmak" seviyesine kadar düşmüştür.¹²¹³ Herhangi bir değer yargısının bulunmayışı, yozlaşmaya açık bir yapının varlığı hem hızlı yükseliş ve düşüşlerin nedenidir hem de bu çürümüşlüğü besleyen ana kaynaktır. Çalık Kerim'in Birinci Dünya Savaşı yıllarında Petek'le bir olup kocası Hasan'ı zehirlemesi, onun paralarını çalması ve posta soygunuyla başlayan ticari girişimleri sayesinde "ağalığa" yükselip "Kerim Ağa" olması aynı düzenin sonucudur. Medrese öğrenimi görmüş olan kurnaz Kerim bundan sonra köyde dükkan açacak, silah kaçaçılığı yapacak, borç verdiği köylüleri ortaklık yoluyla sömürerek zenginliğine zenginlik katacaktır.¹²¹⁴

Kendisine çok umut bağlanan 1908 Devrimi de köydeki düzende hiçbir değişiklik yaratmamıştır. Yeni iktidar sahipleri eski düzenin mültezimleri, soyguncuları ve yörenin eşkıyalarıyla ittifakları tazelemiştir. Köylü yine devlet ile mültezimler arasında ezilmektedir. Abuzer Ağa ile Çorum'un İttihat ve Terakki Cemiyeti Başkanı Avukat Cevdet Bey'in sıkı ilişkisi ve benzeri ilişkiler bunu kanıtlamaktadır.¹²¹⁵ Kemal Tahir, *Köyün Kamburu*'nda eski düzenin sömürücülerinin 1908 Devrimi'nden başlarda korktuklarını ancak kısa süre sonra korkacak bir şey olmadığını anladıklarını yazar.¹²¹⁶ Tam aksine iflas eden Çakır Kahyaların Kenan İttihatçıların düzenlediği "Ermeni sürgünü"nde babasının sıkı dostu olan "Kirkor emmisini boğazlayıp" mal varlığına konarak yeniden zenginleşecektir.¹²¹⁷

¹²¹² Kemal Tahir, *a.g.e.*, 54, 56; Kemal Tahir, *Köyün Kamburu*, Bilgi Yay., İstanbul, 1976, s. 78.

¹²¹³ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 276.

¹²¹⁴ Kemal Tahir, *Köyün Kamburu*, s. 262, 291, 301-303.

¹²¹⁵ Kemal Tahir, *Yediçınar Yaylası*, s. 267, 285, 287, 296.

¹²¹⁶ Kemal Tahir, *Köyün Kamburu*, s. 161.

¹²¹⁷ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 191..

Köyün Kamburu romanında İttihatçıların İstanbul'dan sürdüğü isimlerden biri olarak yansıtılan Refik Bey'in ağzından köylülerin acıklı durumunu gözler önüne seren Kemal Tahir ona istediği çözümü de söylemiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Çorum'da sürgünde olan gazeteci Refik Bey köylülerin cehaletlerinin iktidarlarca kullanıldığını düşünmektedir. Ona göre çözüm "İttihatçıların alaşağı edilmesidir."¹²¹⁸ Ancak Kemal Tahir, devrilmesini önerdiği İttihatçıların yerine neyin konulacağı sorusunu cevapsız bırakmıştır.

Kemal Tahir'in, köylülerin dilinde "sığır, öküz"¹²¹⁹ anlamlarına gelen "büyük mal" lafıyla betimlediği köylülerin hayatı Tek Parti Döneminde de değişmemiştir. Çorum üçlemesinin son romanı olan *Büyük Mal*'da Abuzer Ağa öldükten sonra yerine geçen oğlu Sülük CHP'li mebuslarla oturup kalkan, valiyi, jandarmayı konuk eden bir kişi olarak karşımıza çıkar. Dahası kendisi de sıkı bir CHP'li ve İsmet Paşa yanlısıdır. Sülük'ün bu önemli adamlarla toplantılarında Çalık Kerim, daha doğrusu Kerim Ağa da vardır.¹²²⁰ Çorum İTC Başkanı Cevdet Bey de bu defa CHP'den mebus olmuştur.¹²²¹ Çakır Kahyaların Kenan "Ermeni kırımında"¹²²² Kirkor Emmisi'ni boğazlaması sayesinde gelen malvarlığı ile yeniden semirmiş, bölgesinin önde gelen "fermanlı Hayriye tüccarı kesilmiştir."¹²²³ Kenan, Sülük ve Kerim "ağalar" kah birbirleriyle ittifak kurarak köylüyü beraber sömürmekte kah birbirilerinin kuyularını kazmaktadırlar. Kısacası düzen Cumhuriyet Döneminde de değişmemiştir.¹²²⁴

Geçmişteki eşitlikçi düzenin bozulmasını temsil eden mültezimlik, ağalık türünden kurumlar sömürünün somut yansımaları olarak Kemal Tahir'in romanlarında da

¹²¹⁸ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 202.

¹²¹⁹ Bkz. Kemal Tahir, *Büyük Mal*, İthaki Yay., İstanbul, 2008, s. 5.

¹²²⁰ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 25, 110.

¹²²¹ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 26.

¹²²² Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 107.

¹²²³ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 107.

¹²²⁴ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 33.

yerlerini almışlardır. Aynı şematik kalıplardan hareket etmemekle birlikte o da birçok köy romancısı gibi düzendeki çarpıklıklara dikkati çekmiştir. Ancak geçmişte var olduğuna inandığı adil düzene ve bunun devlet eliyle yürütüldüğüne duyduğu inanç isyan temasından eğitime kadar köy romancılarının genelde olumlayarak yansıttıkları çözüm temalarına şüpheyle yaklaşması sonucunu doğurmuştur. Köylü kitlelerinin siyasal özne olup olamayacağı “büyük mal” sözüyle cevabı baştan verilmiş bir sorudur. 1957’de yayımlanan *Rahmet Yolları Kesti*, Yaşar Kemal’in ilk cildi 1955’te yayımlanan *İnce Memed*’ine nazire sayılabilecek ölçüde eşkıyalık kurumunu ve isyan temasını olumsuzlamaktadır. *Bozkırdaki Çekirdek* (1967) ise yayımlandığı dönemde enstitülü romancıların büyük özlemle dillendirdikleri Köy Enstitüleri projesine ve bu kurumlar üzerinden eğitim temasına yüklenen aşırı anlamları tartışmaya açtığı eseri olarak bilinir. Köylülüğü anlamak için tarihe yönelen Kemal Tahir, çözüm için örneğin enstitülü romancıların önerdiği gibi geçmişteki mutlu çağa dönüşü önermez. Düzendeki çarpıklıkların giderilmesi için önerdiği çözümleri geleceği belirleyecek olan kentleşmeyi kabul eden, işçileşmeyi öneren ve olumlayan bir yaklaşıma dayandırmıştır.

II.5.1.3. Köylülerin Kaderi Nasıl Değişir?

Bir köylü toplumu olan Türkiye’nin barındırdığı ekonomik ve sosyal çelişkileri gidermek için köy romancıları, özellikle enstitülü yazarlar eğitim temasını sıklıkla dile getirmişlerdir. Köy Enstitülerinin kapatılmasına içerleyen bir tutumla eğitimle Türkiye’nin en önemli sorunu kabul edilen cehaletin ortadan kaldırılacağına, toplumun üzerindeki geri kalmışlık perdesinin yırtılabileceğine inanan çok sayıda roman kaleme alınmıştır. Kemal Tahir ise Köy Enstitüleri ve eğitim konularında çağdaşlarından farklı bir tutum takınmış, dönemine göre daha özgün arayışlar içerisine girmiştir. Örneğin *Bozkırdaki Çekirdek* romanında tek parti rejiminin enstitüleri kurmasındaki amaçları ve eğitimin tek

başına toplum sorunlarını çözmedeki yeterliliğini sorgulamıştır. Çorum, Çankırı ve Kastamonu'nun birleştiği yerlerde kurulması düşünülen on dördüncü enstitünün yani Dumanlıboğaz Köy Enstitüsünün hikayesi ekseninde partili yöneticilerden, eğitimcilerden seçtiği roman karakterlerini konuşturarak bu konulardaki tezlerini geliştirmiştir.

Partililerden bazıları enstitülerin yetiştirdiği öğretmeni devletin köydeki gözü kulağı, bir bakıma eskinin “tumarlı sipahisi” gibi görmektedir.¹²²⁵ Partinin enstitülerden beklediği bir işlev de köylüleri köylerinde tutmaktır. CHP'nin üst düzey yöneticileri köylülerin enstitüler sayesinde nahiyeye bile uğramayacağını ileri sürerler. Teknolojinin Batı'da yarattığı hareketlilikten korkuyla bahseden partili üst düzey yöneticiler Türkiye'de benzerinin yaşanmaması için çabaladıklarını söylemekte, enstitülerin köylüleri yerlerinde tutmada önemli bir araç olduğunu düşünmektedirler.

Dumanlıboğaz Köy Enstitüsünün müdürü Halim Akın eğitimcilerin ideallerinden ve enstitülerden beklediklerini anlatırken köylülerin azla yetinme özelliklerini ve çile çekme güçlerini temel kaynakları olarak ileri sürer. Kemal Tahir, köylülerin bu yönlerinin sömürüldüklerini düşünmektedir.¹²²⁶ Kendi görüşlerini söylediği müfettiş Şefik Ertem'in analizleri Kemal Tahir'in yaklaşımını daha net yansıtır. Şefik Ertem ekonomik ve sosyal güçlendirmelerle desteklenmeyen bir eğitim seferberliğiyle köylünün aydınlanamayacağını, enstitü gibi dışarıdan dayatılan her türlü girişimin batmaya mahkum olduğunu savunur. Şefik Ertem, enstitülerin biraz teknik beceri biraz da pedagojiyle donatılan kişiler yarattığını, bunun ancak köyü kendi içine kapanmaya zorladığını dolayısıyla asıl amacının da köylünün köyünde kalmasının sağlamak olduğunu düşünmektedir.¹²²⁷ Ona göre köyün kendi kendine yetmesi demek insanoğlunun “sosyal

¹²²⁵ Kemal Tahir, *Bozkırdaki Çekirdek*, Tekin Yay., İstanbul, 2004, s. 12.

¹²²⁶ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 147.

¹²²⁷ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 149, 152.

işbölümü anlayışının en ilkel üretim çağında yaşamağa çabalaması demektir ki çıkarı yoktur.”¹²²⁸

Kemal Tahir’in eğitim ve enstitüler hakkındaki görüşleri aslında bu temaları yücelten, aralarında enstitü mezunu romancıların da bulunduğu 1960’ların sosyalist aydınlarına yönelik eleştirilerinin bir parçasıdır. Türk sosyalistlerinin aslında biraz kılık değiştirmiş bürokratlar olduğu görüşünü de bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. Ona göre Türk idarecileri herhangi bir sosyal temeli bulunmayan yenilikleri nasıl tepeden inme yöntemlerle getirmişlerse bürokrasinin basit bir uzantısı olan Türk solcuları da aynı yaklaşımla Türkiye’de sosyalizmi inşa etmeye yeltenmişlerdir. İşçi sınıfının gelişimi gecikince de kendilerini Türkiye’nin şartlarına uyarlamak yerine çözümü işçi sınıfı dışındaki güçlerde, örneğin orduda aramışlar, askeri darbelere bel bağlamışlardır.¹²²⁹

Türk sosyalistlerden umudu kestiği açıkça görülen Kemal Tahir, eşkıyalık kurumu üzerinden yürütülen şiddet yöntemiyle ilgili tartışmalarda *Rahmet Yolları Kesti*’de takındığı olumsuz tutumla farklılığını sürdürür. *İnce Memed* ile gündeme gelen ve daha önce değindiğimiz başka romanlarda da görüldüğü üzere birçok yazarın kullandığı eşkıyalık olgusunu Kemal Tahir bir çeşit soygunculuk¹²³⁰ kurumu olarak görmüştür. Bu yaklaşımıyla, hem eleştirdiği ve birçoklarının eşkıyalığı destansı anlatımlarla ele aldığı Türk sosyalistleri arasına katılmayarak hem de kutsallık yüklediği devlet mitini suç işleyen eşkıya fenomenlerine ezdirmeyerek kenti içinde tutarlılığını korumuş olur.

Eşkıyalık kurumunun Osmanlı’nın güçlü dönemlerinde çok nadir görüldüğünü, devletin bu dönemlerde eşkıyaları yaşatmadığını söyleyen Kemal Tahir’e göre merkezi devletin zayıflamasıyla beraber devleti yıkmak isteyen iç ve dış dümanlar bu kurumu kullanmaya başlamışlar ve yayılmasına sebep olmuşlardır. Son iki yüz yıllık tarihimizde

¹²²⁸ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 156.

¹²²⁹ Eğribel, “a.g.m.”, s. 162.

¹²³⁰ Mehmet Bayrak, *Eşkîyalık ve Eşkîya Türküleri*, Yorum Yay., Ankara, 1985, s. 99.

Rumeli’de ve Anadolu’da bunun örnekleri çoktur. Yazar bunun en taze örneği olarak Yaşar Kemal’in hikayesini de kaleme aldığı Çakırcalı Efe’yi gösterir. Abdülhamit zamanında İzmir çevresinde ortaya çıkıp on beş sene aralıksız soygun yapan Çakırcalı Efe’yi Yaşar Kemal’in aksine bir kahraman gibi değil azılı bir haydut olarak görmektedir. Ona göre Çakırcalı bir İngiliz ajanıydı ve iç siyasetteki İngilizler ile İngilizciler tarafından korunmaktaydı. Nitekim Abdülhamit’i deviren İttihatçılar dış politikada rotayı Almanya’dan yana çevirdikten birkaç ay sonra Çakırcalı’nın öldürülmesi tesadüf değildir. Kemal Tahir Çakırcalı Efe’nin öldürülmesini şu cümlelerle ifade etmiştir: “Çakırcalı denen namussuz bir zaptiye müfrezesi tarafından tepelenmiş, ayağından bir ağaca asılarak, halka gösterilmiştir.”¹²³¹ Ona göre eşkıyalık kurumu bir de köylüyü korkutarak sömüren ağalar ve eşraf tarafından da koz olarak kullanılmıştır. Eşkıya destanlarının, türkülerinin halk arasında yayılmasını bunların ağalara, nüfuzlu zenginlere karşı halkı tutması gibi var olmayan bir olguyla açıklanamaz. Eşkıya hikayeleri, türkeleri genelde saz şairi denilen “serseriler” tarafından, devlet otoritesinden bile korkmayan ağa, eşraf, ayan odalarında çalınıp söylenebilirdi. Bu tip ürünlerin yayılmasını sağlayan saz şairleri de ona göre ağa sofrasında geçinen, tıpkı eşkıya çeteleri gibi ağalar ve soyguncu mültezimler tarafından kullanılan kişilerdi.¹²³²

Eşkıyalık konusunda Kemal Tahir ile görüşleri taban tabana zıt olan Yaşar Kemal¹²³³ bu kurumu bir başkaldırma türü olarak kabul eder. Ona göre büyük başkaldırmalarda eşkıyaların çok yardımları görülmüştür. Mustafa Kemal’in başkaldırmasına yurdun başka başka bölgelerinden eşkıyalar katılmışlardır. Ege’de Yörük

¹²³¹ Bkz. Bayrak, *a.g.e.*, s. 101.

¹²³² Bkz. Bayrak, *a.g.e.*, s. 101. Taşradaki ve köylerdeki yerel yöneticilerin eşkıyalarla işbirliği yaptıklarına veya kendilerinin doğrudan eşkıyalık faaliyetlerinde bulduklarına dair bazı gözlemler için bkz. Gün, “a.g.m.”, s. 284-287.

¹²³³ Bu konuda bir karşılaştırma için bkz. Erdiç Kaplan, “ ‘İnce Memed’ ve ‘Rahmet Yolları Kesti’ Romanları Arasında Eşkıyalığın İşleniş Bakımından Bir Karşılaştırma Denemesi”, *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 1 (2004), ss. 47-57.

Ali Efe, Demirci Efe, Antep dolaylarında Karayılan, Toroslarda Gizik Duran bu anlamda ilk akla gelen örneklerdir. Tarihsel açıdan eşkıyalığın ortaya çıkış nedenleri öncelikle ekonomiktir diyen Yaşar Kemal soygun boyutunu kısmen kabul etmiş gibidir ama bütün vakaların aynı kefeye konulmasından yana değildir. Anadolu'daki yönetimlerin düzensizliği de bu kurumun devamlılığını sağlamıştır. Ona göre Baba İshak'tan başlayan ve 17. yüzyıla kadar gelen Celali ayaklanmalarının nedenlerinden biri bu düzensizliklerdir.¹²³⁴ Kemal Tahir ise Yaşar Kemal'in dillendirdiği görüşleri ve benzerlerini sosyalistlerin bir çarpıtması olarak yorumlamıştır.¹²³⁵ Kurtuluş Savaşı'nda eşkıyaların da yer aldığını hatırlatan Yaşar Kemal'e cevap kabul edilebilecek sözlerinde Balkan uluslarının Osmanlı'dan kopuşlarında da eşkıyaların rol oynadığını hatırlatır. Balkan uluslarının eşkıya hikayeleri verimli bir "Milli Kurtuluş Edebiyatı" da yaratmıştı ama bu sonradan terk edilmiştir. Çünkü ona göre eşkıyalar çoğu zaman kendi milletlerine de zarar veriyordu. Yazarlar halka ve köylüye yönelince mevcut hayranlık havası dağılmıştır. Halkta, zenginlere karşı beslenen sinsi düşmanlıktan ötürü eşkıyalara duyulan sempati devam etmektedir ama Türkiye'deki gibi aydınlar arasında da aynı şey varlığını koruyorsa orada ters giden bir şeyler var demektir.¹²³⁶

Kemal Tahir'in, *İnce Memed*'e tepki olarak yazıldığı iddia edilen¹²³⁷ *Rahmet Yolları Kesti* romanı yukarıda özetlediğimiz görüşlerinin edebi karşılığıdır. Cumhuriyet'in 1930'lu yıllarında geçen romanda güçlü bir devlet mekanizmasının varlığı durumunda eşkıyalığın yaşayamayacağı tezi işlenmiştir. Bu çerçevede eşkıyalığı salt bir asayiş sorunu olarak gören yazar Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında eşkıyalığın

¹²³⁴ Bkz. Bayrak, *a.g.e.*, s. 99-101.

¹²³⁵ Bülent Kalkan, "Kemal Tahir'in Eşkıyalığa Yaklaşımı: Kahramandan Hırsıza", *Kemal Tahir 100 Yaşında*, (Ed. Ertan Eğribel – M. Fatih Andı), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 2010 içinde, ss. 353-359, s. 358.

¹²³⁶ Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman*, C. 3, s. 457.

¹²³⁷ Kalkan, "a.g.m.", s. 358.

canlandığına, devletin toparlanmasıyla tekrar ortadan kalktığına değinmiştir.¹²³⁸ Roman kahramanlarından Bektaş Emmi'nin deyimiyle bu dönemde hükümet kuvvetli olduğu için artık eşkıya yoktur.¹²³⁹ Kemal Tahir, eşkıyalığa soyunanların başına gelecekleri de onların karşısına çıkardığı ve kutsallaştırdığı devlet mekanizmasının gücüyle açıklamıştır.

Bu dönemde köylüler arasında, yaşam koşullarının getirdiği zavallılık yüzünden Musa Çavuş, Kör Dede, Aynacı, Kanlı İlyas, Kara Haydar gibi eski eşkıyalara duyulan hayranlık sürmektedir. Çerçi Süleyman'ın hizmetkarı Maraz Ali'nin eşkıyalığa özenmesi de devam eden sempatinin bir sonucudur.¹²⁴⁰ Maraz Ali gibi Uzun İskender, Kuru Zeynel ve Katır Adil de kulaktan kulağa dolaşan hikayeler yüzünden kendini Çakırcalı, Çöllo gibi eşkıyalar seviyesine çıkarabileceklerine inanıp eşkıyalığa özenmektedirler.¹²⁴¹ Sarıca köyüne gidip Alevi Dedesinin evini basarak soyan bu dört kişinin soygun yaptıkları gece bastıran ve köprüler yıkan "rahmet" yüzünden planlarının aksadığı görülür. Yağan şiddetli ve kesintisiz yağmurdan ve selden ötürü köyden umdukları kadar uzaklaşamayan bu dört kişi sonunda köylüler ve jandarmalar tarafından köşeye sıkıştırılırlar ve eşkıyalık planları suya düşer.¹²⁴² Dört kafadarın başarısız soygun girişimleri bile halk arasında anlatıla anlatıla bir destana dönüştürülebilmiştir. Bu durum köylünün "beğenip de yapmaktan korktuklarını, 'bir ucundan biz de yapışalım' demeden başkasında seyretmek"¹²⁴³ kolaycılığından ileri gelmektedir.

Eşkıyalığı tetikleyen sempatiye dikkati çeken Kemal Tahir, bu kurumun güçlü ve adil bir iktidar, düzenli askerlik ve diğer refah koşulları ile beraber ortadan kalkacağını

¹²³⁸ Kemal Tahir, *Rahmet Yolları Kesti*, İthaki Yay., İstanbul, 2006, s. 15, 53.

¹²³⁹ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 22.

¹²⁴⁰ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 17-18.

¹²⁴¹ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 118.

¹²⁴² Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 224-358.

¹²⁴³ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 370.

savunmuştur. Romanda yağdırdığı “rahmet” yani yağmur; “gök rahmeti değil yer rahmeti”¹²⁴⁴ dediği güçlü devleti temsil etmektedir.

Toplumsal adaletsizliğin giderilmesi tartışmalarına bağlı olarak gündeme getirilen eşkıyalık olgusu ve bunun etrafında sürdürülen direniş yöntemleri tıpkı diğer popüler tartışmalar gibi Kemal Tahir tarafından reddedilmiştir. Ekonomik ve sosyal politikalarla desteklenmemiş bir eğitim seferberliğinin de çözüm olmayacağını düşünen yazar Köy Enstitülerini de yine mevcut çarpıklıkların sürmesine yol açan bir kurum olarak görmüştür. Döneminin en popüler çıkış yolları gibi görünen eğitim ve direniş temalarına, Türk bürokrasisinin uzantısı saydığı sosyalistlerine mesafeli duran Kemal Tahir’in bu durumda kurtuluşu kitlelerde arayıp aramadığı düşünülebilir. Ancak o daha baştan “büyük mal” dediği köylülere güvenmediğini de ilan etmiştir. Sürekli tasvir ettiği kapalı köy hayatının kendi dinamikleri ile çözülemeyeceği de ortadadır. Köye dışarıdan gelen bir aydın da olmayınca dönüşüm bir hayalden öteye geçmez. Her şey olduğu gibi kalır. Köylüler de birbiri ile itişip kakışarak, birbirilerinin karısına kızına uçkur çözerek, cinselliğin her türlüşününün kol gezdiği bir ortamda kurnazlık sandıkları küçük hesaplarla yoksul ve sefil bir biçimde, yuvarlanıp giderler.¹²⁴⁵ Köylülere yönelik aşağılayıcı doğrudan ifadeler onların sık sık çarpık cinsel ilişkiler içerisinde tasvir edilmesiyle desteklenir. Kadınla erkeğin yan yana geldiği neredeyse her sahnede cinsellik temasını kullanması¹²⁴⁶ Kemal Tahir’in köy romanlarında sıklıkla karşılaşılan bir özelliktir. Ona göre köylülerin her sohbetlerinde konuyu cinselliğe getirmeleri yarı yarıya nesillerini sürdürme kaygısıyla ilgilidir. Çünkü Anadolu’da ortalama ömür 20 – 24 yıldır.¹²⁴⁷ Ancak konunun öbür yarısını oluşturan nedenleri köylünün edilgenliğini, siyasal özne olamayacağı görüşünü

¹²⁴⁴ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 381.

¹²⁴⁵ Türkeş, “Taşra İktidarı!”, s. 218.

¹²⁴⁶ Örneğin bkz. Kemal Tahir, *Sağırdere*, 115; Kemal Tahir, *Körduman*, s. 13, 19, 199, 309; *Yediçınar Yaylası*, s. 117, 39, 188, 223, 267.

¹²⁴⁷ Kemal Tahir, *Bozkırdaki Çekirdek*, s. 87.

destekleyecek tarzda ele almıştır. Kız ve erkek çocuklara yönelik pedofilik saldırılar,¹²⁴⁸ “ablacılık”¹²⁴⁹ ve “oğlancılık”¹²⁵⁰ şeklinde adlandırılan eşcinsel ilişkiler, toplu seks ve toplu tecavüzün¹²⁵¹ nesli sürdürme güdüsüyle açıklanması imkansızdır. Bu tablolar daha çok Kemal Tahir’in köylünün siyasal özne olamayacak kadar bilinçsiz olduğu¹²⁵² görüşlerine hizmet etmiştir.

Türk sosyalistlerinin tutumunu seçkinci bulduğu için siyasal özne olamayacaklarını ileri süren Kemal Tahir yukarıda özetlediğimiz nedenlerle öznellik rolünün köylüye de yüklenemeyeceğini düşünmektedir. Ne halktan kopuk aydınlar ne de köylüler, onun Osmanlı’ya ve gelecekte kurulmasını mümkün gördüğü yeni devlete atfettiği “kerim devlet”in öznesi olabilirler. Bu durumda kerim devleti kurmak için yüzünü kendi tarihine dönmüş, Osmanlı’da bugünü yaratacak şartları bulmuş bir grup yeni aydın siyasal dönüşümün tek özne adayı konumundadır. Fatih Uslu, alt sınıfların siyasal özne olmadığını resimde “kurtarıcı” bir yeni aydın grubunun müjdelendiğini okumak mümkündür diyerek Kemal Tahir’in temel çelişkilerinden birine dikkati çeker. Çünkü ona göre Kemal Tahir yazdığı köy romanlarıyla, seçkincilikle eleştirdiği Batılı modernleşmeye alternatif olarak bir başka seçkinci yaklaşım ortaya koymuştur. Hatta bunu gerçekçilik iddiasıyla yapmış olması durumun ciddiyetini daha da arttırmıştır. “Doğalcılık”a daha yakın olan romanlarına atfettiği gerçekçilik iddiasının altı yine kendisinin ortaya attığı yeni seçkinci yaklaşımı tarafından oyulmuştur.¹²⁵³

Kapitalizmin yerleştiği, makineleşmenin ve köyden kente göçün yaygınlaştığı bir dönemde yazdığı köy romanlarında bu olguları görmezden gelmesi de Kemal Tahir’in

¹²⁴⁸ Kemal Tahir, *Köyün Kamburu*, s. 120, 142, 312.

¹²⁴⁹ Kemal Tahir, *Yediçınar Yaylası*, s. 166; Kemal Tahir, *Büyük Mal*, s. 183, 227.

¹²⁵⁰ Kemal Tahir, *Kelleci Memet*, s. 26; Kemal Tahir, *Yediçınar Yaylası*, s. 265.

¹²⁵¹ Kemal Tahir, *Büyük Mal*, s. 287, 317.

¹²⁵² Mehmet Fatih Uslu, “Çorum Üçlemesi’nde Köylü Cinselliği ve Siyasal Öznellik Sorunu”, *Varlık*, S. 73 (Şubat 2006), ss. 19-23, s. 23.

¹²⁵³ Uslu, “a.g.m.”, s. 23.

öznellik sorunu yüzünden düştüğü çelişkilerin nedenleri arasındadır. Çözümü kentleşme ve işçileşmede arayan, kendisi gibi bürokratik yaklaşımları eleştiren öneriler karşısındaki sessizliği, özgünlük adına gelen bir yalıtılmışlığı da kaçınılmaz kılmıştır. Romanlarındaki bazı tiplerin, örneğin eğitimci Murat, öğretmen Mahmut veya Cemal Usta'nın ağzından tarımdaki makineleşmeye az da olsa yer vermiştir.¹²⁵⁴ Ancak bunun köylüler açısından yol açacağı gelişmelere değinme gereği duymamıştır. Onun romanlarında kente gurbetçi olarak giden gençler oraya yerleşmek için değil biraz para kazanıp köylerine hemen geri dönmek üzere gitmişlerdir.¹²⁵⁵ Tarımın makineleşmesi, köylülerin kente göç etmesi, işçileşme olguları ve bunların beraberinde getirdiği ideolojik tartışmalar, değişen tutumlar karşısında yeni yorumların geliştirilmesi şehirli yazarlar arasında daha çok Orhan Kemal'in ele aldığı konulardır.

II.5.2. Orhan Kemal'in Romanlarında Köylüler

Orhan Kemal 1914'te Ceyhan'da dünyaya gelmiş olup bir ağa ailesine mensuptur.¹²⁵⁶ Ancak yaşam öyküsü sınıfsal kökenleri ile çelişen bir seyir izlemiştir. Biyografisinde¹²⁵⁷ köy koşullarında yaşadığını gösteren herhangi bir bilgi veya belirti yoktur. Adana'da çalıştığı çeşitli işlerde veya hapisane koşullarında köylüleri tanıma imkanı bulabilmiştir. Hem yaşamı hem de toplumsal görüşleri itibariyle onu kentli bir yazar kabul etmek daha geçerli bir tutum gibi görünmektedir.

Yaşamı yoksullukla ve ezilen insanlar arasında geçen yazar, babası Abdülkadir Kemali Bey'in faaliyetlerinden ötürü siyasi takip ve cezalandırmalarla erken yaşlarda muhatap olmuştur. Birinci TBMM'de Kastamonu Mebusu olan babası avukat Abdülkadir Kemali Bey Atatürk'ün muhalifleri arasında yer almış, sık sık İstiklal Mahkemeleri'nde

¹²⁵⁴ Kemal Tahir, *Körduman*, s. 98-99.

¹²⁵⁵ Kemal Tahir, *a.g.e.*, s. 24.

¹²⁵⁶ Mehmet Narlı, *Orhan Kemal'in Romanları Üzerine Bir İnceleme*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002, s. 1.

¹²⁵⁷ Bkz. Narlı, *a.g.e.*, s. 1-25.

yargılanmıştır. Abdülkadir Kemali Bey, 1930'da Adana'da kurduğu Ahali Fırkası hükümet tarafından kapatılınca yurt dışına gitmiştir. Orhan Kemal de ortaokulu bırakarak babasıyla beraber Suriye ve Lübnan'da bir süre yaşamıştır. 1932'de Adana'ya döndüğünde çırçır işletmelerinde işçi, dokumacı, ambar memuru, Milli Mensucat Fabrikasında katip olarak çalışmıştır. Askerliği sırasında komünizm propagandası yapmak suçundan beş yıl hapse mahkum edilen yazar 1939-1943 yılları arasında Kayseri, Adana, Bursa cezaevlerinde kalmıştır. Serbest kaldığında amelelik, sebze nakliyeciliği, Adana Verem Savaş Derneğinde katiplik gibi işlerde çalışmıştır. 1950'de ise İstanbul'a yerleşerek edebi ürünleriyle para kazanmaya başlamıştır.¹²⁵⁸

Kendini sadece düzenin bozukluğunu ve nedenlerini anlatmakla görevli saymayan Orhan Kemal aynı zamanda mevcut çarpıklıkların düzeltilmesi için insanları teşvik etmek gerektiğini düşünen toplumcu bir yazardır. Romanlarında köylüyü değil şehirdeki köylüyü, yarı feodal yapıdan çok sınıf atlama uğraşı içinde görünen ağaların burjuvalaşma sürecini, farklı sosyal tabakalardaki insanlardan çok yoksul ve işçi olanları, bir bakıma içinde yaşadığı insanları anlattığı için çağdaşı olan birçok toplumcu- gerçekçi yazardan ayrılır. Köy romancılarının genellikle başvurduğu *kötü, sömürücü tipler - cahil köylüler - aydın bir devrimci* şablonuna fazla itibar etmez.¹²⁵⁹ Ona göre kötü olan insanlar değil düzendir. İnsanları kötü şeyler yapmaya zorlayan bozuk düzendir. Seçtiği bütün insanların yoksul olması, buldukları bu kattan çeşitli yollarla kurtulmak istemeleri, köylülükten işçiliğe doğru uzanmaları, geleneksel ahlak kurallarına lakayt olmaları, parasızlıktan dolayı yozlaşıp insanlıklarından uzaklaşmaları sınıfsal derinliği elden bırakmayan bu bakış açısından kaynaklanır. Sınıfsal bakış açısını da idealize edilmiş tipler

¹²⁵⁸ Lekesiz, *Türk Edebiyatında Öykü*, C. 2, s. 293; Necatigil, *a.g.e.*, s. 326; Işık, *a.g.e.*, s. 1366; Bezirci – Taner, *a.g.e.*, s. 220.

¹²⁵⁹ Narlı, *a.g.e.*, s. 27.

aracılığıyla değil, konularını, şahıslarını seçmesiyle, çatışmaları ekonomik ilişkiler çevresinde oluşturmasıyla yansıtmıştır.¹²⁶⁰

Köylülerle en sık karşılaşılan Orhan Kemal romanları Adana'daki toprak ve fabrika işçilerinin dünyasını anlattığı örneklerdir. Bu romanlarında Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan dönüşümün dinamiklerini doğup büyüdüğü Çukurova'daki gelişmeler üzerinden rahatlıkla okuyabilmiştir. Çukurova toprakları üzerinde gezinen traktörlerin, biçerdöverlerin, patözlerin yol açtığı sonuçları, ABD'den akan kredi ve yardımların semirttiği ağaları ve bunların meydana getirdiği bileşimin köylüleri büyük şehirlere doğru nasıl ittiğini, köydeki düzenin şehirde nasıl devam ettiğini kendisi de bu süreçlere tanıklık ettiği için çarpıcı biçimde anlatabilmiştir.

Bereketli Topraklar Üzerinde (1954) romanında Çukurova'nın canlılığının onu nasıl cazip hale getirdiğini ve buraya başka bölgelerden iş bulma ümidiyle gelen köylülerin nasıl bir çarkın içine düştüklerini gözler önüne serer. Hanımın Çiftliği üçlemesini oluşturan ve 1959-1970 yılları arasında yayımlanan *Vukuat Var*, *Hanımın Çiftliği* ve *Kaçak* romanlarında ve *Kanlı Topraklar*'da (1963) Adana'daki toprak ağalarının ağır sömürüsü altında yaşayan köylülerin umutlarını, sınıf atlama çabalarını, uğradıkları zulme karşı besledikleri hıncı anlatırken onlara bir çıkış yolu da göstermeye çalışmıştır. *Eskici Dükkânı*'nda (1962) küçük esnafın kapitalist üretim karşısında düştüğü ekonomik darboğazı aşmak için yine tarımsal faaliyetlere yöneldiğini, bu alanda da nasıl yenildiğini eskici ve oğullarının bazen birbiriyle çatışan bazen dayanışan duygu ve düşünceleri arasında anlatır. Olayların DP iktidarı yıllarında geçtiği *Gurbet Kuşları*'nda (1962) İstanbul'a gelen köylülerin tutunma mücadelelerine tanıklık ederiz. DP, köydeki ağaların zenginliklerini arttırmasına benzer şekilde şehirde de zengin müteahhitler yaratmıştır. Bu

¹²⁶⁰ Narlı, a.g.e., s. 28-29.

yeni zengin sınıf bütün ahlaki değerlerden yoksun, paraya tapan, siyasal erkin eliyle beslenen bir tabakadır. İstanbul'a gelen köylüler de kendilerine bu dünyada bir yer bulmaya çalışmaktadırlar.

Romanlarında sömürücü güçler ile DP ve uzantısı partiler arasında bir ilişki kurmuşsa da yine de adaletsizliği sadece bir partiyle ya da hiziple özdeşleştirmemiştir. Bütüncül bakışının gerektirdiği gibi konuyu doğrudan bir sistem sorunu biçiminde değerlendirmiştir. Geçmiş temsil eden Halk Fırkası ile iktidarı devralan DP ve uzantısı sayılabilecek partiler arasında bir seçim yapmamıştır. Örneğin *Kanlı Topraklar*'ın Nedim Ağa'sı Çukurova'ya ilk geldiğinde yoksul biri iken Ermenilerden kalan "emval-i metruke"den, şimdi sahibi olduğu çırçır fabrikasına konmuştur. Bu imkanın sebebi olarak sunulan Halk Fırkası'na karşı korkuya dayalı bir bağlılığı vardır. Fabrikanın bir gün kendisinden geri alınmasından çok korkmakta, bu nedenle Halk Fırkaları yöneticiler tarafından oyuncak gibi kullanılmaktadır.¹²⁶¹ Hanımın Çiftliği üçlemesinde Halk Fırkaları Muzaffer Ağa'nın dengelerin değiştiğini sezdikçe yavaş yavaş Demokrat Parti'ye kayması varlıklı unsurların, kolaylıkla şekil değiştiren ruh halleri nedeniyle tek bir grupla ilişkilendirilemeyeceğini gösterir. Oysa köylüler Muzaffer Bey gibilerden hesap sormak için DP'ye yönelmişlerdir. Çünkü sırtını Halk Fırkası'na dayamış olan Muzaffer Bey köylülerin ellerinden topraklarını alır, sesini çıkartanı öldürür, istediği kötülüğü yapardı. DP iktidara geldiğinde bunun hesabı sorulacaktı.¹²⁶² Sıkı bir Halk Fırkaları olan Muzaffer Bey başlarda gerici kabul ettiği DP'den rahatsızlık duyduğu halde ABD'nin tarım yardım ve kredilerinin akacağı yönü sezdiğinde fikirlerini değiştirecektir. ABD'nin göndereceği yeni tarım makineleri için 1950'deki seçimin sonuçlarını beklediğini öğrendiğinde

¹²⁶¹ Bkz. Orhan Kemal, *Kanlı Topraklar*, Tekin Yay., İstanbul, 1994, s. 19.

¹²⁶² Orhan Kemal, *Hanımın Çiftliği-I: Vukuat Var*, Tekin Yay., İstanbul, 1995, s. 269.

Muzaffer Bey'in tutumu rüzgarın estiği yönden yana değişmiştir.¹²⁶³ Nitekim “Atatürk’ün ruhu öbür partiye geçti” diye düşünen Muzaffer Bey bundan sonra sıkı bir DP’li olacaktır.¹²⁶⁴ Partide faal görev teklifini de reddedip Marshall Planı fonundan gelecek tarım makinelerinin teslimini beklemeye başlamıştır.¹²⁶⁵ Köylülerin hesap sorma hayalleri ise DP ile büsbütün suya düşmüştür. “Yıllar yılı halkın emdiği burnundan getirenler, bir anda dertli halkın toplandığı ‘halkçı’ bir partide gene tepelerine çıkıvermişlerdi.”¹²⁶⁶ “Demirkıratlar” iş başına geçtikten sonra bankalardan aldıkları kredilerle zenginleşen Haşim Ağa, Veli Ağa, Kuddusi Ağa, Cabbar Ağa, kahveci afyonkeş Gaffur, bakkal Himmet gibi parti yalakaları da eski beylerin, ağaların zulmüne eklenmiş, köylünün durumu daha da kötüleşmiştir. Yeni zenginler, eski zenginler paraları sayesinde köşkler, apartmanlar diyor, otomobil, buzdolabı, pikaplı radyo, çamaşır makinesi gibi nimetlerden yararlanıyorlardı.¹²⁶⁷ Yükselmek için her yolu mübah kabul eden sömürücü gruplar herhangi bir dinsel veya sosyal değere bağlılık göstermedikleri, bunları züğürt tesellisi kabul ettikleri için¹²⁶⁸ her türlü yozlaşmaya da açıktırlar.

Orhan Kemal çağdaşı olan birçok toplumcu romancının yaptığı gibi hazır teşhislere ve reçtelere başvurmamıştır. Köylülerin, işçilerin içerisinde buldukları sefil durumun nedenlerini irdelerken cahillik vurgusunu kullanmamıştır. Romanlarından toplumda çıkarabileceğimiz sonuç cahilliğin bir neden değil ancak sonuç olabileceği görüşüdür. Köy romanlarında köylünün bilinçsizliğini sergilemede başvurulan meşru olmayan cinsel ilişkinin her türü onun da romanlarında çok sık karşımıza çıkar.¹²⁶⁹ Bu

¹²⁶³ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 103, 111, 266; Orhan Kemal, *Hanımın Çiftliği-2: Hanımın Çiftliği*, Tekin Yay., İstanbul, 2003, s. 69.

¹²⁶⁴ Orhan Kemal, *Hanımın Çiftliği-2: Hanımın Çiftliği*, s. 248.

¹²⁶⁵ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 258.

¹²⁶⁶ Orhan Kemal, *Hanımın Çiftliği-3: Kaçak*, Tekin Yay., İstanbul, 1995, s. 27.

¹²⁶⁷ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 29, 37, 97-98, 117.

¹²⁶⁸ Orhan Kemal, *Kanlı Topraklar*, s. 17, 96.

¹²⁶⁹ Örneğin bkz. Orhan Kemal, *Bereketli Topraklar Üzerinde*, Everest Yay., İstanbul, 2010, s. 3, 11, 119, 124, 130, 143, 148, 197, 255, 310, 320; Orhan Kemal, *Eskici Dükkanı*, Tekin Yay., İstanbul, 2000, s. 11-

konuyu da köylünün bilinçsizliğini sergilemekten ziyade kapitalizmin yol açtığı yozlaşmayı¹²⁷⁰ ya da ırgatlarına tecavüz eden ağalar¹²⁷¹ söz konusu ise sömürünün cinsel boyutunu anlatmak için kullanılmıştır. Sömürünün ve yozlaşmanın hakim olduğu bu tabloda din adamları üzerinden irtica anlatımlarına ya da köylülerin hurafelerle dolu inanç dünyası gibi temalara başvurmaz. En fazla Kabak Hafız gibi Allah'ın varlığına inanmayan bir din adamının ağzından dinin fakirleri uyutmaya yaradığı şeklindeki görüşlerini dillendirmekle yetinmiştir.¹²⁷² Gericici hocanın peşine takılan köylülerin cahilliği yüzünden özlenen devrimin gecikmesi kalıbından ziyade bir bütün olarak sürdürülen sömürü yüzünden köylülerin ve işçilerin yaşadıkları sefaletle yer vermiş, çıkış yolunu yine kitlelerde arayarak seçkincilik yoluna sapmamıştır. Özellikle fabrika işçilerini ön plana çıkartan tutumundan anlaşılacağı üzere çözümü kentlere göç eden köylülerin bilinçli işçilere dönüşmesinde görmüştür.

II.5.2.1. Makineleşme, Kentleşme ve İşçileşme Sorunları

Çukurova'nın kırmızı topraklarında renk renk traktörlerin “arı gibi dolaştığından”¹²⁷³ bahseden Orhan Kemal 1950'lerde yaşanan dramatik dönüşümü bir cümle ile özetlemiş olur. Köylülerin canını sıkan, toprak ağalarını ise heyecanlandıran makineleşme, umudu bir şekilde kentlerde arayan kitlelerin köylerini yavaş yavaş terk etmesiyle sonuçlanacaktır. Hanımın Çiftliği üçlemesinde Amerika'dan Marshall Planı dahilinde yeni tarım makinelerinin getirileceği söylentilerine köylüler ilk başta inanmazlar. Kendilerini işsiz bırakacaklarını düşündükleri “gavur makinelerine”¹²⁷⁴ karşı öfke

12,337, 347; Orhan Kemal, *Gurbet Kuşları*, Everest Yay., İstanbul, 2007, s. 60, 82; Orhan Kemal, *Hanımın Çiftliği-I: Vukuat var*, s. 8-9, 105,158, 224, 308, 396-399;Orhan Kemal, *Hanımın Çiftliği-III: Kaçak*, s. 9; Orhan Kemal, *Kanlı Topraklar*, s. 47, 79.

¹²⁷⁰ Narlı, a.g.e., s. 358.

¹²⁷¹ Örneğin bkz. Orhan Kemal, *Hanımın Çiftliği-II: Hanımın Çiftliği*, s. 7; Orhan Kemal, *Eskici Dükkanı*, s. 13.

¹²⁷² Orhan Kemal, *Kanlı Topraklar*, s. 17.

¹²⁷³ Orhan Kemal, *Hanımın Çiftliği-II: Hanımın Çiftliği*, s. 78.

¹²⁷⁴ Orhan Kemal, *Hanımın Çiftliği-III: Vukuat Var*, s. 168.

beslerler. Muzaffer Bey gibi toprak zenginleri ise gelecek yeni makinelerin kendilerini “ırgat tahakkümünden”¹²⁷⁵ kurtaracak olmasından dolayı sevinçlidirler. Daha makineler gelmeden Amerikalı teknisyenler Anadolu’da görünmeye başlamışlardır.¹²⁷⁶ Biçerbağlar, patozlar, mibzerler, çapa makineleri Çukurova tarlalarında görülmeye başlayınca ırgatlara duyulan ihtiyaç azalacak¹²⁷⁷ köylüler yavaş yavaş şehirdeki fabrikalarda iş aramaya başlayacaklardır. Böyle olunca Anadolu’nun çeşitli bölgelerinden Adana ya da İstanbul gibi büyük şehirlere akın akın gelmeye başlayan köylüler ortalıkta görünmeye başlarlar. Şehirliyle duydukları derin bir güvensizliği de¹²⁷⁸ beraberlerinde getiren bu insanlar şehirde tutunmak için gerekli öğütleri ceplerinde saklamışlardır. Gerektiğinde şehirlinin “sakalına göre tarak vurmaya”, “köprüyü geçene kadar ayıya dayı demeyi”¹²⁷⁹ beceri kabul eden ruh halleriyle yaşanan yozlaşmanın bir parçası olurlar.

Köylülerin aleyhine işleyen tarımın makineleşmesi süreci Çukurova’nın zenginlerine yaramıştır. Yükselen pamuk fiyatları sayesinde yeni zenginler de türemiş, “para oluk gibi akmaya, irili ufaklı bankalarla birlikte barlar, gazinolar, lokantalar mantar gibi çoğalmaya” başlamıştır.¹²⁸⁰ Yeni zenginlerin barlara dolup taşmasından rahatsız olan eski zenginler eğlenmek için özel otomobilleriyle Ankara, İstanbul, İzmir hatta Halep, Beyrut, Mısır ya da Avrupa’ya gitmeye başlamışlardır.¹²⁸¹ Kent merkezlerinde yükselen koca apartmanlar, köylerden şehre akın eden, pamuğun şahlandığı bu yeni zenginler tarafından yüksek kiralarla henüz tamamlanmadan kiralanıveriyordu.¹²⁸² Şehirlerin eski sakinleri ise özellikle sonradan görme, “hacığa” denilen Çukurovalı zenginlere duydukları hıncı bütün köylülere mal ederek onları aşağılayan bakışlarla karşılamışlardır.

¹²⁷⁵ Orhan Kemal, *Hanımın Çiftliği-II: Hanımın Çiftliği*, s. 70.

¹²⁷⁶ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 75.

¹²⁷⁷ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 260.

¹²⁷⁸ Örneğin bkz. Orhan Kemal, *Bereketli Topraklar Üzerinde*, s. 2, 6, 32.

¹²⁷⁹ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 23.

¹²⁸⁰ Orhan Kemal, *Hanımın Çiftliği-II: Hanımın Çiftliği*, s. 259.

¹²⁸¹ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 273.

¹²⁸² Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 260.

Gurbet Kuşları'nda Haydarpaşa Garı'na inen köylülere alaylı bakışlarla bakan şehirlilere göre "bu aylar" yaşadıkları yerin görüntüsünü bozuyordu. Hükümetin derhal köylülerin buralara gelmesini yasaklaması lazımdı.¹²⁸³ Şehirlilerin aşağılayıcı bakışları altında İstanbul'a inen köylüler kanalizasyon, elektrik, su gibi alt yapı sorunlarının kucağında,¹²⁸⁴ kurdukları gecekondulara sığınarak şehirde iş bulmaya çalışırlar. DP ise bu keşmekeş içinde İstanbul'u bir yandan yıkıp bir yandan yapmaktadır. Eski köhne yapılar yıkılıyor, İstanbul yeniden yapılıyor bir yandan da yandaşlara yeni rant kapıları sağlanıyordu.¹²⁸⁵ Tüm bu keşmekeş ve mücadele içerisinde sürdürülen tutunma savaşını kazananlar "sakala göre tarak vurmayı" becerenlerdir.

Orta Anadolu'daki köylerinden sırtlarında torbaları ile Çukurova'ya iş bulmaya gelen üç köylünün; Köse Hasan, İflahsızın Yusuf ve Pehlivan Ali'nin¹²⁸⁶ maceralarının anlatıldığı *Bereketli Topraklar Üzerinde* romanı köylü – şehirli karşılaşmasının, köylülerin tutunma hikayelerinin güzel örneklerinden biridir. Bu romanda gördüğümüz, kara trenlerle bozkırdan Çukurova'ya iş bulmaya gelen Anadolu köylüleri,¹²⁸⁷ çeşitli tarihlerde buraya yerleşen ve Adana'nın işçi mahallelerinde oturan Alasonyalılar, Boşnaklar, Giritliler, Fellahlar, Kürtler, Arnavutlar, Abdallar Orhan Kemal'il bütün Çukurova romanlarında yer alırlar. Orhan Kemal çırçır fabrikasında iş bulan Hasan, Yusuf ve Ali'nin işte çalışmalarını anlatırken ezilen bu grupların ağır çalışma koşullarını, köylülerin ırgatbaşıları, amele çavuşları tarafından haftalıklarından para kesilmesi yoluyla nasıl sömürüldüğüne de değinir.¹²⁸⁸ Hayatlarında gazocağı dahi görmemiş, otomobil lafını bile ilk defa Adana'ya gittikleri trende duyan köylülerin çırçır fabrikasındaki makineleri gördüklerinde yaşadıkları

¹²⁸³ Orhan Kemal, *Gurbet Kuşları*, s. 3, 15, 23, 140, 186.

¹²⁸⁴ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 205, 353, 366.

¹²⁸⁵ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 31-33, 210.

¹²⁸⁶ Orhan Kemal, *Bereketli Topraklar Üzerinde*, s. 1.

¹²⁸⁷ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 9.

¹²⁸⁸ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 12, 49, 50, 99.

hayret¹²⁸⁹ ilginç bir tanışma örneği oluşturur. Bir ayakları halen köyde oldukları için yarı işçi sayabileceğimiz bu köylüler ahırdan bozma evlerde kendileri gibi Orta ya da Doğu Anadolu köylerinden gelenlerle beraber kalırlar.¹²⁹⁰ Orhan Kemal, Orta Anadolu'dan gelen üç kafadarı iş peşinde koştururken ırgat pazarlarında, ayaktakımının kaynaştığı yerlerde, tarlalarda dolaştırarak Çukurova'nın tüm yönleriyle bir tablosunu da çizer. Romanın üç kahramanından ikisi tutunma mücadelesini kaybeder. Köse Hasan çırçır fabrikasındaki çalışma şartlarından dolayı sıtmaya tutulur ve ölür.¹²⁹¹ Pehlivan Ali de batöze bacağına kaptırdığı için ölmüştür.¹²⁹² Emmisinin öğütlerini tutarak kendisini ezenlere, dövenlere diklenmeyen, her zaman şehirlinin suyuna giden yönüyle yozlaşmaya da başlayan İflahsızın Yusuf ise duvar ustası olmuş, mücadeleyi kazanmıştır. Köyüne, şehirli kıyafetleri giymiş vaziyette büyük bir gururla hem de başından beri hayalini kurduğu gaz ocağını almış olarak döner. Çukurova'ya ilk geldiğinde şehirlileri çok uyanık kabul eden bir bakış açısına sahip olan Yusuf artık galip gelmiş olmanın güveniyle onları enayi gibi görmektedir.¹²⁹³ Bu yönüyle canavarı yenerek ülkesine dönen masal kahramanı¹²⁹⁴ gibi görünür.

Berna Moran, Yusuf'un başarısıyla doğru orantılı olarak yaşadığı yozlaşmaya da dikkati çeker. Yusuf'un tutumlarını ahlaksal açıdan, şehirde tutunmayı başarmış olan ve ona duvarcılığı öğreten ustasının erdemliliğiyle, kula kulluk etmeyen tavrı ile karşılaştırır. Orhan Kemal'in Yusuf'un dönüşümü üzerinden yozlaşmayı mı anlatmak istediği yoksa köylülerin de oyunu kurallarına göre oynarlarsa şehirde tutunabileceklerini mi anlatmak istediğinin belirsiz olduğunu söyler. Yoksa Orhan Kemal insanları böyle alçalmaya

¹²⁸⁹ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 5, 19, 49.

¹²⁹⁰ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 65.

¹²⁹¹ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 157.

¹²⁹² Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 349.

¹²⁹³ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 359, 361, 367.

¹²⁹⁴ Moran, *a.g.e.*, s. 69.

zorlayan düzeni mi suçlamak istemiştir.¹²⁹⁵ Aslında aşağıda da göreceğimiz üzere Orhan Kemal'in romanlarında olumlu tipler olarak sık sık ustalara yer vermesini ve onların temsil ettiği bilinçlenmiş işçileri kurtuluşun özneleri arasında göstermesini Yusuf hakkında çok da olumlu düşünmediğinin kanıtı sayabiliriz.

İflahsızın Yusuf *Gurbet Kuşları*'nda da bu defa oğlu Memet ile beraber karşımıza çıkar. Yusuf'un karısı öldüğü ve kendisi de çocuklara bakacağı için bu defa gurbete oğlu Memet çıkacaktır. Ama Memet babası gibi Çukurova'ya değil bir akrabasının da olduğu İstanbul'a gidecektir.¹²⁹⁶ Akrabası Gaffur'dan beklediği yardımı göremeyen Memet DP'nin giriştiği İstanbul'u yıkma ve yeniden yapma işleri sayesinde gelişen inşaat işlerinde amelelik yapmaya başlar.¹²⁹⁷ Babası gibi şehirlilerin suyuna giderek en sonunda duvar ustası olmayı başarır.¹²⁹⁸ İflahsızın Yusuf da daha sonra diğer çocukları ile beraber İstanbul'a gelir, kişisel çıkarları için kendinden taviz vermeye hazır tutumunu sürdürür. Dönemin iktidar partisi olan DP'ye katılır, adını Vatan Cephesi'ne yazdırır.¹²⁹⁹

Gurbet Kuşları'nda İstanbul'a çalışmaya gelen köylülerin yavaş yavaş şehre yerleşmeye başladıkları görülür. Bir ayağı köyde olan göçmen tipinden kentin bir parçası olmaya çalışan tipe geçiş yaşanmaktadır. Göçün büyüklüğü ve hızına eşdeğer bir sanayileşme olmadığı için köylüler inşaat ameleliği, kapıcılık, işportacılık, hamallık gibi işlerde çalışmaktadırlar.¹³⁰⁰ Hatçe'nin, emaye fabrikasında çalışan kocası gibi¹³⁰¹ fabrika işçisi örneği sık rastlanan bir tip değildir. Köylüler genelde müteahhitlere, tüccarlara, komisyonculara yaranarak ayakta durmaya çalışmaktadır. Şehir şartlarında da köylüler arasında bir tabakalaşma ve ayrışma süreci yaşanmaktadır. İflahsızın Yusuf veya oğlu

¹²⁹⁵ Bkz. Moran, *a.g.e.*, s. 70.

¹²⁹⁶ Orhan Kemal, *Gurbet Kuşları*, s. 4-5.

¹²⁹⁷ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 23, 77.

¹²⁹⁸ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 200-212.

¹²⁹⁹ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 246, 293, 346.

¹³⁰⁰ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 15, 19, 49, 77, 180.

¹³⁰¹ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 352.

Memet gibi yozlaşanlar yükselmekte ancak onurunu korumaya çalışan örnekler de¹³⁰² altta kalarak sefalet koşullarında yaşamlarını sürdürmektedir.

Köylülerin sınıf değiştirecek düzeyde yükselenleri yozlaşmanın en üst noktasında durmaktadırlar. Kabzımallık ve müteahhitlik yapan Hüseyin Korkmaz üzerinden kapitalizmin ve yeni çıkar ilişkilerinin vardığı noktayı vurgulayan Orhan Kemal köylüler arasındaki tabaklaşmanın en üst katmanında yer alanların buralara hangi kanallardan ulaştığını da göstermiştir. Hüseyin Korkmaz yeni devrin yarattığı adamlardandır. Önceleri İstanbul'a Niğde köylerinden gelen yoksul bir köylüdür. Yanında çalıştığı ve evinde kaldığı kabzımallın karısını ayartıp kocasını öldürmüştü, sonra da kadının mallarına konmuştur. Eski karısından boşanıp evlendiği yeni karısı ise eski CHP'li olup DP iktidara gelince bu partiye geçmiştir. Hüseyin Korkmaz, karısının DP'nin üst düzey isimleriyle geliştirdiği "ilişkiler" sayesinde müteahhit olmuş, projeler kopartarak zenginleşmiştir. Yükselmek için her yolu mübah kabul eden karısı, dişiliğini kullanarak DP'li bazı üst düzey isimlerle hem gününü gün etmekte hem de köylülüğünden, şiveli konuşmasından utandığı kocasını DP'de mebus yapmaya çalışmaktadır.¹³⁰³ Hanımın Çiftliği üçlemesinde kızı Güllü'yü kendileri gibi işçi olan sevgilisi Fellah Kemal'e vermeyen Cemşir'in ve ailesinin onu Muzaffer Bey'in serseri yeğeni Ramazan'a vererek çiftliğe yerleşme yani sınıf atlama hayalleri de aynı yozlaşmanın başka bir görüntüsüdür. Güllü'nün Ramazan'la evlendirilmesi Güllü dışında herkesi sevindirmiştir.¹³⁰⁴ Muzaffer Bey'in yeğenin karısı Güllü'yle ilişki yaşaması ise yozlaşma ve soysuzlaşmanın başka yüzlerinden birini yansıtır. Güllü de etrafını saran bu yozlaşmaya ve sınıf atlama

¹³⁰² Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 180-181.

¹³⁰³ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 42-44, 56, 59, 60-61, 105, 109.

¹³⁰⁴ Orhan Kemal, *Hanımın Çiftliği-I: Vukuat Var*, s. 389, 397.

heveslerine ayak uydurmak zorunda kalmıştır. Adını Serap olarak değiştirmesi düzene teslim olduğunu gösterir.¹³⁰⁵

II.5.2.2. Toplumsal Adaletsizliğin Çözümü Olarak İşçileşme

Ekonomik ve sosyal alanda görülen çarpıklıklara karşı çözüm arayışı çağdaşları gibi Orhan Kemal'in de gündeminde yer alan bir konudur. Daha önce de belirttiğimiz gibi yazar mevcut düzendeki adaletsizlikleri göstermekle yetinmeyen, bunların giderilmesi için kendini sorumlu hisseden bir tavra sahiptir. 1960 sonrasının popüler tartışma konularından biri olan şiddet yöntemi Orhan Kemal'in mesafeli durduğu bir çözüm yoludur. Romanlarında eşkıyalık veya ona benzer bir kuruma rastlanmaması bu nedenden ileri gelmektedir. Çünkü bu tür bir itirazın sonuç getirmeyeceğini, ezenlerin güçlü olduklarını bilmektedir. Örneğin *Kanlı Topraklar*'da köylüler ellerinden topraklarını alan zalim ağalara karşı direnseler de kazananlar her zaman güçlülerdir.¹³⁰⁶ Hanımın Çiftliği üçlemesinde Muzaffer Bey'i öldürüp çiftliğini yakan¹³⁰⁷ Habip daha sonra bu yolun çıkmazlarını keşfederek kendisine sürekli nasihat etmiş olan Muhsin Usta'sına hak vermeye başlar. Birini vursan ardından beşi onu çıkıyordu. Bu işin başka bir yolu olmalıydı.¹³⁰⁸

Orhan Kemal, şiddete alternatif yol arayışında öğretmene veya herhangi bir aydın devrimciye başvurmaz. *Gurbet Kuşları*'nda köylülerin sözünü dinlemedikleri komünist öğretmen¹³⁰⁹ haricinde romanlarında eğitimci tiplerine veya bunların nutuklarına yer verme gereği duymaz. Romanlarında, aydınlanmanın gölgesindeki okumuşların ürettikleri fikirlerden çok Muhsin Usta gibi bilinçlenmiş işçiyi temsil eden usta karakterlerinin bilgeliği çözüm arayışının kilidi konumundadır. Hanımın Çiftliği'nde çırçır

¹³⁰⁵ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 102-104.

¹³⁰⁶ Orhan Kemal, *Kanlı Topraklar*, s. 212, 266, 287, 362, 370.

¹³⁰⁷ Orhan Kemal, *Hanımın Çiftliği-II: Hanımın Çiftliği*, s. 296, 345, 350.

¹³⁰⁸ Orhan Kemal, *Hanımın Çiftliği-III: Kaçak*, s. 182, 196.

¹³⁰⁹ Orhan Kemal, *Gurbet Kuşları*, s. 356-357.

fabrikasının Muhsin Usta'sı yarı işçi yarı köylü tipler arasında okuyup düşünen bir adam olarak ön plana çıkar. Güllü'ye kavuşamadığı için üzülen Fellah Kemal'e nasihatte bulunurken dünyada aşktan da üstün duyguların bulunduğundan söz eder. Ona göre asıl iş bütün insanlığı sevebilmektedir, asıl ideal dünyanın nimetlerinin herkes tarafından eşitçe paylaşılmasıdır.¹³¹⁰ Politik bilince ve materyalist dünya görüşüne sahip olmak da Orhan Kemal'in gözünde tek başına kurtuluşu sağlayamaz. Toplumsal koşulların öznelliğinin de farkında olmak gerekir. Usta karakterleri üzerinden karakterize ettiği kalifiye elemanın yani bilinçli işçinin bir diğer örneği sayabileceğimiz Ali Şahin üzerinden bu tespiti de yapar. Romanya Türklerinden olan Ali Şahin makinist ve şofördür. Adana'ya geldiği dönem Ermeni Tehciri'nin hemen ertesidir ve en parlak yıllarını bu süreç oluşturur. Genç bir adamdan yediği bir tokat onu işine ve çevresine küstürünce 1927 Adana Demiryolu Grevi'ni beraber hazırladıkları arkadaşı Sinan'ın yardımıyla Adana'nın bir köyüne yerleşip yalnız yaşamaya başlar. Bir gün arkadaşı Sinan ile konuşurken materyalist ideolojiden nasıl uzaklaştığı görülür. Sinan'a maddenin ötesinde de bir şeyler olduğunu, bunu sezdiğini söyler.¹³¹¹ Böylece 1927'deki greve öncülük edecek kadar bilinçlenmişken daha sonra politik duruşundan git gide uzaklaştığı görülür. Mehmet Nuri Gültekin'e göre Ali Şahin'in bu dönüşü siyasi bilinç sahibi olmanın yaşanılan gerçeği anlamada tek başına yeterli olmadığını gösterir. Orhan Kemal, Ali Şahin'in göçmen olması üzerinden bir nevi koşullara yabancılığını, onları iyi okuyamadığını anlatır. Oysa öbür usta karakterleri onun kadar politik bilinç sahibi olmayıp çevrelerine öncülük etmekten kaçınmışlarsa da Ali Şahin gibi fikirlerinden de dönmemişlerdir.¹³¹² Dik başlı olmaları nedeniyle de bu tipler fabrika sahiplerinin en çok korktukları kişiler arasındadır.

¹³¹⁰ Orhan Kemal, *Hanımın Çiftliği-I: Vukuat Var*, s. 133-134.

¹³¹¹ Orhan Kemal, *Kanlı Topraklar*, s. 306-307.

¹³¹² Mehmet Nuri Gültekin, "Makinenin Bilgisinden Düşünsel Farklılığa: Orhan Kemal'in Romanlarında 'Usta' Karakterleri", *Eğitim-Bilim/Toplum Dergisi*, S. 13 (Kış 2005-2006), ss. 20-31, s. 28.

Kanlı Topraklar'da Nedim Ağa'nın çırçır fabrikasında çalışmak üzere İstanbul ve İzmir'den getirtilen işçiler erken sanayileşen bölgelerden geldikleri için diğerlerine göre daha ileri bir bilinç düzeyindedirler. Onlar fabrikaya geldiğinden beri Çukurovalı yerli işçiler de ağalarına karşı huzursuzluk çıkarmaya başlamışlardır. İstanbul ve İzmirli makinistler fabrikadaki sağlıksız çalışma koşullarından, ücretlerinin düşüklüğü vb. nedenlerden ötürü her gün fabrika idaresine giderek şikayette bulunup haklarını aramaktan çekinmemektedirler. Fabrikanın katibi Topal Nuri, işçileri dövüp onlara sövdüğü halde makinistlere sataşamaz. Çünkü makinistler, Topal Nuri'nin palavrasına boş vermekle kalmaz yaptığının çok kötü olduğunu yüzüne karşı söylerlerdi. Ama çoğunlukla Topal Nuri'nin diğer işçilere yaptıkları karşısında da sessiz kalırlardı.¹³¹³

Olumlu tiplerin genelde dirençli işçilerde karşımıza çıkması Orhan Kemal'in çözümü buralarda aradığı düşüncesini güçlendirir. Ancak Ali Şahin'in koşullara yabancılığı ile makinistlerin pasifliği girişilecek mücadelenin olası zaafalarını önceden haber vermek için yazılmış gibidir. Bu durumda Orhan Kemal'in çözümü politik bilince sahip ama yerel koşulların da farkında olan, sonuç getirmeyecek bireysel girişimlerden çok örgütlü hareket eden bilinçlenmiş işçilerde aradığı söylenebilir. Bu bir gereklilik olduğu kadar ona göre aynı zamanda kaçınılmaz bir süreçtir.

Eskici Dükkanı'nda Topal Eskici ve oğulları köşker dükkanları kendilerini geçindirmedeği, zenaatkarlık fabrikaya yenildiği için Adana şehrinden Çukurova köylerine göç ederler. Geçici de olsa burada ırgatlık yapacaklardır.¹³¹⁴ Bu Orhan Kemal'in düşüncelerini netleştirmemiz açısından kritik bir noktadır. Fabrikaya ve kente sırtını dönüp giden bu ailenin köydeki ırgatlık maceralarının nasıl sonuçlanacağı düğümü çözecek bir özelliktedir. Amaçları biraz para kazanıp daha iyi bir yaşama kavuşmak olan bu aile

¹³¹³ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 25, 128.

¹³¹⁴ Orhan Kemal, *Eskici Dükkanı*, s. 24-25.

Çukurova köylerinden umduklarını bulamazlar. Sıtmaya tutulup şehre geri dönerler.¹³¹⁵ Topal, dükkanı satarak borçlarını ödeyebilmiştir. Çocukları sıtmanın ağrısıyla yatarken damadı Ünal ve oğlu Ali'nin sevgilisi Zeynep fabrikada iş bulurlar.¹³¹⁶ Roman bu karakterlerin fabrikada iş bulmalarıyla sona erer. Yani Orhan Kemal'e göre çözüm kentleşmede ve işçileşmededir. Ancak bilinçli politik mücadeleyi öneren diğer yazarlar örneğin Yaşar Kemal gibi Orhan Kemal de göç sürecine eşlik eden aynı büyüklükteki bir sanayileşmenin Türkiye'de bulunmayışını göz ardı etmiş gibidir. Sanayileşme kentleşme ile aynı hızda gelişme gösteremeyince işçileşme, sendikal örgütlenme ve bu yolla mücadele hedefleri birer özlem olmanın ötesine geçememiştir. Aşağıda daha ayrıntılı değinileceği üzere köylüler kendilerini kentlileşmeye ve işçileşmeye zorlayan koşullarla karşılaşmamışlardır. Tam aksine köylülük koşullarını ve özelliklerini kentlerde de sürdürebilecekleri alanlar yaratarak kentleri köyleştirmeye başlamışlardır. Siyasal iktidarların, çeşitli parti ve cemaatlerin taraftar toplama heveslerinin yarattığı ortam köylülüğün terk edilmesinden ziyade sahiplenilmesi gibi bir sonuç bile doğurmuştur.

II.6. Köyleşen Kentler, Kentlileşen Köylüler

Türkiye'de 1950'den sonra görülen köyden kente göç hareketi bilim adamlarının olduğu kadar edebiyatçıların da temel gündem maddelerinden birini meydana getirmiştir. Özellikle köy romancıları eserlerinde göç olgusuna sık sık yer vermişler ve bu konudaki tezlerini dile getirmişlerdir. Köy konusunu büyük bir çoğunlukla sol eğilimli yazarlar ele aldıkları için köylü kitlelerinin ele alınış biçimleri arasında olası devrim hareketleri içerisindeki rollerinin belirlenmesi de sıklıkla karşılaşılan bir model olmuştur. Mevcut rol belirleme çabaları içerisinde göç olgusu da önemli bir değişken konumunda yer almıştır. Örneğin Köy Enstitüsü yazarların bu konudaki tutumları tek parti dönemindeki

¹³¹⁵ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 186, 251, 361.

¹³¹⁶ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s. 369.

kentleşme karşıtı görüşlerle benzerlikler taşımaktadır. Enstitülü romancılar kuşağı dönemin Maocu sol hareketlerinin tüm etkilerini içselleştiren bir tutumla olası devrimin köylü kitlelerine dayanılarak da yapılabileceğine inanmışlardır. Ancak köylülerin aydınların sözünü dinlemeleri ve mümkünse kendilerinin de aydınlanmaları şartıyla bunun gerçekleşebileceğine inandıkları için hayal ettikleri şeyin giderek sosyalizmden uzaklaşp bir çeşit aydın despotizmine dönüştüğünü fark edememişlerdir. Kentleşmenin kaçınılmazlığını fark ettiklerinde de köydeki çekişmelerin aynısını kentte de aramaya devam etmişler ve eski alışkanlıklarını terk edememişlerdir. Örneğin Fakir Baykurt kentteki köylüyü anlattığı *Kara Ahmet Destanı* romanında köydeki ağanın yerine bir fabrika patronunu oturtmak yerine işyerlerindeki nurcu idarecilerin baskısından ve bunlara boyun eğen cahil halktan bahsederek diğer köy romanlarındaki şablonlarından sıyrılmadığını göstermiştir. Bu bir bakıma, aşağıda da göreceğimiz üzere Türkiye’de kentlerin de köylerden çok farklı olmadığına bilinçdışı bir yansıması olarak okunabilirse de yine de sosyalist bir yazardan beklenen davranış biçimi kentleşme ve sanayileşmeyi, dolayısıyla işçileşme ve örgütlenmeyi desteklemesidir. Bu yönde tavır sergileyenler ise, Talip Apaydın’ın *Kente İndi İdris* romanında yaptığı gibi sloganlaşmış kalıplardan öteye geçememişlerdir.¹³¹⁷ Köy Enstitülü romancılara yönelik köyde takılıp kaldıkları eleştirisini karşılamak için yazıldığı belli olan bu ve benzeri örnekler enstitülü yazarların durumunu gerçek anlamda temsil etme yeteneğinden uzaktır. Enstitülülü yazarlar şehirli bir sosyalizmin değil köylülük yönü ağır basan bir korporatizmin savunucusu konumunda bulunmuşlardır.

Türkiye, enstitülü yazarların öngördükleri veya temenni ettikleri biçimde bir köylü ülkesi olarak kalmamıştır. Köylüler kentlere yerleşmeye başladıklarında daha fazla

¹³¹⁷ Bkz. Apaydın, *Kente İndi İdris*, s. 186.

ulaşabildikleri eğitim olanakları sayesinde enstitülülerin bekledikleri aydınlanmayı da yaşamamışlardır. Ya da aydınlandıklarında beklenen yönlere kaymamışlardır. Türkiye bir köylü ülkesi olarak kalmadığı gibi Yaşar Kemal, Orhan Kemal gibi tutarlı sosyalistlerin öngördükleri şekliyle kentlileşmiş bir yapıya da kavuşmamıştır. Kentlilik ve işçileşme bilincini hem kaçınılmaz gören hem de toplumsal adaletin sağlanması için zorunluluk olarak kabul eden yazarların da beklentilerinin karşılandığını söylemek mümkün değildir. Çünkü köylüler kente uzmanlaşmış ve farklılaşmış işlerde hiçbir deneyimleri olmadan¹³¹⁸ gelmişlerdir. Kentleşmeyle aynı hızda ilerleyen bir sanayileşmenin bulunmayışı¹³¹⁹ uzmanlaşmış olsalar bile köylülerin istihdam olanaklarına kolaylıkla ulaşabileceği anlamına gelmiyordu. 1950’de % 25 civarlarında olan kent nüfusu 1985 itibarıyla % 53’e¹³²⁰ ulaşmasına karşın çalışan nüfus içerisinde sanayi alanında faaliyet gösterenlerin oranında aynı çapta bir yükselişin gerçekleşmemesi bunun en somut göstergesidir. Çalışan nüfus içerisinde inşaat sektörüyle beraber sanayi alanında faaliyet gösterenlerin oranı 1955’te % 8 iken 1980’de ancak % 16’lara ulaşabilmiştir.¹³²¹ Kente gelen köylüler genellikle seyyar satıcılık, arabacılık, apartman kapıcılığı, simitçilik, hamallık, çöpçülük, ayakkabı boyacılığı, işportacılık ve odacılık gibi örgütsüz, süreksiz ve güvencesiz işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır.¹³²² Geri kalmış bir kapitalist düzenin yapısal özelliklerine uygun olarak kentlerde artan etkinlik dalları reklamcılık, sigortacılık, komisyonculuk, esnafılık, avukatlık gibi çok verimli sayılmayacak iş türleri olmuştur. Bu veriler ışığında

¹³¹⁸ Mübeccel Kıray, “Topraktan Kopan Köylülerin Kentlerde Yaşama Stratejisi”, *Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yay., İstanbul, 1998 içinde, ss. 184-187, s. 184.

¹³¹⁹ İnan Özer, *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2004, s. 203.

¹³²⁰ Bkz.: “Şehir ve Köy Nüfusu”, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=39&ust_id=11, Erişim Tarihi: 6 Mart 2011.

¹³²¹ Ruşen Keleş, *Türkiye’de Kentleşme, Konut ve Gecekondu*, Gerçek Yay., İstanbul, 1983, s. 38.

¹³²² Keleş, *a.g.e.*, s. 41; Özer, *a.g.e.*, s. 203.

Türkiye’de kentleşmenin gerçek bir sanayileşmeye dayandığını ve kalkınmaya hizmet ettiğini söylemek zordur.¹³²³

Sanayileşmeyle paralel ilerlemeyen göç hareketinin en dikkat çeken sonuçlarından biri köylülerin kentlileşmemesidir. Tam aksine köylüler büyük şehirlerin etrafında kurdukları gecekondu halkaları aracılığıyla köydeki yaşamlarını kente taşımışlardır. Yani göç ettikleri kentleri, eski sakinlerini kızdıracak düzeyde köyleştireceklerdir. İstanbul’a gelenlerden vergi alınması, ayakbastı parası alınması¹³²⁴ gibi trajikomik kentli tepkilerinin ana kaynaklarından birisi köylülerin kentlerin etrafına kondurdukları gecekondulardır denilebilir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra üçüncü dünya ülkelerinde görülen temelsiz köyden kente göç hareketlerinin¹³²⁵ sonuçları Türkiye’de de kendisini aynen gösteriyordu. Kente gelen ama adapte olamayıp kenarda kalan nüfus tam da geri kalmış bir ekonomik yapıya sahip ülkelerdeki gibi aralarda bir yerde, sayıları günden güne artarak durmaktaydı. 1983’te, önemli göç merkezlerinden biri olan Ankara’da gecekonduya yaşayan nüfusun toplam kent nüfusuna oranı % 72 gibi çarpıcı bir miktara ulaşmıştı. Aynı tarihte bu oran İstanbul’da % 55, Adana’da % 50, İzmir’de % 45 iken, Bursa, Samsun, Erzurum, Diyarbakır gibi merkezlerde de % 30 ile 40 arasında ciddi seviyelerde bulunmaktaydı.¹³²⁶ Arada kalmış bu kitlelerin kendi kendilerine tutturdıkları ve yetinmek zorunda oldukları düşük standartlı hayat şartları kentlerde gecekonduya başka eğitim, ulaşım, altyapı ve çevre ile ilgili bir yığın yeni soruna da yol açmıştır.¹³²⁷ Bu sorunlar sadece kentliler açısından değil köylüler açısından da ızdırıp yaratmıştır. Kente binbir umutla gelenler, kentin nimetlerinden faydalanamadan, “kentli-köylü” olmanın

¹³²³ Keleş, *a.g.e.*, s. 42.

¹³²⁴ Önder Şenyapılı, *Kentlileşen Köylüler*, Milliyet Yay., İstanbul, 1978, s. 19.

¹³²⁵ Karpaz, *a.g.e.*, s. 20.

¹³²⁶ Bkz. Keleş, *a.g.e.*, s. 197.

¹³²⁷ Bkz. Emre Kongar, *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, s. 31-32; Ertuğrul Güreşçi, “Türkiye’nin Köyden Kente göç Sorunu”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, S. 6 (Haziran 2012), ss. 41-55, s. 48.

ezikliğini hisseder duruma gelmişlerdir.¹³²⁸ 1991’de, gecekondular barındıran tüm illerde yapılan bir alan araştırmasının sonuçlarına göre, yaşadıkları eziyetlere rağmen kentlerin yeni sakinlerinde köyüne dönme eğilimi oldukça zayıf bir seyir izlemiştir.¹³²⁹ Çünkü henüz yapamamakla birlikte kent yaşamının bir parçası olmak istedikleri ve kentliliğin nimetlerinden yararlanmak istedikleri de Kemal Karpat’ın İstanbul’un gecekondular bölgelerindeki alan araştırmalarında kendisini açık bir şekilde göstermiştir.¹³³⁰

Kentin bir parçası olma, toplumsal yapının tamamı açısından da henüz oturduğu söylenemeyecek kentlilik değerlerinin içselleştirilmesi çok uzun zaman gerektiren bir durumdur. Köylülerin kente tutunmak için başvurdukları tampon kurumlar aslında kırsal ilişkiler ağının yeni durumlara uyarlanmış şekli ibaretti. Söz konusu tampon kurumlar kente adapte olmada önemli bir rol oynarken aynı zamanda köylülüğün burada da sürdürülmesinin başlıca araçları haline gelmişlerdir. Kente göç eden köylüler, Mübeccel Kıray’ın dediği gibi “bir köylü gibi düşünüp, bir köylü gibi davranmaya devam ettiler.”¹³³¹ Köydeki iç içe devam eden hayatlarını yarattıkları gecekondular mahallelerinde ve hemşehrilik duygularının kendilerine sağladığı küçük ama güvenli dünyalarında devam ettirdiler.¹³³² Köylüler, yarattıkları gecekondular dünyalarıyla sadece görüntü olarak değil değerler sistemi bakımından da köylülüğün tahakkümünü tescillemişlerdir.

Göçün önemli yansımalarından biri de gecekondular mahallelerinin siyasal merkezler konumuna gelmesidir. Bu yerleşim noktalarını yapmak istedikleri devrimin döl yatağı olarak gören sol eğilimli entelektüeller buralara çok nadir ayak bastıkları için istediklerini elde edememişlerdir. Siyasetçiler buraların oy potansiyelini daha erken fark ettikleri için kendilerine alan yaratmada daha başarılı olmuşlardır. Gecekonduların üzerine

¹³²⁸ Nur Senter, *Türkiye’nin Sosyal Yapısı*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 102.

¹³²⁹ Bkz. Özer, *a.g.e.*, s. 227-228.

¹³³⁰ Bkz. Kemal Karpat, *Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm*, s. 229-235.

¹³³¹ Kıray, “a.g.m.”, s. 185.

¹³³² Kıray, “a.g.m.”, s. 185.

inşa edildiği toprağın tapusunu verme, elektrik, su ve ulaşım vaatlerinde bulunarak kentteki köylülerin oylarını elde etmeyi başarmışlardır.¹³³³ Siyasal partiler yerel örgütlerinden meclis gruplarına kadar, yüz yüze ilişkiler aracılığıyla bu insanlara ulaşmaya ve problemlerini çözmeye çalışmışlardır. Hem seçimle gelen parti üyesi hem seçmen köylü olduğu için gelişen en temel ilişki bir çeşit hemşehrilik yani dayanışma ilişkisi oluyordu. Kentteki köylüyü potansiyel taraftarı olarak görenlere 1990'larda çeşitli tarikatlar da eklenmiştir. Ev, ucuz dini eğitim, hastane, iş ve küçük girişimler için fon sağlayan bu tür yapılar çeşitli siyasal partilerle organik bağlar da kurarak güçlerini arttırıp kitlelere bire bir ulaşmada oldukça etkin hale gelmişlerdir.¹³³⁴ Siyasal hesaplar üzerinden geliştirilen bu türden ilişkilerin dinsel muhafazakarlığın yanında köylülüğün devamı anlamında da koruyucu bir işlev üstlendiğini ileri sürmek mümkündür.

Türkiye'de köylerini terk edip kente gelenler geri dönme hesapları yapmadan buralara yerleşmişlerdir. Köy artık onlar için oradaki bir yakınları öldüğünde ziyaret edecekleri veya şehirdeki bir akrabaları öldüğünde cenazesini getirip gömecekleri bir yerdi.¹³³⁵ Kentli nüfusun 1980'lerin ortalarından itibaren görülen sayısal üstünlüğü günümüzde köylülüğün, en azından istatistiksel açıdan iyice eridiğini gösteren bir noktaya ulaşmıştır. 2013 itibariyle kentlerde yaşayanların toplam nüfusa oranı % 77.3 idi. Yani köyde yaşayanların oranı ülke nüfusunun yaklaşık dörtte birini meydana getirmekteydi. Ancak belediye sınırlarının yeniden belirlenmesi ile ilgili bir yasal düzenleme nedeniyle birçok köy mahalle olarak il ve ilçe merkezlerine bağlanınca kentli nüfusun toplam içindeki payı 2014'te yayımlanan verilere göre % 91.3 gibi yüksek bir orana

¹³³³ Karpat, *a.g.e.*, s. 115.

¹³³⁴ Kıray, *a.g.e.*, s. 185-186.

¹³³⁵ Carol Delaney, *Tohum ve Toprak*, (Çev. Selda Somuncuoğlu – Aksu Bora), İletişim Yay. İstanbul, 2001, s. 11.

ulaşabilmiştir.¹³³⁶ Türkiye’de kent ve köy sınırlarının belirsizliğinin ya da birçok kentin aslında, Cevat Geray’ın deyimiyle “azman köy”¹³³⁷ olduğunun ıspatı sayabileceğimiz bu gelişme Türkiye’nin arada kalmışlık durumunu yansıtmaktadır. Köy olan bir yer aniden bir kentin mahallesi sayılabilmekte ve bu sayede köy kimliğini terk edebilmektedir. Ancak köylülük kültürel kodlarda halen yaşadığı için terim düzeyindeki bu tip değişmelerin bir önemi bulunmamaktadır. Türkiye’nin, bugün de önünde duran en büyük yapısal sorun köylülüğün kültürel kodlarda devam eden egemenliğidir.

Türkiye en başından beri büyük bir nüfusu ve kendisine akan köylü kitlelerini dönüştürecek güçte yerleşik bir şehir kültüründen yoksun olmuştur. Göç edenler kentleşmek yerine kentleri köyleştirmişlerdir.¹³³⁸ Tarih boyunca kentlerin iktidar merkezleri olması dolayısıyla köylülük üzerinde kurdukları üstünlük¹³³⁹ Türkiye açısından 1950’lerde başlayan göç dalgaları nedeniyle tersine dönmüştür. Kentler kültürel düzeyde köylülüğün meydan okumasına karşılık verememişler, bir anlamda ona teslim olmuşlardır. Bütünlüklü bir şehir kültürünün henüz oluşmadığı,¹³⁴⁰ şehirlerin de köylere benzediği bir yapı iletişim teknolojileriyle buluştuğunda ortaya çıkan sonuç kentlerin köyleşmesinin tersten yansması olarak köylerde de şehirlilik görüntülerinin belirmesidir. İletişim teknolojileri şehre ait görüntüleri köye, köy görüntülerini şehre taşıyınca tüketim alışkanlıklarından konuşma biçimlerine varıncaya kadar birçok alanda ortak alışkanlıklar görülmeye başlanmış, köy ve kent arasındaki kültürel ayrımlar giderek silikleşmiştir.¹³⁴¹

Kırsal bölgelere özgü kabul edilen bir takım yapısal özelliklere; boş inançlara, ataerkil aile

¹³³⁶ Bkz. “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2013”, *T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, S. 15974 (Ocak 2014), ss. 1.

¹³³⁷ Cevat Geray, *Dünden Bugüne Kırsal Gelişme Politikaları*, Phoenix Yay., Ankara, 2011, s. 79.

¹³³⁸ Tanıl Bora, “Taşralaşan ve Taşrasını Kaybeden Türkiye”, *Taşraya Bakmak*, (Ed. Tanıl Bora), İletişim Yay., İstanbul, 2013 içinde, ss. 38-66, s. 40.

¹³³⁹ Özer, *a.g.e.*, s. 9.

¹³⁴⁰ Bora, “a.g.m.”, s. 44.

¹³⁴¹ Fatma Barbarosoğlu, “Taşranın ve Büyük Kentin Endam Aynası: Köy”, *Taşraya Bakmak*, (Ed. Tanıl Bora), İletişim Yay., İstanbul, 2013 içinde, ss. 245-257, s. 248.

yapısına, empati yoksunluğuna¹³⁴² kentlerde de rastlanması mümkündür. Türkiye’de köylülüğe ait kabul edilen birçok özelliğin kentlerde de karşımıza çıkması toplumsal sorunların kökenini kentli – köylü ayırımında aramanın çok da doğru olmadığını göstermektedir. Onun yerine köylülük karakteri ağır basan, bu yönüyle siyasal ve sosyal kurumların tamamında her an karşımıza çıkabilen kültürel kodların bir bütün olarak ele alınması gereklidir. Ayrıca günümüzde de hem kentlerde hem köylerde yaşayanların önemli bir bölümünün açlık ve yoksullukla boğuşuyor olması¹³⁴³ ele alınması gereken acil konuların öncelik sıralamasının yeniden düşünülmesini gerekli kılmaktadır.

Entelektüel faaliyetlerin günümüzdeki durumu yoksulluk ve açlık türünden sosyal sorunların önceliğini gözeten bir konumda bulunmamaktadır. Anadolu da, tıpkı Osmanlı’da olduğu gibi yeniden unutulmuştur. Ömer Türkeş’in deyişiyle “Anadolu; artık uzak, belki de Osmanlı’da olduğundan uzak bir yerdir.”¹³⁴⁴ Varlığı 20. yüzyılın başlarında aydınlar tarafından fark edilen Anadolu 1980’lere kadar gündemde kalabilmiş ve birçok romana konu olabilmisti. Ancak 1980’lerden sonra hakimiyet göstermeye başlayan tüketim ekonomisi ve küreselleşme rüzgarları yeterince tüketemeyen ve küreselleşmesi mümkün görünmeyen Anadolu’yu yine homojen bir taşra parantezi içinde, insanları ve sorunlarıyla beraber entelektüellerin görüş mesafesinden çıkarmıştır. Aynı ölçüde Anadolu romanlara konu olmaktan da uzaklaşmıştır.¹³⁴⁵ Entelektüel faaliyetler günümüzde kendi içine kapanmış ve İstanbul’a sıkışmıştır. Bu yapı içerisinde taşra en fazla suçun, şiddetin ve korkunun mekânı olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk edebiyatında Anadolu’yu konu edinen ilk ürünlerdeki gibi taşranın edebiyatta ve medyada yer bulabilmesi “ancak uzaklık ve ürkütücülüğüyle, normal dışılığıyla, kendisini merkezde sayanların oryantalist

¹³⁴² Erol Çankaya, “ ‘Bizim Köy’ün 60. Yılında Köy Edebiyatında Toplumsallaşma”, *Hürriyet Gösteri*, S. 305 (Ekim-Kasım-Aralık 2011), ss. 98-107, s. 107.

¹³⁴³ Bu konuda bazı sayısal veriler için bkz. Geray, *a.g.e.*, s. 79-83.

¹³⁴⁴ Türkeş, “Orda Bir Taşra Var Uzakta?”, s. 159.

¹³⁴⁵ Türkeş, “a.g.m.”, s. 159.

zihniyetini beslediği ölçüde mümkün” olabilmektedir.¹³⁴⁶ Taşranın ve köyün sorunlarına ise ancak çeşitli fantastik anlatımların satır aralarında değinilmektedir. Örneğin Hasan Ali Toptaş’ın 1994’te yayımlanan *Gölgesizler* (1994) romanında bir köydeki insanların aniden kaybolup ortaya çıkmalarının hikayeleri gerilimli bir hava içinde anlatılırken köy sadece bir mekan olarak vardır. Köyün ve taşranın unutulmuşluğu, devletin köyü kendi kaderine terk etmişliği ve asık suratlılığına rastlasak da¹³⁴⁷ *Gölgesizler* esas itibariyle bir felsefi var oluş – yok oluş hikayesidir. Sosyal Güvenlik Kurumu Başmüfettişi olan Nuri Demir’in¹³⁴⁸ *Çamurdan Bir Hikaye* (2011) adlı kitabındaki öyküler köylülerin yaşantılarında, devletle ilişkilerinde, devletin köylüye yaklaşımlarında ciddi kırılmaların yaşanmadığının kanıtı niteliğindedir. Özellikle kitapta yer alan *Soydan Amca Ne Zaman Öldü* adlı öyküde köylü – devlet ilişkisi trajikomik bir karakter kazanır. Ölüm döşeğindeki babasının sigortalılık geçmişinden yararlanarak annesine ölüm aylığı bağlatmak isteyen Necdet’in yaşadıkları tam bir Türkiye hikayesidir. Gittiği devlet dairesinde memurlar kendisiyle dalga geçerler, hor görürler. Annesine ölüm aylığı bağlanabilmesi için babasının o gün mutlaka ölmesi gerektiğini söylerler. Necdet’in babasının hastanedeki odasına girip onunla vedalaşması yoksulluğun köylülere neler yaptırabileceğinin bir örneğini oluşturur.¹³⁴⁹

1980’lerden itibaren edebiyatta tekrar unutulmaya başlanan köy olgusu sosyal bilimlerin de ilgi alanından çıkmıştır. Bu tarihlerden itibaren yapılan çalışmaların çoğu bir yandan göç olgusunu, diğer yandan yaygınlaşan kitle iletişim araçlarının yarattığı yeni kültürel ortamı irdelerken, bu olguların odak noktası haline gelen kentli toplumsal hareketlere büyük yer ayırmaya başlamıştır. Birkaç çalışma dışında kırsal kesim, sosyal

¹³⁴⁶ Türkeş, “a.g.m.”, s. 196.

¹³⁴⁷ Bkz. Hasan Ali Toptaş, *Gölgesizler*, Can Yay., İstanbul, 1995, s. 7-8.

¹³⁴⁸ Özgeçmiş için bkz. Nuri Demir, *Çamurdan Bir Hikaye – Müfettiş ve Ötekilerin Öyküleri*, Postiga Yay., İstanbul, 2011, s. 4.

¹³⁴⁹ Nuri Demir, “Soydan Amca Ne Zaman Öldü?”, *Çamurdan Bir Hikaye – Müfettiş ve Ötekilerin Öyküleri*, Postiga Yay., İstanbul, 2011 içinde, ss. 9-15.

bilimlerin nesnesi olmaktan çıkmıştır. 1990’larda kırsal kesimi inceleyen çalışmalar ise GAP ve etnik göç konularıyla ilgilenmişlerdir.¹³⁵⁰ Bir yandan da gerek köy konusunda gerekse göç konusunda oluşan edebi ve bilimsel literatürün toplumsal adaletin sağlanmasında ve kentlilik değerlerinin yerleştirilmesinde dikkate alınıp alınmadıkları da büyük bir soru işareti olarak önümüzde durmaktadır.

¹³⁵⁰ Sirman, “a.g.m.”, s. 252-253.

SONUÇ

Sanayi Devrimi dünyayı kentli ve köylü olmak üzere iki toplum biçimine bölmüştür. Sanayileşmeyi başaran ülkeler kentleşmiş, siyasal ve toplumsal anlamda çağının normlarını belirleyen öncü yapılar meydana getirmişlerdir. Sanayi Devrimi'ni gerçekleştiremeyen, köylülüğe dayalı geleneksel toplumlar ise öncü rolü oynayan Batı'nın meydan okuması karşısında çoğunlukla seyirci konumunda kalmışlardır. Sömürgeleşme veya çevreselleşme kanallarıyla sanayileşmiş dünyanın hegemonya alanına giren bu tip toplumların yaşadıkları kimlik ve dönüşüm bunalımları karşısında, ilginç bir biçimde sarıldıkları ilk yer geriliklerinin en önemli yapısal nedeni sayılan köylülük olmuştur. Köylü kalmaya devam eden Osmanlı'da ve varisi Türkiye'de de köylülük çok geniş ve çeşitli yorumlara konu edilerek aydınların önemli sığınaklarından birini meydana getirmiştir. Milli kültürü saf, bozulmamış haliyle arayanlardan sosyalist devrim özelemlerine destek bulmak isteyen aydınlara kadar birçok farklı yaklaşımın ilk durağını köyler oluşturmuştur.

Geleneksel bir tarım imparatorluğu olan Osmanlı'nın edebiyatında, 19. yüzyıla kadar köylülere veya yönetilen konumundaki herhangi bir gruba rastalamak neredeyse imkansızdır. Köylüler bu dönemde genellikle kentteki iktidar mekanizmasını besleyen rolleri ile araçsallaştırılmış bir yorumla değerlendirilmişlerdir. Ne divan edebiyatında ne de halk edebiyatına ait örneklerde toplumsal grupların herhangi birine değinilmiştir. Klasik Osmanlı devlet ve toplum anlayışının köylülere biçtiği en önemli rol devlete vergi vermektir. Her türlü toplumsal hareketliliğin engellendiği bu yapı köylüyü koruduğu zamanlarda bile hazineye girecek vergiyi ve toplumsal dengeyi gözetleyen bir mantıkla işlemekteydi. Köylünün köyünde tutulması, kente göç etmesinin engellenmesi, göçebelerle köylüler arasındaki herhangi bir tartışmada köylünün tarafının tutulması, köylülere iyi

davranılmasını salık veren siyasetname türünden eserlerin çokluğu devletin bekası sorununa odaklanan bakış açısının farklı yansımalarıdır.

Osmanlı'da roman türü görülmeye başlandığında bu yeni edebi türün köylüleri gündemine alması gecikmeli olmuştur. Çünkü roman türünün tercih edilmeye başlanması Batı'daki gibi toplumsal dinamiklere bağlı ilerleyen bir düşünsel evrimden ziyade çağdaşlaşma hamlelerinin devamı niteliğinde gelişmiştir. Roman türünün kullanılması bizzat ilerlemenin bir göstergesi kabul edilmiştir. Üretim ve mülkiyet ilişkilerinde sarsıcı değişimler yaşanmadığı için ilk romanlarda işlenen konular da Batılılaşma ile ilgili olmuştur. Türk aydını, kendisinin varlık sebebi olan devleti kurtarma misyonuna odaklanınca gündemini köylüler veya herhangi bir toplumsal grup değil devletin bekası meşgul etmiştir. Köylüleri veya başka toplumsal grupları konu edinen örnekler de bir şekilde beka ve bununla doğrudan bağlantılı olan Batılılaşma sorunlarıyla ilişkilidir. Ahmet Mithat'ın Batı uygarlığına karşılık yeni bir senteze ulaşmak için köylere adres gösteren düşüncelerinden, eğitimi önceleyip öğretmeni yücelten Köy Enstitülü yazarların ilerlemeci tutumlarına uzanan çoğu ürün ve görüş bu kaynaktan çıkmıştır.

Osmanlı edebiyatında kırsal yaşam görüntüleri ilk defa pastoral türe ait örneklerde karşımıza çıkmıştır. Batı'da yaşanan teknolojik gelişmeler ve kentleşme karşısında beliren doğaya sığınma arzusu Tanzimat Dönemine ait pastoral şiirlerde kendisini göstermiştir. Bu döneme ait ütopya eserleri arasında da doğal hayat kurmayı hayal eden yaklaşımlar mevcuttur. Köyün siyasal bir nesneye dönüşmesi ve bu bağlamda yine araçsallaştırılması da sözünü ettiğimiz gelişmeden hemen sonra gerçekleşmiştir. Ahmet Mithat'ın ve Mizancı Murat'ın eserlerinde köy pastoral etkilerle değil siyasal amaçlar çerçevesinde ele alınmıştır. Batı'daki yüksek sanayileşme temposunun yozlaşmaya da yol açtığına inanan Ahmet Mithat köyü dengeli bir medeniyetin kaynağı

olarak gösterirken burayı aynı zamanda yüksek bir uygarlık seviyesinden gelen meydan okuma karşısında sığınak olarak da değerlendirme yoluna gitmiştir. Köylülere rehberlik ederek onları ihya eden aydının ilk örneğini de, köye yerleşerek huzuru bulan kentli aydın Şinasi karakteriyle vermiştir. Mizancı Murat'ın Mansur'u da Şinasi'nin bir benzeridir. Yerleştiği köydeki insanları eğiten, üretime teşvik eden Mansur bu yönüyle Köy Enstitülü yazarların eserlerinde sık sık yer verdikleri kahraman öğretmenin prototipi sayılabilir. Toplumun kurtuluşunu ve özlem duydukları milli kültürün saf halini köylerde arayan bu yazarların tutumu 1908 Devrimi'nden sonra gelişen *Halka Doğru* hareketinde daha koyu tonlarda rastlayacağımız bir durumdur.

Halka Doğru hareketi ve bunu resmi düzeyde de destekleyen İttihat ve Terakki iktidarı siyasal açıdan halkçı söylemleri savunmalarına rağmen çoğunluğu köylülerden meydana gelen “halk”ı memnun edecek uygulamalara girişmemişlerdir. Trablusgarb'ın ve Balkanların kaybıyla yükselen Anadolu ve halk sempatisi kısa sürede yerini devletin bekasıyla ilgili kaygılara ve kavgalara bırakmıştır. İttihatçılar muhalefette iken kırsal alana ilişkin tasarladıkları toprak reformu vb. köklü dönüşümleri iktidara geldiklerinde unutmşlardır. Devleti kurtarmak adına gerçekleştirdikleri siyasal ve kültürel reformlara kırsal alandan gelebilecek tepkilere karşı müttefik seçtikleri toprak ağalarını ve eşrafi küstürmemek onlar için daha önemli hale gelmiştir. Bu durumdan zarar görenler yine köylüler olmuştur. Halkçılık ise İTC'nin en önemli teorisyenlerinden olan Ziya Gökalp'in elinde giderek Türkçülük akımının bir parçası haline getirilmiştir. Rusya kökenli, sınıf farklılıklarından kaynaklanan halkçılık düşüncesinin Türkiye'de milliyetçiliğin ve korporatizmin bileşenlerinden birine dönüşmesi başlı başına ilginç bir hikayedir.

Halka Doğru hareketinin edebiyat ayağında ise köylü neredeyse tamamen unutulmuştur. Birkaç örnek dışında köylüye değinen roman veya öykü bulmak zordur.

Türk aydını edebiyatçı, romancı kimliğinden ziyade kendine atfettiği devleti kurtarmak siyasi misyonu ile ön plana çıktığından eserlerinde ya köylülere yer verme gereği duymamıştır ya da bu toplumsal gruba değindiğinde yine birincil misyonu ekseninde onu değerlendirmiştir. Çünkü o devleti karşısına alan, ondan maddi ve manevi açıdan bağımsız olan bir aydın değildir. Örneğin Rus halkçıları arasında arisokrat veya burjuva aydınlar önemli miktarlarda yer almışlardır. Çünkü devlete karşı bir müttefike ihtiyaçları vardı. Onlar da Rus toplumunun en kalabalık kesimi olan köylülerle yakınlaşma ihtiyacı duymuşlardır. Buna karşın Osmanlı aydınının devletle var olan organik bağı onu devleti karşısına almaktan, herhangi bir toplumsal grupla yakınlaşmaktan alıkoymuştur. Söz konusu gruplarla yakınlaşması bile devletin menfaatleri çerçevesinde gerçekleşebilmiştir. Bu nedenle 1908'in halkçı ortamında köylülere yer veren, örneğin Ebubekir Hazım'ın *Küçük Paşa*'sı gibi edebi ürünler köylüyü beka sorununu çözmeye bir araç olarak ele almaktan öteye geçememiştir. Köylüye yer veren eserlerde Türk aydınının kendini üstün gören yaklaşımlarından oluşan yoğun havadan ötürü köylüyü görmek bile zorlaşmıştır.

Milli Mücadele Döneminde Sovyet Rusya'dan gelecek yardımlar dolayısıyla, konjonktürel zorunluluklardan kaynaklanan bir durumla halkçılık düşüncesi sola en yakın şekliyle işlenmiştir. Savaş kazanıldıktan sonra da halkçılık düşüncesinin İttihatçı yorumuna geri dönmüştür. Hatta halkçılığın doğal uzantısı olarak köycülük komünizme karşı bir tür kalkana dönüştürülmüştür. Köylülerin köylerini terk edip kentlere yerleşmesi ve işçileşmesi demek, komünizm taleplerinin rejimi baskılaması ile eş anlamlı tutulmaktaydı. Bu nedenle tek parti rejiminin köycülüğü yüksek sesle dillendirmesinin altında köyleri çok düşünmesi değil, henüz taze sayılan rejimi koruma hassasiyetinden kaynaklanan korkuları yatmaktaydı. 1929 bunalımının sanayileşmeye duyulan güveni sarsmasıyla köycülük giderek bir tür kentleşme karşıtlığına da evrilebilmiştir. Dönemin köycü teorisyenlerinden

Nusret Kemal Köymen'in yazılarından resmi tezlerdeki kentleşme karşıtı tutumu rahatlıkla okuyabiliriz. Bir yandan Batılı bir toplum yapısının inşasına çalışılırken öte taraftan uygarlığın somut yansımalarından sayılan kentleşmeye karşı çıkılması ise Kemalist modernleşme hareketinin temel çelişkilerinden birini meydana getirmekteydi. 1930'daki Serbest Fırka deneyimi ve devrimlere gelen tepkiler tek parti rejimini köylülerle daha çok yakınlaşmak zorunda bırakmıştır. Pratikte ise bu güçlü nedenleri doyuracak bir başarı yakalanamamış, tek parti köycülüğü retorik düzeyini aşamamıştır.

Tek Parti rejimi 1930'larda Halkevleri'nin çalışma kollarından biri olarak tasarladığı köycülük uygulamalarından istediği verimi alamamıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki Köy Enstitüleri deneyimiyle bağımsız bir çalışma alanına dönüşen köycülük aslında bu yönüyle de köylüyü köyünde tutma eğilimlerini yansıtmaktaydı. Köylere eğitim götürülerek, öğretmen gönderilerek köylülerin bu tür nimetlerin arayışına girip kentlere akın etmeleri önlenecekti. Öte yandan köylerinde tutulan vatandaşlar enstitülerde birer rehber olarak yetiştirilen köylü öğretmenler sayesinde modernleşmeye ve üretime daha çok katılacaklardı. Enstitü deneyiminin daha başından itibaren maruz kaldığı saldırılar ve projenin içerdiği tutarsızlıklar nedeniyle bu uygulamadan da istenen sonuçlar elde edilememiştir. Bu yaklaşım, köylülerin gerilik koşullarının cehaletten kaynaklandığı görüşüne dayanmaktaydı. Ekonomik ve toplumsal adaletsizlikler, örneğin en temel sorun olan toprak mülkiyetinin eşitsiz dağılımı gibi konular göz ardı edilmekteydi. Tek parti rejimi de İttihatçılar gibi rejimin korunması adına ve kültürel değişim programlarının aksamaması için toprak ağalarıyla ve eşrafla işbirliğine gitmiştir.

Erken Cumhuriyet Döneminin edebiyat kanonu siyasal ve kültürel değişim programını besleyecek bir tarzda gelişme göstermiştir. Yeni devrin ruhuna uygun tarih ve dil politikalarının inşasına benzer biçimde bir edebiyat anlayışının da olması isteniyordu.

Yeni edebiyat anlayışından beklenen Batılılaşma politikasına ve bu yönde gerçekleştirilen devrimlere hizmet etmesiydi. Yaşanan siyasal değişime rağmen bu dönemde yazılan romanları, temel zihniyet bakımından önceki dönemlere ait örneklerden ayırt etmek zordur. Çünkü ana sorunsalı oluşturan Batılılaşma kaygısı halen sürmekteydi. Romanlarda işlenen gerilim ve çatışmalar da bu merkezden doğan konulardan türemekteydi. Konu köy olunca da bu bağlamda değişen bir şey yoktu. Erken Cumhuriyet Döneminde köyün Batılılaşma ekseninden başka bir boyutta işlendiğine tanık olmak zordur.

Erken Cumhuriyet Döneminde konusunu köyden alan romanlar yukarıda değindiğimiz üzere sorunu Batılılaşma ekseninde değerlendirmişlerdir. Köylülerin içerisinde buldukları kötü yaşam koşulları cahilliklerine bağlanmış, batıl inançlara, softalara yapılan aşırı vurgularla ekonomik ve toplumsal adaletsizlikler görmezden gelinmiştir. Batılılaşmayla çelişen hurafelerin, bunlardan kazanç sağlayan din adamlarının ve zaman zaman sahneye çıkarılan zalim ağaların karşısına Batılı bir aydın dikilerek romanların temel gerilim konusu sağlanmış. Köye dışarıdan gelen öğretmen, asker veya herhangi bir bürokratın bu karamsar tabloya müdahale etme isteği üzerine çatışmalar başlatılmış ve romanlar genelde buna benzer kurgular üzerine inşa edilmiştir. Aydının bu tablodaki mücadelesini yenilgiyle sonuçlandıran romancılar karanlığın ülkedeki gücüne işaret ederek devrimlerin gerekliliğini kanıtlamak istemiş, onun galip gelmesini sağlayanlar ise romantik Cumhuriyetçi yaklaşımlarını iyimserlikleriyle desteklemeye çalışmışlardır. Ama her durumda köylü mücadele eden aydının karşısında durmuş, onu yalnız bırakmıştır. Köylülerin devrimlere sahip çıkmamasının bir yansıması kabul edeceğimiz bu durum aydınların köylülere kızgınlığını da beslemiştir. Bu kızgınlık ya Milli Mücade Döneminde geçen romanlarda köylülerin savaşa ilgisizliği kılıfına sokulmuştur ya da roman sahibinin sık sık başvurduğu açıkça aşağılamalar şeklinde kendini göstermiştir. Reşat Nuri, Yakup

Kadri, Halide Edip, Şükûfe Nihal gibi yazarların eserlerinde bu tipten ruh hallerinin belirgin örnekleriyle karşılaşırız. Romancıların hiçbiri köylülerin yoksulluğunu, su ve toprak sorunlarını, teknolojik yetersizlikleri, ilkel üretim koşullarını devlet politikalarına bağlama gereği duymaz. Devletin neden bu tür sorunlara müdahale etmediğini sormaz. En fazla zorlu doğa koşullarından bahsedilerek, köylünün desteklenmesi gerektiği belirtilerek softalara ve ağalara bir suç ortağı daha bulunmuş olur. Devlet, ancak Osmanlı dönemindeki köy anlatılıyorsa bu geriliklerden sorumlu tutulur. Yeni dönemin köyler için refah kapısı açtığını iddia etmede başvurulan bu yol aynı zamanda genç cumhuriyetin redd-i miras politikasıyla da uyumluluk gösterir.

Erken Cumhuriyet Döneminde sol görüşe sahip aydınlar ve yayıncılar baskı altına alınmış olsalar da teorik anlamda resmi söylemin çok uzağında değillerdir. Muhafız aydınlar da köy romanlarında kültürel konuları öncelikle, sol görüşün temel eleştirisi konusu olan ekonomiyi ele almamaları nedeniyle resmi söylemle aynı çizgide buluşmuşlardır. Sosyalist düşüncenin altını dolduracak teorik birikimin zayıflığı, halkçılık ve köycülük söylemlerini içeren Kemalizm ile ortaklaşmaya yol açmıştır. Kemalizmin teorik inşasına katkıda bulunan bazı aydınların, örneğin *Kadro* dergisinin önde gelen isimlerinin sosyalist bir geçmişe sahip olmaları ancak bu yolla açıklanabilecek bir durumdur. Zaten yaşanan baskılar genellikle CHP'nin politikalarına veya zihniyetine değil parti içerisindeki bir klişe mal edilerek bu düşünsel ortaklığın zemini korunmaya çalışılmıştır.

İşçi sınıfının henüz belirmediği bir ortamda solcu aydınlar doğal müttefikleri sayabileceğimiz köylülerle bir yakınlaşma içerisine girmedikleri gibi kendi aralarında da örgütlenme yoluna gitmemişlerdir. Sınıfsal veya mesleki köken itibarıyla de resmi söyleme mensup yazarlarla aynı konumda olunca aslında ortaklığın görünenden daha derin olduğu

ortaya çıkar. Siyasal açıdan Osmanlı hanedanının egemenliği bitmiştir ama entelektüel faaliyetler halen çoğunlukla İstanbullu, bürokrasiye mensup ailelerden gelen ve kendileri de genellikle aynı faaliyet kolunda çalışan kişilerin egemenliğindedir. Sınıfsal açıdan da resmi söylemi savunanlar ile muhalif sayılanlar arasında fark yoktur. Hemen hemen hepsi Batılı eğitim almış, aydınlanmanın değerlerine sadık, devletle aralarında şöyle ya da böyle bir organik bağ bulunan kişilerdir. Sosyalist bile olsalar muhalif aydınlar anti-emperyalist niteliği dolayısıyla Kemalizm ile uzlaşma sağlama yollarını bulmakta zorlanmamışlardır. Özellikle 1960 sonrası sol akımlarda bu durumu daha somut biçimde izlemek mümkündür.

Söz konusu ortak yönlerin muhalif yazarları romanlarındaki en temel yansıması köylünün cahilliğine ve eğitimin gerekliliğine yapılan güçlü vurgulardır. İktisadi çarpıklıkların üzerini örten pedagojik yaklaşımlar, Samim Kocagöz, Reşat Enis Aygen gibi muhalif yazarlar tarafından da; feodal ve dinsel gerilik unsurlarıyla mücadele eden öğretmen karakterleri aracılığıyla ön plana çıkartılmıştır. Faik Baysal ve Sadri Ertem gibi toplumcu – gerçekçi yazarların da köylüyü bölüğüyle, cinselliğe düşkünlüğüyle, cehaletiyle kırsal alandaki gerilik koşullarının baş sorumlusu sayması, söylemsel açıdan sol çizginin resmi tezleri tekrar etmekten öteye geçemediğinin bir diğer kanıtıdır. Sabahattin Ali'nin bir köylü çocuğunun gözüyle düzendeki adaletsizlikleri anlattığı *Kuyucaklı Yusuf* romanı istisna tutulursa Erken Cumhuriyet Dönemi romancıları köye genellikle dışarıdan bir gözle bakmışlardır. Osmanlı aydınında görülen küçümseyici bakış canlılığını korumaya devam etmiştir. Gerek resmi söylemi savunanlar gerekse muhalifler köye dışarıdan bir aydın göndererek köydeki durumu onların gözünden, yani aslında kendi durdukları yerden anlatma yolunu seçmişlerdir. Köye içeriden bakmayı, örneğin bir köylünün gözüyle durumun nasıl görüldüğünü yorumlamayı deneyen olmamıştır.

Erken Cumhuriyet Döneminde köy konusunda söylemsel alan dışında yeni bir yaklaşım üretilememiştir. Köylü milletin efendisi ilan edilmiştir; Ancak devleti kurtarma sorunu önceliğini koruduğu için yoksulluğun hüküm sürdüğü kırsal alanın ihtiyaçlarını karşılamaya zaman bulunamamıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıkan Köy Enstitüleri projesi köylüyü köyde tutmayı hedefleyen resmi köycülüğün bir ürünüydü. Hem beklenenden daha verimli ama farklı sonuçlara yol açtığı hem de muhaliflerin ideolojik ve benzeri saldırıları yüzünden tek parti iktidarının son yıllarında içeriğinden uzaklaştırılarak uygulandı. Savaş yıllarında köylünün yararına sayılabilecek bir diğer uygulama olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu da CHP içindeki toprak ağalarının muhalefeti yüzünden daha başından itibaren verimsiz kalmaya mahkum edilmişti. Köylü, bu tip verimsiz uygulamalardan yararlanamadığı gibi savaş sırasında vergi ve askerlik için kapısı ilk çalınan olduğu için daha da yıpranmıştır. İkinci Dünya Savaşı ve aynı zamanda tek parti iktidarı sona ererken Türkiye’de köylülerin öyküsü halen yoksullukla ve her türlü geri yaşam koşullarıyla örülü bir yapıyla devam etmekteydi. Belki de onlar açısından en önemli değişim çok partili siyasal yaşam sayesinde, en azından taşıdıkları geniş oy potansiyeli nedeniyle politikacıların ilgi alanına daha fazla girmiş olmalarıydı.

Çok partili sistem nedeniyle köylü kısmen de olsa bir siyasal özneye dönüşmeye başlamıştır. Ayrıca siyasal söylemler de artık kendilerinden oy isteneceği için köylünün niyetlerine uygun şekiller almaya başlamıştır. Siyasetçiler köylünün dilini öğrenmek ve kullanmak zorunluluğu duymuşlardır. Köylülüğün söylemlerde sağladığı tahakküm 1950’deki DP iktidarıyla iyice güçlenmiştir. Tek parti döneminin bürokratik ve laik politikalarına karşılık anti-bürokratik ve dini referanslar içeren söylemiyle DP, tarım burjuvazisinin ve toprak ağalarının partisi olduğu halde yoksul köylülerin oyları sayesinde tek başına iktidara gelmeyi başarmıştır. Uygarlığın kültürel boyutunda ısrar etmeyip

gündelik hayata ilişkin somut nimetlerini vaat etmesi DP'nin iktidarını sürekli kılmasını sağlamıştır. Köy yollarının yapılması gibi altyapı yatırımları ya da tarımsal ürünlere dair fiyat politikalarının küçük köylüyü de memnun etmesi gibi etmenler yoksul kitlelere istedikleri hayatı sunmamıştır. Ama DP zaferini 1954 ve 1957 seçimlerinde de tekrarladığı için köylülerin umutlarını canlı tutmayı başardığını göstermiştir. Yine de bütün iyimser işaretlere rağmen DP dönemindeki tarım ve köy politikaları büyük toprak sahiplerinin daha da zenginleşmesiyle ya da parti yanlısı kişilerin zenginleştirilmesiyle sonuçlanmıştır. Marshall Planı kapsamında sağlanan yardımlar ve krediler parti taraftarı toprak zenginlerinin işine yaramıştır. Yoksul köylüler ise bu dönemde gelişen tarımın makineleşmesi sürecinin kurbanları olarak topraklarını terk etmek ve daha iyi bir hayata kavuşmayı umdukları büyük kentlere akın etmek mecburiyetinde kalmışlardır.

Türkiye'de 1950'li yıllarda başlayan köyden kente göç olgusuna paralel olarak görülen bir diğer gelişme de yerli ve yabancı bilim adamlarının kırsal saha araştırmalarının yoğunlaşmasıdır. Türk aydınları tarımdaki makineleşme, göç olgusu gibi teknik yaklaşımlarla veya ideolojik etkilerle köyleri ele almışlardır. Yabancı, özellikle Amerikalı uzmanlar savaş sonrası dünyada gelişmiş ülkelerin tarım toplumlarına dayattığı kalkınma politikaları çerçevesinde ilgilendikleri geleneksel yapıları tanıma isteğiyle harekete geçiyorlardı. 1960 sonrasında gözlemlenen solun yükselişiyle beraber köy konusu her türlü düşünsel eylemde ilk sırada yer almaya başlamıştır. Yön, MDD gibi siyasi akımların veya şiddet yöntemine başvuran radikal sol hareketlerin tamamı köyle ciddi düzeyde ilgilenmişlerdir. Çünkü göç olgusuna rağmen köylüler 1980'lerin ortalarına kadar nüfusun çoğunluğunu oluşturmaya devam etmişlerdir. Bu yüzden devrim beklentileri içerisinde olan herkesin bir şekilde dikkate alması gereken bir unsurdu.

Geniş çaplı ve köklü değişim projelerini tartışan sol çevreler bile köylüyü özne olarak değil projelerine destek isteyecekleri ve olası devrimden sonra kültür reformlarıyla dönüştürecekleri bir nesne olarak görmüşlerdir. Bütün sol hareketlerde köylüler cehaletle, hurafelerle ve her türlü feodal ilişki ağlarıyla örülü bir karanlığın içerisinde tasvir edildiğinden siyasal öznellik gibi önemli rollerin teslim edilemeyeceği bir kitle diye düşünülmüştür. Maoçu etkileri belirgin biçimde taşıyan sol hareketler için onlar ancak eğitimin ışığıyla aydınlandıktan sonra söyledikleri değer kazanabilecek bir kitleydi. Bu durumda gerçekleştirilecek devrimde aydınlar doğal müttefik olarak köylüleri seçmemişlerdir. Kendi bilinç düzeylerine erişebilmiş insanların sayısı az olduğu için kitlelerle birlikte harekete geçip iktidarı elde etmek zordu. Beraber hareket edecekleri insanlar ancak kendileri gibi okumuşlar zümresinden veya fiziksel gücü elinde bulunduran gruplar olabilirdi. Ordu ile dirsek temasına varan yaklaşımlarla hayal edilen şey darbe ile iktidarı ele geçirip devrimi yapmaktı. Sıra daha sonra toplumu, özellikle köylüleri eğitmeye gelecekti. Özlemi duyulan bağımsız, Amerika gibi emperyalist ülkelerin baskısından kurtulmuş, feodalizmi sona erdirmiş eşitlikçi bir toplum ancak bu yolla kurulabilirdi.

Türkiye’de sol düşünce 1960 sonrasında canlanma dönemine girmiş gibi görünse de, Osmanlı’dan bu yana görülen klasik devletli aydın tutumu baskın bir biçimde devam etmiş ve aslında değişen çok bir şey olmamıştır. Öncelikle göç olgusu üzerinden izlenen toplumsal hareketlilik herhangi bir ekonomik ve toplumsal dinamikte meydana gelen sarsıcı değişimlerin ürünü değildir. Mülkiyet haklarında yeniden dağılım veya sanayi üretiminde dramatik artışlar yaşanmamıştır. Tarımın makineleşmesi toprak zenginlerinin işine yaramış, topraksız veya az topraklı köylüler bu süreçten emeklerinin, sahip oldukları küçük toprakların değersizleşmesi dolayısıyla zararlı çıkmışlardır. Yani ekonomik yapının

üst tabakası yerinde durmuş, hem de varlığını daha da güçlendirmiştir. Düşünsel eylemlerde görülen canlanmanın, dış kaynaklı kalkınma politikalarının veya 1961 Anayasası'nın getirdiği görece özgürlüğün yüzeysel sonuçlarından ibaret olduğu 1971'de ve 1980'deki darbelerle birlikte sona ermesinden de anlaşılmıştır. Dolayısıyla toplumsal değişikliklere ilişkin tartışmalar yine aydınların özlemlerinden ve kendi aralarındaki program farklılıklarından kaynaklanan sonuçsuz girişimlerdir. Batı'daki gibi aristokrasi veya burjuvaziye mensup, devletten ekonomik anlamda bağımsız bir aydın tipolojisi de doğal olarak gelişmediğinden söz konusu tartışmaları yürütenler yine büyük oranda devlet mekanizması içerisinde yer alan aydınlardır. Tartışmaların önde gelen maddeleri arasında bağımsızlık, feodal veya gerici güçlerden arınma gibi başlıklar yer aldığından Türk aydını açısından konu dönüp dolaşıp yine devleti kurtarma sorununda düğümlenmiştir. Çözüm adına geliştirilen önerilerde de hemen hemen bir değişim yoktur. Hukuksal düzenlemelerle ve eğitim seferberlikleriyle toplumun dönüştürülebileceğine duyulan inanç Osmanlı'daki Batılılaşma hamlelerinin ilk anlarından itibaren Türk aydınında gözlemleyebileceğimiz bir şeydir. Osmanlı'da reformları gerçekleştirmek isteyen aydınların padişahların veya sadrazamların himmetine ihtiyaç duyma alışkanlığı, 1960 sonrası sol hareketlerde ordunun desteğine başvurmak şeklinde yeniden karşımıza çıkabilmiştir.

Köylüler siyasette olduğu gibi edebiyatta da 1950'lerden itibaren yoğun bir biçimde görülmeye başlanmışlardır. İki açıdan değerlendirebileceğimiz bu görülmenin birinci yüzü yükselen sol hareketlerin etkisiyle köy konusunun edebiyatta daha çok işlenmeye başlanmasıdır. İkinci yüzü ise köylülerin popüler bir konu haline gelmesinde payları büyük olan Köy Enstitüsü mezunu romancıların 1950'lerden başlayarak Türk edebiyatına damga vurmasıdır. Romanlarında köylüleri ele alan enstitülü yazarlar kuşağı köyün ilk defa köylüler tarafından yazılmasını temsil etmekteydi. Kentli edebiyatçıların

yoğun eleştirileri altında yazarlar dünyasına kendiliğinden giren bu romancılar aynı zamanda dönemin Yön, MDD, TİP gibi sol hareketleri içerisinde de yer alıyorlardı. Dolayısıyla katıldıkları siyasal hareketlerin yukarıda özetlediğimiz bütün dezavantajlarını aynen yaşamışlardır. Sınıfsal kökenlerinin köyü yazmadaki başarılarını arttırmayı beklerken, katıldıkları siyasal anlayışlarının yorumlama hatalarını tekrar etmekten kaçamamışlardır. Enstitülerde aldıkları devlet eğitiminin de etkisiyle benimsedikleri aydınlanmacı ilkeler zaten siyasal açıdan derinlikten yoksun bulunan görüşlerinin alanını daha da daraltmıştır. Köylerdeki öğretmenlik maceraları kısa sürdüğünden ve kent hayatına katıldıklarından aslında sınıfsal kökenlerinin sağlaması muhtemel organik ilişkileri yazın hayatlarının bir parçası haline getirememişlerdir. Bakanlıklarda danışmanlık, müfettişlik gibi görevlere getirilmeleri nedeniyle köylülükten gitgide uzaklaştıkları dahi söylenebilir. Sonucunda ortaya koydukları edebi ürünlerde kendilerine atfedilen sosyalist köylü yazar tutumunu bulmak mümkün olamamıştır. Enstitülü yazarlar her ne kadar romanlarının toplumcu – gerçekçi çizgide değerlendirilmesini istemişlerse de aslında aldıkları pozisyon Osmanlı'dan bu yana Türk aydınında görülen devletli aydın tutumunun devamıdır. Köye bakışlarında bu çizginin egemen olduğu bugünün gözüyle rahatlıkla ileri sürebileceğimiz bir tespittir.

Enstitülü yazarlar Erken Cumhuriyet Dönemi romancılarında görülen şablonları sıklıkla kullanmışlardır. Köydeki dinsel ve ekonomik sömürünün karşısına öğretmeni dikmeye devam etmişlerdir. Her türlü adaletsizliğin ve geriliğin eğitimle giderilebileceği düşüncesinin kendisi artık bir çeşit dogma halini almasına rağmen pedagojiye duydukları sonsuz inancı sorgulamamışlardır. Kalemelerini eşraf ve mütegalibe baskısına, dinin softalar veya siyasal partiler tarafından kullanılmasına, Amerikan sömürüsüne karşı kullanmaları cesaret işiydi. Çözüm noktasında ise idealize ettikleri

kavramlardan kopmamaları ürünlerinin birbirinin kopyası haline gelmesi sonucunu kaçınılmaz kılmıştır. Üstelik 1950'lerde yazmaya başladıkları köyler daha o tarihlerden itibaren makineleşme, yolların yaygınlaşması, radyo vb. teknolojik yenilikler dolayısıyla değişmeye başlamıştı. Ancak Atilla İlhan'ın dediği gibi köyü çocukluklarındaki gibi zannedip romanlarını aynı şablonlar üzerine kurmaya devam ettiler. Kentlileşmeleri entelektüel anlamda bir sıçramaya dönüşmemiştir. Öyle olsaydı; Kentlere akın eden, yani ayaklarına kadar gelen köylüleri de yazmaları gerekirdi. Edebiyat çevrelerinden gelen eleştiriler dolayısıyla bunu yapmaya kalkıştıklarında da ürünlerinde slogan düzeyini aşamayan tespitlerle sorunlara yaklaşmışlardır. Dolayısıyla köy edebiyatı ve siyasetteki köy tartışmaları enstitülü yazarların sağlaması muhtemel katkılarından mahrum kalmıştır. Bu işten en çok beslenen yine Batılılaşma sorunuyla ilgili kaygılardır. Çünkü irticaya duyulan nefretin karşısına konulan aydınlanmacı eğitim ideali sorunun yine Batılılaşmaya bağlandığını kanıtlamıştır. Romanlarda zaman zaman görülen sosyalist vurgular dahi, sosyalizmin Batı kaynaklı bir düşünce olması nedeniyle ana ekseninde bir sapma meydana gelmediğinin göstergesidir.

Enstitülü yazarlar dışında edebiyat dünyasında varlık gösteren Samim Kocagöz, Ömer Polat, Tahir Kutsi Makal gibi köy kökenli romancılar da belirli şablonların dışına çıkamamışlardır. Eserlerindeki şablonlar enstitülü romancıların kullandıklarıyla benzerlik taşımaktadır. Katıldıkları öğrenim süreçleri, kent yaşamları ve öğretmenliğin getirdiği doğal bir refleksle köye köylü gözüyle bakamamışlardır. Daha çok dışarıdan bir seyirci gözüyle olayları ele alarak moda halini alan köy romanı akımının bir parçası olmuşlardır. Öğrenimin bakış açısı üzerinde ileri sürdüğümüz etkisi Yaşar Kemal, Latife Tekin ve Yılmaz Güney gibi başarılı köy romancılarının yüksek öğrenim hayatına katılmamış olmaları veya bu yöndeki deneyimlerinin yarım kalmasıyla bir kere daha

doğrulanabilir niteliktedir. Diğerleri gibi köy kökenli olan bu yazarlar köylüleri mesajlarını aktarmada bir nesne gibi kullanmamışlardır. Köylülere içeriden bakmayı başaran bu romancılar onları duyguları ve bireysel hikayeleri bulunan, dışarıdan birbirilerine benzeseler de farklı farklı beklentileri, dramları olan varlıklar biçiminde değerlendirmeyi başarmışlardır. Latife Tekin'in köylülüğün genel bilinç durumunu yakalamaya çalışması ve bunu yaparken dışarıdan ve tepeden bakmaktan kaçınabilmesi en önemli ayırt edici özelliğidir. Yılmaz Güney de Halil'in uyanışla sonuçlanan bireysel hikayesini anlatırken aynı duyarlılıkla soruna yaklaşmış, kentleşme ve işçileşmenin kaçınılmazlığını görerek toplumsal dönüşüme rağmen köylülüğü savunan birçok yazardan daha gerçekçi bir tutum takınabilmiştir. Yaşar Kemal köylünün doğayla ilişkisini tasvir edişinden kullandığı üsluba varıncaya dek birçok bakımdan köy kökenli olmasının avantajlarını kullanabilmiş, bu sayede köylülerle gerçek bir zihinsel bağ kurabilmemize olanak sağlamıştır. Köy romanı evreninde bu farklılıkların taşıdığı değer; şehirli yazarların yazdığı köy romanlarının, enstitülü yazarların eserlerinin veya devletli aydın dediğimiz gruptaki tüm örneklerin birbirinin kopyası olduğu dikkate alındığında daha iyi anlaşılır.

Türk düşünce tarihinin aydınlar tarafından şekillenmediği, daha çok egemen anlayışların aydınları içerisine çekip onlara yön verdiği kanımızca bir gerçektir. Büyük toplumsal dönüşümlerin şekillendirmediği düşünsel faaliyetler özellikle 18. yüzyıldan itibaren devleti kurtarma sorununun ve Batılılaşmanın belirleyici etkisi altında gelişme göstermiştir. Düşüncenin seyri açısından kendilerini aydın ve ileri sayanların, bir bakıma Batılı değerlerle ilişki kurmasının zorunluluk halini almasıyla aydının bireysel tercih hakkı en başından ortadan kalkmıştır. Düşünce toplumsal dinamikler tarafından şekillenmeyip tam tersine toplumu dönüştürmenin aracı haline gelince aydınların sınıfsal kökenleri de önemini kaybetmiştir. Bu nedenle sınıfsal kökenini yansıtan örneklerin azlığı dikkati

çekmiştir. Aynı olgunun tersten yansıması olarak köy kökneli ve şehirli yazarların birbirinin aynısı tespitlerle köylüleri yazdığı bir diğer gerçektir. Köy romanı yazmanın moda haline geldiği 1950 sonrasında birçok kentli, bürokrat romancı da ortaya çıkmıştır. Klasik devletli aydın profiline devamı sayabileceğimiz bu yazarların en büyük farklılığı Kemalizm aracılığıyla savundukları aydınlanmacı değerleri biraz sosyalizme bulmuş olmalarıdır. Aslında yazma eylemlerinde, onları köyü ele almaya iten güdülerden başlayarak ulaştıkları sonuca kadar hakim olan arayış Batılılaşmadır. Sunullah Arısoy, Necati Haksun gibi eğitim temasına odaklanan kentli romancıları, benzer yaklaşımlar sergileyen diğer köy kökenli yazarlardan ayırt etmek imkansızdır. Orhan Hançerlioğlu ve Refik Erduran köylünün doğa karşısındaki acizliğini anlatırlarken konuyu bir bakıma teknolojik yetersizliklere, yani ilerleme sorununa bağlamış olurlar. Kemal Bilbaşar, Reşat Enis Aygen, Fahri Erdiç ve Lütfi Kaleli'nin romanlarındaki toplumsal mücadelenin hayalinde bile öncülüğün okumuşlara verilmesi ancak aynı olguyla açıklanabilecek bir durumdur.

Köycülük ve sosyalizm konularında farklılık yaratabilmiş şehirli yazarlar egemen kalıpların dışına çıkabilmiş isimler arasından çıkmıştır. Türk tarihine ilişkin araştırmalarıyla ön plana çıkan ve yerel bir sosyalizme ulaşma hedefine odaklanan Kemal Tahir bu anlamda ilk akla gelen köy romancıları arasında yer alır. Türk sosyalizminin bürokrasi zümresinin tekelindeki düşünsel faaliyetlerinin basit bir kolu olduğu görüşü dikkate değer tespitleri arasında yer alır. Klasik sosyalist kalıpların Türkiye'yi anlamada işe yaramayacağını düşünen yazar bu nedenle özgün bir model arayışına girmiş ve Türk köyünü bu pencereden yorumlamaya çalışmıştır. Ancak odaklandığı Çankırı ve Çorum köyleri durağan yapıları nedeniyle 1950 sonrasındaki dönüşümlerin yazarın görüş alanına girmemesine yol açmıştır. Hapishanede tanıdığı köylülerden hareketle çizdiği tablo onu

köylülerin dünyasını dedikodulardan, cinsellik düşkünlüğünden ve kurnazlıktan ibaret zannetme noktasına getirmiş gibidir. Bu da köylülerin siyasal özne olamayacağını düşünen Kemalist sol düşüncedeki aydınlara yönelttiği eleştirilere kendisinin de düşmesine neden olmuştur. Çünkü onun da romanlarından çıkan sonuç; köylülerin bilinçsiz ve tek başına hareket etme yeteğinden yoksun bir kitle olduğu görüşüdür. Aydınları, kitleleri yok saymakla, ordu ile işbirliği yapmakla suçlayan Kemal Tahir de köylüleri aslında siyasal özne olarak görme eğiliminde değildir. İnandığı ve özlediği kerim devlet modelini kurmakta öncülük rolüne ilişkin kısımları boş bırakması yazarın en temel açmazlarından birini meydana getirmektedir. Ele aldığı bölgenin durgun yapısı nedeniyle kentleşme ve dönüşüm süreçlerini işlemediği de hatırlanması gereken bir diğer konudur.

Kemal Tahir gibi, cahil köylü – okumuş aydın çatışması üzerinden üretilen söylemlere karşı çıkan bir diğer şehirli yazar Orhan Kemal'dir. Ele aldığı sorunlara sınıfsal perspektiften yaklaşan Orhan Kemal özellikle göç olgusuna ve kentteki köylülerin yaşamlarına odaklanarak dönüşümü anlamamıza önemli katkılarda bulunmuştur. Bir yandan gelişmekte olan kapitalist düzenin yarattığı yozlaşmaya değinirken bir yandan da kentlerde tutunmaya çalışan köylülerin hikayesine ışık tutmuştur. Toplumsal adaletsizliklerin giderilmesi konusunda sadece aydınlara bir misyon yükleyerek işin içinden çıkma yoluna gitmemiştir. Ya da birçok sosyalist yazarın yaptığı gibi şiddet ve terör yöntemlerini içeren yaklaşımlar sergilememiştir. Sonuç getirmeyecek bireysel girişimlerden çok örgütlü hareket eden işçilerin ve aydınların girişimlerinden bir çözüme ulaşılabileceği fikrindedir. Ancak kente göç eden köylülerin bilinçli işçilere dönüşeceği ön kabulüne dayanan bu tezlerin de hayata geçirilmesi Türkiye açısından mümkün olamamıştır.

Kente göç eden köylüler buraların nüfus açısından sayısal üstünlüğe ulaşip köylülüğün nicel açıdan sonuna yol açmışlardır. Köylerin boşalmaya başlamasını karşılayacak bir sanayileşme ve alt yapı hamlesi gerçekleşmediği için köydeki hayatlarını kente taşımak dışında göçlerinin bir anlamı olamamıştır. Tüm bu dönüşüm sürecinden çıkan sonuç aslında bir dönüşememe öyküsüdür. Gelen köylü akınına karşılayacak güçte bir sanayi kapasitesinin ve derin bir kent kültürünün bulunmayışı köylülüğün kentlere galip gelmesine neden olmuştur. Kente gelen köylüler bilinçli birer fabrika işçisine ve kentli yurttaşlara dönüşemedikleri için yoksul köylüler olarak kalmaya ve öyle yaşamaya devam etmişlerdir. Ya toptan işsiz kalmışlardır ya da yoksulluklarını gidermeye yetmeyen kapıcılık, işportacılık, simitçilik türünden işler yapmak zorunda kalmışlardır. Refah seviyesinin düşüklüğü onların kentlerde tarikat vb. yapılar tarafından kullanılmalarına, siyasal partiler tarafından oy deposu olarak görülmelerine yol açmıştır.

Türkiye’de 2013’ün başında toplam nüfus içinde köylülerin oranı % 22 iken 2013’te yapılan bir yasal düzenleme ile bazı köylere mahalle, belde ve ilçe statüsü verildiği için bu oran 2014’te % 9’lara gerilemiştir. Ancak kağıt üstündeki düzenlemeler Türkiye’nin baskın köylülük özelliğini örtmeye yetmemektedir. Çünkü yukarıda da değindiğimiz üzere Türkiye’de sorun köylülüğün niceliksel durumu değildir. Türkiye açısından bugün devam etmekte olan sorun köylülüğün nitel kalıplardaki üstünlüğüdür. Siyasetten eğitime varıncaya kadar birçok kurumda ve söylemde köylülük halen kendini güçlü bir biçimde hissettirmektedir. Kurumsal düzeyde gelişmiş kentlilik değerlerinin egemen kılınması bu anlamda büyük önem arz etmektedir. Öte yandan köylülüğün tümüyle kurtulması gereken bir özellik olmadığının da altının çizilmesi gerekir. Kapitalist üretim ilişkilerinin unutturduğu birçok insani özellik köylerde canlılığını koruyabilmiştir. Kapitalist ekonomik yapıların ve kentli yaşam biçiminin doğaya verdiği zararlara karşın

köylülük doğa ile uyumu temsil etme yeteneğini yitirmemiştir. Bu nedenle köyler günümüzde de kent yaşamından bunalan insanların sığınağı olabilmektedirler.

Teknolojik imkanlar bugün köy ve kent ayırımlarının anlamsızlığını ortaya koyuyorken siyasal söylemlerde, dizi ve gezi programlarında Anadolu severlik olgusu halen devam etmektedir. Taşraya İstanbul'un gözünden bakma alışkanlığının devamı sayabileceğimiz bu durum Türk aydını ile halk arasındaki derin mesafenin henüz kapanmadığını gösterir. Taşraya ve köye en sempatik bakışlar bile dışarıdan bir gözle sergilenmektedir. Ancak günümüz itibariyle Türkiye için köy sevgisi veya köyün dönüştürülmesi problem olmaktan çıkmıştır. Köylerde ve kentlerde yaşayan milyonlarca insanın halen boğuştuğu açlık ve yoksulluk sorunlarının çözülmesi, kentlerin daha yaşanabilir kılınması öncelik kazanmıştır. Türkiye'nin refah seviyesi yüksek, sosyal adalet ilkelerine uygun ve kentlilik değerlerini içselleştirmiş bir toplum olup olamayacağı bu sorunları çözüp çözemeyeceğine bağlıdır. 19. ve 20. yüzyıllardaki büyük dönüşümlerin parçası olmakta geciken Türkiye'nin gelecekteki durumunun ne yönde şekilleneceği bu açılardan merak edilmeye değerdir.

KAYNAKÇA

Edebi Metinler

Adivar, H. E. (2001). *Zeyno'nun oğlu*. İstanbul: Özgür Yayınları.

Adivar, H. E. (2007). *Vurun kahpeye*. İstanbul: Can Yayınları.

Adivar, H. E. (2009). *Tatarcık*. İstanbul: Can Yayınları.

Ahmet Mithat Efendi. (2001). Bahtiyarlık. *Letaif-i Rivayat* içinde (ss. 282-337). İstanbul: Çağrı Yayınları.

Ahmet Mithat Efendi. (2001). Bir gerçek hikâye. *Letaif-i Rivayat* içinde (ss. 225-243). İstanbul: Çağrı Yayınları.

Akçam, D. (1999). *Kanlıdere'nin kurtları*. Ankara: Arkadaş Yayınları.

Apaydın, T. (1958). *Sarı traktör*. İstanbul: Varlık Yayınları.

Apaydın, T. (1959). *Yarbükü*. İstanbul: Varlık Yayınları.

Apaydın, T. (1961). *Emmioğlu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Apaydın, T. (1972). *Define*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Apaydın, T. (1975). *Tütün yorgunu*. İstanbul: Cem Yayınları.

Apaydın, T. (1976). *Yoz davar*. İstanbul: Cem Yayınları.

Apaydın, T. (1991). *Kente indi İdris*. Ankara: Başak Yayınları.

Apaydın, T. (2007). *Ortakçılar*. İstanbul: Literatür Yayınları.

Arısoy, S. (1972). *Karapürçek*. İstanbul: Varlık Yayınları.

Arzu, C. (1976). *Seydoş*. İstanbul: Kuğu Yayınları.

Ay, B. (1966). *Dor Ali*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aydemir, Ş. S. (1979). *Toprak uyanırsa – ekmeksizköy öğretmenininin hatıraları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Aygen, R. E. (1957). *Despot*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aygen, R. E. (1969). *Kara toprak*. İstanbul: Ararat Yayınları.
- Bahadınlı, Y. Z. (1965). *Güllüceli Kâzım*. İstanbul: Hür Yayınları.
- Bahadınlı, Y. Z. (1972). *Güllüceyi sel aldı*. İstanbul: Hür Yayınları.
- Baykurt, F. (1961). *Irazca'nın dirliği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Baykurt, F. (1961). *Onuncu köy*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Baykurt, F. (1975). *Keklik*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Baykurt, F. (1977). *Kara Ahmet destanı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Baykurt, F. (1985). *Yılanların öcü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Baykurt, F. (2004). *Kaplumbağalar*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Baykurt, F. (2007). *Köygöçüren*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Baykurt, F. (2008). *Amerikan sargısı*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Baykurt, F. (2011). *Tırpan*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Baykurt, F. (2011). *Yayla*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Baysal, F. (1972). *Sarduvan*. İstanbul: Tel Yayınları.
- Beğenç, C. (1946). *Bizim köy*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Benice, E. İ. (1933). *On yılın romanı*. İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası.
- Bilbaşar, K. (1970). *Cemo*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Bilbaşar, K. (1979). *Memo-I*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Bilbaşar, K. (1979). *Memo-II*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Demir, N. (2011). Soydan Amca ne zaman öldü? *Çamurdan Bir Hikaye – Müfettiş ve Ötekilerin Öyküleri* içinde (ss. 9-15). İstanbul: Postiga Yayınları.
- Demircioğlu, Y. Z. (1932). *Boş beşik ve akkuş*. Basım Yeri Yok: Milliyet Matbaası.
- Edgü, F. (2013). *Kimse*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Edgü, F. (2013). *O / Hakkâri'de bir mevsim*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Eliçin, E. T. (2004). Bir İstanbul delikanlısının üç aylık köy yaşamı. *Kemalizm ve Türkiye* içinde (ss. 250-259). İstanbul: ETEV Yayınları.
- Erbaş, Ş. (2012). *Bütün şiirleri-1*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Erdinç, F. (1979). *Alinin biri*. İstanbul: Habora Kitabevi.
- Erduran, R. (1974). *Yağmur duası*. Ankara: Yayınevi Yok.
- Ertem, S. (2001). *Çıkrıklar durunca*. İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Güntekin, R. N. (1960). *Kan davası*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Güntekin, R. N. (t.y.). *Anadolu notları I-II*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Güntekin, R. N. (t.y.). *Çalikuşu*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Güntekin, R. N. (t.y.). *Yeşil gece*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Haksun, N. (1973). *Kutsal ceza*. Adana: Özdemir Basımevi.
- Hançerlioğlu, O. (1954). *Ekilmemiş topraklar*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Hüseyin Cahit (1313). Hayat-ı muhayyel. *Hayat-ı Muhayyel* içinde (ss. 3-17). İstanbul: İkdam Matbaası.
- Kaftancıoğlu, Ü. (1972). *Yelatan*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kakıncı, T. D. (1983). *İnsan kurdu*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kaleli, L. (1974). *Haşhaş*. İstanbul: Hür Yayınları.
- Karabulut, T. (1971). *Çepel dünya*. İstanbul: Ararat Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1996). *Yaban*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karay, R. H. (1976). Boz eşek. *Memleket Hikâyeleri* içinde (ss. 95-103). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Karay, R. H. (1976). Cer hocası. *Memleket Hikâyeleri* içinde (ss. 152-165). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

- Karay, R. H. (1976). *Koca öküz. Memleket Hikâyeleri içinde* (ss. 48-56). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Kemal Tahir. (1976). *Köyün kamburu*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Kemal Tahir. (1991). *Sağırdere*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Kemal Tahir. (1992). *Kelleci memet*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Kemal Tahir. (1992). *Yediçınar yaylası*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Kemal Tahir. (2004). *Bozkırdaki çekirdek*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Kemal Tahir. (2004). *Körduman*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Kemal Tahir. (2006). *Rahmet yolları kesti*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir. (2008). *Büyük mal*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kıyafet, H. (1969). *Gominis İmam*. İstanbul: İmece Yayınları.
- Kocagöz, S. (1948). *Bir şehrin iki kapısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kocagöz, S. (1954). *Yılan hikâyesi*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Kocagöz, S. (1964). *Bir karış toprak*. İstanbul: Ataç Kitabevi.
- Kocagöz, S. (1970). *Bir çift öküz*. İstanbul: Ararat Yayınları.
- Koşay, H. Z. (1947). *Yuvaktaşı*. Basım yeri yok: Rıza Koşkun Matbaası.
- Makal, M. (1957). *Kuru sevda*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Makal, M. (1959). *17 Nisan*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Makal, M. (1976). *Bizim köy 1975*. İstanbul: Sander Yayınları.
- Makal, M. (2008). *Hayal ve gerçek*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Makal, M. (2008). *Memleketin sahipleri*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Makal, M. (2008). *Yer altında bir Anadolu*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Makal, M. (2009). *Bizim köy*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Makal, T. K. (1979). *Kamyon*. İstanbul: Kalem Yayınları.

Mizancı Mehmet Murat Bey. (2005). *Turfanda mı turfamı?* İstanbul: Beyaz Balina Yayınları.

Morkaya, B. C. (1932). *Köy hekimi*. İstanbul: İkbal Kitaphanesi.

Nabizade Nazım (2006). *Karabibik*. İstanbul: 3F Yayınları.

Orhan Kemal. (1994). *Kanlı topraklar*. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Orhan Kemal. (1995). *Hanımın çiftliği-3: kaçak*. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Orhan Kemal. (1995). *Hanımın çiftliği-I: vukuat var*. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Orhan Kemal. (2000). *Eskici dükkânı*. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Orhan Kemal. (2003). *Hanımın çiftliği-2: hanımın çiftliği*. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Orhan Kemal. (2007). *Gurbet kuşları*. İstanbul: Evereset Yayınları.

Orhan Kemal. (2010). *Bereketli topraklar üzerinde*. İstanbul: Everest Yayınları.

Ömer Seyfettin. (1992). Yalnız Efe. *Seçme Hikâyeler-II* içinde (ss. 206-251). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Pamirtan, S. Ş. (1938). *Toprak mahkûmları*. İzmir: Meşher Basımevi.

Polat, Ö. (1974). *Saragöl*. İstanbul: May Yayınları.

Polat, Ö. (1975). *Mahmudo ile Hazel*. İstanbul: May Yayınları.

Polat, Ö. (1976). *Dilan*. İstanbul: May Yayınları.

Sabahattin Ali. (2009). *Kuyucaklı Yusuf*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sayar, A. (1970). *Yılkı atı*. İstanbul: E Yayınları.

Sayar, A. (1972). *Çelo*. İstanbul: E Yayınları.

Sayar, A. (1977). *Dik bayır*. İstanbul: Cem Yayınları.

Serhan, F. İ. (1979). *Marziye*. İstanbul: Sander Yayınları.

Serhan, F. İ. (1979). *Karagöl*. İstanbul: Hürriyet Yayınları.

Şahin, O. (1991). *Başaklar gece doğar*. İstanbul: Cem Yayınları.

- Şentürk, A. (1976). *Köyümüzün insanları*. İstanbul: Çığır Yayınları.
- Şükûfe Nihal. (2005). *Yalnız dönüyorum*. İstanbul: L&M Yayınları.
- Tekin, L. (1983). *Sevgili arsız ölüm*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Tekin, L. (1985). *Berci Kristin çöp masalları*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Tepeyran, E. H. (1946). *Küçük Paşa*. İstanbul: De Yayınevi.
- Toptaş, H. A. (1995). *Gölgesizler*. İstanbul: Can Yayınları.
- Toy, E. (1985). *Acı para*. İstanbul: Yazko Yayınları.
- Tuncer, C. (1973). *Hacizli toprak*. İstanbul: E Yayınları.
- Uçuk, C. (1966). *Değirmen taşı*. İstanbul: İstanbul Matbaacılık.
- Yaşar Kemal. (1992). *Çakırcalı Efe*. İstanbul: Toros Yayınları.
- Yaşar Kemal. (1997). *Dağın öte yüzü-II: yer demir gök bakar*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Yaşar Kemal. (1997). *Dağın öte yüzü-III: ölmez otu*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Yaşar Kemal. (1998). *İnce Memed-I*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Yaşar Kemal. (2001). *Teneke*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Yaşar Kemal. (2002). *Akçasazın ağaları-I: demirciler çarşısı cinayeti*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Yaşar Kemal. (2002). *Akçasazın ağaları-II: Yusufçuk Yusuf*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Yaşar Kemal. (2002). *Dağın öte yüzü-I: ortadirek*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Yaşar Kemal. (2002). *İnce Memed-II*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Yaşar Kemal. (2002). *İnce Memed-III*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Yaşar Kemal. (2002). *İnce Memed-IV*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Yaşar Kemal. (2011). *Hüyükteki nar ağacı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yesari, M. (1995). *Çulluk*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Yılmaz Güney. (1974). *Boynu bükük öldüler*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Yüce, A. (1976). *Şeytanistan*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Siyasetnameler

Defterdar Sarı Mehmet Paşa. (2000). *Devlet adamlarına öğütler (Nesâyihü'l-vüzerâ ve'l-ümerâ veya Kitab-ı Güldeste)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kâtip Çelebi (1982). *Bozuklukların düzeltilmesinde tutulacak yollar (Düstûru'l – amel li islahi'l – halel)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Kınalızâde Ali Efendi. (t.y.). *Devlet ve Aile Ahlâkı (Ahlâk-ı Alâi)*. İstanbul: Tercüman Yayınları.

Kitâb-ı Müstetâb. (1974). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Koçi Bey. (1985). *Koçi Bey risalesi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Lütfi Paşa. (1977). *Asafname (devlet adamlarına öğütler)*. Ankara: Yurdocağı Yayınları.

Naima Mustafa Efendi. (1967). *Naîmâ târihi (Ravzat el-Hüseyn fi hulâsat ahbâr el-hâfikayn)*, İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi.

Resmi Yayınlar

Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi 2007 nüfus sayımı sonuçları. (2008). *T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, 9, 1-2.

Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi 2008 nüfus sayımı sonuçları. (2009). *T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, 14, 1-2.

Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi 2010 yılı sonuçları. (2011). *T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, 19, 1-2.

Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi 2011 yılı sonuçları. (2012). *T.C. Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı Haber Bülteni*. 16, 1-2.

Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi nüfus sayımı sonuçları 2009. (2010). *T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, 15, 1-2.

Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları, 2012. (2013). *T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, 13425, 1.

Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları, 2013. (2014). *T. C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, 15974, 1.

Artukmaç, S. (1955). *Köylerimizi nasıl kalkındırabiliriz*. Ankara: Dahiliye Vekaleti Yayınları.

Cumhuriyetin 50. yılında köylerimiz. (1973). Ankara: Köy İşleri Bakanlığı Yayınları.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). *Birinci beş yıllık (1963-1967) kalkınma planı*. 29 Ekim 2013 tarihinde <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/13736/plan1.pdf> adresinden alınmıştır.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1979). *Dördüncü beş yıllık (1979-1983) kalkınma planı*. 29 Ekim 2013 tarihinde <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/13739/plan4.pdf> adresinden alınmıştır.

Devlet Planlama Teşkilatı. (t.y.). *Beşinci beş yıllık (1985-1989) kalkınma planı*. 29 Ekim 2013 tarihinde <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/13740/plan5.pdf> adresinden alınmıştır.

Devlet Planlama Teşkilatı. (t.y.). *İkinci beş yıllık (1968-1972) kalkınma planı*. 29 Ekim 2013 tarihinde <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/13737/plan2.pdf> adresinden alınmıştır.

Devlet Planlama Teşkilatı. (t.y.). *Üçüncü beş yıllık (1973-1977) kalkınma planı*. 29 Ekim 2013 tarihinde <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/13738/plan3.pdf> adresinden alınmıştır.

Duru, M. C. (1941). *Sağlık bakımından köy ve köycülük*. Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları.

Ergil, G. (1971). *Türk köyünde modernleşme eğilimleri araştırması-II: Köy araştırmaları izahlı bibliyografyası*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Kandemir, S. (1938). *Köy kalkınması hakkında rapor*. Ankara: Ziraat Vekaleti Yayınları.

Öztürk, K. (Ed.). (1995). *Türk Parlamento Tarihi – TBMM II. Dönem (1923-1927) (C. 3)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.

Öztürk, K. (Ed.). (1998). *Türk parlamento tarihi – TBMM IX. Dönem (1950-1954) (C. 7)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (t.y.). *2000 genel nüfus sayımı sonuçları*. Ankara: Yazar.

T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu (t.y.). *Şehir ve köy nüfusu*. 6 Mart 2011 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=39&ust_id=11 adresinden alınmıştır.

Tuğaç, A. (1970). *Türk köyünde modernleşme eğilimleri araştırması rapor-I*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.

Türkçe Sözlük. (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yüceuluğ, R. (1949). *Köylerimizde doğumlar ve ölümler*. İstanbul: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları.

Araştırma – İnceleme Eserler

- Adivar, A. A. (1993). Kınalı-Zâde Ali Efendi. *İslam Ansiklopedisi* (C. 6, S. 709-711). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ahmad, F. (1992). *Demokrasi sürecinde Türkiye (1945-1980)*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Ahmad, F. (1999). Doğmakta olan bir burjuvazinin öncüsü: Genç Türkler'in sosyal ve ekonomik politikası (1908-1918). (Çev. F. Berktaş). *İttihatçılıktan Kemalizme* içinde (ss. 25-60). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmad, F. (1999). Genç Türkler'in tarım politikası (1908-1918). (Çev. F. Berktaş). *İttihatçılıktan Kemalizme* içinde (ss. 61-83). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmad, F. (1999). Kemalist Türkiye'de ideoloji arayışı (1919-1939). *İttihatçılıktan Kemalizme* içinde (ss. 160-177). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmad, F. (1999). Kemalizmin ekonomi politiği. *İttihatçılıktan Kemalizme* içinde (ss. 178-198). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akçam, D ve Apaydın, T. (1971). *Devrim için eğitim*. Ankara: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayınları.
- Akçam, D. ve Apaydın, T. (1968). *Geri kalmış ülkelerde özellikle Türkiye'de eğitim sorunları ve devrim ihtiyaçları*. Ankara: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayınları.
- Akdere, İ. ve Karadeniz, Z. (1994). *Türk solunun eleştirel tarihi (1908-1980)* (C. 1). İstanbul: Evrensel Yayınları.
- Akgül, R. (2001). *Yol mükellefiyeti kanunları ve uygulamaları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Akı, N. (2001). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu: insan-eser-fikir-üslup*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Aksoy, S. (1964). *Toprak reformunun hukukî esasları*. Ankara: Ankara Basımevi.
- Aksoy, S. (1969). *100 soruda Türkiye’de toprak meselesi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Akşit, B. (1988). Kırsal dönüşüm ve köy araştırmaları (1960-1980). Ş. Pamuk, ve Z. Toprak (Eds.). *Türkiye’de Tarımsal Yapılar içinde* (ss. 179-195). Ankara: Yurt Yayınları.
- Akşit, B. (1999). Cumhuriyet döneminde Türkiye köylerindeki dönüşümler. O. Baydar (Ed.). *75 Yılda Köylerden Şehirlere içinde* (ss. 173-186). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Akyılmaz, G. (1999). Osmanlı Devletinde reaya kavramı ve devlet reaya ilişkileri. G. Eren (Ed.). *Osmanlı Ansiklopedisi içinde* (C. 4, S. 40-54). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Alangu, T. (1959). *Cumhuriyetten sonra hikâye ve roman* (C. 1). İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Alangu, T. (1964). *Cumhuriyetten sonra hikâye ve roman* (C. 3). İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Alangu, T. (1965). *Cumhuriyetten sonra hikâye ve roman* (C. 2). İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Alkan, A. T. (2005). Memleketin taşra hali. T. Bora (Ed.). *Taşraya Bakmak* (ss. 67-76). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alpay, M. N. (1952). *Köy davamız ve köyün içyüzü*. Ankara: Örnek Matbaası.
- Andaç, F. (2011). *Romanda ve öyküde gerçeklik arayışları – edebiyatımızın yol haritası*. İstanbul: Varlık Yayınları.

Araştırmacı-yazar Ahmet Şentürk vefat etti. (19 Mayıs 2009). *Yeni Şafak*, 23 Nisan 2015 tarihinde <http://www.yenisafak.com.tr/yerel/arastirmaci-yazar-ahmet-senturk-vefat-etti-187280> adresinden alınmıştır.

Argunşah, H. (2007). Milli Edebiyat. R. Korkmaz (Ed.). *Yeni Türk Edebiyatı (1839-2000)* içinde (ss. 171-222). Ankara: Grafiker Yayınları.

Arıoğul, H. (1944). Büyük davamız: yol! yol ! yol! ve taşıt. *Hep Bu Topraktan*, 3, 11-23.

Arslan, İ. (2011). Cumhuriyet dönemi Türkiye tarihçiliğinde köy tarihi ve kaynakları üzerine bir değerlendirme. M. Öz (Ed.). *Türk Tarih Kurumu – Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yazıcılığı Sempozyumu Bildiriler (18 -20 Mart 2010)* (ss. 423-439). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Asker, A. (2012). *Yeni Türkiye’den Nazi Almanya’sına karşılaştırmalı bakışlar ve algılar (1929-1939)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.

Atay, F. R. (1933). Bizim köy. *Kadro*, 18, 15-17.

Atılğan, G. (2002). *Kemalizm ile Marksizm arasında geleneksel aydınlar: Yön-Devrim hareketi*. İstanbul: TÜSTAV Yayınları.

Avcılar, S. B. (2002). Asya Tipi Üretim Tarzına veda. *Bilig*, 22, 1-28.

Avcioğlu, D. (1997). *Milli kurtuluş tarihi (1838’den 1995’e)* (C. 2). İstanbul: Tekin Yayınevi.

Avcioğlu, D. (1998). *Millî Kurtuluş tarihi (1838’den 1995’e)* (C. 3). İstanbul: Tekin Yayınevi.

Aydemir, Ş. S. (1933). Yaban. *Kadro*, 18, 80-87.

Aydemir, Ş. S. (1934). Bir ilk eser: Türkiye Köy İktisadiyatı. *Kadro*, 34, 34-39.

- Aziz, A. (1982). *Toplumsallaşma ve kitlesel iletişim*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları.
- Babinger, F. (2000). *Osmanlı tarih yazarları ve eserleri*. (Çev. C. Üçok). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Babuş, F. (2004). *68 hareketinin köy eylemleri – devrim havarileri*. İstanbul: Ozan Yayınları.
- Bahadınli, Y. Z. (1968). *Türkiye’de eğitim sorunu ve sosyalizm*. Ankara: Hür Yayınları.
- Bakhtin, M. (2001). Romanda söylem. *Karnavalın Romana – Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar* (Çev. C. Soydemir) içinde (ss. 33-79). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bakışoğlu, Ş. (1951). *Köy davamız*. Ankara: Güven Basımevi.
- Barbarosoğlu, F. (2013). Taşranın ve büyük kentin endam aynası: köy. T. Bora (Ed.). *Taşraya Bakmak* içinde (ss. 245-257). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (1980). *Türkiye’de toprak meselesi*. İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Başaran, M. (1999). *Özgürleşme eylemi: Köy Enstitüleri*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Baykurt, F. (1976). Ne çıktı “köy romanı” tartışmasından? *Yeni Toplum*, 3, 50-58.
- Baykurt, F. (1977). Romanımız ne durumda? *Milliyet Sanat Dergisi*, 239, 14.
- Baykurt, F. (1999). Köyden fişkiran edebiyat. O. Baydar (Ed.). *75 Yılda Köylerden Şehirlere* içinde (ss. 202-205). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Bayrak, M. (1 Ağustos 1973). “Köy edebiyatı ve sorunları” üstüne Enstitülülerle konuşma: Ahmet Köklügiller ile görüşme, *Yeni Ortam*, ss. 3.
- Bayrak, M. (11 Ağustos 1973). “Köy edebiyatı ve sorunları” üstüne Enstitülülerle konuşma: Şevket Yücel ile görüşme. *Yeni Ortam*, ss. 3.

- Bayrak, M. (16 Temmuz 1973). “Köy edebiyatı ve sorunları” üstüne Enstitülülerle konuşma: Talip Apaydın ile görüşme, *Yeni Ortam*, ss. 3.
- Bayrak, M. (1985). *Eşkıyalık ve eşkıya türküleri*. Ankara: Yorum Yayınları.
- Bayrak, M. (2 Eylül 1973). “Köy edebiyatı ve sorunları” üstüne Enstitülülerle konuşma: Ali Yüce ile görüşme, *Yeni Ortam*, ss. 3.
- Bayrak, M. (2000). *Köy Enstitüleri ve köy edebiyatı*. Ankara: Özge Yayınları.
- Bayrak, M. (30 Ağustos 1973). “Köy edebiyatı ve sorunları” üstüne Enstitülülerle konuşma: Mehmet Başaran ile görüşme, *Yeni Ortam*, ss. 3.
- Bayrak, M. (4 Eylül 1973). “Köy edebiyatı ve sorunları” üstüne Enstitülülerle konuşma: Behzat Ay ile görüşme, *Yeni Ortam*, ss. 3.
- Bayrak, M. (6 Ağustos 1973). “Köy edebiyatı ve sorunları” üstüne Enstitülülerle konuşma: Yusuf Ziya Bahadınlı ile görüşme, *Yeni Ortam*, ss. 3.
- Behzat Ay özgeçmiş. (t.y.). 17 Nisan 2014 tarihinde <http://www.behzatay.com/ozgecmis.html> adresinden alınmıştır.
- Bekişoğlu, Ş. (1951). *Köy davamız*. Ankara: Yayınevi yok.
- Belge, M. (1983). Tarihi gelişme süreci içinde aydınlar. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (C. 1, S. 122-129). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belge, M. (2006). *Cemo – Memo* ve gelenekten yararlanma. *Edebiyat Üstüne Yazılar* içinde (ss. 194-202). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belge, M. (2006). Türk roman geleneği ve *Sevgili arsız ölüm* üzerine. *Edebiyat Üstüne Yazılar* içinde (ss. 233-244). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belge, M. (2006). Yaşar Kemal’in üçlüsü üzerine. *Edebiyat Üstüne Yazılar* içinde (ss. 230-233). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belli, M. (1970). *Milli demokratik devrim*. Ankara: Aydınlık Yayınları.

- Belli, M. (1970). *Yazular (1965-1970)*. Ankara: Sol Yayınları.
- Benevolo L. (1995). *Avrupa tarihinde kentler*. (Ç. Nur Nirven). İstanbul: Afa Yayınları.
- Berkes, M. (1943). Köyde sağlık. *Yurt ve Dünya*, 32, 279-284.
- Berkes, N. (1945). Hüseyin Rahmi'nin sosyal görüşleri. *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, 3, 3-17.
- Berkes, N. (1975). *Türk düşüncesinde Batı sorunu*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Berksoy, N. C. (2010). Kemal Tahir için biyografi çalışması. E. Eğribel, ve M. F. Andı (Eds.). *Kemal Tahir 100 Yaşında* içinde (ss. 25-39). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Berktaş, H. (1990). Batı ve Türk ortaçağ tarihçiliğinin köylülüğe bakışının temel deformasyonları. *Toplum ve Bilim*, 48-49, 61-78.
- Bezirci, A. ve Taner, R. (1983). *Seçme hikayeler*. İstanbul: Bilpa Yayınları.
- Bezirci, A. ve Taner, R. (1994). *Seçme romanlar*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Bilgin, V. (2008). Türkiye köylülüğünden çıkıyor: sancısı büyük. *Almula*, 13, 22-30.
- Birinci, N. (1987). *Nâbizâde Nâzım – hayatı, edebî şahsiyeti, eserlerinden seçmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Birtek, F. ve Keyder, Ç. (1976). Türkiye'de devlet-tarım ilişkileri (1923-1950). (Çev. N. İmer). *Birikim*, 22, 31-40.
- Bora, T. (2013). Taşralaşan ve taşrasını kaybeden Türkiye. T. Bora (Ed.). *Taşraya Bakmak* içinde (ss. 38-66). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boran, B. S. (1945). *Toplumsal yapı araştırmaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Bozok, H. (1964). Hüseyin Rahmi'nin romanlarında köy ve köylü. *Yeditepe*, 100, ss. 4-9.

- Brandabur, A. C. (2003). “Dağın öte yüzü”nde ilkörneksel kahramanlık çevirimi. (Çev. Y. Salman). S. Oğuzertem (Ed.). *Geçmişten geleceğe Yaşar Kemal sempozyumu* içinde (ss. 65-84). İstanbul: Adam Yayınları.
- Burhan Asaf. (1934). İnkılâp sanatına varmak yolları. *Kadro*, 29, 28-32.
- Cantek, L. (2001). Köy manzaraları: romantizm ve gerçekliğin düalizmleri. *Toplum ve Bilim*, 88, 188-200.
- Cantek, L. (2008). *Cumhuriyetin bülûğ çağı – gündelik yaşama dair tartışmalar (1945-1950)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cem, İ. (1989). *Türkiye’de geri kalmışlığın tarihi*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Ceyhun, D. (1996). *Türk edebiyatındaki Anadolu*. İstanbul: Sis Çanı Yayınları.
- Cook, K. M. (1934). Meksika’da köy terbiyesi – köy mektepleri. (Çev. N. K. Köymen). *Ülkü*, 14, 140-152.
- Coşkun, S. (2010). Kemal Tahir’de köy ve şehir. E. Eğribel, ve M. F. Andı (Eds.). *Kemal Tahir 100 Yaşında* içinde (ss. 361-372). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çağlar, Y. (1986). *Köy, köylülük ve Türkiye’de köy kalkınması sorunu*. Ankara: Türkiye Ziraatçiler Derneği Yayınları.
- Çamoğlu, F. (1939). Köy öğretmeni köyünde neler yapabilir-III. *Burdur Halkevi Dergisi*, 5, 4.
- Çankaya, E. (2011). “Bizim Köy”ün 60. yılında köy edebiyatında toplumsallaşma. *Hürriyet Gösteri*, 305, 98-107.
- Çavdar, T. (2007). *Türkiye’nin Yüzyılına Romanın Tanıklığı*. İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Çelik, R. (2009). 20. yüzyılın ikinci yarısında Rus edebiyatında ve Türk edebiyatında köye yaklaşım. *Turkish Studies*, 4/8, 791-803.

- Çetin, T. (1993). Kurtuluş Savaşı yıllarında işgal bölgesi köy ve köylüsü. *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 3, 175-190.
- Çetin, T. (1994-1995). Cumhuriyetin ilk yıllarında köy sorununa bakış: Köy Kanunu'nun çıkarılması. *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 4-5, 29-44.
- Çetin, T. (1997). *Cumhuriyet döneminde Türkiye'de köylü politikası (1923-1950)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Çetin, T. (1999). Cumhuriyet Döneminde köycülük politikaları: köye doğru hareketi. O. Baydar (Ed.). *75 Yılda Köylerden Şehirlere* içinde (ss. 213-230). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Çıkla, S. (2006). Cumhuriyetin onuncu yıl dönümü anısına yapılan edebi yayınlar. *Türkoloji Dergisi*, 1, 45-63.
- Çıklı, S. (2007). 1923-1950 yılları arasında yazılan köyü ve köylüyü konu edinen piyesler. *Milli Eğitim*, 175, 98-115.
- Çiftlikçi, R. (1997). *Yaşar Kemal yazar – eser – üslup*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çintay A., N. (9 Kasım 2004). Cahit Uçuk'un aşkları. *Radikal*. 17 Nisan 2014 tarihinde <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=133778> adresinden alınmıştır.
- Dağdaş, B. (1972). *Türkiye'de toprak meselesi*. İstanbul: Büyük Kitaplık Yayınları.
- Delaney, C. (2001). *Tohum ve toprak*. (Çev. S. Somuncuoğlu ve A. Bora). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demir, F. (2007). *Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan seçimleri 1908-1914*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Demir, F. (2010). Bir Türk-İslam ütopyası: Ruşeni'nin rüyası. *Bilim ve Ütopya*, 187, 30-45.

- Demir, F. (2011). Türkiye’de makro tarih eğitiminin aciliyeti üzerine düşünceler. M. Öz (Ed.). *Türk Tarih Kurumu – Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yazıcılığı Sempozyumu Bildiriler (18 -20 Mart 2010)* (ss. 731-744). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Demirkan, S. (1943). Bulgaristan’da köy ve köycülük-I. *Köye Doğru*, 77, 3-14.
- Demirkan, S. (1943). Bulgaristan’da köy ve köycülük-II. *Köye Doğru*, 78, 8-14.
- Demirkan, S. (1943). Bulgaristan’da köy ve köycülük-III. *Köye Doğru*, 79, 9-10.
- Devellioğlu, F. (2002). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Eflatun Cem. (1933). İnkılâp edebiyatı. *Kadro*, 18, 67-69.
- Eğribel, E. (2010). Kemal Tahir: romancı, sosyalist, yerli düşünür. E. Eğribel, ve M. F. Andı (Eds.). *Kemal Tahir 100 Yaşında* içinde (ss. 153-163). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Elçin, Ş. (1986). *Halk edebiyatına giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Eliçin, E. T. (2004). Hayat tacını dokuz naaş (ceset) üstünde giyen adam. *Kemalizm ve Türkiye içinde* (ss. 231-235). İstanbul: ETEV Yayınları.
- Eliçin, E. T. (2004). *Kemalizm ve Türkiye*. İstanbul: ETEV Yayınları.
- Eliçin, E. T. (2004). Köyümde neler gördüm. *Kemalizm ve Türkiye içinde* (ss. 236-240). İstanbul: ETEV Yayınları.
- Emecen, F. M. (1999). Osmanlılar’da yerleşik hayat – şehirliler ve köylüler. G. Eren (Ed.). *Osmanlı Ansikolpedisi* (C. 4, S. 91-97). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Emiroğlu, K. (1999). *Anadolu’da devrim günleri – II. Meşrutiyet’in ilanı – Temmuz-Ağustos 1908*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Enginün, İ. (2007). *Halide Edib Adivar’ın eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*. İstanbul: Dergah Yayınları.

- Erdem, T. (1982). *Anayasalar ve seçim kanunları (1876-1982)*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Ergil, D. (1981). *Milli Mücadelenin sosyal tarihi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Ergun, D. (2010). Bilim ve edebiyat ilişkileri bakımından Kemal Tahir üzerine bir sosyoloji yazısı. K. Kayalı (Ed.). *Bir Kemal Tahir Kitabı – Türkiye'nin Ruhunu Aramak*, (ss. 31-40). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Ergün, M. (1972). Başkalaşan köy ve edebiyat. *Yansıma*, 11, 458-463.
- Ergün, M. (1973). Köy Enstitüleri ve edebiyatımız. *Yeni Adımlar*, 11, 3-22.
- Ergün, M. (1974). İdeolojik Açıdan Türk romanının evrimi. *Yeni Adımlar*, 13, 54-66.
- Ertürk, R. (1997). *Türk sosyolojisinde ve cumhuriyet döneminde köy tartışmaları*. Ankara: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Esin, E. (1975). Dr. Hamit Zübeyr Koşay'ın eserleri hakkında düşünceler. *Türk Kültürü*, 156, 328-330.
- Eyriboz, N. (1945). Plânsız köycülük yerine plânlı köycülük. *Hep Bu Topraktan*, 5, 9-14.
- Fahri Erdinç. (t.y.). 17 Mart 2014 tarihinde http://tr.wikipedia.org/wiki/Fahri_Erdin%C3%A7 adresinden alınmıştır.
- Faroqhi, S. (2000). *Osmanlı'da kent ve kentliler*. (Çev. N. Kalaycıoğlu). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Faroqhi, S. (2002). İktisat tarihi (1500-1600). S. Akşin (Ed.). *Türkiye Tarihi (C. 2)* içinde (ss. 145-205). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Faroqhi, S. (2004). Krizler ve değişim-1590-1699. (Çev. A. Berktay). Halil İnalçık ve Donald Quataert (Eds.). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi (C. 2)* içinde (ss. 543-757). İstanbul: Eren Yayınları.

- Faroqhi, S. (2006). Onaltıncı yüzyıl boyunca Anadolu ve Balkanlarda kırsal toplum-II. (Çev. E. S. Özcan). *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı* içinde (ss. 103-155). Ankara: Doğubatu Yayınları.
- Fethi Naci (1976). Köy romanlarını yeniden düşünürken. *Edebiyat Yazıları* içinde (ss. 128-132). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Fethi Naci (1977). Roman sorunları, toprak sorunları. *Milliyet Sanat*, 245, 17.
- Fethi Naci. (1971). Fakir'in aklı. *Romanda Hesaplaşma* içinde (ss. 113-117). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Fethi Naci. (1981). *Türkiye'de roman ve toplumsal değişme*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Fethi Naci. (1990). *Bir hikâyeci: Sait Faik – bir romancı: Yaşar Kemal*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Fethi Naci. (2007). *Yüzyılın 100 Türk romanı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Findley, C. V. (1996). *Kalemiyeden Mülkiyeye – Osmanlı memurlarının toplumsal tarihi*. (Çev. G. Ç. Güven). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Fiorani, F. (t.y.). *20. yüzyılın resimli tarihi*. (Çev. R. Akman). İstanbul: Doğan Kitap.
- Frey, F. W. (1965). *The turkish political elite*. Cambridge: MIT Press.
- Gariper, C. (2007). Yenileşmenin başlangıcı ve öncüleri. R. Korkmaz (Ed.). *Yeni Türk Edebiyatı 1839-2000* (ss. 41-79). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Geray, C. (2011). *Dünden bugüne kırsal gelişme politikaları*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Gramsci, A. (1986). *Hapishane defterleri (seçmeler)*. (Çev. K. Somer). İstanbul: Onur Yayınları.
- Güler, Z. (2004). *Süveyşin batısında Arap milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık*. İstanbul: Yenihayat Yayınları.

- Gültekin, M. N. (2005-2006). Makinenin bilgisinden düşünsel farklılığa: Orhan Kemal'in romanlarında "usta" karakterleri. *Eğitim-Bilim/Toplum Dergisi*, 13, 20-31.
- Gün, D. (2005). XVIII. yüzyılda Antakya'da şeyhlerin köylerdeki idarecilik fonksiyonları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 37, 277-288.
- Gündüz, O. (1997). *Meşrutiyet romanında yapı ve tema* (C. 2). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Gündüz, O. (2007). Cumhuriyet dönemi Türk romanı. R. Korkmaz (Ed.). *Yeni Türk Edebiyatı (1839-2000)* (379-518). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Güney, E. (28 Ağustos 2012). Behzat Ay: değerini bilemediğimiz bir büyük yazar. 17 Nisan 2014 tarihinde <http://blog.milliyet.com.tr/emrullah-guney--behzat-ay-i-anlatiyor/Blog/?BlogNo=376612> adresinden alınmıştır.
- Güreşçi, E. (2012). Türkiye'nin köyden kente göç sorunu. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 6, 41-55.
- Heper, M. (2006). *Türkiye'de devlet geleneği*. (Çev. N. Soyarık). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Hobsbawm, E. (1997). *Eşkıyalar*. (Çev. O. Akalın ve N. Hasgül). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Hobsbawm, E. (t.y.). *Kısa 20. yüzyıl (1914-1991): aşırılıklar çağı*. (Çev. Y. Alogan). İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Hür, A. (2007). Türkiye'nin sahibi ve efendisi kimdir? 20 Mart 2010 tarihinde http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=7397 adresinden alınmıştır.

- Iggers, G. G. (2000). *Bilimsel Nesnellikten postmodernizme – yirminci yüzyılda tarihyazımı*. (Çev. G. Ç. Güven). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Işık, İ. (2006). *Türkiye yazarlar ansiklopedisi* (C. 2). Ankara: Elvan Yayınları.
- İbn-i Haldun. (2005). *Mukaddime*, (C. 1). İstanbul: Dergah Yayınları.
- İçduygu, A. ve Sirkeci, İ. (1999). Cumhuriyet dönemi Türkiye’inde göç hareketleri. O. Baydar (Ed.). *75 Yılda Köylerden Şehirlere* içinde (ss. 249-268). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- İleri, S. (11 Ocak 2009). “Köy romanı” üzerine. *Zaman*, 24 Kasım 2012 tarihinde http://www.zaman.com.tr/selim-ileri/koy-romani-uzerine_802173.html adresinden alınmıştır.
- İlhan, A. (1965). Roman roman diyoruz ya! *Varlık*, 649, 3.
- İlhan, A. (1975). Biraz da roman yazsalar. *Milliyet Sanat*, 140, 17.
- İlhan, A. (22 Eylül 1975). Bırakın Allah aşkına! *Yeni Ortam*, ss. 3.
- İlhan, A. (8 Kasım 1975). İlah-i fakir-i pür taksir. *Yeni Ortam*, ss. 2.
- İlhan, A. (9 Kasım 1975). Fakir-i pür taksir’in açık itirafı. *Yeni Ortam*, ss. 2.
- İnalcık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu’nun ekonomik ve sosyal tarihi* (C. 1). (Çev. H. Berktay). İstanbul: Eren Yayınları.
- İnalcık, H. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu – Klâsik Çağ (1300-1600)*. (Çev. R. Sezer). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnalcık, H. (2009). *Devlet-i ‘Aliyye – Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İslamoğlu-İnan, H. (1991). *Osmanlı İmparatorluğu’nda devlet ve köylü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kabaklı, A. (2008). *Divan edebiyatı*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Kaçmazoğlu, H. B. (1995). *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de siyasal fikir hareketleri*. İstanbul: Birey Yayınları.

Kaftancıoğlu'nun katili 30 yıl sonra hala cezasız. (11 Nisan 2010). 25 Nisan 2014 tarihinde <http://bianet.org/bianet/bianet/121249-kaftancioglunun-katili-30-yil-sonra-hala-cezasiz> adresinden alınmıştır.

Kahraman, H. B. (1984). “Yen” Türk sineması, köy romanlarının hatasına düştü – derman ama derde mi? *Sanat Olayı*, 21, 80-82.

Kalkan, B. (2010). Kemal Tahir'in eşkiyalığa yaklaşımı: kahramandan hırsıza. E. Eğribel ve M. F. Andı (Eds.). *Kemal Tahir 100 Yaşında* içinde (ss. 353-359). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Kandaş, K. (1977). Köy yazmak/kötü yazmak. *Varlık*, 841, 5.

Kandemir, S. (1938). 15 Cumhuriyet yılında köycülük davası. *Yarım Ay*, 90, 24-25.

Kansu, A. (2006). *1908 Devrimi*. (Çev. A. Erbal). İstanbul: İletişim Yayınları (Özgün çalışma 1997).

Kaplan, E. (2004). “İnce Memed” ve “Rahmet Yolları Kesti” romanları arasında eşkiyalığın işlenişi bakımından bir karşılaştırma denemesi. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 1, 47-57.

Kaplan, M. (27 Aralık 1971). Şehir ve aydınların romanı. *Milliyet*, ss. 7.

Kaplan, M. (t.y.). Köy romanı. *Hisar*, 43, 5.

Kaplan, R. (1997). *Türk romanında köy*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karaosmanoğlu, Y. K. (1932). Edebiyat buhranına dair. *Kadro*, 8, 27-29.

Karaosmanoğlu, Y. K. (1934). Gene inkılâp edebiyatına dair. *Kadro*, 26, 27-29.

Karaosmanoğlu, Y. K. (1934). İnkılâp edebiyatı. *Kadro*, 25, 21-23.

- Karaömerlioğlu, A. (1998). Köy Enstitüleri üzerine düşünceler. *Toplum ve Bilim*, 76, 56-85.
- Karaömerlioğlu, A. (2001). Köy Enstitüleri. *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce* (C. 2) (ss. 286-293). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaömerlioğlu, A. (2001). Tek parti döneminde halkçılık. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* (C. 2) (ss. 272-283). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaömerlioğlu, A. (2001). Tek parti döneminde Halkevleri ve halkçılık. *Toplum ve Bilim*, 88, 163-187.
- Karaömerlioğlu, A. (2002). The peasants in early Turkish literature. *East European Quarterly*, 2, 127-153.
- Karaömerlioğlu, A. (2006). *Orada bir köy var uzakta – Erken Cumhuriyet Döneminde köycü söylem*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaömerlioğlu, A. (2007). Bir tepeden reform denemesi: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun hikayesi. *Birikim*, 107, 31-47.
- Karaömerlioğlu, M. A. (2003). Erken dönem Türk edebiyatında köylüler. *DoğuBatı*, 22, 107-133.
- Karataş, E. (2007). Kuşluk treniyle gelen “gurbet kuşları”. *Birgün Kitap Eki*, 1 Mayıs 2007. 19 Kasım 2011 tarihinde <http://www.orhankemal.org/links/321.htm> adresinden alınmıştır.
- Karpat, K. (1971). *Çağdaş Türk edebiyatında sosyal konular*. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Karpat, K. (2003). *Türkiye’de toplumsal dönüşüm*. (Çev. A. Sönmez). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kayalı, K. (2001). *Türk düşünce dünyasında yol izleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kayalı, K. (2014). *Türk düşünce dünyasının bunalımı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Keleş, R. (1983). *Türkiye’de kentleşme, konut ve gecekondu*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Kemal Tahir. (t.y.). 17 Mart 2013 tarihinde http://tr.wikipedia.org/wiki/Kemal_Tahir adresinden alınmıştır.
- Kemal, K. (1933). Cumhuriyetten evvel ve sonra köylerimiz. *Ülkü*, 10, 339-343.
- Kendirci, H. (2009). *Meclis-i Mebusandan Türkiye Büyük Millet Meclisine kopuş ve süreklilikler*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kerman, Z. (1998). *Yeni Türk edebiyatı incelemeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Keyder, Ç. (1999). Türkiye’de tarımda küçük meta üretiminin oluşumu. O. Baydar (Ed.). *75 Yılda Köylerden Şehirlere* içinde (ss. 163-172). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Keyder, Ç. ve Pamuk, Ş. (1985). 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu üzerine tezler. *Yapıt*, 8, 52-63.
- Kıray, M. (1998). II. Dünya Savaşı ertesinde Türk metropollerinde sosyal değişim kalıpları. *Kentleşme Yazıları* içinde (ss. 178-183). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kıray, M. (1998). Topraktan kopan köylülerin kentlerde yaşama stratejisi. *Kentleşme Yazıları* içinde (ss. 184-187). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kirby, F. (2010). *Türkiye’de Köy Enstitüleri*. (Çev. N. Berkes). İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Kocagöz, S. (1960). Şehirli romancı, köylü romancı. *Yeni Ufuklar*, 93, 270-272.
- Kocagöz, S. (1961). Türkiye’de şehirler yoktur. *Yeditepe*, 50, 3-6.
- Koç, Y. (1999). Osmanlı İmparatorluğu’nun nüfus yapısı (1300-1900). G. Eren (Ed.). *Osmanlı Ansiklopedisi* içinde (C. 4, S. 535-550). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Koçak, C. (2002). Siyasal tarih 1923-1950. S. Akşin (Ed.). *Türkiye Tarihi*, (C. 4) içinde (ss. 127-224). İstanbul: Cem Yayınları.

- Kolcu, A. İ. (2007). Yenileşmenin ikinci kuşağı: Ekrem-Hâmid-Sezaî mektebi. R. Korkmaz (Ed.). *Yeni Türk Edebiyatı 1839-2000* (ss. 81-107). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kongar, E. (1981). Köy romanı – kent romanı üzerine. *Bilim ve Sanat*, 2, 37.
- Kongar, E. (1994). *İmparatorluktan günümüze Türkiye'nin toplumsal yapısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kongar, E. (1994). *Türkiye'nin toplumsal yapısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kongar, E. (2007). *21. yüzyılda Türkiye (2000'li yıllarda türkiye'nin toplumsal yapısı)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Korkmaz, R. (2007). Servet-i Fünun edebiyatı. R. Korkmaz (Ed.). *Yeni Türk Edebiyatı 1839-2000* (121-170). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Korok, D. R. (1943). *Cumhuriyette köye ve köycülüğe doğru (milli ve içtimai tetkikler)*. İstanbul: Türk Neşriyat Yurdu.
- Köy. (t.y.). *Büyük larousse* (C. 14, S. 7071-7077). İstanbul: İnterpress Basın ve Yayıncılık.
- Köymen, N. K. (1934). *Köycülük esasları*. Ankara: Tarık Edip Kütüphanesi.
- Köymen, N. K. (1934). *Meksika'da köycülük*. Ankara: Tarık Edip Kütüphanesi.
- Köymen, N. K. (1936). Sanayi'de yayıcılık. *Ülkü*, 39, 175-177.
- Köymen, N. K. (1936). Sanayileşmemiz üzerine düşünceler. *Ülkü*, 37, 16-22.
- Köymen, N. K. (1933). Bir köycülük projesi tecrübesi. *Ülkü*, 8, 118-125.
- Köymen, N. K. (1933). Köy seferberliğine doğru. *Ülkü*, 5, 355-361.
- Köymen, N. K. (1933). Milli bayram ve halk terbiyesi. *Ülkü*, 9, 245-252.
- Köymen, N. K. (1934). Meksika'da yeni köycülük programı. *Ülkü*, 17, 387-393.

- Köymen, N. K. (1935). Büyük kurultaydan dilekler ve Kanadada köycülük. *Ülkü*, 27, 225-229.
- Köymen, N. K. (1935). Köy tarım demek değildir. *Ülkü*, 28, 308-310.
- Köymen, N. K. (1935). Köycülük programına giriş. *Ülkü*, 26, 132-141.
- Köymen, N. K. (1936). Türkiye evvela sanayileşmeli mi yoksa ziraatini mi ilerletmeli? *Ülkü*, 40, 248-252.
- Köymen, N. K. (1962). *İş adamı uyan*. İstanbul: Türkiye Basımevi.
- Köymen, N. K. ve Svesson, S. (1935). İsveç'te köylü gençler birliği. *Ülkü*, 33, 234-237.
- Köymen, O. (1999). Bazı içgöç verileri. O. Baydar (Ed.). *75 Yılda Köylerden Şehirlere* içinde (ss. 260-263). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Köymen, O. (1999). Cumhuriyet döneminde tarımsal yapı ve tarım politikaları. O. Baydar (Ed.). *75 Yılda Köylerden Şehirlere* içinde (ss. 1-30). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Köymen, O. (1999). Köylü sorunu araştırma ve tartışmaları. O. Baydar (Ed.). *75 Yılda Köylerden Şehirlere* (ss. 133-140). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Köymen, O. (1999). Traktörleşme (1950-1990). O. Baydar (Ed.). *75 Yılda Köylerden Şehirlere* içinde (ss. 16-17). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kudret, C. (2004). *Türk edebiyatında hikaye ve roman* (C. 1). İstanbul: Dünya Yayınları.
- Kudret, C. (2004). *Türk edebiyatında hikâye ve roman* (C. 2). İstanbul: Dünya Yayınları.
- Kudret, C. (2004). *Türk edebiyatında hikâye ve roman* (C. 3). İstanbul: Dünya Yayınları.
- Kula, O. B. ve Sakallı, C. (2003). Bir felsefe sorunsalı olarak biçem ve Yaşar Kemal. S. Oğuzertem (Ed.). *Geçmişten geleceğe Yaşar Kemal sempozyumu* içinde (ss. 220-236). İstanbul: Adam Yayınları.
- Kurt, H. (2003). *Türkiye'de kent-köy çelişkisi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Küçük, Y. (1983). Cumhuriyet döneminde aydınlar ve dergileri. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (C. 1, ss. 138-144). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Küçük, Y. (2004). Bulgaristan'daki Stamboliski Hareketi'nin Türkiye'de Köy Enstitüleri üzerindeki etkileri. *Bilim ve Edebiyat* içinde (ss. 587-603). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Küçük, Y. (2004). Edebiyat ile bilim yapmak. *Bilim ve edebiyat* içinde (ss. 166-190). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Laçiner, Ö. (2005). Merkez(ler) ve taşra(lar) dönüşürken. T. Bora (Ed.). *Taşraya Bakmak* içinde (ss. 13-36). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lekesiz, Ö. (1997). *Yeni Türk edebiyatında öykü* (C. 1). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Lekesiz, Ö. (1998). *Yeni Türk edebiyatında öykü* (C. 2). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Lekesiz, Ö. (1999). *Yeni Türk edebiyatında öykü* (C. 3). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Lewis, B. (2000). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. (Çev. M. Kıratlı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Makal, M. (1957). *Kalkınma masalı*. İstanbul: Vazife Dergisi Yayınları.
- Mansfield, P. (1967). *Mısır ihtilâli ve Nâsır*. (Çev. E. Tuncalı). İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi.
- Mardin, Ş. (1990). *Din ve ideoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1999). *Jön Türklerin siyasî fikirleri (1895-1908)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (2003). *Alman ideolojisi (feuerbach)*. Ankara: Eriş Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (2008). *Komünist manifestos*. (Çev. İ. Erman). Ankara: İlk Eriş Yayınları.

Mısır nüfusu (t.y.) 1 Kasım 2009 tarihinde http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/58/Egypt_demography.png adresinden alınmıştır.

- Moran, B. (2002). *Türk romanına eleştirel bir bakış*, (C. 1). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, B. (2002). *Türk romanına eleştirel bir bakış*, (C. 3). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, B. (2003). *Türk romanına eleştirel bir bakış*, (C. 2). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mülayim, Z. G. (1976). *Toprak reformu ve kooperatifleşme*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Narlı, M. (2002). *Orhan Kemal'in romanları üzerine bir inceleme*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Nazlıgül, N. (2007). *Abbas Sayar'ın romanları üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Necatigil, B. (2005). *Edebiyatımızda eserler sözlüğü*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Necatigil, B. (2007). *Edebiyatımızda isimler sözlüğü*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Odabaşı, A. (2008 Temmuz). İttihatçıların halkçılığı ve düşünsel kaynaklarından Narodnizm. *Teori*, 40-49.
- Okay, O. (1980). Türk romanına köy mevzuunun girişinde unutilan bir isim: Ahmed Midhat Efendi. *Birinci Millî Türkoloji Kongresi (İstanbul, 6-9 Şubat 1978) Tebliğler* (ss. 169-176). İstanbul: Kervan Yayınları.
- Okay, O. (1989). *Batı medeniyeti karşısında Ahmet Mithat Efendi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Okumuş, E. (2005). Osmanlılar'da siyasal bir kurum olarak Adalet Dairesi. *SBArD*, 5, 45-51.
- Opperman, S. (2006). *Postmodern tarih kuramı – tarih yazımı, yeni tarihselcilik ve roman*. Ankara: Phoenix Yayınları.

- Oruç, Y. (2008). *Atatürk'ün fikir fedaisi Dr. Reşit Galip*. İstanbul: Gürer Yayınları.
- Önder, İ. (1999). Aşar'ın kaldırılması ve tarım kesimine uygulanan vergiler. O. Baydar (Ed.). *75 Yılda Köylerden Şehirlere içinde* (ss. 67-74). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Önertoy, O. (1974). Reşat Nuri Güntekin ve Anadolu. *Türkoloji*, 1, 81-108.
- Öz, M. (1999). Klasik Dönem Osmanlı siyasi düşüncesi: tarihi temeller ve ana ilkeler. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 1, 27-33.
- Özdeğer, M. (t.y.). Osmanlı İmparatorluğu'nda mîrî arazi rejimi ve tahrir geleneği. 20 Mart 2010 tarihinde <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd5/sbd-5-01.pdf> adresinden alınmıştır.
- Özdemir, H. (1993). *1960'lar Türkiyesinde sol Kemalizm: Yön hareketi*. İstanbul: İz Yayınları.
- Özel, O. (2009). Bir tarih okuma ve yazma pratiği olarak Türkiye'de Osmanlı tarihçiliği. *Dün Sancısı – Türkiye'de Geçmiş Algısı ve Akademik Tarihçilik içinde* (ss. 25-39). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Özel, O. (2009). Modern Osmanlı tarihyazımında “Klasik Dönem”. *Dün Sancısı – Türkiye'de Geçmiş Algısı ve Akademik Tarihçilik içinde* (ss. 91-116). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Özer, A. (2000). *Osmanlıdan Cumhuriyete siyasal kurum ve düşüncelerde süreklilik ve değişme*. Ankara: Sis Yayıncılık.
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme, kentlileşme ve kentsel değişme*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Özgür, E. M. (2003). XXI. yüzyılın başında Türkiye nüfusu. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1, 43-53.

- Özkan, Ö. (2007). *Divan şiirinin penceresinden Osmanlı toplum hayatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Özlem, D. (1996). *Tarih felsefesi*. İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Öztürk, F. (2010). Türk düşüncesinde bir ütopya: “Mesut Köy”. *Bilim ve Ütopya*, 187, 46-51.
- Öztürk, N. (2010). Bir düşyaşam: Servet-i Fünun ütopyaları ve Hüseyin Cahit Yalçın’ın Hayat-ı Muhayyel’i. *Bilim ve Ütopya*, 187, 20-29.
- Pamuk Ş. ve Toprak, Z. (1988). *Türkiye’de tarımsal yapılar*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Pamuk, Ş. (1999). İkinci Dünya Savaşı yıllarında iae politikası ve köylülük. O. Baydar (Ed.). *75 Yılda Köylerden Şehirlere içinde* (ss. 57-66). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Pekdemir, M. (2005). Taşranın “taşı toprağı altın”da ne vardır? T. Bora (Ed.). *Taşraya Bakmak*, (ss. 77-99). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Peker, R. (1983). İnkılâp dersleri. *Toplum ve Bilim: İnkılâp Tarihi Ders Notları Özel Sayısı*, 18-22.
- Peyami Safa. (1970). Şehir ve köy edebiyatı. E. Göze (Ed.). *Sanat Edebiyat Tenkit içinde* (ss. 42-45). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Rathbun, C. (1972). *The village in the Turkish novel and story 1922 to 1955*. Paris: Mouton.
- Ricoeur, P. (2009). *Zaman ve anlatı*. (Çev. M. Rifat). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rus devrimci hareketi. (1988). *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi (1871-1920)* (C. 2, S. 482-509). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Said, E. (2004). *Şarkiyatçılık – Batının Şark anlayışları*. (Çev. B. Ülner). İstanbul: Metis Yayınları (Özgün çalışma 1978).

- Sakallı, C. (2006). *Karşılaştırmalı yazınbilim ve yazınlararasılık / sanatlararasılık üzerine*. Ankara: Seçkin Kitabevi.
- Sarıca, M. (1993). *100 soruda siyasî düşünce tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Scully, M. (1943). Meksika'da köy sağlığı seferberliği. *Yurt ve Dünya*, 32, 302-307.
- Sencer, M. (1962-1963). Türkiye'de köye yönelme hareketleri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 17-18, 223-241.
- Sencer, M. (1971). *Türkiye'de köylülüğün maddi temelleri*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Sencer, M. (1971). *Türkiye'de siyasal partilerin sosyal temelleri*. İstanbul: Geçiş Yayınları.
- Sencer, M. (1999). *Osmanlı toplum yapısı – eleştirel bir yaklaşım*. İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Serez, S. (1944). Yol-Bank. *Hep Bu Toprakdan*, 4, 111-114.
- Sertel, Y. (1969). *Türkiye'de ilerici akımlar ve kalkınma davamız*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Serter, N. (1994). *Türkiye'nin sosyal yapısı*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Seyda, M. (1958). Köy edebiyatı, şehir edebiyatı. *Pazar Postası*, 35, 7-8.
- Singer, A. (1996). *Kadılar kullar ve Kudüslü köylüler*. (Çev. S. Bulutsuz). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sirman, N. (2001). Sosyal bilimlerde gelişmecilik ve köy çalışmaları. *Toplum ve Bilim*, 88, 251-254.
- Soysal, S., Ağaoğlu, A., Apaydın, T., Cumalı, N., Akçam, D. ve İleri, S. (15 Eylül 1975). Köy edebiyatının bugünkü durumu. *Yeni Ortam*, ss. 3.
- Sönmez, S. (Ed.). (2009). *A'dan Z'ye Sabahattin Ali*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Stewartd Brand (2009). Şehirler yoksulluğa çare oluyor. J. Brockman (Ed.). (Çev. E. Bulut ve M. E. Dinçer). *İyimser gelecek içinde* (ss. 160-162). İstanbul: NTV Yayınları.

- Şanda, H. A. (1975). *Reaya ve köylü*. İstanbul: Habora Kitabevi.
- Şemseddin Sami. (2004). *Kâmus-ı Türkî*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şenyapılı, Ö. (1978). *Kentlileşen köylüler*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Şirin, İ. (2009). *Osmanlı imgeleminde Avrupa*. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Şirin, İ. (2014). Osmanlı-Türk aydınınının medeniyet anlayışı. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 1, 105-116.
- Tahir Hayrettin. (1933). İnkılâp ve köy. *Kadro*, 20, 29-36.
- Tankut, H. R. (1939). *Köylerimiz bugün nasıldır, dün nasıldı, yarın nasıl olmalıdır*. İstanbul: Kenan Basımevi.
- Tankut, H. R. (1960). *Köy ve kalkınma*. Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi.
- Tarihten portreler: Cahit Uçuk Hanım. (26 Mart 2009). 17 Nisan 2014 tarihinde <http://blog.milliyet.com.tr/tarihten-portreler---cahit-ucuk-hanim/Blog/?BlogNo=170156> adresinden alınmıştır.
- Tatarlı İ. ve Mollof, R. (1969). *Hüseyin Rahmi'den Fakir Baykurt'a Marksist açıdan Türk romanı*. İstanbul: Habora Kitabevi.
- Tekeli, İ. ve Şaylan, G. (1978). Türkiye'de halkçılık ideolojisinin evrimi. *Toplum ve Bilim*, 6-7, 44-110.
- Thornburg, M. W. (Ed.). (1950). *Türkiye nasıl yükselir*. İstanbul: Nebioğlu Yayınları.
- Timur, T. (1991). *Osmanlı-Türk romanında tarih, toplum ve kimlik*. İstanbul: AFA Yayınları.
- Timur, T. (2000). *Osmanlı kimliği*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Timur, T. (2001). *Türk devrimi ve sonrası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Toköz, M. (1944). Yol-Bank. *Hep Bu Topraktan*, 4, 114-116.
- Tonguç, E. (1970). *Devrim açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*. İstanbul: Ant Yayınları.

- Tonguç, İ. H. (1947). *Eğitim yolu ile canlandırılacak köy*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Toprak, Z. (1977). II. Meşrutiyet'te solidarist düşünce: halkçılık. *Toplum ve Bilim*, 1, 99-123.
- Toprak, Z. (1977). Halkçılık ideolojisinin oluşumu. *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları Sempozyumu (1923-1938) 14-16 Ocak 1977 içinde* (ss. 13-31). İstanbul: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği Yayınları.
- Toprak, Z. (1984). Osmanlı Narodnikleri: "halka doğru" gidenler. *Toplum ve Bilim*, 24, 69-79.
- Tökin, İ. H. (1932). Türkiye köy iktisadiyatında borçlanma şekilleri. *Kadro*, 2, 25-34.
- Tökin, İ. H. (1932). Türkiye köy iktisadiyatında toprak rantı. *Kadro*, 4, 10-14.
- Tökin, İ. H. (1932). Türkiye'de toprak ağalığı-III. *Kadro*, 9, 23-29.
- Tökin, İ. H. (1932). Türkiyede derebeylik rejimi. *Kadro*, 7, 16-23.
- Tökin, İ. H. (1932). Türkiyede derebeylik rejimi-II. *Kadro*, 8, 30-35.
- Tökin, İ. H. (1933). Anadolu'da ziraat işletme şekilleri. *Kadro*, 24, 25-32.
- Tökin, İ. H. (1933). Türk köylüsü bir toprak reformu bekliyor. *Kadro*, 21, 21-25.
- Tökin, İ. H. (1933). Türk köylüsü topraklandırılmalı fakat nasıl? *Kadro*, 23, 33-39.
- Tökin, İ. H. (1990). *Türkiye'de köy iktisadiyatı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tör, V. N. (1933). İşte bir roman: Yaban. *Kadro*, 16, 47-49.
- Tör, V. N. (1934). Köylü kazanmalıdır. *Kadro*, 33, 11-15.
- Turan, Ş. (1999). *Türk devrim tarihi – 4. kitap birinci bölüm: çağdaşlık yolunda yeni Türkiye (10 Kasım 1938 – 14 Mayıs 1950)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Turhan, M. (1991). *Siyasal elitler*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Tükel, T. (Ed.). (1960). *Beş romancı köy romanı üzerinde tartışıyor*. İstanbul: Düşün Yayınları.

Türk dünyası ortak edebiyatı: Türk dünyası edebiyatçıları ansiklopedisi (C. 6). (2005). Ankara: Yayınevi yok.

Türkeş, Ö. (2001). Gündük bir edebiyat kanonu. *Modern Türkiye’de siyasi düşünce* (C. 2) (ss. 425-448). İstanbul: İletişim Yayınları.

Türkeş, Ö. (2001). Taşra iktidarı!. *Toplum ve Bilim*, 88, 201-234.

Türkeş, Ö. (2005). Orda bir taşra var uzakta. T. Bora (Ed.). *Taşraya bakmak*, (ss. 157-212). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tütengil, C. O. (1946). *Köy Enstitüsü üzerine düşünceler*. İstanbul: Berksoy Basımevi.

Tütengil, C. O. (1962-1963). Türkiye’de köy ve aydınların tutumu. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 17-18, 106-118.

Tütengil, C. O. (1972). “Bizim Köy”ün sonu mu? *Yeni Ufuklar*, 229, 15-17.

Tütengil, C. O. (1975). *Kırsal Türkiye’nin yapısı ve sorunları*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Uğur, D. A. (1943). Öğretmen köyü nasıl fetetmelidir? *Köye Doğru*, 79, 6-7.

Uslu, M. F. (2006). Çorum Üçlemesi’nde köylü cinselliği ve siyasal öznellik sorunu. *Varlık*, 73, 19-23.

Usta, S. (2014). *Türk ütopyaları*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Ümit Kaftancıoğlu. (t.y.). 25 Nisan 2014 tarihinde http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%9Cmit_Kaftanc%C4%B1o%C4%9Flu adresinden alınmıştır.

Ünsal, A. (1981). “Köy romanı – kent romanı” çıkmazı. *Bilim ve sanat*, 1, 26.

Üstel, F. (1989). Köycüler cemiyeti. *Tarih ve Toplum*, 72, 12-16.

- Üstel, F. (1990). Tek parti döneminde köycülük ideolojisi ya da Nusret Kemal Köymen. *Tarih ve Toplum*, 74, 47-51.
- Üstel, F. (1997). *İmparatorluktan ulus-devlete Türk milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vernadsky, G. (2009). *Rusya tarihi*. (Çev. D. Mızrak ve E. Ç. Mızrak). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Vural, M. K. (2011). Roman üzerinden tarihin algılanmasına bir örnek: Kemal Tahir. M. Öz (Ed.). *Türk Tarih Kurumu – Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yazıcılığı Sempozyumu Bildiriler (Ankara 18-20 Mart 2010)* içinde (ss. 831-845). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Walls, D. W. (1963). Türk roman ve hikâyesi üstüne birkaç söz. *Ataç*, 10, 24-25.
- Waterbury, J. (1997). *Sonsuz yanılgılar karşısında: Hindistan, Meksika, Mısır ve Türkiye’de kamu girişimi ve devlet gücü*. (Çev. M. Mengütürk ve N. Nas). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Wolf, E. R. (2000). *Köylüler*. (Çev. A. Sönmez). Ankara: İmge Kitabevi.
- Yağcı, Ö. (2002). Yaşamı ve kitaplarıyla Fakir Baykurt. G. Pultar, ve S. Sünter (Eds.). *Fakir Baykurt’u Anarken – Kardeşim Yaralısın* içinde (ss. 241-247). İstanbul: Tetragon Yayınları.
- Yalçın, M. (Ed.). (2010). *Tanzimattan bugüne edebiyatçılar ansiklopedisi (C. 1)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yalçın, M. (Ed.). (2010). *Tanzimattan bugüne edebiyatçılar ansiklopedisi (C. 2)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Yaşar Kemal kendini anlatıyor – Alain Bosquet ile görüşmeler.* (2003). İstanbul: Adam Yayınları.
- Yavuz, H. (1977). Romanda nesnel tarihsel zaman. *Roman Kavramı ve Türk Romanı* içinde (ss. 48-54). İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Yavuz, H. (2000). Batılılaşma değil oryantalistleşme. *Modernleşme, Oryantalizm ve İslam* içinde (ss. 40-42). İstanbul: Buke Yayınları.
- Yavuz, H. (2000). Bir oryantalist kepezeliği. *Modernleşme, Oryantalizm ve İslam* içinde (ss. 67-69). İstanbul: Buke Yayınları.
- Yavuz, H. (31 Ekim 1999). “Köy Romanı”. *Zaman*. 24 Kasım 2012 tarihinde <http://arsiv.zaman.com.tr//1999/10/31/yazarlar/4.html> adresinden alınmıştır.
- Yazıcı, V. (1973). Köy edebiyatının dönemeci. *Yeditepe*, 200, 11.
- Yerasimos, S. (1987). *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye* (C. 2). (Çev. B. Kuzucu). İstanbul: Belge Yayınları.
- Yerasimos, S. (t.y.). *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye* (C. 1). (Çev. B. Kuzucu). İstanbul: Belge Yayınları.
- Yetkin, S. K. (1962). Köy romanı. *Türk Dili*, 126, 341-343.
- Yılmaz Güney. (t.y.). 24 Haziran 2014 tarihinde http://tr.wikipedia.org/wiki/Y%C4%B1lmaz_G%C3%BCney adresinden alınmıştır.
- Yılmaz, C. (1999). Siyasetnameler ve Osmanlılarda sosyal tabakalaşma. G. Eren (Ed.). *Osmanlı Ansiklopedisi* (C. 4, S. 69-81). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Yurttaş, H. (1 Kasım 1972). Değişen toplum yapısı ve roman. *Yeni Ortam*, ss. 2.
- Yücel, H. A. (1958). Türk edebiyatına kendi giren köylü. *Yeditepe*, 161, 1-2.

Zeyrek, Ş. (1995). *Tek parti dönemi Türkiye’de köy, köylü ve köycülük politikası*.

Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Ziya Gökalp. (2005). *Türkçülüğün esasları*. İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.

2015 Ümit Kaftancıoğlu öykü yarışması sonuçlandı. (t.y.). 25 Nisan 2014 tarihinde

<http://www.umitkaftancioglu.com/> adresinden alınmıştır.

